

ڈاکٹر ذاکر حسین لائبریری

DR. ZAKIR HUSAIN LIBRARY

JAMIA MILLIA ISLAMIA
JAMIA NAGAR

NEW DELHI
Rare

CALL NO. 954.6 164/357.1

Accession No. 22676

JAMIA NAGAR

DUE DATE

Rare 954.6

Cl. No. 164 (B 5).1

Acc. No. 22676

Late Fine Ordinary books 25 p. per day, Text Book

Re. 1/- per day, Over-night book Re. 1/- per day.

[illegible]

تاریخ حسن

جلد اول

در بیان جغرافیہ کشمیر

مؤلفہ
حضرت امیر علی اسلامیہ فرہی

پیر غلام حسن کھویہاوی

فہست مطالب

آغاز

دو لغت حضرت رسول اکرمؐ

در مناقب غلغلاء الراشدین و ائمہ معصومین
کچھ اقتدار و اختراع و علم مناقب پیر خود افراختن
مقدمہ

مقدمہ و تبیین بعضی حالات سمادات و کشیف آثار و اشارات پیکر زمین

حقیقت اشاعت براعظم امریکہ

قسمت ہفت اقلیم

قسمت آبادی دنیا بر چہار حصہ

تشریح سلطنت ہائے یورپ

سلطنت ہائے حصہ ایشیا

تشریح افریقہ

تشریح ممالک براعظم امریکہ

جزائر بحر الہند

نقشہ شماری ممالک دنیا و غیرہ

حصہ اول در بیان جغرافیہ کشمیر و کیفیت حالات متعلقہ و متفرقہ آن

خطہ دلیذ پر کشمیر

رفت کشمیر

طول و عرض کشمیر

وجہ تسمیہ بقول مورخان ہنود

خصوصیات کشمیر

فصل اول در تشریح مقامات و علامات قدرتی

ہوائے کشمیر

موسم کشمیر

۶۹	یہاں کشمیر
۷۰	کھسار کشمیر
۸۳	مرغزار کے کشمیر
۹۰	کریچہ کے کشمیر
۹۸	ارکٹی کشمیر
۹۹	فادر کے کشمیر
۱۰۳	اجمار کشمیر
۱۰۴	معاون کشمیر
۱۰۶	چشمہ سار کوستان کشمیر
۱۲۰	چشمہ سار دیار کشمیر
۱۳۸	رود خانہ کے کشمیر
۱۵۲	تالاب کے کشمیر
۱۶۰	بطارح کشمیر
۱۶۲	پنڈاوار کشمیر
۱۶۳	ادویات کشمیر
۱۷۵	بقولات کشمیر
۱۷۸	توابل کشمیر
۱۷۹	ریامین کشمیر
۱۸۰	اقراع و افعال کشمیر
"	گلزار کشمیر
۱۸۲	اشجار غیر مشمرہ کوستان کشمیر
"	اشجار غیر مشمرہ بستان کشمیر
۱۸۳	اشمار کشمیر
۱۸۵	غلات کشمیر
۱۸۷	حیوانات متدھنہ کشمیر
"	طیور کشمیر
۱۸۸	طیور آبی

سابع کشمیر

حشرات کشمیر

۱۸۹

هوام کشمیر

۱۹۰

حشرات آبی در کشمیر

۱۹۱

وحوش کشمیر

۱۹۲

دواب اهلی کشمیر

۱۹۳

شوارع کشمیر

۱۹۴

مضافات کشمیر

۱۹۵

فصل دوم در تشریح آثار و امارات مدوئی دیاجاد و ابرار معصومیه کشمیر

۱۹۶

تقسیمات کشمیر

۱۹۷

پرگنائات کشمیر در زمان شاهان چغت

۱۹۸

آبادی ملک کشمیر در عهد شاهان چغتایه

۱۹۹

نقشه آمدنی ملک کشمیر در عهد شاهان چغتایه موجب بند و بست آصف جاهد خان

۲۰۰

آمدنی خط کشمیر در عهد مہاراجہ رنجیت سنگھ

۲۰۱

نقشه مردم شماری ملک کشمیر در سال ۱۸۶۳

۲۰۲

بانغات کشمیر

۲۰۳

پلہاے کشمیر

۲۰۴

مساجد کشمیر

۲۰۵

پشمینہ کشمیر

۲۰۶

لیغیت داغ شال

۲۰۷

زبان کشمیر

۲۰۸

تواریخ کشمیر

۲۰۹

تواریخ فارسی

۲۱۰

تواریخ کشمیر بزبان انگریزی

۲۱۱

سنہ کشمیر

۲۱۲

خانہدے کشمیر

۲۱۳

سنہ کشمیر

قلعہ جات کشمیر
بیت خانہ اے کشمیر

منہ در جدید

در آمد و برآمد تجارت کشمیر

اقسام پشمینہ کشمیر

اقوام مردم کشمیر

قبائل فرقہ اول اسلام

قبائل فرقہ سادات

قبائل فرقہ مغالان

قبائل قوم شیخ

اقوام طائفہ داران

مذہب کشمیر

اشاعت مذہب اسلامیہ

اشاعت مذہب سنگان

پوشاک مردم کشمیر

خورش مردان کشمیر

حوادث و شدائد کشمیر

حادثہ و بے کشمیر

زلزلہ بے کشمیر

سیلاب بے کشمیر

واقعات آتش

تایاج شیعہ

حادثات متفرقہ

فہرست ملاک و ماخذ حواشی

فہرست نام بے کساں

فہرست نام بے بیابا

فہرست اغلاط

سوره یونس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرنامۀ عنوان سخن و دیباچۀ بیان مدون بطرفۀ تعری مستنایش و
 تنای شاهنشاه بیہمتائی محقق مزین و محلی است کہ تاریخ دیومیت سلطنت او از
 یزایت و نہایت معرست و کارنامہ قومیت مملکت از استدلال دال مبرز خطبہ
 عظمت جلال او توئی ملک من تشاء، و تنزع للک من تشاء و تعوی
 تشاء و نذل من تشاء بر منابر ادوار مذکور مبین و سکہ مسطوت و استقلال او
 لمن الملك اليوم لله الواحد القهار بر روی دنانیر ادوات روزگار نافذ و
 مزین واقعات و حالات حکومت او بر صفحات اوقات مذکور و اشار و اخبار
 حکمت او بر اوراق اشجار و از ہار مسطور فرامین و قوانین استحکام انتظامش
 در عالم کون و فساد ہر دم ناسق و مکمل و منشور امور مقدرات او بر افراد نوع
 مستطاع ہمیشہ مشجل مستقبل، یر یغ یبلغ احکامات شہریاری او گواہ

منزل رسول و شمول و توفیق و قیج جهان داری او محایف منزله اول متول و معمول

له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير نظم

تعالی اللہ شہنشاہ جهان است کہ نفل او ہمہ صاحب قرآن است

جہانگیران کہ اکبر در جہانند یو عالم گیر از و شاہ جہانند

شہنشاہ پیش دایم بے زوال است قوی قیوم و قادر ذو الجلال است

جدا پادشاہی است کہ یہ قوت قدرت کاملہ خود وسعت آباد مملکت

دنیا بہ ترصیص اساس نہ گنبد آسمان و بہ تنصیص آوان و ازمان مختلف الاوان

کارگاہ نمایاں بوفور وسعت و رفعت آراست و رونق و شگرف کاری آن

بارایش چراغانہ ثوابت و طوارق تابندہ و از نمایش قنابل سیارہ درخشندہ

نماش گاہ شایگان بکمال خضارت و نصارت پیر است و بیکر کرہ غبراء در کنار

دایہ آب و ہوا برضاعت چہار پستان ارکان و باغذیہ تاثیرات مختصہ کو اک

آسمان پرورڈہ ظلمت کدہ آن از انعکاس انوار مشاغل تابندہ تیسرین بہ

انفکاک لیل و نہار روشن کردہ معسکرے بدیع معلق افرشت و موجب

منقصود و مطلوب ارادت ذاتیہ خود بر فرق آن بطہور موالیہ ثلثہ ممکنات و

عسکر موجودات با نواع گوناگون و اقسام بوقلمون پیدا ساختہ غلغلہ مانی

جساعل فی الارض خلیفہ در عالم بسیط انداخت و نوع انسان را بہ دفور

مرحمت و احسان از جمیع موجودات اکلیل فائزہ و لطف کرمناہی آدم

بر سر نہادہ سریر آراہی مسند خلافت و حکومت گردانید و کارگاہ دنیا را

۳۵ سورہ تعابن پارہ ۲۸ : ۳۵ چہار پستان ارکان کتابیہ از عناصر اربعہ یعنی آب آتش

و خاک و باد : ۳۵ جمادات و نباتات و حیوانات : ۳۵ قرآن کریم سورہ بقرہ پارہ ۱

۳۵ سورہ نبی اسرائیل پارہ ۱۵ :

باجاث بقارع و بلاد معمار و مساکن و اسوق و اشیا و مایهبا آرایش داد و
نایش گاه بطور رسانید نظم

به ملک آفرینش حکمران است	شهنشایمیکه تختش هر مکان است
پسے تنظیم عالم حکمت اوست	جهانداران دوران شوکت اوست
ز تائیرش به بحر و کال گهر داد	بشاه خادری اکلیل زر داد
ز مشرق تا مغرب رایت آفرخت	سکندر صارم از فرمان او آخت
طیور و انس و جان فرمود منقاد	سلیمان را پیر او تخت و نگین داد
از قبصر جهان زیر نگین یافت	از و خاقان چین این تانستین یافت
تصلف می کند از کج کلاهی	به زار و دس داد او کوس شاهی
شبان در زمان صاحب قراں شد	از و موسی پو تیمور جهان شد
مطیع محکم سلطان عرب کرد	جهانداران که در دوران صبح کرد

در نعت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم

پیش کار پیشگاه عظمت و کبریا سر دایره بارگاه جلالت و اعتلا
مختار دولت العالیه خافقین کارگذار سلطنت محروسه کونین مدار المہام
مملکت آفرینش، دیوان دفا تر دانش و بینش، منتظم ریاست مشموله کون و
فساد، مهتم ولایت اسجله مرجع و معاد، سپه سالار عسکر ممکنات و موجودات
سپه دار لشکر مرئیات و منیبات، مقدمه الجمعش انبیا و مرسلین، تقدمه
العیش اولیاء و متقین مبدء قوانین دین و ملت مختصر مضامین علم و حکمت
والی شایستان طریقت و تقوی، جالی احیان معرفت و صدق، قاضی مقدمات
شریعت، قاضی مجملات حقیقت، شافع مترصدان عاصی، نافع متمردان قاضی

کامر کا سرِ ظلام، ناصر عسکر اسلام، آقایی قدسیان آفاق، پیشوائے ستوجیان
 نہ رواقِ خدیو جہاں کشت، حاکم قضا امضا، خازنِ مخازن شفاعت، مالک
 ممالک جلالت، مطارع و ملجأ عالم، متاع و مخز آدم، قسیم بسیم الصفات
 جسیم و سیم الحركات، جناب مستطاب، طاب خطاب، یاسین القاب، لولاک
 شان صاحب قرآن، خاتم النبیین، فو اار مسئلناک لا رحمة للعالمین

نظم

محمد کہ بر عالمش سروری است	یلو اوج از حضرت تنگری است
بہار جہاں را بدایت ازو	ظہورش مراد از ہمہ ممکنات
بدیع البیان و فصیح اللسان	غزلانِ زمان را نہایت ازو
غور از چتر دارانِ دگاہ او	شفیع جہاں در قیع المکان
خلافت گر خاص عالم پناہ	مہ از پاسدارانِ غرگاہ او
سفیج جہاں را کشایش ازو است	حمایت گرا تمّت پر گناہ
شرف ہیں کہ در کشور کائنات	شفیع کہ مارا را بایش ازوست
خیابان او بارخِ ہفت آسمان	نظیرش نہ ویدہ کس از ممکنات
پو ذربان کیوال بر ایوان او	بیابان او ساحتِ لامکان
زدادار مختار کل در جہاں	سیماں نگہبانِ بدیوان او
	بادوارِ فرماں دہ سرورال

سنو نزل حق و جنتش بر دوم
 علیہ الصلوٰۃ علیہ السلام

سہ قرآن کریم پارہ ۱۷ سورہ انبیاء

سہ یلو اوج و تنگری یعنی پیغمبر خدا بزبان ترکیہ

در مناقب خلفاء الراشدين و ائمه معصومين رضوان الله عليهم اجمعين

نواقین بارگاه عالیہ رسالت، اراکین کارگاه نامیہ خلافت، طرفداران کشور
ملت عالی سپہداران عسکر امت عالی متصدیان ممالک ناسوت مقتدیان مسالک
لاہوت، مستوفیان دیوان شریعت و تقویٰ، منہیان عرفان حقیقت و ہدی
تاجداران کوبہ فحامت، نادران دیدہ شہامت، متولیان جہود مسعود اولیاء
محبسان و نور اتقیا، اعیان دودمان نبوت، اخوان خاندان نبوت، سرفرازان
عسکر سید ابرار، "واللہ ین معہ امشداً علی الکفار"

رؤس نجابت نصوص متین	فصوص فحامت شہوس مبین
ہمہ مجتبیٰ اتقیا تنہما	ہمہ پیشوا مقتدا مہبتدا
طہیران امت بشیران دین	امیران ملت مشیران دین
ازیشاں ہمہ تابدور قیام	سجد و رشید و حمید و ہمام
بآل آل اصحاب سلطان دین	فدا قرۃ العین کنم از یقین
خصوصاً بآل چار مہر جلی	ابوبکر و فاروق عثمان علی
مصایح امدت مآب ہمہ	مفاتیح جنت جناب ہمہ
ہمہ تاجداران ملک یقین	ہمہ پاسداران دنیا و دین
ہمہ بہتر و بہتر و شاہ دہر	ہمہ سرور و رہبر دین ز مہر
ازیں جیش در عیش امت ہمہ	کہ از کیش شاں یافت رفعت ہمہ

ہمہ ہادی راہ عین الیقین

سلام علی کلہم اجمعین

کوس قندار نوختن و علم مناقب پیر خود افرختن
 نامدار اوزنگ صدق و یقین بهماند ارکشور دنیا و دین، آقای ابنای حقیقت
 مقتدای اولیای شریعت، بمنائے شب و روز، ان طریق وصال، پیشوای پیشوایان
 فضل و کمال، عقده کشای معاهد اشغال طریقت، اوزنگ آرای ممالک اعمال و
 وطویت، مبشر به خطاب خالق بے چون - ذالا ان اولیاء الله لا خوف
 علیهم ولا هم یحزنون ۱۱

ولایت مآب و معالی جناب	ملقب بالقاب شیخ شهاب
علم سهرورد است چون نام او	بعالم بسیط است انعام او
زیفیش شده بهره در خاص عالم	که کف امان است و فخر انام
سبیل نجات و دلیل هدی	کفیل عصاة و خلیل خدا
چراغ فلاح و سراغ رجا	مراغ صلاح و ایاغ عطا
اساس شریعت از دستوار	رصاص طریقت از دوزنگار
چراغ حقیقت از روشن است	مراغ هدایت از دگرشن است
معارف از دشت شراند بهمان	عوارف بود لمعه نور آل ۱۲

۱۱ - قرآن مجید سوره یونس پاره ۱۱ : ۱۱ : مراد از شیخ شهاب الدین سهروردی
 رحمه الله علیه (متوفی ۷۸۹ هـ) بانی سلسله سهروردیه است. بقول دکتور برادون رعایت
 که شیخ موصوف بویرمیلان بفلسفه بحکم صلاح الدین ایوبی مقبول شده غلط است :
 فی الحقیقت شخصه دیگر که همنام شهاب الدین سهروردی بود بامر سلطان منور بسبب
 احکام دوزندقه قتل رسید عوارف المعارف منسوب به شیخ موصوف است -
 ۱۲ - دربر بیت بالفاظ معارف و عوارف مصنف بطریق ایهام کنایه از عوارف المعارف
 من تصنیف شهاب الدین سهروردی کرده است :

بسی خوش؟ قطاب چون ماهتاب منور شد از تاب آں آفتاب
 بسے اولیاء کف بدانان او شده مست از جام عرفان او
 ازو شیخ حمزه شده مقتدا^{علم} بکشیر زد رایت اہتدا
 دیرین ملک مملوک او شد تمام اقاصی ادانی خواص و عوام
 شده بہر و سرور عارفان زده کوس سلطانی اندر جہان
 ازو فیض باطن باہل سداد رسد دمبدم تا بہ یوم التناد
 نگارم اگر بود و الطاف او نلگنج بلصد دفتر اوصاف او
 ازو نام کشیر و الا شدہ ازو کوہ ماراں مطے شدہ
 ازو جہد من نور اسلام یافت ازو جان من در جہاں کام یافت
 بدر بار او از گے کم نرم ولے از نگاہش غضنفر فرم
 باین حیش پر عیش در روز حشر
 الہی حسن را بکن بعث و نشر

۱۴۱۱ یکے از بزرگان دین و سر حلقہ صوفیائے کشمیر است۔ بقول خواجہ محمد اعظم دیدہ مری صاحب "واقعات کشمیر" در ۱۲۹۰ھ از کم عدم بوجود آمدند۔ خاص دہر تیغ ولادت شد۔ و در ۱۳۰۰ھ بتیغ ۲۴ ماہ صفر المظفر واصل بحق شدند۔ شیخ بابا داؤد خاکی یکے از سرداران خاص آنحضرت در ابیات ذیل ذکر و معالایشان کردہ اند۔

شیخ حمزه مرشد و الا گھر فوت شد در بست و چارم از صفر
 رفت کھل یافت فضل کردگار عاقبت در ہصد و ہفتاد و چار

۱۴۱۱ مراد از شیخ غازی الدین کول است کہ بتوجہ محمد دم شیخ حمزه علیہ الرحمۃ دین اسلام قبول کرد۔ در زمانہ کفر موسوم بہ گنیش دتا تریہ کول بود۔

اما بعد مخفی ننمائید که این مخطوطی محذوف منہی ہونے فحاجت و عبادت سیمما
 حسن ابن عبد الرسول مشہور ساکن الاہل ضلع زوئی مشہور سرنگ کشمیر مستر ^{۱۱۹۰}
 عیونہما و غفر دونہما بہ خدمت ارباب فطرت و فطانت اصحاب حضرت و
 رزانت متعرض و منتر صد گرد کہ این ضعیف نحیف بہ علت قلت ممارست
 طبیعت و عدم مہارت انشاء و عبارت مستدعی این امر خطیر و متحمل پیارہ
 اہل تعبیر نہ بود۔ اما بہ مقتضائی الحاح و ابرام بعضی عظمائی نامی و جمعی از
 اصدفای گرامی کہ در اذعان فرمان ایشان عدولی کردن عین فضولی بود در
 تنسیم و ترقیم این رسالہ اتفاق امتساق افتاد۔ و بر وقت تقطیع لباس این
 عروس و ہنگام افتتاح عنوان این منشور منصوص تہیہ تاریخ متقدیم براستدلال
 و استنباط حالات پیشین و تکشیف واقعات دیرین بلحاظ توثیق مضامین
 این نمیقہ نگارین از بسکہ الزم و متحتم بود سعی بلیغ ہمگی سنی جلد کتب تواریخ
 قدیم و جدید کہ متضمن حالات این گل زمین مبسوط بود دستیاب گشتہ ہر
 موضع تلخیص و تالیف ال متکفل و مستقصہ ملاک این امر گردید۔ ^{۱۱۹۰}
 تاریخ و قایل کشمیر از ملا محمد ^{۱۱۹۰}، واقعات کشمیر از خواجہ اعظم

^{۱۱۹۰} درین ایام این کتاب از نادرات است۔ امکان است کہ در عہد مصنف نسخہ و قایل کشمیر
 موجود بودہ و بعدہ ظاہراً از امتداد نماندہ مفقود شدہ ^{۱۱۹۰} خواجہ اعظم متوفی ۱۱۹۰ ہجری۔
 منشی اشرف علی اسناد دہلی کلج ^{۱۱۹۰} ترجمہ آورد و واقعات کشمیر بنام تاریخ عظمی شایع
 کردند و در شش ^{۱۱۹۰} بار اول در لاہور متن فارسی بہامانہ الطباع پرنشید۔ غلام محمد و نور محمد نثران
 کتب سرنگ کشمیر بار دوم متنش در سلسلہ مطبوعات نمبر ۸۰ چاپ سنگی نمودند ^{۱۱۹۰}
 مخطوطات قلمی این کتاب در کتابخانہ رضا رام پور موجود است۔ از ان جلد یک در
^{۱۱۹۰} دوم در ^{۱۱۹۰} نقل شدہ است۔ یک نسخہ قلمی این کتاب در کتابخانہ موقوفہ

بهارستان شاهي مشهور برآره ترنگسا تاريخ حيدر ملك چاؤوره، نظام الوقايع
مولوي محمد، تاريخ مولوي هدايت الله متو، تاريخ شاهنامه محمد توفيق و سامي و
شايقي منظوم، تحقيقات اميري از امير الدين پکيلوال، تب التاريخ از مولوي
بهاؤ الدين، باغ سليمان از مير سعد الله منظوم، مختصر التاريخ از ملا عبد النبي

عبد السبحان مع ديگرے در کتبخانه لٹن، جامعہ اسلاميد علی گڑھ (ہند) موجود است۔ (فہرست
مخطوطات قلمی نمبر ۵۰۲)

شہ از نادرات است مصنف کتاب مذکور تاريخ کشمير از ابتدا از منہ قديمہ لغایت سنہ ۱۰۰۰
بیان نموده است۔ از سنہ ۹۹۶ھ بیان واقعات کشمير را بالتفصيل بکار برده است (فہرست
مخطوطات برٹش ميوزيم نمبر ۸۲۷۷ و ۲۹۷۷) و فہرست مخطوطات کتبخانہ انڈيا آف لندن
نمبر ۵۰۷)

تہ بقول صاحب النامہ جہانگیری ملک جہند چاؤورہ حرصہ ۲۳ سال در ملازمت و سفارہ
چک تاجدار آخريں کشمير بود و در ایام جلادطنی مؤخر الذکر بہ بنگال در جاگیر او ہمراہ آقا
و دلی نعمت خود بودہ دین رفاقتش از دست نہاد۔ ملک حيدر مذکور شاہد عینی واقف قتل مشير
افگن است۔

یک نقل کتاب (بخش اول) در کتبخانہ تحقيقات علميہ حکومت جوں کشمير تحت نمبر ۳۳
موجود است۔

کتاب مذکور بدو حصہ انقسم دارد۔ در تاريخ کشمير از زائد قديم تا بعد جہانگیر بيان
شده است و در دوم خاندانہائے ہم عصر ايران و توران مذکور است مصنف اختصار احوال
ہنود از راجہ ترنگني تصنيف کلہن پندت اخذ کردہ است (فہرست مخطوطات کتبخانہ انڈيا
آف لندن نمبر ۲۸۳۹ و نمبر ۵۱۰ و کتبخانہ برٹش ميوزيم نمبر ۲۹۸۰) و فہرست کتبخانہ پيرس
ميوزيم مخطوطات نمبر ۶۲۵ و تہ فہرست مخطوطات مرتبہ وکتور براؤن ہالند کيمبرج و

از زمین کول، مجموعه تواریخ از سیریل کاپرو، تاریخ انگریزی از مسٹر لارنس صاحب
 نادرین باریار از مسٹر درو صاحب، جغرافیه عالم از هندرسن صاحب، تاریخ
 فرشته، تاریخ التواریخ، تاریخ رشیدی، واقعات و زانی، قصص الهند، واقعات
 هند، گلستانه کشمیر، جام جهان نما، رحمت نامه، خرد افروز، مفتاح الارض
 و غیره موجب مطابقت و مقابلهت یک دیگر در تصحیح و تصدیق حالات با قصه
 انبیای کوشیده قصص و حکایات غیر وثوق و اختلاف بر دیده ترک داده
 تحریب این بر یک مقدمه و چهار فصل تنظیم گردید.

مقدمه

در تنبیین بعضی حالات سموات و تکشیف آثار و امارات پیکر زمین - حصه اول
 در بیان جغرافیه کشمیر و کیفیت حالات متعلقه و متفرقه آن - حصه دوم در
 ذکر راجهای کامگار و سلاطین نامدار - حصه سوم در ذکر اولیائی بزرگوار و فضلاء
 تعوی شعار - حصه چهارم در بیان احوال شعرائی بلاغت آمار
 اما در تمبیین این رساله چند چیز مشمول است :-

اول - بنا بر رعایت ابناء وقت از تدقیق عبارت و تشاقل الفاظ اجتناب

۱۰۰ کتابخانه تحقیقات علمی حکومت جموں و کشمیر نمبر ۱۲۷

۱۰۱ مراد از دیلی آنی کشمیر - کتاب مذکور در ۱۲۷۵ چاپ شده است

۱۰۲ "دی ناردون بیرو آف انڈیا" از فریڈرک ڈیو، ۱۲۷۵ در ۱۲۷۵ چاپ شده با پنجم

ایڈر و استینفورڈ، ۵۵ چیزنگ کراس، ایس - ڈیو - لندن

۱۰۳ تاریخ فرشته از محمد قاسم هندو شاه فرشته

۱۰۴ تصنیف هرگوپال کول خسته - کتاب مذکور در زبان اردو است - در ۱۲۷۵ چاپ

سنگی شده - فی الحال از نادران است

کرده عبارت ساده و مترساده نمود به عام فهم، خالی از فقور مختصر محل و عاری از قصور طول مل مرتب گشت.

دوم - بعضی نکات که در تذکره راجه‌های پیشین مشحون از اغراق و مبالغه مروی بود اگر چه ایراد آن محل پیغامه اهل تقریر است لیکن بنا بر پهاشینی خاطر دوستان مجانب پسند ترک آن انقباض ویده - من جمله آن بعضی نکات تسطیر یافت و برائے تنبیه و آگاهی آن علامت "تقف" بر موقوفه مبالغه مرقوم شد تا که بیشندگان از مبالغه و اغراق متناسب باشند.

سوم - این مجموعه مرسوم که به تاریخ حسن موسوم است در سنه یک هزار و سه صد و یک از ممکن خاطر جلوه ظهور افروخت و هنگام تلفیق آن سنوات مختلفه که در تداول از منته مشهور است به حساب حمل صغیر از خزینة خیال چنین ظهور یافت سنه هجری تاریخ ملک سنه عیسوی تواریخ ملوک کشمیر سنه بحر می تاریخ سلاطین کشمیر سنه کلچوگ تاریخ به نظیر در نظامت و لات کشمیر.

چهارم - اکثر مؤرخان کشمیر از روی مکابره و استعلا کوس خود ستائی خوانته علم تعصب و مفاخرت افراخته از حقیقت اصلی انحراف و زیاده دارند نیازمند موجب استکانت ذاتیه تعصب و تفاخر و جانب داری شیوه خود نگذاشته در حفظ مراتب و رعایت هر کس پرداخته هیچ کس را خراش خاطر ننمود.

پنجم - تاریخ رازه نرنگی کلین پندت که اصل الاصول تواریخ کشمیر بزبان سنسکرت مشهور است ترجمه فارسی آن به علت انقلاب و استکتاب جهلا تصحیف و تحریف یافته بود، نیازمند ترجمه خود با اصل نسخه مقابله

نموده تحریف کلمات و اغلاط به قلم آتش آراسته مضامین غیر مفید بعلت طوالت
محدوف نمود.

ششم - بعضی از اذکار و افعال که کلین پندت بعدم و ثوق اخبار ترک
داده بود موجب ترجمه رتن پوران درین رساله اندراج پذیرفت -
هفتم - در مطابقت سنین مشهوره و پنج کسی از مورخان پیشین بر وقت
نکرده بود - این پنج بدآن کمال عرق ریزی تطبیق سنه هجری و عیسوی و
کمری و غیره نموده درین نسخه درج نمود - والله الموفق والمعبود

مقدمه

"در تمییز بعضی حالات مساوات و تشکیف آثار و امارات پیکر زمین و تشریح افلاک"
بدان که علمائے متقدمین یونان در طبق افلاک ثابت کرده اند که در ضمن
هر یک طبقه آسمان چند طبقه دیگر مرکوز است و تمامی آسمانها همیشه در گردش
می باشند و پیوسته اند با هم دیگر بغیر فصل مانند کره های عناصر همچنانکه کره
هوا ملغوف است بر کره زمین و آب از هر جانب و کره نار حاوی است بر
کره هوا لکن آسمان اول چسبیده است بر کره نار و فلک دوم محیط است
بر آسمان الی آخره و تمامی افلاک مدورانه بشکل کره می مانند بیضه و زمین
در میان آسمان به مثال زردی بیضه است - هشت آسمان همیشه دور می کنند
از مغرب بطرف مشرق و آسمان نهم مخالف دیگر افلاک گردش می کند از
مشرق بطرف مغرب که آسمانهای ماتحت خود را با کره نار با القصر با خود
می گرداند - علمای اسلامی همگی مخصوص می دارند هفت طبقه آسمان با و فلک
هشتم را کرسی و نهم را عرش می نامند اما کر ویت افلاک و نه بودن فصل در میان
دو آسمان ثابت نمی دارند - و گردش آسمان را قایل اند - حکما هر یک آسمانی را

خط استواء حرکت جمالی نظر سکان اقلیم متوسط این دو سمت -

بدانکہ حرکت فلک التدویر نسبت ہر فلک مختلف است گاہے
بر طبق فلک کلی متحرک شود گاہی مخالف آن - انزل جملہ بعضی بسرعت گردند
بعضی باہستگی بالجملہ فلک التدویر قمر اسرع الحرت است از کردہ فلک
التدویر آسمانہای دیگر - لہذا قمر را بیک فلک مینگویند کہ فلک تدویر ماہ دور
چہار ہودہ روز دورہ تمام کند - آسمان اول کہ آن را آسمان دنیا و فلک القمر
مینگویند دہ یک ماہ دورہ تمام می کند - دوم فلک المعطارد - قریب یک
سال دورہ تمام می کند - سوم فلک الزہرہ کہ در یک سال دورہ ختم می
کند - چہارم فلک شمس در یک سال دورہ تمام می کند - پنجم فلک المریخ
کہ در یک سال و دو ماہ دورہ تمام می کند - ششم فلک المشتري کہ در عرصہ
دوازہ سال یک دورہ تمام می کند - ہفتم فلک الزحل است داوہی سال
دورہ تمام می کند - بالاگفتہ شد کہ ہر فلک علوی محیط ماتحت خود است و آنچه
از لغین مدت دور ہر واحد ذکر یافت بنا بر حرکت طبعی آنہاست ورنہ
بہ سبب گردش فلک الافلاک جملہ آسمانہا را در یک شبانروز بطرف
مخالف حرکت آن با بقبر دورہ تمام می گردد چنانچہ گفتہ شدہ -
تشریح آسمان ہشتم کہ آن را فلک البروج و فلک الثوابت و بقول
اہل شرع کرسی خوانند - حرکت طبعی وے مثل آسمان ماہ دیگر از مغرب
بہ مشرق است گفتہ اند درسی و شمس ہزار سال دورہ تمام می کند و تمامی
ستارہ غیر از سبع سیارہ دہیں ثابت اند -

اکنون بدان کہ حکما این فلک را دوازہ حصہ متساوی کردہ اند
و آن را دوازہ برج می نامند طول ہمہ برنج بہ سمت شمال و جنوب

باشد عرض آنها بنا بر جهت مشرق و مغرب یعنی از قطب شمالی تا قطب جنوبی
را ستاره است هر برج رسیده بمشایه قاشه های خوروزه پس هر برجی
به سی قسم منقسم می شود و هر قسم را درجه خوانند پس فلک البروج سی
صد و شصت درجه باشد و در هر برج از اجتماع چند ستاره شکلی
از اشکال واقع است آن برج بهمان شکلی مسمی شد چون حمل، ثور،
جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو،
حوت. بزبان هندی میگفت بنگه، متفن، کرک، سنگه، کنیان، تلام،
درچاک، دهن، مکر، قونب، یین. این که میگویند که فلان ستاره در
فلان برج رسیده معنی آن باشد مثلاً وقتی که آفتاب در برج حمل می
آید پس آن وقت خطی مستقیم دهی از آفتاب کشیده آسمان را قطع
کرده بفلك البروج می رسانیم در برج حمل برابر افتد گوئیم آفتاب در
حمل است. و گرنه ظاهر است سیار ما در آسمان لمئی ماتحت اند. وقوع
این ما در فلک هشتم امکان ندارد. و این فلک را نیز دو قطب است و
درین محل اتفاقاً دو ستاره نیز واقع است در شمال جنوب چنانچه قطب شمالی
مشاهده می شود. اما قطب جنوبی بر سكان اهل شمال مخفی است. چنانچه
برع مکنون در ناحیه شمال واقع است و سمت جنوب به تمامه در آب.
بنامین قطبین خطی تصور باید کرد که از مشرق تا بمغرب متساوی بگذرد
و آن دایره را منطقه البروج گویند.

آسمان نهم مستوی است بفلك الافلاك و فلك الاطلس و فلك الاعظم و
حرکت وی برخلاف حرکت آسمان های دیگر است یعنی از مشرق بمغرب
در فایست سرعت حرکت در یک شب و روز دوره تمام می کند و او همه

افلاک را بالقصر با خود حرکت می دهد پس دوره قسری آسمان های دیگر نیز
ممتابعت او در یک شبانه روز می شود. هر چند که دور طبیعی آن ها بر
ضد این حرکت است چنانچه گذشت. درین فلک یح ستاره نیست لهذا
آن را اطلس خوانند.

اکنون دریا بند که محیط حقیقی همین فلک است در بین بمثابة مرکز است
در وسط حقیقی آن چون هر فلک را دو قطب ضروری است درین جا نیز
فرض کنند یکی به سمت شمال و دوم بطرف جنوب در مقابل آن. و فیما بین
قطبین خط تصور کنند که در سایر فلک گذشته باشد از مشرق تا
بمغرب. و این خط موهوم را دایره معدل النهار گویند و منطقه خوانند مثلاً
کره فلک مذکور را دو کاسه فرض کنند شمالاً و جنوباً و در وسط حقیقی هر
کاسه نقطه قطبی ثبت سازند و ملتقای این دو کاسه متساوی المقدار
دایره معدل النهار تصور نمایند و حکما این فلک را به خیال خود محدود خوانند
و گویند ما و رائے این نه خلاست نه ملا.

بیان کیفیت زمین و سیاره.

بدانکه حکما را در وضع آن اختلاف است بعضی گویند بر شکل نیم کره
است بر آب استاده و بعضی گویند بر هوا قائم است و بر شکل سپر است

۳۲ - خط معدل النهار دایره ایست که تضییف عالم می نماید از مشرق تا بمغرب چون سراقاب
برین دایره واقع گردد در جمیع نواحی تقریباً روز و شب برابر می شود مگر در عرض این تعیین برابر نمی شود
آفتاب در سال بدو مرتبه برین دایره سیر می کند.

و زمین همیشه قائم است و آسمان متحرک. اما اکثری از قدام و جمهور و انبایان
فرنگ بر آنند که کروی است بنمائی زروی بیضه در وسط هوا واقع همیشه
متحرک است بحرکت دولابی. تبدل که در اجزائی فلکی نسبت به خودی
بینیم بنا بر انتقال ارض است.

پوشیده نماند که ارض سه طبقه است یکے آن که نزد ما است
و دوی مرکب است بآب و هوا. دوم آن که زیر آفت و دوی مرکب است
بآب نه به هوا. سوم آن که قریب بمرکز است و دوی صرافت باطت
است و آب در آن جا نمی رسد. در حالتیکه زمین بنمائی نقطه ایست در
دایره فلک و چوں دوی در وسط سما واقع شد، در محاذی معدل النهار و
منطقه البروج همان ساں خطی بر وسط زمین فرض می کنند و این خط
مفروضه را خط استواء می نامند بنا بر استواء آنچه درین جا شب و روز همیشه
برابر می باشد. یہ وقوع خط استواء زمین را دو حصه فرضی می شوند
شمالی و جنوبی و این دو حصه بنمائی دو کاسه باشد که لبهائی هر دو با هم
پیوسته بود و ملتقای آن ها خط استواء است و در وسط حقیقی دو کاسه
و دو نقطه متقابل تصور نموده اند. شمالاً و جنوباً و این هر دو نقطه را قطب
زمین می خوانند مجازاً و از جمله کوه زمین سه ربع در آب غرق است
و یک ربع مکشوف که آن را ربع مسکون نامند و هفت اقلیم و جز آن
جایها و خرابها در همین محصور است.

نکته - خطیست موهومی که یک سر آن بشرق و سر دیگر بمغرب که حکما درین محاذات دایره
معدل النهار بر وسط زمین فرض کنند بهنجیکه اگر دایره معدل النهار قاطع عالم شده
زمین را باهم قطع نماید پس زمین از جائیکه قطع شود بهمانجا خط استواء است.

تقاضای طبیعی آن است که آب بر جمیع اجزای زمین محیط می‌شود و حاصل می‌گشت میال بود زمین. لیکن چون کشف بعضی زمین جهت ظهور مرکبات درخواست بود، خالق اخلق حیل بر اینگشت تا آب در بعضی اجزای زمین در آید تا که زمین از یک جهت مکشوف باشد. و حیل آن بود که کواکب را تا شش غشیده است که بقوای خود بعضی عناصر را گرم می‌کند و بدان سبب عناصر متغیر و متدخّن می‌شود پس هرگاه بعضی اجزای زمین گرم شود و متصاعد گردد و دخان شده آن قدر از اجزای زمین کاواک می‌نماید زیرا که زمین سیال نیست تا جبر نقصان تواند کرد. از آن که آب طالب جهت مرکز است با الطبع بدان جایگاه خالی در زمین می‌در آید آب که در خلل زمین می‌در آید مستحیل بارش می‌گردد و باز چوں در اجزای زمین پسبب تدخّن فرج می‌افتد دیگر آب در آن جای در آید و روی زمین مکشوف ماند بصنعت الهی.

حرکت روزانه زمین.

بقیاس حکمای متأخرین ثابت آن است که آسمان قائم است و زمین بر محور خود همیشه دور می‌کند و انسان و جمیع حیوانات و امصار و نباتات و سمندر و غیره اشیا را بالقصر با خود حرکت میدهد و در عرصه ۲۴ ساعت یک دوره تمام می‌کند. ازین گردش شب و روز پیدا می‌شود. چوں آن حصّه زمین که محل سکونت ماست محاذی آفتاب گردد، بر ما روز پیدا میشود. چوں آن حصّه منقلب گردد بر ما شب هویدا گردد. مثلاً یک سبب بمقابل چرخ آوینان می‌گذاریم حصّه که مقابل چرخ باشد روشن میشود. و حصّه خلف آن تاریک

و زمین همیشه قائم است و آسمان متحرک. اما اکثری از قدما و جمهور دانایان
 فرنگ بر آنند که کروی است بمشابه زردی بیضه در وسط هوا واقع همیشه
 متحرک است بحرکت دولابی. بتدل که در اجزائی فلکی نسبت به خودی
 بنیم بنا بر انتقال ارض است.

پوشیده نماند که ارض سه طبقه است یکے آن که نزوما است
 و دوی مرکب است بآب و هوا. دوم آن که زیر آنت و دوی مرکب است
 بآب نه به هوا. سوم آن که قریب بمركز است و دوی بر صرافت باط
 است و آب در آن جانی رسد. در حالیکه زمین بمشابه نقطه ایست در
 دایره فلک و چون دوی در وسط سما واقع شد در محاذی معدل النهار و
 منطقه البروج همان ساں خطی بر وسط زمین فرض می کنند و این خط
 مفروضه را خط استواء می نامند بنا بر استواء پس درین جاشبه روز همیشه
 برابر می باشد. به وقوع خط استواء زمین را دو حصه فرضی می شوند
 شمالی و جنوبی و این دو حصه بمشابه دو کاسه باشد که لبهائی هر دو با هم
 پیوسته بود و ملتقای آن ها خط استواء است و در وسط حقیقی دو کاسه
 و دو نقطه متقابل تصور نموده اند. شمالاً و جنوباً و این هر دو نقطه را قطب
 زمین می خوانند مجازاً و از جمله کره زمین سه ربع در آب غرق است
 و یک ربع مکشوف که آن را ربع مسکون نامند و هفت اقلیم و جز آن
 جاپاها و خراپها در همین محصور است.

نکته - خطیست موهومی که یک سر آن بشرق و سر دیگر بمغرب که حکما در عین محاذات دایره
 معدل النهار بر وسط زمین فرض کنند به نهیکه اگر دایره معدل النهار قاطع عالم شده
 زمین را با هم قطع نماید پس زمین از جایکه قطع شود بهمانجا خط استواء است.

تقاضای طبیعی آن است که آب بر جمیع اجزای زمین محیط می شود و حاصل می گشت میال هو او زمین. لیکن چون کشف بعض زمین جهت ظهور مرکبات و خواست بودا خالق الخلق حیل بر آن گشت تا آب در بعض اجزای زمین در آید تا که زمین از یک جهت مکشوف باشد. و حیل آن بود که کواکب و تاثیر غرض شده است که بقوای خود بعض حصار را گرم می کند و بدان سبب عنصر متبخر و متدخن می شود. پس هرگاه بعض اجزای زمین گرم شود و متصاعد گردد و دخان شده آن قدر از اجزای زمین کاواک می نماید زیرا که زمین سیال نیست تا جبر نقصان تواند کرد. از آن که آب طالب جهت مرکز است با الطبع بدان جایگاه خالی در زمین می در آید آب که در خلل زمین می در آید مستحیل بارض می گردد و باز چون در اجزای زمین پس سبب مدخن فرج می افتد دیگر آب در آن جای در آید و روی زمین مکشوف ماند بصنعت الهی.

حرکت روزانه زمین.

بقیاس حکمای متاخرین ثابت آن است که آسمان قائم است و زمین بر محور خود همیشه دور می کند و انسان و جمیع حیوانات و امصار و نباتات و سمندر و غیره اشیا را بالقصر با خود حرکت میدهد و در عرصه ۲۴ ساعت یک دوره تمام می کند. ازین گردش شب و روز پیدا می شود. چون آن حصه زمین که محل سکونت ماست محاذی آفتاب گردد، بر ما روز پیدا میشود. چون آن حصه منقلب گردد بر ما شب هویدا گردد. مثلاً یک سبب بمقابل چراغ آویزان می گذاریم حصه که مقابل چراغ باشد روشن میشود. و حصه خلف آن تاریک

می ماند - بدینسان حصه زمین که مقابل آفتاب می باشد، روشن میشود. و حصه پسین زمین که بر تو آفتاب بران نمی تابد تا بیک می ماند پس حصه زمین که از ما بطرف مشرق واقع است آن حصه را اولاً به شعاع خود آفتاب روشن می کند و ما را طلوع آفتاب از افق بنظر می آید چونکه لحظه بلحظه ما مقابل آفتاب می شویم و آفتاب سمت الراس اوج می کند، و وپهر می شود پس بحرکت زمین آن حصه که بر سر آن می باشیم بطرف مشرق رجوع کند و آفتاب بجانب مغرب گراید بما معلوم می شود که غروبشید در مغرب غروب میکند. فی الحقیقت آفتاب غروب نمیکند لیکن ما به سبب گردش زمین بطرف مشرق می رویم - آفتاب از ما غایب گردد موجب آن ظلمت پدید می آید - پس حرکت را حرکت روزانه میگویند.

حرکت سالانه زمین

زمین را بغیر از حرکت روزانه حرکت سالانه دیگر است یعنی گردد آفتاب در سال تمام یک دوره ختم می کند پس ازین حرکت تغییر و تبدل موسم پیدای می شود. زمین بحرکت خود گرد آفتاب یک دایره پیدا می کند که آن را دایره ارضی گویند. در ماه دسمبر یعنی پوزه زمین بفاصله نه کرور و پنجاه میل از آفتاب بعید می نماید. و در ماه جون یعنی ماژ از آن جا که در ماه دسمبر می باشد فاصله کرد میل دور تر گردد پس ایام سال سی صد و شصت و پنج یوم و پنج ساعت و ۴۸ لحظه ۴۸ بل مقرر میشود. حکمانه فرنگ ساعات مذکوره تا سه سال از حساب خارج می دارند در سال چهارم در ماه فروری یک روز زیاده می کنند.

پوزه - نام ماه هندی. - ماژ - نام ماه هندی.

تغیّر و تبدل موسم

قطب شمالی زمین با قطب شمالی آسمان ہمیشہ مقابل می باشد۔ محور زمین بر سطح مدار ارضی بیک طرز خاص منحرف واقع است۔ ہمیں سبب در موسم با تغیر و تبدل میشود۔ چه بسبب انحراف محور زمین و مدار ارضی ششماہ زمستان در نصف کرہ شمالی از گردہ نصف حصّہ جنوبی سردی زیادہ تر می باشد و ششماہ تابستان در حصّہ جنوبی از گردہ نصف شمالی حرارت افزون گردد۔ و در ششماہ روز ترقی می کند۔ و در ششماہ شب قطب شمالی کہ قریب ماست در موسم زمستان مقابل آفتاب نمی باشد موجب آن آفتاب وقت دوپہر از سمت الراس پائین می ماند۔ شعاع آن بر حصّہ شمالی منحرف می افتد۔ بہ سبب آن در آن وقت بر حصّہ شمالی سردی می باشد و شب با دراز و روز با کوتاہ۔ بر عکس آن چون قطب شمالی مقابل آفتاب میشود در آن ایام تابش آفتاب بر ماعوداً یعنی برابر واقع میشود۔ ہمیں سبب در آن ایام گرمی موسم یافته می شود۔ زمین گرد آفتاب در یک پل $\frac{1}{10}$ میل مسافت قطع می کند و بہ سبب گردش محوری زمین لندن در یک منٹ $\frac{1}{3}$ میل دور می کند۔ زمین کہ قریب قطب شمالی است بطئی الحکمت است و زمین خط استوا سریع الحکمت۔

محیط دایرہ زمین

یک خط دہمی کہ از مشرق تا مغرب راستار است کشیدہ می شود آن را قطر زمین می گویند۔ مسافت آن ۷۹۱۲ است و محیط

کره زمین ۲۴۵۶ میل - اگر یک ریل گاڑی بحباب فی ساعت بیست و پنج میل مسافت گرد زمین می گرد پس در عرصه بیست و چهار روز گرد زمین دوره تمام کند -

آفتاب

بدانکه آفتاب از گرده زمین دوازده لک و پنجاه هزار درجه وسیع و کلان است و سه لک و پنجاه هزار مرتبه ثقیل و نامت بیست و پنج روز بر محور خود دوره تمام کند - و نه کرو و بیست لک میل از کره زمین بعید می نمایند و موجودات سفلی و اجرام علوی را از تاثیرات آن بسیار فوائد عائد میشود خصوصاً موالید ثلاثه را تاثیرات حدت آن ضرور است - آفتاب بموجب طاقت کشش خود زمین را مانند سنگ فلاخن معلق گرفته است - چه هرگاه کسی در جوف فلاخن سنگی نهاده بکمال زور گردش می دهد، سنگ مذکور مطلقاً از فلاخن جدا نمی شود - و همچنان زمین از گرده سنگ فلاخن هزار چند تیزی گرد آفتاب دوره کند و از آفتاب یک جو دور نمی شود و نزدیک آفتاب یک ذره نمی آید - باعث اینکه آفریننده حقیقی هر یک شی را بمقدار ماده خاصیت بخشیده است که یک چیز چیز دیگر را بهماں خاصیت کشش

۳۰ - میح آنست که قطر زمین هشت هزار میل و محیط او بیست و پنج هزار میل است -

جامع اللغات ابد و حقه بیستم در بیان زمین ۳۱ مراد از کالکه بخار است ۳۲ بدانکه گرده آفتاب از زمین بحباب که حسن گفته می دیک ارب و بیست و پنج کرو میل کلان تر می باشد - لیکن این اندازه مخالف جمهور علماء جغرافیه دان است - میح اینست که محیط آفتاب هشت لک و شصت و چهار هزار میل است ۳۳ بر صفحه ۲۳ باید دید و

می کند چنانچه گاه رُبا و آهن ربا و غیره بهین خاصیت آفتاب کره
 زمین را با استعداد کشش ماده خود می کشد و زمین برزور ماده خود
 از آفتاب دور رفتن می خواهد بهین سبب مقدور نیست که زمین
 با آفتاب نزدیک شود و اصلاً نمی تواند که دور تر گردد. بلکه از روی
 کشش گردد آفتاب می گردد. و قتی که ماهتاب در میان زمین و آفتاب
 حائل می شود، ماکسوف آفتاب واقع گردد. فقط.
 ماهتاب

بدانکه قطر ماه ۱۴۰ میل تصور کرده اند. و از کره زمین دو لک
 سی و هفت هزار میل دور است و کره ماه بذات خود روشن نیست
 بلکه با انعکاس شعاع آفتاب روشن می شود. در حالتی که قمر همیشه
 گرداگرد زمین می گردد. موجب آن روی ماه هر روز برابر بنظر نمی
 آید چنانچه در حالت بودن هلال ماهتاب بمقابل زمین می آید موجب
 آن رخ تابنده او از ما منحرف گردد و در حالت بودن قمر خلف
 زمین می باشد رخ تابنده او بر ما مقابل می شود. و در دو هفته
 اول قمر از محاذی زمین بطرف خلف می رود موجب آن روز بروز
 روشنی او ترقی پذیرد و در دو هفته دوم کره قمر از خلف زمین
 سمت مقابل می آید موجب آن رخ تابنده او روز بروز بے نور
 گردد و به سبب گردش ماهتاب آب دریای محیط بخوش می آید

بعده آفتاب از زمین نود و دو کرو و هشتاد و سه لک میل می باشد و آنکه
 حسن گفته. روایات متلاطمه آن زمان است.

کہ مدو جزر آں واقع میشود و نیز وقتی کہ در میان آفتاب و ماہتاب زمین می آید خوف ماہ واقع گردد۔

عطارد سه کردور و پنجاه لک میل از آفتاب بعید است و انسان را چند اں بنظر نمی آید۔

زہرہ شش کردور و شصت لک میل از آفتاب دور است و با کره زمین نزدیک بنا بر آن از ستاره های دیگر روشن تر بنظر می آید۔

میخ سیزده کردور و نود لاکھ میل از آفتاب دور است و رنگ سرخ دارد۔ اما بذریعہ دور بین و اغنائی بسیار بر سطح آن معلوم میشود و حکما داغهای سیاه را زمین و داغهای سفید را برف تصور می کنند مشتری چهل و هفت کردور و شصت لک میل از آفتاب بعید است و یک ہزار و سہ صد مرتبہ از کرہ زمین کمان و سه صد درجہ گران و چهار ماہتاب شامل اوست و ایلی آن حلقہ بسیار

۱۴۱ معمول است کہ اول ہر یک ماہ قمری آب دیہائے محیط بسبب گردش ہتاب جوش می زند و از قرار گاہ خود بالا عروج می نماید آنرا "مد" گویند و در دو ہفتہ آخر کہ ماہ در محاق باشد آب دیہائے مذکور فرو می رود۔ و در ایام تحت الشعاع برکنارہ اصل قرار گیرد آنرا "جزر" گویند ۛ

۱۴۲ جمع اینست کہ سه کردور شصت لک میل از زمین دور است۔

۱۴۳ فاصلہ جمع اش از آفتاب شصت و ہفت کردور می باشد۔

۱۴۴ فاصلہ اش از آفتاب چار دہا کردور و پانزدہ لک میل است و از زمین پانز کردور میل۔

۱۴۵ جمع چهل و ہشت کردور و سی لک میل است۔ قطرش بقول صاحب جامع اللغات اردو ۸۶۵۰ میل و مشنل بر ہشت ماہتاب است ۛ

در نظری آیند.

زحل هشتاد و هفت کرو در بیت لک میل از آفتاب دور است. و
بشت هفتاب گرد آن روشن و بر سطح آن چهار حلقه به نظری آیند. از آن جمله
سه حلقه روشن است و یک حلقه تیره فقط.

ستاره دمدار هفتاد و شش کرو میل با هفتاب بعید است و
چهار هفتاب شامل اوست فقط.

نیپتون - دو ارب و هفتاد و پنج کرو میل از آفتاب دور است و
همراه آن دو هفتاب به نظری آیند و در شش ظاهر شده است فقط.

اجرام سیارات - بدان که سیارات هم مثل زمین گرد آفتاب می گردند. و
گردش آن مانیز مانند زمین همیشه بر محور خود می باشد. شک نیست که در میان
سطح سیارات مثل زمین موسم ها خواهند بود. شاید که در بسیار سیاره
ابر و باران هم می تواند بود. و بر نه بودن آبادی در میان سیارات چیزی
و چه معقول معلوم نمیشود. احوال آفتاب و سیارات ازین مثال به خوبی
 واضح گردد. مثلاً در میدان وسیع یک کره که قطر آن دو فوٹ باشد آفتاب

صحیح دور می آید از آفتاب هشتاد و هشت و شصت لک میل است و شش بر نه هفتاب است.

مطابق فیثاغورس نیو انترنیشنل دکشنری سیاره دمدار نام یک ستاره نیست بلکه مختلف
سیاره ها است که مشهور باین نام است. و همین است که فاصله هر یک از زمین و آفتاب
مختلف است برائے تفصیل رجوع کنید بکتاب مذکور

نیپتون را ایسرن نیز می گویند. مطابق نوشته فیثاغورس نیو انترنیشنل دکشنری فاصله
صحیح از آفتاب دو ارب و هفتاد و نه کرو در بیت لک می باشد. ستاره مذکور را گال نامی
یک عالم فرانسیسی تاریخ ۳۰ سپتمبر ۱۸۴۶ در یافت کرده است.

مقرر کنیم و دورتر از آن بفاصله ۲۸ گز یک دانہ خردل عطار دگذاریم و بفاصله پنجاه و دو گز یک دانہ مونگ زہرہ قیاس کنیم و بفاصله ۴۲ گز یک دانہ مشک زہین تصور کنیم پس بفاصله یک صد و نہ گز یک دانہ عدس مریخ خیال داریم پس بفاصله دو صد گز برابر ذرات بیگ سیارات جدید میدانیم پس بفاصله ۳۴۳ گز برابر سنگترہ مشتری قیاس کنیم پس بفاصله شش صد و ہشتاد و چار گز یک سیارہ دانہ را زحل بشماریم پس بفاصله یک ہزار و چار صد و پنجاه و دو گز سیارات دمدار ستارہ ہای دور دست مقرر داریم۔

بیان سیارات اندرونی و بیرونی

تمامی سیارات بر دو قسم است۔ سیارات اندرونی و سیارات بیرونی۔ سیارات اندرونی از گردہ اجرام بیرونی صغیر اند و ہمیشہ گرد آفتاب دورہ خود جلد ختم ہن کنند۔ در عرصہ بیت و چار ساعت بر محورات خود گردش می سازند۔ از ان جملہ ہنگی قمر بزرگ و شاندار است فقط سیارات بیرونی بغایت کلان و عظیم الشان اند۔ گرد آفتاب با ہستکی می گردند۔ تقریباً در عرصہ دہ ساعت بر محور ہائے خود گردش می سازند۔ ہمراہ آن ہا قمر ہای متعددی است۔ بعلاوہ سیارات مذکورہ دیگر اجسام کہ آن ہا را ذات الاذتاب یعنی ستارہ ہای دمدار می گویند بگرد آفتاب می گردند گاہی قریب بافتاب می باشند گاہی بعید۔ از ان جملہ بعضی تا سیہ ہزار سال بنظر نمی آیند۔ بموجب نظام شمسی معلوم میشود کہ اجرام فلکیہ بہ کلام تسلسل انتظام

مشک بالضم و با کاف فارسی نام غلہ است۔ گوشہ بزرگ سفید کہ بہندی اورا کوہساری گویند شمس اللغات ۱۲ ÷

گرد آفتاب می گردند -
تشریح بحر محیط

پیرامون کره زمین بحر محیط که آن را دریای شور و سمندر می نامند از شش جهت محیط است و این بحر محیط بالذات واحد است عمق آن تا نهصد و میل یافته اند - و زیاده از آن عمق نمی یابند - حکمای فرنگ آن را پنج حصه فرض کرده اند - حصه اول که از برابر اعظم جدید یعنی امریکه تا ملک فرنگستان و افریقه واقع است آن را بحر اوقیانوس و بحر اطلانتیک نام کرده اند طول آن یک هزار میل عرض از سه هزار تا چهار هزار ^{۱۵۰} حصه دوم که حایل است در میان برابر اعظم جدید و برابر اعظم قدیم آن را بحر الکاهل و پاسفیک سمندر میگویند - طول آن نهصد و میل عرض دوازده هزار ^{۵۰} میل -

۱۵۰ و سمت شمال است - و آنکه در متن اصل کتابت غالباً از سه و کاتب شده است - در بحر دنیا عمق بحر الکاهل از همه زیاده است - و در نواح جزایر جاپان تا میل عمیق است -
۱۵۰ نزد محققین بحر اوقیانوس با بجا طول مختلفه دارد - فاصله که تا بین قطب جنوبی و قطب شمالی است هشت هزار میل تحقیق کرده اند و آنکه مابین گرین لیند و نایس است نزدیک و ایشان هشت صد میل است و این اتمام فاصله کم است تا بین فلوریدا و امریکای جنوبی و مراکو در افریقای شمالی طولش ۳۰۰ میل است و همین قدر فاصله مابین راس امید و لاپلانتا است که بالترتیب در افریقای جنوبی و امریکای جنوبی واقع است - ۱۵۰ مثل بحر اوقیانوس بحر الکاهل نیز جابجا طولش مختلفه دارد و گویند که از مشرق تا مغرب از چهل میل تا ۵۰۰ میل رسیده است - مابین تنگه بزرگ که انجا برابر اعظم امریکه و ایشیا متصل یک دیگر می شوند فاصله شصت و چهار میل است مابین کیله و نوبیا و چین این فاصله تا ۵۰۰ میل برسد و نزد علماء جغرافیه فاصله مذکور در میان کیو تو در خط استوا و ملکا از ده هزار میل متجاوز است مختصراً اینکه علاقه ایکه بر او بحر الکاهل محیط است تخمینه رقبه اش از پنج کرو زاده کرد و ربع میل است -

حِصَّة سوم - که از حد افریقه برآمده تا حد هندوستان و تا پلوسی اسٹیل ایشیا
 حاوی گشته آن را بحر الهند می گویند - طول و عرض آن قریب شش هزار میل -
 حِصَّة چهارم که از قطب جنوبی تا حد مشرق محیط است بحر جنوبی خوانند -
 حِصَّة پنجم - که از حد مشرق تا محاذی قطب شمالی از یخ منجمد گشته است -
 آن را بحر شمالی و بحر منجمد موسوم دارند - فی الحقیقت کیفیت حِصَّة چهارم
 و پنجم بخوبی واضح نشده است - از حصص بحر محیط اکثر قطعات بحری
 در میان سطح ربع مسکون داخل گشته اند آن را خلیج و بحیره می گویند چنانچه
 به نفوذ خلیج بحر محیط سطح زمین را قطعات بسیار واقع شده اند که آن را
 به جزایر و پلوس مشهور اند - ازل جا که در میان سطح زمین حِصَّة دوم بحر محیط
 که آن را پاسفیک سمندر نام کرده اند واقع است بنا بر آن کره زمین را
 دو حِصَّة می شود حِصَّة شرقی و حِصَّة غربی - حِصَّة شرقی موسوم است
 به گیهان کهن و ربع مسکون و بر اعظم قدیم - حِصَّة غربی را دنیای نو و
 ارض جدید و امریکه و بر اعظم جدید می خوانند -

حقیقت اشاعت بر اعظم امریکه

مؤرخان یورپ رقم طراز اند که از مبادی آبادی ربع مسکون سواد اعظم
 امریکه از خبر عالمیان مکنون بود به هدایت ایزد بے پوی و به نیروی خواهش
 افراد ذوفنون از مکن غیب بمنصه ظهور بیرون آمده باعث مفاد افزون
 گردید - از بسکه یافتن این دیار نادرترین اعجوبه روزگار است لهذا حقیقت
 آن بطریق اختصار ایراد کرده شود -

قریب عرصه ۴۰۰۰۰ ساله^۳ مطابق سنه ۶۰۰۰^۳ برهنه^۳ می خالق اشیاء سنگ
 جاذبه آهن را که بنام مقناطیس مشهور است بر ضمیر حکما القا گشته افراد نوع

را باعث مفاد کثیر گردید از آن جمله حکمای یورپ به خاصیت مقناطیس آن قطب
ابداع ساخته و این آکه به جهات و اطراف رهنما گشته مردمان در سیاحت
بحر محیط دلیر شده بے محابا در میان بحر محیط هر سوشتاقتند - برخلاف
جهاز بانان پیشین که آن با به خوف گم کردن سمت مقصود جسارت بر اندن
مراکب در وسط دریای نمی نمودند پیوسته ساحل را در نظر می داشتند بعد
در یافت خاصیت مقناطیس دو صد سال گذشته شخصی کلنبس^{۵۵۴} نام

^{۵۵۴} تاریخ ابتدائی دریافت سنگ آهن ربا کس را معلوم نیست - از چند آراء مستنده معلوم میشود که
سنگ مذکور اولاً در ملک چین دریافت شده است و از آنجا غالباً براه عرب در ممالک ادربا
EUROPE آمده است لیکن از تحقیقات جدید معلوم میشود که دعوی چینیاں بر دریافت کردن
مقناطیس دعویست بلا ثبوت زیرا که کتب لمئے قدیم ایشان هیچ دلالت بر وجود این سنگ
ندارند همچنان دعوی صن بر ابداع آن قطب نادرست است محل نزاع و بحث است زیرا که اولیس
ذکر این آکه بر السئه الملی ادربا در قرن دوازدهم عیسوی رفته است و این نیز بر جدت وجود او
ندارد - زیرا که آن مذکور درین وقت چیزی نوبت نرفته است - اناسیکلو پیڈیا بریتیکا جلد ۱۵
^{۵۵۴} کریستوفر کلمبس ۱۵۰۶ - ۱۴۹۲ در ۱۴۳۵ و یاد ۱۴۳۶ میلادی در جنوا پیدا شد -
پسر دیمینیکو کلمبو فان مانا روسا است بسبب دریافت نیلئے جدید که با امریکه مشهور است
شهرت تاریخی حاصل کرد - کلمبس در سنه ۱۴۹۲ میلادی بر روز جمعه سه اگست سنه مذکور بوقت صبح
از بندرگاه لوبن روانه امریکه شده اولاً در جزائر کسیری گشت تعداد چهار ران که همراه او بودند
۱۲ نفر بود مقصدش دریافت شهر سیپانگو بود که در چینیاں ترکستان است - اومی خواست که خان بزرگ
آنجا را بمعرفتش داخل مذهب مسیحی گرداند اما از حسن اتفاق وارد ارض جدید شد - اولاً کسے که
نوشخبری دریافت امریکه بهر انسان خویش داد و در وی ثریا یافت و بقول بعض محققان جدید
آنکس عرب بود علی نام که از بهرامیان کولمبس موجب بشارت این امر شده (بقیة بر صفحه دوم)

در شہر خجوه ملک اٹلی پیدا شدہ و از استادان پرتگیز در فن جہاز رانی کمال حاصل کردہ در سیاحت بحری تجربہ بای گزیدہ و آزمونہائے پسندیدہ بہرہ ساینہ روزے چند چوب خیراں و مانند آن کہ بالوان نگار بزرگداشتہ و ہواپی غریب آن را با ساحل بحر مغرب انداختہ بود یافتہ بسیار شادمان گردید بہ یقین دانست کہ سمت مغرب ممکنست یا معمورہ نوابد بود۔ مدعا کہ گونہ آگاہی بریں معنی حاصل کردہ عازم سفر دریا از بہر یافتن معمورہ منظنون گردیدہ خواست کہ برائے تجمین سامان این گراں مایہ سیاحت طلب اعانت از پادشاہان و فراروایان آن کشور نماید۔ اولاً از حکام ملک خود درخواست امداد نمودہ آن ہا دست رد بر سینہ التماس اُونہا دند۔ بعد ازاں از پادشاہ پرتگال یاری خواستہ و بے نظر منافع کہ مطمح نظر کلنٹس بود بہ زودی مقصدی را از دولت خود بدیں ہم نامزد ساختہ روانہ نمود۔ چوں این شخص مانند کلنٹس صاحب عزم نہ بود اندکے راہ دریا طے کردہ بہ خوف امواج طوفان بحری سراسیمہ و ترسناک باز گردید۔ کلنٹس جام محرومی نوشیدہ برادر خود برائے دستگیری بسوی دولت برطانیہ رواں ساخت ازاں جا کار بستہ او را کشایش نہ شدہ۔ پس کلنٹس بجانب پادشاہ اسپین رجوع نمودہ۔ او با اہل اسلام پیکار داشتہ عزیمت کلنٹس بعید از عقل دانستہ درخواست اونا مقبول ساخت۔ آنگاہ کلنٹس خواست کہ بجانب دولت انگلیز رجوع کند۔ لیکن شاہ بانو خاتون شاہ را بر حال او رحم آمدہ زیورات خود گرو گذاشتہ

بتاریخ ۱۲ اکتوبر ۱۶۶۲ء بوقت صبح روز جمعہ این امر واقع شدہ زمینے کہ اولادیدہ شدہ

گو نامانی بود کلبس او را سان سالی ڈرام داد۔

دست جینوا است و

از برای تجمیر سامان سفر مبلغی از زر بهر سانید و سامان سفر درست کرده سی و دو هزار روپیه را سه منزل چهار خورد خرید کرده، سویم ماه اگست ۱۷۹۲ء مطابق ۱۵۴۳ بکر می بر جهاز سوار شده، جمعی کثیر از مردان برب دریا جمع آمده، درباره حصول مراسم دست بدعا برداشتند. کلبیس بادبانها بجانب مغرب برداشته روانه گردید. زمین از نظر آن ما غائب گشته در بحر اعظم افتادند کشتی با مان افسوس میکردند. کلبیس بامید حصول مرام راحت و آرام را وداع کرده بسوی مغرب می شتافت.

بعد انقضای بیست و یک روز جهازیان بخرمان سر رسید گشته بر کشتن کلبیس قصد کردند. کلبیس استمالت آنها برقی و مدارا نموده عهد کرد که هرگاه تا سه روز کنار زمین بنظر نیاید مراجعت خواهیم نمود. انگا کلبیس بهنجاره آب سنج اثر زمین دریافته و برگ درختان و خیزران های نوبریده دیده همراہیان را تسلی نمود. یازدهم ماه اکتوبر ۱۷۹۲ء دو نیم پاس از شب گذشته روشنی متحرک به نظر در آمده شادمان گشتند. دوازدهم ماه مذکور کلبیس بر زمین نویافته ادل قدم نهاده علم شاه اسپین برپا نموده توپ ها سر کردند. جم غفیری از مردان آن دیار فراهم شده گرد ایشان گرفتند و از دیدن اتوآپ و اسلحه و قمشه و پوست های سفید و بیشه های کلان شان حیرت ناک شدند. خیال کردند که این ها خورشید زادگان اند. جهازیان از دیدن صورت شان که یکسر برهنه و بے ریش بودند و پوست بغایت نرم و رنگ مانند مس داشتند متعجب شدند. شامگاهان چند کس از ایشان بر کشتی کوچک نشسته نزدیک جهاز آمدند و چند گونه ماکولات بطریق ضیافت پیش کلبیس نمودند. کلبیس در عوض آن

عقد ہائی آگلیہ دیارہ لائے بوریں و جرس ہائی کوچک با چیز ہائی کم بہا با ایشاں
 داد ہفت روز دران با توقف کردہ رجعت نمود۔ شاہ اسپین ہفت پلاٹن
 سپاہی در جہاز نشاندہ برای تسخیر آن بلاد مامور ساخت۔

بعد آن ایں واقعہ شہرت یافتہ شاہ روس و شاہ انگلینڈ وغیرہ
 برای تسخیر آن دیار افواج خود فرستادہ بلاد ہائی آن سواد را قابض شدند۔
 در ۱۷۹۹ء امریکو نام شخصے از ساکنان فلارنس در ارض جدید رفتہ انتظام
 سیاحت آن جا نمودہ در سفر نامہ خود دنیای نورا امریکہ نام نہادہ براں شہرت
 یافت۔ از لندن تا امریکہ جنوبی سی و پنج ہزار و ہفت صد میل۔ از لیور پول
 تا نیویارک امریکہ شمالی سی ہزار و پنجاہ میل مسافت بحرئی فقط
 طول و عرض زمین

طول معمورہ ربع مسکون از ساحل غربی بحر محیط تا ساحل شرقی آن
 بقول بطلمیوس یک صد و ہفتاد و ہفت درجہ و عرض ہفتاد و نہ درجہ۔ و
 نزدیکترے از جزائر خاللات کہ منتهائی غربی است تا گنگ در کہ منتهائی

۵۶ صحیح پنج ہزار و پانصد میل است و آنکہ در متن اصل کتابت غالباً سہ ہواکتب است :

۵۷ ۵۰۰ میل صحیح است :

۵۸ مراد از بحر اقیانوس (ATLANTIC) است :

۵۹ "کلاڈیوس پٹلی میوس" ریاضی دان و مخم و جغرافیہ دان مشہور بود۔ گویند مصری است۔
 لیکن درست ایں است کہ صحیح جائے ولادت او کسے را معلوم نیست۔ بروایاتے کہ ماہین عرب
 متداول است شخص ندبور بعمر ہفتاد و ہشت سالگی فوت شدہ۔ اغلب ایں است کہ سہ
 صد سال قبل از مسیح بود۔

نلہ مراد از جزائر کیبری است۔ در ازمنہ قدیم مورخان اسلام رہنما منہائے زمین خیال می کردند۔

شرقی است یک صد و هشتاد و چهار درجه عرض از خط استوا تا حد شمالی شصت و شش درجه بعضی حکما عرض ربع مسکون را از خط استوا تا حد شمال نو و درجه تخمین کرده اند - از آنجمله سی درجه از سمت قطب شمالی پس سبب عدم قابلیت آبادی که به باعث بعد آفتاب در آن سمت برودت و ظلمت بسیار است خارج کرده عرض هفت اقلیم همگی شصت درجه یافته اند مسافت درجه ارضی شش صد و شصت و شش و نیم میل و شش صد و شصت و شش گز باشد - و دقیقه ارضی یک میل و چهار صد و چهل و چهار گز و نیم چهار هزار گز - و ثابته حقیقه شصت دقیقه - اما خط استوا خطی است فرضی که مابین قطبین از مغرب تا پیش شرق کشیده میشود و کره زمین را دو حصه کرده اند حصه شمالی و حصه جنوبی چنانکه مشروحاً گفته شده آن از جنوب چین شروع شده بر لنگ دژ و جزیره جمکوت گذشته بر جنوب سرانديپ و جزایر زنگ و بر جنوب سپان مغرب به بحر اقیانوس منتهی شود -

قسمت هفت اقلیم

هفت اقلیم مانند هفت بساط معموله از مشرق تا مغرب در ربع مسکون واقع است برابر یک دیگر یعنی عرض ربع مسکون را از خط استوا

کره زمین

آن پنج حقیقه ندارد - صرف این قدر که دراز منته قدیمه کره ارض را به هفت حصه منقسم کرده بودند +

تا مد شمال ہفت حصہ برابر کردہ ہفت اقلیم نام نہادہ اند۔ اقلیم اول طول آن
 سہ ہزار و بست و دو فرسنگ و عرض آن از خط استوا جانب شمال یک
 صد و چهل و ہفت فرسنگ۔ دیریں اقلیم بیست کوه و شتی نہر و مردم آن جا
 سیاه رنگ طول نہار دوازده ساعت و ربع۔ اقلیم دوم۔ دو ہزار و ہشت
 صد و سی و دو فرسنگ و عرض یک صد و سی و دو فرسنگ۔ دیریں اقلیم
 ہفت کوه و ہفت دریاست رنگ مردم گندم گون۔ طول نہار سیزده
 ساعت و نصف و ربع۔ اقلیم سوم۔ طول آن دو ہزار و دو صد چهل و چار
 فرسنگ۔ و عرض یک صد و شانزده فرسنگ۔ دیریں اقلیم سی و سہ کوه
 و بست و دو نہر و رنگ مردم گندم گون۔ طول نہار چارده و نیم ساعت
 اقلیم چارم۔ طول آن دو ہزار و دو صد و شصت و شش فرسنگ و
 عرض نود و نہ فرسنگ۔ و دیریں اقلیم بست و پنج کوه و بیت و دو دیا۔ رنگ
 مردم گندم گون بایل پیغیدی۔ طول نہار پانزده ساعت ربع کم اقلیم پنجم۔
 طول آن ۱۴۴۰ فرسنگ و عرض ۸۴ فرسنگ شتی کوه و پانزده دریا۔
 لون مردم سفید۔ طول نہار پانزده ساعت و نیم ساعت۔ اقلیم ششم۔ طول
 آن ۱۵۱۱ فرسنگ و عرض ہفتاد و یک فرسخ۔ دیریں اقلیم دہ کوه و چهل نہر
 و مردم آن جا سُرخ رنگ۔ طول نہار پانزده ساعت و نیم ربع۔ اقلیم ہفتم۔
 نہایت آبادی شمال است عمارت و آبادی در آن کم تر طول آن یک
 ہزار و یک صد و سہ فرسخ دہ کوه و چهل نہر۔ رنگ مردم سُرخ و سفید
 فقط۔

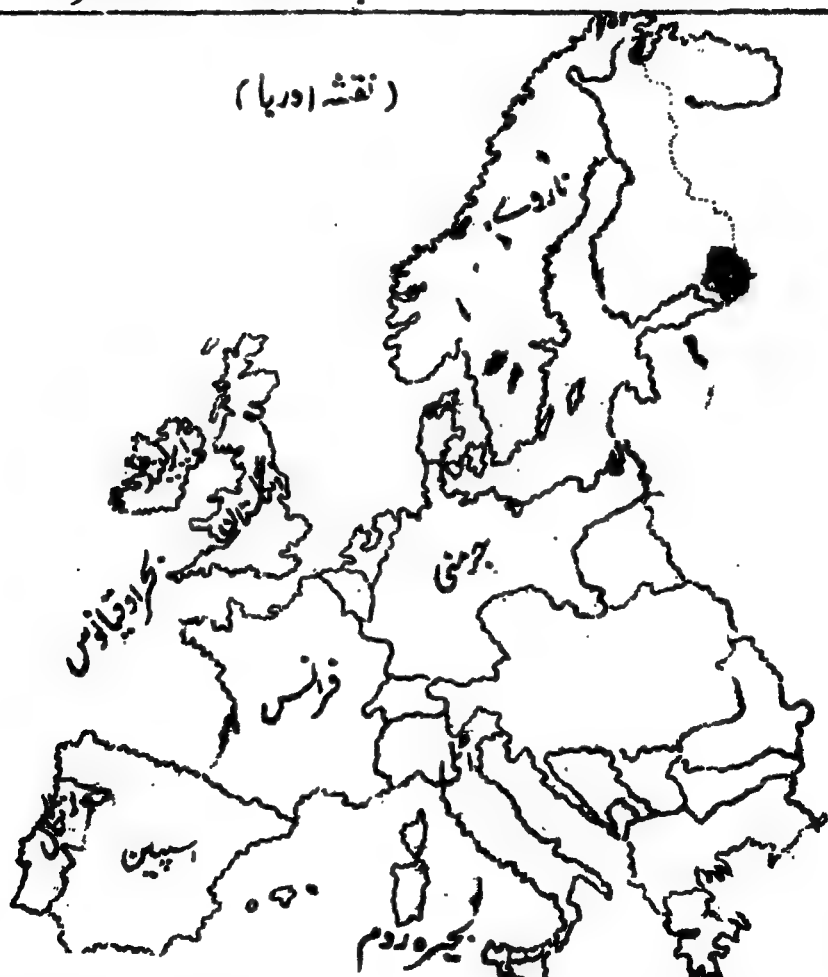
قسمت آبادی دنیا بر چار حصہ

عکای فرنگ دو برا عظم دنیا را چار حصہ قسمت کرده اند۔ از انجمله

براعظم قدیم یعنی ربن سکون راسہ حصہ یورپ۔ ایشیا۔ افریقہ و براعظم
جدید یعنی امریکا را ایک حصہ تصور کردہ اند۔

تشریح سلطنت امپری یورپ

یورپ من جملہ حصص اربع غور و تراست طول آن میان شرق و

۱۲۰ باید دانست کہ تفصیل تقسیم ملکی و سیاسی و آبادی مملکت لمے ادبیا و آسیا افریقہ و امریکہ
دیریں جا مذکور است تعلق بقرن نوزدهم سده میلادی دارد۔ اما اکنون در نتیجہ جنگ لمے
عالمگیر (۱۹۱۸-۱۹۱۳ و ۱۹۳۵-۱۹۳۹) تغییرات اہم واقع شدہ است ۶

غرب سه هزار و پانصد میل و عرض آن از شمال تا جنوب دو هزار و چهار
صد میل. رقبه آن سی و هفت لک میل مربع. مردم شماری سی و دو کرو و
هفتاد لک نفی میل به نفر همه دانا و محنت کش سلطنت بای یورپ این
است.

سلطنت برٹن کلان

شامل آن چهار ملک نامی است اول انگلینڈ. دوم ویلز. آبادی
هر دو بمعه جزایر دو کرو و چهل و شش لک و هشت هزار و سه صد و
نود و یک نفر. سوم. سکاٹ لینڈ آبادی آن سی و هفت لک و سی پنج
هزار و پانصد و هفتاد و سه نفر. چهارم آیر لینڈ. آبادی پنجاه و یک
لک و هفتاد و چهار هزار و هشت صد و سی و شش نفر. مذہب پراٹسٹنٹ
سلطنت فرانس

طول آن شش صد میل عرض پانصد و شصت میل آدمی سه کرو
و هفتاد و شش لک و هفتاد هزار مذہب رومن کیتھولک.
سلطنت بلجیم

شامل آن سه شهر کلان است اول برسلز. دوم کنٹ. سوم
گنت و ب^۳ نفر شماری ۵۵ لک و ۱۹ هزار. مذہب رومن کیتھولک.
سلطنت ایلینڈ.

درین ملک پنج شهر کلان آباد است. مردم شماری ۴۱ لک
و ۱۴ هزار.

سلطنت پرشا شامل آن هشت صوبه کلان نفر شماری سه کرو و هفتاد لک نفر

مذهب پروٹسٹانت بعضی رومن بعضی یہودی
سلطنت آسٹریا۔

مشتمل بر نوزده صوبہ کلان نفر شماری کروڑ و ہفتاد و ہفت لک و
ہشتاد و شش ہزار مذہب پروٹسٹانت بعضی کلیسائی۔
مملکت خورد جسر منی۔

دیں ملک سی و سہ ریاست موجود است بعضی ہمارا پادشاہ و بعضی
ہمارا دیوک می گویند۔ نفر شماری چہار کروڑ و پنجاہ لک مذہب پروٹسٹانت
بعضی رومن و بعضی یہودی۔
سلطنت سوئٹزر لینڈ۔

در ضمن آن سہ شہر نامی است مشتمل بر بیست و دو صوبہ آبادی
۲۸ لک و ۴۶ ہزار مذہب رومن و پروٹسٹانت مخلوط۔
حکومت فنلاند۔

دیں ملک کواکوش نشان واقع است آبادی نوزده لک و شصت
و نہ ہزار مردم۔ مذہب پروٹسٹانت۔
سلطنت متحدہ سویڈن۔ شتمبر بیست و چہار صوبہ نفر شماری پہل و پنج
لک و شصت و پنج ہزار و ششصد نفر مذہب پروٹسٹانت۔
ناروے۔

در حدود شمالی آن در موسم تابستان دوسہ ماہ آفتاب غروب
نمی کند و عرصہ دو ماہ یک روز متصور گردد سمت جنوب آن طول نہار ہر روز
ساعت نفر شماری نوزده لک و بیست و پنج ہزار متصل آن لیلک نام
شہر بیست دران جا ہشت ماہ برف منجمد می باشد۔ مردمان آن جا کوتاہ قد

بقدر سه دست - نفر شماری آن شعیت هزار -
سلطنت روس -

سلطنت روس را دو حصه می شود از آن جمله یک حصه در ایشیا است
و یک حصه در یورپ و در حصه یورپ پنجاه و یک صوبه شامل است -
آبادی آن هشت کرد و سی و شش لک نفر - مذهب پروتستان و قریب
پنج لاکه یهودی -

سلطنت روم -
اهل فطرت آن را دو حصه کرده اند - از آن جمله یک حصه ایشیا است و
یک حصه در یورپ یک و ۵۰ هزار مردم می باشند - مذهب مسلمان زیاده
و کلیسائی -
یونان -

پیشتر شامل روم بود - حال خود سر - آبادی آن یک و هشتاد هزار مردم
پروتستان -
حکومت اٹلی -

دین ملک کوهی است آتش فشان مردم آن جادو کرد و هشتاد و
چهار هزار - شامل آن یازده صوبه مذهب رومن کیتو ملک -
اسپین - آبادی آن یک کرد و ۶۶ لک ۲۵ هزار نفر -
پرتگال - آبادی آن چهل و یک لک و شصت هزار نفر -
پولینڈ - شامل روس هفتاد لک و چهار هزار مردم نفر شماری -
سیکنی - در میان آسٹریا و پروشا آبادی آن ۱۶ لک مردم سلطنت خود سر -

لکھنؤ پریس۔ برہمن۔

آبادی آن شش لک و هفتاد و چهار هزار نفر خود است۔

ویرا۔

آبادی آں پنجاہ و دو لک و ہشتاد و چہار ہزار مردم۔

(نقشہ با حلقہ بصری آئندہ)

رومانیا.

نفر شماری آن پنجاه و دو ملک و نود هزار.

سرویا.

آبادی آن هفده ملک و بیست و پنج هزار
مانتی نگر.

دو ملک و پنجاه هزار مردم فقط.

سلطنت مای حقه ایشیا

طول از شمال مشرق تا جنوب مغرب شصت و نه هزار میل و عرض از شمال
تا جنوب سی و پنج هزار و چهار صد میل. کل رقبه آن یک کرور و هفتاد و پنج
لک میل مربع. نفر شماری هفتاد و نه کرور و پنجاه و پنج لک و نود هزار مردم
تخمیناً فی میل ۴۵.

ایشیای روس^{۶۶}

دوین ملک شش صوبه کلان واقع است. طول آن شش هزار و ششصد
میل عرض هفت صد و شصت میل در بعض بلاد شمالی چند ماه آفتاب غروب
نمی کند و شب واقع نمی شود و آبادی آن هشتاد و یک مردم. دارا سلطنت پطرس
ایشیای روس. مشتمل بر شش صوبه کلان واقع است. ایشیای کوچک
سیریا. پلس^{۶۷} یمن^{۶۸} بور و شلم^{۶۹} آرمینیا. کردستان.

^{۶۵} مانثی نیگرو.

^{۶۶} مراد از آن علاقه ایست که گرده اگر در بحر اریل واقع است و از ۱۹۱۵ و قیام حکومت شمشیر
روسیه بوجود آمد اطلاق ایشیای روس بر سیریا، جارجیا، آرمینیا، قفقاز و روسی ترکستان
تا حد گلگت سرحد شمالی مملکت جموں و کشمیر می شود. ^{۶۷} شام. ^{۶۸} فلسطین.

تاتار۔ یعنی ترکستان و زمین آن پنج صوبہ کلان واقع است کاشغر۔ یارکند
تہن شہن۔ بخارا و خیوآ

وسط ایشیا۔ پنج صوبہ تاشکند۔ خجند۔ سمرقند۔ قوقان۔ کلاجا
سابئیریا۔ دو حصہ می شود یکے سابئیریا غربی دوم سابئیریا شرقی
آبادی سابئیریا غربی پنجاہ لک مردم و شرقی سابئیریا کم از چہل لک
چین۔ ملک ٹی بے شمار است۔ ازان جملہ شش صوبہ کلان مشہور
اصل چین۔ منچوریا و منگولیا۔ تبت و کولیا۔ آبادی آن تخمیناً چہل کروڑ و پنجاہ
لک مردم بزمذہب بودہ۔ ازان جملہ اصل چین پانزدہ لک باشند و منچوریا دو
کروڑ و چہل لک و منگولیا بیت لک صحرائین۔ و کولیا ولایتی است جزیرہ
احوال آن چنداں معلوم نیست۔ و ملک تبت تقریباً شصت لک۔
جاپان متصل چینی تاتار اکثر جزایر بحر اکمال شامل اوست نظر
شماری ماکرور۔

ممالک جزیرہ نمائی۔ برہما۔ سیام۔ آسام۔ ملایا ازان جملہ ہندوستان

۱۹ تھیان شیان ۲۰ قديم خوارزم ۲۱ صومق قند ۲۲ کوریا ۲۳

در تصرف انگریز.

افغانستان شرقی - مشتمل بر شش صوبه کابل - و قندهار جلال آباد
غزنین - هرات - بلوچستان - آبادی پنجاه لک باشند.

هندوستان - رقبه مربع آن هشت لک و پنجاه و شش هزار و
پانصد مربع میل^{۳۱} - صوبجات آن بنگاله، ممالک شمال و مغرب، پنجاب
ممالک متوسط، بمبئی، و سند و مدراس و آسام، بریهای انگریزی، برار،
گورک، اجمیر، جزایر اندمن، نکوبار - باشند دوصد و پنجاه و پنج ملین
صوبجات^{۳۲} با جگزار یک صد و پنجاه و یک - آمدنی آن هفت لک و بیست
و پنج هزار پوند و غیره با جگزار فی زمانه نانیال - سکم - بهوئان -

جزیره لک - که آن را سیلون و سنگطیپ نامند طول آن دوصد و
هفتاد میل - عرض یک صد و چهل میل - نفر شماری ...^{۳۳}

ایران - دیرین سلطنت بسیار شهرهای نامی است باشند هفتاد و
شش لک و پنجاه هزار.

عربستان - متضمن بلادهای کثیر مردم شماری هشتاد لک از مدینه تا مکه
مسافت دویست و صد میل.

تشریح افریقه

حصه سوم ربع مسکون افریقه است طول آن دو هزار و دوصد میل
عرض از مشرق تا مغرب چهار هزار و ششصد و پنجاه میل رقبه آن یک کرور^{۳۴}

فی الحقیقت رقبه هندوستان ماسوائے برما هجده لک مربع میل است و آنکه حسن نوشته منبئی بر
ظن و تخمین است.

^{۳۵} در اصل بیاض چین یافته شد.

^{۳۶} مراد از ریاست های هند.

و پانزده لک مربع میل۔ آبادی آس بیت کروڑ و پنجاه و ہشت لک آدمی فی میل
۱۸۱۸ نفر و باعث تہارت آفتاب و باد سوم و ریگستان آبادی آس کم تر
است۔

بربر۔ دریں ملک شہرهای بسیار است آبادی شصت و یک لک و
چهل ہزار مرکوہ دار اسطنت۔ الجیریا۔ بیت و ہشت یک و شصت ہزار
مردم۔ یونس بیت و یک لک نفر۔ پوایا۔ صوبہ کلان است آبادی
آس یازده لک و پنجاه ہزار۔ صحرائی اعظم بعضی جا آبادی دارد و آب دریا
نیاب۔

مصر۔ شامل آس چہار صوبہ کلان قاہرہ۔ اسکندریہ۔ روزنہ۔

۱۸۱۸ صحیح رقبہ آس یک کروڑ و دہ اڑہ لک شصت و دہ ہزار مربع میل عرض چار ہزار و
ششصد میل طول پنج ہزار میل است۔ جامع اللغات اردو مؤلفہ خواجہ عبد المجید بی۔ اے بطبعہ
جامع اللغات ممبئی لاہور۔ ۱۸۱۸ علاقہ شمالی افریقہ است کہ ماہین مصر و بحر اوقیانوس و شمال
صحرائے اعظم واقع است۔ در بربر علاقہ لائے طرابلس و یونس و الجیریا و مراکش شامل است
حسن موافق اطلاع آس زمانہ این مارا از غلطی خط لائے مختلف خیال کردہ۔ ست۔

۱۸۱۸ صحیح روزنہا است شہر بیت تاریخی معروف دریں جا در ۱۸۹۹ء سنگے یافتہ شد کہ بروے
کتبہ بود در ہر دو زبانہ قدیم مصری و یونانی از طریق قرأت مصری قدیم دریافتہ شد۔ آبادی ہفت ہزار

۱۷۹۹ء دیبا آبادی پنجاہ و پنج لاکھ۔ نو بیا۔ یعنی خرطوم و شرقی سوڈان آبادی آں ۱۲ ملین
 ابی سینیا یعنی حبش مشتمل بر پنج صوبہ آبادی چهل لاک۔ زنگبار دو ہزار و پانصد
 میل طویل صوبہ ہائے بسیار دارد۔ مغربی افریقہ متضمن سہ صوبہ۔ سنی گنیا۔ اپر گنی
 لوئر گنی۔ جنوبی افریقہ۔ ممالک آں کیپ کالونی۔ نیشنل صوبجات آزاد۔ جزائر افریقہ
 پرتگیزیدیربا۔ کیپ واڈ۔ سینٹ ٹامس۔ برسنر ایلنڈ۔

تشریح ممالک براعظم امریکہ

حصہ چہارم دنیا براعظم امریکہ است منقسم بر دو حصہ یکے امریکہ شمالی
 دوم امریکہ جنوبی۔ رقبہ آں یک کروڑ و شصت لاک متیل مربع آبادی آں دہ کروڑ

۱۷۹۹ء دیبا ط شہریت در مصر واقع بر لب شاخ مشرقی دیباے نیل از قاهرہ ۲۵ میل بجانب
 شمال شرق۔ آبادی ۳۵۰۰۰ نفر۔ (بقول صاحب جامع اللغات)

۱۷۹۹ء شمار مذکور از زمانہ حسن تعلق دارد لیکن دریں ایام صحیح آبادیش ۱,۴۱,۸۰۰ است :

و چهار لک و پانزده هزار مردم.
 گرین لیند - بلادیت سردیسر که گوسفند و گاؤ و اسب و سگ و گربه
 و خوکش در آن جا نمیباشند - آبادی آن ده هزار مردم^{۸۳} - جزایر بسیار دارد -
 روسی امریکه متعلق بچند صوبه پیدایش غلات در آن جا نیست
 همگی پوستهای جانوران بهم کرده میفروشند - آبادی سی هزار مردم -
 کنادا - یعنی برٹش امریکه مشتمل بر هفت صوبه در تصرف انگریز -
 صوبات متحدہ - بیشتر در تصرف انگریز آن بوده عاقبت طاقت
 بهم آورد و خود سر شدند و آن چهل و نهم صوبه است مردم شماری
 زیاده از پنجاه ملین -

مکسیکو - مشتمل بر چند صوبه کلاں آبادی نو دویست و سه لک و سی و سه

هزار مردم -
 وسطی امریکه - در ضمن آن چند شهرهای نامی است و کوه آتش
 فشان نیز واقع -

۸۲ بقول صاحب جامع اللغات رقبه اش ۱,۶۷۵,۰۰۰ مربع میل است و آبادیش ۱۷,۰۰۰ نفر

۸۳ ۱۵۰۰ نفر

۸۴ جمع هشت صوبه است باین تفصیل نو اسکوتیا، جزیره پرنس ادورڈ، نو برنزوک
 کیوبک، انٹیریو، مینی ٹویا، برٹش کولمبیا، نو فاؤنڈلینڈ -

۸۵ قائم دین تحریک حریت امریکه جارج واشنگٹن (۱۷۳۲ - ۱۷۹۹) بود که انگلیس را
 رادر محاربه استقلال وطنی شکست فاش داده - جمهوری متحده امریکا کی بوجود آورد و
 نهمین سال به صدارت جمهوری به مذکور فائز بود -

جزائر مغربی ہند۔ جزائر کثیر در بحر محیط آباد۔
گنی۔ منقسم بر سہ ریاست۔ برٹش گابونا۔ ڈیوچ گابونا۔ فرینچ
گابونا۔

ڈنی زویلا۔ بیست دہشتاد و پنج ہزار سلطنت جمہوری۔
کولمبیا۔ بیست و نہ ملک و پنجاہ ہزار سلطنت جمہوری۔
اکونڈرٹے آبادی آں دہ لاکھ شخصت و شش ہزار مردم سلطنت
جمہوری۔

پیرو۔ دہیں ملک گاہے بارش نمیشود۔ مردم شماری ۲۵ لاکھ جمہوری
بولویا۔ سلطنت خود سر مردم شماری بیست و سہ لک۔
برازیل۔ دہیں ملک کان لای جو اہر و نقرہ و زر و الماس و غیرہ
فلذات بسیار است آبادی دو کروڑ۔
پراگو۔ دہیں ملک چائی با فراط متکون می شود۔ آبادی سہ لک

مردم۔
آرگوینی۔ آبادی آں چہار لاکھ سی و پنج ہزار مردم۔ چلی۔ کان سیلاب
و کان زردلان جاب بسیار است مردم شماری ست و یک لاکھ ہشتاد و
سہ ہزار۔

آرکنٹین لاپلاناکہ سلطنت متحدہ چہار دہ ریاست۔ چہار صوبہ۔
آبادی ۱۰ لک ملک سردیہ کرکھ آتش نشان در آں جاب بسیار۔ انسان کوتاہ
قد بقدر سہ شہر فقط۔

۱۸۸۶ گوانا
۱۸۸۶ اکوئڈر
۱۸۸۶ و نرڈیلا
۱۸۸۶ پور دگوئے

جزایر بحر الهند

جزایر اوشینیا - لیثیا - آسترلیثیا - پدلیلیثیا - آبادی سه کرور و هشتاد لک مردم -

جزایر ^{۹۰}سندیا - سماٹرا - جاوا - مدورا - نفر شماری یک کرور و نود لک مردم - در ^{۹۳}سده به سبب زلزله یک جزیره مع سی هزار مردم غرق شد - بورنیو - دو هزار - دپالصد میل طویل است آبادی آن بست لک - جزایر فلی پائن - دوازده صد جزیره است - کوه آتش فشان بسیار دارد - آبادی شصت و سه لک آدمی -

سلیب ^{۹۱} - آبادی آن چهل لک مردم در تحت پنج -

نفر شماری ممالک دنیا و اختلاف این وسعت کره زمین

کل نفر شماری روی زمین موجب ایند رسیدن جغرافیہ یک ارب و چهل و شش کروڑ و شصت و هشت هزار مردم و زبان های مختلف در دنیا دو صد و کره زمین یک ارب و پنجاه و دو کروڑ و یک لک و پنجاه میل مربع - ازاں جمله خشک یعنی زمین پنج کروڑ و سی و سه لک مربع میل و تری سمندر یک ارب و چهل و شش کروڑ و شصت و هشت لک و پنج هزار میل - فی مایل ۲۷ انسان -

۹۰ درست سند - نام مجمع الجزائر مالایا است - بقول صاحب فاضل الزمان بدو حصه منقسم است - سنداکلاں و سندانورد - اول بورنیو - سماٹرا، جاوا و جزایر سلیبس را شامل است و دوم فیلیپین و سببا و دیگره و ۹۱ مراد از جزائر سلیبس است -

حقیقه اول در بیان جغرافیه کشمیر و کیفیت و حالات متعلقه و متفرقات آن

خطه دلیندیر کشمیر

خطه کشمیر و لایقی است در حقیقه ایشیا که سمت مشرق ایشیائی چین و جانب شمال آن وسط ایشیا و طرف غرب و جنوب آن ایشیای هند یافته می شود. و به موجب قرار داد مساحان یونان در حاق وسط اقلیم چهارم واقع است که عرض آن از خط استوا سی و پنج درجه و طول آن از جزایر خاللات یک صد و پنج درجه است. و بحساب هندیان در اول اقلیم چهارم واقع است چه عرض آن از خط استوا سی و چهار درجه و هشت و نیم دقیقه و طول آن از جزایر خاللات یک صد و هشت درجه است. و بحساب رصد بنان انگلشیه طول آن از گرین وِیچ که از منسوبات لندن رصدگاه سلطانی است تا لاری پریت هفتاد و چهار درجه و چهل و نه دقیقه و یک ثابعه است و عرضش از خط استوا سی و چهار درجه و شش دقیقه و بست و شش ثابته است و بحساب لئی چوڈ یعنی عرض البلد شمالی ۳۴ درجه پانزده دقیقه و لانجی چوڈ شرقی ۷۴ درجه و ده دقیقه.

رفعت کشمیر

محققان یورپ بلند ی شهر سری نگر کشمیر از معدل بحر محیط بقدر پنج هزار و دویست و شصت و شش فیت انگریزی که عبارت از یک هزار و هفت صد و سی و سه گز میباشد یافته اند و کوهستان منیع که حوالی آن مانند حصن متین حاوی گشته اند تقریباً از هشت هزار تا هفده هزار فیت متفاوت بلند خواهند بود. لهذا بمقتضای رفعت محل در ساحت کشمیر ثلث سال را برف می بارد. و کوهستان بلند که از سینرده هزار فیت مرتفع شده اند

همیشه در برف مخوف می باشند و تا سپرده هزار فـت ذوبان برف می شود.
طول و عرض کشمیر

ساحت کشمیر به مثابه یک دره ایست وسیع میان همالی کوستان منبع
که از گوشه مشرقی و جنوب بجانب گوشه شمال و مغرب بصورت مربع و مستطیل
واقع طول آن بقول خواجہ اعظم از حد شرقی تا حد غربی چهل فرسخ و از
جنوب تا شمال از هفت فرسخ تا هشت فرسخ متفاوت و صاحبان سر و بر
ساحت ساحت کشمیر حدوداً اربعه آن بر چهار گوشه مقرر کرده اند گوشه
شرقی بر کوه سنا سرنگ که در پرگنه دچمن پاره از شیشرم ننگ یک کرده بالا
است و گوشه غربی بر کوه اوڑی و گوشه شمال بر کوه دل پوره که از قلعه گوریس بطرف
دو کرده است و گوشه جنوبی بر قلعه کوه کوثر نصب کرده و رازی خطه دلیذیر از مقام
خراب و کوه پیکه و کوه بیکه و کوه تاج حسن و کوه کوه کوه کشمیر و کوه کوه کوه

است یک صد و نه میل و عرض آن از کوه هر موکه تا کوه کوثر ننگ شصت
و نیم میل و رقبه آن مربع و کمتر پنج هزار و یک صد و چهل و دو میل و هر میل
پنج هزار و دو صد و هفتاد فـت که عبارت از یک هزار و هفت صد و
شصت گز باشد مؤرخ جدید مترانش صاحب در کتاب خود طول آن از
ویری ننگ تا شیوه لوره یک صد میل و عرض آن بدرجه اوسط است پنج
و شصت گز و نعلین.

یک فرسخ بمقدار یجده هزار فـت باشد. ازین حساب یک فرسخ مساوی
۱۲ میل خواهد شد.

مراد از عمل محکمہ سرے آف انڈیا است.

لانس.

میل و رقبہ آں چار ہزار و پانصد میل مربع می نگار د۔ مسطر درو صاحب طول
آں ہشتاد میل و عرض آں بیست و پنج میل ثبت کردہ است۔
وجہ تسمیہ بہ قول مورخان ہنود

صاحب نیلہ منت پوران می نگار د کہ در زمان اول ساحت کشمیر تالابی

بزرگ و وسیع و این بحال بود و درین باب ایسی درال بالا مال پہ آب مانے

برف و باران و رود بار و چشمہ ساراں در عمق آں جمع می شدند و بہ اتصال
بحال راہ بر آمد آب سرد و دہی بود دران زماں بر قلہ کوه ہر موکہ ماتا سستی
یعنی پاروتی کہ قدرت کاملہ سری مہادیو جی است علم اقامت افراشتہ
در میان تالاب بسواری سفینہ تا قلال کوه کوثر ناگ سیر و تماشا می کرد
لاحرم این تالاب راستی سر نام نہادہ بودند چہ بزبان سنسکرت سر تالاب
را گویند۔ ہمدان زماں میان تالاب سستی سردیوے بود۔ جلد بونام قوی
میسکل و تناور و جمیب و دلاور۔ بیت :-

بزر و توانا چو آہر منے

بادم غوری بر منی پرفنے

۱۹۰۰ ہین لئے قرن صوابست :- ۱۹۰۰ قدیم مورخان کشمیر مثلاً کلہن پنڈت دسوم پنڈت
نثری در ذراچ بھٹ در تاریخہائے خود در وجہ تسمیہ کشمیر آبادی اوچین می نگارند ۔
ہیون سانگ سیاح مشہور چینی کہ در قرن ہفتم میلادی وارد کشمیر گشتہ این روایت را عقیدہ
عوام قرار دادہ است ۔ اما محققان جدیدہ درین تفسیر قدسے اصیلت دانستہ گویند باشد کہ
در زمانہ قدیم مردے کشپ مزانم بہ سہولتہائے قدیمتہ استفادہ نمودہ موجب اخراج آب
ازین خطہ دلپذیر شدہ باشد۔ بنام او این سرزمین اولاً کشپ تر موسوم شد و ثانیاً از
امتداد زمانہ کشمیر گشت۔ بر تیسر سبب در بیرون شدن آب زلزلہ را قرار دہد (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

پو مضرت خون خوارہ پر شکوہ قوی میکے پہو یکپارہ کوہ۔

آں دیو بے ہمال در اوایل حال بہ تصرع و انتہال بوزش برہمائی ساخت
و در جناب او تقرب حاصل کردہ انعام یافتہ بود کہ در میان آب و بیخ کے
بر قتل تو قادر نگردد۔ پس ازاں آں دیو بدیسر در میان تالاب سنی سر
پناہ گرفتہ بر قتلال جبال اکثر اوقات می تاخت و بہ ہر جا جانداراں را نہیب
وغارت ہم ساخت پھنیں تا دہور موخر آں دیو دیگر در جور و ایذا ی
مخلوق مضور ہی بود و خرابی و تباہی می نمود۔

بعداں وقتی از اوقات کشف رکھیش کہ نیمرہ برہماست برای
طواف اطراف عالم بہر سو سیر و سیاحت کردہ در نواحی تالاب سنی سر
درو نمود و بہ نسیم ہوائی مرغزار و جبال این محال باغ و شش گل گل
شگفتہ بزبان حال می گفت۔ بیت۔

بخ بخ چہ مکان دلنشین است

بر روی زمین ازم ہمین است
و در حوالی تالاب کسی از باشندگان ندیدہ متعجب گردید و از پیر مرے
تطاول جلد بو کہ باعث خرابی آبادی بود معلوم ساختہ و شش بدر آمدہ بمقام
نوبندن بر کمر کوہ کوثر ناگ یا متصل بہر پورہ صومعہ بنا نہادہ تا عرصہ ہزار

بقیہ صفحہ ۵۰ کہ وقتی باعث شگافتہ شدن آں کوہ شد کہ نزد قصبہ پارہ مولہ دیدہ می

شود و نظریہ بر عقیدہ علماء طبقات الارض قرین قیاس است۔ بقول صاحب انسائیکلو پیڈیا

برائیکادر زمان ہون سانگ اطلاق کشیر بر کابل و پنجاب و ایلات گاندھار ہم می شد۔ در قرن

شانزہم شان چٹائیہ نیز بلحاظ مصالح ملکی کابل غزنی شامل یک ولایت کشمیر کردہ بودند۔ دیر

ایم در اواخر کشمیر کابل بود۔ دیر جاسر و حسن الزدادی کشمیر است۔ این لفظ نزد الملیان این ملک کشمیر
مروج است۔

و چون ای بی شمار پدیدار شد پس دو تا یا یعنی فرشتگان این مکان را پسندید
 هر کس بموجب خواهش خود را در هر جا مقام را مقرر نمود چنانچه تا حال
 استخوانها و یا تراهای آن را در بعضی جاها مقرر اند بعد آن کشف رکبش درین
 دیوار فرحت اثر قرار کرده بر همان مذهب الاخلاق از آفاق فراهم آورده درین
 گل زمین آباد ساخت در آن وقت این گل زمین را کشف مزار نام نهادند - مَر
 لغت سنکرت خانه را گویند یعنی خانه کشف نام کردند بعد مرور دهورش مَر
 می گفتند - رفته رفته با انقلاب السنه کشید گفتند -

ملا احمد مترجم رتن پوران نقل می آرد که یکی از بزرگ رکبش را نامی
 موسوم به امرت ساگر در کوه بند پهل^{۹۹} بجای بعبادت ایزد بے همال اشتغال می
 داشت در آن زمان کاشم ویر نام پهلوانی در شجاعت و جلاوت مشهور بود
 که یک صدمین سنگ در دست گرفته براه می رفت - روزی آن دلاور چهار
 برائے شکار در کوهسار رفته بود تشنه و گرسنه نزد رکبش رسید و بکمال
 نشونت و درشت مزاجی از آب طلبید - رکبش دلو بدست او داده اشاره
 به چاه نمود - آن پهلوان دلو از چاه انداخته هر چند شجاعت و جلاوت خود
 در کوشش و کوشش خسران نمود دلو از چاه کشیدن نتوانست نهایت متعجب شد
 و رکبش را بر دست و پا بوسه داده بسیار عجز و نیازمندی ساخت - آن
 رکبش او را داد که لے مادر این بهادر را آب بده کاشم ویر دلو از چاه کشید

۹۹ ملا احمد نواسه ملا احمد علامه است - در مصاحبت و منادمت سلطان زین العابدین
 رئیس زبان دراز و انیس دمساز بود - در شعر و سخن طبع عالی داشت - تاریخ و قانع ملک کشمیر
 و ترجمه هجارت و غیره از تصنیفات او است - مدفنش در مزار سلاطین در جانا معلوم است
 ۱۰۰ بند پهل^{۹۹} سلسله کوستانی است در ولایت وندھیه پردیش وفاق جوییه چند
 مقامات متبرکه و زیارت گاه

بجای صد بقعه یک بقعه آب نوشیده سیراب شد انگاه در بجا آوری عبادات
 رکبش استقامت کرده در ریاضات شاقه شاغل گشت و همیشه بے نور و
 خواب در بندگی رب الارباب و خدمت رکبش اوقات بسر می برد. روزی
 در خدمت آن مرشد بزرگ شان بیان نمود که در سالف زمان جرایم و عصیان
 بے پایان بر من ثابت و عیان است چگونه عفو خواهند شد رکبش گفت
 هرگاه می روی بروز موعود بطواف امرناتقه سوامی و می خواهی در آن جا عفو
 جرایم خود پس پاک و صاف می شوی از گناهان همچنانکه صاف می باشد
 آن میکس یخ که در آن جاست پس کاشم ویر با اتفاق آن فقیر عزیم طواف
 امرناتقه جزم کرده از راه کوہستان جنوبی بر کوہ امرناتقه رسید و در آن جا
 بروز موعود مراسم آن بجا آورده الطینان خود حاصل کردند و به عفو جرایم
 از غیب مستبشر شدند. آنگاه تمامی تیرت لائی کوہستان کشیر را طواف
 کرده بر مقام کوئی تیرت در بارہ موله رسیدند. کاشم ویر خواص کوئی تیرت
 را در کبشہ پر سیده. رکبش گفت که در میان سستی سر یک ہزار تیرت
 موجود است و از آن کوئی تیرت ثواب ہزار تیرت حاصل می شود.
 کاشم ویر گفت کہ کسے آن تیرت را راہ چشم خود می تواند دید؟ رکبش
 گفت ہر گاہ کشیدہ می شود این آب البتہ بہ زیارت آن تیرت ہا ہر
 کسے کامیاب خواهد شد. کاشم ویر گفت کہ کسے در دنیا می باشد کہ این
 آب را نایاب گرداند. رکبش گفت اگر میکنی تو عبادت قادر بے ہمال تا
 ہزار سال البتہ این امر محال بر تو آسان گردد پس کاشم ویر تا مرصہ ہزار سال
 بر کوہ قیصرناگ بعبادت پرداخت. روزی در صومعہ خود موشی دید کہ
 کوزہ آب را سوراخ نمود و آب آن کوزہ از راہ سوراخ بدر رفت کاشم ویر

آن را اشاره فی پنداشته درباره موله به مقام کاهده خیلد اساس کوه را به شجاعت
ذاتیه خود نقب داده سوراخ به هم رسانید و به قدرت رب قدیر ازان سوراخ آب
جوشیدن گرفت تا که حتی سس خشک شده سطح زمین پدیدار گشت و سقف
آن سوراخ تا عهد بسند زمین موجود بود. آن وقت به سبب زلزله فرو غلطید
و شهر بسند متلاطم را سیلاب نمود.

چون کاشم ویردین دیار غلظت نظیر در آمد بطواف تمامی تیرت های
این دیار مستفیض گشته بود و باش خود در این دیار اختیار نمود بعد ازان تمامی
رکیشتران هندوستان و عابدان و زاهدان آن زمان درین جا آمده بریاضت های
شاقه عامل شدند و اکثر موبدان و برهمنان از اطراف آمده درین جا بود و
باش خود اختیار نمودند. ازان جا که اشاعت این مکان به نیروی همت کاشم ویر
سر زده بود بنا بران ابنای زمان نام این مکان کاشی مرے گفتند تا که به مرور
ایام کشمیر گفتند. **والله اعلم بحقائق الامور**

الغرض بتایید مقوله مورخان متذکره بالا و به معاینه علامات نشانات
موجوده معلوم می شود که ساحت این گل زمین در آوان اولین از آب مملو بوده
است و دران زمان بر قلال جبال مردمان بودند و باش می داشتند و جمود و
مرور به سبیل کشتی ابهر طرف می ساختند چنانچه بر کوه هر موکه و کوثر ناگ و
در یلاق دهن پاره و لولاب و غیره اکثر جاها نوکات بدن می موجودند چه در
زمان پیشین تا حال در باطن سنگ سوراخ کرده سفاین خود با آن مضبوط
میداشتند و آن سوراخ را نوک بدن میگویند. نوکای زبان سنکرت کشتی و
بدن های بستر کشتی و در بعضی کوستان ها و ای سنگین که بکثرت
استعمال صاف و نختنده شده است بر موقع مشرب می موجود است

پرس. ۱۴۱، دستہ می شود کہ تا این جا آب بودہ است۔

خصوصیات کشمیر

خطہ کشمیر روضہ دلپذیر و دوحہ بے نذیر است کہ فضلا و نجای برگزیدہ پیشین و حکامی و علمای فطرت آگین این خطہ و نشین را از جمیع بلاد و بقاع روی زمین بہ خصوصیات پسندیدہ جنت نظیر نام کردہ اند۔ الحق ہمچنین خصوصیات و نشین و متعلق این گلزمین است در یخ بلاد دیگر یافتہ نمی شود۔

اول۔ ہوائی این دیار در غایت اعتدال بلطافت و لطافت مروج روح و موجب محنت مزاج و باعث فرح و فتوح است۔ در حرارت ہوائی تابستان طبعیت انسان محتاج بہ مروضہ نمیشود و در برودت زمستان باوجود کثرت برف و باران آرزوی پوستین نمیکرد۔ بلکہ حرارت غریزی و مزاج طبیعی را در جلوہ می آورد۔ بیت :-

ہوایش ز غلہ آمدہ بے خلاف دہد مردہ را جاں بہ تن بے گرفت

ہمہ سال باشد ہوا معتدل نوائے عنادل بر دغم زد دل

دوم۔ آب ہائی این گل زمین کہ از کوہستان برف آگین و از عیون و تالاب ہائی گزین کہ بہ سبیل انہار و جوبہار ہمیشہ جاری می باشد۔ الحق بسان آب زندگانی عیش جاودانی را لوید کامرانی بخشیدہ روان مردگان را مشردہ حیات میرساند و بکمال لطافت و لطافت ملک را سیراب و خلق را شاداب گرداند۔

بہ بین آب این بوستان خوشگوار

لطیف روان بخش چوں روی یار

سوم۔ در تمامی سطح این دیار و در اطراف و اکناف و کوہسار و کنار

رو دہار در ہر جا اقسام ہنرہ زار ہای حضرت اسان قالین زمردین گسترده بکمال
 تنہا و نصارت خوش نما و روح افزا می باشند بیت
 رہا ز یوں بہ بحر اسر نہادی میان ہنر و گل او فتادی
 چہا ہم بساتین این گل زمین کہ از سلاطین پیشیں بہ تعبیر رواق و
 از ہا و ہر نظم بہار و آفتاب و فوارہ و ترتیب پنجاباں زمین و بہ تو فیر
 اشجار و از ہا و ہنرہ ہار شک افزائی بہار فرخند و نشاط انگیز نظار گیان
 روزگار است بیت۔

بگلزار کشمیر خوش خوش گل است
 ہزاران فنون خوشنوا بلبل است

پنجم۔ در حوالی این گلزار کوہسار بے شمار مانند حصار بہر سو حاوی
 نشہ فضائی اس خوش و سواد آں دل کش از آبیاری قدرت باری کامیاب
 و بکمال خضارت و نصارت سرسبز و شاداب کہ برای حفظ مراتب این
 گلستان برپائی استقامت استادہ اند و بمرودہ قدرت ازلی نسایم
 دانش و شایم روح افزا بہر طرف ساری می دارند۔ فرد

زار شک ہنرہ زار کوہ کشمیر زغم فیر وزہ در معدن شود پیر
 ششم۔ مرغزار ہای کوہستان این دیار بہ لطافت ہوا و نظافت
 فضا از ہمت افزائی عشرتیاں کامگار و نظار گیان ہوشیار است بیت
 اگر در مرغزارش میکنے جامی
 دہد بوسہ دو صد گل بر کف پایے

ہفتم۔ دریں دیار غلہ آسمار اشجار میوہ دار باقسام بے شمار در
 ساتین و نخلستان و صحرا و شتہ ہا بہ فواکہ آبدار و شمار خوشگوار پربار
 چنانچہ شہرست در کتابان محفوظہ حسن و جمال

می باشند بیت

پو بخت همه شمشجار اوست
رواں زیر اشجار انهار اوست

هشتم غلات بسیار باقسام بے شمار که دریں دیار پیداوار است
علی الدوم از نان و فراوان می باشد خصوصاً برنج که بکثرت دریں جا متکون
گردد تنذیه عام و خاص بدان حاصل می شود.

نهم در بیابان و کوهسار این دیار شکار و خوش و طیور بسیار می باشد
چنانچه شایقان انگلستان باسراف سرمایه افراد از سیر و شکار این دیار مخطوط
گشته برای احباب تحائف فراوان از مقال می بردند.

دهم درندگان خوں خوار و حشرات زهر دار مثل مار و کشر دم و زنگ
و سنبل و غیره دریں ملک معدوم است و مخلوق محفوظ فرد
بهشت آن جا که آرزای نه باشد کس را با کسے کاے نه باشد

یازدهم حکیم حقیقی مردمان این دیار را به زیور عقل و فطرت علی ساخته
در فنون و دانشوری و صنعت گری بر همه سروران و اصناف دیگر آنها تفصیلت بخشیده
است خصوصاً در صنعت یشمینه که بایں آراستگی جائی ساخته می شود و بزرگان
و دهر از لباس آن تمکین و تزئین یافته از تجارت آن ابنای روزگار منتفع و منتفع
می باشند و غیر از این ابداع صنایع فراوان از روی تیزهوشی می نمایند.

دوازدهم حسن و جمال این محال به صباحت و ملاحت بحد کمال و
نوبی و رعنائی در غایت لطافت و اعتدال.

نظامی

یکه گفتا که در اقصای کشمیر نباشد از لطافت هیچ تفسیر
مقام نور و بال آن زمین است بخوبی رشک فردوس برین است
سعدی

آن کسیت که می رود به نخبیر پائے دل دوستان به زنجیر
هم شیوه جادوان با بل همشیره گل رقص کشمیر
جامی

ز کشمیری بتان دیں بر انداز دلم بت خانه کشمیر گشته
غنی

کشمیر از صبار و شکر گهر جمال است حسن سیاه آن جا گهرست خال است

۱- نظامی گنجوی (۵۹۴ - ۵۰۷) استاد مسلم الثبوت زبان فارسی است تصانیف کثیره دارد از
انجمله مشهور سکندرنامه است که در کتب تاریخ بادشاه سکندر نظم کرده است نغمه اش یعنی مجموعه کتب
باز تفصیل مخزن اسرار علی المجنون خسرو کشمیر بنی هفت پیکر و سکندرنامه بنظر وقعت دیده میشود
۲- نامش مصلح الدین و سعدی لقب است در ۵۱۵ هـ در شیراز پیدا شد و در ۵۹۱ هـ در اینجا
وفات یافت سی سال جهان نوردی کرد صاحب تصانیف کثیره است از انجمله گلستان در نشر
و بوستان در نظم اجواب است و تا امروز از این هیچ یک به باب اینان بالخصوص اول الذکر نوشته شد
۳- ۵۱۰ هـ به الرحمن بنای شاعر مشهور فارسی بود - بتاریخ ۲۳ شعبان ۵۱۵ هـ مطابق ۲ نوامبر ۱۱۱۲
روضع جام از مضامین هرات پیدا شد و بعمر هشتاد و یک سالگی بتاریخ ۸ محرم ۵۱۵ هـ مطابق ۹ نوامبر
۵۱۹ هـ براه مدینه منوره ازین جهان درگذشت - از تصانیفش شرح جامی در عربی و کلیات جامی
و یوسف زلیخا و تحفة الاحرار و شواهد النبوة و نعمات الانس و البلی المجنون و بهارستان در فارسی
بسیار مشهور است - ۵۱۴ هـ نام محمد طاهر خلوص غنی است شاعر معروف کشمیر بود از یکجانه روزگار شیخ

سینزدهم - در پوران های قدیم دیوستانهای فحیم نوشته اند که خطه کشمیر در سابقه زمان سیرگاه دیوتا بوده اکثر دین مقام مقام کرده آثار و علامت آن با بهر جا موجود -

چهاردهم - اکثر از عظامی اولیای فرقه اسلامی درین دیار عالی مقدر به عبادات و ریاضات تزکیه نفس و تصفیه باطن حاصل نموده معابد و مقابر آن با بهر جا محل فیض و فتوح است -

پانزدهم - بر مصداق جنت نظیر بودن این گل زمین علما و فضلائی حمقدین و شعرا و فصاحت پیشین در این آبادی آید از سینه اند و بزبان نظم و نثر داستان ها گفته چنانچه مشنوی سلیم - و کلیم - و قدسی - و خصالی و ظفرخان حسن و میرزا علی و طغرا و عرفی - و فیضه و غیره

مسلح همی فانی فیض یاب گشت غنی مزبور از خاندان عشائی محبوب می شود - استغنا از عدد داشت از یک دیوان یادگار است که بناش موسوم است و در مطبع نو کشور کهنودت شد که طبع شده است و ظفرخان حسن متوفی شد مطابق سنه ۱۲۶۳ از امر او شاد جهانی بود و منصب بهرامی داشت -

ممت العمر صوبه دار کشمیر بود - پدر عنایت خان مصنف شاه جهان نامه است - گشت سنه از شعرا و عهد موفول است - بعد جهانگیر از هندوستان دارد کشمیر گشته بعد انتقال در گنج دیوان

خانه نامش جمال الدین و تخلصش عرفی است پسر جمال الدین اکبر از مولش شیراز وارد هندوستان گشت بعمری و شش سالگی در سنه ۹۹۹ ه در لاهور فوت شد و بهائی مدفن گشت تصانیف مختلفه دارد مگر از جمله دیوانش که برقصاند و ابیات مشتعل است بسیار شهرت دارد سنه معاصر عرفی بود و در عهد جلال الدین اکبر خطاب ملک الشعرائی داشت - در هندیاں فیضه شخص دوم است که اشعار فارسی

مثل اهل زبان گفته - نامش ابو فیض و پسر شیخ مبارک بود بعمر چهل و نه سالگی در سنه ۱۰۸۵ ه بمی ملک بقا گردید - از تصانیفش تفسیر سوطی و طبع الاقام مشنوی تلخیص و ترجمه شریکها گشت بسیار شهرت دارد -

در توصیف و تعریف این دیار یادگار است شیخ شهاب الدین سندی :-

كَانَ الْكَشْمِيرُ سُكَاوًا بَحْتٌ عَذِيٍّ هِيَ لِمُؤْمِنِينَ
قَدْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَى بَابِهَا مَنْ دَخَلَهَا كَانَ مِنَ الْآمِنِينَ
قطب

بزرگان از آن کشمیر بر باغ غنجان داری که فصل خزاں بهم خوش بهار زعفران داری
بدر آن گل بود فصل خزاں در باغ کشمیر چه می نازی تو ای گل بنی یک لغوان داری
شاه جهان

خورد آدم گندم از جنت کشیدندش بردن من که خوردم آتش بویاد بکشمیرم رسان
طغرا

از شاه جهانگیر دم نزع بچو بستند با خواش دل گفت که شیر و گر بیج
ظفر خان حسن

کشمیر مگور شک پری خانه چین است القصه هسته است که بر روی زمین است
عرفی

هر سوخته جانے که بکشیر و آید گر مرغ کباب است که با بال پر آید
قدسی

پوکشمیر افتخار هر دیار است بهشت و سلیمش آب لاری است

شاه صاحب قرآن ثانی شهاب الدین محمد شاه جهان (دور حکومت ۱۶۲۸ - ۱۶۵۸) بادشاه غازی :

شاه حاجی محمد جان قدسی شهیدی در عهد شاه جهانی ملک الشعرا بود. تصانیفش ظفر نامه شاه جهانی و بادشاه نامه است. در لاهور دفات یافت :

سلطان زمین العابدین :

فصل

نسبت کشمیر را بار و ضلع رفواں چه کار این بود باغ سلیمان آں بود باغ جنال

کلیم

چرا آشفته ای چرخ دل گیر تماشا کن که کشمیر است و کشمیر

پُر از گل و دشت و کوه و راغ بین هزاراں باغ را یک باغ بین

غرض که این خصوصیات مندرجه بالا کیفیت علاوه دارد در دو فصل گفته شود

فصل اول - در تشریح مقامات و علامات قدرتی - فصل دوم - در

بیان آثار و امارات حدوثی

فصل اول در تشریح مقامات و علامات قدرتی

هوای کشمیر

باید دانست که کره زمین را از مشرق تا مغرب پنج حصه کرده اند

و هر حصه را منطقه می نامند اول از خط استوا تا مسافت شانزده هزار میل

سمت شمال و شانزده هزار میل جانب جنوب منطقه حاره است درین

منطقه حرارت آفتاب به شدت می باشد و از منطقه حاره تا مسافت سه

هزار میل سمت شمال و تا سه هزار میل سمت جنوب دو منطقه معتدله

است یکی جنوبی و دوم شمالی هوای این دو منطقه با اعتدال است در

الله نام ابوطالب و تخلص کلیم داشت - از بزرگ شاعران همدان بود - در عهد جهانگیر بار اول

وارد هندوستان گشته در شصت و سه سالگی در طبرستان بعد از چندی بار دوم بعد از جهانگیر

به هند آمد و ملازمت شاهی اختیار نمود و لقب ملک الشعرائی یافت - از تصانیفش ظفر نامه شاه جهان

دیوان فارسی یادگار است - بتاریخ ۱۵ ذی الحجه ۱۰۲۵ هـ مطابق ۱۹ نوامبر ۱۶۱۵ هـ بمقام

سرنگ کشمیر رحلت نمود - در نواح خانقاه قدیم در گنبد فون شده

حرارت و برودت پس از منطقه مقدره تا مسافت شانزده هزار میل سمت
 جنوب شانزده هزار میل سمت شمالی منطقه ابرد است در حد و این منطقه تا
 شعاع آفتاب نمی تواند لاجرم آب و هوایی آن طرف به غایت سرد و برف
 و آب همیشه منجمد می باشد. از آن بجاکه خط کشمیر در منطقه مقدره شمالیه
 واقع است لاجرم هوای این دیار در حرارت و برودت معتدل است. سوای
 آن که هوای بلده مرتفع بارد است و هوای بلده حقیض گرم. ایضا هوا اگر
 بواسطه مجاورت دریا باشد و آن بالذات ترطیب کند اما اگر شمالی باشد
 تبرید و اگر جنوبی بود تسخین و اگر شرقی بود ترطیب و اگر غربی بود
 تغلیظ. هرگاه بواسطه بلده طینی باشد بر طوبت مایل گردد. از آن بجاکه بلده کشمیر
 میان کوستان برفین که ثلث اراضی آن زیر آب محجوبست یافته می شود
 هوایی آن جا از برف و آب و ارض طینی منولد گردد بامتزاج تبرید و
 تسخین و ترطیب و تغلیظ کیفیت تعدل هوا ثابت گردد بنا بران هوای
 این دیار در تفریح روح و انتعاش طبیعت و تولید اخلاط صالحه و تقویت
 اعضاء ریمه از جمیع بقاع ربیع مکنون افضل است و در موسم گرما
 چندان گرم نیست که حاجت بمروحه افتد و در موسم زمستان با وجود کثرت برف
 چندان مضرنیست که باعث افساد بدن گردد بلکه حرارت غریزی و
 درج طبعی را در جلوه می آورد و پرگنه فعل و پهاک اعتدل بقاع کشمیر
 است چنانچه در موسم تابستان میان دره لار و دره شالمار علی الاستمرار
 در موسم بهار روایح روح فزا از مغرب و زیدن گیرد و تا آخر روز موجب
 اتساع خاطر گردد و بعد غروب آفتاب نسیم از مشرق می آید که تا هنگام
 صبح باعث تنویم و نشاط می باشد و در موسم تابستان باعتدال خنک می

باشد و در زمستان چنداں ابر نه گردد بلکه از کوه آهک بینگ ناد من تخت سلیمان
برف کم ترمی بارد. شالان پیشین و سیاحان یورپین از بقاع کشمیر آن را
خوش نزد داشته برای سیاحت قبول کرده اند و پرگنه لار را کرنیل مور
صاحب لاله ریخ نام نهاده است و شعرائی متقدمین در وصف آن مثنوی
گفته اند. بیت

لار بر کاخ ملک تالار است

بر همه پرگنهات سالار است

موسم کشمیر

موسم این گلستان در زمستان و تابستان دلکشا و مسرت افزاست
لیکن به موجب اختلاف فصول و گردش آفتاب در موسم این سواد تاثیرات
مختلفه واقع می شوند. اول فصل بهار که عبارت از ماه چهارم و پنجم و
جبه و می باشد. در آن موسم هوای این دیار در غایت اعتدال ملطف و مرطب و
مفرح و مفتوح و سریع القوز می باشد بالبدگی اجسام و تصفیه خون و تقویت

۱۲ صبح ملک لاله ریخ است. در حکایت منظوم شهزادی لاله ریخ بزبان انگلیسی که یک
فصله خیالی است فحاص مورخه ۱۸۹۶ در تعریف حسن و خوبی بارغ شالامار و تالاب دل
سروده است. کتاب مزبور در ۱۸۹۶ به اتمام فرمید و رک و لان پید فورڈ ستریت لندن به
زبور طبع آراسته شد فیض این تصنیف است که تمامی خط کشمیر در ممالک ادو پائی عموماً
و در عالم انگلیسی خصوصاً مشهور به ملک لاله ریخ شد.

۱۳ اشاره به تقسیم ملکی است که در زمان سابق حاکمان این دیار برائے سهولیت انتظام
کرده بودند. تعداد پرگنهات در هر وقت مختلف بوده است. برافضل در آئین اکبری شماره آن را
تاسی و سه رانیده قاضی علی ناچهل یک طائون در این ششست یوگرافی کشمیر تعداد آن ناچهل و سه نام
بنام داده است.

اعضای ریشته حاصل می شود . بیت

مصطفی فرمود با صاحب کنار تن میوشانید از باد بهار

در آن زمان بفر بارش باران در کوه و بیابان هر جا سبز نهائی خضرابه
انفادت و خضارت از زمین رسته در اطراف باغات و دولت جا بجا
شگوفه های شبنم و گلزار شکفته هوش ربای هو شمندان و غمزدای درویشان
گردد . در آن زمان شایقان و بیابان دیوانه وار بهر سو و سبزه گیران شکار
شگوفه دار گشته در تماشا بی جلوه گلهای بسان مجنون بهوت می باشند و
سر کس از علی و ادنی زن و مرد سفینه های برای سیر و سیاحت به فروش
مکلف آراسته و نو ، دنی ها و نوشیدنی ها همراه دشته باد وستان و
نوشان گاه برائے تماشا بی شگوفه و قتی برای خوردن توت و خر بوزه
و تیر بوزه بجاناب تالاب دلی روند و میان ناله تیل بل و باغ شالار
نشاط و نسیم و غیره در تماشا بی شگوفه بادام و گل سرخ و یاسمن و گل
کول و سترن بضاعت خود صنایع نمایند و دیوانه وار جا بجا گردیده در
زیر درختان غلطیده میباشند .

دوم فصل تابستان که عبارت از ماه اردیبهشت و خرداد و تیر و مرداد و شهریور
باشد درین فصل هوای پس دیار از حد اعتدال اندک بحرارت مایل گردد و
بعضی افراد را نوعی سخت و غلیبان اخلاط حاصل میکند و در چشم
بعضی مردمان را تکلیف می رساند و بر وقت نصف النهار به موجب حدت

الله دل و دماغ و جگر

الله دست کنول بفتح کاف و نون غنه قسمی است از نیلوفر

الله مطابق جولائی . اگر گت بستمبر ماه هائے تقویم عیسوی :

گرا طبیعت بجانب آفرین مختار می شود در آن زمان مقیاس الموسم از هشتاد و پنج درجه تا نود و پنج درجه متصاعد میگردد و عیاشان برای کسب هوا با طرف و دلت میروند و این ۲۱ ماه طویل نهار کشمیر چهارده ساعت و سیزده دقیقه و نیم دقیقه می رسد و قتیکه باران برشکال مترشح گردد بعض اوقات برق و رعد و صاعقه و تگرگ و زلزله متصدع می باشد و حدت آفتاب روز بروز کم گردد۔

سوم فصل خریف۔ و آن عبارت از ماه اسوج و کتک و گهمر می باشد در آن وقت سخونت هوا به پیوست یابل گردد به سبب تبدیلات اندک کندهای حواس و پیوست حاصل می شود و مردمان در جمع کردن اسباب زمستان مثل همینرم و زغال و سالن های خشک و غیره متوجه باشند و برای ششماه مهیا کرده می گذارند و در آخر موسم برودت بدرجه کمال رسد که درختان از صلابت برد برگ ریز می گردد و فضائی غبارناک و کوهسار پوشیده و آفتاب گرفته می باشد و بر کوهستان اطراف نزول برف شروع می کند مردمان لباسهای گرم مثل پشمینه و پتو و پوستین و طاف پوشاک پشته دار پوشند و بجانب مکانات گرم رجوع کنند و مردم عوم آتش کده کهنه ای شب و روز در بغل گرفته دفع برودت می سازند و در موسم زمستان آن را بسیار عزیز می دارند چنانچه گفته اند۔ بیت

۱۱۷ مطابق اکتوبر، نوبر و دسمبر راه مانے تقویم عیسوی :

۱۱۸ "انوار"

۱۱۹ نیمه مانے کہ نہ پچیس بہ سبب و بالیدہ گردند نزد المایان کشمیر پتو موسوم شوند :

۱۲۰ صورت انگری بر صف آئیدہ باید دید :

کانگری در نخل بگو چون است

لیله در کنار مجنون است

و به باعث حرارت کانگری بر شکم و بن ران مردم شیب و غمهای
سیاه بلکه قرصه و آبله پیدامی شود و با وجود کثرت آب است و آفت
از کانگری گریز ندارند -

چهارم فصل زمستان که عبارت از ماه پویه و مانگ و پچاسن
می باشد آن وقت در هوا برودت و یخبندان غالب گشته مسددم و
ملته روح و منفوی معده و باه میگردد در آن زمان مردمان در و در یچه بسته
کرده در مکان گرم مثل حمام و غیره می نشینند و در ماه پویه و مانگ بارش
برف متواتر مترکم گردد - و بعض اوقات در نفس شهر قریب دو دره
برف جمع می شود زیاده بر آن حکم نادر دارد - آب های تالاب ها و نهرا
منجمد گشته یخ بندی های عجیب با شکل غریب متصور گردد و در آن روزها
مقیاس الموسم بدرجه انجماد برسد و در دهن بام های خانه قطار های

کانگری

دنگالہ باشکال مخروطی معلق می باشند۔ و در بعضی زمستانهای سخت
 گاهی می باشد که بخارات ارضیه در فضایی آسمان عالم گیر شده هوای
 دمه واقع می شود که آن موسم مسموم را بزبان کشمیری کٹ کشو گویند
 و در آن زمان فراز کوہستان رفیع آفتاب جلوه گر بوده بارش برف و
 باران موقوف می باشد و قریب ساحت زمیں ہوائیہ و اندوہ گیس
 گردد و موسم آن گاہے تا دو نیم روز گاہے تا دو نیم ہفتہ بعضے تا دو نیم
 ماہ گزنده و سوزنده می باشد و بصورت برودت شاخسار اشجار
 را رطوبت اصلیه شپلیہ خشک گرداند۔ مردمان بسیار تنگ می آیند
 و بیضہ نامنجم می شوند و تیل سیاہ مثل روغن در کاغذ بسته کرده
 بقالال می فروشد در آن زمان بعضے اوقات در بای بہت ^{۱۳۲} ہم رخ بند
 می شود چندان کہ مردمان بالائی آن سوار می روند و تالاب اولر در آن
 وقت ہمیشہ منجمد می گردد کہ بالائی آن مردمان بار باری گراں برداشته عبور
 مرور ہم میکنند بعضے اوقات تا دو سه ماہ بسته می باشد میگویند کہ در
 سال ^{۱۳۱} ہجری موسم زمستان سخت مشکل بود و در بای بہت تالاب
 اولر منجمد شدہ پرگنہ سائر المواضع پائین کہ بر کنارہ تالاب اولر سمت
 جنوب است دپرگنہ کہو نامہ بجانب شمال در آن وقت مردمان سائر المواضع
 پائین فراز رخ بندی تالاب اولر در کوہ ہامہ آمدہ بہ ہماں راہ بار بای
 کاہ خشک بردوش گرفته واپس می رفتند و در اثنای راہ برگ کاہ
^{۱۳۲} نام کشمیری این دریا "وتیہ" است کہ بہ فارسی بہت "شد" نزد علماء یونان
 قدیم ہمیں دریا بہ "ہائی ڈس پس" و نزد علماء سنکرت بہ "وتہ" مشہور است
 بزبان پنجابی "اردو" بہ "جہلم" معروف است :

بسیار افتاده بود و در ماه ساک که برگ های چنار برابر پنجه مرغ شده بودند
و تخم یزی شالی بقدر یک گره از زمین رسته بود آن زمان چهارده راس
اسپان از جانب سایر المواقف بر سطح ریخ بندی اولر بامید خوردن برگ کاه
که در عرض راه افتاده بود بطرف کویهامه عبور کردند اسپان مذکوره در
کویهامه رسیده تخم یزی شالی خوردند تا آن زمان ریخ بندی تالاب استوا
و برودت هوا گزیده و آفتاب محب و بهت سدود بود و تالاب اولر
مع جمیع تالاب ها بعد انقضای سه چهار سال ضرور در یک سال منجمد
گردد لیکن گاه اوقات دریای بهت هم انجماد پذیرد چنانچه در سده و
سال ششم و سال ۹۵ و سال سده و سال ۳۳ و سال سده و سال ۹۶ هجری
دریای بهت منجمد شده مردمان بسیار محنت کشیدند از آن جا که هوای
زمستان این جا دشوار است موجب آن مردمان بلاد دیگر درین ملک بود
و باش نمی کنند لیکن ساکنان این جا را موجب عادت چندان دشوار
نمی شود و در بعضی فصول زمستان هوا با اعتدال و بارش و برف اندک
می باشد در آن سال به باعث کمی آب اکثر بهاء نقصان مزروعات منصور
گردد.

ریاح کشمیر

باد جنوب در ماه سادون و باد روان بر تیغ کوه بانهاال سمت جنوب بعد دوپهر
روز تا شام و خفتن ابر سفید بر مسافت یک و دو میل حادی گردد بزبان کشمیری آن را
داوه مال میگویند و از سحاب مذکور صر صرخت که بصولت آن اجازت تحرک
گردد بر آمده در ساعت کشمیر منتشر شود و بعضی اوقات درختان سطح کشمیر
را در هم بر هم سازد گویند که به بهوب ریاح مذکوره محصولات این دیار پخته و
بالیده می شود و بعد نسکین ریاح سحاب مرفع گردد پس برق های لامعه

منواتر و متراکم در کناره آسمان تا آخر شب جلوه می دهد و بعضی تجربه کار میگویند که اکثر اوقات بهوب ریا ح هفتم ساون شروع می کند و یازدهم ماه موقوف می شود و هفدهم ماه ساون باز عود میکند.

باد دلو در اوقات متذکره بالامیان دره کوه دچنه و کها در سمت مغرب از حد و پنجاب بعد از پیر روز به شدت می آید و از باره موله با طرف منتشر گردد گویند به بهوب ریا ح مذکور در ملک کشمیر تیپ لرزه عارض نگردد باو شمال - بعضی ایام تابستان فراز کوه کرنا که آن را بزبان کشمیری فساد نار گویند محاذی گوشه شمال و مغرب بر کناره آسمان خط های شعاعی هویدا گردد و بعد از آن تند باد شدید که اشجار تناور را ازینخ بر کند می آید بزبان کشمیری آن را کاهمراچی می گویند.

ایضاً در موسم تابستان بعضی اوقات محاذی کوه دچنه بال میان گوشه شمال و مشرق ریا ح سخت می آیند درختان و عمارات را قلع قمع سازند بزبان کشمیر آن را دچنه داو گویند.

کوهسار کشمیر

پیرامون ساحل این دیار کوهسار بے شمار مانند حصار تا مسافت بسیار مسلسل و مختل محفوف است محاذات آن بکمال طراوت و نصارت سرسبز و دلکش و فرحت افزا و در میان اطراف و خلل آن اشجار دیوه دار و عرعر و شمشاد و صنوبر بقدرت اینزد داو در کوه در کوه مغروس و اقمام و الوان نباتات عجیب و غریب انبوه انبوه در هر جای بر زمین مفروش بالایی آن کوهسار چشمه سارهای بے شمار به هر سو جاری اما حدود آن کوستان شرقاً پیوسته است به مبادی لداخ و غرباً تا حدود منظر آباد شمالاً تا دریای

کیشنا گدگا و جنوباً ساحل چند را با گاه محققان یورپ رفت آن کوهرستان
از هشت هزار فٹ تا هفده هزار متفادت گفته اند و رقبه آن بقول
اس^{۲۲} صاحب بیست و پنج هزار میل مربع ازاں جمله ذکر بعضی جبال شامخ
و کتل با که مفید رجال است گفته آید :-
کوه هسرموکه

از سری نگر به مسافت سی کرده بجانب شمال متصل پرگنه لار و کوپها
در غایت بلندی مشهور رفت آن شانزده هزار و نود و هشت فٹ انگریزی و
بر سر آن کوه پر شکوه پنج قله منیع که همیشه از برف محفوظ می باشند ظاهر
ازاں جمله قله اوسط بسیار رفیع و مهیب پُر برف بنظر می آید می گویند که
سال تمام بر قله مذکور بوقت ابر برف می بارد همگی در ماه سادون تا عرصه^{۲۳}
هفت روز با برف برف موقوف می باشد نه الاصل همان قله را هسرموکه
نام نهاده اند سر لقب سدا شو موکه به معنی چهره یعنی چهره سدا شو اهل هندود
آن را بسیار متبرک می دانند و گویند که ماما پاربتی جی در جنم اول با اسم
ستی سسی بوده بر آن کوه اقامت میداشت و در میان خلل قلال مذکور
خزینہ های برف از عرصه روزگار موجودند و به سبب بعد زمانه الوان برف
بعضی سرخ بعضی زرد و بسز و بنفشه و غیره به نظر می آید و در ذیل آن

^{۲۴} ظاهر اسهوکات است مراد مصنف از سترلائین صاحب دلی آف کشمیر است +

^{۲۵} در پرگنه لار فغتش ۱۰۹، ۱۱۰ ف (چون ایند کشمیر سٹ مصنف پندت آند کول)

^{۲۶} رشپو یا سدا شیو بکسر شین و سکون دا و نام یکی از خدا نگان هندو که باعتقادشان آفریننده
فنا کننده عالم است ثبت می شود در اشکال مختلفه که بر کیفیت حلم و غضب او دلالت کنند
در مساند (معابد) هند یافت می شوند. فرق شیو (بقیه بر صفحه ۷۲) + (۱۱۱-۱۱۲ بر صفحه آئیده)

مرغزار مای عجیب و چشمہ سار مای و لغریب روح افزا است خصوصاً سرچشمہ
ہرمو کھٹہ گنگا جانب مشرق و سرچشمہ شیرا سمت مغرب واقع میگوبند
کہ الی حال یہ کہ از افراد بشر بر قتال کوہ ہرمو کہ عروج ذکر کردہ است۔

”قف“ چنانچہ یکی از راہجائی قدیم برای زیارت پرتماں سدا شو در
عروج قلعہ اوسط مبادرت کردہ بود فی الحال بہ آشوب ہجوم زہورائ معاود
نمود۔ الحال در ۱۱۰۰ بکر می مطابق ۱۱۰۰ ہجری اول مسٹر جان سین صاحب
سرور بر راہ کوہ ہامہ برائے نصب کردن نشان مای کپاس بر کوہ مذکور ہلوم
بسیار داسباب بے شمار صعود نمود و عروج قلعہ مینے دشوار دانستہ بر قلعہ
صغیر سمت شمالی از دامن کوہ بہ مسافت چہار دہ کردہ عروج نمودہ بر فرق
آن کپاس نصب کردہ رجعت نمود۔ بعد آن مسٹر مننگمری صاحب افسر سرور
قریب ہزار کس ہمراہ گرفتہ عروج نمود و بر منزل اول رسیدہ باد
صرصر ہچان ہچان ساخت کہ سنگہائے ثقیل متحرک شدند و اعدے را

یک از سہ فرقہ ہائے بزرگ ہندوان امر ذہ است۔ بنا بر تحقیق مصنف کاشمیر شیوانم مذہب
شیو در ابتدائے قرن ہفتم یا در او آخر قرن ہشتم در کشمیر آمد و بہ قول مصنف قرون وسطی
ہندوستانی تہذیب“ اول کسے کہ تعلیمات شیو را در کشمیر رواج داد سوانند بود۔ اس مرد
در قرن دہم میلادی ے زیست و یک کتاب بنام شیو دیشٹی (نظر شیو) تصنیف کرد و علمائے
اس فرقہ تا اکنون بسیار کتب در اس مذہب نوشتہ اند۔ من جملہ ازاں ہشتاد و ہر فلسفہ و
تعلیمات شیو بہ اوقات مختلف از اہتمام محکمہ تحقیقات علمیہ حکومت جموں و کشمیر
اشاعت پذیر شدہ اند۔

۱۳۶۰ء پارتی جی نام زن سدا شو

۱۳۸۰ء ہرمو کھٹہ گنگا نام دریا

۱۳۹۰ء پیدائش اول

آمید زندگانی نمانده عاقبت بخیر گذشت صاحب موصوف تا عرصه نه روز
بکار مساحت مشغول مانده معاودت نمود.

"قف" گویند بر قله رفیع کوه مذکور کان زمرود دارد. لهذا هر جا که قله
کوه هر مو که بنظر می آید در آنجا مار واقعی کمتر باشد.

کوه کوثر که از سری نگر بفاصله سی کرده بطرف جنوب نواحی دیوه سر

در غایت رفعت عظیم الشان است. و تا حدود پنجاب و جموں نمایان.

رفعت آن ۵۵۳۰ فٹ انگریزی و بر اطراف آن سه قله منبع که آنها

را کوثرن کوثر نامند و همیشه از برف محفوف می باشند. گویند که برف قلال

مذکوره تا حال کسے عروج نه کرده بود. همگی صاحبان سرویر بر قله صغیر آن

عروج کرده مساحت نمودند. و در خلال قلال مذکوره مرغزار است دلکشا

وسط آن چشمه است معروف به کوثر ناگ بسیار عجیب و همناک فقط

کوه کاجی ناگ که از سری نگر بجانب مغرب بفاصله سی کرده در

حدود کامراج در میان علاقه دچهنه و کرناہ است. رفعت آن بقول

قله کون سرائی کوثر یا دش پاد این تیغ مانے کوه که محفوف از برف باشند بجانب غرب

دره با نهال واقع اند. اینها را قله برهما نیز گفته می شود (جموں) ایند کشیر سیٹ مصنفه

آئند کول صفحہ نمبر ۲. قله کوه کاجی ناگ با کالی ناگ در انچه محلی پوره واقع است

(جموں) ایند کشیر سیٹ مصنفه آئند کول صفحہ نمبر ۲) ۱۳۱ در زمانه قدیم کشیر را بدو

حصه کنونی کامراج و مراد منقسم کرده بودند. اصل این کامراجیه و مشرو راجیه بزبان

سنکرت بوده است. بنا بر آراء متداوله از مراد آن یک حصه کشیر مراد است که تا سرنگر

بهر دو جانب دیر مانے بهلم منند است و از کامراج علاقه پائیں آن یاس نوع از علامت

که صاحب رازہ ترنگنی ذکر نموده حد این تقسیم موجوده عمارات دفاتر راج گڑھ (بقیه بر صفحہ آئنده)

انس^{۱۳۲} صاحب ۱۵۵۲۴ فٹ انگریزی۔ فرق آں ہمیشہ از برف معلومی باشد۔
ساحبان سردی برف آں باقلہ ہر موکہ مقابل داشته مساحت نمودند۔ و
بالائے آں چشمہ کاجی ناگ مشہور۔

کوہ ہوکہ سر۔ کہ از سرینگرہ فاصلہ سی کردہ بجانب مشرق و
جنوب مابین پرگنہ بزرگ و مرد واژون واقع است۔ رفعت آں
۱۵۶۰ فٹ۔ در ذیل آں چشمہ ہوکہ سر موجود۔

گواشہ براری۔ از چمن پارہ بطرف مشرق بالاتر از پہلگام
متصل موضع فرس ٹن و منڈلن۔ رفعت آں ۱۴۸۳۶ فٹ۔ فرق آں
ہمیشہ از برف محفوظ می باشد۔ و زیر دامن شالی آں میدانیت پر از
برف۔ در آنجا از عہد قدیم برف موجود است۔ آنرا گنج می گویند
آتش در نہر امراؤتی یا سندلار می پیوندد۔

کوہ برار بال۔ کہ از سری نگر بجانب جنوب فاصلہ سی کردہ مابین
شاہ آباد و علاقہ دودئی واقع است رفعت آں ۱۴۳۰۰ فٹ۔ قلعہ آں ہمیشہ

مسلسلہ محلات شاہی سابقہ متعین می شود۔ (ان شنت جیوگرافی آف کشمیر مصنف سٹائن

صفحہ ۱۳۳) ۱۳۲۲ ہماں لائسن صاحب کہ ذکرش در سابق آمدہ :

۱۳۳ "جموں اینڈ کشمیر" صفحہ نمبر ۲ :

۱۳۴ درست ۶۰۱۵ فٹ است۔ کوہ ندبور مابین پرگنہ واژون و بزرگ واقع
است (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ مصنف آنند کول صفحہ نمبر ۵)

۱۳۵ (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ نمبر ۴) ۱۳۶ صاحب جموں اینڈ کشمیر مقام ندبور
را "دودا" نوشتہ است : ۱۳۷ ایضاً صفحہ نمبر ۵ :

بر برف - نیز دامنش بسیار چشمه سار سرشار اند -

کوه افرو^{۱۳۸} و^{۱۳۸} که از سری نگر بجانب گوشه جنوب و مغرب متصل
گلرگ سینرده هزار و سی و دو^{۱۳۸} فٹ در بلندی معروفست و در ذیل آن
چشمه ایله پتری می جوشد -

کوه جهادیلو از سری نگر بفاصله چهارده میل سمت مشرق مابین
لار و پهاک واقعست - رفعت آن ۱۴۲۰^{۱۳۸} فٹ - هندو آنرا متبرک می
دانند - و بر فرق آن یخدان قدرتی واقعست که دوازده ماه همیشه در اینجا
یخ موجود می باشد - مردمان در شهر رسانیده می فروشند - ساون
پور ناشی پنڈتاں برائے یا ترا در اینجا می روند -

کوه امرنا^{۱۳۸} که از سری نگر بجانب مشرق بفاصله هفتاد و پنج میل

۱۳۸۰ در است ۱۴۰۵ فٹ است (ایضاً صفحہ نمبر ۷)

۱۳۹۰ صبح ۱۱۰۵ فٹ (ایضاً صفحہ نمبر ۷)

۱۴۰۰ ساون پور ناشی نام روز بزرگ اہل ہنود است - این روز چنانکہ ناشی ظاہری کند در
شب ہتھاب کامل در ماه ساون ہندی مطابق ماہ اگست انگلیسی ست :

۱۴۱۰ چار منزل از پہلگام بطرف مشرق - رفعتش ۸۹۰۰ فٹ انگلیسی (چون کشمیر صفحہ ۷)

۱۴۲۰ غار امرنا^{۱۳۸} بر تپہ کوه امرنا^{۱۳۸} واقعست و نزد اہل ہنود یکے از پنج مقامات مقدسہ
مذہب برہمنان است چہار مقامات دیگر جگنا^{۱۳۸} پوری در ولایت اڑیسہ و دارکا در
ولایت سوا شتر پوری نامتھ در ولایت اتر پردیش و رامیشورم در ولایت دکن است -
در ماہ ساون و تہنیکہ ہتھاب بر آسمان کمیل پذیر شود اہل ہنود در جم غفیر از اطراف و
اکثاف ہند ہر سال برائے زیارت اس غار می آیند - روزے قبل از ساون پور ناشی
قافلہ زایران در پہلگام جمع می شود و روز دیگر روانہ منزل مقصود گردد (بقیہ بر صفحہ آیندہ)
۱۴۳۰ (تحت صفحہ ۷۶)

رفت آں شانزده هزار فٹ انگیزی۔ و بر کمر آں غار امرنا تھ جی موجود
رفت آں غار دوازده هزار فٹ۔ ہمیں است بجال شامی کشمیر۔
غیر ازیں کتل لمے دیگر کہ طرق و شوارع آمد و رفت مسافراں از
فرق آں مے گذرند بیان رفت و کیفیت آں با ضروری است۔

کتل پیچ پچال۔ از سرنگر بفاصلہ ۳۵ میل بجانب بنوٹ غرض
راہ میرہ پورہ موجود۔ رفت آں ۱۱۰۲۰ فٹ انگیزی نوشتہ اند۔
آں کوہ تا مسافت چہار ہزار میل بقول انس صاحب سلسل گشتہ است
و در میان خلل آں ہر جا جنگل با و غار با موجود۔ و در موسم زمستان راہ
آمد و رفت مسافراں مسدود می باشد۔ بلکہ در موسم تابستان وقت
ہیجان باد و باران ازاں کوہ گذشتن دشوار۔ و بر فرق آں زیارت

کوہ مذکور بنا بر رفت شدیدیہ اکثر اوقات سال از برف محفوظ می باشد و ہمیں است کہ
ز ایران ایں مقام مانند تن واحد یکجا سفر می کنند۔ در سلوک انفرادی خطرہ بزرگ می باشد
غایت مراد اہل ہنود از زیارت غار امرنا تھ پرستش مجسمہ لنگ (عضو تناسل) شیو جی
است کہ بتقا طر فطرات برف در غار مذکور عین شب پور ناشی از اسباب قدرتیہ بظہور
می آید۔ مصنف راہہ ترگنی کہ اولین مؤرخ کشمیر بزبان سنسکرت است در کتاب اول
صفہ ۲۶۷ می نگار د کہ رسم زیارت غار امرنا تھ در عہد بادشاہ نار (۱۰۰۸-۱۰۳۸ ق م)
نہیں بودہ است۔ مصنف کتاب مذکور کلہن پنڈت کہ در سنہ دوازدهم عیسوی می زیست
ازیں رواج نشان دادہ است (جوں ایند کشمیر مصنف پنڈت آند کول سابق صدیہ بلدیہ
سرنگر کشمیر صفہ ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹)۔ قدیم پیرنیت سال ان شونت جیوگرانی
آف کشمیر صفہ ۲۶۷۔ (جوں ایند کشمیر سیٹ صفہ ۲۶) بنا بر روایت آند کول مصنف کتاب
مذکور پیچ پچال کوہے است کہ خط کشمیر را از میدان ہند جہا می کند۔ طویش اذکتوا نا منظر با
۱۰ میل است۔

پیر محمد که از مریدان حضرت امیر کبیر است موجود فقط -

کنتل بانهایل - از سربینگر بفاصله پنجاه میل بجانب جنوب مابین شاه آباد و بانهایل مشهور - بلندی آن انس صاحب نه هزار و سه صد فٹ می نویسد - جانب کشمیر چار و جنگل بسیار دارد و طرف بانهایل برهنه و در موسم زمستان مردمان آرموده کار بغیر سواری و بار برداری بدشواری عبور می کنند - هرگاه همچنان بادی باشد در آن وقت عبور و مرور مقدور نیست - فی زمانه ملازمان چهار اجه رنیر سنگه برنجیل کوه مذکور جنوب رویه بر مهب باد بر جهات متعدده پخته و سنگین بفاصله یک یک نیر پرتاب تعمیر کرده اند تا که بر وقت همچنان ریاح مسافران در میان بر جهات مذکوره فوراً داخل گشته از صدمه باد محفوظ می باشند - با وجود آن در بعضی اوقات بر وقت همچنان باد تا چند روز راه سد و می باشد کنتل مریل - که در میان پرگنه برنگه و از سربینگر بجانب گوشه

۲۵ آنند کول رفعتش ۹۰۰ فٹ ذکر کرده است (چون ایند کشیر سیٹ صفحہ ۲)

۲۶ مدت حکومت (۱۸۸۵ - ۱۸۸۷) ۶

۲۷ اشاره بطرف تقسیم سیاسی است که در زمان قدیم بصورت تقسیم کشیر و حصص خورد کرده بودند - این نام تا این زمانه موجود است - ابو الفضل در عهد آصف خان تعداد پرگنه جات را تا سی و هشت رسانیده است و قاضی علی که قدیم متقدم در عهد است این تعداد را چهل و یک بیان کرده و نزد صاحب ان شنت "بجوگانی آن کشیر" صفحات ۲۲۱، ۲۲۰، ۲۱۹ این تعداد چهل و دو است بیست و چهار در مرز دهرده در کامراز -

هر پرگنه در طول و عرض مختلف است - در عهد مغول و افغانه در شمار پرگنه جات پنج تبدیلی هم واقع شده - اما در عهد سکهاں قدیم کی واقع شد چنانچه تعداد این ۱۰

مشرق و جنوب بقا صدهشت میل یازده هزار و پانصد و هفتاد و شش^{۱۴۸} ریف
 در راه کشتهوار و صوبت بسیار بر فرق آس می گذرد -

کنتل مرگن - از سری نگر بجانب گوشه مشرق و جنوب متصل نوبلک^{۱۴۹}
 در عرض راه مرده دار و در وقت - رفعت آس صاحبان سر در یازده هزار و شصت و شش^{۱۵۰}

کنتل راز داران انگن^{۱۵۱} از سری نگر بجانب شمال نواحی پرگنه کوی پامه^{۱۵۲}
 در عرض راه کویچ^{۱۵۳} واقع است بلند می آس یازده هزار و هفت صد و هفتاد و شش^{۱۵۴}
 کنتل زوبه بانی - از سری نگر بقا صدهشت و میل به طرف مشرق در
 حدود پرگنه لار مابین سونه مرگ و در آس^{۱۵۵} محل خوف ناک است رفعت آس
 یازده هزار و سه صد و شش^{۱۵۶} - در موسم زمستان عبور آس غیر ممکن چه در آن جا

سی و شش پرگنه بماند - در عهد نماندن دگره (موجوده) اولاً شمار مذکور تا چهل و سه پرگنه جا
 رسید لیکن بعد ازاں این تقسیم را اتباع انگلیسیان در هند در هشت تحصیل کرده شد
 ("ان شنت جیوگرافی آف کشمیر" صفحه ۱۳۵ - ۱۳۶) :

۱۴۸ "جموں ایند کشمیر سٹیٹ" صفحہ ۵ :

۱۴۹ (ایضاً صفحہ ۶)

۱۵۰ کوه مذکور بنام تراگ بل نیز شهرت دارد - (جموں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ ۴)

۱۵۱ مابین گریز و بانڈی پور (ایضاً) :

۱۵۲ گریز (ایضاً)

۱۵۳ درست ۹۵۰، ۱۱۰۰ فٹ است (ایضاً)

۱۵۴ زوجیلا و زوجی بل برده آمده :

۱۵۵ (ایضاً)

۱۵۶ (ایضاً)

همچنان باد اکثر اوقات متضاد می باشد هرگاه اجیاناً در موسم سرما قافله برآں
گذر کند بسبب همچنان باد که از قافله آشفته گردد و خود بخود برف در
بغل می اندازد و میخورد و خود را می غلطاند چسب رفقای خود او را زد و کوب
کرده برداشته می برند و در همان جا غبار می شود و بالای فرق آن کوه
جلای است که آن را برابر آن میگویند ساکنان آن طرف قابل هستند که در آن
جا تصرف اجته است یعنی کسان جنیه را بصورت عورت دیده او را برار باجی
نام نهاده اند گلهی در آن جا صدای نغمه و ساز مسووع می شود میگویند که
در آن جا بیشتر اکثر مسافران تلف می شدند تا که در عمره ۹۰ سنه
شخصی از اولیاء اللہ موسی شیخ عبد اللہ گزریالی در آن جا گذر کرده از
ساکنان آن نواح احوال آنجا شنیده برفرق کوه و زیر دهن آن برجهای
متین استوار ساخت و چند روز به مقام برار آن توقف نمود و به توجه
باطنی جنیان را حاضر کرده برای آن بآندری معین ساخت یعنی مزدور از
زاد راه خود و تاجر از مال تجارت خود چیزهای خیرات کند تا که هر کس
بآسانی بگذرد و آن رسم الی الآن جاری است - ابتدای گنگه گیر تا حدود
زوجه بال دره کوهسار به مسافت دوازده کرده بسیار تنگ و دشوار گذار
است از زمین دیسار کوهسار مانند حصار استادی میان آن رود بار استند
لار میگذرد و در ماه ماگ و پهاگن تمامی کوهستان از برف ملوئی باشند

۱۵۸۸ بابا عبد اللہ گزریالی مرید با صفا حضرت بابا نصیب الدین غازی علیہ الرحمۃ است
کرامات و خارق العادات بیشتر داشت در سال ۱۵۸۸ انتقال فرمود - قبرش در موضع
گزریال پرگنه و تر است ۱۵۸۸ رود بار مذکور مثل کوه زو جیلا از در میان کوه هر که
و کوه امرانه گذشته نزد شادی پور شامل دیبا جهیم میگرد و چون ایند کشمیر سیٹ صفو نمبر ۵

و آن وقت از تیغ کوه سنگی با پارۀ برفی بجانب سفلی غلطیده می رود
تا که برف را منظومی ساخته همچنان زور و شور می کند که تمامی برف اطراف
لغزشیده بکمال تندی از کوهسار بسیار فرود آمده به جانب پایین صعود می
کند. باز هم چنان از کوهستان پایین به کمال جوش و خروش فرود رفته بجانب
بسیار صعود می نماید در آن زمان میان آن کوهستان طرفه احوالی می باشد
حتی که تمامی برف فراز قلال جبال فرود آمده در شیب آن دره جمع گردد
و بالای دریای سندسان سقف سطح نمودار شود. بلکه بعضی اوقات تا
عرصه یک دو هفته آب رود بار سندسود می باشد و در آن زمان
مسافران از راه محراب سند بر سبیل برف عبور و مرور می سازند و
بعد از بان برف در ماه ^{۱۵۹} چیت راه زوجه بال بدستور جاری می شود.
کنسل استه چهنو. از سرینگر. بجانب گوشه شمال و مغرب منتهای
پیرگنه اوتر. رفعت آن نه هزار و سه صد ^{۱۶۰} فٹ برفرق آن راه کرنا ^{۱۶۱} جاری
است از سرینگر به مسافت ۲۲ میل.

انتباه به کوه عجیب بغیر اتصال جبال مقطوع و معرا و خوش نما
سمت شرقی بسان سه ستاره میزان بر سطح کشیر نمایان هستند کیفیت
هر سه در ذیل گفته شود.

تخت سلیمان. که قریب شهر سرینگر شرق رویه بطرف شهر
استاده می بیند. ظفر خان حسن گفته است.

۱۵۹ مطابق ماه منی تقویم انگلیسی :

۱۶۰ جموں ایند کشیر شیٹ مصنفہ آنند کول صفحہ نمبر ۴ :

۱۶۱ کرناہ :

نبی چون پای بر تخت سلیمان شود کشمیر شهر او نمایان
 ملا احمد در تاریخ خود رقم طراز است که حضرت سلیمان ^{۱۶۳} پیغمبر بر
 هوامی پرید و چندی بر فرق آن کوه آرمید لهذا آن کوه را تخت سلیمان
 نام کرده اند ایضاً در ^{۱۶۳} ک راجه سندیمان بت خاد زیشی شور
 بر قلعه کوه مذکور آباد کرده است بنا بر آن آن کوه را کوه سندیمان می
 گویند فقط شکر اچارج ^{۱۶۴} نام شخصی در آن جا عبادت میکرد و عمر عزیز
 در مباحثه بود با سر بر د موجب آن اهل هندو آن را کوه شکر اچارج
 نامند و در زمان پیشین کوه مذکور را جیٹ لدرک میگفتند رفعت آن
^{۱۶۴} ۶۶۳ ف -

ماری پریت - موزخان هندو می نگارند که در زمان پاستان
 شارکا دیوی بصورت شارک متشکل گشته لخته از کوه سمیر به منتقار خود

^{۱۶۵} نویسه ملا احمد علامه است در زمان سلطان زین العابدین بود - از مصنفات او تاریخ
 وقایع کشمیر و ترجمه فارسی مهابهارت است -

^{۱۶۶} سلیمان بن داؤد علیه السلام (۱۰۳۳ - ۹۷۵ ق م)

^{۱۶۷} کلجگ یا کل یک - نزد اهل هندو در دنیا چهار دور اند باین ترتیب ست یک و تر تایگ و

دو اپریگ و کل یک و مدت هر یک بالترتیب ۶۱۷۲۸۰۰۰ ۶۱۷۹۶۰۰۰ ۶۱۸۶۲۰۰۰ ۶۱۹۲۸۰۰۰

سال است - نزد ایشان سه دور اول گذشته اند و اکنون دو چهارم که موسوم به کلجگ یا به

کلجگ هست جاری است - درست یک همه مردمان است که در این بودند و در تر تایگ ۳ و در

دو اپریگ ۳ ایشان راست کردار بودند و در موجود ۱ ایشان است که در اند - و گویند بعد

از ختم این دور از سر نو درست یک و تر تایگ و دو اپریگ و کل یک خواهد آمد و همچنان تسلسل

خواهد ماند تا که بعد از انقطاع هزاره و در مثل آنها دنیا فنا خواهد شد - ^{۱۶۸} ۷۱۵ و

۷۱۵ و ۷۱۵ بر صفحه ۸۲

برداشتہ آورده دیریں جا بر سر جلد بونہاد بنا بران آں تخت را ماری پریت
می گویند داری بہ معنی شاکر پریت بہ معنی کوه) بعضی با پرتو سن پیٹ
نام کرده اند لهذا اہل ہنود آں را متبرک میسند انند۔ مورخان اسلامیه
کوه ماراں نامیده اند در زمان پاستان کوه ماراں میان شہر مانند مرکز
دائرہ نمایاں بود چنانچہ زیر دامن آں قلعہ ناگر نگر از تعمیرات اکبر شاہ شہر
پناہ موجود است اکنون بہ صدمہ حوادث و نوازل آبادی شہر و دولت
خانہ شاہی ویران گشتہ بجائی عمارات منزوعات یافتہ می شود و بر
فرق آں قلعہ عطا محمد خان^{۱۶۸} موجود و بر کمر آں غرب رو بہ مکان شاکر کا دیوی

ہر نزد ماقیامت و نزد ہنود پرستے است :

۱۶۵ پسر راجہ را مانند است ثقیف و پنج سال حکمرانی کردہ را ہی ملک بقامد
۱۶۶ شکر یا شکر اچاج نام مختلف علمائے دید و بالخصوص یک عالم دید و مبلغ مذہب
برہمنی است کہ مطابق روایتی ما بین ۸۲۰-۸۸۰ ہی زیست و بہ روایت دیگر ۲۰ سال قبل مسیح بود
شخص مذکور باشندہ مالابار یا کرپا است شکر اچاج تمام عمر خود در بحث و مناظرہ صرف نمود و
دیرین فن چنان چرب زبانی و حاضر جوابی داشت کہ تا امروز نزد شیوخ ثانی شیوا بشمار می رود
کرامات ما تے چند نیز یاد منسوب کردہ می شوند شکر اچاج چہار شاگرد بزرگ ثبت کہ نامش
بایشان زندہ جاوید شد یکے ازاں پدم پاد دوم ہستملکا سوم سویشور و چہارم ٹوٹکا
است از شاگردش یکس آنند گیری نام تیغ مباحثہ اش نوشتہ است : از بعض روایات
چنان معلوم میشود کہ شکر اچاج مذکور پسر و شیو بود : ۱۶۷ درست ... واقف است دوی
ڈریٹ گاٹڈ ٹوٹک شیرالداخ اینڈ اسکر و مصنفہ آرتھر نوی صفحہ ۱۴۸) : ۱۶۸ عطا محمد خان
پسر مختار الدولہ شیر محمد خان از سرداران افغانہ است چندے از جانب شجاع الملک پسر
تیمور شاہ حاکم کشمیر بود بعدہ از ضعف او استفادہ نمود خود سر شد۔ آخر از دست فتح محمد خان
شکست خوردہ ترک کشمیر نمود و بر برگ وادش عازم بن و رشت : دنگارستانی کشمیر صفحہ ۱۲۳ :

مرجع اہل ہنود و جنوب روہیہ زیارت حضرت شیخ حمزہ مخدوم مطاف اہل اسلام و نیز علامت مسجد ملا شاہ^{۱۶۹} و خانہ دارا شکوہ جنوب روہیہ آں موجود رفعت آں از بحر محیط پنج ہزار و ہفت صد فٹ

آہک ٹینگ از سرینگرہ فاصلہ ہفت^{۱۷۰} کردہ بہ جانب شمال قریب صفاپور بر ساحل جنوبی مانسرا واقع است و در ذیل شمالی آں سنگ چونہ پختہ می سازند و بر کمر آں جانب جنوب چشمہ آبے می جوشد و بلندی آں از معدل بحر محیط شش ہزار و دو صد فٹ^{۱۷۱}

دارا شش - واقع در پرگنہ مانچہامہ مقابل کوہ ماراں سمت چپ منقطع و معترض در ذیل آں موضع رٹ سون و چوڈارہ واقع فراز آں زیارت بابا رجب دین رفعت ... ۶۰۰ فٹ -

مرغزار نامی کشمیر

بالای کوہستان این دیار مرغزار نامی بسیار در غایت وسعت سطح

۱۶۹ - اشلش بدخشانی است و شاہ محمد نام - در عنفوان شباب از علوم متداولہ فایز گشتہ - اولاً در خدمت حضرت میاں میرج لاہوری و ثانیاً در کشمیر دار و گشت - پذیرد اماں کوہ ماراں سکونت اختیار نمود - از جذب باطنی بہرہ کامل داشت و پیر طریقت شہزادہ دارا شکوہ پسر بزرگ شاہ جہاں بود - کلمہ شش از تصوف مملو است در حالت نزع تا پانچش و فاش گفتہ داد در توجید ملا شاہ جان^{۱۷۲} ۵۰

۱۷۰ - ۲۵ میل انگلیسی - دنگارستان کشمیر صفحہ نمبر ۸۷

۱۷۱ - ایضاً صفحہ ۸۷

۱۷۲ - از خلفائے بابا بام الہین است - کرامات و خوارق العادات از حد داشت - مدفنش در موضع ناگہ نارن است - تلخیص و فاش معلوم شد

و هموار و بلطافت فضا و نظافت هوا دل کش و خوش نما جا بجا موجودند.
اقسام گل های رنگارنگ هر سو شگفته و بسزای خوش رنگ هر جا رسته
در موسم تابستان طایفه شبانان و گلبنان همه با و گله های چار پایاں جمع
کرده فراز مرغزار را برای چرانیدن می برند و در ماه کتک واپس می آرند.
تشریح بعضی مرغزار شایاں که پسند شالان و سیرگاه سیاحان دور آن
است گفته آید.

مرغزار گل مرگ - مرغزار بیت دل کشا و خوش نما از سرنیگر به فاصله
سی میل جانب مغرب فراز کوه رنبوه متصل پرگنه بانگل طوالت سطح آن
قریب سیل و عرض بدرجه اوسط قریب دو صد درعه تا چهار صد
درعه و الی آن اشجار صنوبر و عرعر منقطع و خوش نما موجود. و در وسط
آن نهری است سیال عرض آن تقریباً پنج درعه - آب آن به سبب
استوای محل به تدریج جریان می باشد و در حکومت خود یوسف شاه
چک به سواری سفینه کوچک در آن بوی سیر می کرد و در سطح آن
گل زمین گل های رنگارنگ زیاده از بیست و پنج رنگ شگفته می باشد.

۱۶۳ پندت آئند کول بجائے کوه رنبوه کوه افروٹ نوشته است. امکان است که
نام دیگر کوه مذکور رنبوه باشد.

۱۶۴ بانگل بکسر گاف پرگنه ایست در علاقه کامراج حصه زیرین کشمیر. صاحب راج ترنگنی
او را به انگلیلا نوشته است (ان شنت جیوگرافی صفحہ نمبر ۲۶۱)

۱۶۵ ملک جیدر و صف گل مرگ را با الفاظ ذیل بیان کرده است :-

روزے از زبان قدسی بیان قبله عالم و عالمیان خدیو زمین و
زبانیان الحاقان ابن الحاقان نور الدین جهانگیر بادشاه که ترجمه الهام

از آن جمله گل زن دور برنگ حرا به غیر سبزه و شاخ بر دقت ذوبان برف
 به شبیه خوبه قالین یک دست از زمین می روید و تا دوسه روز پشترده
 کرد و بیدار خوش نماست. و قتی جهانگیر پادشاه یک دفعه دسته گل با
 بدست خاص چیده بست و یک قلم گل با در دست آمدند پیشتر مرغزار
 گل مرگ را گوری مرگ می گفتند در سنه ۹۸۰ هجری یوسف شاه چک در آن جا
 بر موقع رفیع عمارات مینع بنا ساخته به گل مرگ موسوم ساخت در آن جا
 همیشه داد و عشرت می داد بعد آن شاهان مغلیه در آن گل زمین سیر و
 سیاحت می کردند و جهانگیر شاه اکثر اوقات در آن جا بسر می برد
 شبانان را منع کرده بودند که ربه را را بدان سونه برند بعضی زمینداران
 بانگل برای حفاظت آن مقام جاگیرات عطا کرده بودند. درین زمان
 عیاشان انگلستان گل گشت آن خوش میدادند و تعمیرات میسازند.

است به بنده حکم شد که برائے یادگار میرزا ایلچی شاه عباس از
 خوبی های کشمیر بیان بکنم بنده عرض کرد که ما بین پرگنه بانگل و
 باره سوله براه پونجه یلاتی ایست گوری مرگ (گل مرگ)
 چنانچه بطریق سیر در آنجا گل گشت و انفع شد که یک بار دست
 به گل با انداختند مقدار بیت و پنج بدست مبارک درآمد.

شاه ایضا

شاه دست نشسته است و آنکه در متن است غالباً سهواً کاتب است. بروایت فرشته
 یوسف شاه چک از ابتدای سنه ۹۸۰ هجری حکم کشمیر بماند.

مرغزار سونہ مرگ مرغزار ایست از سر ینگر بہ فاصلہ شصت میل جانب
مشرق منتهای پرگنہ نقل متصل ز وجہ بال میان درہ کوہسار برب در بای سند لار
باقام کل ہای رنگارنگ و سبزہ ہای دل پسند موصوف طول آن تقریباً دو
کرہ عرض آن مختلف و در موسم تابستان رہ ما و گل ہای زمینداران برائے
تعلیف دران جامی باشد و در اطراف جبال آن اشجار شمشاد و عمر فروان
و ہوائ آن در غایت رطوبت و خنکی بر وقت نصف النہار دل کشاست و در
وسط شب خنک۔ دین زمان سیاحان انگلستان آن مقام را پسند کرده
اند فقط۔

مرغزار دشنہ سر۔ یلانی است در کوہستان لار زمیندہ بہ گوناگون
سبزہ ما و گل ہای فریبندہ در وسط آن تالاب دشنہ سر ظاہر و دران جابارل
مثل غبار نر شمع می کنند کہ در تمام روز یک لباس تر نمیشود و کسی از گیاه بسیار
نازک دران جامی روید کہ از برگ مقطوع آن شیر می برآید۔ و قتیکہ مادیان ما
میخورند بہ کثرت لبن بچہ ہای آن با ساقط میشود۔

کنہ مرگ^{۱۸۹}۔ چراگاہی است مرغوب متصل ز وجہ بال سمت در اس رہ ما
و گلہ ہای بسیار دران تعلف می سازند و فرہ می شوند۔

گنگہ بل مرگ۔ یلانی است دل پذیر زیر دامن جبال ہر موکہ متصل ہر موکہ
گنگاہ کثرت سبزہ زار و گل ہای بے شمار زبده کوہساران اس دیار۔

ناگہ مرگ۔ مرغزار ایست سر سبز و شاداب میان پرگنہ کوہ ہامہ و

۱۸۸ بقول صاحب جموں و کشمیر "یلانی" لار۔ دین پرگنہ ایست در علاقہ کامراج (ان شصت
جوگرافی آن کشمیر صفحہ ۲۲۱) :

۱۸۹ کہتہ مرگ : ۱۸۸ و بقول پنڈت آند کول بالائے کوہ برتھ "در پرگنہ لار :

ولایت درغایت فحمت مشہور۔

منہ مرگ۔ بیدلایت وسیع بطرف گویس^{۱۸۲} بالای لب کچال باب و ہوامی

بالا۔

وجہ مرگ۔ مرغزارے است بر کوہ وجہ بال لواجی پر گنہ کو پہاڑ بر سر
راہ گویس تکیوں گلہا و سبزہ ہا دریاں جا بسیار۔

مہاشہ مرگ۔ بر فرق کوہ بر تہ^{۱۸۳} در بیدلاق پر گنہ لعل بر سر راہ تیل
در دست قریب ہفت میل مربع۔ ہنگام سیاحت آں ساعت کشمیر
دست معاہدہ می شود۔

سالن مرگ۔ در ذیل کوہ ہر موکہ جانب شمال بہ کمال حضارت و
نصارت خوشنما۔ وسعت آں قریب دہ میل۔

مرغزار بنگس۔ در بیدلاق کامراج سمت کرنا^{۱۸۵} درغایت لطافت و
نظافت ہوا مشہور باقسام گلہا معروف خصوصاً گل زن دور دریاں جا
بسیار متکون می شود و در موسم تابستان مردمان گوجر و شباناں از علاقہ
کرنا و دیراوا و کامراج بر مہ دواب و مواشے خود دریاں جاے روند و تا
عرصہ چہار ماہ دریاں جا سکونت میدارند و بر فرق آں راہ کرنا جاری
می باشد۔

توسہ مرگ۔ بالای کوہ متصل پر گنہ بانگل کہ آں را توسہ میدان می گویند

۱۸۱ مطابق راجہ نرنگنی کوہ یا سرم ولاد ہر دو در علاقہ کامراج : ۱۸۲ جوں ایند کشمیر
سبب صفحہ ۸۷۔ اما در ۳۵ ہمراہ گیریز ذکر برزل نیز آمدہ است : ۱۸۳ ایضاً :
۱۸۴ بقول پنڈت آنند کول بالاے کوہ بر تہ چنانکہ مذکور شد :
۱۸۵ کرناہ

راه پنجمه میان آن جاری می باشد گل های رنگارنگ خصوصاً گل زن دور
در آن جا موفور است و چراگاه وسیع و مشهور -

ننه مرگ - بیلاقی است فیراخ در حدود کوهسار کهل ناره داؤ
بطرف گول مرگ بالاتر از داسک ناگ در غایت وسعت و سحت مشهور
اکبر بادشاه یک بار در آن جا رفته دو روز به سیر و شکار مصروف بود و در میان
ننه مرگ دهی آباد ساخت الی آلمان موجود است -

زجه مرگ - بالای کوه دیوه شر از جبال کوثر سمت مشرق در عرض
راه کوهی بر کوه نابل در غایت لطافت هوا و اقسام از بار و سبزه ها معروف
از شوپیان به مسافت ده کرده جانب جنوب وسعت آن قریب هشت کوه
مربع -

بیلاقی رای نیور - مرغزار است عجیب از شوپیان بطرف جنوب متصل
کوه لیت کھوڈ در عرض راه بدلی در غایت وسعت مشهور باقسام ریاحین
دل کش و سبزه های دلنشین معمور رمد های رابور و شوپیان در آن جا تعلیف
میسازند -

مرغزار نندن سر متصل کوه پیر پنچال به مقام روپڑی جانب جنوب
به وفور گلزار و علف زار دل کش و مرغوب در وسط آن تالاب نندن سر
بسیار خوب -

فامر مرگ - مرغزار است دل کشا محاذی کوه هوکھ سر در عرض راه

۱۸۶ و بقول آندکول بر سر راه بطرف پونچھ :

۱۸۷ جموں اینڈ کشمیر ریٹ صوفو نمبر ۸۷ : ۱۸۸ ایضاً

۱۸۹ مؤلف جموں اینڈ کشمیر ریٹ "این واندنہ مرگ نوشتہ است :

مرو - بالون گلهاد بسره لامعروف -

مرغزار مرگن - بالای کوه چو گام جانب کو بهار سطح آں چار کرده
مربع و دران مرغزار گلهائی دل فریب متکون می شوند و راه و ازون میان
آں جاری است -

بڈ مرگ - چراگاه دچمن پاره بالای کوه آژود و منڈلن بسیار وسیع
ازار و بسره زار دیاں جا بسیار پیداوار راه امر ناتقد جی بیاں صوب می رود
زبه مرگ متصل بڈ مرگ - بالای کوه مذکور به کمال خضارت
و نصارت مشهور -

مرغزار سنگ سفید - مرغزار بیت آب و هوا دل کشا فر از کوه
سنگ سفید از راه چار والی آں چشمه است عجیب سیاحان جهان برای
کسب هوا و سیر و صفا دران جا اکثر می روند -

استخان مرگ - ییلاقیت بر کوه دچمن پاره بالاتر از شیخرم ناگ
در وسعت و فسحت و کثرت گل و دل پذیر و بے نظیر درین زمان اکثر
صاحبان سیاح برای شکار دران جا می روند و در سال ۱۳۴۰ هجری
لارڈ پین و ایسرائی کشور هند برای سیر و شکار دران جا رفتند بسیار خوش
وقت شد -

۱۹۰۰ هجری بقول مولف مرز نرد و ازون : ۱۹۰۱ هجری ایضا : ۱۹۰۲ هجری ایضا : ۱۹۰۳ هجری ایضا

۱۹۰۴ هجری استان مرگ همچون ایند کشیر سٹیٹ "صفحه نمبر ۸۷" بقول پنڈت آنند کول مرگ مرز به
ما بین کچی و ساسکت و پهلگام واقع است - رفت ۱۲۰۰ فٹ :

۱۹۰۵ هجری در علاقه مرز - بردایت سٹائن نام قدیمیشن دشمن پلا "بوده است" :
و قصید است که مرزا حضرت شیخ نور الدین در آں جا واقع است از مرگ بغض حمله مجدد میل :

کریوه های کشمیر^{۱۹۶۱}

در ساحت این دیار کریوه های بسید مسطح و منقطع به هر جا موجود است که از سطح درجه اوسط از یک صد فو تا دو صد فو مرتفع می باشند از آن جمله بعضی های به جبال اتصال دارند و بعضی به بلای اتصال مرتفع -

کریوه^{۱۹۶۲} مثن - از سرینگر بجانب جنوب به مسافت هجده کرده در میان پیرگنه تا^{۱۹۶۸} شد که طوالت آن یک فرسنگ و عرض آن تقریباً یک میل تا دو میل - در ذیل آن چشمه سار بون و انت ناگ و غیره عیون به شمار می جویند - ساحت آن مسطح و هموار قابل زرع و لایق آبادی است لیکن به سبب تابانی آب این وقت خراب -

منتر جسم^{۱۹۶۹} زمنه پوران می نگار که در اوایل کل جوگ راجه رام دپو

۱۹۶۱ کریوه های جمع کریوه، پشت بلند از کوه مثلث

دیده انداز پس کریوه غیب

رب خود را دیده لاریب (شمار المقات)

۱۹۶۴ تحصیل انت ناگ ۱۹۶۸ مثن (جو نراج) ۱۹۶۹ ملا احمد کشمیری بنیله مت

پیران کتابی است قدیم که مشتمل بر حالات مقالات مقدسه اهل هندو کشمیر است

اخبار مصنف رازة ترگنی پندت کلین راجه کشمیر قدیم از این کتاب مأخوذ است علم الاصلان کشمیر که بیشتر متداول میان این دیار است از بنیله مت پوران مأخوذ است هندوان این خط بنیله مت پوران را تصنیف راجه بنیله ناگ چشمه ویری ناگ) که وقتی در شکل انسانی حلول کرده بود خیال می کنند با اعتقادشان کتاب مزبور در قدمت ثانی ویدر کتب که مقدسه اهل هندو به شمار می رود و لیکن پر دینیسر بولر ادایش از یک تصنیف قرن ششم با ختم میطادی خیال نه کرده است زیرا که نام مقالات کشمیر با این رازة ترگنی و کتاب مزبور هیچ فرق دیافت نمی شود (این شش جوگرافی آن کشمیر ص ۶۶ - ۲۹۳۶ - ۳۰۰۵ ق م)

بر کپوه مذکور شهر بابل آباد کرده بود و متصل دولت خانه خاص بت خانه مارانندی شور که بنیاد آن تا حال موجود است احداث نمود و از کوهستان کجا در پاره نهر آبی آورده میان شهر جاری ساخت چون نهر مذکور به سبب یخ بندی مسدود شد فرزند او راجه واسدو در ضمن شهر چاهی وسیع و عمیق حفر نمود و بعد مرور دهور موفور شهر مذکور ویران و چاه پریشان گشت مردمان بر کناره آن چاه رفته از معیبات سخنان می شنیدند و مردم عوام عقیده پیدا کرده بودند که درین چاه ماروت و ماروت دو ملک آسمانی معذب هستند باین زخم مردمان جوق جوق نذران فیمبرت گرفته بر کناره آن چاه رفته موجب تقرب کبریا و انجام مدعای خود می پنداشتند در سال ۱۲۸۶^{هـ} جناب حضرت امیر کبیر قدس سره به تشریف خاص این خطه دلپذیر را اختصاص بخشیده فرزند آن چاه چند گاه اقامت فرمود و از کفایت چاه که کمین گاه شیاطین بود آگاه گشته برای بدم بیان برعت آن چاه را از سنگ بت خانه و خاک ویرانه انباشته معدوم ساخت بعد از آن جناب میر محمد مهدی بی مقدم نمود این دیار را رشک فرخار گردانیده

سال ۱۲۸۶^{هـ} این قدیم ترین آثاری است که در کشمیر جنوبی یافت می شود - بت خانه مزبور به فاصله چهار میل پیشمال اچھیل واقع است همه عمارت از سنگهای منقوش است و تا پنجاه گز بلند است سنگهای این بت خانه در طول نوگز و در عرض شش گز اند و حیرت میشود که کدام طریقه سنگ های مزبور درین جا آورده بر قرار کرده اند چون ایند کشمیر جیٹ صفحہ ۱۷۱^ا ۲۰۲ وصال آنحضرت در خط و پہلی بمقام نمبر یا سوات بتیخ ۶ ذی الحجہ ۱۲۸۶^{هـ} شد چنانچه ازین مصرعہ تاریخی مستنبط شود -

تقدیر امیر کامل امیر کبیر

۳۰۳ بر صفحہ آئینہ

مقتضی آن چاه مسجدی بنا فرمود و یکی از منسوبان خود در آنجا نشاند آس بزرگوار
 عمر خود گذرانیده و در آن جا مدفون گشت. فی زماننا مردم عوام مرقد آس بزرگوار
 را زیارت مارت و مارت می دانند و کربوه مذکور را صحرای بابل می گویند.
 کربوه نونگر می باشد. واقع در برگنه چهر شات و شادوه بلا اتصال جبال مرتفع
 طول آن تقریباً شش کرده و عرض قریباً دو میل مقطع و سطح زمین آس اکثر
 مزروع یک طرفش زرع شالی است از اشجار و خارین خالی در باستان
 راجه کلندر بر سطح کربوه مذکور شهر نونگر آباد کرده بود بنا بر آن آس
 کربوه را نونگر می گویند.

کربوه زینه پوره - در برگنه آدون سطح آس هموار در میان آس نشیب
 های بسیار و زراعت آبی و خشک و اشجار و خارزار بے شمار و بر سطح آس
 دوات متعدده آباد سلطان زمین العابدین در کربوه مذکور زینه پوره آباد
 ساخت و به عمارات رفیع و کوشک های مینع و در آن جا دار الحکومت خود طرح
 انداخت و برای جریان آب به مسافت هفت کرده سدی متین مسمی به
 زینه شنهو از پنجاه دهه تا صد دهه رفیع و وسیع افراخت و بر سر آن از

دسل تاریخ قدوم آنحضرت دین دیار پربهار شنهو گفته اند - گویند و قتیکه آنجناب
 و از کشمیر شدند سی صد کس از علماء سادات همراه آنحضرت بودند - روز وفات آنحضرت

سی و شنبه بمقدیم ربیع الاول ۵۴۰ هـ است (تاریخ حسن جلد سوم)

۵۴۰ هـ نونگر تحصیل اوقتی پوره (همون ایند کشمیر شیٹ صفو ۸۸)

۵۴۰ هـ علاقه کو مزارج (درین شنهو جو گرافی آف کشمیر) : ۲۰۶ هـ ابو افضل نامش در

چهرت راجگان شامل ذکر کرده است : ۲۰۶ هـ کراله (راج ترنگنی) اردو حون (جوزراج)

۵۴۰ هـ سنجو رفیع متین دلشدید تا لفظ کشمیری به معنی سده

آب سونى كه نهري جارى ساخته كړيوه ذكر آباد نمود. گویند دران زمان جماعته فقیران بر مكان رسیده مربى ایشان پادشاه را بطرقى امتنان گفت كه فقیران همسر پادشاهان هستند و دو پادشاه در يك خانه گنجند پادشاه برای رضای فقیران ازان مكان برخاسته بمقام نوشهره دار الخلافه اختیار نمود و بعد تریمیم عمارات آن جا خواب و سد مذکور نهادم و آب منقطع گشت. كړيوه پنج بهارو. رفته است مختصر از هر سو مقطوع در پیشین زمان يكی از راجهای دوران بر فرق آن دار الحکومت کرده بود.

كړيوه بابا پور. در پرگنه زمينه پوره متصل آذون اقصای آن مسطح و هوای آن مفرح در بلندی مشهور. نگاهش با طرف دور زراعت آبی خشكى قراول و قریه های بسیار بر سر آن. كړيوه حمام پور. واقع در پرگنه ناگام بسیار وسیع در عرض راه شویان. زمین آن لایق زراعت آبی و خشكى خصوصاً جنس مونگ كه دران جا سیردانه و لوبه و پرتوت می باشد در وسط آن سرای علی مردان خان موجود.

۲۰۹ به شمال سر پیکر به فاصله چهار میل

۲۱۰ تحصیل کونگام. بیجاوه قصبه است بزرگ در جنوبی کشمیر بنیادش راجه جی (ق م

۱۰۶-۱۱۳) نهاده است تعداد سكان ۴,۴۲۴ نفر و جمون ایندكشیر سیٹ صفه ۸۷۱۱

۲۱۱ تحصیل کونگام. ایضا؛ ۲۱۲ جنیا پور (جوزراج)؛ ۲۱۳ تحصیل کونگام

۲۱۴ ناگرام (جوزراج)؛ ۲۱۵ جنوبی کشمیر آبادی ۲,۱۱۴ نفر و جمون ایندكشیر سیٹ صفه

۸۸ ر ۱۱؛ ۲۱۶ در عهد شاه جهان دوم مرتبه حاکم کشمیر بود. بار اول در ۱۵۸۷ مطابق ۱۰۰۶

و بار دوم ۱۵۸۷ مطابق ۱۰۰۶

کریوہ ناگام۔ در عرض راہ چرارہ رفیع و وسیع قابل زرع لکھی ہے
 آب و در وسط آن چشمہ انیل ناگ^{۲۱۸} ہمو لٹاک بود الحال مفقود۔
 دامودر و در۔ از سرنگر بہ فاصلہ پنچ کردہ جانب جنوب واقع در
 پرگنہ اچھہ طول آن قریب ہفت میل و عرض آن دو میل از ہر سو مقطوع
 و ہموار و در وسط آن شیب لمی بسیار خالی از اشجار و خار زار ہے
 آب۔ زراعت اجناس ربعی و خریفی آبپاری باران سیردانہ و پرقوت
 می باشد۔ جف۔ میگویند کہ راجہ دامودر^{۲۱۹} بالای آن شہر دمودر آباد
 کردہ بود۔ روزی بنام روح پدر خود طعاعے ترتیب دادہ خود برای
 تغیل سی ہی بہت رفت و بیرون درش دو فقیر برہمن از طعام خواستند
 راجہ گنت صبر کنید تاکہ من از بہت غسل کردہ می آیم۔ برہمنان دریای
 بہت در پیش او حاضر کردند راجہ خرق عادت شان سحر پنداشتہ
 بہ سوی بہت در گذشت۔ برہمنان گفتند ترا شکل مار خواہد شد بہ گفتن
 شان راجہ بہ شکل مار سخ گشت و بر سطح کریوہ متوجہش ماند۔ برہمنان
 گفتند اگر کسی کتاب باگوت گیتا در یک روز پیش او بخواند بہ شکل
 خود باز آید و در عرصہ یک روز کسی نہ توانست خواند و راجہ بہ شکل مار
 ماندہ بسیار مدت زندہ بود بعضے کسان او را می دیدند بنا بران کریوہ

۲۱۷ لکھی بہ تشدید لام دوم بہ معنی زمین خشک :

۲۱۸ تحصیل سری پرتاپ سنگھ پورہ :

۲۱۹ در جوں و کشیر ٹیٹ این مقام دمودر آمدہ است تحصیل ایضاً :

۲۲۰ اک شکا (راج نرنگنی)

۲۲۱ مراد از دامودر دوم (۱۳۰۲ ق م) است :

مذکور را داور و در نام کرده اند - دالعهده علی الرادی -

کریوه کھوشی پوره^{۲۲۲} - رفته است مقطوع میل در میل از سرنگ
سمت مغرب برب^{۲۲۳} که کور سر سلطان زمین العابدین بر سر آن عمارات
رفیع آباد کرده بود -

کریوه بانجک^{۲۲۴} متصل کریوه خوشی پوره دور آن قریب سه میل
مقطوع زراعت خشکی قلیلی متکون گردد فقط -

کریوه بدگام^{۲۲۵} - واقع است در پرگنه دین سو مقطوع و ستش
فرسنگ در فرسنگ خواهد بود و بر سطح آن دہات موفور مزروع -

کریوه چھند پوره^{۲۲۶} - واقع است در پرگنه مانچھامون^{۲۲۷} بسیار
ذبیح آب رس و دہات متعددہ بر آن موجود -

کریوه مکھ نامہ^{۲۲۸} - بطوالت دو سه میل در پرگنه مانچھامون بے
آب و مقطوع متصل کوه دارا واقع است -

زیرہ و در^{۲۲۹} - پشتہ ایست در پرگنه دین سو بطوالت سه چہار
کرده و پہنائی دوسہ کرده پشت بکوه اشجار و خارزار انہوہ -

کریوه پین^{۲۳۰} - پشتہ ایست ذبیح بر سطح آن دہات بانگل آباد^{۲۳۱}

^{۲۳۲} تحصیل سری پرتاپ سنگھ پوره ؛ ^{۲۳۳} ایضاً ؛

^{۲۳۴} تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ؛

^{۲۳۵} شائن از ذکر نامش خاموشی اختیار کرده است - اما در تصنیفات قدیم مثل آئین اکبری
و واقعات کشمیر نام این پرگنه بہ ہمین شکل موجود است ؛

^{۲۳۶} تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ؛ ^{۲۳۷} مالک مسرام دین شنت جیوگرافی ؛

^{۲۳۸} تحصیل پرتاپ سنگھ پوره ؛ ^{۲۳۹} ایضاً ؛ ^{۲۴۰} ایضاً ؛

و پس بیل نهرا فصل شالی در بعضی جاها متکون گردد و فصل حریف به غایت جتید و بالیده می باشد. دیوان نهال چند بر سر آن قریه نهال پور آباد نمود.

کریوه کیری - واقع در پرنه گنه گردن پیوسته به کوه بسیار طویل قابل زراعت آبی و خشکی در وسط آن زیارت سید حاجی مراد موجود.

کریوه اشکوره - واقع در پرنه گنه گردن بسیار وسیع و فیح قابل زراعت بعضی آب رس بر سر آن قریه با آباد و اشجار و خار بن انبوه متصل بکوه.

کریوه واگب - واقع در پرنه گنه گردن از هر سو مقطوع بآب زراعت خشکی موفور بغیر اشجار و خار زار مشهور.

کریوه بند پوره - واقع در پرنه گنه گردن کو بهامه آب رس پشت به کوه

زراعت شالی و اجناس انبوه بر سر آن باغ بادام و چند درخت و آسیا برای استعمال شالی از تعمیرات چهاراجه گلاب سنگه موجود است.

کریوه صفاپور - واقع در سایر الموضع پائین برکناره چشمه مان سر آب رس لایق زراعت شالی و اجناس متصل بکوه و قریه صفاپور در وسط آن.

کریوه کرمانه - واقع در پرنه گنه لعل متصل با کوه آهک ینگ بسیار وسیع آب رس قابل زرع چند قریه بر سر آن آباد است.

۲۳۱ نام قدیم گردن کردنه است (این شنت جوگرانی) واقع در تحصیل مزبور.

۲۳۲ تحصیل باره موله

۲۳۳ تحصیل باره موله

۲۳۴ نام قدیم کو بهامه کوه با سرم است (این شنت جوگرانی)

۲۳۵ متوفی ۱۸۵۴ هجری چهاراجه گلاب سنگه در فوج چهاراجه بنحیت سنگه تبه سوار داشت بعد

از آن حاکم جور گشت از آنکس تا بن ریاست کشمیر بعضی قسمت ملک خرید کرد و همین ملکت در عالم

است که لغت قائم شده ۲۳۶ تحصیل سرنگه ۲۳۷ تحصیل

واج و ڈور۔ در پرگنہ بعض متصل باکوہ فحل تو نگ اکثر لائق زراعت خشکے
قبیلی آبی درختان زرد آلو بر سر آں فرادان از مغز آں نفع می یابند زیر دهن آں
جوی شاهی که در پیرنگ می رسد جاری است۔

کریوہ پاندیج۔ از باغ ملا شاه تاحلہ سورہ بہ طوالت سہ کردہ
قابل زراعت آبی و خشکی یکنارہ تالاب آچار مسر واقع و در عہد شامان
چغتایہ بر سر آں باغات بسیار معمور شدہ بود۔

کریوہ چندی۔ در پرگنہ دچمن پارہ متصل موضع کنل دن طول
آں تخمیناً چار میل و عرض یک میل آب رس بر سر آں دہات بسیار آباد۔
کریوہ دیوہ پور۔ در پرگنہ سپرہ سمن واقع است۔ دست از
چار میل افروں۔ در میان آں بطالع بسیار موجود۔

گوس و ڈور۔ در پرگنہ چھراٹ واقع است بر سر آں دہات موفور آباد
و ڈور۔ در پرگنہ دچمن پارہ متصل موضع مرگامہ بر سر آں
دہات آباد۔

کریوہ پانپور۔ در پرگنہ دہو از ہر سو مقطوع یک طرف آں دریای
بہت و جانب دیگر تالاب و در میان آں فاصلہ کمی شیب و فراز واقع
بے آب لائق زراعت اجناس اکثر ازاں جملہ قریب یک ہزار و دو اوزہ

۲۳۸ ایضاً ۲۳۹ ایضاً ۲۴۰ تحصیل پرناب سنگھ پورہ ۲۴۱ در ان شنبٹ
جوگرانی آف کشیر نام ہیں پرگنہ چنیں یافتہ شد۔ ۲۴۲ بطیجہ بفتح طاء و جلمے غیر
منقوط دفن گاہ آب کہ در سنگ ریزہ باشد۔ کذا فی شمس اللغات۔ ۲۴۳ تحصیل
اونتی پورہ۔ نام قدیم دچمن پارہ دکن پارہ است در ان شنبٹ جوگرانی۔ ۲۴۴ ایضاً
ابو بعضل ہیں را دہی نوشتہ است۔ بردایت راج ترنگنی نام قدیمش کھدوی بود۔

میگردد زمین قابل زرع زعفران است کیفیت آن بجای خود گفته آید.

آراضی کشمیر

ساحت کشمیر بر سه درجه منقسم گردید یکی زمین مسطح و هموار دوم دره های کوهمار سوم دامنه کوه ها و کوه های بلند درجه اول اوسط کشمیر میدانی است مستطیل مسطح و هموار فاغ از رمال و اجار و خالی از مخاک و خارزار طول آن از چشمه ^{۲۲۵} اچمه بل تا منتهای ^{۲۲۶} پیرگنه ^{۲۲۷} زمین گیر تقریباً پنجاه کرده و عرض آن بدرجه اوسط تا هشت کرده زمین آن قابل زراعت آبی و نمکی خاک آن خاکستری رنگ بسیار پر قوت فصل آن سیردانه و بلبلیده پیدار آن افزون از زمین های بلند دو چندان یا سه چندان و در اطراف و کثافت آن تالاب ها و سرزمینی وسیع مثل تالاب اولر و تالاب دل و آنچار ^{۲۲۸} سر و مان سر و پما سر و لاکور سر و خوشحال سر و غیره آب نیزه ها و آب گیر ^{۲۲۹} و نیستان و لوخ ^{۲۳۰} زار ^{۲۳۱} واقع و در وسط آن شهر سرینگر مشهور بالاد پائین آن دلت موفور معمور و در میان این سطح دریای بهت همیشه جاری میباشد و در بعضی سبیل دریای مسطور طغیانی گشته سطح مذکور را سیلابی گردانند عمارات شهر هم بجا داشته طغیان آن بارها ویران گشته است و آبادی دلت و مزروعات خصوصاً پائین شهر اکثر تلف میسازد.

درجه دوم از کوستان حوالی کشمیر یوزمانی کوهمار در میان سطح هموار

^{۲۳۲} تحصیل انت ناگ ^{۲۳۳} بونراج تهلنظ بندی جیناگیر نوشته است ^{۲۳۴} سر و بفتح سین و سکون را بمعنی تالاب بزرگ مأخوذ از لفظ سنکرت سر و در بفتح سین و را و

سکون و او و فتح و او ثانی و سکون را ^{۲۳۵} گپا ہے است که از دوبریای ما فسد

هر سو کشیده اند و در میان آن دلت مو فو مرفوع فصل آن در قوت و بالیدگی
و افزونی بدرجه اوسط.

دوجمه سوم - دامنه کوسار با دکرپوه با و پشته با است که در سطح هموار
تا دور کشیده از یک صد تا دو صد فٹ انگریزی از درجه اول مرتفع گشته اند
و اکثر سطح و هموار قابل زراعت آبی و خشکی میباشد فصل پیدا در آن در
قوت و بالیدگی و افزونی بدرجه سوم یافته می شود در میان آن در بعضی جاها
زمین سنگلاخ و خارستان و منگاک و خراب با موجود.

غارهای کشمیر

غار مندا - در میان پرگنه شاه آباد از قصبه ڈوره سمت جنوب به
مسافت سه میل قریب موضع مندا بر کمر کوه با نهال شکفت غاری است که از
دان آن غار میان تاریکی به مشاعل انوار اندک پیش رفته دو راه به نظری آید
از آن جمله یک راه بطرف چپ به غایت خالیف و هولناک است رفتن آن راه
متعسر گردد - دوم راه پیش رو بعد مسافت اندک در نفس آن غار حجره ایست و
میان حجره سرچشمه عجیب پیدا است که آب از دبان غار بیرون می آید نهایت
جذب و شیرین و خنک یافته می شود و از سقف آن حجره قطرات آب همیشه
متقطا می باشند که به باعث برودت محل فوراً منجمد گردد مردمان دنگاله آن
بسان نبات در آن جا می نهند و نورخان کشمیری نگارند که دنگاله مذکور از
غار کشیده مثل حجر می شود غلط صریح است.

غار آری رای - غاریست مشهور واقع در موضع بومر زوه پرگنه مثن
زیر دهن کرپوه جانب شمال منتهای آن را کسی نمی بیند عرض آن پنج درجه و

ارتفاع آب چهار دره و کسرے در اطراف آن غار حجره است گویا معابد ریشیا
 بوده است و در میان یک حجره صورت قبر - محائنه گردد - الحال تمامی آن غار در
 تصرف شب پزده است موجب آن طبیعت متنفر و دخول در آن متعسر گردد -
 حیدر ملک چاڈوره در تاریخ خود می نگار د که بقصد تحقیق در آن غار در آمد و
 دوازده نفر چراغ ابدست گرفته و یک یک آتار روغن بهر کدای سپرده
 مابین یک تیر پرتاب فاصله هر مشعلی بوده چون مسافتی بعید قطع شد
 در یک گنبدے ارتفاعش بیست گز بوده و دورش پنجاه گز دیده رسیدیم -
 چهار راه به نظر آمد جانب راست را به مار پیچ وار و از جانب چپ
 را به و بالا رویه را به و راه پیش طرف پائین می نمود یعنی یابل با سفل بود
 درین هر سه راه دلیری نتوانستیم - اما سنگی در راه پائین رویه به جهنمه

۲۵۰ تاریخ کشمیر صفحه ۱۰۶ مملو که کتاب خانه تحقیقات علمی حکومت جموں و کشمیر نمبر ۲۲ فهرست
 فارسی و عربی مخطوطات حسب قول ای سی استوری مؤلف بیلورانی آف پرشین لشریچر حصدم
 پمپ شرکت لوزاک لندن صفحه ۴۸۰ تاریخ مذکور در ۱۸۶۸ مطابق ۱۲۸۵ آغاز شده و در ۱۸۷۸
 مطابق ۱۲۹۵ اختتام پذیر شد تاریخ کشمیر از ابتدای ازمنه قدیمه تا عهد جلال الدین البرکاتی
 سبب الاختصار شتمل بر وقایع تاریخی کشمیر است - کتاب مذکور خلاصه طبع ترنگنی است لیکن
 در عهد اواخر مصنف اضافه معنده از جانب خود نموده است - تاریخ ملک حیدر چاڈوره از
 ماخذ ماخذ معتبره تاریخ کشمیر به شمار می رود -

مصنفش ملک حیدر پسر ملک حسن بن ملک محمد ناجی باثندہ چاڈوره از مضافات
 سرنگ متصل قریه دھتوره پرگنه ناگام بود - خاندانش از ثمر فائے کشمیر بوده است شخص
 مذکور کمابیش بیست و چهار سال در ملازمت یوسف شاه چک (۱۵۸۵/۹۹۳ - ۹ -
 ۱۵۸۸/۹۸۶) تاجدار آخرین کشمیر بود - دبا و در جلا وطنیش بطرف بنگال (بقیہ بر صفحه آئینہ)

امتحان غلطانیدہ شد تا یک گری ^{۲۵۱} آواز فرود رفتن آں سنگ در گوش می رسید
و از سقف گنبد و غیرہ آبے می چکید۔ اندک زمین تر شدہ بود در آن صحن
خبردار کردند کہ روغن کم تر مانده باز ہماں راہ برگشتہ بیرون آمدیم۔

صاحب تاریخ می نگارند کہ راجہ اری رای المعروف ^{۲۵۲} سندیان نرک
سلطنت نمودہ و پوست آہو پوشیدہ در میان آں غار در آمد۔ آنگاہ واپس
نرسید بنا بر آں غار را آری رای نام نہادہ اند۔ بعد او راجہ رنادت
باتفاق رانی خود در غار مذکورہ داخل گشت و اثرے از آہنہا پدیدار شد۔
غار امر ^{۲۵۳} نامھ۔ در کوہستان پیرگنہ دچھن پارہ سمت شرقی بالای

کوہ غایبست عجیب طول آں پنجاہ درعہ عرض ہمیں قدر ارتفاع سی درعہ
ناسی و پنج درعہ و از عرضہ روزگار برف و یخ بالوان بسیار در آن جا موجود
است کہ گاہے شعاع آفتاب نمی بیند۔ مورخان کشمیر می نگارند کہ از سقف
آں غار قطرات آب متفاطر گردد و بہ مطابق مد و جزر در بای محیط در نزاید

(سلسلہ) در جاگیرش رفاقت کرد۔ جیدر ملک صاحب سیف ہم بود۔ چنانچہ در ہیے کہ
خلاف راجہ بلجدر روانہ کردہ شد۔ جیدر ملک بحیثیت سالار فوج کامیاب شد۔ در
سنتھم / ۱۰۱۶ھ ملک جیدر چاڈورہ مہر النساء (بعدہ نور جہاں) را بعد از قتل
شوہریش شیر افگن خان محافظت کلی نمود۔ جہانگیر لعلہ خدات او بانقاب چغتائی و خطاب
رئیس الملک بنواختہ حاکم کشمیر مقرر فرمود۔ تفصیل مخطوطات در سابق تحت حاشیہ
نمبر ۱۹ در گذشت)

۲۵۱ھ مفرس گھڑی ہندی۔ بمعنی ساعت۔ ۲۵۲ھ پسر راما نہ بود۔ بانی شہر سہمدت
نمر است۔ شصت و پنج سال حکومت کردہ در گذشت۔ ۲۵۳ھ برائے تفصیل رجوع کنید بجایہ

نوراه بہ تقا طراب در کج آں غار پیکرے از یخ ناسقف منجر گردد۔

اہل ہنود آں رانگ مہادیومی دانند و در نقصان ماہ تقا طراب موقوف
گردد و صورت یخ ذوبان پزیرد و در ایامیکہ ماہ تحت الشعاع می باشد
از یخ بست اثرے موجود نماید۔ گویند در ہر ماہ ہم چنان تصور گردد۔ باز
ذوبان پزیرد۔

اما محققان یورپ نفی آں می سازند و بر ہمنان و ساد ہوا و سنگلیان
و گوسائی^{۲۵۴} از بلاد ہندوستان و غیرہ اطراف برای زیارت آں مکان
بہ مشقت فراوان بتاریخ ساون سودی پانزدہم می روند۔

غار بازار ہوی۔ در موضع تو تو پرگٹہ کو بہا مہر بالائی کوہ آمام متصل بہارت
سنگ بنی بی صاحبہ غاریست طویل کہ منتهای آں را از افراد بشر کسی ندیدہ
از جوف آں نہرے قدیم جاری می باشد۔

غار کوپہ دارہ۔ در پرگٹہ دچھن پارہ در موضع کوپہ دارہ غاریست تا یک
کہ در میان آں کسی نمی رود۔ گویند در جوف آں غار شیخ زین الدین ریشی^{۲۵۵}
مدتے خلوت نشین شدہ ہو۔

^{۲۵۴} ہر سہ اخیلا ٹفہ انداز درویشان ہنود تاکہ الدنیا کہ گیسو دراز و ذر ولیدہ موباشند۔

^{۲۵۵} ابو الفضل در آئین اکبری غار ند پور را در عیش مقام پرگٹہ کھا در پارہ نشان دادہ

است۔ شیخ زین الدین ریشی خلیفہ ثانی حضرت نور الدین نورانی است۔ مولد اصلی نے
موضع باند کوٹ خطہ کشتر اہر است۔ در حالت کفر زیبا سنگہ نام داشت و از قبیلہ راجپوت

آندیار بود و بردست بابا بام الدین مشرف اسلام شدہ در نے استقامت کرد و از
عابدان این دیار گشت۔ گویند کہ بعد دوازدہ سال ریاضت و مجتہ غار از سنگ بستہ

کردہ غائب شد و تا این دم از نے نشان نہ یافتہ اند *

غار پیروده متصل قصبه پیروده غاریست به غایت طویل که نهایت آن
کسی ندیده گویند انبوه نام غار که بود مترهاض بمقدار دوازده شاگرد خود که
همه لمبید خوان بودند در آن غار داخل شده بازگشتند رسیدند - اندرون
آن غار چاه است به غایت عمیق -

احجار کشمیر

سنگ بلور - در پیشین زمان سنگ های بلور از جبال و چین پاره
و یلاق پرگنه لعل فراوان یافته اند و درین زمان بعضی اوقات مردم شبان
و سیاحان دانه های بلور از یلاق های مذکوره می آرند و در سال ۱۲۹۰
از کوستان لعل کان بلور برآمده بود باز مفقود شد -

سنگ موسی - از موضع که ریوه شار پرگنه و موسی سیاه رنگ
وصاف و شفاف و ملائم می آرند نگین های و اشیا های عجیبه از آن تیار می
سازند بعضی آن را سنگ پتادل می گویند -

سنگ چقماق - که آن را حجر النار می گویند از موضع که ریوه شار
یافته می شود -

سنگ نیلچین - از پرگنه و چین پاره موضع مایل سنگی سرخ نما که
بسیار ملائم می باشد می آرند ظروف و کاسه های از آن درست می سازند
سکم سفال دارد -

سنگ دالم - سنگی است بسیار نرم در شاه آباد متصل ویرانگان گران
کوفته و بیخته ظروف برای گذاختن زر و نقره تیار می سازند

سنگ شیشه و کاج - از سنگ لار متصل ددر نامه سنگ های صغیر

«بید» کتابهای اهل هند وین و شش چهار است - نگ دید سام دید یجوب و مهر فیه

که مدور و خوش نما باشند فراهم کرده در کوره آتش گذاشته شیشه و
کاپاج می سازند.

سنگ کج - از قصبه باره موله ^{۲۵۷} در میان گلخن پخته کرده به شهر می
آرند بسیار صاف و سفید می باشد.

سنگ چونه - در کشمیر بسیار یافته می شود اول از کوه آهک مینگ
که تمام از سنگ چونه مخلوق است ده بیست گلخن چونه بیزان در ذیل آن
موجود است - دوم در موضع حبس پرگنه کویهامه - سوم در موضع زحل داره
پرگنه محبی پوره - چهارم در قصبه باره موله - پنجم در قصبه انت ناگ ششم
در پرگنه دیوه ^{۲۵۸} سر.

سنگ سماق - در کشمیر بسیار موجود.

سنگ فرش - از کوه باره موله بسیار می آرند - برای فرش حمام ها و غیره
مصرف می دارند در پرگنه لعل از موضع توئر پیترا می صاف بهم می شوند -

معادن کشمیر

گویند در پاستان کان های فراوان میان کوهستان کشمیر ظاهر شده بود
درین زمان مفقود است همگی کان آهن موجود -

کان زمره - میگویند بر فرق کوه هرموکه کان زمره موجود است موجب
آن هر جا که قلعه رفیع کوه هرموکه به نظر می آید در آنجا لدغ مار دافعی مهملک
نمی گردد - بلکه دافعی و مار آن جا ظاهر نمی باشد ^{۲۵۹}.

^{۲۵۷} قصبه ایست به شمال کشمیر تا در ^{۱۹۳۶} قبل از تقیم هند در میان بهارت و پاکستان مرکز تجارت
بود اما اکنون در ک فرق عظیم واقع شده است - آبادی ۵۹۹ نفر ^{۲۵۸} قدیم دیوار سر علاقه مرز
^{۲۵۹} در اوقات کشمیر صفحه ۲۶۸ در بیان عجایب کشمیر مذکور است - (بقیه بر صفحه آینده)

کان زر - قریب صد سال می گذرد که مردم در اس از کوہستان زوہر بال
 شرق رودیہ برکنارہ دریا کان طلا یافتہ بودند چند ہی بدان مشغولی داشتند۔
 ”قف۔“ روزی میگزے از طلا کہ ہر دو دست او نقصان بود دریا یافتند و
 برای تقسیم بزخم تیر مضروب ساختند۔ ناگاہ بیکر مذکور از کنارہ دریا بالا برجستہ
 خود را در میان دریا انداخت فوراً از بالای کوہ نختہ سترگ فرد آمدہ کان مذکور
 مستور نمود و شکفتہ ہست لیکن دل پزیرد۔ آئین اکبری می نگار د کہ از دریای
 آب آسند و رود پدمنی کہ از چیداس می آید و از دریای کرشنہ گنگا ریگ
 طلا دریا بند۔ یکے بہ نہاک شوی بدست آرد۔ دوم پوست بلند مود و آب
 بگسترند و بر اطراف آن سنگ نہند تا آب نہ بر د پس از دو روز
 برداشتہ با قناب بگذارند چون خشک شود برافشانند و زیریں پیزہ دریا بند
 فقط۔^{۳۶۰}

کان نقرہ و مس۔ انس صاحب در تاریخ خود می نگار د کہ در ملک کشمیر
 کان نقرہ و مس و قلعی موجود است گویند در کوہستان عیش مقام کان مس ہویدا
 گردد و خرجش بسیار و آمدنی کم۔

کان آہن۔ در ملک کشمیر از چہار جا حدید می بر آید یکے در قریہ پشور

{مسلسل}
 و در اں پیرگنہ کہ ہے است بلند ہر موکہ نام تاہر جا کہ قلعہ

در نظر است مار و کثر دم نمی باشد۔ حقیقت الامر آنکہ بر فرق

ادکان زمرہ موجود است و خاصیت کان زمرہ ایں است کہ

حمیت مار و کثر دم زائل گرداند۔

^{۳۶۰} آئین اکبری جلد دوم ترجمہ اربع۔ جبرٹ صفحہ ۳۶۵ تا در ۷ بجائینی بدنی مذکور است۔

^{۳۶۱}۔ جنوں اینڈ کشید سٹیت صفحہ ۱۰ تا در ۷ فقط ذکر کان مس آیدہ است۔

پرگنه کوتهار و صوف ^{۲۶۲} پرگنه بزرگ نهایت صاف و ملائم دوم در موضع که بر پوشار
پرگنه دهم بدیده اوسط سوم در موضع هر دو پرگنه زمین گیر شود و خراب -
چهارم در موضع ^{۲۶۳} زدهن پرگنه شاه آباد -

کان گوگرد در کشمیر بسیار چشمه است که از آب آن بوی گوگرد
یافته می شود. موجب آن دانسته اند که از غور آن چشمه ^{۲۶۴} کان گوگرد خواهد
بود. می گویند که در کوستان ^{۲۶۵} غنی کالچ کان گوگرد بسیار است چنانچه در پرگنه
چچی پوره زیر دامنه کوه بعضی اوقات از زمین دود همی بر آید شبانه شعله
آتش یافته می شود اهل هندو آن را سویم میگویند و منظر جوالا مکھی ^{۲۶۶} میدانند
و هنگام ظهور آن هندو جوق در جوق در آن جا رفته نیایش آن می سازند و
برنج و آب در باسن ^{۲۶۷} کرده میان چقر میگذارند. و در ساعتی طعام پخته می
شود اوقات ظهور آن چیز مقرر نیست فرقه اسلامیه آن را کان گوگرد
پندارند و اهل یورپ کان انگشت انگارند -

کان سرمه - در پرگنه کهاده موضع بونیار کان سرمه موجود است -
چشمه سار کوستان کشمیر - در بلاد کشمیر سر چشمه های کثیر در کوه
و صحرا بهر جا پذیر است از آن جمله بعضی چشمه سار نامدار که بالائی
کوهار پسیل رود بار فیض بخشش این دیار است یاد کرده می شود -

^{۲۶۸} صوف نام مقام بزرگ در اصل بھرنگا بود. از امتداد زمان نام اصلی اش از اذنان محو
شده بزرگ شد. ان شنت چوگرالی صوف ^{۲۶۹} :

^{۲۷۰} در نسخه دیگر بجای زدهن زوگک یافته شد. ^{۲۷۱} کوه آتش نشان :

^{۲۷۲} ظرف خاکی :

^{۲۷۳} چقر بضم چ و تشدید قاف در هند می چشمه را گویند (جامع اللغات اردو)

هر موکته گنگا

در بیان برگزیده نقل از سرنگر فاصله پنجاه میل بجانب شمال زیر دامن
شرقی کوه هر موکته واقعست شکل آن مربع و مستطیل - اضلاع آن
تقریباً پنج میل و در وسعت و فحمت از جمله سرچشمه های جبال بی عدیل -
همیشه باب زلال مالامال - در وسط آن تخت های برف بهر سویال مینود
آن را متبرک دانسته استخوان های مردگان خود در آن می ریزند و بحدود
سودی هشتم در آن جامیله می باشد -

کانه سرچشمه ایست بالاتر از هر موکته گنگا به جانب شمال و در تابستان

۲۶۷ مراد از "لار" است - بنا بر روایت بلخ ترجمانی نام قدیش "لویار" بود :

۲۶۸ ابو الفضل همین روایت را به قدس اختلاف چنین بیان نموده است :-

"لار برگنه ایست که بر سر حد نیت کلان واقع است بطرف

شمالش کوهی است بلند از همه کوه های گرداگرد - در زیر منش

دو چشمه مانده که مابین آن ها فاصله دو گز شمرده اند - امر جبر تناک

دریں با این است که آب یک از آنها بغایت سرد است و دوم

بغایت گرم مینود پس هر دو چشمه را با بغایت متبرک می دانند و

استخوان های مردگان را که با آتش خاکستر شوند در آن می ریزند -

(آیین اکبری جلد دوم مترجمه حیرت صفحه ۱۶۰)

۲۶۹ هشتم ماه بھادون هندی (مطابق اگست و ستمبر تقویم انگلیسی) که در آن هفتاب طلوع شد و

ایلیان هند قدیم همراه تقویم قمری را بدو حقه سادتی تقسیم کرده بودند شادی و بدی اول پانزده

روز روشن است و هفتم پانزده یک - بیست و یک میل لغت تمیم و سکون یا "بهندی جشن" را گویند :

۲۷۰ منبع اش کوه هر موکته مذکور (چون ایند کشمیر سیرت "صفحه ۶) :

قطعات برف در نفس آس گردنده آب آس آب گنگا لاتی می شود و نیز متصل آس از فرقی کوه هر موکه پنج نهر آب جاری گشته آب گنگا ملحق می شود. از آن جمله نهریت که آب آس سفید مثل شیر می باشد و نهر دیگر را آب سرخ نما بنظری آید و نهر دیگر صاف و زلال.

هنده کالو متصل هر موکه گنگا سمت جنوب دو چشمه مانند دو چشمه همدوش یکدیگر اند آب نند و صاف و آب کالو سیاه گون همنود این دو چشمه

را برادران گنگا چند رشته متعین می دانند

کولوسر میان کوه همیشه دلد و هر موکه گنگا آبش مصفا و نیلگون بنظر می آید آب های این چشمه سار با به حیثیت اجتماع منبع رود بار کرانکه ندی هست اش فیر. دو چشمه است متصل یکدیگر از کولوسر سمت جنوب آب یک گرم است و دوم سرد. با اعتقاد همنود دو چشمه دو قطره اشک مانا پاروتی است که در آن جا افتاده است (اشه فیر بمعنی قطرات اشک آب این دو چشمه گاهی جاری نمی شود. فقط

سنته سر هفت چشمه است متصل یکدیگر بر کوه زوجه بال از هر موکه گنگا به فاصله هشت میل سمت شمال آب های آن چشمه با دو حصه می شود یک حصه بجانب جنوب بارود کرانکه ندی لاتی می گردد و حصه دوم زیر سنگلاخ راسه بل سمت شمال تا دور مخفی می گردد. از آن جا آب کوستان دیگر شامل رودی بهم رسد و آن رود در ذیل کوه و گنی در دمان غامی داخل گشته مستور گردد و میگویند که همان آب از چشمه الزناک در عهد گذشته

۲۴۲۳ جوں ایند کشیر سیٹ : ۲۴۲۳ جوں ایند کشیر کولاسر ضلع ایضاً

۲۴۲۳ ایضاً لیکن در جوں ایند کشیر سیٹ" این قدر تفصیل نیست که حسن بیان نموده است

جوشیدہ شہر سندھت نگر را غرق گردانیدہ است چنانچہ یکے از راہجائی پیشین بسوس
شالی در رود مذکور برای امتحان انداختہ از چشمہ اگر ناگ نظر نہ بود۔ واللہ اعلم بحقائق الامور
و دودھ سر۔ چشمہ ایست مدور در بلاق پرگنہ لار آب آں باب کرانکہ ندی
شامل گشتہ در سند لار ہوندد۔

پران گنگ۔ یعنی گنگ کہنہ واقع در کوہستان پرگنہ لار۔ گویند در سابقہ
زمان ہندو اس استخوان مردگان خود را در اں می انداختند بتاثیر کجگوک خاصیت
آں در ہر موکہ گنگا تبدیل گشتہ چشمہ مذکور را آب نقصان یافت کہ از عمق آں
سنگ با خود ابرشد۔ الحال قلیلے آب از اں جوشیدہ شامل کرانکہ ندی گرددد۔
مس ٹھوکر۔ چشمہ ایست بالائی کوہ گند مسر سنگمہ آب آں در سند لار
شامل گرددد۔

برہمہ سر۔ چشمہ ایست برگوشہ مرغزار دہالاشہ مرگ اہل ہندو آں را
متبرک دانستہ اند آب آں منبع رود بار برہمہ سر گفتمہ اند کہ بہ مقام وسن با سند لار
بالحق گرددد۔

کرشنہ سر۔ چشمہ ایست در کوہستان پرگنہ لار۔ گویند ہمیں چشمہ
منبع کرشنہ گنگا گشت۔

دشنہ سر۔ کوآبیت در مرغزار دشنہ سر قریب کرشنہ سر در
جوف آں سنگے وسیع نمودار است اہل ہندو آں را مندیر

۲۵۵ در تجویز ہینڈ کشیر پیٹ "صفحہ ۶ منبع اش کوہ ہرکہ

۲۵۶ در کوہ ہادیو تجویز ہینڈ کشیر پیٹ "صفحہ مذکور

۲۵۷ تجویز ہینڈ کشیر پیٹ "صفحہ ۷ کرشنا گنگا بناو بر کتاب مذکور نزد دوسیل (مرشد

مشرقی کشیر شامل دریائے جہلم گرددد

۲۴۹ نشان جی پندارند آب آں در کرشنہ گنگا لاسحق گردد۔

۲۸۰ پرنگ سرچشمہ ایست از دشنہ سمت شمال۔

گاڈہ سرچشمہ ایست از سمتہ سر بجانب مشرق آب آں کدر و

درمیان آں ماہیاں بہ کثرت می باشند کہ شکار آں ماہی تواند کرد۔

یم سرچشمہ ایست قریب گاڈہ سمت مشرق آبش نیلگوں و

درمیان آں جانوریست کہ آں را بہ ہندی تنند و نامند۔ انسان را ہی کشد
آب ایں ہر سہ چشمہ در کرشنہ گنگا میگذرد۔

ستانی سرچشمہ ایست بر کوہ ستانی بجانب تیل متصل آں

چشمہ دیگر است بے نام آبش در کرشنہ گنگا۔

کڈوری سرچشمہ در مرغزار پاتل و ن آبش شامل کرشنہ گنگا۔

سارن سرچشمہ خوش نما چشمہ ایست سمت گوریس آبش سیاہ گون

شامل کرشنہ گنگا۔

۲۴۸ دشن یا دشنو نام یکے از سہ خدایگان ہنود کہ پرورش مخلوقات می کند۔ فرقہ وشنو اور

بحیثیت خالق پرستش می کند۔ بگمان او دریائے گنگا از انگشت نرپا اش جاری شدہ

بر فرقہ شیو جی افتد و از انجا بمیدان ہند روان گردد۔ در ہا بھارت یک ہزار نامش

کہ لفظ وشنو سہ ہزار اشارہ کند مذکور است۔ جامع اللغات صفحہ ۴۹۷ :

۲۴۹ ایضاً صفحہ ۷ :

۲۸۰ وشل دشنہ سرچشمہ "کرشنا گنگا" شدہ نزد دو میل شامل جہلم گردد :

۲۸۱ و مطابق کتاب مذکور گاڈہ سریم سرچشمہ ستانی سرچشمہ کڈوری سرچشمہ چار جز

رود کرشنا گنگا گشتہ شامل دریائے جہلم شوند :

شیر اسر کولابے است زیر دامن غربی کوه هر موکه قطعات برف
در جوف آن سیال و در وسعت بزرگ هر موکه گنگا در میان آن سنگ و صیغ
نمایان آب آن منبع رود آرنی است شامل تالاب اگر گردد و متصل آن دو
چشمه دیگر است بے نام۔

دو چشمه سر از شیر اسر بطرف شمال بر کوه پله وار از عجایب آن
چشمه این است که آتش در ماه بحدود همیشه سه مرتبه سفید بزرگ شیر جاری
میشود تا یک شبانه روز هم چنان جاری می باشد آب آن شامل رود آرنی
در اول میوندد فقط۔

کم سر گنگا سر در ذیل کوه هر موکه در مرغزار چخته آب هر دو در اول
بشمول رود آرنی می رود۔

نیله سر چشمه ایست خوش تر زیر دامن کوه هر موکه سمت شمال
آتش نیلگون و ماضم بر بلندی کوه سالتی منبع رود مدتی است که میان دره
اوسط کو بهامه در تالاب آرنی میوندد۔

نیله بون۔ زیر دامن کوه کچھ بال آتش شامل مدتی۔

تلا ذیل۔ زیر دامن کوه بره بال آتش شامل مدتی۔

سالتن سر۔ در ذیل کوه هر موکه در میان مرغزار سالتی آتش در مدتی۔

میل سر متصل کوه بره بال سمت مشرق۔ گویند در آن جا تصرف جنیان
است اکثر اوقات صدای نغمه و ساز مسموع گردد۔ آبش ملحق بانهر مدتی۔

۲۸۲ متر از ارن که نزد بانڈی پور است۔ منبع اش کوه هر موکه است جوں ایند کشیر سیٹ
صفحه ۵۔ ۲۸۳ متر مطابق جوں ایند کشیر سیٹ صفحه ۴۔ ۲۸۴ متر بانڈی پور منبع اش

کوه ترانگه بل۔

کلم سر - در وسط مغز از ناگامرگ بر کوه شمالی کو بهامه آتش شامل مدتی -
 نیله سر - در عرض راه گویند زیر کوه و بعد بال آب زلال ملال مال از جوف
 آن یک قطره آب بیرون نمی آید - طرفه این که ادیل بهار هر سال برف
 کوستان به و فور سنگ و خاک و درختان در میان آن غلطیده می افتد
 و تا یک دو ماه از آن محبوب می ماند و عمق آن از آن سنگ و خاک اصلاً پُر
 نمیشود -

مرنگ - در بلاق پرگنه اوتر بر کوه مرنگ چشمه ایست بسیار عمیق
 آب آن لبالب لیکن جاری نمی شود - گویند آب آن چشمه از موضع منتر باز پرگنه
 و تر بوش می زند - العلم عند الله

ژمین ژمین ناگ - بر کوه گلهو سه عمیق - دور آن پنجاه قدم آتش بیرون جاری
 نمی شود - گویند آب آن در موضع تزه گام پرگنه و تر از چشمه شیوه ناگ بوش
 زند - والله اعلم

سنه کل ناگ چشمه ایست عجیب فراز کوه شمشه - بر بلاق بنگس
 کامرات آب آب فراوان - بقدرت ایزدی مفت جوی آب از آن منفجر گردد -
 از آن جمله چهار جوی جانب در او کرنا شامل کرشنه گزگا گردد و سه هری دیگر سمت
 کشمیر می آید یک به هر کامل که در تپه و تر جایست دوم دودو باور سوم تالر
 مزروعات را سیراب کرده شامل ناله پهر ^{۱۸۵} گردد -

کیسه ناگ چشمه ایست عجیب بالای کوه بنگس در عرض درآوده آب

۲۸۵ جموں ایند کشمیر سیٹ صفحہ ۷ - لیکن در اینجا نامش بت کل مذکور است -

۲۸۶ جموں ایند کشمیر سیٹ صفحہ ۶ - منبع اش بنا بریں کتاب مذکور کوه کاچی ناگ پرگنه

اوتر چھی پورہ است - نزد و آیه گاه شامل دریلے بہت (جہلم) گردد -

آن را متزاج نهر کهنه در ناله پسر و پیوند -

چهار چشمه - بر قلعه کوه کاجی ناگ که در حد و پیش پوره کامراج واقع است و همواره از برف محفوظ می باشد و آن قلعه برین چهار چشمه عجیب کثرت میاه مشهور اند و بر باعث صوبت راه و رفعت محل دیدن آن چشمها بر کس را متعسر گرداند و گرسا ^{۲۸۸} و حقیقتان یورپ بدیدن آن بد شواری می جند. از آن جمله کاجی ناگ که قلعه مذکور را سمت مشرق واقع است همیشه از حجاب صاحب محبوب و از قطعات برف محو می باشد گویند شخصی در حالت خشک سالی قطعه از پوست گاو میان آن انداخت فوراً پمخاں ژاله و نگرگ بارید که آن بے تمیز لاک گردید. آتش شال رود بار آورد و در ناله پسر و پیوندی رود.

گوچین ناگ متصل کاجی ناگ جانب جنوب آب آن در رود چیل مزروعا را سیراب کرده در ناله پسر و پیوند ^{۲۸۹} می گردود.

نیلد پیش ناگ که بطرف مغرب واقع است آب آن مزروعات را تا کھائی ^{۲۹۰} تراوت بخشیده بادیائی کشمیر ^{۲۹۱} لاتی می شود.

وانگن واس - قریب نیلد پیش ناگ غرباً جانب جنوب آب آن مزروعا ^{۲۹۲} و ناله پسر و پیوندی کرده بایهت پیوند.

ایله پتھری چشمه ایست دل پذیر بالای کوه افروث - از گل مرگ سمت جنوب - جوئی از آن منفر گرد و یک جوئی بطرف پنوجه جاری است آن را بنار می گویند نهر دوم بجانب بونیار میگذرد آن را مفت کبی می نامند. نهر سوم میان گل مرگ جاری گشته بارود ننگل ^{۲۹۳} لاتی می گردود.

۲۸۸ - ملو از رام گند، سینا گند، لچمن گند و هومان گند است. تاریخ حسن قلمی جلد دوم ورق ۶

۲۸۹ - در میان هندو ۲۸۹ شامل ۲۹۰ تحصیل اداری ۲۹۱ - جمله ۲۹۲

سک ناگ - در یلاق پرگنه ^{۲۹۲}بیروده بر کوه ^{۲۹۳}ژنه پتھر در غایت وسعت خطیر
آتش باضم و خوشگوار و پسند عیاشان و دزدگار - نهراں از فرق کوه آمده به مقام
از بالا مانند چادر آب - زیر بر می افتد - و در آن جا طر فم احوال است
که مسرت بخش ناظران گردد - اکثر مردم عیاش برای سیر و تماشا در آن جا می
روند و شعرای پیشین در وصف آن داد سخن داده اند - آب آن با رود
نکھامه شامل گشته در پماسر گذرد -

دامه سر - کولا بے است وسیع از نوسه میخان سمت جنوب آب آن
جانب پونچھ جاری می شود -

دودھ سر - چشمه است برفرق کوه کاڑھ گل آب آن عذب و باضم
و شیرین از منبع خود جو شیده میان سنگلاخ که احجار آن با کلسفید
است جاری گشته از بلندی بسیار بان چادر آب فرو یزد و منبع رود بار
دوده گنگا است - ^{۲۹۵}هوای مرغزار سنگ سفید بغایت مرطوب و روح
افزا است و در موسم تابستان عیاشان به سیر و سیاحت آن مستزور می باشند
لیکن به باعث رفعت محل و سختی راه و بردت هوا دیدن سر چشمه منتصر گردد -
آنوٹ ناگ - عجائب چشمه است بر کوه ^{۲۹۶}آنوٹ از پیر پنچال طرف

^{۲۹۲}پرگنه ایست از پرگنه جات کامراج - نام قدیمش به مطابق روایت جو راج پنڈت
بهر دیا بوده است - این شنت جوگرانی آن کشیر صفحہ ۳۸ -

^{۲۹۳}البیاض فی الاصل ÷

^{۲۹۴}جموں اینڈ کشمیر سٹیت صفحہ ۳ - کوه کاڑھ گل بر مندر کوه پیر پنچال واقع است ایضاً
صفحہ ۲ -

^{۲۹۶}ایضاً صفحہ ۳ ÷

^{۲۹۵}ایضاً صفحہ ۴ ÷

شمال منبع رود در امشی است که میان تپه چهاراٹ منحد رگردد۔^{۲۹۱}

ام سر چشمه است خوش تر بر کوہ کاژہ گل قریب دودھ سراز آب
آں بارود در امشی تپہ چهاراٹ با سیراب گرداند۔

چشمہ ن سر چشمه است بر کوہ روپڑی از پیر پنچال سمت
جنوب خوالی آن شش چشمہ دیگر موجود است۔^{۲۹۲}

کریم سر تان سر بان سر چشمہ دیگر بے نام و غیر مشہور آبائی
آن چشمہ سار بہ حیثیت اجتماع یک حصہ جانب جنوب یا دریائی و جوری شامل
گردد و حصہ دوم بطرف کشمیری آید و منبع رود یار رنبی آردہ گرد۔^{۲۹۳}

نندن سر چشمہ است دل کشا قرین چندن سر بہ فاصلہ یک
میل آب آن منبع رنبی آرد یافتہ می شود و براہ سرای سوختہ جاری گشتہ
رود مذکور را معترز گرداند۔

فتہ سر چشمہ است بر کوہ شوپ کوری آب آن بمقام دجن می رسد
کوثر ناگ چشمہ است معروف بر کوہ کوثر و دور محیط آن قریب
سہیل کہ بہ شکل کف پای منصور گردد و عقیدہ اہل ہندو آن است کہ آن
چشمہ گرامی زیر پای بشن جی جوشیدہ است لہذا در کتب شاستری

۲۹۴ بر دایت جوں ایند کشمیر سیٹ منبع رود در امشی کوہ کاژگل، اوث، اتانا کوٹی
است۔ نزد کا کا پور شامل دریای جہلم گردد۔ رود مذکور بہ مقام "دان زب" بہرہ شاخ
منقسم گردیدہ بنام لمے امشی، کھامشی و در امشی موسوم گردد۔

۲۹۵ بقول آنند کول مصنف کتاب جوں ایند کشمیر چشمہ مذکور نزد دارال شامل جہلم
گردد۔ ۲۹۵ دارد رنبی آردہ منبع اش بنا بر دایت آنند کول کوہ شوپی کوہ سلسلہ پیر پنچال
است۔ ۲۹۶ نندن سر تیز مثل چندن کف نزد دارال شامل دریائے جہلم گردد۔

آن را و شنید پادشاه نام کرده اند آب آن همیشه نیلگون و در نفس آن قطعات یخ گزیده
 می باشند صفت زینه ترنگنی می نگارند که سلطان زین العابدین در موسم
 تابستان برای سیر و تفریح شکار و کسب هوا بر کوه کوثر قطع فرصت می کرد
 و اکثر اوقات در عین کوثر ناگ بسواری رفیق یکدیگر از بزرگان آن زمان که مری
 او بود همراه گرفته در مطالعه و مزاوله تصانیف تصوف و بحث و مذاکره
 آن اوقات خود را سیر سرچشمه می برد و می داشت - را قلم الحرف و دست همراه فیض
 به مواظقت چند احباب بر پیشه کوثر ناگ رسید یکدیگر از رفقای ایشان
 مزبور غسل میکرد و به یاد روی شهادت آنکس بیرون رفت ناگاه بر دو پائے
 او از شاد روی بازمانده شود برداشت دستارش به سنگ بست و بر تپه کریم
 و بتک آن کاش کاش بر ساحل کشیده دیدم که جانور سه سر و دو پای بود
 دمان گرفته بلع می کرد - هر چند از سنگ و پوب و تبر مضروب ساختیم موثر
 و کالبد رفیق یا تاز و نو بلع نمود پس این سر بر سرش انداخته آتش افروختیم
 و با احتراق نار از جوف آن بلا صدای مثل بیهوشی به سمع رسید یکبار بر
 هوا برخاسته خود را بدین انداخت - آن اجل رسیده و طبع خود نمود - آن
 جانور متشکل بود به شکل علق - طول آن دو درجه عرض آن صحت اسفل یک - در ده
 ۳۰ جوی ایند کشیر سیث در ذکر رود ای کشیر ص ۳۰ بقول آنند کول بش آبشار اهرام
 بهمین پیشه است - الله پندت زونه راج - زینه ترنگنی مزبور در متن شمس بر بلخ عهد آفر
 هندو کشید زاهد سلطان زین العابدین بود بنا بر قول مختلف نگارندگان شیر کتاب مزبور
 امروز نایاب است و یثابین فقط بر و اوله جاتش آلفا نموده است ۳۰۲ پرتاب با افق آما
 فارسی پنج بدست اندازند و دور افکنند - (شعر اللغات)

باب سزشت گره پوست آن حش دانه دار که زخم تبر دو و شود کرد- آب این چشمه از منبع خود برآمده دو حصه می شود یک حصه سمت جنوب ساری گشته بادریای چندر باگالاحی گردد و حصه دوم منبع رود بار ویشو جانب کشمیر می رود.

زیر سر چشمه ایست میان زبر مرگ آب آن در نهر ویشومی گذرد-
 کوه سر چشمه ایست واقع بر کوه رانی نیور در عرض راه بدلی آب آن خوشگوار و بارود ویشو بار می شود.

سر بل- بر کوه برابر بال واقع است- آبش باضم شامل نهر داژون میشود
 هوهکه سر- بالای کوه فامر در عرض راه داژون آب آن بدان سو جاری گردد
 کلین ناگ- واقع است فراز کوه سار کوه نهار عمق آن عند الامتنان معلوم
 گشته است آب آن جانب داژون می گذرد.

کالوسر متصل هوهکه سر بسیار عمیق حوالی آن شش چشمه دیگر آبش بطرف داژون
 نهر ناگ- خوش نما چشمه ایست بر کوه مرگ نواحی کوه نهار در عرض راه
 داژون مورخان پاستان در عجایب کشمیر می نگارند که جوف سر چشمه مذکور
 از طرف رافالین همیشه پر می باشد هر چند می خواهند که آن ظرف میرز می
 است و در آن نمی بندد و هرگاه بر سطح آب می رسد به اختیار از دست رها شده
 انداخت می گردد و در قعر آب رسیده باز درست می شود- محققان حال حقیقت

کشمیر پیش کوه دینار است و نزد سنگ شامل در بلایه چلم گردد- (همچون ایند کشمیر ص ۳)

و ایند کشمیر از این تفصیل نموده است- (راجع بآیین اکبری جلد دوم مترجم جیر ص ۲۶۲)

لایه ها و انفات کشمیر خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۶۲- فرق این است که درین نام چشمه منور و جهر

مذکور است:

این امر عجیب نموده در محق آب باسن با نمی بینند و گرد آرد آن چشمه مفت عیون
دیگر است آب های آن چشمه ساز شفق گشته بد راه می گذرد یک حصه سمت
واژون در حصه دوم جانب کشمیر فقط -

سود سر چشمه ایست بر کوه امرنا تھ آب آن بطرف واژون جاری میشود
شیشرم ناگ چشمه ایست هولناک واقع در کوهستان دچمن پاره
بالا تر از پهلگام به مسافت سبیل ^{۳۲} آب آن فرادان بارود لمبودری شامل گردد فقط
را زمتر ناگ ^{۳۳} چشمه ایست پیوسته با شیشرم ناگ آب آن
ایمتران آب شیشرم بارود لمبودری ملحق گردد و عوام آن را زمتر ناگ می گویند
(رازمه تر به لفظ کشمیر اماد را گویند)

قف صاحب رازه ترنگنی می نگارند که در زمان حکومت ایبه ترهوشناک ^{۳۴}
نام برهنه مرغانی که به زور افسوس قوم اجنه را مسخر کرده بود با مردان به
اوده تقضیل جانب دیبای بهت می رفت - ناگاه صدای غلغلی بشنید
و دید که دو دختر ماه پیکر زیر درختان میوه های فاسده و بوسیده
می خوردند و هوشناک متعصب تناول اثمار فاسده گردیده - دختران گفتند
که پدر ما شیشرم ناگ است هرگاه می رودی تو در ماه جیبه بدی ۱۲ بروز

^{۳۵} صحیح این است که این شیشرم ناگ و پهلگام فاصله دو اوده کرده است

^{۳۶} دوبار مرزور بنام لدر نیز شهرت دارد - منبع اش کوهستان کوهن بار است و پائین کهنه بل
و گراوبر و کشرنگ شامل دیبای جهلم گردده ^{۳۷} بجانب شمال کوهستان کوهن بار نزدیکه جاگنس

^{۳۸} نزفیع نون و سکون را و سنکرت از آباد شاهی از پادشاهان کشمیر است در مخالفت و استیصال
مذهب بودائی غلو گردید چهل سال حکمرانی کرده در ۹۵۳ قبل مسیح وفات کرد - (ان شنت جیوگرافی

دک کشمیر صفحه ۴۴۳)

میلہ بر چشمہ زیون پر گنہ دہو خواہی دید در آں جا پد بر مارا بایں نام و نشان و
 از زبان او کشف ایں راز نہاں بہ تو خواهد شد تاکہ تاخت آں برہمن بروز
 موعود بر چشمہ زیون و شناخت در آں جا شیشم نامگ را بدن نام و نشان
 کہ پری دشاں گفتہ بودند۔ پرسیدہ از دماجرای دخترانش را کہ میوہ بوسیدہ
 و فاسدہ می خوردند۔ گفت ششوپال نام برہمنی است ریاضت کیش در
 زیر فلان دخت۔ دے محافظ غلہ باست۔ طریق او آنت کہ اثمار و غلات
 نورسیدہ را اول بہ خوردن برہمنای می دہد پس بخود تناول می کند۔ ازین
 روساکنان عالم غیب را بہ خوردن اثمار و غلات نورسیدہ دست نمی رسد۔
 ہر گاہ میخورانی او را چیزے از غلات نورسیدہ پیش از اثمار برہمنایں دست
 می رسد بر خوردن غلات و میوہ جات پختہ و بالیدہ و بہ پایئ مزد آں
 می بخشم ترا یکے از آں دختران ہر کہ مرغوب تو باشد۔

ہوشناک بہ فحوائے ایں کلام ششوپال را غافل کردہ پیش از اثمار
 برہمنایں طعمیکہ نورسیدہ بود بخورائید و بہ مجرد خوردن او چنداں ژالہ و

۳۹۹ تحصیل اونہی پورہ (حالاً تحصیل پلازمہ) (جنوں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۸۸) ابو الفضل

بہ تقدیس و تبریک چشمہ مزبور تفصیلہ دارد کہ ملخص آں چناں است :-

’دردہ زیون چشمہ ایست کہ نزد ہنود ہین دیار بسیار متبرک
 است۔ خیال مردماں ایں است کہ تخم لمئے زعفران ازین چشمہ
 برآید۔ وقت دچیدن فصل زعفران ہنود چشمہ مزبور را پرستش
 می کنند و شیر خالص درآں می اندازند اگر شیر مزبور در آب نشست
 فال نیک شمارند۔ و گرنہ بد“

بجیرفس آئین اکبری جلد دوم ص ۳۵۸

تلگر بارید کہ اکثر محصولات رسیدہ نمایان گشت و شیشم ناگ بہ حصول مدعا
چند رلیکا نام دختر خود را بہ ہوشناک بخشیدہ با مال و منال کثیر بخائے او
معرض کرد و در آن جا آوازہ حسن و جمال چند رلیکا اشتہار یافت چنانچہ
راجہ تر باستماع ابن خبر بہ زور و زور خواہش آن دختر نمود - ہوشناک
سینہ چاک و غمناک شکایت نزد شیشم ناگ برد - دے کینہ در و غمناک
بعصورت ثعبان ہولناک متمثل گشتہ نفسہ چند زہر آلودہ بر آن شہر دیہیدہ
باران آتش افشانده کہ تمامی شہر و شہریان و راجہ متعلقانش را با خاک
یکساں ساخت و دختر و داماد را ہمراہ خود بردہ پھلوے خود محل سکونت آنہا
قرار دادہ موجب آن چشمہ مذکور را زامتر ناگ می گویند -

تار سر - چشمہ ایست خوش نما در یلاق پر گنہ پھاک متصل کوہ رامہ دُپُچ
آب آن منبع رود بار لمبودری است -

تار سر - چشمہ ایست در یلاق پر گنہ پھاک متصل تار سر ہنگی کوہ رامہ دُپُچ
در میان جابل دارد آب آن از راہ داچینگام در کولاب ڈل شامل گردد - فرد

از بہر دو چشم بت کشمیر نژادی

شد تار سر و تار سر از گریہ دو چشم

چند رہ سر - از تار سر بطرف شمال است آبش در جوی لدر
می گذرد -

چشمہ سار دیا کشمیر

در ساحت خطہ کشمیر عیون دل پذیر دسر چشمہ بے نظیر در حبیب
بادیہ و دامن کوہسار بہ ہر کنار موجود است کہ شمار آن بایمچ کسے از اعیان
زماں نہ توانست کرد البتہ بہ آبپاری آن چشمہ بگلستان کشمیر با حضرات

تازه و نظارت بے اندازه مشهور است از آن جمله ذکر بعضی چشمه سار نامدار که
شاهان پیشین و عیاشان دیرین خصوصیتے انگاشته به اسم موسوم کرده اند
ایراد کرده شود۔

۳۱۰ ویرناک چشمه بہت معروف در پیرگنہ شاہ آباد زیر دامن کوہ بانہال
عنق آں غالباً پانزدہ درعہ و دور محیط آں چہل درعہ بود و رمیاء اچونہ قدرست
میگویند کہ بہفاد آسیائے آب از جوف آں جاری گردد و ماہیاں در میان آں
فراوان در سابقہ زمان آب آں از چند جا منتشر ہمی جوشیدہ ^{۳۱۱} حستہ ک
بفرمان جہانگیر شاہ آب آں پسیل نادران لما در یک جا فراہم آوردہ و فی
سنگین ہشت پہلو مرتب ساخت و حوالی آں عمارت عالیہ بہ کمال متانت و
ساختگی افرانت و جہدار محصور را بہت و چہار محراب تہتیب داد و در متن محرابی
ایں عبارت نقش بر سنگ موجود است پادشاہ ہفت کشور عدالت گسترا و منظر
نور الدین جہانگیر بن اکبر پادشاہ غازی قباخ ۵ اسنہ جلوس دیں پشہ فیض
آیزن نزل اجلال فرمودند۔

تاریخ۔ از جہانگیر شاہ اکبر شاہ ایں نامہ کشیدہ براخلاک
بانے عقل یافت تاریخش قصر آباد و چشمہ ویرناک ^{۳۱۲}

۳۱۰ تحصیل انتہا ناگ۔ ابو الفضل در آئین اکبری درینو بیان مفصل نمودہ است ہی چشمہ از
مبلغ دریائے جہلم قرار دادہ است بطول مقداریک جریب است و بقول او عنق ادراکسے زبیدہ
است۔ ایں نیز معلوم می شود کہ دران ایام محیط ایں چشمہ از سنگ لما بود و در شرقی آن قرار
بسیار بودند۔ نام چشمہ منور ویری ناگ بودہ است چنانکہ امر دہم است دجہر بس آئین اکبری
جلد دوم ص ۳۶۱) ۳۱۱ جہدر ملک چاڈورہ مصنف تاریخ کشمیر ۳۱۲ (۱۳۶) - ۹۶۶
۶۱۵۶۹

پس از آنکه حیدر بدوران شاه جهان در سنه ۳۵۵ قمری آن باغ شاه آباد
بعمارت عالیه آباد ساخت اندرین باغ حیدر ملک آب جوی و آبشار عجیب و
در بار مرتب و مزین نمود. تاریخ آن بر سنگی به خط علی کنده بدیوار آن چسبیده
است. انظم.

حیدر به حکم شاه جهان بادشاه دهر شکر خوا که ساخت چکن آبشار و جوی
این جوی داده است ز جوی بهشت آباد زیر آبشار یافته کشید آب روی
تاریخ آب جوی بگفتا سر و ش غیب از چشمه بهشت بر دل آمد است جوی
کسانی که دیری ناگ را نیل ناگ پندارند محض افترا است چاشنی گیران
مذمت و خوشگواری آب و دیری ناگ را اقرار نمی کنند.

اچھ بل - گرامی چشمه ایست در پرگنه برنگ کوٹھار در ذیل کوٹھار
به انجار آب بسیار نادره روزگار میگویند که آب رود بار برنگی که موضع دانند
زیر کوٹھ غایب می شود. همان آب از چشمه اچھ بل جوشش می کند.
چھ بلون چشمه ایست گرامی واقع در پرگنه پانڈیر دهنه کرپوه ۳۱۹

۳۱۴ ملک پندر چاڈوره : ۳۱۵ صبح ۱۰۵۵ است دانکه درین جا مذکور است غالباً
سہو کاتب است زیرا کہ سال ۱۰۳۵ آنست کہ در ۳۰ بهاء گیر حکم بودہ شاه جهان برکت ثبوت
رجوع کنند بناموس الشاہ جلد اول ص ۸۴ این سرادہ تاریخ چشمه بهشت کہ در بیت سوم
مذکور است مدبر خیال است : ۳۱۶ ۱۰۵۵ : ۳۱۷ اشاره است بطرف کلن صاحب
راہہ نزدیکانی کہ چشمه دیر ناگ را نیل ناگ خیال کرده است (ان شئت چوگرانی ص ۵۰)
۳۱۸ منبع اش کوٹھو کہ سر است و نزدیکه بل شامل دریا جلم گرد و تجوں ایند کشمیر پیٹ ص ۵
۳۱۹ سراد از مند رگیا است در صوبہ بہار (ہند) مند ریزور بربل دریا گئے لنگا واقع است
و از افضل ترین مقامات مقدسہ اہل ہنود و بوداں پر شمار می رود :

اهل بنود آن را به غایت متبرک می دانستند و از جملگرمی چشمه های ربیع سکون
بلکه از گردۀ گیاهی آن را افضل پندارند و بکثرت بهانم یعنی خاصیت تفصیل خوش
به آفتاب می دهند و در ماه لود که آن را مله ماس بانده ماس میگویند در آن جاریه برآید
کشایش و رنایش ارواح مردگان خود شراد ^{۳۲۲} ده می سازند نموی سر و ریش
می تراشند

انست ناک چشمه ایست در تقصیه اسلام آباد زیر دهن کبر پوه من آبش
بسیار حوالی آن چشمه سار به شمار ^{۳۲۳} اسلام خان در عهد عالم گیر چشمه مذکور به حیاض
سنگین وصفه های دل نشین و قواره دیشتر آراسته باغی وسیع آباد ساخت
و بادشاه آن را اسلام آباد نام نهاد. چهارچهره رئیس سنگه آن را ترمیم ساخت
لوکھ لون - چشمه ایست در پرگنه برنگ ^{۳۲۴} به کثرت آب شهبور سیف خان ^{۳۲۵}
به حکم عالمگیر غازی مرمت آن کرده باغی آراسته بود که آن را اورنگ آباد می
گفتند و بسبب تغییر سیف خان نام تمام ماند.

گمرک ناک چشمه ایست در موضع بند و زلن گام پرگنه برنگ به کثرت آب
^{۳۲۶} تحصیل انست ناک

^{۳۲۱} مله ماس بانده ماس ماهی است که بعد از ختام عرصه ده سال و دشمنان افزاده شده بنود
ایں دیار درین ایام بر چشمه مزبور رفته طعام برای مردگان خود می پزند و صدقه غریبان
محتاجان می کنند

^{۳۲۲} آن طعامی که در حاشیه سابق مذکور شد

^{۳۲۳} باب اسلام خان صوبیدار کشمیر ^{۱۰۶۴} ۱۹۹۳

^{۳۲۴} در نسخه دیگر کوثر آباد مذکور است

^{۳۲۵} سیف خان صوبیدار کشمیر بار اول ^{۱۰۶۵} ۱۹۹۳ و بار دوم (۱۶۴۱ — ۱۶۶۹)

از گردہ و پیرنگ نامدار آب آں نہایت دانم و خوشگوار^{۳۲۶} سم از جامای بسیار
مثل فواره می جوشد کس از حاکماں مرمت آں نہ کرده موجب آں منتشر است
آب آں بانہر بزرگی می گذرد۔

پانزت ناگ چشمہ است مشہور در موضع پانزت پرگنہ دیوہ سر^{۳۲۸}
پاکترت آب دریل بادیری ناگ۔ حوالی آں سر چشمہ های بسیار می جوشند
و متصل آں چہا چشمہ بے نام۔ آب آں در و تھ دترودی گذرد۔

واسک ناگ چشمہ است عجیب در پرگنہ دیوہ سر متصل موضع ولہینگ
زیر دامنه کوه شیش ماہ۔ زمستان ہمیشہ خشک می باشد و سوم ماہ چہتر
سکان آں نواح درں جارفتہ بند۔ و خیرات و عجز و نیاز می سازند بہاں
روز آب بسیار از چشمہ جوش می زند و آخر ماہ بہادر وں کہ شالی پنختہ می
شود باز غایب گردد۔ گویند در علاقہ ناگ در موضع گوبل شش ماہ زمستان
جاری می باشد روزی کہ از اں جا غایب می شود۔ بہاں روز دیرں جا ظهور
میکند۔ روزیکہ از ایں جا خشک می شود در آں جا جوش می زند۔ العظم
عند اللہ۔ و آب آں نہایت شیریں و لطیف و دانم می دانند۔

پہلو ناگ چشمہ است در موضع پہلو پرگنہ دیوہ سر آبش سفید نا
و کد رمی جوشد۔ نورخان پیشین می نگارند کہ در سابقہ زمان مردمان برنج
در رومال بستہ میان چشمہ میداشتند طعام پنختہ می شد۔ الحال آں

۳۲۶ جیش آئینہ اکبری جلد دوم ص ۳۵۱

۳۲۷ تفصیل انتہا آگ تجوں ایند کشمیر پیٹ ص ۸۸

۳۲۸ اذاعت کشمیر خواجہ محمد اعظم ص ۳۶۹ بقول شائین نام قدیم دیوہ سر

بود۔ آں شنت جوگرانی آں کشمیر ص ۲۲۰

ناشیر ندارد - ۳۲۹

چشمه زولو - در موضع زولو پرنده دیوه سرچشمه است مثل طبعه مملو از آب و گل - آب از آن جاری می شود - موزخا می نویسد که در جوف آن کنگره موجود است که هنگام وقوع حوادث با هم دیگر جگ می سازند نامه نگار نظر تحقیق از کنگره اثری ندیده لیکن از ساکنان آن جا شنیده شد گاه اوقافا از آن چشمه صدائی به گوش می آید گویا که کنگره را برهم می زنند - اما کنگره کس چشم نمی بیند - این قدر است که در چشمه مذکور همیشه انقلاب می باشد آب و گل متعوب به نظر می آید گویا در میان آن جانوس حرکت می کند - گویند سه چهارگز عمیق است

ملک ناگ چشمه است در قصبه اسلام آباد به کثرت آب معروف

۳۲۹ - قول ملک جید راجا دور صاحب تاریخ کشمیر (صفحه ۱۰۵) :

”در پرنده دیوه سرچشمه است پهلوانی که در وقت چهارمردم از برائے آرائش بخت و چهند تخریر چند و خمس و طالع در آن جا می روند و ظرف های سفالی خود را هر کدای آن بها پر از برنج می کنند و سر آن را را می پوشند و نام خود بر آن ظروف می کنند و در میان آن چشمه می اندازند - بعد از مدت یک سال در همان روز که آن عمل بجای می آید می روند - بعد از آن ظرف های بر روی آب ظاهر می شوند ساله هر کس که خوب طعام بخند باشد خوب است و سال هر کس که خمس است برعکس آن.“

نکته کنده : مجمع کنده بهیم کاف و فتح دال یعنی غول بیابانی (خمس اللغات فارسی)

۳۳۱ - تحصیل انتنت ناگ جوں ایند کشمیر پیٹ (صفحه ۸۸) :

تمامی قصبه را سیراب می سازد و در زمستان گرم می باشد. بوی گوگرد از آن می
زید و به وقت دست شستن انگشتی نقره زرد گردد. سوای آن در قصبه مذکوره
چشمه های بسیار موجود.

^{۳۳۲} چشمه دتخ و ترو چشمه ایست متصل بمنوه سادی واره پرگنه شاه آباد
قلعه آب از آن می جوشد. اهل هندو آن را منبع دریای بهت پند دارند.
و از چشمه دتخ و ترو پابن تر چشمه هفت رکبش ان است. آب همه
در نهر دتخ و ترو میگذرد.

چشمه کالو-^{۳۳۳} چشمه ایست در پرگنه شاه آباد سر راه نوپوره مورخان
پیشین می نگارند که در میان چشمه مذکور پیشتر تمامی ماهیان یک چشم
بودند. موجب آن آن را کالومی گفتند یعنی واحد العین. نامه نگار را همگی
یک ماهی واحد العین به نظر آمدنتمه همه سالم بودند.

سند براری چشمه ایست عجیب در موضع زلن گام پرگنه برنگ
ضلع لهرتی که در زمستان خشک می باشد. اذایل ماه چهارم آبش جوش
می زند و تا تاریخ ^{۳۳۵} ۵ جمادی الاول بدستور جاری می باشد. بعد آن حوض چشمه
مذکور هر روز سه دفعه با انکیبه خشک می شود که یک قطره آب در قعر حوض

^{۳۳۴} تحصیل اننت ناگ جنوبی کشمیر. ^{۳۳۳} صاحب واقعات کشمیر نام آن قریه
که در آن چشمه مزبور واقعست نیز داده است. چنانچه گفته است :-

"چشمه ایست واقعه در قریه لکه بون مسی بکانو بصورت کشاده
دینی واحد العین. وجه تسمیه این است که هر قدر ماهی در آن چشمه

است یک چشم دارد." ص ۲۴۲ - س ۳۵۲

^{۳۳۵} چیت ماه هندی مطابق تاریخ و اپریل تقویم انگلیسی ^{۳۳۵} مطابق می دیون ماه می انگلیسی.

۳۳۶

نود و نهمی ماند سه دفعه آبش بوش زرد و عوض پر کرده بیرون جاری می
شود بمیمن حال هر روز بلانامه شب و روز الی آخر ماه مار می باشد. از گاه
در زمستان خشک گردد و هنوز آن را تره سندیامیگویند. هر سال در ماه جمادی
و مار دیان جاری می روند.

نقل است که در زمان پیشین اهل هند در آن جا بکثرت می رفتند

۳۳۶ واقعات مشهور صفحه ۲۶۸ در بیان غایب و غریب کشمیر - اختلاف دولت ایران و
غیاث است :-

در پرگنه بزرگ در موضع نود و نهمی هفت است سنگین و بلند
براری نام یازده ماه خشک می باشد و یک ماه اول بهار هر روز
بار آن عوض پر آب می شود. هر مرتبه دو سه گری و گهری بقدر دو
سه آسیا آب جاری می شود. بایا دود بخاکی حج در تصنیفات خود قلم
آورده است که دوله بایا در پیشی صاخر بود آنجا رفته دید که ایندهام مردم
کفر از هر طریقه بسیار می شود. آن سنگ را به هم زده هم بنام مسجد خود
آب آن چشمه از زیر مسجد در وقت خود جاری می شود.

آماه فیصل حسن - مطابق بیان ابوالفضل است که در آئین اکبری جلد دوم

مترجمه بهیر ص ۲۵۶ مذکور است :- حاصل دوح ذیل است :-

نزد قصبه بزرگ خوشه است که بقدر هفت ذراع طویل است
در عمق بقدر فدا دم - این مقام بسیار مقدس شمار می شود از عجایب است
است که عوض منور و قریباً یازده ماه خشک مانده در ماه اردی بهشت
از قدرت ایندی آب از آن مثل فواره جوش زند - در زمان قدیم این جا
غایب بود سند براری نام - و چون این پر شود از مقام دیگر چشمه است (تتبع بر صفحه بعد)

دله ریشی نام فقیرے دیاں جامنسروی بود اورا از دحام مردم ناخوش آمده سنگ
 بست چشمه مذکور که به ترتیب بیاض و ناودان آراسته بود برهم زد. ازاں باز آتش
 کمتری جوشد بآباد او دغاکی می فراید. بیت

طرفه یعنی هست در کشمیر نامش سنده بار

آمد و رفتی عجب دارد برون و شب حال

پلوه سنده چشمه ایست غریب منقطع موضع سدا پرگنه شاه آباد که آتش
 در زمستان دوسه ماه خشک می باشد و در ماه پهاگن و چهره و بیسکه آتش جاری
 گردد. بعد آن تا ماه ساون به شمال انفاس انسانی می جوشد یعنی یک نفس آب از
 زمین جوشیده جوئے جاری می شود پس نفس دوم گویا از حلقه باز پس فرو می رود.
 عوض خشک گردد بنود آن را پرستش می سازند. شیخ داود غاکی می فراید. بیت
 چشمه یگر بکر هست نامش پلوه سنده

هست هر دم آمد و رفتش چو انفاس بر حال

لدره سنده چشمه ایست در پرگنه شاه آباد قریب موضع الم متصل غار مندا

(سلسل) نام جوشش زند. از مجموعه این هر دو چشمه عوض مذکور در جوش

می آید. گاهی چشمه مذکور به سه ساعت متواتر جوشش زند و گاهی

در آن واحد غائب گردد. بعد ازین آب چشمه کمی پذیر شود حتی که

قطره آهے درونی ماند.

ملک جید بچاؤ دره مقام جوش زند چشمه مزبور دیا لگام قرار

داده است (تاریخ کشمیر قلمی صفحه ۱۰۶)

۳۳۹ از خلفائے بابا حنیف الدین صاحب مهابده و مشابده و مردم تراش بود. قبرش در

موضع اکمال نشان داده اند.

بالائی کوه در ماه حیثه چند روز آبش جوش می زند بدین پنج که یک نفس آب جوشیده از بلندی کوه مثل نادران آب فرد می یزد چند ساعت گذشته بند می شود تا چند ساعت خشک می ماند - باز بدستور سابقه جاری می شود. ^{۳۳۸} در آن ایام اهل هند در آن جا رفته غسل می سازند - گویند ابتدای ۱۵ ماه بیا که تا ۱۵ مار آبش در شب و روز یازده مرتبه جوش می زند - بعد از آن همیشه جاری می باشد - در موسم زمستان دوسه ماه خشک می شود -

گنگه براری - در موضع بون لاهه در پرگنه دین سو چشمه ایست که تمام سال خشک می باشد همگی بتایخ ۸ با درون سودی که آن روز بمبله هر موکله گنگا می باشد از خوف چشمه مذکور آب می جوشد. ^{۳۳۹} اهل هند آن را گنگه جثن می گویند - آن روز در آن جا رفته غسل می سازند فاصیت آن برابر هر موکله گنگا پندارند -

هلدر - در پرگنه لار بالای کوه رنگو چشمه ایست آب آن قطره قطره از سنگ تراوش می کند و در میان چقری جمع می شود و بیرون نمی رود - اهل هند بر آن ماه حیثه سودی در آن جا رفته غسل می سازند - مورخان به نسبت آن کیفیت می نگارند غلط صریح هست - ^{۳۴۰}

۳۳۸ واقعات کشمیر خواجه محمد اعظم صفه ۲۴۲ و ۳۳۹ تایخ کشمیر صفه ۱۰۶ تا مصنفش از ذکر میل و رفتن هند در آنجا بملک غفل خاموشی اختیار کرده است :

۳۴۰ لیکن بیان خواجه محمد اعظم در واقعات کشمیر چنین است :-

در پرگنه لار بر سر کوه رنگو سنگه خوف نمودار است مقرر است که

در هر دهم ماه فرد درین از هر پستان آن سنگ آب جاری می شود

تا آن سنگ پر آب نمی شود - و اگر در هر از کس برودند میخ کمی نمی کند - (بقیه بر صفه ۱۱۳)

چشمه هیه مال - در موضع بله پور پرگنه پسره سمن نهایت دل کشا -

چشمه ناگی ارجن - در موضع سوپن نامن پرگنه باٹھو -

چشمه پاهه لرن - در موضع سالیه پرگنه کها هو پاره مشهور است -

اہل ہنود قابل اند کہ از تغیل آس جرایم دور می شوند بروز . . . ۹۰۰

اڑیل ناگ چشمه ایست در پرگنه اولر زبرد دامنہ کوه بہ کثرت آب

شریک دیر ناگ و دلمات موفور را سیراب می سازد -

مہاپدم ناگ - در پرگنه اولر موضع نرال واقع است - گویند در زمان

سابق آبشہ فراوان جاری بود الحال مثل بطیمہ یافتہ می شود مورخان ہنود

مبالغہ می نویسند کہ مہاپدم ناگ در زمان سابق مستور شدہ در شہر سندمت

ہوشیدہ تمام شہر را غرق آب نمود - الحال آس را اولر ناگ میگویند کہ بہ اسم

پرگنه اولر موسوم کردہ اند -

مسئلہ ایک شبہ روز چہنیں می باشد - بعد آس و دازد ماہ خشک خالی است +

در اصل بیاض چہنیں یافتہ شد +

از زمانہ قدیم ہنود این دیار افسانہ لمئے بے شمار باین چشمہ منسوب میکنند - از انجلیکے این است کہ

چشمہ مزبور قیام گاہ مہاپدم ناگ (مار بزرگ) بود قبل در دوش در سر زمین کشمیر مہاپدم از نیلہ

بادشاہ این دیار اجازت قیام طلبید - او در خواستش را قبول نمودہ در چند پور کہ بعد از ان سندمت

نمر شہر گشت جائے داد - گویند کہ ریشی در داسا از شاہ دس داگ سودر شہرش بخوبی استقبال

ندیدہ دعلئے بد کرد - چنانچہ مہاپدم در نتیجہ این دعا پشگل اصلی آمدہ شاہ مزبور از غرقاب

شدن شہر سندمت نگر آگاہ نمود - بنا بر اطلاع مار مزبور شاہ مزبور مع رعیتش از شہر سندمت

بطرف دشوگا سو پور رفت و در انجا بنیاد شہر انداخت - بعد از ان شہر سندمت نگر در چشمہ بزرگ تبدیل

شد و حالا بنام چشمہ اولر مشہور است (این شہنشاہ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۱۱۵) +

چشمه زیون - در موضع زیون پرگنه دهم واقع است. اهل هندو آنرا نهایت متبرک می دانند و بروز دوازدهمی ^{۳۳۳}جیته بدی در آن جابیده می باشد. نیله ناگ - در کرپوه ناگام سر راه چار واقع است مثل تالاب طویل و فراخ بود آبش جاری نمی شد در سنه ۹۶ هجری ناگاه خشک شد.

نیله ناگ دوم - در موضع گوگجه پتھری پرگنه ناگام زیر دهن کوه مثل ندی تالاب است عمیق و وسیع آبش همیشه مسدود یک قطره بیرون ترشح نمیکند. مردمان بسیار کوشش می کردند آبش جاری نمی شود. اهل هندو آن را پرستش می کنند همچو بندگان در وقت پیشین چند دره پندت نام شخصی از دست دیوان در میان آن غرق شد. از نیله ناگ نیله مت پورین تعلیم یافت و در آئین اکبری مرقوم است که در زمان بدشاه برهنه در و میرفت و بعد دوسه روز بیرون آمد و تحفه نامی آورد و چیز نامی داد.

چشمه کریشور - در موضع کریشور پرگنه آنچه واقع است. در شش ماه زمستان همیشه خشک می باشد. اوایل بهار مردم زمیندار در آن جابج گشته

تحصیل پلوا مه :

آئین اکبری جلد دوم مترجمه جیث صفه ۳۵۸ - حسب قول ابوالفضل زیون چشمه ایست که اهل هندو با دغال بنک یا بدگیرند. چنانچه وقت چیدن فصل زعفران در چشمه مزبور شکرگو می اندازند. اگر در آب جذب شد بهتر در نه خواهند دانست که دیس سال فصل زعفران خوب نخواهد شد :

۳۳۵ - دوازدهم جیته (مطابق ماه جون تقویم انگلیسی) تاریک :

۳۳۶ - تحصیل سری پتا پنگه پده (جیون ایندکشمیر صیف صفه ۸۹) :

۳۳۷ - جیث آئین اکبری جلد دوم صفه ۳۶۳ :

گو سفندے ذبح کرده طعمے ترتیب دهند و بعد تقسیم آن به عجز و نیاز بدرگاه بے نیاز
انجا کنند و الحال آب جاری می شود۔^{۳۴۹}

نراین ناگ - در موضع کھاگہ پرگنہ بیروہ واقع است - یک نہر آب از
وض آں جاری گردد - و چند قریہ را سیراب می سازد - و الی آں چہار چشمہ
دیگر است بے نام - سوائی آں در موضع مذکور چشمہ های بسیار است۔^{۳۵۰} مورخان
پیشین می نگارند کہ ہر گاہ کسی بر چشمہ نراین ناگ رفتہ آواز می کند - آتش
متموج و متحرک گردد۔^{۳۵۱} نامہ نگار را متحرک و متموج آں چیزے بہ نظر نیامد -

عین القنوت متصل و متی پورہ پرگنہ اولہ واقع است - در آن جا
بوی گوگرد می آید و بہ وقت دست شستن انگشتی نقرہ زرد می شود -
صاحبان جرب را تغیل ازاں مفید است۔^{۳۵۲}

چشمہ تہ دان - در موضع دبح متصل شوپیان واقع است آتش

۳۴۸ " واقعات کشمیر " در بیان عجائب و غرائب کشمیر صفحہ ۲۶۷

۳۴۹ نزد دانگت تحصیل شہر خاص (جوں ایند کشمیر سٹیٹ صفحہ ۸۹) :

۳۵۰ ابو الفضل در آئین اکبری :

۳۵۱ " واقعات کشمیر " خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۷۲ - اما در دو بجائے کھاگت پھاگت مذکور است

چنانچہ از اقتباس ذیل معلوم توان شد :

" در قریہ پھاگت پرگنہ بیروہ چشمہ ایست سی نراین ناگ اگر از خلج صد و ہنگ

اتفاق افتد آب چشمہ چنان تلاطم میشود کہ امواج از کنار گذشتہ بکنار میسرد۔"

۳۵۲ " واقعات کشمیر " صفحہ ۲۷۱ - اما در آن بجائے " دنتی پورہ " رتتی پورہ درج است

قیاس می گوید کہ مؤخر الذکر درست است :

۳۵۳ تصبہ ایست در کشمیر جنوبی :

دوازده ماه گرم می باشد. صاحبان جرب را بر دیک شنبه غسل ازال آب
مجرّب است.

گیت گنگا - در موضع ایش براری پرگنه پهاک واقع است. آتش
قیلے می جوشد. اهل هنود آن را بزرگ پرستش گاه پندارند و به روز
اول بساکه دران جامبله می باشد.

وچارناگ - در محله نوشهره واقع است. اهل هنود تغیل ازان کفارت
ذوب پندارند و بروز ماوسی چیتربدی دران جامبله می باشد.

چشمه کھیر بھوانی - در موضع توله موله پرگنه لار بزرگ پرستش گاه
اهل هنود است. آتش قیلے تراوش می کند. وقت بوقت رنگ آتش متلون
می شود. گاه گلآبی رنگ. گاه سبز رنگ. گاه سیاه رنگ می شود
رنگ سیاه مردم هنود بد می دانند. گویند دران جا ظهور راگنیا دیوی است
هر ماه بروز آشمنی شکله پرخ دران جامبله مقرر است و بروز آشمنی جیبه مبله
کلاں باشد. بسیار خلق جمع می شوند.

۳۵۴ آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۱ - اما دران نام این چشمه بجائے "گیت گنگا" "سرواسر"
درج است *

۳۵۵ لفظ است سنکرتی بمعنی اختتام ماه چیت *

۳۵۶ بنایخ هشتم روشن شکله پرخ اصلش شکله پکھش است. نزد هنود چنانکه مذکور شد
همراه بد و حقیقه مساوی منقسم است. پانزده ایام اول روشن و دیگر پانزده ایام تاریک
حقیقه اول را میشد ی یا شکله پکھش می گویند (شکله بضم شین و سکون کاف در سنکرت بمعنی
روشن و پکھش بفتح باء فارسی بمعنی بازو) و حقیقه دوم را بدی یا کرشن پکھش گویند و کرشن
بکسر کاف سکون حرف آئینده بمعنی سیاه در سنکرت و پکھش همان که مذکور شد *

وترگنگ - زیر دامنہ کوه موضع میگام پرگنہ نعل واقع است۔ آبش صاف و باضم بوقت اسقاط باران ساکنان آں جا اجیاناً لختہ از پوست گاؤ در مجرای آب چشمہ پنہاں میدارند۔ فی الحال بارش ژالہ و باران می شود۔
نامہ نگار یک روز این حال مشاہدہ کردہ است کہ بہ سبب شدت ژالہ محصولات تلف شد و بروز ساون سدی دوا دشی^{۳۵۸} درآں جا میلہ ہنود می باشد۔

ناران ناگ - در موضع دانگت پرگنہ لار زیر دامن کوه بوٹی شور واقع است۔ بت خانہ بوٹی شور معمورہ راہہ جلوک^{۳۵۹} درآں جا موجود۔ اہل ہنود بوقت میلہ ہر موکٹہ گنگا ہنگام رجعت میان آں چشمہ غسل می کنند و در آں جا ختم یا ترا می کنند۔

شنک پال - برکہ کوہ متصل موضع برار و دچھنہ در پرگنہ کویہامہ واقع است
شیخ بابا داؤد خاکی در آں جا مسجدے عمارت کردہ مدت چہل چلہ درآں جا^{۳۶۰}
ملک جیدر چاڈورہ مصنف تاریخ کشمیر خاصیت منر پوز را نیز آزمودہ است چنانکہ می گوید:-

”در پرگنہ لار بر سر کوہے بلند جوئے آبے جانب جنوب جاری است۔ نام آں جوئے اوترگنگ است۔ اگر کسی در آنجا برسد و گوشت گاؤ یا مرغ بہ پزند و بخورد رسیدن اگرچہ غیر موسم باشد آں قدر برف می بارد کہ اگر کسی چہل کس باشند در نہ برف غائب شوند۔“

۳۵۸ دوازدہم رشن ماہ ساون (مطابق ماہ جولائی تقویم انگلیسی)

۳۵۹ (۳۴۲ قبل مسیح)

۳۶۰ مریدے است از مریدان با اخلاص حضرت مخدوم العارفین شیخ حمزہ کشمیریؒ۔ بقول مصنف واقعات کشمیر مریدے بود صاحب حال ہمیشہ بدین حق می گرایند۔ تصانیف کثیرہ دارد کہ منجملہ ازاں ورد المریدین و شرح آں دستور السالکین و قصیدہ جلالیہ و رسالہ فلسفہ مشہور است (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

به عبادت مشغول بود. نظاره عجیب دارد -

پنجه ناگ - در موضع گردنه پرگنه کویهامه واقع است. غسل ازاں اهل
جسرب را مفید -

پاپ چمن - در موضع پاپ چمن پرگنه کویهامه واقع است. آب قلیل
ازاں می جوشد. اهل هنود اعتقاد می دارند که از غسل آں گناهاں شسته میشوند
و بر دوز سال نویله می باشد -

چکری شور - در موضع آدیتھ موله پرگنه کویهامه واقع است. اهل هنود
آں را متبرک می دانند -

زلی شور - در موضع هر ون پرگنه زینه گیر واقع. معبد هنود است -
اننت ناگ - بر کوه شیوه پرگنه زینه گیر واقع است. در آن قسریه
چشمه ای بسیار موجود -

لچمن ترنت^{۳۶۱} - در موضع لٹ شات پرگنه زینه گیر واقع است. اهل
هنود بر دوز ماوس^{۳۶۲} در آن جامی روند -

هر ناگ - در موضع هر ون پرگنه زینه گیر واقع است و هشت چشمه
دیگر از هفت پیرو؟ حوالی آں موجود -

شیوه ناگ - در موضع تره گام پرگنه و تر چشمه فراخ است. باهمیاں
بسیار دارد. آبش مصفا -

سلسل، در ۹۹۳ ه در عهد یعقوب خان چک پادشاه آخری کشمیر رحلت نمود -

تاریخ دفاش "خیر مقدم" دریافت کرده اند -

۳۶۱ صبح تیرتھ "بزبان سنکرت بمعنی زیارت گاه -

۳۶۲ روز پانزدهم "کرشن پکھش" -

شومہ ناگ - در موضع شومہ ناگ پرگنہ و تر و سیم چشمہ است یاہیاں

بسیار دارد -

چشمہ زیتی شاہ - در صحن مقبرہ زیتی شاہ ^{۳۶۳}ستانہ واقع است یاہیاں

بسیار دارد آبش خوشگوار -

چشمہ مننر مار در پرگنہ و تر - عجیب چشمہ است آب مصفا دارد -

ناران ناگ - در موضع مقام درودہ پورہ پرگنہ و تر - نہایت عجیب -

بمبناگ - در پرگنہ و تر بالائی کوه جٹن بسیار فیاض -

سید گنگا - در کندی و تر - ہندواں آں را پرستش می کنند -

رام گنڈ - سینا گنڈ - لچمن گنڈ - ہنومان گنڈ - در پرگنہ و تر علاقہ

نے ہری از موضع میل پال یک کردہ بالا بر کمر کوه دت چہار چشمہ واقع است - گویند رام چند ^{۳۶۳} در اں جابت خانہ افراختہ بود مدتی در آں جایاں

می کرد - اہل ہنود در اں جا بہ زیارت می روند -

گوتم ریشی ناگ - در موضع گزریال پرگنہ و تر چشمہ است عجیب

آبش فراواں می جوشد - یاہیاں بسیار دارد - اہل ہنود آں را مبارک می

دانند -

^{۳۶۳} مجذوبے بود از چکان کپورہ بہ جذبہ عشق الہی آوارہ و غرباں می رفت مقبرہ اش در علاقہ کامراج زیارت گاہ خاص و عام است - بقول صاحب واقعات کشمیر شخص مزبور معاصر حضرت مخدوم شیخ حمزہ رحمۃ اللہ علیہ است و در خدمت حضرت ایشان حاضر میشد :

^{۳۶۴} حکمران اچودھیا (قبض آباد ہند) است کہ بہ عقیدہ ہنود ذات باری در و حلول کردہ بود - مورخان ہنود زمانہ ہشت لک سال قبل ازیں بیان کردہ اند ؟ (جامع اللفات اردو)

چشمه شاهی متصل شهر زیر دامنه کوه شالمار آب آں نهایت عذب و لطیف و خوشگوار است. سلطانین و امرای این دیار به کمال هوس آب آں چشمه استعمال می دارند. بنا بر آں آں چشمه را چشمه شاهی نام کرده اند. شاه جهان در عهد خود عمارتے خوش و باغی دل کش در آں جا احداث کرده حوض مرچشمه را سنگ بستی عجیب آراست بکیم بدین تازیانه گفت :-

تاریخ در قدیم نشسته بر کوثر ^{۳۶۵} شاه مراد علی جم بابه
گفتش السلام گفت عليك گفت برگرد گریه میخوای
گفتش بهر چشمه تازیانه گفت برگردی کوثر شاهی
شیخ غلام محی الدین در عهد خود عمارت و حوض را مرت نمود میرزا محمد تازیانه گفت :-

تاریخ سال تعمیر حال چشمه شاهی ^{۳۶۵} گفت ترجم ز روی آگاهی
نیله ناگ متصل بستر آگه از پرگنه شاه پره ^{۳۶۶} زیر دامن کریه نهایت مرغوبست
کیال موچن - در موضع دگام - پرگنه باکو - بر رودخانه زنبی آره - بنود
آں را برستش می کنند -

^{۳۶۵} مراد از شاه مراد شاه دلاوت حضرت علی کم الله وجهه تعالی الله که علی مراد خان صوبیدار کشمیر
در عهد شاه جهان چنانکه بعضی مورخین کشمیر مثل صاحب نگارستان کشمیر فهمیده است

^{۳۶۶} $\frac{۵۱۰۳۲}{۶۱۹۳۲}$: ^{۳۶۷} صوبیدار کشمیر و وزیر کمال (۱۸۴۶ - ۱۸۴۷)

^{۳۶۸} ۱۷۵۸ هـ

^{۳۶۹} سور در پرگنه مرارج (درین بخش یوگانی آف کشمیر)

^{۳۷۰} باث - در مرارج (ایضا)

سوکھ ناگ - در پچھتار از مقام بالا آبش در رودخانه لدومی رود - نہایت عجیب و دلفریب است -

کوٹھیر ناگ چشمہ بہت دلکش و موضع کوٹھیر پرگنہ کوٹھار بر ساحل آں بنیاد مند و قدیم موجود -

چشمہ شمع مال - زیر دامن کوہ شمع مال - آب آں بسیار خوش گوار است و بہ زراعت شمع مال سیراب گرداند - قلیے بدریای لاد پیوند و اہل ہنود آں را چھک ناگ میگویند - و برالہ عوام مشہور است - کہ حضرت امیر کبیر میر سید علی ہمدانی قدس سرہ در آں جا تشریف بردہ اند - بلکہ چشمہ مذکور را بہ کرامت خود ظاہر کردہ اند - واللہ اعلم -

عین العفونت - در موضع دین پرگنہ و ہمو واقع است - ازاں جا بوی گوگرد می آید -

رودخانہا کی کشمیر

ساندرن - برف آب کوہستان براہ مال و آب سر چشمہ و بر ناگ و عیون شاہ آباد مجتمع گشتہ رود بہ ہم رسد و سیرابی منروعات کردہ بمقام کھنہ بل بارود ^{۳۴۲} برنگی دارہ پتی شامل گشتہ مسمی بدریای بہت گردد -

رود برنگی - منبع آں برف آب کوہستان ہوکھ سر و نو لوگ ^{۳۴۳} نے میان پرگنہ برنگ و از آب چشمہ سار ککو ناگ و غیرہ آب گرفتہ قریب قصبہ انت ناگ بارود ساندرن دارہ پتی ملحق گشتہ موسوم بہ بہت گردد -

لہ پتی - مخرج آں آب سر چشمہ تہر ناگ و برہمہ سر و رودرہ سر و

۳۴۱ جموں ایند کشمیر ٹیٹ صفحہ ۵

برف آب کوستان مرگن و غیره آب چشمه سار اچھے بل و سرچشمہ بلون و
انست ناگ و غیرہ رودے مجتمع گشتہ آب بزرگی و ساندرن بہ مقام کھنبل
لاحق گشتہ عمق بہم رسانیدہ دریای بہت موسوم گردد۔

لدریا المبودری۔ از برف آب کوستان جنوبی پرگنہ لار و کوہ امرناقہ
چهارجوی یک جا مجتمع گردد۔ یکے از راہ گوپہ بری دوم از کوہ دارہ داس۔ سوم
آب سرچشمہ نار سر یاقی پرگنہ پھاگ۔ چہارم آب نیورع شیشرم ناگ
بحیثیت اجتماع رونے بہر سرد و مزدعات دھن پارہ را سیراب کردہ
چہار بخش می شود بہ چہار محل و با آب دریای بہت ملحق گردد۔

رود و کشو۔ منبع اصلی آن سرچشم کوثر ناگ است و از برف آب
ہمالی کوستان و آب کوثر سرد و تہر سرد و سرمای دیگر شکوہ وافر پیدا کردہ
من مقام اہرہ بل قریب موضع وڈ آب آن رود بار میان تنگنای دیکہ
مضیق از بلندی سہ چہار صد درہ مثل آب چادر فرو میریزد۔ بہ تحریک ہوا و
رفت محل آب را مثل غبار مترشح ساختہ تماشا ی العجبہ قدرت الہی مشاہدہ
گردد۔ چنانچہ شاہان مغلیہ برای سیر و تماشا در آن جانی رفتند و شعرا در وصف
آن مثنوی ہا گفتہ اند۔ ظفر خان حسن

و جنت چند گوی از سخن در ندارد آتشائے مثل آہر

۳۴۳ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ منسٹر ۳۴۵ ایضاً ۳۴۶

۳۴۷ برادیت صاحب جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ از آب کوہن ہار ۳۴۸

۳۴۹ نیورع بالفع چشمہ کہ ہمیشہ از آن آب مارو دیکند جمع اش نیابیع الشمس اللغات

۳۵۰ بطرف شمالی کوہ کوہن ہار نزد کوہ ہاگنس ۳۵۱

۳۵۲ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ منسٹر ۳۵۳

یکے دیبای پے پایان ذخار ز اچ کوه می غلط به یکبار
چو گردد از قرا کوه را می شود که از نزدش گوش را می
یقینم شد این گردنه دولا ب که گردد آسیای چرخ زیر آب
نگه داید تماشا ئے نظر را که پالغزو ازاں خود به صرا

بعد از آب های انهار و چشمه سار بسیار در دودوشی که از کوهستان دیوه سر
می آید شامل آن گردد. هر و تھ و ترو که منبع آن سر چشمه و تھ و ترو که قریب
موضع بمنوه مشهور است از آب سنده نار و غیره سرشار گشته از موضع
المش رود ویشورا آبر و بخشد و بمقام نایمه از یقیه آب بنی آره ترقی
یافته منزع و عات پرگنه دیوه سر و آڈون دانست ناگ را سیراب کرده بمقام
سنگم بادبای بهت است ناگردد. دوازده بوی کلال ازاں منفجر می شود ازاں جمله
چهار بوی مشهور است یکے سود من از موضع جبه نگری برآمده در آڈون پایین
طراوت بخشیده باز با منبع خود میوند. گویند راه سودن حفر کرده است -
دوم باز که از موضع و لعلیجده گشته دلت آڈون را سیراب کرده بمقام ناد پوره
شامل منبع خود گردد. سوم نوگر که از لکهر پوره منشق گشته در ضلع کوه گام دیوه سر
گذشته از موضع کیوه لاحق به ویشو گردد. چهارم ناندی که از مقام المش برآمده
در ضلع ناندی پرگنه انست ناگ تا بجبهانه رفته شامل بهت گردد. گویند
نشدی نام نئے فاجره بود. وی حفر کرده است.

نمی آره. منبع آن آب نندن سر و چندن سر و برف آب کوهستان
روپری و دادره مال و پیر و خیال است و از راه همیشه پوره جاری گشته انهار متعده
ازاں متفرع گردد. یکے سن گلو که از موضع ژو گام می آید و در پرگنه آڈون زمین پور
۳۸۰ جموں ایند کفیر سیٹ. انادو بجائے دار مال کوه شوپ کور راے نیاد نکند است

مزروعات را طرأوت کرده به مقام دچی باز شامل منبع خود گردد. دژم جوی ناٹھو
پایین زدگام منبع گشته از موضع ترنوش شامل سن گلو گردد. نہر سوم لاڑکہ مزروعات
سیرہ سن را دیر گنہ شکرده و چند مدهات چھراٹ را سیراب کرده از موضع
لوگنہ دھب درگذشته در گوری پورہ پکش آب فیل تپہ گام پورہ و از موضع
لل لار آب نالہ رتنی پورہ کہ ہم آب رنبی آره است با خود متحد ساخته آب بہت
آبرو بخشد. نہر چہارم از موضع ۳۸۱ جدا گشتہ مزروعات را سیراب کردہ از
موضع کاوہ و نی شامل بہت گردد. و خود رنبی آره میان پرگنہ شادوہ می گذرد
و مزروعات را سیراب کردہ از قریہ نابنہ بارود ویشو شامل گردد.

رامشی. منبع آل آب سرچشمہ رامہ سرد برف آب کوہستان خوری
و کاڑہ گلہ والی وٹ پنڈاشتہ اند و بمقام دان زب سہ حصہ می شود یکہ نہر
رامشی کہ از راہ پکمر پورہ تا قصبہ پزار می گذرد. دژم رود رامشی کہ کرپوہ
خام پور را سیراب گرداند. سوم رود رامشی کہ میان تپہ پھراٹ مزروعات
را سیراب کردہ بمقام کا کا پور بادربای وٹنا شامل گردد.

رود تولہ برین. منبع آل پکش آب کوہستان فوجی پزار و پکمر پورہ
است کہ براہ قبصر تولہ مزروعات را تا زگی بخشیدہ از موضع دتھنا شامل
بہت گردد.

رود دود گنگا. مخرج آل آب سرچشمہ دودھ سرد آب کوہستان

۳۸۲ البیاض فی الاصل ۳۸۲ ایضاً ۳۸۳ ایضاً و لتا چنانکہ قبل

ازیں مذکور شد نام سنکرتیست دریائے دہت کہ حالا بہ جہلم شہرت دارد:

۳۸۴ پکش پونج شین و کسرکاف بہ ہندی تراوش آب را می گویند:

(جامع اللغات اردو)

سنگ سفید و کازره گله و عیون آن سواد است و میان دره آری گام و ناگام به چند راه مزدوعات را نصارت بخشیده بمقام ^{۳۸۵} چچم بل دیبای بهنت را متصاعا گردرد. آب آن به غایت لطیف و خوشگوار.

رود آچم - منبع آن برف آب کوستان راه یار و آب سرچشمه مائی آن طرف مجتمع گشته مزدوعات دلت مانچامه و دین شو را سیراب کرده در نبل بمنه داخل با آب ماکور سر لایق گردد.

رود کانهامه - منبع آن یک آب شک ناگ و برف آب کوستان بیرون دوم برف آب کو پالس و نوسه میدان میان پرگنه بانگل به انهار متعدد جاری گشته مزدوعات را نصارت بخشیده نهر ازان منشق می شوند نهر اول میان کانها - نهر دوم راه مانجی ویره - نهر سوم براه سلطان پوره شامل کولاب پامسر گشته براه ناید کمی برآمده برابر تار شامل تالاب اولر گردد.

رود ننگل - منبع آن سرچشمه ایلا پتری و برف آب کوستان افروٹ میان گلرگ ساری گشته و از آب کوستان دیگر استعداد وافر حاصل کرده و زرع پرگنه کوهن را طراوت بخشیده بمقام تازوه شامل اولر گردد.

رود بار ماروئن - منبع آن آب سرچشمه مارسرو و برف آب کوستان پهاک است که میان دره داجیه گام براه تیل بل داخل کولاب دل می شود. انهار متعدده ازان منفک گردد و راجه بک نهر ^{۳۸۶} از موضع ناگر پوره حفر کرده سمت شمالی

^{۳۸۵} اما مصنف چون ایند کشمیر سٹیٹ بر ذکر کازره محل اکتفا نموده است :

^{۳۸۶} در حدود غربی شهر سر نیکر :

^{۳۸۷} راجه بک پسر راجه مهر گل است. شصت و سه سال حکمرانی کرده درگذشت. زمانه حکومتش بقول جیرٹ مترجم آئین اکبری ۵۳۲ سال قبل مسیح بود.

پیرگنه چاک را نصارت بخشید آں را ماؤس نامند و بهائیگیر شاه از موضع
مارون نهری جدا ساخته بارخ شامل از رشک بهشت گردانید - آصف بجاہ خان
نهری از ان منشق کرده بارخ نشاط را طراوت بخشید و بهی جناب خواجہ شاہ نیاز
نقش بندی نهری از مارون بالاتر زیر دامن کوه ساری گشته مزدغات موضع
برین ^۱ سرسبز گردانید و آب رود بار مارون با آب تالاب ^۲ دل متحد گشته - به دو
راہ جاری می شود - یکے نالہ نارمن مقام خواجہ بابر بل نهری از ^۳ دل جدا گشته
داخل براز نبل گردد - ازاں جا میان نالہ مار که بد شاه میان حصہ شمالی شهر
حفر کرده است هشت ماہ تابستان جاری گشته مزدغات اچمن را سیراب
گرداند چند بوی ازاں منشق گردد - یکے بوی سید بزرگ شاه که میان خانبار
جناب سید بزرگ شاه قادری حفر کرده است - دویم دولت کول که دولت چاک
در ایام حکومت خود میان صحن خانہ خود گذرانیدہ بود و به سبب واقفہ آتش کھارہ
بازار منہدم گشته - آنگاہ خواجہ شاہ نیاز نقش بندی ہفت ہزار روپیہ صرف
کرده نهر مذکور را باز جاری ساخت - سوم بوی کاو ڈارہ - کہ براہ مرجان پورہ
شامل خوشحال سرگرد - چہارم بوی تارہ بل از اشرف کدل جدا گشته در

^۴ سید بزرگ شاہ فرزند ازبند سید غلام شاہ جواد دینک نہاد بود و از
خلیفہ والد ماجد خود بابا نور الدین پانپوری الکتاب آداب طریقت نموده بدرجہ شہود
اعتلا فرمود - مرتبہ بود صاحب بود و سخا با وجود علائق دینوی ہمیشہ در عبادت و ریاضت
می کوشید - وفات ایشان چہارم رجب ^{۱۲۳۵} ۱۲۳۵ بہ وقوع آمدہ در خطیرہ اجداد آسود -
تاریخ وفاتش ازین شعر مفہوم می شود :-

تا نفعی صبح ہر تربیت داد - خواجہ سید بزرگ شاہ نہاد

(مخلص از تاریخ حسن قلی جلد سوم ورق ۱۴۷)

خوشحال سرسبز کرده داخل آنچاه سرگردو حصه دوم آب ذل برده پونشی کل از جسر
در گن برآمده محاذی شیر گز بھی داخل بهشت گردو۔

امراو تے۔ از برف آب کوہستان و چین پدہ و کوہ امر ناتھ رودے
مجمع گشته میان دره کوہستان می گذرد کہ خاک آن کوہ بسیار سفید می باشد
و بروقت همچان آب خاک سفید با آب مخلوط گشته آب را مثل شیر سفید
نگرداند۔ پائین سونہ مرگ با سند لار ملحق گردد۔

کیرانکہ ندی۔ با اجتماع آب های سرچشمہ ہر موکہ گنگا و کولوسر و غیرہ
برف کوہستان ہر موکہ رودے ہر سیدہ از موضع کنگن با سند لار ملحق گردد آب آن
بجایت لطیف و خوشگوار و ماضم گفته اند۔

سند لار۔ سرچشمہ دگہ سکن بر فرق کوہ زوہر بال واقع است آب
آن دو حصہ می شود یک حصہ بجانب مشرق می رود و دیگرے سمت مغرب آتا
حصہ شرقی با آب انہار متعدد کہ از کوہستان حدود در اس می آیند لاحق گشته

۳۸۹۔ خواجہ شاہ نیاز نقشبندی خلف الصدق خواجہ عبدالرحیم شیخ کمان است۔ صاحب
کلمات علوم ہلاری و مثنوی بود۔ در علم قرآن و آحادیث و ستگاہ کافی داشت۔ از استادان
او ملا عبدالباقی مرحبان پوری خاص شہرت دارد۔ ہچنان مد بدل و سخی و جود عطا ید طوئے
داشت۔ از معاصران سیاح مشہور ولیم مورکرافٹ است۔ گویند و قتیکہ کوائل ولیم
مزور بہ سیاحت ترکستان می رفت و دوراہ از دست ترکماناں اسیر شد۔ خواجہ شاہ نیاز
نقشبندی از زہجات باطنیہ اورا از دست آنہارائی رہامد۔ از تہنیتا تش رسالہ پلائے در
تصوف و دیوان نیاز یادگار است۔ ہر دو کتب در مطبع مجددی امرت سرچاپ سنگی گردیدہ
است (مخلص از پنج حسن قلمی جلد سوم ورق ۴۴)

۳۹۰۔ جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ)

رودے بہم رسد۔ بعد آ بارودخانہ وکھ شامل گشتہ از علاقہ کرگل بہ جانب شمال
عبور کند۔ از جا بادریای کلتشری کہ از کوہستان رودک وچان تھان وگردوک
و غیرہ باکمار رود شور می آید بہو ستہ بنام اباسند نام زد گشتہ میان درہ های
کوہستان ملک اسکردو دہونزی ونگری وگلگت و داردو و غیرہ عبور ساختہ
زیر قلعہ اٹک بدریائی اٹک سی گردو و دریای لند کہ از کوہستان کابل می
آید شامل آں گشتہ پائیں ملتان دریای پٹی پنجاب را منلاطم گردانیدہ در بحر می پاشد
متوازی گردد۔

جستہ دوم آں جانب مغرب جاری گشتہ از آب انہار و جوی بار کوہ سار
یمین دیار و فار خود حاصل کردہ و از آب رود اسرا دتی کہ از کوہستان چمن پاہ
می آید شکوہ آں نفع اضع گشتہ نام آں رود بار سند لار گشتہ می شود پس
ازاں جوی بار نیلہ گار از سورہ فرا و شامل گشتہ و رود کرانکہ ندی از موضع تنگن
آیمختہ و از موضع دُسن نہر برہمہ سر متفق کردہ برگنہ لار را سیراب گرداند۔ و از
موضع ہرن منتشر گشتہ آبش بہ چند راہ داخل آنچار سر گردد۔ و در زمان پیشین
سند لار براہ سہہ پور عبور کردہ از موضع شہاب الدین پورہ بادریائی بہت
طعن می گشت۔ اما در عہد عبداللہ خان ^{۳۹۲} دُرانی دریای سند طغیانی شدہ بطرف
آنچار سر۔ خود بخود را بہ غایب کرد۔ و بہ موجب غفلت محکام دوسہ سال معطف العنان
ماندہ از مزروعات دہات لار قریب لک خروار ضایع گشت۔ و در عہد سردار
عظیم خان ^{۳۹۳} بہ اہتمام علی قلی خان در ترمیم و تسدید آں مردار از سختی فراوان
رسید لیکن بعد دوسہ ماہ باز طغیانی شدہ سہ متین را از میان برداشتہ

۳۹۲ صوبہ ارکشیہ در عہد افغانہ (۱۸۰۵ - ۱۸۰۲) ۶۱۸۰۲

۳۹۳ صوبہ ارکشیہ در عہد افغانہ (۱۸۱۹ - ۱۸۱۳) ۶۱۸۱۳

آب آنچا بر سر متلاطم گردانید. الی الان همچنان میگذرد و به امتزاج آب
 اسراوتی آب سندلارده موسم تابستان برنگ شیر سفید و کدر می باشد قدی
 یو کشمیر افتخار بهر دیار است بهشت و سبیلش آب لار است
 قضا از سیم تا بش آفریده بنیر از موج گل طوفان نه دیده
 ندیده دیده افلاک با س زجوی شیر زینسا ایشا

و از آب سندلار نه بار بسیار منجر گشته مزدغات و بانغات را سیراب
 و شاداب گردانند. اول نهر لار کول که از موضع دمن جدا گشته در ذیل کوه شمالی
 مزدغات بعض دلت لار را طراوت بخشیده فیض بخش سایر الموضع پائین^{۳۹۳}
 میگذرد. ازاں جا که نهر مذکور راجه لارک چند حفر کرده است موجب آسایش
 لار کول گشته اند و در زمان سابق نهر مذکور تا دند آمله می رفت. ازاں جا راجه
 بجایید نهر^{۳۹۵} حفر کرده آب آب در اندر کوٹ رسانیده بود. الحال همگی تا
 موضع بادام پوره جاریست که در عرض راه زیر زمین میان نقب میگذرد. و تئیکه
 سلطان زین آتایدین پادشاه کشمیر بود و نهر لاری زیر دامن کوه دیار لاری
 جاری کرده دلت و قاپوره و غیره آباد ساخت. دو دم دُب کول از موضع میگام
 مزدغات را سیراب کرده تا موضع دُب میگذرد. سوم آره کل که از موضع
 پرنگ گشته زیر دامن کوه جنوبی میان سنگلاخ به مسافت دو دانه کرده در
 پرگنه پهاگ مزدغات را سیراب گردانند. گویند نهر مذکور راجه آرمی^{۳۹۶} راست

۳۹۵ پرگنه ایست در علاقه کامراج (این شنت چوگرانی صفحه ۲۷۱)

۳۹۵ (۸۰۳ - ۶۴۴۲) :

۳۹۶ بطور معجزه حاکم کشمیر شد. ۲۳ سال قبل مسیح وفات کرد. راجع بتاریخ حسن
 قلمی جلد دوم دوق ۲۸ ملوک خانقاه مقلد :

حفر کرده است لشکر خان که در عهد چغتای ناظم کشمیر بود^{۳۹۶} مذکور را مرت ساخت
از موضع بد پوره نصارت بخش آب سال خود گردانید چهارم ذکر کول که قریب
موضع دایلو از سند جدای شود همدوش آر کل مترودات دات پهاک را شاداب
می سازد. بانی آن راجه رشک^{۳۹۸} مشهور است که برای آبادی موضع مذکور جوی
کرده است و در عهد سلاطین دلی در باغ عیش آباد و نسیم باغ و دولت آباد و
افضل آباد^{۳۹۹} مستوک همی بود. پنجم شاه جوی که از موضع دایلو جدای شود سلطان
زین العابدین برای آبادی برگشته آردی و باغات و دولت خانه شاهی صافراش
تا نوشهره شده بود.

چشمه خاتون زوجه جلال شاه کورنهر^{۳۹۷} از شاه جوی چشمه کشمیر
جامع رسانید لهذا جوی مذکور با اسم چشمه کول شهرت یافت و در زمان
در عهد خود ترسیم و توسیع جوی شاهی به جوی نموده آب آن در باغ گلشن
بحر آرا و باغ گلشن و در شنی باغ و باغ عنایت و ظفر آباد رسانیده رشک بهشت
فرمودند. و سیف خان برای طرادت باغ سیف آباد پهلوی شاه جوی نهر
جدا گانه آورده بود الا آن معدوم. اخوند ملا شاه برای رونق باغ خود نهر
تاما موضع درند جاری کرده بود. الحال علامتش غیر معلوم. درین زمان مهراجا

^{۳۹۷} ۱۶۹۹ — ۱۶۶۶ به بعد شاه جهان چغتای بقول صاحب جامع التلغات اردو
احقاد بابر را که بهند حکمرانی کردند بخاندان چغتای موسوم بودند زیرا که جدا علی شاه امیر تیمور
ننگ از نسل چغتای خان پسر چنگیز خان بود.

^{۳۹۸} یک ارشاد ان کشمیر است که مذمباً بودا بود گویند که شخص مزبور همراه سلیمان در
کشمیر آمده بود. راجه ترنگنی جلد اول ترجمه انجمن تحفه ۱۰۸
^{۳۹۹} تفصیل این بار ضمن باغ امی کشمیرلاحظه کنید.

ز بنیر سنگ نهر شاه جوی و نهر ذکر کل متحد کرده در باغ سیف آباد برای کارخانه
جندره بای شالی کوب و ملمس خانه ابریشم جاری ساخت.

رود ارنی - منبع آن سر چشمه شیر اسر و سزمای دیگر است که با آب
کوستان هر موکه و غیره مجتمع گشته میان دره نادی بل پرگنه کویهامه به سه
راه شامل تالاب اولر گردد و سه جوی از آن منفک می شود. دو جوی در ضلع
آرکام رفته مزروعات را تا زگی بخشد و یک جوی زیر دهن کوه شمالی
مزروعات دلت را طراوت نموده در موضع بانڈی پور کارخانه جندره شالی
کوب را سر انجام نماید.

مدتی منبع آن بر قباب کوستان شمالی هر موکه و آب نیله سر و آب
ناله بونار است. مزروعات را سر سبز کرده از موضع ناخچه پوره داخل تال
اولر
گردد و سه شاخ آن که از بالا جدا می شود یک به براه بانڈی پوره و دوم براه دت پوره
سوم از راه قاضی پوره مزروعات را تازه کرده در اولر میروند. و زیر دهن کوه
شمالی دو نهر از قدیم حفر کرده اند که مزروعات اکثر دلت را تا موضع آکوسه
سیراب کرده با اولر پیوند. و آب رود بار مدتی به غایت باضم و خوشگوار است
ناله پھر و - که میان دره کامراج می گذرد. و منبع آن آب کوستان
و چشمه سار لولاب است. بعد آن بر قباب کوستان و عیون پرگنه و تتر
به سبیل نهر کل که منبع آن سخته کل ناگست من مقام آوت کوله شامل آن
گشته محلی بهم رساند که سفاین گراں میان آن سایر می باشند. انگاه بشمول آب
چشمه بار و انهار گردد و نواح منتهی گشته از موضع کوه واره رود مادر که مخرج

ناله یاکین

۱۴۰۱ - آون - (جموں و کشمیر سیٹ)

آن کاجی ناگست و از محل رود که بل رود محل که منبع آن گوهرچن ناگ می باشد با جمیع
 انبار و جوئیبار که از کوه کاجی ناگ می آیند ترقی خود حاصل کرده به مقام دو آب ^{مستطابق}
 طاقی بهت گردود. بدشاه در عهد خود ناله پنهرو را من مقام پنهرو از مجرای خود
 مسدود کرده آب آن فیض بخش پرگنه زمینه گیر ساخته عمارات عجیب باغات
 و لغریب آباد کرده بود. تاریخ آن جوئی خرم گفته اند. بعد وفات سلطان سده
 مسدود او منهدم گشته ناله پنهرو براه خود خود نمود. انگا شان منطویه در
 تسدید و تردید آن سعی موفور بکار برده رومی بهی ندیدند.

کرشته گنگا. از آن جا که منبع آن رود بار آب کولاب کرشته سر که
 ذکر آن گذشت یافته اند لهذا نام آن رود کرشته گنگا گفته اند آب آن با آب
 دیشنه سر و پرنگ سر و دیگر سرچشده های نامور براه باب نار جانب شمال
 می گذرد. انگاه آب بیم سر و گاژده سر و برناب کوهستان شمالی از تبیل و
 دیوه سوی در برزه بال و گوریس و آب های طرف شمالی کوهستان کویه نامه و
 لولاب و وتر و شارد و کرناه و غیره اطراف و اکفاف آن سواد بهیثیت حجاج
 رود با. مجتمع گشته دریای پرشور بهم رسد. که من مقام منظر آباد بانباری دریای
 کشیر ممتاز گشته بدریای جهلم موسوم گردد.

۶۰۲. چون ایند کشیر سیث صفحه ۶

۶۰۳. ۸۶۵ هجری

۶۰۴. پنڈت آنند کول بک منظر آباد و دیمل ذکر نموده است که صحیح است

دیمل قریه است در شرق منظر آباد به فاصله قریب دو میل - دیمل به هندی
 مقام اتصال رود را گویند. و از این رعایت این قریه که مقام اتصال رود کشن گنگا و
 جهلم است موسوم به دیمل است

ز بنیر سینه نهر شاه جوی و نهر دگر کل متحد کرده در باغ سیف آباد برای کارخانه
جند دزه های شالی کوب و ملسم خانه ابریشم جاری ساخت.

رود ابرنی - منبع آن سرچشمه شیر اسر و سزمای دیگر است که با آب
کوستان هر موکه و غیره مجتمع گشته میان دزه نادای بل برگنه کویهامه به سه
راه شامل تالاب اولر گردد و سه جوی از آن منخک می شود. دو جوی در ضلع
آرکام رفته مزروعات را تازگی بخشد و یک جوی زیر دهن کوه شمالی
مزروعات دلت را طراوت نموده در موضع بانڈی پور کارخانه جند دزه شالی
کوب را سیر انجام نماید.

مدتی منبع آن بر قباب کوستان شمالی هر موکه و آب نیله سرد آب
نالہ یونار است. مزروعات را سیر بسز کرده از موضع نانٹھ پوره داخل تال اولر
گردد و سه شاخ آن که از بالا جدا می شود یکے براہ بانڈی پوره و دوم براہ دت پوره
سوم از راه قاضی پوره مزروعات را تازه کرده در اولر میروند. و زیر دهن کوه
شمالی و نهر از قدیم حفر کرده اند که مزروعات اکثر دلت را تا موضع آکوسه
سیراب کرده با اولر پیوند. و آب رود بار مدتی به غایت ماضم و خوشگوار است
نالہ پھرو - که میان دزه کامراج می گذرد. و منبع آن آب کوستان
و چشمه سار لولاب است. بعد آن بر قباب کوستان و عیون برگنه و تتر
پسبیل نهر کل که منبع آن سخته کل نالست من مقام آوت کوره شامل آن
گشته محقق بهم رساند که سفاین گراں میان آن سایر می باشند. انگاه بشول آب
چشمه مار و انهار گردد و نواح مختلفه گشته از موضع کویه واره رود مار که مخرج

نته یکین د

۱۳۹۱ - (مجموعه بنده شیر سیت)

آن کاجی ناگست و از محل دو کله بل رودی که منبع آن گوهر چن ناگ می باشد با جمیع
 انبار و جوئبار که از کوه کاجی ناگ می آیند ترقی خود حاصل کرده به مقام دو آب نگاه
 ملاقی بهت گردود - بد شاه در عهد خود ناله پشرو را من مقام پشرو از مجرای خود
 مسدود کرده آب آن فیض بخش پرگنه زمینگیر ساخته عمارات عجیب باغات
 و لغریب آباد کرده بود - تاریخ آن جوئی خرم گفته اند - بعد وفات سلطان سد
 مسدود او منهدم گشته ناله پشرو براه خود خود نمود - انگاشان مغلیه در
 تسدید و تردید آن سعی موفور بکار برده روی بهی ندیدند -

کرشته گنگا - از آن جا که منبع آن رود بار آب کولاب کرشته سر که
 ذکر آن گذشت یافته اند لهذا نام آن رود کرشته گنگا گفته اند - آب آن با آب
 ویشنه سر و پرنگ سر دیگر سرچشمه های نامور براه باب نار جانب شمال
 می گذرد - انگاه آب بیم سر و گاوه سر و برف آب کوهستان شمالی از تبیل و
 دیوه سوی و برزه یال و گوریس و آب های طرف شمالی کوهستان کوه پهلوه و
 لولاب و وتر و شاردا و کرناه و غیره اطراف و اکفاف آن سواد چشمتی حجاج
 رود با مجتمع گشته دریای پرشور بهم رسد - که من مقام منظر آباد بانبازی دریای
 کشمیر ممتاز گشته بدریای جهلم موسوم گردد -

۳۰۲ جموں ایند کشمیر سیٹ صفحہ ۶

۳۰۳ ۸۶۵ ہجری

۳۰۴ پنڈت آنند کول بجائے منظر آباد و دیمل ذکر نموده است کہ صحیح است

دیمل قریہ است در شرق منظر آباد بہ فاصلہ قریب دو میل - دیمل بہ ہندی
 مقام اتصال رود را گویند - و از این رعایت این قریہ کہ مقام اتصال رود کشن گنگا و
 جهلم است موسوم بہ دیمل است

رود ساندرن - از دژ شاه آباد و رود رنگی از کوہستان پرگنه بزرگ
و رود آره پتی از کوہستان کوہنار آمده قریب قصبه اننت ناگ باهم دیگر متحد
می شوند پس آب ینابع اننت ناگ متبوع خود ساخته من مقام کهنه بل عمقی
بهم رسانیده بنا بر استوای محل آهسته آهسته بر گل خالص مخد رگردد چنانکه
آب آن در عرصه یک ساعت از یک نیم تاسه میل موجب قلت و کثرت آب
متحرک گردد و از کهنه بل نام آن دریا بزبان شاستر و ستاد به لغت فارسی
بهت و بزبان کشمیری و تبه گفته می شود - بعد آن به مثالی آب های انهار
و رود بار و چشمه سار استفاد فرادان حاصل کرده میان شهر سری نگر
جاری گشته مخلوقات و مزروعات را سیراب گردانند - و آب آن از درجه
معمولی زمستان در تابستان قریب چهار درجه رفعت پذیرد - زیاده بر آن
از کناره ها متبوع گشته سیلاب گردانند - و از کهنه بل اول رود لمبودری از
چهار محل حاصل بهت گردد - اول پائین کهنه بل دوم مترگنڈ سوم در گوره در
چهارم در کتره بینگ - انگاه رود بار ویشوم مقام سنگم و رود رنی آره بدو جا
یکے از موضع کاده و نی دوم از لاله مار و آب کوہستان اولر مع آب چشمه سار
از مکان چرسو و آب ینابیع پرگنه و هو و آب نفل باله نامه از پان پور و رود بار
امشی از کا کاپور و رود ناگام از و تهنار و رود تیل بل و آب تالاب دل

۱۰۵۰ مراد از زبان سنکرت است که در هند شمالی بزبان شاستری هم موسوم است
۱۰۵۱ پنڈت آنند کول پامپور نوشته است - بنا بر تحقیقش مقام مزبور مابین ۸۱۲ و ۸۴۹
سنه میلادی تغییر شده است - بانی اش پدم وزیر راجه اجیت پیڈ بود - نام قدیم این قریه
پدم پور بود - زعفران زار لمئے پامپور مشهور است مردم شمار آن ۳۳۸ نفر

(مجموع ایند کشمیر پیٹ)

مخاضی شیرگرده ورود و دنگا به مقام چخته بل و آب جو بار آید مع آب منبل
 بمنه از پارم پوره و سندلار مع آب آنچار سر و خوشحال سر و منبل توله موله
 از شهاب الدین پوره و آب تالاب مان سر از منی ناره جایجا شامل بهت
 گردد و به امتزاج آن رود و متوج و متلاطم گشته براه بانه باری دخل تالاب
 اولرمی شود

در زمان سابق پائین موضع حاجن باتال اولر ناخج می گشت در سال
 ۱۲۳۰ هجری براه ناله بانه ایری که پنڈت سورج بهان کنده بود در جوع
 نمود از آن باز همچنان می گذرد پس از آن آب دریای بهت به امتزاج آب
 تالاب اولر و انهار کوهار کو بهامه و غیره به حیثیت اجتماع سمت مغرب
 رجوع می کند و از آب ننگل و رود پمار متصاعد گشته میان قصبه شوپور
 برآمده از دو آب گاه ناله پهر و شامل کرده تا حدود باره موله با هستگی و نرمی
 می گذرد و از آن چنان نام بهت یا دلتنا از ذات آن رفع گردد - من مقام
 که منبل تا قصبه باره موله سفاین غورد و کلال میان آن در بهار و زمستان بهر
 وقت می گذرند - مسافت آن از کتبل تا باره موله مع کج و تیج قریب یکصد
 میل می باشد و از قصبه باره موله سمت مغرب میان دره مضیق به کمال زور
 و شور مندر گشته و از آب های کوهار علاقه دچنه و کها پوره نر باید و ترقی
 حاصل نموده تا حدود مظفر آباد آن را دریای کشمیر می نامند - از آن جا آب

۱۲۳۰ هجری از بزرگ قصبه جات کشمیر است - بانی اش مرده سویا نام بود که در عهد اوتی و در ۸۸۳ -

۶۸۵۵) بوزارت فاکر بود و ۱۲۳۰ قصبه باره موله در اجیت بدرجه سوم است قبل از تقسیم

هند در میان بهارت و پاکستان یکے از مرکز تجارت کشمیر به شمار می رفت و ۱۲۳۰ از تعمیرات

مظفر خان است (سنه ۱۵۵۴ میلادی) بقول آئند کول آبادی آن ۴۶۲ نفر و ۲ نفر

گزشتہ گنگا کہ از جانب شمال می آید مضاعف گشته با اسم مبارک جہنم مسی
گردد۔ و از مظفر آباد سمت جنوب بایل گشتہ دریای کنہار کہ از پیکلی می آید میان
درہ کوہسار تا حدود چامک میر پور می گذرد۔ پس ازاں میان ملک پنجاب
جہانیاں را سیراب کردہ بادریای چناب و راوی دیاس و ستلج و انک
انہازی کردہ و بدجبر اعظم می افتد۔

گنہ مکمل - از دریای بہت قرین شیر گڑھ نہرے منبر گشتہ در موسم تابستان میان حصہ جنوبی شہر افراد نوع را سیراب کردہ نزدیک صفا کدل با بہت وصل گردد۔

سونم نکل۔ مقارن زیارت سید منصور صاحب از جوئی گنہ گل نہرے
بعد اگشتہ بارود دودہ گنگا شابل گردد۔

نالہ شادی پور - از دریا ی بہت بہ مقام شادی پورہ نہرے
منشق گشتہ بہ آب ہا کور سرد پما سر اتفاق کردہ شامل تالاب اولر گردد۔

مَنَالاب مائے کشمیر

تالاب اولر کولابے است عقیق و وسیع پشکل مثلث مختلف الاضلاع
 اوسونگر جانب شمال به مسافت ۲۵ میل - طول آن از ساحل شرقی تا قصبه سوپور
 تخمیناً ۱۷ میل عرض از جنوب تا شمال هشت میل - دور محیط آن بر وقت اعتدال تخمیناً

۱۳۱۰ بحرنه : مشهوریو مصنف نامور دن جبر پروف اندیاعلق او در حقه کثیر چارده

نفٹ انگریزی دودر بعضے جاگم ازیں اقرار داده است۔ نزد سائن اوسط معش پانزده

فٹ انگلیسیت میں ۱۱۶ : آٹا فریڈرک ڈیو (FREDERIC DREW) در کتاب

مربور طوش دہ میل وعرفش شمش میل اندازہ کردہ است۔ و قول مستاین ابن است کرطوش

۱۲۔ عرض شش میل دیگو کہ وقت سیلاب طوشت بہ ایل و عرض شش میل می شود:

مجموع کتبستان کاغذی و چرمی بالمر است و آن کہ حسن نوشتہ مبینی بر روایات متداولہ اس زمانہ است و

چهل میل و بر ساحل شرق و شمالی آن دوات پرگنه کویهامه و زینہ گیر و جنوباً قریباً
سایر الموانع پائین واقع است و در حاق وسط آن چشمه اولرناک مشهور داولر
بر زبان کشمیری سورخ را گویند که آب از آن سورخ ہی جوشد، از آن بجاکه آب
آن چشمه از سورخ زمین جوشیده برآمده بود لهذا آن چشمه را اولرناک
گفته اند۔

نقلست که در زمان پاستان از کوہستان پرگنه لار نیمہ از آب چشمه سار
ستھ سر با آب کوہستان را سہل را مخفی گشته در کرشنا گنگا نی رفت۔ وقتے
از اوقات کوه و گنی از برف انبوه ستوه آمده حامل و محمول ہر دو غلطیدہ منفذ
رود بار را سد راہ گردیدہ تالابے بہم رسید کہ آن تالاب را ستھ سرمی گفته در
و دواں زبان جوگنی یعنی پیریاں بہ سواری سفینہ در میان آن سرسرمی کردند۔
چنانچہ بروکہ و گنی نوکا بدن^{۱۳} تا حال موجود است۔ بعد مرور دہر و موفور ساکنان شہر
سندیت نگر باز تکاب افعال شنیعہ و ابطوار ذمیمہ از جادہ ہدی بازماندہ بہ قہر
تہار در میان شب تار بہ حادثہ زلزلہ عظیم از نفس شہر زمین نزدیکہ سورخ
بہم رسید و از آن سورخ آب تالاب ستی سر قوارہ دایر یکبار جوشیدہ طوفان
ساخت و آن شہر و شہریاں را در درطہ فنا انداخت۔ از آن باز رود سر چشمہ
ستی سر۔ زیر دامنہ کوه و گنی در دامن غامی در آمدہ از چشمہ اولرناک جوش
می زند۔

چنانچہ یکے از اہجائی پیشین سبوس شالی در رود را سہل انداختہ از

نوکا بدن زبان شکر ت کشتی و بدن جائے بستن آن۔ لهذا معنی اش سور غیبت
کہ بدن کشتی با مضبوط می دارند :

۱۳ تیل کشمیر ازین کول عاجز صفحہ ۴۷ :

پیران دیرینه سال میگویند که پیشتر آب چشمه اولر از سطح آب فوار
یک در عهدالابوش می زد. فی زمانها یکی حباب های نظری آید متصل در تنگ
چشمه دیگر است که آن را پدم ناگ می گویند. حباب های آن کم تر غیر ازین
در میان تالاب اولر چشمه های بسیار موجود است و در وسط تالاب آب صاف
و متموج می باشد و در کرانه های آن فصل سنگاره هرب با فراط متکون می شود
آن که در سواحل شرقی و شمالی آن می روید از ابتدای عهد پدشاه تاحال وقف
عام است. آن را دهرم غیل می گویند و آن که در نواحی غرب و جنوب می
روید از قدیم ضبط سرکار و در میان آن تالاب شکار ماهیا و قازان مرغابی
فراوان کرده می شود. صیادان برهنه را با سینه های کوچک برآمده مرغان و
ماهیها را بشکارند. گویند در زبان پیشین ^{۱۲۲۱} تال اولر بسیار عمیق بود که به سرور دهر
روز بروز رفعت پذیرفت. اکنون سمت جبل شیر کوش عمیق است و در
اطراف دیگر کم تر و در وقت بهمان باد آب آن سخت متلاطم گردد. در آن
وقت عبور سفان متصور نیست.

و در موسم تابستان بعد دوپهر روز در میان آن کس که گذر نتواند
کرد تا زمان پدشاه تالاب اولر تا موضع اشتم متموج می بود چنانچه پدشاه
تغیر لنک در وسط تالاب مرتفع کرده بود. ازاں باز نشیب تالاب روز بروز
رفعت پذیرفت و منفذ دریا ساعت به ساعت غایر گشت تا آنکه سر زمین
مواضعات با نهن و ناید کمی و غیره حدوث یافت. اکنون به باعث طغیان
بخت هرگاه تالاب اولر از آب منتلی گردد. تا موضع اشتم سیلاب گرداند.
تالاب اول متصل شهر سمت مشرق طول آن از گگری بل تا بیل

تخمیناً سه میل عرض آن از خواجہ یار بل تا باغ نشاط قریب دو میل و در محیط آن
تخمیناً ده میل باشد به قول مؤرخان در سالف زمان صحرائی بود و تالائی مرگ
نام. راجہ پروہسین در بیای بہت را از ناوہ پورہ سدود کردہ زیر دامن
کوہ ماراں در نفس شہر جاری ساخت. بعد از انقضائے دوران در زمان
راجہ درلب دروں در بیای بہت طغیان کردہ میدان مذکور را طوفان نمودہ
الابے بہم رسید. حاکمان وقت تسدید آن نہ کردہ بطول زمان عمقے بہم
رسانید. سلطان سکندر بت شکن از ناید یار تا نشاط باغ کتب خانہ اہل
ہنوز کہ انبار جامع کردہ بود در قعر آب انداختہ سدی متین استوار ساخت و
شش جبر شگین بر سر آن افروخت. بعد از سیف خان از خواجہ یار بل
تا عیش آباد برای آمد و رفت باغات سدے استوار نمود. بموجب آن تالاب
مذکور را سہ حصہ می شود. اول ڈل کلان پیشروی حضرت بل. دوم ڈل
نور کہ از کوہ سلیمان تا نشاط باغ واقع است سوم سدہ کھون کہ پیشروی
کوہ ماراں بسیار عمیق یافتہ می شود. و در میان این سہ حصہ جزایر موضع
ندہ پورہ بہ کثرت آبادی موجود است. ازاں جملہ بعضے جزایر بازین استوار
کردہ اند. بعضے را بروی آب مفروش می باشند ہر جا کہ خواهند کشیدہ
می برند و بر جزایر مذکور قالیزہ را و اقسام بقولات کہ برای مردم شہر
کفایت می شود مزرعہ گرد. نیخ نیلوفر و تخم آن و چوہر درال متکون می شود

۴۲۲ تا مسطر ڈیو طول و عرضش بالترتیب پنج و دو میل قرار دادہ است صفحہ ۱۴۱

۴۲۳ راجع بہ جلد دوم در ذکر راجہ پروہسین مزبور :

۴۲۴ ایضاً :

۴۲۵ (۸۲۰-۸۹۸ھ) :

و در کرانه های تالاب لوخ زار^{۳۲۶} و علف های رودی که برای تعلیف دواب و فرش بویا
بکار می آید و آب آن کو لاب لطیف و خوشگوار است. بر وزگار گنده نمی شود و
به صفای میاه از علق آن مایه های نظری آید و در وسط آن از چهار جا چهار
چشمه می جوشند و ملاحان می بینند و در میان دل کلاں پیش روی حضرت بن
جزیره سوه لنک سلطان زین العابدین احدث کرده قصری سه آشیانه دار
برای عمارت کرده بود. بمادته زلزله بشکست پس شاهان مغلیه منظره برای
افرشتند. امیر خان ترمیم آن کرده بسیل دولا ببالای چهار آب کشیده در
صحن عمارت فواره روح افزا برداشته به تماشای آن صرف اوقات می کرد.
درین زمان عمارتش ویران و در میان دل نو. و جزیره رود لنک دارد که سلطان
حسن شاه تعمیر کرده بود. عمارتش در عهد سنگا ویران گشت و زمان سالف آب
تالاب قرین جبه کدل با دریای بهت پیوسته می رفت. بدشاه از آن جامه و
ساخته ناله مار در نفس شهر حفر کرده آب دل بر زراعت برگشته چمن جاری
ساخت که تا حال در موسم تابستان آب تالاب براه ناله مار جاری می باشد و
در زمستان براه پوخی کل شامل بهت گردد.

آنچارسر - کولای است قریب شهر سمت شمال طول آن پنجمین از تبریه دار
تا بیه نام چهار میل عرض از بسوره تا بدو در دو میل می باشد. اطراف آن از هر سو
به کثرت لوخ زار و دانه علف و محفوف است. در وسط آن میل و میل

^{۳۲۷} قسمی است از گیاه که با دو پو یا می بافتند

^{۳۲۸} مراد از امیر خان جوان شیر است که در عهد احمد شاه و پسرش تیمور شاه افغان از

۱۷۷۱ لغایت ۱۷۷۶ م. حاکم کشمیر بود (نگارستان کشمیر)

^{۳۲۹} (۱۷۸۸ — ۱۷۸۴) (۱۷۸۵ — ۱۷۸۴)

آب صاف و متوج می باشد. تالاب مذکور پیشتر خورد تر بود. در سنه ۱۲۹۹ هجری در بای
سندلار طغیان گشته از مجرای خود معاودت نموده داخل آچار سرگردیده و زمین
لای زرعی از هر سو خراب ساخته و سعت تالاب سه چند گردانید و در میان آن
راجه بیاید سده افرشته بود که آن را موبستھو می گویند. اکنون به باعث
طغیان آب خراب و آب آن بمقام شهاب الدین پوره با در بای بہت پیوندد
و در میان آن شکار مرغال و ماہیاں فراوان.

نوشمال سر تالابیست در اضلاع شمالی شہر کہ بر ساحل شرقی
آن محلہ جڈی بل سمت غربی آن عید گاہ واقع است و در محیط آن قریب
چهار میل. در اطراف آن گاہ لایخ بسیار متکون می شود کہ نصف آن برای فرش
بور بای مسجد جامع و نصف دیگر برای ماتم سرائی و خانقاہ جڈی بل می دارند.
در میان آن شکار مرغال بسیار و آب آن داخل آچار سرگردد.
مان سر چشمہ ایست بیضوی شکل بسیار عمیق. و از سر بنگر بہ فاصلہ ۱۵ میل

۱۲۹۹ در عهد دہا راہہ رئیس نگاہ آنہائی :

۱۲۳۰ راہہ بیاید پسر راہہ سنگرام بیڈ بود. صاحب لوح زرنگی او را سرے متعصف بہفت
متقاضہ قرار دادہ است. بنا بر روایت او راہہ مزبور علم دوست بہادر و ظالم بود. در
ضمن شجاعت بیاید بر بھیم سین راہہ گجرات و راہہ نیپال لشکر کشی نمود. گویند کہ میلان
بہ مذہب بودا داشت و در شہر جیہ پور ۹ برائے عبادت بوداں سہ بت خانہ قائم کرد.
سی سال حکومت نموده درگذشت (لخص از راہہ زرنگی جلد اول. نزنگ چہارم. مترجمہ اچھر خند)
بنا بر تحقیق جیٹ زمانہ حکومتش ماہین ۸۰۳ - ۷۷۲ سنہ میلادی است (جیٹس آئین اکبری
جلد دوم صفحہ ۳۷۵) :

۱۲۳۱ حالانہ تالاب مانس بل شہرت دارد :

سمت شمال. و در محیط آن تخمیناً چهار پنج میل می باشد. و بر ساحل شمالی آن قریه صفاپور و بر کناره جنوبی آن گلخن چون پزان. غرب رویه لوخ زار است. آب آن به سبیل نین ناره در بهت می رود. ایضاً بر کناره شمالی آن علامات عمارات باغ صفا که دولت خانه نور جهان بود حیرت افزا. و اطراف دسوا حل مانسر مسویر دل کشا و خوشنما محل سیر و سرور است. محاذی گلخن چون پزان مسویر چشمه مانسر می جوشد که در حالت یخ بندی بسته نمی شود متصل آن چشمه دیگر است که آب آن نهایت گرم می باشد. و آلی مانسر عیدون بسیار واقعست که در حالت یخ بندی یافته می شوند.

ماکو سر - آب گیری است از شهر به مسافت دویس میل سمت مغرب زیر دهن کربوه مانجک سطح آن از جزایر و لوخ زار محفوظست. قریب موضع مانجک میل در میل سطح آبی متموج و صاف به نظر می آید. بعضی جزایر آن که بر روی آب مفروش است و از هبوب ریا ح سوبسو گردنده می باشند و آب بعضی بانهر مکانه در پناسر می گذرد و بعضی از راه دروازه با بهت پیوندد.

پناسر - کولایت فراخ از شهر به مسافت پانزده میل متصل قصیه پتن در میان آن لوخ زار و سنگاره یافته می شود. اکثر جا آب گیری های صاف و متموج به نظر می آیند و آب آن از موضع نباید کمی باناله شار واپوره لاحق گشته و زلالاب آدر می گذرد.

نان سر - آبگیریت صغیر که در آن یک میل می باشد قریب موضع مانسر بل. بر ساحل آن امارات بت خانه دیرینه یافته می شود آب آن از حبر سنبل با بهت ملحق شود.

بطایح کشمیر

بطایح را بزبان کشمیر نبل می گویند و نبل زمین است که یک حصه آب و یک حصه خاک بهم آغشته همیشه نمناک می باشد و بعضی جاها چنان می باشد که دو آب در آن فرو مانده ضائع شوند. و بعضی جاها سخت هم می باشد. از آن جمله بعضی منزهات بعضی غیر منزهات. آن چه منزهات کثرت کشت و زرع و دیوچه در دو دست گرفته زمین ها کاویده تخم بیزی شالی می کنند. بعضی جاها که اندک زمین درشت می باشد در آب قلیه رانی کرده دانه پاشند. و آن چه که غیر منزهات است میان آن کاه لوخ و نه و علف به کثرت می بارند.

آب خنجر بمنه. در حدود جنوبی سرنگر قریب به مائه میدان است وسیع بعضی منزهات بعضی غیر منزهات. و در میان آن چشمه ها و آبگیرها واقع. کاه لوخ و علف متنوعه در آن متکون گردد. و در موسم خریف مردمان زمین آن کاویده. بیخ های علف که بهم منسج شده باشد کشیده و خشک کرده در پخت و پز طعام بدل سرگین خشک بکاری برند و چکش آب آن بالای شاله بینگ از راه پل شامل بهت گردد.

برای نبل. میان شهر در حصه شمالی واقع است. گویند در زمان گذشته آب آن صاف و متموج می بود. الحال لوخ زار به هم رسیده است و در بعضی جاها آبگیرهای سفیره در آن یافته می شود در تابستان آب آن با آب دول آمیخته براه ناله ارجاری می شود و در زمستان خشک می ماند. آب خنجر توله توله. آب خنجر است وسیع که انهای آن منزهات میان آن لوخ زار و نیتان و در وسط آن موضع توله توله معمور است و سرچشمه کبیر بهوفانی مشهور و در زمان سابق میان آن نهرهای متعدده کشیده

زمین آن لایق زراعتند کرده بودند. اکنون به سبب انقلاب زمانه نهر با
معدوم گشته لورخ زار با بهر سید - در عجب آب است کشمیر نورخان می نگارند که
در زمین توله موله ماهیان متکون می شوند - حقیقت آن این است که در میان بطیجه
مذکوره بعضی جاها زمین بر روی آب مفروش می باشد در غرق آن آب که
متعلق بآب انهار دیگر می باشد ماهیان می آیند چنانچه صیادان فرش زمین را
سوراخ کرده چوب افرانیکه خاصه ماهی گیران این دیار است آن را در سوراخ
فرد برند از همان سوراخ ماهیان را به پنجه آهنین چسپیده از آب بیرون می
آیند - در جوف آن آب خیز سرچشم می بسیارند - آب آنها بار و بار سندان
لاحق گشته - از شارد او پور شامل بهت گردد -

نمبل مال گام - از صفای پور سمت شمال آب خیز است وسیع و
فراخ - از آن جمله بعضی مزدور و در جوف آن لورخ زار و نستان شکار مرغان
بسیار - آب آن از راه ناله اجس با تالاب اولر پیوندد -

در نمبل - آب خیز است وسیع از سو پور سمت جنوب که در تالاب
پُر آب می باشد و در زمستان خشک گردد و سنگار با در آن متکون می باشند
آتش باد بای بهت مخلوط گردد -

نمبل کانپور - قریب موضع دکنه پرگنه کروهن - آب خیز است
که همیشه لورخ محفوف می - و در کرانه های آن اکثر آباد - آب آن به مقام
گورس بونی شامل بهت شود -

نمبل پیت گام پور - واقع در پرگنه سایر الموضع بالا - فراتر از کاکاپور
آب خیز است فراخ محفوف از علف با بعضی مزدور و - آب آن در
بهت پیوندد -

نمیل بالا نامه - یا کونہ بل از پانچوہر بجانب مشرق واقع است - از
 علف محبوب آب آں در دیباہی بہت می رود -
 نمیل ایچہ کھرو - در پرگنہ لار متصل موضع چخت نہ - آب آں براہ
 سند شامل بہت گردد -
 نمیل سرکامہ - در پرگنہ دھن پارہ - قریب موضع مرہامہ - آب آں
 شامل بہت گردد -

پیداوار کشمیر

منتقدین^{۳۳۲} دیار کشمیر کہ در زمان اول ہنود بودہ اند کتابیکہ در خواص
 اشیاء و تشریح اسماء می بالیست مرتب نہ کردہ اند - اچنانا اگر کردہ باشند
 بہ وقوع حوادث موجود نیست - لہذا مردمان کشمیر از خواص نباتات این سر
 زمین کہ از حد افزون است مجہول مانده بہ موجب کتب پڑشکان^{۳۳۳} ہصار دیگر
 بر کشف خواص بعضی رستنی های مشہورہ این جا واقف گشتہ در معالجہ و
 تجارت مستعمل می دارند و اشیای مجہول الکیفیت را پامال ہی گزارند
 را تم الحروف اسمای بعضی اشیاء موجودہ این جا کہ خواص آں در لغات
 طبعہ درج شدہ بود دریں جا مجملآ ایراد نماید -

۳۳۲ - دارد شوندگان :

۳۳۳ - اطباء و حکماء :

ادویات کشمیر

ردیف	دوا	بزرگان هندی یا فارسی	بزرگان کشمیری	طبیعت	توضیحات
۱	ابو غلسا	رتن جوت (۵۳۳۲)	کوت	گرم و خشک درجه ۲	بعضی محققان آن را سرد می دانند
۲	اطریدال	کاک چکنی (۵۳۳۳)	کاهه کهور	گرم و خشک درجه ۳	پنجاب بعضی محققان آن را با مسی است
۳	احریص	کوسم (۵۳۳۴)	کوسم پوش	گرم و خشک درجه ۲	
۴	اسارون	نکر (۵۳۳۵)	موست	گرم و خشک درجه ۳	

۵۳۳۲ مخزن الادویه جلد اول ص ۷۲ در لغت عربی حنا و القل نفس الحمر و شنبه است
در فارسی هو بویه - دارقے مزبور بر چهار قسم منقسم است (ایضا ص مزبور) :

۵۳۳۵ گرم و خشک در اول درجه دوم (مخزن الادویه جلد اول ص ۷۲) : ۵۳۳۶ مخزن الادویه
جلد اول ص ۷۹ در وصفش نام هندی اش به کلمه "کوسم" نوشته است بنا بر تحقیقش خاصیت
مزبور درین میان فلق با حرلیص صحرانی و اودو لیکن با حرلیص بستانی طبیعت اش در درجه دوم گرم
در درجه اول خشک است : ۵۳۳۷ اسارون و لفتح همزه و سین همزه د الف و ضمیر لای همزه
و سکون داو آخر لفظیت سریانی - دریونانی اودا سرابون می گویند (مخزن الادویه جلد
اول ص ۸۹) : ۵۳۳۸ صحیح بزرگ است (ایضا صفحه مزبور) : ۵۳۳۹ بنا بر تحقیق صاحب
مخزن الادویه طبیعت اش در اول درجه دوم گرم و خشک است : ۵۳۴۰

نمبر	دوا	بربان ہندی یا فارسی	بربان کشمیری	طبیعت	کیفیت
۵	اسطوخودوس ^{۴۳۱}	دھار ^{۴۳۱} (دھ)	کل وٹو	گرم و خشک	ماہیت: آں بالغات طب برابر نیست شاید اسم بے مسمی است۔
۶	اسفوریدون ^{۴۳۲}	موسیر (ف)	ون رمن	گرم و خشک ^{۴۳۲}	
۷	اسلخ ^{۴۳۳}		ویچھا ناگل	ایضا ^{۴۳۳}	
۸	اسل ^{۴۳۴}		پترھ		بوریا ازاں می یافتہ ^{۴۳۴}
۹	کنڈش ^{۴۳۵}	بیج گاڈران (ف)	ساور	گرم و خشک	ماہیت: آں بہ کتاب ^{۴۳۵} نیست شاید چیز دیگر باشد

۴۳۱ صاحب مخزن الادویہ ابن لفظ را اسطوخودوس "بضم ہمزہ وسکون سین ہملہ وضمہ ہائے ہملہ وسکون واؤ وضمہ خائے معجمه وسکون واؤ وسین ہملہ ضبط نموده است۔ نزدش لفظ مزبور یونانی است و در عربی اورا آسن الارواح می گویند (مخزن الادویہ جلد اول ص ۹۱) ۴۳۲ دھار (مخزن الادویہ صفحہ مزبور) ۴۳۳ بضم ہمزہ وسکون سین ہملہ وضمہ قاف و سکون واؤ وکسرہ دال وضمہ یائے تختانیہ وسکون واؤ و آخرش نون ۴۳۴ درجہ سوم (ایضا ص ۹۴) ۴۳۵ اما صاحب مخزن ادویہ ابن لفظ را اسلخ بکسر ہمزہ وسکون سین وفتح لام وسکون نون وجم ضبط نموده است (صفحہ ۹۹) ۴۳۶ قسم بتائیش گرم در درجہ سوم و خشک در درجہ دوم است (ایضا صفحہ مزبور) ۴۳۷ اسل بفتح ہمزہ وسکون سین ہملہ ولام لفظ عربی است کہ در ہندی اورا "کسرانی" می گویند (ایضا صفحہ مزبور)۔ ۴۳۸ ایضا صفحہ مزبور و مزید گفته کہ محل رویدنش آب است یا محل آب ۴۳۹ مخزن الادویہ اورا "کنڈش" نیز گفته است (ص ۱۵۴) ۴۴۰ بقول صاحب مخزن الادویہ ماہیت اش این است کہ بخش ہم شکل حضی می باشد۔ برش مائل بہ سبزی و بخش مائل بہ زردی باشد۔ بقوش در ملک شام مردان باوجانہ می شویند۔ (ص ۱۵۴) ۴

شماره	رد	بزرگان هندی یا فارسی	بزرگان کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱۰	اقتیمون	(مل سیل (ه)	کوکله پاٹ	ایضاً	ریخ آریا که نمی بیند- ^{۴۵۰}
۱۱	افنتین	شتاد و ده ^{۴۵۱}	ٹھون	ایضاً ^{۴۵۲}	
۱۲	افیون	افیم (ه)	تزیاک	سرد و خشک ^{۴۵۳}	
۱۳	اخیوان	بابونج کا چشم (ف)	یکه نه ون	گرم و خشک ^{۴۵۴}	
۱۴	انجبار	-	مانثرن	سرد و خشک ^{۴۵۵}	
۱۵	انجروه ^{۴۵۶}	سنگن (ه)	سوی	اول سوم گرم و خشک	
۱۶	ایرسا	ریخ بنفشه (ف)	سوسن منڈ	در آخر دوم گرم و خشک	قسمی است از سوسن که برگ های آن نازک می باشد- ^{۴۵۷}
۱۷	بابونج	بابونج (ف)	بابونج	در دوم گرم و خشک ^{۴۵۸}	

۴۵۰ (صاحب مخزن الادویه ماهیت اشخ چنیں نوشته است :-

" از قسم نبات است - رنگش سرخ و ربیعی که تا موسم گرمی باشد شاخه های او

مانند ریشه پنیر یا رسن باریک - تنه هایش در نزدیکی هم شکل دانه خوردگی باشند (ص ۱۰۷)

۴۵۱ ABSINTHIUM : ۴۵۲ و صاحب مخزن الادویه نام هندی اش "ستار و" بسین مہملہ

نوشته است (ص ۱۱۱) :

۴۵۳ (OPiUM) اما اطباء یونانی سردیش را در درجه سپہام خیال می کنند - مخزن صفحہ ۱۱۷

۴۵۴ مخزن الادویه جلد اول صفحہ ۱۲۰ : ۴۵۵ و صاحب مخزن طبیعت اش در درجه سوم سرد و

خشک می نویسد : ۴۵۶ انجروه بفتح همزه و سکون نون و ضمه جیم و فتح رائے مہملہ و سکون ہا

مخزن صفحہ ۱۳۲ : ۴۵۷ و صاحب مخزن الادویه او را ریخ سوسن جملی قرار داده است (ص ۱۳۷)

۴۵۸ بنا بر تحقیق صاحب مخزن در آخر درجه اول خشک است (ص ۱۳۷) :

نمبر	دوا	بزبان هندی یا فارسی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۱۸	بصل	پیاز (ف)	پرلن	در سوم گرم و خشک ^{۴۵۹}	
۱۹	بادرنجبویه	-	گند سوی	گرم و خشک بدرجه اوسط ^{۴۶۰}	
۲۰	بادرنجان بری	^{۴۶۱}	ون و انگن	در سوم گرم و خشک	ماهیت آن موافق لغات طبی یا عمد نمی شود -
۲۱	پر سیاوشان	کالی بھانپ ^{۴۶۲}	گیو تبیر	معتدل گرمی و خشکی	
۲۲	بزرالنج	بھنگ	بنگ بیال		
۲۳	برنجاسف	(ف) بوی ماوران	بگ بعضی می گویند	^{۴۶۳}	قسم ماده قیصوم است
۲۴	بستان افروز	تاج خردس ^{۴۶۴}	ممول	سرد و خشک قاهر دارد ^{۴۶۵}	
۲۵	بصل القی	-	دن پران	بسیار گرم ^{۴۶۶}	

^{۴۵۹} در او آخر درجه سوم گرم و اول درجه سوم مع رطوبت فضلیه خشک است (ص ۱۴۲)

^{۴۶۰} گرم و خشک بدرجه اوسط دوم و بعض در درجه اول معتدل و در درجه دوم گرم و

خشک می گویند (۱۴۸) ÷ ^{۴۶۱} در هندی او را "بھٹ گنیا" می گویند (۱۵۳) ÷

^{۴۶۲} و نزد صاحب مخزن الادویه ماهیت اش این است که بنایت بقدر یک گز طویل و

شاخهای خاردار ÷ ^{۴۶۳} صحیح کالی بھانپ است - (ص ۱۴۳) ÷

^{۴۶۴} در اول درجه سوم گرم و خشک است (۱۶۴) ÷

^{۴۶۵} در فارسی - و اما در هندی او را نوع صغیرش را "کولکتی" و کبیر را "بھادری" می

گویند ÷ ^{۴۶۶} مخزن الادویه جلد اول صفحہ ۱۶۸ ÷ ^{۴۶۷} ایضا صفحہ ۱۶۲ ÷

نمبر	دوا	فارسی یا کشمیری	طبیعت	کیفیت
۲۶	بندال	-	اچ	- ۴۶۸
۲۷	بنفش	نوشه پوش	در اول سرد و دوم تر	۴۶۹
۲۸	بیش	-	مهند	در چهارم گرم و خشک و پنجم گرم و تر و شش یافته می شود
۲۹	بنج	بجز رنگ (۵)	باز رنگ	سرد و خشک
۳۰	بهنگره	بهنگره (۵)	بهنگره	-
				در بر جاقم سوم یافته می شود ضعیف العمل است ۴۷۱
۳۱	تشمیزج	چاکسوف (۵)	اند رنج	گرم و خشک

۴۶۸ طبیعت اش گرم و خشک در درجه سوم گیاه است که بر دخت خا پیچیده می باشد
برگش مشابیه برگ تنول می باشد +

۴۶۹ بقول صاحب مخزن الادویه گیاه است که یک یا شت یا قدی زیاد بلند باشد
شاخه اش بسیار باریک - در صورت هم شکل برگهائے خا - الا اینکه در سفلی برگه اش کشاده
و بهر دو جانب گوشه دار باشد (ص ۱۹۲) ÷

۴۷۰ این طبع حکماء یونان است لیکن اطباء هند خلاف این رائے دارند - نزد ایشان طبیعت اش
در درجه چهارم بنایت سرد است - و قول مؤخر الذکر راجح است زیرا که همیں مختار صاحب مخزن
الادویه است (ص ۲۰۵) ÷

۴۷۱ یعنی مائل پسبایی و بقیه از دو قسمش یک زرد باشد دیگر سفید و اهمیت اش این است
که گیاه باشد مقدار یک گز طویل و برگه اش هم شکل برگ انار باشد - در ذائقه قدی
تلخ و تیز - (ص ۲۰۱) ÷

۴۷۲ میم این است که چاکسوف فارسی نامش شک و چشم است (بقیه بر صفحہ آینده)

انبره	دوا	قارسی یا پندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۳۲	تنباکو	تنباکو (ه)	تنباکو	گرم و خشک	در بریه داری پر قوت می باشد
۳۳	-	-	پتر	گرم و خشک	هنود آن را در پوزش بکاری آوند همیشه سخی باشد
۳۴	-	اشنابری (ه)	رنگ لپچ	-	پنج آن را مردان خوشانیده بدل جای می نوشند دفع ریح است گویند قسمی از او خلصا است
۳۵	بخثات	-	لپت دان	۴۴	
۳۶	سعد	موتها (ه)	بهتر موت	در آخردوم گرم و خشک	
۳۷	جفطیان	یکه بید (ه)	ردیل	گرم و خشک اول سوم	
۳۸	جوزاش	دهتوره	دتر	در اول چهارم سرد و خشک	
۳۹	حب الفیل	زرکے (ه)	نغم غش پین	در سوم گرم و خشک	
۴۰	-	-	نبد کهرن	-	
۴۱	حرمل	سپند	اسبند	گرم و خشک	

(مسلسل) ماهیت اش بقول صاحب مخزن دانه است مقدار بهی دانه مثلث به شکل دامل

به سیاهی (ص ۲۱۲) ۴۳ نام دهی است در کشیر متصل ۴۴

۴۴ گرم و خشک در درجه دوم ۴۵

۴۵ بعد بضم بین مصنف مخزن الادویه در آخردوم فقط خشک قرار داده است

(ص ۲۰۳) ۴۶ مخزن الادویه صفحه ۳۵۵ اما صاحبش در وسط خشکی قریب باغذال

است اضافه نمود ۴۷ ماهیت اش دانه گیاهی است مشابه به لبلاب شاهنش

بغایت باریک و برگ سبز ۴۸ اما در درجه دوم خشک می باشد تلفظ اش حرمل

بضم حاء و سکون و فتح میم و سکون لام است (ص ۲۸۱) ۴۹

نمبر	دوا	فارسی و هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۲۲	خزازه صخر	گل سنگ	پل مانو	سرد و خشک	۴۹
۲۳	خسک	گوکهر (ه)	مژگنده	گرم و خشک	۵۱
۲۴	حصرم	غوره (ف)	غوره	سرد و خشک	۵۲
۲۵	حلیتیت	سنگ (ه)	پنگ	گرم و خشک	۵۳
۲۶	حلفا	پیشتر (ه)	بند	گرم و خشک	۵۴
۲۷	نخه	خاکش (ف)	زهره زنبیل	اول دوم گرم	۵۵
۲۸	خزق سود	گنگی (ه)	مارنیر	آخر سوم گرم و خشک	۵۶

۴۹ چیزه است بر سنگها نفاک می روید - رنگش سبز مائل به سفیدی است - اگر

مالیده شود مشابه به رنگ جگر گردد (خزقن الادویه جلد اول صفحہ ۲۸۳ و ۲۸۴) :

۵۰ در اول درجه دوم سرد و با خرمین درجه خشک - (ایضا صفحہ ۲۸۶) :

۵۱ در سنگ پینگ است - نام انگلیسی (ASAFOETIDA) است صاحب

خزقن الادویه دکتر ای پیداد افغانستان و پنجاب و ایران و ترکستان قرار داده است

۵۲ جمع این است که پینز لفظ فارسی است بقول صاحب خزقن الادویه در تسمیه

اش این است که دارا کے مزبور در موضع حلیفه که نزد مکه معظمه است بکثرت می

روید (صفحہ ۲۹۲) : ۵۳ طبیعت نوع صغیرش در اول درجه دوم گرم و در درجه

اول تر و نوع کبیرش در آخر درجه دوم گرم است (۳۰۶) :

۵۴ قسم دوم سفید می باشد - نزد صاحب خزقن الادویه ماهیت اش بیخ گلب

است و رنگش هم شکل بار تنگ است - گلش شرح و ساقش در حجم بقدر چهار

گشت آب داده باشد (ص ۳۰۷) :

نمبر شمار	دوا	فارسی هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۴۹	نخربق ابیض	-	زده نیر	در وسط سوم	گرم و خشک
۵۰	خرقطان	-	قحه از آبلخ	سرد و خشک ^{۴۸۵}	برتنه نیت متکون میشود
۵۱	نخردع	بید انجیر (ف)	ارینطه	آخردوم گرم و خشک	
۵۲	خشخاش	خشخاش	خشخاش	سرد و خشک بدویم	بستانی دو قسم برای یک قسم
۵۳	خطمی	خطمی (ف)	سزہ پوش	سرد و تر در ۲	
۵۴	شیخ	دُرمنه	مرن	گرم و خشک در ۳	ذر پرگنه گوید بر بیداری یو
۵۵	شقاقل	^{۴۸۶}	پیره کانگل	گرم و تر ^{۴۸۷}	
۵۶	دبق	^{۴۸۸}	آدلن	آخردوم گرم و خشک	
۵۷	دوب ^{۴۸۹}	-	دومن	بایل به سردی	
۵۸	دوقس	-	اپت زیور	گرم و خشک ^۳	

^{۴۸۵} مع قبض - و بیض الطباء گرم و خشک قرار داده اند - (ص ۳۱۰) :

^{۴۸۶} در هندی سستانی و سوتانی و دوددهالی و ستادور گویند (ص ۳۴۵) :

^{۴۸۷} گرم در درجه اول و تر در درجه دوم (بیضا) :

^{۴۸۸} فارسی "سویزک سلی" :

^{۴۸۹} دوپ بضم دال و سکون واو و پ لغت هندی است و در فارسی او را

"مرغ" بفتح میم و سکون را و وغین می گویند (ص ۳۴۳) :

شماره	نام دوا	فارسی یا هندی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۵۹	رایتانج ^{۵۹۱}	گنده پیروزه ^(ه)	رُب کلم	آخر سوم گرم و خشک	
۶۰	راوند ^{۵۹۲}	-	پنبه زارین	اول دوم گرم و خشک	برگ آن بیاض است و کشیری پیه ها که گویند
۶۱	سوربمان ^{۵۹۳}	بربری ^(ه)	یورک منشد	گرم و خشک	
۶۲	شاهترنج	پیت پاره ^(ه)	شهرتر	گرم و خشک بدو ^{۵۹۴}	مرب القوی
۶۳	شبت	سوپه ^(ه)	سوی	ایضا ^{۵۹۵}	والان خورد تخم آن
۶۴	شجره ابی ملک	-	بیه کریس	آخر دوم گرم و خشک	پوشاک از می شویند بایستی موافق کتاب نیست
۶۵	شوکران ^{۵۹۶}	-	سورگجه	دو چهارم گرم و خشک	
۶۶	شونیز	کلونجی	سیاه دانه	گرم و خشک ۳	
۶۷	شیرم	گاؤ کشک ^(ف)	در لاله	دو سه گرم گرم و خشک ^{۵۹۷}	

۵۹۸ (RESINA) :

۵۹۹ (RHUBARB ROOT) :- بقول دکتر غلام جیلانی مصنف مخزن الادویه دکتر
راوند لفظ سنکرتی است و نام فارسی اش راوند است (صفحه ۱۴۴۵) -

۶۰۰ (COLECHICUM)

۶۰۱ وکت پایره "نیرمی گویند - مخزن الادویه اردو جلد اول صفحه ۴۳۶

۶۰۲ لیکن صاحب "مخزن" بر ذکر خشک "اکتفا نموده است :

۶۰۳ در آخر درجه دوم گرم و در درجه اول خشک و بعضی گفته که شبت ز "گرم در
درجه اول و شبت خشک" گرم در اول درجه اول است - (ص ۴۳۹)

۶۰۴ (بر صفحه آینده باید دید)

۶۰۵ (HEMLOCK)

نمبر	نام دوا	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۶۵	عرق نعناع	عرق نعناع	عرق نعناع	سرد و تر	درجه ۲
۶۶	عاققره	اکر کر (۱۵)	عاققره	آخر گرم و خشک	شیره آبله برون آید از گل برگ یافته می شود
۶۷	عسل الخ	شبهه	لبنه	دوم گرم و خشک	
۶۸	قطران	زفت (ف)	رگم	آخر گرم و خشک	
۶۹	نوه	محببه	مزیت	دوم گرم و خشک	همگی بر کیه پانور و کیه ناگام ذرع می شود
۷۰	قرطم	تخم مصفر	کوسم بیال	گرم و خشک در ۲	

۶۹۵ و بقول صاحب مخزن در درجه سوم گرم در درجه اول خشک است بخیرش تا آخر درجه چهارم گرم و خشک نوشته اند : (۳۳۹)

۶۹۸ "سوال" در هندی می گویند در فارسی نامش "چام خواب" است (مخزن الادویه جلد دوم صفحه ۸) :

۶۹۹ (PYRETHRUM ROOT) :

۷۰۰ صاحب مخزن الادویه اردو متعلق طبیعتش تفصیل دارد و آن این است که شهباناز در درجه دوم گرم و درجه اول خشک است و خاصیت کهنه اش در اول درجه سوم گرم در درجه دوم خشک است (۲۳)

۷۰۱ (TAR)

۷۰۲ صاحب مخزن الادویه جلد دوم بر ذکر خشک الکنا نموده است (ص ۸۴)

نوع	نام و دوا	رنگانی یا هندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۷۴	قسط	کوشه (ف)	کوشه	گرم خشک در سوم	
۷۵	قصب	له (ف)	نوز	سرد خشک	
۷۶	قصب الذیئره	چراغ (ه)	چراغیت	آخردوم گرم خشک	
۷۷	قراسیون	-	تریر	افضا	
۷۸	قطن	بنوله (ه)	لخو	سرد خشک دوم	
۷۹	قنب	بنگ (ه)	بنگه	دو خشک	
۸۰	قیصوم	ه	پهل کاسه	در سوم گرم خشک	
۸۱	کالا کوکث	شب افروز (ف)	تبله دان	در جبال شامه می باشد	
۸۲	کچنار	کچنار (ه)	کچنال	در دوم سرد خشک	در جبال دقنه و کاهوره می باشد
۸۳	کرفس	ه	یکبه زیر	در اول دوم گرم و	
۸۴	کشوث	-	قشم و کله پا	در اول گرم و خشک	

۵۰۳ (CHIRETTA) *

۵۰۴ (COTTON) *

۵۰۵ HEMP *

۵۰۶ (فارسی) برنجاسف (هندی) گندنا *

۵۰۷ لغت هندی است - در فارسی اورا سیاه گی می گویند *

۵۰۸ آجمود (هندی)

نمبر	نام دوا	برمانی ایندی	کشیری	طبیعت	کیفیت
۸۵	لاغیه	-	کاجن	آخروم گرم خشک	
۸۶	لباب	-	عشق بیان	درد دم سرد خشک	
۸۷	لسان الثور	سنگا بولی	کاه زبان	درد دم گرم وتر	با گاز زبان گیلانی پیچ مشیتتہ ندر بعض اوقات آل را اسم بے سی دانند
۸۸	لسان الحمل	بازنگ رف	گلہ	سرد خشک در ۲	
۸۹	ماذرون				
۹۰	امیران	مبیری	امیران	گرم خشک	در بلاتی لاری روید ضعیف العمل است
۹۱	موسلی	موسلی	لڈر ٹول	درد دم گرم خشک	در پھاڑ و چھتر یافتہ می شود
۹۲	نان خواہ	جوین	جادند	دراقل درجہ گرم خشک	
۹۳	نیلوفر	نیلوفر	بنبہ پوش	درد دم سرد وتر	
۹۴	وج	نجمہ ۱۱۰	وی	گرم خشک در دم	
۹۵	ہرنی	ہرنی	ہرب	گرم خشک در دم	

۵۰۹ (AJWAN)

۱۱۰۰ بچہ

۱۱۰۰ ہرنی "بغتمہ" و سکون راس ہند و کسر و باد موعده و سکون یا دلفت ہندی است
صاحب خلاصۃ التجارب نوشتہ کہ ہرنی نیچے از نوع محمودہ است و در کوہستان کشمیر بکثرت
می رود۔ طبیعتش گرم و خشک و در دم چہارم و از سوم قتالہ است۔

بقولات کشمیر (کشمیر کی سنزیاں)

نمبر	نام سنزیا بربان یونانی	ہندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	مقدار	کیفیت
۱	اسفناخ	پالاک	پالاک	سرد تر	برہم دوم	
۲	اطریطین	-	ڈیکل	سرد تر	برہم ۲	
۳	بقلمہ یانی	چولائی دھا	لس	سرد تر	برہم ۲	
۴	بقلمہ سامفہ	ساگ چوک	چک لڈ	سرد خشک	برہم اول	
۵	بقلمہ الحقاد	سلا	نور	سرد تر	برہم سوم	
۶	حلبہ	میتھی دھ	میتھ	گرم خشک	برہم دوم	
۷	خرشف	کنکرف	کرز	گرم خشک	در اول	
۸	تھاض	چوکا دھ	انج	سرد خشک	در اول	
۹	نجازی	سونچل دھ	سویل	سرد تر	۵۱۹	
۱۰	خس	کاکھوف	کاکھو	سرد تر	-	

۵۱۲ مراد از سنزیا د ادویہ است کہ بہ طب یونانی مستعمل می شود :

۵۱۳ صاحب مخزن الادویہ آرد : او را سرد تر در آخر برہم اول نوشته است (ص ۹۳)

۵۱۴ درست ساگ چوکا است :

۵۱۵ مطابق تحقیق مخزن الادویہ در برہم دوم سرد و خشک است و نزد بعضی در برہم اول

(ص ۱۸۰) ۵۱۶ ہندی خلفہ :

۵۱۷ بقول صاحب مخزن الادویہ جلد اول صفحہ ۲۷۸ تلفظ اش خورشف و فخر ہاد سکون

را و فتح شین بمعہ سکون نا است :

۵۱۸ (برمنو آئیدہ) :

۵۱۹ در فارسی تریشہ می گویند :

ردیف	پہلی	ہندی یا فارسی	کشیری	طبیعت	مقدار	کیفیت
۱۱	چندیلی	-	پوشمند	سرد خشک	درجہ دوم	
۱۲	چلق	پتھلا (۵)	پتھلا	معتدل	مرکب القوی	
۱۳	فطر	گودھ	کنہ گج	سرد و تر	در دوم	
۱۴	تلف	بتھوا (۵)	دستہ اک	سرد و تر	در دوم	
۱۵	قناری	موش دندان (۵)	پیل پاک	گرم در اول	خشک دوم	خود و در کہستان
۱۶	قنبیل	گوتھی (۵)	گوتھی پاک	گرم و خشک	در اول	
۱۷	کراٹ	گندلا (۵)	روہن پاک	دوسم خشک	در دوم گرم	تری دبستانی می باشد

۵۱۹۔ طبیعت اش در درجہ اول سرد و تر است۔ و بعض گفته در وسط درجہ دوم۔ و بعض اورا در سردی و گرمی معتدل می دانند۔

۵۲۰۔ مع حرارت در درجہ اول د مخزن صفحہ ۴۱۲

۵۲۱۔ بکسرا (و بضم نیز آمده است) و طے ساکنہ و طے ہملہ لغت عربی است در فارسی سار و رخ و در ہندی پھین چتر می گویند (۴۳)

۵۲۲۔ طبیعت اش گرم در درجہ دوم و تر در درجہ اول است (مخزن ص ۱۰۱)

۵۲۳۔ بضم قاف و فتح نون مشددہ و الف و فتح بے موحده و رے ہملہ و الف مقصورہ لغت عربی و نزد بعض لغت بطلی است بر فارسی اورا "نزد" می گویند۔ (صفحہ ۱۰۹)

۵۲۴۔ بضم قاف و فتح نون مشددہ و کسرہ بے موحده و سکون یا تختانی و طے ہملہ۔ در فارسی کلمہ در رومی کلمہ گرد می گویند۔ (صفحہ ۱۱۱)

۵۲۵۔ بضم کاف و فتح را و الف و ثاء مثلثہ لغت عربی است۔ در فارسی و ہندی گندنا می گویند (صفحہ ۱۳۲) +

ردیف	یونانی	فارسی یا هندی	شمیری	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
۱۸	کوبیت ^{۵۲۶}	کلم (۵)	کرم پاک	در آتش گرم	در دوشک	مردمان این جا تمام سال می خوردند
۱۹	کمانت ^{۵۲۷}	کیبیتی ^{۱۵}	بندھ	سردتر	در دوم	بعضی غیر کاول
۲۰	بندبا ^{۵۲۸}	کاسنی ^{۱۵}	داربند	سردتر	در دوم	
۲۱	بندبائی بری	کاسنی ^{۱۵}	سازہ بند	سردتر ^{۵۲۹}	در دوشک	بدرجه دوم
۲۲		دکرک ^{۱۵}	دودھ پاک	سردتر	در دوشک	بدرجه دوم
۲۳			پیمه پاک			
۲۴			دیند			
۲۵			دیند کرم			
۲۶			داند پاک			
۲۷			دیند پاک			
۲۸			بزن پاک			
۲۹			چتر پاک			
۳۰			چونچیر			

۵۲۶ بضم کاف درادضمه نون و سکون با معرب کرم فارسی است و کلم نیز آمده است :

۵۲۷ بفتح کاف و سکون میم و فتح همزه و تا :

۵۲۸ بکسر و سکون نون و کسره دال و فتح بایه موحده و الف (ص ۲۶۴)

۵۲۹ بقول مخزن الادویه طبیعت اش در آخر درجه اول سرد و خشک است (ص ۲۶۵)

توابل کشمیری

ردیف	یونانی و عربی	فارسی یا هندی	کشمیری	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
۱	زعفران	کبر (۵۳)	کونگ	در ددم گرم	در اول خشک	بغایت خوشبو برای تحفه باطرافی رودند
۲	کمون	زیره (۵۳)	زیر	گرم خشک	در سوم	
۳	کرزبره (۵۳)	دھنیا (۵۳)	دانی وال	سرد خشک	در دوم	
۴	بصل	پیاز	پیران	گرم خشک	در سوم	قسم دوم آن را گنده پیران می گویند
۵	اسفیل	آره (۵۳)	آره	گرم خشک	در سوم	
۶	فلفل سودا (۵۳)	لال میخ (۵۳)	مرثه داگن	ایضا	ایضا	ماهیست و افق کتاب دارد

۵۳۰ توابل بافتح دارد و خلط که در طعام کنند (شس اللغات فارسی)

۵۳۱ و بقول صاحب مخزن گرم در درجه دوم خشک در درجه سوم است

۵۳۲ کرزبره بضم کاف و سکون زاء درجه بانی موحده و فتح ثانی موله دبا و الف در آخرش و بفتح کاف نیز آمده است

۵۳۳ در فارسی پیاز دشتی و پیاز موش نیز گویند زیرا که قاتل موش است بهندی نامش کائو و کنزی است و لفظ انگلیسی (squill) است - (مخزن الادویه جلد اول صفحه ۹۷ و مخزن الادویه دکتر ص ۱۳۵)

۵۳۴ فلفل سودا - بنا بر قول صاحب مخزن الادویه اردو جلد دوم صفحه ۶۸ منبتش بلاد حبشه و سودان است

کیمیائی و معرری	فارسی یا هندی	کشیری	طبیعت	مقدار درجه	کیفیت
۴	نفل الماء	-	کربر	ایضاً	در دوم
۸	صعتر	ساتر (ه)	آوند	ایضاً	ماهیست آن موافق کتاب نیست شاید اسم بیسمی باشد

ریا حین کشیر

۱	باد روح	تلسی چنگلی (ه)	دن ببر	گرم خشک	در دوم
۲	ریحان	لباز بود (ف)	ببر	ایضاً	در اول
۳	شاهسفر	تلسی (ه)	تلسی	ایضاً	ایضاً
۴	فرنج مشک	راقم تلسی (ه)	دنه	ایضاً	در سوم
۵	حاشا	-	دن پدنه	ایضاً	در دوم
۶	فودنج	پودینه نهری (ف)	پدنه	گرم خشک	در دوم
۷	نعناع	پودینه باغی	پدنه	ایضاً	ایضاً
۸	سیب زن	قسم دوم دنه	ایضاً	در سوم	

۵۳۵ ادام ۱: ۳۶۶ برگ گیاه است که بدو قسم باشد یکی بستانی یا بری و دیگر که می-
 برگ اول الذکر مدور و ثانی الذکر عرضی و طویل باشد چشم نازک سیاه رنگ صفحہ ۲۶۲،
 ۵۳۷ قسم از ریحان یا نیاز بواسطه تغایر پیوستن او از قسم جدا نموده است (مخزن
 الادویه جلد اول صفحہ ۳۶۷) ۳۶۸ فودنج یعنی فادسکون و او معرب پودینه یا پودینک فارسی
 است مخمیس در زبان مزبور بجای دال بتلے منقوطه فودنج نیز آمده است (مخزن جلد دوم صفحہ ۳۶۸)
 ۳۶۹ در آخر درجه دوم گرم و خشک مع رطوبت فضلیه (۲۶۷) ۳۶۹

نمبر شمار	یونانی	فارسی بهندی	کشمیری	طبیعت	مقدار در دره	کیفیت
اقتراع و افجال کشمیر						
۱	باد بجان		د انگلیک	گرم و خشک		
۲	باد بجان می		رود انگلیک			در باغ اودستان خود بخودی روید
۳	قرع خراسانی	آل	سر دوتر			
۴	قرع کشمیری	کاشتر آل	ایضا			
۵	قرع فرنگی	فرنگ لال	ایضا			
۶	قرع مشهدی	مشاد آل	ایضا			
۷	قرع کدیمه	کابل آل	ایضا			
۸	قشاد الحار	کریله	گرم و خشک			
۹	طریلا	طریله	ایضا			
۱۰	خیار قشاد	لا	سر دوتر			
۱۱	بطیخ یعنی خروزه	خروزه	گرم و تر			
۱۲	بطیخ هندی	پینه وند	سر دوتر			
۱۳	شلغم	گوگ	گرم و تر			
۱۴	فجل	موج	گرم و تر			
۱۵	بجزر	گازر	ایضا			
۱۶	شوندر	فرنگ لک	ایضا			
۱۷	آلوی فرنگی	آلو	ایضا			
گلزار کشمیر						
۱	در داحر	گلاب	سر دوشک			

۵۵۱. اقتراع جمع قرع بالفح کد و افجال جمع فجل بالضم ثوب که بهندی موی گویند.
 (شمس اللفافه فارسی)؛ ۵۵۲. دوست خفطل است و آنکه حسن نوشته مبنی بر خطا
 است - مخزن الادبیه دکتر صفری صفحہ ۱۴۸ (COLOCYNTH)؛ ۵۵۳. قشاد بهندی مگوی
 ما گویند و حقیقت این است که گلری در ملک کشمیر یافت نمی شود. شاید که حسن قشاد و خیار و امراد
 یک دیگر شمرده است؛ ۵۵۴. یعنی گل های سر زمین کشمیر؛

نمبر	یونانی	کشمیری	طبیعت	نمبر	یونانی	کشمیری	طبیعت
۲	درد احمری	ریگه دل	سرد و خشک	۲۰	ارغوان	ارغوان	گرم با اعتدال
۳	درد ابیض	مسول	سرد و خشک	۲۱	سوسن	سوسن	گرم و خشک
۴	درد صفیر	زرد دل	ایضاً	۲۲	سوسن آزاد	زنبق	ایضاً
۵	نسرین	آره دل	گرم و خشک	۲۳	بلاطینی	پولنگ	ایضاً
۶	یاسمین	هی آسمان	ایضاً	۲۴	آذریون	گل آفتاب	ایضاً
۷	خلبان	بهی	گرم و خشک	۲۵		گل آفتاب	ایضاً
۸	نازبو	خیری	ایضاً	۲۶		خطای چاقا	
۹	شقایق	گلاله	ایضاً	۲۷		شبه بو	
۱۰	جعفری	جافر	ایضاً	۲۸		زن دود	
۱۱	عباسی	اباس	ایضاً	۲۹		گل اشرفی	
۱۲	احریص	کوسم پوش	ایضاً	۳۰		شبتاب	
۱۳	خطی چند قسم	سره پوش	سرد و تر	۳۱		گل عنبرین	
۱۴	گل داود	گل داود	گرم و خشک	۳۲		گل فرنگ	
۱۵	گل هندی	انز پوش	گرم و تر	۳۳		نسترن	
۱۶	کلهار	پمپوش	سرد و تر	۳۴		مرجان	
۱۷	سنبل فارسی	سنبل	-	۳۵		نافرمان	
۱۸	ابرون	همیشه بهار چند قسم	گرم و خشک	۳۶		گل یاقوت	
۱۹	نرجس	یمبرزل	ایضاً	۳۷		سونهری	

قسم بی گرم در بهر سوم و خشک در دینم دوم - قسم بتایش گرم در دینم دوم و خشک

در دینم اول - مخزن الادویه جلد اول صفحه ۷۹ :

نمبر	یونانی	کشمیری	طبیعت	نمبر	یونانی	کشمیری	طبیعت
۳۸		ایگندذر		۶	صنوبر	-	هشت قسم
۳۹		خمغه		۷	کچل	پار	سنگ
۴۰		نیده کنٹ		۸	پتون	بُدن	راہل
۴۱		لجاولو		۹	لشیار		شجار بالا همیشه بہار اند
۴۲		اچھ پوش		۱۰	خور	برزرج	پست آن نور
۴۳		گل چین		۱۱	-	مویل	میوہ آن تھ
۴۴		لالہ ہزارہ		۱۲	-	مان	شر آن پاپا خوند
۴۵		گلاب نگیزی		۱۳	-	بلاری	چران
۴۶		سدا گلاب		۱۴	شیطان	ارکھور	-
۴۷		گل رونا		۱۵		اموک	
۴۸		دربینا		۱۶		کنزل	
۴۹		پٹیونیا		شجار غیر مشمرہ بستان کشمیر			
۵۰		لڈر					
۱				نمبر	یونانی	فارسی	کشمیری
				۱	خلاف	بید	ویر
۲	اہل	ری	لایت تعمیر	۲	خلاف لمخی	بید مشک	بید مشک
۳	عمر	پوستل	قابل تعمیر	۳	بید مولہ	ربیں	گیرو
۴	سرد	سرد		۴	صفصاف	بید سیاہ	برن
۵	دیودار	دیودار	لایت تعمیر	۵	بید مجنون	بید مجنون	مشکہ ویر
۶	بقس نی شاد	وٹل	ایضا	۶	دردار	سفیدار	پھرس

نمبر	یونانی	فارسی	کشمیری	نیمہ یونانی	فارسی	کشمیری
۷	دلب	پنار	یون	۸	پشہ خانہ	برنج

انما کشمیر

نمبر	یونانی	ہندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱	تفاح	سیب	انبہ زرد	گرم و تر	با طرف ہای تہمت و ارمغان می برند اقسام سیب زیادہ از ۴۷ قسم در باغات و جنگل ہا ترش و محض و تلخ و میخوش می باشند
۲	زعرد	۵۵۵	-	سرد و خشک	
۳	کشمیری	ناشیپاتی	ناک ٹنگہ	در ددم تر	برای تحفہ و تجارت با طرف می برند
۴	کشمیری طمض	-	سرکہ ٹنگ	سرد و خشک	
۵	کشمیری بری	-	ٹانچہ	ایضاً	باقام بسیار در میدان و کرویہ می باشند
۶	کشمیری چلی	-	دہ ٹانچہ	ایضاً	در کویہ و کرویہ بسیار قسم می باشد
۷	خوخ	آرورہ	ژرن	سرد و تر در ۲	
۸	شمش	زرد آلو	ژیر	ایضاً	خوبانی شیرین مغزی باشند غیر آن تلخ داند
۹	فرصاد	توت (ف)	تل	گرم و تر	قسم پیوندی است غیر آن جنگلی
۱۰	توت شامی	-	شاہ تل	سرد و تر	
۱۱	عنب	انگور (ف)	دچہ	گرم و تر	۹ قسم شمرده اند۔ از ان جمله اعلیٰ قسم شش حبیبی صابی سکہ گرم گای است کہ بطور ارمغان با طرف می برند۔ ۱۰ قسم دیگر سکہ انگور ولایتی اعلیٰ مرغی

شماره	یونانی	هندی یا فارسی	کشوری	طبیعت	کیفیت
۱۲	اُجاص	آلوچه (ف)	آر	سرد و تر	باقیام بسیار درین جامه موجود است ۱۲
۱۳	شاه لوبچ	آلوچه	آش آلوچه	ایضا	قسمی از اُجاص -
۱۴			بسنه	ایضا	
۱۵			گرد آلو	ایضا	
۱۶	قرصیا	آلو باوف	گلکاس	گرم و تر	قسمی باشد شیرین میخوش ترش
۱۷	آلوچه سلطانی	آلوچه (ف)	آلوچه	گرم و تر	بسیار ترش می باشد
۱۸	لوز	بادام (ف)	بادم	سرد و خشک مکرب القوی	
۱۹	عناب	عناب (ف)	بروی	معتدل	درین جا اعلیٰ قسم پیدا می شود
۲۰	تین	انجیر (ف)	انجیر	گرم و تر	درخت آن بالیده می شود و ثمر نمی دهد
۲۱	فتق	پسته (ف)	پسته	گرم و خشک	همگی یک درخت در نازده پاره موجود است
۲۲	بندق	فندق (ف)	درب	ایضا	
۲۳	میسن	-	رنگه	سرد و خشک	میوه جنگلی عفص قبی است از ضرر دور
۲۴	بوز	انخرد (ف)	دُون	گرم و خشک	
۲۵	رمان	انار (ف)	دان	سرد و تر و اول چوب	قسمی باشد شیرین میخوش عفص
۲۶	سفرجل	بهبی (ف)	بم تر و نث	ایضا	و قسمی باشد شیرین و ترش
۲۷	-	-	کل پانچ	ایضا	میوه جنگلی میخوش در لغات طلب یافته نشد
۲۸	علیق	-	چپانچ	سرد و خشک با قند	و قسمی باشد جنگلی
۲۹	انبرالین	زرشک (ف)	کاده دچه	سرد و خشک	قسمی است از زرشک خندان پر ترش نمی باشد

نمبر	یونانی	هندی یا فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۳۰	کنار دشتی		باره	سرد و خشک	
۳۱			بایر	ایضا	قسمی از کنار دشتی
۳۲	عبیرا		گانه	ایضا	میوه جنگلی منوخش

غلات کشمیر

۱	شلوک	شالی	داسن	معتدل و مرکب القولی گرم در اول یا پس در دوم	دیس ملک شالی با فراط پیدای می شود اقسام آن ۶۶ قسم شمرده اند از آن جمله پنج قسم فصل شمرده اند - کنو از موضع پانزین - کاهن پچان از موضع برین - از موضع قضبه لار - گوده کرس این موضع ساکو پخل از موضع تیل بل که بر پنج آنها باغیت ملایم و شیرین می باشد
۲	حنطه	گیهون	کنک	گرم و تر ۲	چندان بالیده و شیرین نمی باشد
۳	شعبیر	خودف	دشک	سرد و خشک	دو قسم پیدا می شود
۴	خندروس	زهره مکرف	مکائی	خشک و دوم معتدل الحرات	
۵	دخن	لنگنه (ه)	پنگه	سرد و خشک	
۶	جاورس	چینا (ه)	شالو	ایضا	
۷	حماحم	سیول (ه)	گنهار	ایضا	قسمی است از بستان افروز که بهشت موافق کتاب نیست

نمبر	رقم	کاشتہ گی	طبیعت	کیفیت
۸	سوالفت	سروکف	گرم و خشک	
۹	باقلا	..	سرد و خشک	
۱۰	حصص	نخود (ف)	چند	گرم و تر
۱۱	سنگارہ ^{۵۴۷}	سنگارہ ^(ھ)	گوار	ایضاً مغز سنگارہ مردم غراب در علاقہ باندی پور دھاجن و سپور بلکہ در تمام علاقہ پائین آتش کردہ می خوردند۔
۱۲	شیباج	-	کدو	ایضاً
۱۳	-	-	شوت	سرد و خشک
۱۴	عدس	مسور ^(ھ)	موتوڑ	
۱۵	کرسنہ	مشر ^(ھ)	کرہ	گرم و خشک
۱۶	لوبیا	لوبیا ^(ھ)	رازہ مہہ	گرم و تر چهار قسم می باشند اول سرخ - سفید آں را راز مہہ می گویند۔ دوم خال دار آں را بونیمبری می گویند۔ سوم خالی رنگ آں را موتوڑ می گویند۔ چهارم سیاہ آں وار موتوڑ می گویند۔
۱۷	ماش	مونگ ^(ھ)	مونگ	معتدل بایل دو قسم می باشند یکے مونگ دوم ماش سیاہ۔ پیشکی
۱۸	-	ترنہ ^(ھ)	ترنہ	- از لغات طبّی یافتہ نہ شد

۵۴۷ فرق این است کہ سنگارہ کشیدہ و بقابلہ سنگارہ ہند و پنجاب بسیار خوردی نشود:

حیوانات متذہنہ کشمیر

نمبر	یونانی	ہندی فارسی	کشمیری	طبیعت	کیفیت
۱	حرف ہابی	سرخف	تیلہ گوگلو	گرم و تر	درنگ کاشت، رشور
۲	حرف ہین	سرسوں (ھ)	سمنر	گرم خشک	درماہ پودہ تا چہتر کاشت ہی کنند۔
۳	جرجیر	نرمر (ھ)	تارہ تیر	ایضاً	
۴	حرف	للم (ھ)	لبن	ایضاً	
۵	خردل	رائی (ھ)	آسر	ایضاً	
۶	سرخ شرتی	تارامیر	تارازو	ایضاً	
۷	سمسم	کنجد	تیل	گرم و تر	
۸	کٹان	اسی	آشر	سرد و خشک	
۹	تخم شلغم		گوگہ بیال	گرم و تر	
۱۰	تخم کرنب		کرم بیال	گرم و خشک	
۱۱	مغز جوز		دون گوہ	ایضاً	
۱۲	مغز ردالو		زیرہ کھال	ایضاً	

طیور کشمیر

نمبر	یونانی	کشمیری	طبیعت	کشمیری	طبیعت
۵		پھندہ بوم (ھ)		رائہ منگل	
۶		جبارا		حدادہ	
۷		بوج		نیدہ کراش	
۸		حدادہ		گانٹھ	
۹		حمم۔ کوتور		کونر	
۱۰		واصل		دودھ براگ	

نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت	نمبر	یونانی	کشیری	کیفیت
۱۱	خطاف	کچ		۳۱	زر زور	دور	
۱۲	خفاش	راته کرل		۳۲	سایره	سهره	
۱۳	قچ	ککو		۳۳	شارک	مار	
۱۴	دجاج	گوکر		۳۴	تندرو	سول	
۱۵	درانج	تیتتر		۳۵	بد بد	سته دت	
۱۶	ذبح	داریل		۳۶	بترستان	گوره مکشر	
۱۷	شجر زور	ماگور	طیور آبی				
۱۸	مالک الخرن	بوتیمار					
۱۹	صفراغون	کله ٹونٹ	۱	اوز	آنز		
۲۰	سودانی	کل پھوک	۲	واق	کور کچو		
۲۱	عصفور	پخر	۳	شعراق	ماره داتج		
۲۲	عقاب	پس مار	۴	زریق	گھاڑہ کاؤ		
۲۳	عقار	برگ	۵	مرغ آبی	غالبانچہ قسم خورد و کلان		
۲۴	غذاف	کا دین			درمیان تالاب ہمی باشند		
۲۵	غراب	دیوہ کاؤ	۶	بط	بطک		
۲۶	فاختہ	کوسل	۷	ماہی	گھاڑہ		
۲۷	قمری	کمر					
۲۸	قنبرہ	بجہ بل	سباع کشیر				
۲۹	نخر	جل					
۳۰	نر	گرزد	۱	سد	سیہ		

دیر ملک قسم پیک
موجود است

۱۳ قسم خورد و کلان
یافتہ می شود ماہی
کلان زیادہ از ۸
انبار نمی باشد

نمبر	یونانی	کشمیری	کیفیت	نمبر	یونانی	کشمیری	کیفیت
۲	دب	دبیت		۳	سیت	سرف	لغ اوکشنده است
۳	دیب	رامه مون		۴	عقرب	بچه	چندان موزی نیست
۴	کلب	هون		۵	ارضه	اتهر	
۵	خنزیر	سور		۶	برغوث	پشو	
۶	ثعلب	لپو		۷	فاس	چر	
۷	کلب بڑی	شال		۸	قراد	مانکن	
۸	ابن عرس	نول		۹	خفقا	گوه کم	
۹	سنور	برارو		۱۰	جراد	الو	
۱۰	قرد	واندر		۱۱	سربا	ولہ کرکل	
۱۱	بوزینه	پنر		۱۲	نمل	بری	
۱۲	گوربہ شغال	یچہ		۱۳	موش	گگر	
۱۳	لاش	تسمہ ازگہ شغال		۱۴	خلد	اند گگر	
۱۴	سپہ برار	ایضا		۱۵	خرطین	بہ سین	
۱۵	نمرزہ	گران		۱۶	حیاحب	زتش	
۱۶	تبرغان	درن		۱۷	ایرج اربعین	ہمت زنگو	
۱۷	برلوع	دزہ گگر		۱۸	پہرو	تسمی ازافعی	
حشرات کشمیر				۱۹	دہ دگر		
				۲۰	تنامر		
				۲۱	پیرہ نوج		
۱	تنہین	ارد	در بعضہ جال شامخہ	۲۲	مہرو		
۲	افعی	گنس	نیش اوکشنده				

نیشا	یونانی	کشیری	کیفیت	نیشا	یونانی	کشیری	کیفیت
هوام کشیر				۷	موش آبی	سهم گرو	
				۸	نند کاو		
۱	ذباب	چجه		۹	منه گاده		
۲	زنبور	نلر		دوش کشیر			
۳	ذرافچ			۱	غزال	روس	نادر و اندک خوشبودار
۴	عنکبوت	زله		۲	ایل	گوزن	بانگل
۵	نخل	مانجه تر		۳	ارنب بری	خرگوش	رنبیرنگه پرورده
۶	بقی پش	موه		۴	ضب	کینک لاث	در بهار دچنه می باشد
۷	سگ نگس	هون چجه		۵	مار خور	مار خور	در حصوره
۸	پانکه	دینجو		۶		رام	
حشرات آبی در کشیر				۷		کیل	
دواب اهلی کشیر				۱	جاموس	گاد میش	
۲	زله	درک		۲	جمل	اونث	رنبیرنگه پرورده
۳	خبر دوک آبی	کله ناید		۳	بقر	گاد	
۴	جبه	کرال سرف		۴	ضان	تیر	
۵	تمساح	دور		۵	ناغر	ژل دول	کوکت س درین جا خوب نیست
۶	ناقه	کریم		۶	خرس	مخور	
				۷	احمار	نخر	

۵۵۴ جمع ذردج یا بضمین جانوریت سرخ زهر دار بر نقطه های سیاه باشد شمس اللغات

۵۵۵ تمساح با کسر نهنگ

شوارح کشمیر

از نقطه کشمیر راه های بسیار میان دره کوهسار بجانب مهادر و بلاد دیگر می روند که بسبب صعبیت سنگلاخ همه ساخت و دشوار اند. شیخ ابوالفضل تعداد شوارح کشمیر سی و شش می نگارد از آن جمله در بعضی راه ها بغیر باشندگان کوستان دیگران واقف نگشته اند اکنون بعضی شوارح که مفید رجال و مشهور است تشریح کرده آید:-

راه مظفر آباد

سبیل هندو میان علاقه دچهنه برکنار مین دریا تا مظفر آباد از آن جا بطرف هزاره ویکهلی و راولپنڈی و پشاور می گذرد بسبب ترمیم شان چنایه سبیل ترین راه است که سال تمام جاری می باشد و در عرض آن جیل و گنل جایل نیست همگی تا یک منزل برف می بارد و مزاحم نمی شود. بار برداری اسپان و غیره بلا تکلیف همیشه می گذرد

نقطه	منازل	میل	بیم	کیفیت	نقطه	منازل	میل	بیم	کیفیت
۱	سرفگر	۵۵۵		۵۵۰	۶	کهنائی	۱۲	۵۵۶	قلعه شام چند دوکان
۲	پن	۵۵۱	۱۴	۵۵۱	۷	کهندا	۱۲	۵۵۴	قلعه دوپیش چند دوکان
۳	باره کوه	-	۱۳	-	۸	پشیاں	۱۱	۵۵۸	نشیب و فزان
۴	گنل	۵۵۲	۱۸	۵۵۲	۹	مظفر آباد	۱۴	۵۵۹	مختصر شهر بیست بر بلندی و مقبور از جسگر کشنه گنگا
۵	شاهدره	۵۵۵	۱۷	۵۵۵					

۵۵۹- آئین اکبری جلد دوم ترجمه جیرا صفحہ ۳۲۸: ۵۵۰ درست ۵۷۱۴ فٹ انگلیسی است. روئس ان دی
ویشنر مالیک کشمیر و غیره جلد اول صفحہ ۱۲۸: ۵۵۵ میسر کینتھ میسن مطبوعہ ۱۹۲۲ دیر ادن: ۵۵۱ فٹ
(ایضاً ص ۳۳): ۵۵۲ فٹ (ایضاً): ۵۵۳ گنل بکسر کاف فتح نون و سکون لام (ایضاً): ۵۵۳ فٹ
(ایضاً): ۵۵۵ فٹ (ایضاً ص ۳۲): ۵۵۶ فٹ (ایضاً): ۵۵۷ فٹ (ایضاً): ۵۵۸ فٹ (ایضاً): ۵۵۹ فٹ (ایضاً): ۵۶۰ فٹ

رقبہ	ہم منزل	کیفیت	رقبہ	ہم منزل	کیفیت		
۱۰	گھڑی ۵۶۰	۱۹	۵۶۱	پسپیل سڑک	ایضاً من مقام مال سیراہ دیگر در راولپنڈی می رود		
۱۱	مان سیر ۵۶۲	۱۹	۵۶۳	ایزین جاراہ دیگر بھدانی شود			
۱۲	ایسٹ آباد	۱۳	۵۶۴ ۶۲۰	قصہ الیست آباد	۱۱	مان سیر	۱۳
۱۳	مارگلہ	۱۴		عروج برکھ	۱۲	سٹھڈ	۱۴
۱۴	ڈوٹنگلی	۸	۵۶۵	۵۶۶	۱۳	ہری پور	
۱۵	گڈاگلی	۱۱			۱۴	خال پور	
۱۶	کوہ مری	۹	۵۶۷	۵۶۸	۱۵	خیروگلی	
۱۷	راولپنڈی	۴			۱۶	راولپنڈی	
				راہ کوہ مری - از سرنگر تا کوہ مری براہ کھادہ سال نام جاری می باشد - باد برداری بغیر دشواری می رود ایزین راہ تیاری سڑک شاہی کردہ نمی شود۔			
۲۴۹				میزان کل میل			

مسلسل ۵۵۸ ۲۴۰۰ فٹ (ایضاً ص ۳۱) ۵۵۹ ۲۴۵۵ فٹ (ایضاً)
 ۵۶۰ گڑھی حبیب اللہ خان (ایضاً) ۵۶۱ ۲۴۵۵ فٹ (ایضاً ص مذکور)
 ۵۶۲ صحیح مانسہرہ است ۵۶۳ ۳۵۵۰ فٹ (ایضاً)
 ۵۶۴ ۴۰۱۰ فٹ (ایضاً ص ۳۰) ۵۶۵ ۷۸۰۰ فٹ (ایضاً ص ۲۱)
 ۵۶۶ بازار بست نور، دو محل تلاق - پر حدود صوبہ سرحد (پاکستان واقع است) ایضاً
 ۵۶۷ ۷۰۰۰ (ایضاً)
 ۵۶۸ یکے از بہترین اقامت گاہ گرانی پنجاب شمالی است

شماره	نام منزل	مسافت	کیفیت	شماره	نام منزل	مسافت	کیفیت
۱	سرنگ			۸	گروهي	۱۵	ايضا
۲	پٹن	۱۴		۹	راولپنڈي	۱۳	ايضا
۳	بارہ مولہ	۱۳	برساہل بيار دريا رفتن است	۱۰	راولپنڈي	۱۳	دريا بطرف جنوب مي رود
۴	رام پور	۹	مندر قدیم	۱۱	پنچتر گيلس	۱۲	
۵	اوڑی	۱۲	دران جا است	۱۲	گھان	۹	دراں جا از جسرا
۶	چکوٹھی	۱۶	قلعہ خام و چند دوکانات دران جا است	۱۳	دیول	۹	پنچتر گيلس
۷	بٹیاں	۱۵	دین کوہ ساحل دريا	۱۴	مری	۱۲	مرشہوہ
۸	بٹیاں	۱۵	ايضا	۱۵	راولپنڈي	۲۰	میران کل ۱۲ میل

سوم راہ پنوچھتا جتوں بسیل ہذا بطریق بارہ مولہ تا اوڑی شامل راہ کوہ مری می رود ازیں جا بطرف جنوب برآمدہ در علاقہ پنوچھتا می رود۔

شماره	نام منزل	مسافت	کیفیت	شماره	نام منزل	مسافت	کیفیت
۱	زر سرنگ			۳	علی آباد	۷	کوہ برفین
۲	تا اوڑی	۵۴	بطرف جنوب عربیہ	۴	کپوڑ	۸	
۳	حیدر آباد	۱۰	کوہ برفین	۵	پنوچھ	۹	تقسیم مشہور است

۵۶۹ فٹ ۳۸۰۰ فٹ ایضا ص ۳۸۰ ۵۶۰ فٹ ۴۴۵ فٹ ایضا ۵۶۰ فٹ ۳۸۰ فٹ (ایضا)

۵۶۹ فٹ ۳۸۰۰ فٹ روٹس بن دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۲۰ مصنفہ مسیح کینتہ صاحب

چاپ دہرادون ۳۸۰۰ فٹ ۴۶۰ فٹ ایضا ۵۶۰ فٹ ۴۵۰ فٹ (ایضا ص ۳۹)

۵۶۹ فٹ ۳۸۰۰ فٹ (ایضا)

شماره	منزل	میل	بلندی	کیفیت	شماره	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۶	سورن	۱۴		علاقه پنج	۱۱	شنداپانی	۹	۵۸۲	
۷	تخته	۱۶	۵۷۷	متصل علاقہ پنج	۱۲	پوکی پور	۱۳	۵۸۳ ۲۱۵۰	
۸	رابوری	۱۷	۵۷۵ ۳۹۴	۵۷۹	۱۳	اکھنور	۱۳	۵۸۶ ۱۱۴۲	
۹	سیال پوکی	۱۴	۵۸۰		۱۴	جموں	۱۸	۵۸۵ ۱۲۰۰	
۱۰	دہرہ سالا	۹	۵۸۱			میل	۲۰۰	میزان کل	

چهارم راہ شویان سیل ہذا از راہ پیر پال می گذرد نشان مغلیہ بہر منزل سرائی
متین باہتمام علی مردان خان تعمیر کردہ بودند در زمستان ہمیشہ مسدود باشد۔

۵۷۶ تخته منڈی (ویسٹرن ہمالیہ شیرابند کیتی صفحہ ۱۴) :

۵۷۷ ۴۹۳۰ فٹ (ایضاً) :

۵۷۸ صبح ۳۰۳۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۱۲) :

۵۷۹ تھبہ ایست نور مشتمل بر بازار و تحصیل (ایضاً) :

۵۸۰ ۲۶۵۰ فٹ (ایضاً) :

۵۸۱ ۲۱۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۸۲ ۱۹۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۱۱) :

۵۸۳ پوکی پور (ایضاً) :

۵۸۴ درست ۲۲۵۰ فٹ است (ایضاً) :

۵۸۵ صبح ۱۰۹۰ فٹ است (ایضاً) : ۵۸۶ تھبہ ایست نور در جانب راست دریائے

پناب مشتمل بر قلعہ بازار (ایضاً) : ۵۸۷ درست ۱۰۰۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۱۰)

۵۸۸ صوبید آر شیر لہد شاہ جہاں - بار ایل شہنہ مطابق ۱۶۴۱ء و بار دوم از ۱۰۶۵ء

تا ۱۰۶۵ء - (نگارستان کشمیر) :

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنگر		۵۲۰۰	پہوار سبیل	۸	تھنہ	۱۰ ۱/۲		سبیل ہموار
۲	خام پور	۱۲	۵۵۹	جس روڈ پر مٹی ورینی آ رہی	۹	راجوری	۱۲	۳۹۴	قصبہ ایت دیوینہ
۳	شوپیان	۱۵	۵۹۰ ۵۹۱۵	قصبہ ایت مٹروٹ	۱۰	چنگل	۱۲	۵۹۶	در شیب و فراز
۴	ہیر پورہ	۸	۵۹۱	سوکھ سرائی لال غلام پیر پنچال	۱۱	نوشہرہ	۱۳	۵۹۷	قصبہ ایت کمان گزشتہ
				بہرام گلہ	۱۲	سبڈاڈ	۱۲ ۱/۲	۵۹۸	کوہ کاچی دارہ
۵	علی آباد	۱۲	۵۹۳	سرائی از فرق پیر پنچال	۱۳	بھمبر	۱۵	۵۹۹	قصبہ ایت دیوینہ
				عبور کردہ	۱۴	کوتلہ	۷	۶۰۰	۶۰۱
۶	پوشانہ	۱۱	۵۹۴	برساعل جوی بار	۱۵	گجرات	۱۴		
۷	بہرام گلہ	۸	۵۹۵	رتنہ پنچال		میزان کل	۱۶۶	میل	

۵۵۹ ۵۵۲ فٹ (روٹس این دی ویٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ بلند اولیٰ مصنفہ جی جی لینتھ میسن صاحب

پاپ بد فتر سرگینا میٹر کل سرے آف انڈیا دہرہ دون ۱۹۲۲۔

۵۹۰ صحیح رفعت ۶۷۲۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ نمبر ۷۰)

۵۹۱ ۷۰۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۵۲) :

۵۹۲ علی آباد سرائے (ایضاً) :

۵۹۳ ۱۰۰۰۰ فٹ (ایضاً) :

۵۹۵ ۶۰۵۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۴۹) :

۵۹۷ ۱۸۲۰ فٹ (ایضاً) :

۵۹۹ ۱۰۶۰ فٹ (ایضاً) :

۶۰۰ ۱۰۵۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۸) :

۶۰۱ قصبہ ایت خورد و صدر مقام ضلع است (ایضاً صفحہ ۸) :

چشم راہ بانہال تا جموں بسبیل ہذا دشوار گزار است بیشتر در موسم زمستان مسدود
ہے بود۔ بنیر سنگہ اس را ترتیم و ترتیب آراستہ برکتل بانہال سیزدہ راج بر مہب
براج تعمیر ساخت و ہر جا سنگاں ہا قطع کردہ بر دریای چندر باگا جسر متین استوار
نمود۔ بمنزل بمنزل مکانات و دوکانات معمور ساختہ اشیای مطلوبہ ہر جا ہتیا ساخت
اکنون مسافران تا جراں در سال تمام بدان راہ سپرد سلوک می دارند در شدت برف
و باران ہگی یکدو روز مسدود می ماند این راہ بر پل رام بن رسیدہ سہ شق می شود
شق اول بہ جانب ڈوڈی و کشتواری رود شق دوم از پل عبور کردہ بطریق چنانہ
در او دہم پور از ان جادرجوں می گذر دشق سوم فر از کوہ لار و لاڑ تا جموں سلوک گردد۔

نمبر	نمبر	سبیل	بندی	کیفیت	نمبر	نمبر	سبیل	بندی	کیفیت
۱	سرینگر	۵۲۳۵	۶	رام شو	۱۲	۲۰۶۰	۶	کمر کوہ	
۲	پان پور	۵۳۵۰	۷	رام بن	۱۹	۳۵۳۵	۷	عبور از پل	
۳	راج پور	۵۶۰۰	۸	چندر کوٹ	۱۲	۲۰۰۰	۸	عروج نورم نورم	
۴	دیری ناگ	۶۰۰۰	۹	بٹھوتی	۱۵	۵۳۰۰	۹	عروج و نزول	
۵	دبہ گول	۵۵۸۰	۱۰	پھانی	۱۲	۲۰۵۰	۱۰	بسبیل نہر	

۶۰۲ تحقیق ارتفاع ش در سابق گذشت :

۶۰۳ صبح ۳۳۴۸ فٹ انگلیسی است (جموں اینڈ کشمیر سٹیت صفحہ ۱۱) :

۶۰۴ درست ۳۴۲۲ فٹ است (ایضاً) :

۶۰۵ درست ۶۱۰۰ فٹ (ردن ان دی ویسٹرن ہمالیہ کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۸۱ -

مستفہ میجر کینتھ میسن صاحب چاپ دہر ادون ۱۹۲۲) ۶۰۶ ایضاً :

۶۰۷ بلندی درست ۵۱۱۶ فٹ است (ایضاً ص ۷۵) :

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱۱	ادوم پور	۲۰	۶۰۸	عروج از کندیال	۱۳	جموں	۱۷	۶۱۰	۱۲۰۰
۱۲	انشار	۱۴	۶۱۸	عبور از دیکه بال		میزان کل	۱۹۰	میل	

ششم راه لداخ - راهی است دشوار گذار به سبب عبور از وجه بال در زمستان مسدود می باشد من مقام کرگل دوشق می شود شق اول بطرف اسکردو و شق دوم به جانب لداخ از لداخ یازده راه با طرف و اکناف می روند از آن جمله پنج راه بطرف یارکند و یک راه به جانب گردیک راه سمت اسکردو و یک راه به جانب کوه شمله و یک راه به سبیل کلور دهند و ستان و دوراه در کشتواڑ -

نمبر	نوع	نوع	نوع	کیفیت	نمبر	نوع	نوع	نوع	کیفیت
۱	سری خور			۵۲۳۵	۵	گننه گیر	۹		سنگلاخ عبور از
۲	گاندربل	۱۲	۵۲۳۰	۶	سوند مرگ	۱۰	۶۱۳	۸۶۵۰	عبور از بل سند
۳	کنگن	۱۲	۶۱۲	۷	بال تل	۱۰	۶۱۵		عروج بر کتل زو جبال
۴	گندیسرنگه	۱۴	۶۱۳	۸	مٹاین	۱۶	۶۱۶		بر ساحل رود بار

۶۰۸ ۲۵۰۰ فٹ (جموں ایند کشمیر شیٹ صفحہ ۹۲)

۶۰۹ صبح ارتفاع ۸۳۰۰ فٹ انگلیسی (روٹس ان دی ویٹرن ہمالیہ کشمیر و غیرہ جلد اول

صفحہ ۸ مصنفہ میجر کینتھ مین صاحب چاپ دہرہ دون ۱۹۲۲) ÷

۶۱۰ ذکر ارتفاع ۸۳۰۰ فٹ در سابق گذشت ÷

۶۱۱ ارتفاع صبح ۵۲۲۰ فٹ ÷ (ایضاً صفحہ ۱۱۸)

۶۱۲ ۵۸۰۰ فٹ (ایضاً) ÷ ۶۱۳ ۶۸۲۰ فٹ - ایضاً

۶۱۴ ارتفاع صبح ۸۷۵۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۱۱۹)

۶۱۵ ۹۲۵۰ فٹ (ایضاً) ÷ ۶۱۶ ۱۱۰۰۰ فٹ (ایضاً صفحہ ۱۲۰) ÷

سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج
۹	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۰	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۱	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۱۲	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۳	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۵	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۲۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۳۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۴۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۵۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۶۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۷۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۸۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۳	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۴	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۸	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۹۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۰۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶

راه یار کند - از قلعه لادخ پنج راه بطرف یار کند می گذرد یکی از لادخ بر راه قراقرم
 تا یار کند ۳۵ منزل ۱۵ میل همگی سه چهار ماه مفتوح می باشد - تا یار زده منزل ۱۵
 همی نرم امکان نگرود - اسپان بار برداری بخوشی می روند - دوم از لادخ تا یار کند
 پسیل چنگ چمنو ۴۵ منزل ۲۰ میل - فور ساه صاحب بوقت مراجعت ازیں راه
 آند بود - گاه و همی نرم سه چهار منزل محدود است در زمستان مسدود - سوم از
 لادخ بر راه قراقرم ۳۶ منزل در زمستان بندی باشد چهارم بر راه چنگ چمنو تا یار کند
 مسر بورڈ صاحب مفتوح کرده است ۳۶ منزل ۴۰ میل - پنجم از راه چنگ چمنو تا یار کند
 سمت شرقی ۴۳ منزل ۲۸ میل - ازان جمله راه اسهل که عبور و مرور مردم زیاده ازان
 راه می شود نمبر اول است تشریح آن کرده آید -

سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج	سینج
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۱۵۵۰۰	۱۲	مقام	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

ارتفاع صحیح ۸۴۹۰ فٹ است (ایضا صفحہ ۱۲۱) :

۶۱۸ درخت ۱۱۰۰ فیت است (ایضا صفحہ ۱۲۲) :

شماره	منزل	سپه	بنده	کیفیت	تجهیز	منزل	سپه	بنده	کیفیت
۲	کهر دنگ ^{۶۱۹}	۱۵	۱۳۵۰۰		۱۰	ملکه مرکبی	۲۲	۱۵۱۰۰	
۳	کهر پوشت ^{۶۲۰}	۱۲	^{۶۲۱} ۱۰۴۳۰		۱۱	برجی	۱۲	۱۴۰۰۰	
۴	مگرد	۱۳	۱۰۰۳۵		۱۲	قرن لنگور ^{۶۲۳}	۱۱	^{۶۲۳} ۱۶۶۰۰	
۵	پانی شکر	۱۲	۰		۱۳	دولت بیگانی	۱۸	۱۶۲۰۰	
۶	بونگ دنگ	۱۳	۱۱۵۰۰		۱۴	برزنگ ^{۶۲۵}	۲۳	^{۶۲۶} ۱۶۵۰۰	
۷	لویب لک ^{۶۲۲}	۱۳	۱۳۰۰۰		۱۵	دولت جلدکا	۱۹	۱۴۰۰۰	
۸	سروخ نوچه	۱۳	۱۵۵۰۰		۱۶	مک شاه ^{۶۲۴}	۱۵	^{۶۲۸} ۱۵۳۰۰	
۹	برزنگ نمبر	۹	۱۵۴۰۰		۱۷	چمبرا	۱۲	^{۶۲۹} ۱۶۴۸۰	

۶۱۹ صحت کهر دنگ است (روئس ان دی ویسرن همایه کشیر و غیره جلد اول صفحہ ۲۲)

۶۲۰ میجر کیننته صاحب نام این مقام کهر چار نوشته است (ایضاً) :

۶۲۱ صحت ارتقا عش ۱۰۴۰۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۲ میجر کیننته صاحب این مقام را "لویب لک" ضبط کرده است (ایضاً صفحہ ۲۲۱)

۶۲۳ درست قرن لنگر است - (ایضاً صفحہ ۲۲۲)

۶۲۴ بنا بر تحقیق میجر کیننته صاحب رفعت این مقام ۱۶۴۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۵ میجر کیننته صاحب نامش قبل از "قرن لنگر" بیان کرده است :

۶۲۶ درست ۱۴۹۰۰ فٹ است (ایضاً)

۶۲۷ بنا بر تقریر میجر کیننته صاحب تلفظ صحیح "ملک سانی" است (ایضاً)

۶۲۸ آمانزد صاحب روئس ان دی ویسرن همایه و کشیر و غیره جلد اول رفعت اش

۱۵۴۵۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً صفحہ ۲۲۳)

۶۲۹ درست ۱۶۴۰۰ فٹ است (ایضاً صفحہ ۲۲۴) :

تاریخ	میزان	بندی	کیفیت	تاریخ	میزان	بندی	کیفیت
۱۸	سویت	۱۸	۶۳۳ ۱۳۰۰۰	۸	مقام	۱۰	
۱۹	شهریه الله	۱۳	۶۳۱ ۱۱۵۰۰	۹	پیون	۲۱	۶۳۵
۲۰	یارکند	۲۳	۴۰۰۰	۱۰	داؤ	۹	
۵۱۴ میل میزان کل				۱۱	سررود	۱۰	
براه لارخ تا اسکردو				۱۲	کپیلو	۷	۶۳۶
۱	لارخ	۱۲	۱۱۵۰۰	۱۳	کهرکون	۸	
۲	نمو	۱۸		۱۴	کرد	۱۶	
۳	تاروج	۱۰		۱۵	کرس	۹	
۴	نسرگام	۱۴		۱۶	نره	۱۴	
۵	کهلتنی	۱۰	۶۳۳	۱۷	اسکردو	۱۷	۶۳۸ ۷۳۳۰
۶	سکرکین	۱۶		میزان کل ۲۰۹ میل ۲۰۸ میل منزل ۱۶			
۷	کوتاھنو	۱۷					

۶۳۰ بقول میجر کیننته رفعت اش ۱۲۳۰۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً) -

۶۳۱ و به تحقیق میجر کیننته ۱۱۹۰۰ فٹ انگلیسی (ایضاً) -

۶۳۲ بقول میجر کیننته صاحب "کهلتنی" (ایضاً صفحہ ۱۷۹) -

۶۳۳ بلندی ۱۰۱۳۲ فٹ (ایضاً) -

۶۳۴ آما صاحب روٹس ان دی ویسٹرن ہمالیہ و کشمیر وغیرہ این مقام را "گوماہنو" ضبط نموده

است (صفحہ ۱۸۰) ۶۳۵ رفعت اش ۸۶۵۰ فٹ (ایضاً) :

۶۳۶ یا بہتر از ان "چیلو" (ایضاً) ۶۳۷ رفعت ۸۴۰۰ فٹ (ایضاً) :

۶۳۸ و بقول میجر کیننته صاحب ۷۷۰۰ فٹ انگلیسی (ایضاً ص ۱۸۲) :

راہ لاسہ۔ راہیکہ از لدرخ بہ جانب گرمی گذر و تشریح آں اس است :-

شماره	منازل	میل	بلندی	کیفیت	شماره	منازل	میل	بلندی	کیفیت
	لدرخ		۱۱۵۰۰		۸	نئی یا	۱۳		
۱	جوشوٹ	۱۰			۹	نم	۱۲		
۲	خوابه لونگ	۱۲			۱۰	مقام	۴۱		
۳	گیا	۱۳	۱۳۵۰۰		۱۱	مقام	۱۴		
۴	دیب رنگ	۱۴			۱۲	دورا	۱۰	۱۳۸۰۰	
۵	تھوکی	۱۴	۱۴۹۰۰		۱۳	تشی گوک	۵۵		
۶	مقام	۱۲			۱۴	گر	۳۰		
۷	یوگا	۱۳						۲۹۸ میل میزان کل	

ہفتم راہ گلگت۔ این راہ بسیار دشوار است و محل خوفناک یکے کوہ
 زازدان آنگن است دوم کوہ برزبال و از جبل برزہ بال راہ دو سلسلہ میشود یک
 سلسلہ بطرف اکرد و می گذر د سلسلہ دوم سمت شمال در حصورہ و گلگت و یاسین و
 پترال و دیل و بدخشان تا نوقند شگنان و ترکستان مسلوک می باشد و در زمستان
 ہمیشہ مسدود گویند راہ را بہ لئادت با فورج و چشم درین راہ تباہ شدہ است۔

شماره	منازل	میل	بلندی	کیفیت	شماره	منازل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرنیگر		۵۲۳۵		۳	بند پورہ	۱۸	۶۲۱ ۵۳۰۰	عروج کوہ
۲	سنبیل	۱۴	۶۴۰ ۵۲۰۰	نشیب فراز	۴	تراک بل	۹	۶۴۲ ۹۱۶۰	کوہ زازدان آنگن ۱۱۸۰۰

۶۳۹ (۴۵۰-۶۴۱) جاشید آئین اکبر جلد دوم مترجمہ حیرت ص ۳۴۵

۶۴۰ بنا بر تحقیق صاحب رودس ابن دی لیرن ہایدک و غیرہ بلندی اش ۲۰۴۰ فٹ است (ص ۹۶)
 ۶۴۱ و نزدیکتر صاحب ۵۲۱۲ فٹ است (ایضاً) ۶۴۲ ص ۹۳۰ فٹ است (ایضاً)

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۵	زڈکسو	۹		برکر کوہ	۱۳	گودی	۱۲	۶۶۶	
۶	قرل دن	۶		۶۶۳	۱۴	لوگام	۷		
۷	گوریز	۱۱	۶۶۵	علاقہ ایست مشہور	۱۵	حصوہ	۱۲	۷۸۵۳	قصبہ ایست مشہور
۸	بنگلہ	۱۰	۸۷۲۵	ازیں بارہ دیگر بجانب حصوہ می رود	۱۶	ہریچ	۱۱	۶۷۰۰	
					۱۷	دشکن	۸		
۹	چمن	۹			۱۸	دونی	۸½	۸۷۲۰	
۱۰	برزل کوئی	۹		بجانب اکروڈو دیگر	۱۹	رام گاہ	۱۲		
۱۱	کوئی میدان	۱۰			۲۰	بونیچی	۹	۴۶۴۰	۶۶۵۰
۱۲	دس گھرم	۷			۲۱	بلگر کوٹ	۱۲	۴۶۶۰	

۶۶۳ کینتھ صاحب نام اس مقام کنرل دال نے لکھ نموده است (ایضاً) ہے است واقعہ
 لب دریائے کشک گنگا رفت اس بنا بر کتاب مزبور ۷۷۰ فٹ انگلیسی است (ایضاً)
 ۶۶۷ دزد میجر کینتھ ۹۴۰ فٹ (ایضاً ص ۹۷) ÷
 ۶۶۵ صحیح برزل پوکی است. رفت ۱۱۵۰ فٹ (ایضاً) ÷
 ۶۶۶ ۹۱۰۰ فٹ (ایضاً ص ۹۸) ÷
 ۶۶۷ ۶۶۷۰ فٹ (ایضاً ص ۹۸) ÷ رفت ۸۰۰ فٹ (ایضاً) ÷
 ۶۶۸ صحیح دوین بقم دال دفتح یاد است. رفت ۷۸۰۰ فٹ (ایضاً) ÷
 ۶۶۹ دشیطان ناؤ نیز گویند. رفت بنا بر تحقیق کینتھ صاحب ۳۷۰۰ فٹ
 (ایضاً ص ۹۹) ÷
 ۶۷۰ دہے است نور و شتل بر قلعہ و بازار (ص ۹۹)

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۲۲	منادر	۱۵	۶۵۱		۲۷	روشن پر	۱۹		
۲۳	گلگت	۱۱	۶۵۲		۲۸	یاسین	۱۹	۷۷۶۵	
۲۴	شاکیاٹ	۸	۵۵۶۰		میزان ۳۶ میل				
۲۵	سنگل	۱۵	۵۷۷۰		صحنہ الیاقض				
۲۶	مگا گوج	۸	۶۹۲۰						

ایضاً از قلعہ گوریز تا حصورہ راہ دیگر است

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۷	گوریز				۱۱	پوکر کوٹ	۱۱	۹۰۰۰	
۸	بنگلہ	۱۱	۹۳۷۰	کوہ کمری	۱۲	پھگام	۱۲	۵۸۶۰	
۹	مہر داس	۱۲	۱۳۱۶۰		۱۳	گور کوٹ	۱۳	۸۰۸۵	
۱۰	مقام	۱۱			۱۴	حصورہ	۷	۷۷۷۳	۷۷۷۳

ہشتم راہ اسکردو۔ سلسلہ دوم راہ گلگت کہ از کوہ بزر بال بطرف اسکردو

می رود این است۔

۶۵۱ رفعت ۴۰۰۰ فٹ (۹۹) =

۶۵۲ و بقول مجر کینتھ صاحب ۴۸۹۰ فٹ انگلیسی۔ (ایضاً) =

۶۵۳ اما مجر کینتھ صاحب و پنڈت آنند کول با منرئی مابین گوریز و حصورہ (استور) منازل ذیل بیان نموده اند :-

۱۔ کامری ۱۰۵۰۰ فٹ بلند ۲۔ کالا پانی ۸۵۰۰ فٹ بلند ۳۔ چھری کدل یا شنکر گڑھ ۹۸۰۰ فٹ -
 ۴۔ زٹو ۹۰۰۰ فٹ ۵۔ گوری کوٹ ۸۰۰۰ فٹ ۶۔ حصورہ (استور) ۷۷۷۳ فٹ (روٹس این دئی لیشن
 ہمالیہ و کشمیر وغیرہ جلد اول ص ۱۰۱، ۱۰۲ و جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۹۲، ۹۳) =

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱۰	برزل کٹی	۹۹	۱۰۰۰		۱۳	ارکان پور	۱۶	۷۶۳۶	
۱۱	سکھ بٹھ	۱۵	۱۳۱۶۰		۱۵	اسکرود	۳	۷۲۴۰	۱۵۴
۱۲	لال پانی	۱۳	۱۲۵۰۰						
۱۳	ادوسر	۱۲	۱۳۹۰۰		میزان کل ۱۵۸ میل				

پوشیدہ نماند کہ شوارع متذکرہ بالا از جای خود برآمده بامصار و بلاذ مشہورہ
برابری روند و برای آمد و رفت سلاطین و حکام و سیاحان و تاجران و مسافران شخص
و مشہور گشتہ اند۔ غیر ازین شوارع دیگر کہ بہ غایت دشوار و سخت گذارند از جای
خود برآمده با طرق دیگر ملحق شوند تشریح کردہ آید:-

نہم راہ توسعہ میدان۔ از سرینگر میان پرگنہ بانگل فرزا کوہ توسعہ میدان در
پنونچھ می رود از ان جا شق می شود۔ شق اول براہ کاشیال در کوہ مری شق دوم
براہ کوٹلی در چوک میر پور و جہلم۔ شق سوم بہ سبیل راجور ملحق گردیدہ بہارہ جاری
می باشد۔

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرینگر				۷	سنار	۱۵		
۲	لال پورہ	۱۵			۸	بیاری	۱۴		
۳	توسعہ میدان	۲۰	۷۵۵۰		۹	میر پور	۱۰	۱۲۸۶	
۴	پنونچھ	۲۲	۳۳۰۰		۱۰	چچی	۰		
۵	سپرا	۱۶			۱۱	جہلم	۱۱	۸۲۷	
۶	کوٹلی	۱۴							

۷۵۴۔ میجر کلینٹن صاحب دیندیت آئند کول از ذکر ملکات بطرف مسکرد و از راہ برز بل خاموشی اختیار
کرده اند؛ ۷۵۵۔ رفعت ۱۰۰۰۰ فٹ (روشن ان دی ویسٹرن ہائی وے وغیرہ جلد اول ص ۴۴)

دهم راه دکن - که از قصبه شوپیان براہ دکن بر کوہ شوپ عروج کرده در پنجوچہ
می رود از سرینگر تا شوپیان ۱۹ میل از شوپیان تا پنجوچہ تقریباً شصت میل بسیار
دشوار و سخت گذار است چهار ماہ جاری می باشد -

یازدهم راه دارال - سبیل مذکور از میسور پورہ بطرف جنوب فر از کوہ دایال
میان مرغزار زندان سردستی و نزگذاشته در قصبه راجور شامل راه شوپیان گردد و
در ۳۳ میل فوج رنجیت سنگھ بایں راه آمده بود منہزم شده باز گردید مسافت آن
از شوپیان تا راجوری تقریباً ۵۵ میل -

دوازدهم راه بدلی - در غایت صعوبت و دشوار و جانگاہ است کسی از سلاطین و
راجہا بدان راه نمیرود و بسبب برف ہشت ماہ مفقود می باشد - از سرینگر تا شوپیان ۴۴ میل
ناظم کدہی ۱۱ میل ڈلی ۲۳ میل بدلی ۱۱ میل بہگولی ۵ میل تارو ۸ میل چیل ۱۲ میل باولی ۸ میل
اکنور ۸ میل تا جوں ۸ میل - من مقام بدلی راہ دیگر جانب راجوری می رود مسافت
آن ۲۰ میل -

سیزدهم راه ہمان - سبیل ہذا از قصبہ شوپیان سمت جنوب از موضع وگومتر گام
پرگتہ دیوہ سر بالا بر کوہ قون پنچال عروج کرده از راہ گنگ وٹن در موضع ہمان برسد
ازاں جا در بدلی می رود مسافت این راہ از سرینگر تا بدلی ۶۶ میل

۶۵۶ شوپ کوزہ ۶۵۷ و بقول پنڈت آندکول بامزئی ۶۶ میل (جوں اینڈ کشیر سیٹ ص ۹۴)

۶۵۸ جوں اینڈ کشیر سیٹ ص ۹۴ ۶۵۹ یعنی ہمارا رنجیت سنگھ بانی سلطنت سکھاں (موتوی

۲۷ جون ۱۸۳۷ء) ۶۶۰ و بقول پنڈت آندکول بامزئی بدل - (جوں اینڈ کشیر سیٹ ص ۹۴)

۶۶۱ تحقیق پنڈت آندکول ۶۶ میل - (ایضاً) ۶۶۲ نزد پنڈت آندکول ۴۴ میل (ایضاً) ۶۶۳

در جوں اینڈ کشیر سیٹ ۶۶ میل ۶۶۴ البیاض فی الاصل - پنڈت آندکول بامزئی

مسافت مزبور مابین سرینگر و بدل ۶۶ میل بیان کرده است (ص ۹۵) ۶۶۵

چهاردهم راه کھری سبیل مذکور از شوپیان جانب جنوب میان پرگنہ دیوہ سر
براہ زوہر مرگ عبور کردہ در ریاسی می گذرد از ان جادو جموں۔

نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت	نمبر	منزل	میل	بلندی	کیفیت
۱	سرننگ				۷	نارچہ	۲۰		عروج و نزول
۲	شوپیان	۲۷			۸	جام نار			بدستور
۳	کھری	۱۰			۹	ارناس			عبور از چندریاگا
۴	زوہر مرگ	۱۰			۱۰	ریاسی			تقصیر ایست دیربہ
۵	کلاب گڑھ	۱۰			۱۱	گوتلاد	۲۴		براہ مکروٹ
۶	دیول	۱۰			۱۲	جموں			

بعضہ اوقات مال تجارت ہم باین راہ می رود۔

پانزدہم راہ کھل ناره واو۔ سبیل مذکور از شوپیان سمت بائیںال برآمدہ از دیوہ
ویشو عبور کردہ بعد مسافت پست کردہ در کھل ناره واو برسد از ان جادو شق می شود
شق اقل از موضع دُو بعد مسافت دہ میل از پنچال دید می گذر کردہ در مرل برسد
از ان جانا بارن مل ۴ میل از ان جاتا دیول میان سنگلاخا و درہ ہای دشوار پست
دہ میل گذر کردہ بارہ کھوری ملحق گردد۔ شق دوم از دُو بر جبال ہتو عروج
کردہ بعد مسافت ۳۲ میل در ہوشب گذرانیدہ روز دوم از موضع کاوون بعد مسافت

۶۶۵ نزد صاحب جموں اینڈ کشمیر سیٹ "۲۲ میل" (۹۵) ۶۶۶ پنڈت آنند کول بجائے زوہر مرگ
"گولامرگ" بیان کردہ است (ایضاً) ۶۶۷ در جموں اینڈ کشمیر سیٹ مابین کلاب گڑھ و اناس
بجائے دیول و نارچہ و جام ناہا انگرل و تارو مذکور است ۶۶۸ پنڈت آنند کول بعد از ریاسی
ڈیہرو و نگروٹہ ذکر نموده است (ایضاً) ۶۶۹ صحیح نگروٹہ است (ایضاً) ۶۷۰
بگردال و فتح نون (ایضاً) ۶۷۱

بست میل بمقام رامسو با راه بانها لطفی گردد و در جموں برسد این راه بسیار دشوار گذار است
شانزدهم راه ڈوڈی صعب ترین شوارع کشمیر است من مقام ویری ناگ
بالائی کوہ برابر بال میان سنگلاہهای دشوار گذار در ڈوڈی می گذرد بیگی چهار ماه جاری
می باشد مسافت آن سرینگر تا ویر ناگ چهار منزل ۵۴ میل از ویر ناگ تا ڈوڈی میان
غیر آبادی پنج منزل ۶۰ میل از ڈوڈی تا رام بن چیل میل از رام بن تا جموں فقط ایضا
از ڈوڈی تا بدر ۲۴ میل -

هفدهم راه مرل - سبیل مذکور از انت ناگ میان پرگنه بزرگ ما بین درہ
لہرنی فراز کوہ مرل کہ رفعت آن ۱۱۵۰۰ فٹ انگیزی است گذر کرده در موضع سنگ پور
پرگنه مرومی رسد - ازاں جا بطرف کشتوار و بدر و امیگدر بیگی چهار ماه مفتوح می باشد مسافت
آن از سرینگر تا انت ناگ ۶۰ میل - ازاں جاتا لہرنی دو منزل ۴۰ میل - از لہرنی تا سنگ پور
دو منزل ۴۰ میل - ازاں جاتا کشتوار ۲۰ میل - ازاں جاتا بدر واه سه منزل پنجاہ میل - ایضا
از سنگ پور تا ڈوڈی فراز کوہ لمیہ داران ۶۰ میل ازاں جاتا رام بن چیل میل ازاں
جا جموں -

هجدهم راه فامر - طریق مذکور از انت ناگ میان پرگنه بزرگ موضع دوس فراز
کوہ ہوکوہ مرکز رفعت آن ۱۵۶۰۰ فٹ انگیزی دارد از مرغزار فامر در گذشتہ در علاقہ
مرومی گذرد - بیگی چهار ماه جاری می باشد مسافت آن از سرینگر تا انت ناگ ۶۰ میل
ازاں جاتا مرو ۴۰ منزل ۶۰ میل - ازاں جاتا کشتوار ۳۵ میل -
نوزدهم راه تہمرن - این راه میان پرگنه کوٹھار موضع تہمرن بالائی کتل میر بل در

۶۶۱ بقول ہندت آندکول ڈوڈا (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۹۶) :

۶۶۲ در نزد ہندت آندکول ۵۰ میل (ایضا) :

۶۶۳ بقول ہندت آندکول دی سو (ایضا) :

۶۶۴ بدر واه :

علاقہ وارڈون میگذرد۔ در زمستان سرد و می باشد مسافت آن از اسلام آباد تا وارڈون ۵ میل۔

بیستم راہ مرگن سیل نڈا دشوار و صعب گذار است از اننت ناگ میان پرگنہ کوٹھار باہین درہ نو بک نے فرزند کوہ مرگن کہ رفت آن از بحر محیط ۱۱۶۰ فٹ انگریزی است مسافت عروج آن سینودہ کردہ می باشد۔ گذر کردہ در موضع انشن در وارڈون برسد مسافت آن از اسلام آباد تا شاگس امیل ازاں جاتا نو بک نے ۱۲ میل۔ ازاں جا تا مرگن رفت ۱۲ میل۔ بالای مرگن مسطح و ہموار ۴ میل۔ نزول ۱۲ میل۔ تا موضع انشن ۴ میل کل ۹۰ میل۔ ایں راہ در وارڈون رسیدہ کہ دوشق می شود بشق اول سمت مشرق در لارخ و اسکرومی رود شق دوم در کشتواڑ و بدر واد۔

بیست و یکم راہ امرنا تھ سیل نڈا از اننت ناگ سمت مشرق میان پرگنہ و چھن پارہ می گذرد بسیار دشوار و سخت گذار است مسافت آن سری نگر تا اسلام آباد ۳۳ میل پیش مقام ۴۴ میل۔ پہلگام ۱۲ میل۔ چندن وار ۸ میل۔ بیشرم ناگ ۷ میل۔ منجہ تری ۱۳ میل۔ امرنا تھ جی دو نیم میل۔ سوکھ ناگ ۴ میل۔ وارڈون ۴ میل۔ ازاں جا دوشق می شود یکے بطرف جٹوں۔ دوم بطرف لارخ۔

بیست و دوم راہ تلبیل۔ طریق نڈا بسیار شکل است از سر نگر سمت شمال میان پرگنہ لار فرزند کوہ نہا تھ انب شمشہ ہر موکٹہ گنگا سیرا گشتہ فرزند جبال در تلبیل میرسد ہنگی چہ راہ جاری می باشد۔ از تلبیل دوشق میشود شق اول بطرف اسکرومی گذرد شق دوم جانب گوہر و گلگت و حصوہ مسافت آن از سری نگر تا گاندربل ۱۲ میل۔ چہر تگل ۸ میل۔ جہا تھ ۱۲ میل۔ گنگا بل ۱۲ میل۔ سہ بل ۶ میل۔ بدگام ۶۷۵

۶۷۵ و بقول پنڈت آنند کول ۱۲۱ میل (جوں اینڈ گنیرٹیٹ ص ۹۷) ۶۷۶ و در جوں اینڈ گنیر

ٹیٹ ص ۹۷ ۲۱ میل۔ شتہ در کتاب منور ۷ میل ۶

علاقه قریب ۳۰ میل - مگرن ۲۰ میل - کادو بال ۱۰ میل - کر دوگی ۲۰ میل - بوک کولن ۱۰ میل - مشک علاقہ اسکر دو ۱۰ میل -

بست و سوم را چیلایس - سیل ہذا از سرنگر سمت شمال از راہ قصبہ سو پور تا کلا پوج از کوہ کچھ دوقہ عروج نموده در حد خار دایرہ از ان جا میان درہ و سنگلاخا کوہ سار با بد خواری تا چیلایس رفتن است و مسافت این راہ از سرنگر تا پٹن ۲۰ میل سو پور ۱۳ میل - چاکل ۱۲ میل - کلا پوج ۶ میل - از ان جا تا شار داسہ منزل ۲۰ میل از ان جا تا چیلایس ۶ میل -

بست و چہارم راہ کرناہ - طریق مسطور از سرنگر سمت گوشہ شمال و مغرب برآمدہ از سو پور تا سیوہ پورہ میان آبادی دلت گذشتہ از ان جا بر کتل نشتہ چھنہ گذر کردہ در کرناہ برسد - مسافت از سرنگر تا سو پور ۲۰ میل - از ان جا تا چاکل ۱۲ میل - منزل گام ۱۳ میل - ہٹری ۱۰ میل - از ان جا مسافت کتل کرناہ ۱۰ میل از ان جا تا مظفر آباد بر ساحل کرشنہ گنگا رفتن است -

بست و پنجم راہ درادہ - از قصبہ سو پور میان آبادی کامراج در گذشتہ از موضع مگرن بالائی کوہ اشائی و تریل ڈبرو گذر نموده در درادہ می رسد چلی شش ماہ جاری می باشد مسافت آن از سرنگر تا سو پور ۲۰ میل - از ان جا تا مگرن دو منزل ۳۳ میل - از ان جا تا درادہ فہر از کوہ دو منزل ۳۰ میل - از ان جا بر کرناہ کرشنہ گنگا تا مظفر آباد -

بست و ششم راہ گلرگ - سیل ہذا از سرنگر برآمدہ میان آبادی پرگنہ بانگل و گلرگ می گذرد از ان جا سمت مغرب فرورفتہ شامل راہ و مری گرد و مسافت آن از سرنگر تا لعل پورہ ۵ میل از ان جا تا گلرگ ۵ میل - از ان جا تا اور ۱۲ میل

از آن جاتا که مری.

بست هفتم راه فیروز پور - از سر پیکر تا لعل پور ۵ میل از آن جاتا
فیروز پور ۸ میل - از آن جاتا ملین ۱۲ میل از آن جاتا کهو ۴ میل - از آن جاتا پونچھ
۹ میل - جمع ۹۹ میل -

مضافات کشمیر

حوالی کشمیر کو به سارهای بی شمار تا مسافت بسیار از هر کناره واقع است
چنانچه سلسله کو بهستان شرقی آن تا یار کند و لاسه منقطع نگردد و اتصال جبال
حدود شمال آن تا تا شکند و خوفند برابر می گذرد و تسلسل کو به سار غربی آن تا هزاره
و جهلم می کشد و کتل های حد جنوبی آن تا ناحیه جوت و اقصای هند منقطع نگردد
و در میان آن کو بهستان دره های فراوان و میدان های نمایان بعضی وسیع و
بعضی مضیق واقع است و در ضمن آن دلت و قضیه جات بسیار آباد است که
گاه اوقات در تسلط و فرمان ناظمان کشمیر مطیع شده بودند و بعضی اوقات
راجه های با شته آن بجا خود سر انتظام حکومت می کردند - از آن جمله تشریح
بعضی مقامات ماضی ایراد کرده شود :-

تبرت کلال - که آن را مردم کشمیر لوئن گویند - دارالحکومت آن لداخ
یا لبیه که از کشمیر سمت مشرق و شمال به مسافت ۶۰ میل با ارتفاع یازده هزار
و پانصد فوت از بحر محیط واقع است و آن بندرگاه تجارت هندوستان و ترکستان
است چنانچه در آمد و برآمد تجارت آن بجا در هر سال غالباً ناسی لک می تواند
بود و دیگر گات مشموله و محروسه آن یاسمین - نانچی - کو بره - روگشو - چچوٹ - و راس
کرگل - سوار - کو بهستان آن طرف سنگلاخ که علامت بتری نیانات بهای به نظر

نمی آید و دریای کلهی با سنگی گهاٹ میان آن می گذرد. هوای آن طرف سواد لون
و ضیق نفس پیدا می کند. مزروعات آن طرف جو از قسم دوم که در بهار کاشت
می شود و گندم و ترنبه و گال و از آن مردمان آن حدود که بمنظر بدزبب پیرکین
مزارع غیر مذهب. کوتاه قد چنانچه قامت مردان آن جا غالباً ۵ فٹ ۲ اینچ قامت
نسوان تا چهار فٹ و هشت اینچ می باشد. بعضی به مذهب محمدی و اکثر به
مذهب بود که پیشوای آن را مردم لاهه است.

میگویند که لاهه گور با بیشتر مغناص و عیال و صاحب خوارق
بوده اند و در حالت تفرید و تجرید بعضی تا مدت بسیار ماکولات نمی خورند
گاه اوقات خوردنی با به کثرت می خورند و محتارج به بول برا تا مدت بسیار نمی
شدند و به وقت مرگ شاگردان خود را خبر می دادند که در خانه فلان در بطن
فلانه عویقت جنم خواهد گرفت. بعد دو اژده سال شاگردان او در آن جا رفته او را
بعلامات و نشانی باشتناخته بجای خود می آوردند وی تعص مال و اسباب خود
از هر کس می ساخت و متصرف می شد فقط.

و مردم بود که از دست اهل مذاهب خود خوردنی نمی خوردند و تزویج
یک برادر به نسبت برادران دیگر کافی پندارند و بجای سلام جو می گویند.
و در فرقه آن با چهار قوم مشهور است (۱) جبرک یعنی راجپوت (۲) جبرک

۱۸۱۰ - ناردرن میر بر آف اندیا ص ۲۳۹ - آباد و سه در میان قامت نسوان بکلیه هشت
اینچ ۹ اینچ درج است ۱۸۲۰ - ناردرن میر بر آف اندیا ص ۲۴۰ - ۱۸۳۰ - ایضا ص ۲۵
بقول موسیو دیوید برادر کلان نه گریو برادر دیگر هم شرک می شنود و در جبر آنال
از برادر کلان بسیار کم می باشد و آنچه می گویند که ازین عقد متولد می شوند همه را با اسم "پیر"
خطاب می کنند باین همه رسم مزبور در طبقه شرفاء مروج نیست.

یعنی لجاٹ ۳۰ مہرہ یعنی خود در ۴۰ توبہ رکھ یعنی ذیل قوم و در نقلہ لیاخ غالباً پنج شش صد خانہ زیر دامنہ کوه آباد است و خانقاہ کبرویہ در آن جا موجود و از عهد قدیم بت خانہ معمور است کہ آن را گوئند گویند۔

دارالحکومت بتت در آن جا است از آن جا پنج راہ بطرف یاد کند می روند یک راہ جانب لاسہ و چہار راہ سمت ہندوستان و یک راہ بحد و کشمیر و یک راہ در اسکردو۔

این ملک اکثر اوقات شامل کشمیر بودہ است بعضی اوقات در تصرف ترکستان اچیاناً بر وقت ہرج مرج حکومت کشمیر راہی آن جا بسر خود حکومت می کردند چند گاہ راہی اسکردو قابض آن شدہ بودند و در سال ۱۵۵۵ ^{۱۵۵۵} راہ گلاب سنگہ وزیر زور آور سنگہ گویہ را بادا زدہ ہزار فوج پیادہ و پنجاہ سپاہ قواعدان از پلاٹن فتح از راہ کشوار و زانسکار برای تسخیر بتت مامور ساخت وزیر مذکور برگزیدہ شور و در اس و گر گل قبضہ کردہ در لیاخ رسید۔ پوچھک چرنک راہ لداخ تاب تعاقب مدخودنہ دیدہ بست و پنج ہزار روپیہ نذرانہ بر خود گرفتہ طوق متابعت بہ گردن انداخت۔

در آن اثنا محمد شاہ پسر احمد شاہ مرزبان اسکردو کہ از پدر خود کشتی کرده

۱۵۵۴ تا کہ پیرام در گلاب نامہ بجائے سال ۱۵۵۶ ^{۱۵۵۶} ذکر نمودہ است (ص ۲۵۴) ۱۵۵۵ ^{۱۵۵۵} سرخیل حاکم راہ گلاب سنگہ آنہائی بود۔ بوقت ہم مذکور حکم برگزیدہ یاسی و ارناس و علاقہ کشواڑ بود۔ (تاریخ جتوں از شہنشاہ خان ص ۲۴۴) و گلاب نامہ کہ پیرام

ص ۲۴۴) ۱۵۵۶ کہ پیرام نام این مقام جسکار نوشہ است (ص ۲۴۴) ۱۵۵۷

۱۵۵۷ بقول کہ پیرام و قسم مرزور اصل اسکی ہزار روپیہ بود کہ پنج ہزار از اس

معاف شد (ص ۲۴۸) ۱۵۵۸

به حمایت کرنیل میانک سنگه در تلبیل می آسود به خواہش استعانت در لداخ رسید
 و زیر بازوی او حوالہ راجہ لداخ نموده خود بطرف جموں رجعت نمود۔ بعد رفتن
 وزیر راجہ لداخ کسوت متابعت از برکشیده با اتفاق احمد شاه والی اسکر دو
 رایت بغاوت افراشت و محمد شاه در دست پدر افتاده برہنہ پا در اسکر دو
 رسید کہ پای لمی او از برف سوخته شد۔ و بہ استماع این خبر وزیر پورش
 کرده در لداخ رسید و راجہ مذکور جموں کرده مؤرخیں را بر منصب راجگی استقلال
 بخشیده و انتظام آن مقام بہ کام دل کرده در جموں معاودت نمود۔ بعد چندی گاہ
 مرتبہ ثالث وزیر عنایت لداخ بخاطر آورده در اثنای راه خبر شنید کہ ^{۱۹۹۹} پشکو
 کا دار در اس از دست راجہ علی شیر والی کرناٹک کشته شد۔ و رحیم خان پشکو
 از در اس مفور شده نزد احمد شاه پناہ یافت۔ ازاں جا وزیر با تدبیر بہ تسخیر
 قلعه اسکر دو کہ از تعمیرات افراسیاب خان پشکی بہ قلعه اہرمن موسوم بود
 یلغار نمود۔ و قلعه اہرمن در محاصره گرفت۔ علی شیر عفو تقصیرات خواستہ در
 پناہ درآمد۔ احمد شاه فرزند خود محمد شاه سبوق الذکر برای استشفاع نزد
 وزیر فرستاده اماں خواست وزیر از راجہ احمد شاه و از اکابران ملک نذرانہ
 شایان گرفته معذور داشت و رحیم خان پشکو مخفیہ کردہ بکشت ^{۱۹۹۹}
 ازاں جا۔ مدین شاه با جمعیت سپاہ بہ تسخیر قلعه محصور تعین ساخت۔
 فی جبار خان مرزبان آن جا را قلعه متحصن ساخته تابست روز او را محاصره نمود۔
 چنانکہ راجہ محصور در عہد میانک مطیع راجہ لاہور شدہ بود بہ خاطر آن از مرزبان
^{۱۹۹۹} صحیح نہان سنگه است (گلاب نامہ صفحہ ۲۴۹) ۶۸۹ (گلاب نامہ صفحہ ۲۴۹)
 ۱۹۹۹ و بموجب تقرر بر گلاب نامہ صفحہ ۲۴۹ ندان سنگه
 ۱۹۹۹ گلاب نامہ صفحہ ۲۵۰

لاهور گلاب سنگه رات شد و شدید رسید موجب آن رایحه مخصوصه بدستور بر
 حکومت خود منتقل مانده بدین شاه بجانب اسکر دو رجعت نمود پس وزیر با
 تدبیر بطرف لداخ نهضت کرده و موثرترین تهمیت عدم ترسیل ضروریات
 محسوس داشته ملک لداخ در انتظام خود در آورد در ^{۱۸۹۲} ~~۱۸۹۱~~ رایحه گلاب سنگه یک
 پلایان سپاهان قواعد آن و سه ضرب توپ با در لداخ رسانیده وزیر را فرمان
 پیش قدمی فرستاد بنا بر آن وزیر زور آورد سنگه با جمعیت پانزده هزار سپاه
 سوار و پیاده بجانب لاسه پور رش نمود و دوازده منزل راه قطع کرده مقام "گمر"
 که سرحد لاسه پور رسیده با مخالفان به جنگ پیوست و پسران سنگه با چند
 افسر دیگر کشته شد بعد حرب و ضرب شدید مخالفان هزوم گشته مال و
 متاع بسیار در قبضه وزیر افتاد.

^{۱۸۹۳}
 از آن بجای هشت روز در چهار روز قطع کرده در مان تالاب رسید
 و بیک تاخت قلعه گردنگ مفتوح ساخته قلعه پورنگ نیز تسخیر نموده و در
 با قلعه جدید در یک ماه تیار کرده در مان تالاب مراجعت فرمود در آن اثنا
 چهکچوٹ با لشکر فراوان از لاسه آمده قلعه گوردنگ را قبضه نمود وزیر عیال خود در
 لداخ فرستاده خود به مقابله غنیمت پای استقامت افشرد و مقدار آن مال
 بردن هوا و بارش برف اشتلم نمود و در کربت محاربت وزیر در دشت حاجت
 داده با جمیع لشکر خود ۱۸ ماه ~~۱۸۹۱~~ ^{۱۸۹۲} در جنگ کشته شد و از لشکر پان
 او همگی بیست و پنج کس در لداخ و پس رسیدند.

۱۸۹۲ گلاب نامه صفحه ۲۵۰ :

۱۸۹۳ بقول دیوان کربا رام مان تلاؤ که موسوم به مان سر است (صفحه ۲۵۰) :

همدستی رام که تھانیدار قلعه پورنگ بود از راه الموره در مجبور رفت پس
 فوج لاسه بر لداخ پورش آورده مورنجین و احمد شاه و المی اسکرود و زمینداران
 آن طرف با لشکر لاسه اتفاق کرده پلاش پہلوان سنگه کیدن و گوران دتا - در محاصره
 گرفتند و شش راس خبر ۱۲ ماه پهاگرن به گوش بهارایه رسید و فی الفور - دیوان هرچند
 و وزیر رتوان با جمعی شش هزار سپاه در موسم سرما به مدافعت غنیم مامور
 ساخت و شیخ غلام محی الدین ^{۱۶۹۱} ناظم صوبه کشمیر رسید - در پانزده یوم ده هزار نفر
 زمیندار بابت بار برداری همراه سکر فرستاد -

چون لشکر بهاراج در کرگل رسید - با مخالفان به جنگ پیوستند و در
 حمله اول از خود مخالفان سه صد کس به قتل آوردند و زیاده از سه هزار کس در
 دریا غرق کردند -

دیوان از این بجا کوچیده در لداخ رسید مخالفان از محاصره برخاسته مفرور
 گشتند و در آنای راه بخشی ایچنجوٹ و کرن شاه با جمعی هزار کس استقامت
 کرده در گونیہ چمرا متحصن شدند و ازین طرف دیوان بلغار برده به محاصره مخالفان
 پرداخت و فراز پشته کوپ رسانیده گوله باری کردن گرفت - و نیز آب جوئے
 که در میان قلعه جاری بود از بالا بلند نمود - محصوران بعد از آب بے تاب گشته یوای
 زلال امان شدند پس ایچنجوٹ و کرن شاه با جمعی کثیر از گونیہ بر آورده در

^{۱۶۹۲} دیوان کرپارام از ذکر تاریخ و تعداد صحیح و سلامت و پس شدگان در لداخ خاموشی
 اختیار کرده است - (صفحه ۲۵۵)

^{۱۶۹۵} گلاب نامه کرپارام ص ۲۵۸

^{۱۶۹۶} شیخ غلام محی الدین چوشتیار پوری که از طرف سرکار لاهور درین ایام به نظامت
 متعین شده بود (گلاب نامه صفحه ۲۵۸)

لداخ محفوظ داشتند آنها بعد عرصه نه روز محارسان خود را قتل کرده گریخته رفتند
لشکر دیوان دنبال آن با دیده در عرض راه بر جنگ پیوستند و از گروه مخالفان
یک صد سپاه کشته شد چهار صد اسیر گشتند.

بعد چند گاه بخشی بجهکوت مع شش هزار سپاه و یک ضرب توپ باز
پورش آورده بفاصله سی میل از لداخ چهاونی ترخیص ساخت. دیوان با لشکر دلاوران
یلفار کرده معسکر مخالفان را بلغار نمود هنگام شب معاندان شب بخونی آورده تا عرصه
چهار گهری آتش محاربه افروختند. عاقبت لشکر غنیم در چهاونی محصور گشته لشکر
دیوان به محاصره آن پرداخت تا هشت روز جنگ قائم بود محصوران سناچه ای
باروت را آتش داد. در فوج دیوان انداختند. مجامع کیدان با سی صد دیوان
به شعله آن سوخته شد. عاقبت دیوان با تدبیر از بالا آب بجوی سر کرده چهاونی
مخالفان را طوفان ساخت و به کثرت آب لشکر غنیم بے تاب شده در زیر دامن
امن درآمدند و سلاح و سلب انداخته مفرور شدند.

بخشی بجهکوت و کرن شاه اسیر کرده در سیم بارغ پیش مهاراج فرستادند
مهاراج از کرده مخالفت مصالحت افضل دانسته افسران مذکور را خلایع فاخره
سرفراز کرده رخصت انصاف بخشید. دیوان هری چند ازاں یاردار کرد و رفته
راجہ احمد شاہ را گرفتار کرده در محبوس فرستاد پس رتق و فتق و انتظام آن طرف
بکام دل نموده باغبان اطراف را گوشمالی کرده اعتبار و اقتدار بهم رسانید و با
افسران لاسه بنا بر حکم مهاراج باب مصالحه مفتوح دشته فیما بین عهد نامه موقت
نموده مخلص فرمود.

نقل عهد نامه این است
تایان افسران لاسه یک کون دوم بخشی

بیستون افسران خاقان چین و از طرف بهار به
 صاحب بهادر گلاب سنگه جی دو افسر یکدیگر
 هری چند دوم وزیر تنویر مجلس صلح و عهد
 میان با اتفاق همدیگر نشسته و طریقه سر رشته
 دوستی بصاف باطنی برانبین و اقسام قسم های
 توخیق صاحب یاد کرده چنین قرارداد مقرر شده
 که رابطه صلح و صلاح دو احد خانگی بهار به صاحب
 بهادر و خاقان چین و لاله گور و صاحب لاله الا
 از روی صفائی باطنی ابتدای حال تا ابد الهی مستحکم
 و مربوط خواهند بود بحضور توخیق صاحب بوجهی فرق
 و قصور نه خواهد شد و آن چه که حد و دلتک لداخ
 از قدیم مقرر است همراه آن گاه می واسطه و غرض
 نیست - اجزای پشم شال چائی بوجوب آیین قدیم
 از راه لداخ خواهیم ساخت - آن که سود اگر آن
 لداخ در اطراف های مای آیند آن را منراحت
 نخواهد شد - برین باب سر و خلاف نمی سازیم -
 برین و قول توخیق و قاطری دیسی و میان
 خوشحال چوه گواه اند - تاریخ ۱۵۶۲ هجری ۱۸۹۹ شمسی
 فقط

۶۹۷ در گلاب نامه این لفظ "سج" مذکور است (صفحه ۲۷۸) ۵

۶۹۸ که با نام تاریخ مزبور ۱۵۶۲ هجری ۱۸۹۹ شمسی بیان کرده است (گلاب نامه صفحه ۲۷۸)

از آن وقت باز آراجه جموں قابض قلمرو لداخ بکمال استقلال مانده تجارت را ترقی فرمود و در سال ۱۹۴۹ در لداخ از جانب برلش گورنمنٹ جائنٹ کشن مقرر گشته آمد و رفت تجارت و سفارت یا کند ترقی پذیرفت -

تبت خورد - یعنی اسکردو که بزبان کشمیری آس را زیره بٹن می گویند از خط کشمیر با بن مشرق و شمال بمسافت یک صد و پنجاه و یک میل میان دره وسیع ریگستانی آب و هوادل کشاست - رفعت آس از بحر محیط هفت هزار و بست و چهار فٹ فیصل پیداوار آس جاشالی همگی قریب یک صد خروار و جنس گندم و جو د گال و ارزن و ترنبه بسیار - زرشک و سجد و توت و زیره سیاه وافر و زرد آلوئی شیرین مغز از حد متکاثر خشک کرده با طرف می برند - و دریای ایا سهند در میان آس می گذرد - برف قلیله می یارد - ساکنان آس جا سابقه تمام سنی بودند و در سال سنه ۱۹۹۹ هجری به تہذیب و ترغیب میسر شمس عراقی به مذہب

۱۹۹۹ مولوی شمس علی خان بکنوی در تاریخ جموں و ریاست مانے مفتوحہ ہمارا جہ گلاب سنگھ صفحہ ۲۹۳ در بارہ اشاعت اسلام در اسکردو می نویسد کہ در کشمیر اشاعت مذہب اسلام در آغاز قرن ہشتم ہجری بمسعی فقرا اسلام کہ سر بر آورده آنان حضرت امیر کبیر میر سید علی ہمدانی انداق شده بود - بعد ازان خواہر زاوہ ایشان جناب سید محمد نور بخش نقیث خلیفہ اش وارد بلتستان شد و کمیل تبلیغ مذہب محمدی دیرین خطہ کرد - وفات سید محمد نور بخش بنا بر کتابیکہ کہ بقول مولوی شمس علی خان در بلتستان یافت شد در سنہ ۱۹۹۹ ہجری واقع شد - سید مزبور خود سنی المذہب بود - اما و قتیکہ حضرت میسر شمس الدین عراقی از ملک خراسان بوجہ عقائد خود بہ ہجرت مجبور شدند در سنہ بعد محمد شاہ وارد کشمیر گشت - سید محمد بہیقی کہ ملا را الہام محمد شاہ بود بہ جبر او را از کشمیر بدر نموده بطرف اسکردو اخراج کرد - حضرت میسر شمس الدین عراقی چون در اسکردو رسیدند خود را خلیفہ (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

شیعه نوربخش شده اند. و زنهایی پس جا اکثر فاحشه اند و از طرف شوهران مانعت
ندارند و با مردم لادخ هم زبان هستند اندک تنفحات - پرگنت مشموله آس
شکر - کرس کچیلو - تولئی - خرمزنگ - دوند - پرکوش.

از قدیم راهبهای مسلمان که خود را از اولاد سلطان سکندر کاشغری میدانند
در آس جا حکومت می کردند و بعضی اوقات متابعت راهبهای کشمیر هم می نمودند
و در عهد سلاطین کشمیر طوق مطاوعت بگردن انداخته با جگذا آس باشد بودند و
در عهد چکان خود سر شده در زمان شاهان مغلیه باز تابع کشمیر شدند و در عهد

[مستل] سید محمد نوربخش ظاهر گردانیدند ظاهر است که اشاعت مذہب امامیه در حین
ممت آنجناب است بسند عقائد سید نوربخش بذاته در معرض اختلاف است.

بنابر قول مرزا جیدر دو غلات مؤلف تاریخ رشیدی فرق مابین فرقه امامیه و شیعه را
نوربخشیه این است که معتقدان مؤخر الذکر علاوه از رد داشتن سب اصحاب ثلاثه و ام المومنین
حضرت عائشه صدیقه فاطمه سید محمد نوربخش را مهدی و صاحب امر وقت می شمارند.

(حاشیه آئین اکبری جلد دوم مترجمه جبریل صفحہ ۳۵۲)

سنة غالباً دعوی مزبور بنا بر حمله ایست که سلطان سعید خان دلی کاشغری در ۹۳۰ بر اکر دو کرد
چنانچه بقول مولوی چشت علی خان لکهنوی مصنف تاریخ رشیدی می نویسد که سلطان سعید مزبور
در حمله اول شفر که یکے از پرگنه جات اکر دو است فتح نمود. (تاریخ جوں دیاست تائے مفتوحہ
گلاب سنگ صفحہ ۲۹۸) لیکن از شجره نسب راجگان اکر دو و استور ادعائے شان
بر پایہ ثبوت نرسیده است.

۱۰۸۰ هـ و این در عهد جلال الدین اکبر. و قتیکه راجه اکر دو علی رائے در ۹۹۳ مطابق
۱۵۸۶ هـ بخیمت اکبر التماس نمود که دخترش بجای عقد شہزاده سلیم قبول شود از آن وقت تعلق
اکر دو به سلطنت دہلی قائم شد (تاریخ جوں دیاست تائے مفتوحہ صفحہ ۵۰۴)

افغانه باز بطور خود حکومت میگردند و در ۱۲۵۳ هـ راجه احمد شاه مرزبان آس جا بود پسر
دوش محمد شاه نام از پدر خود برگشته در پیش میان سنگه کر نیل پناه گرفت و میان سنگه
پرگنه تبیل او را جاگیر بخشید. و قتیکه وزیر زور آور سنگه بر لداخ قبضه کرد. محمد شاه
از تبیل گریخته در لداخ نزد وزیر رسید. احمد شاه باستماع این خبر لشکر کشیده فرزند
منخوس خود اسیر کرده پا برهنه در اسکر دو رسانید. زور آور سنگه از روی غیرت بالشکر
کثیر پورش کرده اسکر دو را قبضه نمود و خانه احمد شاه را غارت ساخت و بعد مواخذ
نذرانه کثیر حکومت اسکر دو احمد شاه را بدستور مسلم داشت و خود سمت لداخ رجعت
نمود و احمد جو و محمد علی خان پسران احمد شاه که به امید امداد در کشمیر پیش میان سنگه
گریخته آمده بودند میان سنگه هر دو برادر اسیر کرده نزد راجه گلاب سنگه
در جموں فرستاد.

و قتیکه وزیر زور آور سنگه در عزیمت مان تلا و مقتول مردمان اسکر دو و تاندار
او از قلعه کشیده قید نمودند و اسباب و اسلحه او غارت ساخته در ملک خود تا دو
سه ماه باز حکومت کردند باستماع این خبر راجه گلاب سنگه افواج قاهره به سبیل
کویها به فرستاده در ملک ولوله انداخت و شیخ غلام محی الدین هم افواج خود مع جنود
راجهای کهک و بمبه به معانت آن باقیین ساخت و پنج شش هزار نفر زمینداران کشمیر
برای بار برداری همراه داد چون بطور یلغار در اسکر دو رسیدند دیوان هری چند هم
از لداخ پورش آورده اسکر دو را یکدم قبضه نمودند و مخالفان را قتل کرده احمد شاه بمعنی
۱۲۵۳ بعد اعظم خاں دالی شفر راجه مزبور از صفت حکومت افغانان استفاده نمود. اولاً بر
اسکر دو قابض شد و بعد اعلان استقلال و آزادی خود نمود.

(بیخ جموں در ریاست مانه الحقیقه صفحہ ۵۴۳)

۱۲۵۴ بقول موسیو دیو در ۱۲۵۴ (نادر در بیر برآف انڈیا صفحہ ۳۶۳)

اگر بیشم در آن جا متکون می شود میوه انگور و شفا و دوت بخوبی بالیده می باشد
از ریگ دریای ابا سندی دره لمی طلا خاک شوی کرده دریا بند و در زمستان
برف نمی بارد - مردمان آن جا اندک صاف طبع و خوش وضع بدن همیشه و شنی
مجموعه سابقه را بهنگامی آن طرف همیشه در آنجا حکومت می کردند و در میان
قلعه حکومت داشته در بغاوت و غارت گری خود را بهادر می دانستند - بعضی
اوقات مغلوب گشته بجا کم کشمیر رجوع می داشتند چنانچه در عهد شاهان چغت
شاهل صوبه کشمیر شده بودند و در عهد افغانه خود سر شدند و در عهد سیکان لاهور
محمد خاں در آنجا حکومت میکرد - و سلیمان شاه مرزبان یاسین یوش کرده محمد خاں
را از میان برداشته گلگت مفتوح ساخت - بعد از آن آزاد خاں ملکر در پونیال سلیمان
را قتل کرده متصرف گلگت شد - پس از آن طبر شاه والی نگر می آزاد خاں را از جان
گذرانیده عروس حکومت گلگت بکنار آورده در شبستان عدم آسود - فرزندش

صلحه ایضا صفحہ ۴۰۹

صاحب نادر در بیر بر آف کشمیر باشندگان گلگت و استور را در مذہب خود بسیار ضعیف
قرار داده است چنانچه تا زمان ۱۲۵۴ مردمان استور مردگان خود را مانند اہل ہنود می سوزانیدند
۱۲۵۹ این را بعد بنا بر تحقیق موسیو ڈیو و مولوی شمس علی خاں از قوم ترا خاں یا تراکان بوده اند -
موسیو ڈیو بنا بر روایت قومی گلگتیاں تراکان مورث اعلیٰ این خانواده را مرد مجبر العقول نوشته است
تا مولوی شمس علی خیال دارد کہ این لفظ ترکی است و اغلب این است کہ در زمان قدیم خاندان مزبور
از یار قند آمدہ متوطن گلگت شدہ باشد (نادر در بیر بر آف کشمیر صفحہ ۴۳۵ و تاریخ جوں دیہاتہائے
مفتوحہ مہاراجہ گلاب سنگھ صفحہ ۷۶۸) صلحه یعنی در ۱۲۵۴ موسیو ڈیو می گوید کہ درین وقت
در گلگت پنج کس حکمران بودند باین تفصیل :- (۱) سلیمان شاہ دریاسین (۲) آزاد خاں در پونیال
(۳) طبر شاہ دنگر (۴) گور رحمان یا گوہر امان دریاسین - (۵) کریم خاں برادر شاہ سکندر

سکندر خان متصرف ملک پدر شاہ گوہر امان پسر سلیمان شاہ او را قتل کرده بر حکومت گلگت تسلط یافت و در ۱۲۵۵ھ کہ کریم خاں برادر سکندر خان مقتول بجانب غلام محی الدین ناظم خطہ رجوع نموده نطوشاہ و متھرا داس با فوج بسیار بہ معاونت او در گلگت رفت و بعد معرکہ و جدال گوہر امان در پو نیال مغرور شدہ کریم خاں بحکومت گلگت تسلط گشت و نطوشاہ قلعہ دار و مددگار او در انجامانندہ و متھرا داس دایس آمد پس نطوشاہ بحکومت علی بازار چاکس سواد موانست و موافقت کردہ دختر گوہر امان ب عقد نکاح خود در آورده و دختران راجہ بے ہونزی و نگری با فرزندان خود نامزد کردہ رسوخ و امنیت بہم رسانید۔

و در ۱۲۶۱ھ در انقلاب حکومت سنگاں نطوشاہ تھاندار خود بہ معاونت کریم خاں در گلگت گذاشتہ خود در پنجاب آمد و با چاراجہ گلاب سنگھ رابطہ ملازمت خود محکم کردہ ۱۱۷۵ھ دکتور لیت نرسلیمان شاہ را بخلاف رائے حسن غم گوہر رحمان نوشتہ است۔ بدین وجہ نتوان گفت کہ کدام یکے ازیناں درست است۔

گوہر رحمان پسر ملک ایمان مرے ظالم بود بوسیو ڈیو اور اسٹنگر تر از تیبو و جمشی قرار داده است۔ گویند کہ او وقتے پچہ شیر خواں در ہوا انداختہ پشم شیرش د پارہ ساخت ہمیں گویند کہ او مرد را قتل نموده جمش را برائے سگاں داد و از دفن کردنش منع نمود۔

(مخلص از ناردرن بیر بر آف انڈیا صفحہ ۴۳۷)

۱۱۷۲ھ درست نٹھو شاہ است۔ اس مرد در عہد ہمارا چہ دلیل پستھ حکمران پنجاب در افواج سکھا عہدہ کوٹلی داشت بنا بر قول بوسیو ڈیو مرے بود سپاہی پیش و بہ ہمیں وجہ از مرکز لاہور بمقابلہ گوہر رحمان فرستادہ شد کہ دہاں ایام مرکز فساد در گلگت و فوجی آں پو دیتھو شاہ از سادات بود و از شہر گوہر امان پنجاب (حال پاکستان) تعلق داشت؛ ۱۱۷۳ھ ناردرن بیر بر آف انڈیا صفحہ ۴۳۷؛

بر حکومت گلگت بهرامی دو کس از صاحبان انگیز در گلگت رسید - راجه هونزوی
بر سبب همراه آوردن صاحبان انگیز از نطو شاه رنجیده خاطر شده مع کریم خان
هر دو از تیغ گذرانید و چند موضع گلگت را غارت کرده منهدم گردانید -

گوهر امان که مرزبان پونیال و یاسین بود بامداد ساکنان ^{دلیل} محال گلگت را قبضه
کرد - مهابراج ^{جول} دو کالم فوج از کشمیر تفتین ساخته و از حصوره و اسکر دو افواج جمع
کرده گوهر امان را از گلگت مهزوم گردانید چند بے بغیر فساد و غارت بسر آمد و در گلگت
بهوپ سنگه ^{کماندار} فوج و سنت سنگه ^{تھاندار} بود - در آن حال فرزندان گوهر امان که

۱۴۸۰ بنا بر تخریر موسیو ڈیو صاحب این دو کس فرنگی لغٹ دانز آگ نیو وینگ هندی سین بنگال
بودند - غرض این هر دو از ورود در گلگت مقصد سیاسی بود - سیاحان مزبور از راجه هونزه استنعا
نمودند که آنرا در سیاحت علاقه اش اجازت باشد لیکن راجه این امر قطعاً انکار نمود -

۱۴۸۱ بقول ڈیو صاحب نقوشاه و کریم خان از دست راجه هونزه مقتول شدند بکه این هر دو
کس در راجه گلگت در معرکه کفخاف راجه هونزه بود مقتول گشتند (نادر درن پیر یو آف انڈیا صفحہ ۳۳۱)
۱۴۸۲ دیرل -

۱۴۸۳ مراد از مهابراج گلاب سنگه آنجهانی -

۱۴۸۴ موسیو ڈیو از لفظ مهزوم سکوت اختیار کرده است - بیانش دیرین امر این است -
"بعد چندے محاربه و قتال بر شرائط حالات سابقه سیاسی مابین

فریقین صلح واقع شد" (ایضاً صفحہ ۴۴۱)

۱۴۸۵ ڈیو صاحب بهوپ سنگه را کماندار افواج محفوظ بونچی دستور قرار داده است -
(ایضاً صفحہ ۴۴۱)

۱۴۸۶ دیرین جابیان ڈیو صاحب متضاد گشته است از یک معلوم می شود که بهائے این هم خود گوهر امان
بود و دیگری که سر غنہ اش برادرش و فرزندانش بودند و ازین جهت نتوان گفت که کدام یک از اینان صحیح است -

ملک امان و میر و کی و میر غازی و پهلوان بهادر بودند با مردمان دارد و دهنو نری و غیره
 اتفاق کرده بر که بنده دار پهلوان سنگه را سه چهار روز در میان گرفته بمعه یک هزار و یکصد
 نفر سپاهان از تیغ گذرانیدند و دوصد سپاه اسیر کرده مسلمان نموده فروختند یعنی یک
 عورت بنمسک دم گاؤ از ابا ساند عبور کرده در بهونجی رسید - گوهر امان در ملک
 رایت حکومت افرشته فوج هزارج در بهونجی انتظار وقت میداشت -
 بعد وفات گوهر امان در ۱۲۴۳ مر زبان جموں جنرل دیوی سنگه با فوج بسیار
 برای تسخیر مملکت تعیین ساخت و متمردان ناب مقاومت در خود ندیده مفور
 شدند - دیوی سنگه تا حدود یاسین تسخیر کرده عظمت شاه خزند سلیمان شاه
 بر حکومت یاسین نشانیده عیسی بهادر را حکومت پونیال بخشیده رجعت نمود و در ۱۲۴۴
 خزند گوهر امان باز علم بغاوت افرشته مسٹر پیٹ صاحب را قتل نمود - هزارج

بنده دهر

۱۲۴۳ لفظ مسلمان نموده از حسن است که کذب ندارد در بیر بر آف اندیا که یکے از
 ماخذ مئے حسن است درین محل سکوت نموده است - بیانش درین امر صحیح است :-
 "کما بین یک هزار نفر مقتول و یک صد یا دوصد اسیر گشته
 بحیثیت غلام فروخت شدند" (ایضاً صفحہ ۴۴۲)

۱۲۴۳ ندارد در بیر بر آف اندیا صفحہ ۴۴۳ - ڈیو صاحب مزید نوشته کہ زن منور را
 از طرف حکومت کشمیر وظیفہ مقرر کرده شد -

۱۲۴۴ ندارد در بیر بر آف اندیا صفحہ ۴۴۳ :

۱۲۴۴ درست این است کہ واقعہ منور در ۱۲۴۴ رونمود زیرا کہ سن انگلیسی کہ موسیو

ڈیو متعلق این واقعہ نوشته است ۱۸۶۰ است :

۱۲۴۴ ملک ایمان :

رنیر سنگه عسکر ظفر اثر به افسری مجزل هوشیار تعیین کرده ساکنان یاسین بقتل عام
نمود و ملک مانع در چترال مفرور گشت و هشتیار به کمال دلوره و اقتدار رجعت نمود -

ایضا از کوهستان سمت شرقی از گلگت در میان دره سنگلاخ و د علاقه است
یکه هونزی بر کناره شمالی اباسنده دوم نگر ی بر ساحل جنوبی آن که بسبب صعوبت راه
همیشه خود سرحی باشند و در بهرنی و فزائی چالاک - راه یار قند را بیشتر غارت می
کردند - همه اهل تشبیه - مهلا جید رنیر سنگه همراه آن با برقی و مدارا صلح و عفا
داشته متقاعد خود گردانید -

ایضا از گلگت بطرف مغرب ملک دلیل واقع است همه اسی المذهب مهاراج
رنیر سنگه در ^{۱۸۳۵}ه افواج قاهره با افسری وزیر زور آور سنگه و کرنیل بی بی سنگه
برای تسخیر آن بلاد مامور ساخت و مخالفان تاب مقاومت در خود ندیده مفرور شدند -
هنر بران کینه و ردات را در داده رجعت نمودند و در حین مراجعت به باعث نزول
برف فوج جزار را زحمت بسیار عاید گشت -

ایضا از گلگت بطرف شمال دو محال است یکه یاسین دوم چترال که همیشه خود سر
بودند و در غارت گری و برده فروشی نماز و گلگت و حصوره و غیره اطراف را همیشه غارت نموده
مردمان را می فروختند - مهاراج رنیر سنگه در ^{۱۹۱۶}ه ملک یاسین را

^{۱۸۷۵}ه ناردن بیر بر آف انڈیا صفحہ ۴۴۸

^{۱۸۷۵}ه مطابق ^{۱۲۹۶}ه - بقول موسی ویر پو هم مزور در ماه شمسره مذکوره وقوع پذیر شد
کونول بجے سنگه و وزیر زور آور برادر در دیل رفتند - از طرف ملک ایمان پسر
گوبر رحمان تدے مزاحمت کرده شد لیکن بالاخر شکست خورده بے برقرار نهاد -
(ناردن بیر بر آف انڈیا)

^{۱۸۷۹}ه محال بفتح میم و ساء در کشمیری بمعنی ضلع مستعمل می شود

قبضه نمود عاقبت با ملک امان دالی چترال صلح و عفو و عهد و پیمان به وقوع آمده بنا بران ملک یاسین به مراعات او در تصرف فرزندان گوهر امان و اگذاشتند و غارت گری و برده فروشی و بغی و عناد از ان باز رفع شد.

دراوه و کرناہ - از کشمیر سمت شمال مہر پور ہمالیہ در ۲۰ درہ در پگنہ واقع است دریای کرشنہ گنگا میان آن می گذرد - در آن جا اجناس زبرہ و مکائی قلیلے شالی پیدا واری باشد - مردمان آن طرف شنی یعنی ہنود -

در سابقہ این دو محال ہمیشہ شامل کشمیر بودہ است چنانچہ در زمان چغت خراج این ہر دو محال در انتخاب سوبہ داران کشمیر مقرر می بود - شایان دانید ہر دو علاقہ در جاگیر محمود خان مرزبان مظفر آباد بخشیدند - ناصر علی خان فرزند محمود خان مدۃ العمر خود در ان جا حکومت می کرد - بعد از ان پسران او منصور خان و معز الدین خان بہ استقلال تمام ایام فرمان دہی خود بسر بردند - و در عہد سنگان شیر احمد خان پسر منصور خان در مکرگھوڑی بہ معاونت حسین خان خوش بغاوت پوشیدہ بود عاقبت الامر بہ غم و انکسار مطیع و فرمان بردار گشتہ ارمان کشمیر مع یرغمال پیشکش نمود و بعد تنزل سنگان طوق اطاعت بہارہ گلاب سنگہ بہ گردن انداخت - اما بہ اقدام ایام نخست در ۱۲۸۶ھ ب بہ نسبت یکے از ملازمان بہارہ مدارہ نمود ہنابراں برای تادیب او افواج قاہرہ مامور گشت و آن تنگ حوصلہ فرار نمودہ - ملک محمد وسہ او شامل کشمیر گشت - بعد چند سہ شیر احمد خان بواسطت

تحقیق مولوی شمس علی خان عفو و تقصیرات شیر احمد خان بواسطت پسرش عظیم خان و نمود حقیقت این است کہ چون شیر احمد خان بار دوم از افواج بہارہ بہ نیر سنگہ ہزیمت خورد و پسر خود عظیم خان را ملامت کرد کہ در پیروی سبب نکالیف من گموی - اما من باین شورش تیار نبودم عظیم خان متذکر گشت و خفیتہ نزد بہارہ بہ نیر سنگہ آمد و گفت (بقیہ بر صفحہ دیگر)

گویند پنجاب در ذیل امان درآمده مهاراج ربیر سنگه خطای به عطا بخشید و از دیوه سرچند قریه جاگیر او مشخص گردید.

شاردا - مختصر مقامیست بر لب کرشنه گنگا از پرگنه درآوده سمت مشرق از کشمیر بمسافت یک صد میل سمت گوشه شمال و مغرب - این هندو آن را متبرک می دانند - از قدیم مندر شاردا در آن جا موجود -

داردو - ملکه است وسیع در میان کوستان منبع از شاردا تالاب دریای اباسند غالباً بمسافت دو صد میل ساکنان آن طرف مثل وحشیان بر قلال جبال بود و باش می دارند - در رهنر نی و غارت گری معروف همه هاستی متعصب هستند - عالمان خود را متابعت می سازند و با اهل یوسف زئی مشابهت می گذارند - لباس نیلی را پسند می دارند - درین ملک چیلاس تنگیر - پن - قوی - گور - تلجا - سپالاس کاغان و غیره مقامات مشهوره است - شاهان مغلیه در عهد خود برفق و مدارا تابع خود کرده بودند و در عهد افغانه خود سرشده در غارت گری چالش می کردند - مهاراج گلاب سنگه در ۱۱۹۰ هـ با دیوان هری چند و غیره

مسئل (که تقصیر از من است و پدر من بے گناه است - مهاراجه عفو تقصیر هر دو پسرو پدر نمود - (تاریخ جموں صفحہ ۹۲۸) : ۱۱۹۰ مطابق ۱۸۰۶ - بنا بر روایت مولوی حشمت علی خان سبب تعیین هری چند بر تنگیر چیلاس این بود که قوم در دبر استور حملہ کرده هر چه در دست افتاده غارت بردند - اگر چه ابتداء این بهم در ۱۱۸۵ بود لیکن اختتامش بسبب شدت سرما در ۱۱۸۵ واقع شد - زن و مرد چیلاس مقاومت شدید کردند - لیکن بالاخر از دست افواج دیگره که محاصرین قلعه چیلاس بودند عاجز آمده خوان امان شدند - علاوه دیوان هری چند درین هم وزیر زرد آو در سنگه کشتواری - کولنل بکے سنگه کولنل جواهر لچن سنگه و دیوان ٹھا کر داس نیز شامل بودند - (تاریخ جموں صفحہ ۷۸۴)

افسران با فوج کثیر برای تسخیر قلعه چیلان که فراز کوه حصن متین واقع است تعیین
 ساخت. مهاجمان رنجور سنگه خود در سوپور مانده تمامی زمینداران برای یاری برداری همراه
 برده قلعه چیلان را محاصره نمودند. بعد از ویران شدن قلعه گیان پرسود دی آب
 مجبور شده در ذیل امان درآمدند. هر چند مظفر و منصور رجعت نمود. ازال باز در قلعه
 پهلان نهادند اما در مقرر است و بی ثمرت موجود از میان معمول هر سال می رسانند و
 در ملک دارد و اکثر بیابان کناره دریای ایا سند و غیره ریزه های طلا از یک همی کشند
 فی الحقیقت در کوهستان دانه و بیخ کس از راههای کشمیر و اطراف با استقلال
 تمام حکومت پذیر کرده باشند.

دچهنه و کها و ره - یک پرگنه است از پرگنه کشمیر سمت مغرب چه دریای
 کشمیر میان دره مضیق از باره موله تا منظر آباد سمت مغرب می گذرد. و بر ساحل شمالی
 آن از منظر آباد تا باره موله علاقه دچهنه واقع است و بر کناره جنوبی آن کها و ره مشهور
 مسافت این دره از باره موله تا منظر آباد ۹۴ میل - مردمان آن طرف اکثر سنی بعضی
 هندو همه با سلاح و جنگی و طاعنی درین ملک زبان پهاڑی معمول است. لفظ کشمیری
 هم کم و بیش می دانند. در حدود دچهنه راههای بمبه همیشه رئیس بوده اند. و در
 نواحی کها و ره راههای ککمه و انمال مشهور.

راههای دچهنه - یعنی بمه می گویند. که راجه های بمه از قوم نبی امیه^{۴۳۳} اولاد

پایین باره موله بهر دو جانب دریای جهام دو علاقه اند به نام لمه مختلف مشهور. یکی
 که بر کناره راست واقع است. علاقه دچهنه و دیگر که بر کناره چپ است کها و ره می گویند
 تاریخ جوں مولوی شمس علی صفحہ ۹۰۶: ۴۳۳ مولوی شمس علی خان صاحب تاریخ جوں ریاست لمه
 مفتوحه راجه گلاب سنگه می گوید اعلیٰ قوم بمبه از خاندان نبی امیه از لحاظ تاریخی به پایه
 ثبوت رسیده است. او درین ضمن و جومات ذیل پیش کرده است: (بقیه بر صفحہ دیگر)

مردان هستند که عرصه یک هزار و دصد ماه در دمشق و شام سلطانی کرده اند. ازاں جمله یکے در حالت آواره گردی به بدخشاں رسیده چند پشت در آن جا گذرانید. ازاں میاں یکے به ملازمین هاکو خان در خل گشته همراه ذوالقدر خان وارد خطه کشمیر گمید. و در حین مراجعت چون به مقام دهمتور رسید یکے از رُسای آن حدود ادریه خانه دادی پذیرفت بعد چند گاه در دماغ داماد خیال خیره سری دیده بدغدغه افراسیابی اسان سیاوش از تیغ گذرانید. چونکه منکوه او حامله بود خسرو مثال فرزند از او متولد شد. چون به سن بلوغ رسید با سمارخ خیبر مقتولی پدر انگر غیرتش افر و ختم شبانه پدر مادر خود قتل آورد و مال و دولت و ثروت او را متصرف گشت. پس ازاں صفدر خان که یکے از

مسلسل ۱- مؤید بن لادن در ویلی آف کشمیر در ذکر ابتدا قوم بمیه می گوید. در جغرافیة قدیم کشمیر مسطور است که در شمال دادی و کشنه تادریائے کشن گنگا به همسایگی قوم کهکمه خاندان بومب یعنی بمیه و دباش می کند. این قوم به قبیله اول الذکر در قومیت شریک اند. قیاس است که در زمانه قدیم مردان خاندان بمیه بر علاقه کرناہ قابض بوده اند.

۲- دیگر این که زوال خاندان بھو امیه در سنه ۱۳۶ رونمود. و این محال است که بعد یک هزار سال یک کس از آنان در غربت زنده کننده خاندان خود باشد. خصوصاً وقتی که او خود از اصلیت خود نادانقت باشد.

۳- ایضا در یک کتاب ترکی نام این قوم بام مذکور است. ممکن است که بام از امتداد زمانه بمیه شده باشد.

باین همه مولوی خشت علی بریں امر اتفاق نموده است که اصلیت قوم بمیه از هندوستان نیست و باشد که در زمان امیر تیمور از ترکستان آمده ساکن علاقه مظفر آباد شدند چنانکه از نوک جهانگیری معلوم می شود. در زمان جهانگیر باشندگان علاقه مظفر آباد خود را از قوم "قارلوق" که لفظ ترکی است خود را شمار می کردند. (صفحه ۹۰۹)

فرزندان او در شجاعت و جوان مردی ممتاز بود در پیش سلطان محمد خان مرزبان
یکھلی بچہ سرشکری ممتاز شدہ بجلدوی حسن خدمت از علاقہ دمتور چند قریہ جاگیر یافت
در حالتی کہ خود را بہ نبی اُمیہ منسوب می داشتند مردم عوام بواُمیہ را بگو گفتند بچہ ناکہ
ذوالقدر خان را ذوالچو نام نہادہ اند۔

مختصر کہ تا زمان سلطان حسن شاہ متابعت سلاطین کشمیر اوقات گذاری می
کردند۔ و در عہد چکال لباس خیرہ سری پوشیدہ بہ دستبرد اطراف مشغول شدند۔
در آل ایام مظفر خان صاحب ثروت و شجاعت نامی گرامی شدہ بود در ^{۹۳۲} قصبہ
مظفر آباد بنام خود آباد کردہ دارالحکومت خود قرار داد و تا حد دیکھلی و دمتور و
کاغان و دچھند و کھادوہ و غیرہ دست اندازی کردہ لوی سلطانی و راہگی افرشت
اکبر شاہ بنا بر اعانت را بہ ہنگوانداس کہ در معرکہ یوسف شاہ باد کردہ بود او بہاڑ
دچھند جاگیر او افزودہ بعاطفت جہانبانی سرفراز فرمود۔ در ^{۱۲۶} قصبہ ہست خان پسر
مظفر خان از جیب بغاوت سرکشیدہ اطراف کشمیر را غارت نمود۔ علی محمد خان نائب
صوبہ جامعیت رُوسا و منصب دان کشمیر برای گوشمالی او یلغار فرمود۔ پس بعد

^{۱۳۳} مولوی حشمت علی خان در تاریخ جون ریاست کھمفتوہ ہاراجہ گلاب سنگھ می نگار کہ بنیاد
قصبہ مظفر آباد را در آخر قرن یازدہم و یا در آغاز قرن دوازہم افتاد۔ اور ثبوت بیانش
و جہات ذیل بیان کردہ است :- (۱) خواجہ محمد اعظم در تاریخ خود واقعات کشمیر رقم طراز است کہ در
^{۱۳۳} ہرنماہ صوبیداری عنایت اللہ خان (بعہد حکمرانی شاہ عالم بادشاہ دہلی) محمد مظفر کہ از
ملازمین سلاطین یکھلی بود۔ از زوال حکومت آنان استفادہ نمودہ در علاقہ کوہستانی شمالی تسلط
خود قائم کرد۔ بعد ازیں بر علاقہ درادہ و کرناہ کہ از متعلقات پرگنہ کھاسراج ملک کشمیر است متصرف
و قبض گشت۔ (ص ۹۰۸)۔ (۲) از روزنامہ جاگیر کہ بنام توک جہانگیر شہرت دارد جہانگیر
در سفرنامہ خود میخ نشانی از مظفر آباد نہ دادہ است :-

آویزش بسیار هیبت خان فوج شاهسی را شکست داده افسران عسکر محبوس داشتند. این
 بهر عبد العظیم خان دیوان صوبه بالشکر فزادان میثاق مظفر آباد را سرانجام داده بمکه کشید
 از بنیغ گذرانید. عاقبت بوقوع مصالحه معزالدین خان پسر هیبت خان پورغمال درده
 شورش ساخت. بعد فوت هیبت خان پسرش محمود خان باغوائی بمرالدخان خروج
 کرده ملک کشمیر را چند مرتبه متواتر غارت نمودند حقیقت آن بنخروج بمرالد گفته آید.
 شاهان افغانه محمود خان را بنا برآمد و رفت کشمیر بعلاوه جاگیر شاهان دہلی
 علاقه دراه و کرنا و یک ملک پنجاه هزار رومیه از علاقه کامراج عطا نمودند. چندی
 بغیر عناد و فساد جاگیرات خود می خوردند. اما وقتیکه کریم داد خان بر صوبیداری کشمیر آمده
 بود در اتنای راه امیرخان بمو او را مزارحمت بسیار نمود. اما کریم داد میشتت تمام از
 کوهستان دچمنه عبور کرده در کشمیر رسید. و بعد انتظام کشمیر برای تدارک خیره سران
 پہاڑ و بار فوج بسیار تعینات کرده مردم بسیار از کھکھ و بهر تفتیل رسانید. اما اصلاح
 کلی نتوانست کرد. بعد فوت محمود خان پسران او حسن علی خان ناصر علی خان و اکبر علی خان
 باقی مانده ملک محروسه خود را با شرکاء قسمت کردند. حصه حسن علیخان
 مظفر آباد نامی و دوات مقبوضه پیکلی و محصول گذر کشتی حصه ناصر علی خان علاقه
 دراه و کرنا حصه اکبر علی خان گهوڑی حصه فتح علی خان که از احفاد ظفر خان بود از
 هتیاں تا کپٹائی و حصه برادرش ابراہیم خان از کپٹائی تا باره موله حصه کام بخش خان که از جاگیر
 کامراج پنجاه هزار خردوار جاگیر کشمیر را باهم دیگر همچنین قسمت نمودند.

بعد انقضای حکومت شان فرزندان آن را یادگار ماندند. زبردست خان از
 حسن علی خان در مظفر آباد نجف خان پسر اکبر علی خان در گهوڑی منصور خان و معزالدین
 خان در کرنا صفدر علیخان پیکرم بخش خان در کامراج مظفر خان پسر فتح علیخان
 ۳۳۵ بمعنی می آمد. ۳۳۶ درین مزارحمت در پرده دست محمود خان بود (ایضاً ص ۹۱۷)

در کشتائی و هر کس بطور خود طبل حکومت نواخته چند سیر بر دند. و قتیکه هر سی سنگه میرد
 کشیده شده بود علاقه کهاده را تا چکا و تصرف گشته بهر جا قلعه انداخت و مظفر خان
 را بهر کشتائی از دست شرکا و خود مفرو شده در پناه بهری سنگه در آمد. و بهری سنگه
 اورا از کشتائی تا باره سوله حکومت بخشید و چند هزار روپیغ نذرانه سالانه دادن مقرر
 کرده از جایگزین کاهراج بری گردانید. بعد چند وی فوت شده پسرش زیر دست خان
 بجای او نشست. زیر دست خان مرزبان مظفر آباد بدستور متقل بود هنگام برآمدن
 موئی نام نوعی در خدمتش قصور نموده موجب آن که با رام بر وقت حکومت خود با فوج
 کثیر در مظفر آباد پوش ساخت. زیر دست خان با جمعیت مردم کاهکه و بیجهت لشکر
 خالصه را طاقت نداشت. عاقبت پرنسویه گنجش پندت در فیما بین صلح واقع شده
 و یوان نذرانه و یورغال گرفته رجعت نمود. وقتی که میان سنگه حاکم کشمیر شد.
 زیر دست خان بنیره خود رحمت الله خان که در حسن صورت آیت از رحمت بود با چند
 و هلا با یورغال فرستاد. میان سنگه حسن صورت و سیرش خوش کرده به انواع تلفد
 نگه داشت و دختر معز الدین خان را بجهت کرنا به بکابین او آورده معزز داشت.
 و قتیکه شیخ غلام محی الدین ناظم کشمیر شد از راجهای بهار هر کس یورغال
 گرفته مضبوط و ربط نمود و در سنه ۱۲۱۹ هجری مطابق سلطنت بکر محی با ستاج خبر آشوب
 سلطنت لاهور یورغالان راجهای بهار و شبانه یگان یگان بخلوت طلب ساخته
 خوف شورش و زاماد همه را محبوس داشت و رحمت الله که بسیار نازک مزاج
 بود بر مصداق محبس مقاومت نه کرده از جان در گذشت. ناظم نقش او بجانب

۱۲۳۰ - ۱۲۳۱ مطابق ۱۲۳۰ ه - دین جامراد از بهری سنگه - بهری سنگه نوه صوبیدار بهار

نجیت سنگه آنجهانی است ۱۲۳۸ برادر بیرل پندت :

۱۲۳۹ - ۱۲۴۰ مطابق ۱۲۳۹ ه :

منظر آباد فرستاده در مزار آبای خود مدفون شد و زبردست خان گاه و بیگاه بر تربت او برای فاتحه آمد و رفت می داشت حسین خان که برادر زاده او بود دعوی خود را با تن چپند از خاصان گرفتار کرده با عانت تعاندار در پیش ناظم صوبه فرستاد و پس جابه حکم ناظم محسوس شد حسین خان برادر دل در منظر آباد استقلال یافت و ناظم خطه تعاندار را فرمان فرستاد که حسین خان را اعتبار حکومت نگذارد و پسر خود انتظام حکومت کرده باشد حسین خان با ستامع این خبر رنجیده بانجف خان گهوڑی صلاح سنجیده به خیال خیره سری تعاندار قلعه را بے دخل نمود. پس ناظم خطه دلپذیر برای گوشمالی آل شریر فوجی کثیر به افسری مرزا ایوب و پندت راجه کاک تعین ساخت و در نواحی گهوڑی فریقین حرب و ضرب پرداخته حسین خان مصلحتاً از حرب گاه مفروزشد و فوج ناظم منظر و منصور و مسرور نشسته در گهوڑی بنیاد قلعه افراختند حسین خان و شیر احمد خان پسر منصوران یا اتفاق مقامی را بهای کوهمستان مصصام خون آشام از نیام برکشیده فوج ناظم را قتل عام نمودند. هم دار و گیر جمیع کثیر اسیر کرده بعضی با جبر مسلمان نموده بعضی را با سوی سر و لبه و ابر و تراشیده و خنجران ساخته گوش و بینی را منته کرده پیش ناظم پیشکش نمودند. و مرزا ایوب افسر فوج در کاغان محسوس داشته علاقه کوهمستان را متصرف شدند شیر احمد خان در کامراج علم بغاوت و تاراج برپا داشته مال و مواش مردمان را غارت نمود و از بند پوره بیگا رام بهمان بروز عید رمضان گرفتار کرده در کرناہ محسوس داشت و لوط شاه و سبجان سنگه به مقابل شیر احمد خان در کامراج علم تعاقب افراشته غائب و خاسر باز آمدند. چون خبر وحشت اثر سامعه آرای شهریار لاهور گردید و به سبب انداف فوج کثیر و به وقوع دقاقت و شناخت کبیر دل گیر گشته ناظم خطه را

به تقصیر تصور تدبیر مقصر کرده چهار لک روپیه صادره نمود. و گلاب سنگه پوه وندی را طاقت چهار هزار سپاه داده از راه هزاره بر منظر آباد روانه نمود و شیخ امام الدین فرزند غلام محی الدین و بشن سنگه و جهندا سنگه را با چهار هزار سوار و پیاده از راه پنجوچه برای سرکوبی متمردان کهستان تعیین فرمود.

و قتی که امام الدین در پنجوچه رسید خبر برگشتگی تخت لاهور و کشته شدن شیر سنگه شنیده خود را به تعجیل تمام در شهر رسانید. جهندا سنگه و بشن سنگه در حدود کمارج بمقابلہ شیر احمد خان جان قستانی های نمایان بکار برده مخالفان را از ملک کشیدن نتوانستند. عاقبت الامر امام دین زیر دست نشان را از بند ریایش داده خلعت بخشید و مبلغ پنجاه هزار روپیه جرمانه ساخت به مرافتت راجه فقیر اللہ پسر بیجم اللہ روانه منظر آباد نمود و فقیر اللہ خان زیر دست خان را بدستور بر حکومت استقلال داده خود برای وصول زر جرمانه در قلعه منظر آباد سکونت فرمود و برادر خودش ایوب خان که در معرکه گکڑی در کاغان مجوس بود و عارسان او را به حیلہ تخم دانه با شیرینی خوانیده به پیش نمود تا که ایوب خان از میان بر کشیده آررد و بعد چند روز زیر دست خان زیر دست اجل شده حسین خان بغیر زیر دستی باز استقلال یافت پس امام الدین با راهبای پهاڑ حسن سلوک داشته و دختر راجه معز الدین که زوجه رحمت اللہ خان مرحوم بود در عقد نکاح خود آورده با قبیلہ

۱۲۵۸ مطابق ۱۸۴۲ و ۱۲۵۹ شیر سنگه پسر دوم هارا راجه رنجیت سنگه حاکم پنجاب بود. بعد وفات پدرش بامداد و جوالا سنگه بر تخت پنجاب نشست. و قتی که هارا راجه مزبور در تاشائے ریاضت جسمانی پهلوانان در قصر شاه بلور (سبیل بطرف شرقی لاهور) همرف بود از دست اجیت سنگه سندا یاد و لائشاء تفنگ شد. (سکرٹ ہسٹری آف دی لاهور دیوار مرتبہ میجر جے کارمیکائل سمٹھ مطبوعہ ۱۸۴۷ کلکتہ) و چون اشل :

مبوء را بطه کلی بهم رسانید و به داد و دهش و مراعات هر کس را نواخته بندیان و پور غمرازان را رایش ساخته شورش و فساد از میان برداشت. ^{کشیه} بعد برین ایام هاراج گلاب سنگه مانده. صوبه کشمیر خده را بجانان چهار مطیع و متقاد خود گردانید و هر کس را قدر تشبیت و وقار اقطاع بخشید. از آن باز نزار و فساد اهل بنی و عنادر رفع شد.

راجهای کنادوره حقیقت ^{۱۲۲} را جاهای کلهک و اما تمل در تواریخ کشمیر جائے به آثار نیامده مشهور است که در بلاد نمکار کلهکو و آتھو دو برادر از قوم راچوت بوده اند و به کدام سببی سلمان شده کلهکو را کلهکی خان و آتھو را حاتم خان نام کردند و در پیشتر سلطان زین العابدین طارم شده در سفر خراسان وقتی که در عسرتیمور شاه پور شمال بود به خدمات شائسته او را دلخوش کردند در حالت نورسندی مند جایگزین از نوشته گرفتند.

^{۱۲۳} کلهک هم پنج ^{۱۲۴} شده بر مئے عهد نامه چهارم امرت سرکه امین هاراجه گلاب سنگه و فریدرک کری باذن صاحب دیویرانز صاحب غیر حکومت انگشیه طے یافت کشمیر و جمیع ملک که بهستان بعضی مبلغ هشتاد و پنج لک و پیر سنگه نامک شاهی که مبلغ پنجاه لک از آنان معجل دست و پنج لک موبل بود. معماراچه گلاب سنگه فروخت کرده شد. برائے تفصیل عهد نامه رجوع کنید به گلاب نامه صفحہ ۳۶ :

^{۱۲۵} موبیورانس و باره اقوام کلهک و پتمل می نویسد در قدیم سنسکرت نام این قوم "ککش" بود که در کوہستان هالیہ بود و باش می داشتند. لفظ کوہستان این جا مجمل است و بدین وجه تباری در شک می افتد لیکن از راج ترنگنی این شک کلیتہ زایل گردد زیرا که در ویدیک است که سکھران راج پوری (راجوری) از قوم ککش تعلق می داشتند. از طرف باہمال نادریا چند رہنماگان نشان آبادی قوم مزبور بدست آمده است همچنین ثابت شده که وادی دریائے (دستنه) که پائین باره است مسکن این قوم بوده است. بعد از امتداد زیاد ککش کلهک شد (تاریخ حوس و ریاست لمئے مفتوحہ صفحہ ۳۹ و ۴۰)

اوقات از تاخت و تاراج و ستمگاری و خونباری و قبیله باقی نگذاشته اند خصوصاً
در تن اهل هندو مضررت و آزار ایشان افزون بود همگی در زمان حکومت مہاراج
گلاب سنگھ غلغله خدا در حصن متین امن و امان محفوظ ماندند و مردم قطاع الطريق
در مغاره عدم خربزند چه هرگاه یک شخص ضعیف را ملک روپیہ همراه می بود از بیچ
کسی اندیش و مضایقه نمیکرد.

علاقه پنوچھ - از شہر کشمیر سمت مغرب واقع است. رفعت آن از
بحر محیط ۳۳۰۰ فٹ و بعد مسافت از سرنگر براہ بارہ مائل ۸۰ میل و براہ تسمبیدان
ہمگی ۴۰ میل گویند را جہ للغات آباد کردہ است. ساکنان آن جا ہنود و مسلمان و
در میان شہر قلیہ برف تراوش می کند. فوراً ذوبان پذیرد و ہوای آن در برسات
موزی گرد کہ بسبب نقص ہوا و ہیجان خلط صفر اجمیع حیوانات از نوع انسان و
بہایم وحشرات و ماہیان تپ لڑہ پیدا می شود. موجب آن مردمان آن جا در
تابستان فراز کوہستان می روند و در عہد سابقہ تا زمان بدھ شاہ شامل کشمیر بودہ
اند و در حکومت چکان خود سر شدند و در سنہ ۱۹۴۶ بہانگیر شاہ در قبضہ اقتدار خود در
آوردہ مسجد جامع باہتمام حیدر ملک در آن جا تعمیر ساخت و در عہد محمد شاہ محمد علی
و محمد زمان مرزبان پنوچھ بہ تحریک برکات خان در کشمیر آمدہ دست تعاون بر کشادہ
ملک را غارت کردند. عاقبت از دست برکات خان کشتہ شدند و در عہد افغانستان ہستم خان

۱۹۴۶ مطابق ۱۹۱۰ ع

۱۹۴۶ مطابق ۱۹۱۰ ع - بعد از وفات خانان پنجنامیہ است. بعد از وفات شاہ درانی بر دہلی حملہ آوردند
ہمہ ما ۳۴ سال حکومت کرد و بتاریخ ۱۶ اپریل سنہ ۱۹۴۶ مطابق ۲۴ ربیع الثانی سنہ ۱۳۶۵
جس را لیک کرد - محمد شاہ مزبور ہمہ وقت در عیش و عشرت مشغول می بود - بدین وجہ در تاریخ
بنام محمد شاہ زنگیلار (عیاش) شہرت دارد (قاموس المشاہیر صفحہ ۱۹۳)

باغی شده بود و در عهد الله خان پسرش شیر باز خان بدغای وزیر روح الله که مدارا بهم
آن با بود در کشمیر قید کرده مسموم ساخت و وزیر روح الله را خطاب را بجای عطا نمود -
انگاه وزیر روح الله خان در جنگ سنگال از جانب عظیم خان تزدادات نمایان بکار
برده اعتبار و افتخار حاصل نموده از دنیا در گذشت و پسر او میر باز خان بجای پدر
مدت حکمرانی میکرد و در سنه ۱۲۹۹ هجری ۱۲۵۸ هجری قمری مهاباد گلاب سنگه آس را فتح کرده تمام
سرکشان و باغیان کوستان را در بویه عدم انداخت و بی سودن و سبزی سودن را
پوست از بدن برداشته خلق خدا را مومن ساخت پس خراج آس را چند سال در
خزینة جوں عاید بود - انگاه در جایگزین راجه موتی سنگه فرزند راجه دهبیان سنگه واکذاشت
فقط -

علاقه راجور - از کشمیر سمت گوشه مغرب و جنوب بر ساحل بمین رود بار فراز
بلندی واقع است رفعت آس از بحر محیط ۳۰۹۴ فٹ - بعد مسافت از سرینگره بمیل
بآبادی غمارات و اسواق و مساجد و منادر و باغات و اشجار و اثمار خوش نما -
مهاباد گلاب سنگه آس را رام پور نام نهاده است و در موضع مثل پنوجه هر کس

۱۲۵۸ مطابق سنه ۱۲۹۹ هجری

۱۲۹۹ بنا بر تحریر کنه - ایم - پانیکر مصنف گلاب سنگه صفحه ۱۲۳ واکذاشت پنوجه بنی راجه
موتی سنگه در سنه ۱۲۵۲ هجری قمری و نموده وقتیکه جواهر سنگه و موتی سنگه پسران دهبیان سنگه در بر
امر رجوع ب حکومت پنجاب (انگلشیه) کردند :

۱۲۵۰ هجری دهبیان سنگه موتی سنگه برادر بزرگ مهاباد گلاب سنگه آنجهانی بود - در سیاست دانی
و زیرکی پایه عالی داشت - مدت العمر وزیر مهاباد راجه نجیت سنگه آنجهانی و مهاباد گلاب سنگه
و مهاباد شیر سنگه بود - آخر کار بنا بر سازش از دست اجیت سنگه سندھیا و الاهداف
بند و قی گردید - (مخلص از سیکرٹ ہسٹری آف دی لاہور دربار) :

راتپ لرزه می آید مردمان آن جا خوش وضع بنود و مسلمان مخلوط - از قدیم ریاست
 راجهای آن جا است و در عهد بدشاه دین اسلام قبول کرده مطیع صوبه کشمیر
 شده بودند و از عهد دراز خود سری اختیار نمودند و در حکومت سنگان مطا دعت
 رنجیت سنگھ می کردند و در سال ۱۸۳۷ء مہاراجہ گلاب سنگھ قصبہ مذکور معہ
 حدود اطراف آن ماتحت خود کرده راجهای آن جا در وسط ہند مفرد و شدند
 و از سرکار انگلیزی ۱۸۵۱ء وجہ معیشت خود حاصل نمودند -

علاقہ بانہال - از کشمیر بطرف جنوب مسافت ۱۳ میل رفعت آن ۵۵۰۰
 مردمان آن طرف ہنود و مسلمان مخلوط بزبان کشمیر تلفظ می سازند و در تابستان
 تپ لرزه وافر و این محال ہمیشہ شامل کشمیر بوده است بعد تنزل سنگان مہاراجہ
 گلاب سنگھ شامل جتوں کرده است -

کھل - پرگنہ ایست از بانہال سمت مغرب در میان کوہستان مردمان
 آن جا بیشتر در ہنر نی و غارت گری مشہور بوده اند - چنانچہ ملک کشمیر بعد
 از حادثہ زوچو بار ما غارت کردہ رفتند - مردمان آن طرف اکثر بہ مذہب ڈوگرہ
 بعضی مسلمان قبل ازین ہنود آن طرف با مسلمانان خویشی می کردند و در عهد
 مہاراجہ گلاب سنگھ این امر موقوف شد - شامل آن بدلی و ڈیل و غیرہ اطراف
 دیگر است -

مردہ اژدون - یک پرگنہ است در میان دودرہ از کشمیر بطرف گوشہ
 جنوب و مشرق مسافت ۹۶ میل ہمیشہ شامل کشمیر بوده است - مردمان آن جا

۱۸۵۷ء پر د فیسر کے - ایم - پانیکر راجہ راجوری راجہ کے جسروتہ و نام نگرو بسوہلی و کشتوار
 وظیفہ خواران مہاراجہ گلاب سنگھ آنجہانی نگاشتہ است - بنا بر تحقیق مہاراجہ مزبور این
 ہرنج نفر سالانہ ۶۲۰۰۰ روپیہ بطور کفاف ادا می کرد - (گلاب سنگھ صفحہ ۱۲۰) یعنی دانیال

مسلمان و بزبان کشمیر تلفظ می سازند -

کشتواژ - در میان دره ایست از کشمیر سمت جنوب بمسافت یک صد و بست میل از راه مرو رفعت آن از معدل بحر محیط ^{۵۵۲} ۵۵۰ فـ - آب و هوای آن جا غوب و اشجار و شمار آن طرف مرغوب - برف قلیله تر شرح می کند - فوراً رفیع گردد و اصل باشند آن طرف از قوم فلک گردی هستند مردم کشمیر هم بسیار در آن جا کارشال بافی هم میکنند پیش ازین زنبهای آن طرف در سحر و جادوگری مشهوره بوده اند که آن را ژبن می گفتند - بهاراجه گلاب سنگه تنبیه و نذراک آن با واقعی نموده عمل آن با معدوم ساخت - قدیم راجهای آن جا از قوم راجپوت همیشه حکومت بسر نمود می کردند -

در سنه ^{۵۵۳} هجری سید شاه فرید که فقیر روش دل بود راجه کشتواژ را مسلمان کرده مرید خود فرمود - نگاه شاهان مغلیه و در احرمت می داشتند و در عهد عالم گیری

^{۵۵۲} بقول مولوی حشمت علی خان تقریباً ۵۴۰ فـ انگلیسی بلند است (تاریخ جموں و ملحقات صفحه ۱۳۵) *

^{۵۵۳} مطابق ۱۱۹۹ - ظاهر اسپهواست زیرا که سنده جلوس حضرت محی الدین اوزنگ نیب عالم گیر بادشاه غازی که بعدش راجه کشتواژ ملقب به سعادت یار خاگشت از سنه ۱۵۵۶ تا سنه ۱۵۶۰ بود *

^{۵۵۴} سید محمد فرید الدین قادری از اولاد خواجه عبدالقادر است - روزی خواب دید که شخصی بگوید: ای فرید به کشتواژ برو و اشاعت اسلام کن بنا برین سید منسوب به سراجی چهار شاگردش در پیش محمد و یار محمد و سید بهاد الدین و سید ابدال شاه بعد شاه جهان داردین دیار گشت - منرا پسر بزرگش که در حیات پدر خود فوت شد تا حال مرجع خلایق مسلمانان کشتواژ است (مخلص از تاریخ جموں کشمیر مؤلفه مولوی حشمت علی صفحه ۱۶۲ و ۱۶۴) *

به سعادت یار خان ملقب گشت. آخر راجه تیغ سنگه موسوم به سیف خان بر
مسند حکومت آن جا استقلال یافت. وزیر لکپت رای که از مقر بان و خیر بان
خاص الخاص او بود نوع از دنا را ض گشته مهاراجه گلاب سنگه را ترغیب و تحریض
تسخیر کشتوار نمود تا که مهاراجه در ^{۵۸}شبه به فوج جوار برای تسخیر کشتوار تعیین ساخت

^{۵۵}صحیح این است که سعادت یار خان حکمران ثانی خطه کشتوار است که حلقه بگوش اسلام
شد. بنا بر تحقیق مولوی حشمت علی خان لکهنوی نامش کیرت سنگه بود. اولین راجه که مسلم این
دیار پدرش به سنگه الملقب به بختیار خان است که به حسن سخی سید فرید شاه منور اسلام
قبول کرد. (ملخص از تاریخ جموں مولوی حشمت علی خان صفحه ۱۶۷)

^{۵۶}بقول دیوان که پارام صاحب گلاب نامه: ^{۵۷}محمد تیغ سنگه

«و از مصلحت بینی و صواب اندیشی پروانه جات والا (گلاب سنگه) بنام وزیر
لکپت که کارپرد از راجه کشتوار بود بدین مننون شرف نفاذ یافتند:»

«عرضی شهادت کفایت اش حالی را تے عالی گردید. باید که همچنان در
خداات حضور از تے دل حاضر و مصروف بوده غایت والا را شامل حال دانند.»

گویند وزیر مسطور از حلال نمکی آقائے خود (تیغ سنگه) گلهای به تخمیر بر عرائض نیرداخته
بود. مگر مراد ازین تخمیر به جز در آوردن بدگمانی به خاطر راجه کشتوار نبود. چنانچه همچنان به عمل آمد که
روزی پروانه والا (گلاب سنگه) بدست جاسوس رسیده او به نظر راجه تیغ سنگه گذرانید
و از آن گمان بدیدش جا کرده بے گمان بکشتن وزیر اشارت کرد. اگر چه آن جفا کار
در کشتن او باقی نگذاشت. مگر چون حیات باقی داشت زخم شمشیر بر دست و بازو خورده
بعصب جنگلوار علاقه به در داه گریخته جان به سلامت برد. ازین معنی بنیان انتظام کار
راجه مسطور خلل پذیر گشت.»

^{۵۸}گلاب نامه صفحه ۱۴۰ در بیان فتح کشتوار:

و راجه آن جانب مقادیر در خود ندیده بجانب لاهور فرار اختیار نمود و مهاراجه
گلاب سنگھ علاقہ کشواڑ و بدرwah بکمال اقتدار قبضه فرمود۔

”فصل دوم در تشریح آثار و امارات حدودی و ایجاد و ابداع مصنوعی“

صوبہ کشمیر

و قتی کہ جلال الدین اکبر سواد اعظم ہندوستان را در قبضہ اقتدار
خود در آورد ممالک مقبوضہ خود را فزودہ صوبہ قرار داد۔ (۱) صوبہ شاہ جہان آباد
دہلی (۲) صوبہ مستقر الخلافت اکبر آباد عرف آگرہ (۳) صوبہ الہ آباد۔ (۴)
صوبہ اودھ (۵) صوبہ پٹنہ مشہور بظہیم آبادی (۶) صوبہ بنگالہ (۷) صوبہ اودیسیہ
(۸) صوبہ اورنگ آباد (۹) صوبہ برار۔ (۱۰) صوبہ خاندیس (۱۱) صوبہ مالوہ (۱۲)
صوبہ اجمیر (۱۳) صوبہ گجرات (۱۴) صوبہ (۱۵) صوبہ ملتان (۱۶)
صوبہ لاهور (۱۷) صوبہ کابل (۱۸) صوبہ قندھار (۱۹) صوبہ کشمیر۔ شامل ہیں
صوبہ پنجاب و ہشت محال است انراں جملہ شش محال جانب گوشہ مشرق و
شمال واقع اند۔ لداخ۔ سکر دو و کتجو۔ نگر۔ حصوہ۔ گلگت و ہشت محال
در گوشہ شمال مغرب ظاہر۔ دومیاں۔ دار دو۔ دمنور۔ پکھلی۔ کلاک۔ کاغان
درادہ۔ کرناہ شش محال جانب گوشہ مغرب و جنوب اند پنوچھ۔ راجور۔ نوشہرہ

۴۵۹ بھدرwah

۴۶۰ ابو الفضل تقسیم ممالک مقبوضہ در عهد جلال الدین اکبر پانزدہ صوبہ قرار داده است
این تفصیل :- الہ آباد۔ آگرہ۔ اودھ۔ اجمیر۔ احمد آباد۔ بہار۔ بنگال۔ دہلی۔ کابل۔ لاهور۔

ملتان۔ مالوہ۔ برار۔ خاندیس۔ احمد نگر (آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جبرٹ صفحہ ۱۱۵)

۴۶۱ البیاض فی الاصل

کفل - پنهال - سرود آژون خاص ملک کشمیر سی و هشت^{۴۶۲} محال است - از آن جمله شهر
سرنیکر یک محال و آبادی پرگنات سی و هشت^{۴۶۳} محال که هر محال را پرگنه نامیده

اند -

در زمان اکبر شاه جمعیکه آصف خان بد فتر خان^{۴۶۴} اعلی اسپر د ولایت کشمیر
را سی و هشت^{۴۶۵} پرگنه مقرر ساخت و جمعیکه با تنظیم قاضی علی مرتب گشت دی
آبادی کشمیر را چهل^{۴۶۶} و یک پرگنه مشخص نمود - در اصل همان سی و هشت پرگنه

۴۶۷ آئین اکبری جلد دوم مترجمه جی رٹ صاحب صفحہ ۳۶۸ در بیان سرکار کشمیر -

۴۶۸ واقعات کشمیر ص ۲۴۳

۴۶۹ آصف خان میرزا قوام الدین جعفر بیگ پسر میرزا بدیع الزمان ولد آقا ملائے دوات
قزوینی است - در سال بیست و دوم اکبری ۹۸۵ هجری قمری در
ریعان شباب تازہ از عراق وارد ہند گشتہ ہمراہ عم خود میرزا غیاث الدین علی آصف خان
بخشی ملازمت پادشاہی دریافت - عرش آشیانی (اکبر) بمنصب دہستی و اعلی آصف خان
سرفراز فرمود - او این را کم دانستہ ترک مجہر آمد و رفت دربار نمود - این استغنا بر خاطر
پادشاہ گران آمدہ بحال تباہ بہ بنگالہ تعین کرد در سال چهل و دوم (۱۰۰۵ھ) چون مملکت
کشمیر بہ سبب مجاہد ازان متفرقہ رو بہ ویرانی آورد آصف خان بہ حکومت آں دیار
اختصاص یافت و تا سنہ ۱۰۱۳ھ دریں جا بماند - در سنہ ۱۰۲۱ھ مطابق ۱۶۱۲ در
دکن باجل طبعی در گذشت - صدحیف ز آصف خان تاریخ است (ماثر الاسر جلد اول مؤلفہ میر
عبدالرزاق المعروف بہ نواب مصہام الدولہ شاہ نواز خان شہید خوانی اورنگ آبادی مطبوعہ رائل
ایشیائٹک سوسائٹی بنگالہ کلکتہ ۱۸۸۵ء صفحہ ۱۰۴، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱)؛

۴۷۰ آئین اکبری جلد دوم مترجمه جی رٹ صاحب ۳۶۸ -

۴۷۱ ایضاً - ایضاً

بود. قاضی علی دو پرگنه دراده و کرناه شامل سانت و پرگنه سایر الموضع را دو بخش ساخته دو پرگنه شمرد و چهل موضع جانب مارج را جمعی نام نهاد و هشتاد و هشت موضع جانب کامارج را بدستور سایر الموضع مقدر داشت. درین جزو زمان انتظام باستان تغییر یافته همگی سی و چهار پرگنه ثبت دفتر روزگار است پیشینیان ولایت کشمیر را دو ضلع کرده اند ضلع شرقی را مارج و ضلع غربی را کامارج نام نهاده اند و در وسط این دو ضلع شهر سرینگر واقع.

شهر سرینگر در منطقه دلیزیر کشمیر سرینگر نام شهر است مشهوره تقطیع و تزیین عجیب معمور و در غایت فسحت و سیرابی آراسته و بکمال نزهت و شادابی پیراسته طول آن از نوشهر تا امیر اکدل ۴ میل و عرض آن از چیمبل تا نایندیار ۶۸ میل و دور محیط آن ۹۹ میل و در نفس شهر نزهت نهر سلسال دریای هست که از سلسبیل بهشت یادمی دهد و از آبیاری آن حور مرستان این آبسال جنت مثال سیراب و شاداب می باشند جاری است حسب جریان این دریای فرحت نشان

۶۶ نزد موسیو دیو سرینگر نام قدیم و موجود این شهر است در عهد سلاطین اسلام سری نگر که نام مهندانه این شهر است تا صد سال متروک مانده و بنام کشمیر معروف بود تا آنکه در زمان تغلب سکھان این دیار باز به نام سرینگر زبان زد شد. موسیو منور در نایند بیان خود می گوید که موسیو بنیر و فارشر کسبیا حاکم کشمیر بعد از دنگ زیب بودند لفظ کشمیر استعمال کرده اند نه سرینگر. لیکن این را همه ظاهراً اصل ندارد چه اولاً افضل در آئین اکبری جلد دوم به عنوان سرینگر در ذکر همین شهر گفته است. درین زمان هم سری نگر بعرف کشمیر بطور غلط العام زبان زد

عوام است *

۶۸ البیاض فی الاصل *

۶۹ ایضاً *

شهر ریزه کرد بدو حصه منقسم می شود حصه شمالی و حصه جنوبی - حصه شمالی در وسعت و زیست
خوش نما و دل کشاست - اکثر معابد نفیم و عمارات نفیم بدان سویا فته می شود و نهرا^{۱۱۴۰}
که از سلطان زین العابدین یادگار است میان حصه شمالی در موسم تابستان جاری می
بارشد - چهار جوی از آن منشق گردد - یک دولت کل که میان دولت خانه خوابگاهان
نقشبندی می گذرد - دوم جوی سید بزرگ شاه که در میان خانبار جاری می شود سوم
جوی کاوه داره - چهارم جوی تاره بل و نهرا^{۱۱۴۱} کوه که از زوجه ملک جلال شاه یادگار
است حصه شمالی شهر را طرودت می بخشد و در حصه جنوبی نهرا^{۱۱۴۲} کوه که از پوس^{۱۱۴۳} شاه
چک یاد می دهد من مقام شیر گرهی از دریای بهت جدا گشته بهیگی در موسم تابستان
افراد نوع را سیراب گرداند - دو جوی از آن منفر^{۱۱۴۴} گردد یک سو^{۱۱۴۵} نر کل دوم گنر کول -
و دوبار دود^{۱۱۴۶} گنگا در مضافات حصه جنوبی شادابی کرده با دریای بهت شامل گردد -

پیرامون این شهر تالاب با آب خیز نامی متعدده عایدست که طرودت
و طلاوت آن با رونق افزای محاسن این دیار گردد و افراد زمان و زمره عیاشان
را سیر و سیاحت و اکتساب معشیت از آن تالاب با حاصل می شود - چنانچه سمت
شرقی آن تالاب دال و جانب شمال آنچار سر و خوش حال سر و طرف جنوب آب خیز
بمنه و در حاق وسط شهر برانمیل و نیز در حصه شمالی شهر کوه مارا^{۱۱۴۷} دل کشاست
و جانب گوشه سرحد شرقی آن کوه سلیمان روح افزا و سمت مغرب آن عیدگاه
میدانے است وقف کرده میر محمد مهدانی درازی آن یک هزار و شش صد قدم و
پهنای آن پانصد قدم - و در وسط آن مسجد عالی و در صحن آن حوض و چنار زار

۱۱۴۸ بقول آئند کول مابین سن ۷۰ - ۶۱۴۲۰ حفر کرده شد

۱۱۴۹ مسجد عالی از بنای علی شاه برادر سلطان زین العابدین بادشاه کشمیر است در سنه ۶۰۹
تعمیر این مسجد شد و تا امروز بر صفحہ روزگار یادگار است - در سنه ۶۰۹ آتش سوخت (بقیه بر صفا آئینده)

واقع. فی الحال از مسجد عالی سمت شمالی عید گاه منزه است و حصه جنوبی مسطح
برای عید گاه. ایضا جانب مشرق شهر شمالی میدان است بیل و بیل وقف کرده میر
محمد بهمانی و بابا اسماعیل زاهد که آن را ملکه عاهد گویند مزار مردم شهر و مدفن ادبای دهر
در آن جا است.

مترجم راز و تنگنی می نگار که بنای این شهر از راجه پردیسین است که در
۷۸۰ بکر می مطابق شش عیسوی راجه مذکور بعد رتق و تقی سلطنت خواست که شهر
پایدار بر جاده روزگار یادگار گذارد و درین خیال بجانب جوانب و محال خط کشید و جستجو
می کرد و هیچ جای برای آبادی شهر خاطر نشین نمی شد.

وقف. شیشه از شب های دیو و جنها از دولت خاند خاص باین اراده برآمد
که درباره تاسیس اساس شهر جدید و دریافت سعادت و خوشی آن از بیان مردمان
زمان تفادول گرفته کار فرما گردد. خوامان خرامان بر لب دریای بهشت رسید و آن
روی ساحل دریای آتشی مشتعل بود که هندوان مردگان خود را در آن جا سوخته رفته
بودند. راجه از فروغ نایره شمشان ساحل دریا و درختان آن روی دریا معاينه

و مسلسل، لیکن حسن بی گل محمد خاں که در آن ایام به عهده جلیله فائز بود باز تعمیر یافت.
دجور ایند کشیر سیٹ صفحہ ۱۲۶) :

۷۸۰ راجه پردیسین دوم (۱۳۹-۱۶۹) بنا بر روایتی از راج تزنگنی بنائے سرینگر از
دست مہاراجہ اشوک (۲۶۶-۲۶۳ ق م) بنیادہ شدہ است.
چنانچہ :-

”آن شہنشاہ ذی شان شہر سرینگر، تعمیر نمود کہ لمحاظ نود و شش ہک
خانہا و دولت فراوان اہمیت بزرگ داشت“ (راج تزنگنی کتاب اول ص ۱۰۴ مترجمین
صفحہ ۱۹) : ۷۸۰ راج تزنگنی کتاب سوم ص ۳۲۶ - صفحہ ۹۹ مترجمین : :

می کرد - ناگاه بطوالت قامت و ضخامت جامت شغوغ هولناک دید که از چشمان او
شعله های آتش مشتعل می گشت و زبانه آتش اشتعال مثل برق به بدن راجه القوامی نمود
آن شخص مهیب و دو دست خود دراز کرده در غایت صولت و تند ی باد از هولناک
راجه را بجانب خود کشید - راجه از تحریف و ترهیب او ترسید بلکه میکل و شمایل
او دیده خندید - آن شخص بعلو همت راجه دیده خندید و شادان گفت ای راجه پرور سین
پیش ازین خود را بر دو کس یکے بکرماجیت دوم شد رک که قصه او در برهست کتھا مشروح
۱۷۴۲ برهست کتھا بود تصنیف گناڈیہ که مشتعل بر قصه محبت پسر اودیانه باز نش بدن بن جوگا است که
در عین مجلس عقد بندی بد ربه مان سوپکا از تنش روده شد - و پرش مکوکھا درین امر معاونت بلیغ نموده
اورا باز بر مقصودش رسانید -

مطابق بیان پروفیسر کینتھ "برهست کتھا" من بر تصنیف ۱۷۴۲ است - تا سلف بر این است
که "برهست کتھا" گناڈیہ از ارمند و زرا از دست رفت و یقین معلوم نه شده که مضمونش چه بود -
بملاحظه تاریخی حواله جات این کتاب در تصنیفات قرن پنجم یافته شده اند مثل تصنیفات
سبند هو و بان و ڈانڈین -

بقول پروفیسر کینتھ "برهست کتھا" بزبان پشاجی نوشته شده بود - پروفیسر گربرسن
تحقیق نموده است که پشاجی بنواجی - سوات پچترال و گلگت برگفتگونی رفت - زیرا که پشاجی
بزبان سنکرت شخصے را گویند که نورنده گوشت خام باشد و به تحقیق شده است که باشندگان
علاقه اسے مزبور در قرون وسطی آدم نور بوده اند -

تا اکنون از چهار تا عدد برهست کتھا نشان داده اند که سه از ان به نقل گناڈیہ تصنیف
شدند - یکے از ان مصنفه بدھ سوامن و دوم کیم اندر کشمیری و سوم دیو کشمیری است
بقیہ ہر سہ در سنہ ۱۷۴۲ نوشته شده اند - (مخلص از اسے ہسٹری آف سنکرت لٹریچر
مصنفه پروفیسر کینتھ صاحب صفحات ۲۲۶ تا ۲۸۱) :

است آشکارا کرده بودم۔ انوں خود را تو خودم۔ والا ہمتی شماسہ کس را بہ حدے دیدم کہ
از دیدن من خوف و رعب بردل شمای غالب گشت۔ حال امن از تو مسرور و مخطوط شدم
بالفعل اگر می خواہی کہ پیش من بیائی آں چہ مطلوب و مقصود تو باشد حقیقت و اسرار
آں بہ تو باز گویم۔ اگر از آب دریا اندیشہ می کنی من ترسہولت پیش خود برسانم۔
از گاہ پای خود را دراز کرده بر ساحل دیگر رسانید و گفت "بیا بہ سبیل این جسر متین
تا کہ از صحبت من کامیاب خواهی گشت راجہ بہ سبیل جسر شگرف از دریا ی ژرف
عبور کردہ نام او پرسید گفت منم و ناتنی پیرو خادم شد اشو۔ ہمت والای تو دیدہ
خوش شدم مطلب تو ہمیں است کہ شہر سے آباد خواہی کرد کہ نادور روزگار
پایدار ماند۔ باید کہ می رودی فردا بجانب سرحد شمال خواہی یافت زمینے را کہ خاک
سرخ بر سطح زمین طرح ریختہ باشد۔ پس بنا کنی شہری را در آن سرزمین بر فلانہ
وقت۔ البتہ بنیاد آں شہر ایدالہر پایدار ماند۔"

راجہ تبشیر این بشارت گشتہ فردا بجانب حدود شمال استعجال کردہ و
از ہر محال تفحص احوال نمودہ پیرامون کوہ ماری پر بہت طرح غیبی رنگ مرید
بفاصلہ چہار کردہ افشاہ دیدہ و شادمان گردید۔ گویند در آن سرزمین آب چگہ نام دیوے
بزرگ بقامت مترگ استقامت کردہ از قدیم مقیم شدہ بود۔ راجہ مذکور آن
دیوے دیکور را از آن جا مفرور کردہ۔ در آن سرزمین اساس شہر انداختہ بہ سرنگ موسم
ساخت و در جوار آں چگہ سوانی نام عابثے متراض مقام کردہ بود کہ باراجہ نیک
۴۵۵ در راج تزنگنی تقریر دیو باین نوع است :-

"و باید کہ شہر خود جائے تعمیر باید کرد کہ در آنجا فرادانسان زودہ من۔ خواہی دید۔"

(راج تزنگنی۔ کتاب سوم۔ مصرعہ ۳۴۸)

۴۵۶ در راج تزنگنی این نام تیکش است مذکور است :-

نام اتحاد تمام می داشت۔ وے دیں امر بخت کرده پیش از ہمہ برای توطن خود در آن جا
صومعه افراشت۔ چونکہ راہ نیک نہاد در آبادی این بلاد میراد کوشید۔ معماران
چبہرہ دست بدست کردہ در تعمیر قصور و بیوت مشغول داشت۔ چہو نام در دگرے
کہ در فن تعمیر اسناد بے نظیر بود براہتمام و از تمام عمارات آن مقام سرگرد و معماران
مقرر نمود۔ اول برای یمن و برکت این بنیاد صنی گران سنگ گردون سوار در آن جا
آوردند۔ ناگاہ در وسط راہ پایہ گردون نگون گشتہ بہ شکست۔ ہماں وقت ساعت
سجید کہ ملہم غیب فرمودہ بود اقبال نمود۔ آں ہم باشارہ غیبی پنداشتہ ہماں جا
اساس بت خانہ شیوہ ناخدی انداختند و پنج بت خانہ متین در غایت رفعت و
عظمت یکے سادہ بادہ شری۔ دوم کالی شری۔ سوم لوکی شری۔ چہارم ہما شری
پنجم پروری شری بلند افراختند و در تعمیر و تزیین مکانات پرداختند۔

وقف۔ گویند در عرصہ چند سال قریب شش و شش لک خانہ ہای رفیع تعمیر
کردند۔ از آن جملہ عمارات شاہی و کوشکهای عالی و محلات امراء و وزراء بر ساحل
شرقی دیبای بہت در غایت رفعت افراشتند کہ بر کوہ ہامشرف بودند و دریای
بہت را بہ مقام ناوہ پورہ از راہ اصلی سد و ساختہ زیر دامن کوہ ماران جاری

۳۵۷ کلہن پنڈت نام این عابد ہے سوئی بیان کردہ است قیاس است کہ چہ سوامی مخرب
ہے سوئی است (راج ترنگنی کتاب سوم مصرعہ ۳۵۰ صفحہ ۱۰۲) :

۳۵۸ کلہن نام این عمارت ہے نوشتہ است :

۳۵۹ کلہن پنڈت در سبب تعمیر این پنج بت خانہا می گوید کہ راہہ پر دسین چونکہ بر پنج اقوام
حکمران بود بدین دہ پنج بت خانہا بنا مہائے پنج دیوی (موجودہ) تعمیر نمود کلہن ازین پنج برنام یک
بت خانہ یعنی سد بہا و شری (الکھا نوہ) است (راج ترنگنی کتاب سوم مصرعہ ۳۵۳)

۳۶۰ راج ترنگنی کتاب سوم مصرعہ ۳۵۴ مترجمہ سٹائن :

رود و منفذ دیبای بهت که بسیار عمیق بود سفینه را فراجم کرده از سنگ و خاک
پناشته در قعر آب انداخته سدے مستحکم افراختند. لهذا آن مقام را ناده پوره نام
پاده اند و برای عبور و مرور نام متصل آن مقام جسرے متین استوار کردند. تال
زل که در آن زمان خالی از آب صحرائے بود و بیع و تانی مرگ نام که بعد از آبادی
شهر سرینگر بجا دشت طغیان آب صحرای مذکور غرق آب گردیده تالابے بهم رسید
و آن زمان که ما را آن میان شهر بسان مرکز دایره نمایان بود یعنی بهر سو عمارت
پذیر و ایوان های بے نظیر مخنوی گشته از فرق آن که احوال این گلستان و
نانشای کوستان و بیابان به کیفیت نمایان نشاط افزای نظارگیان می گشت
الحق که در آن آوان در قلمرو هندوستان همچنین شهرے در غایت ساختگی و
راستی ممکن نبود.

چون آوازه رعیت پروری و دادگستری راجه نیک نام در ربع
سکون شهرت یافت. کافه انام از هر مقام از دهام کرده درین دیار بهشت آشام
و دو باش و مقام خود اختیار نمودند. راجه نیک نهاد دو عابد عالی نژاد برای
نافقت ابنای این بلاد برد و جانب شهر مقرر گذاشت بیکه در دمان ^{۴۸۱} سوامی
نروکه سلیمان دوم سوگرم سوامی متصل با رو ن پرگنه پهاک و سمت شمال این
شهر وزیر راجه شورک نام مکانات - بیع و بت خانه بیع در غایت متانت
باز ساخت چنانچه علامات آن بت خانه در موضع شور پرگنه آردی که در آن

۴۸۱ دیان کلین در راج نرگنی این است :-

”شهرے که بر حدود او مسجد های و دهن سوام و شوکرمن بود

وقتی از سی و شش لک خانه مالش اهمیت بزرگی داشت“

(مصرعه ۳۵ - کتاب سوم)

وقت شامل شهر بود موجود دین در نام خالوی او دو صم خانه رفیع درین شهر آباد ساخت بعد انقضای عرصه چند گاه نایره قهر آنکه افرخته دو حصه عمارت آن دیار سوخته شد چنانچه درین جزو زمان در حد و شمالی کوه ماران مردمان چهار پنج درعه زمین حفر کرده خاک سرخی که بجاد شده همان آتش در قعر زمین موجود است همی کشند یکی از محققان گفت که بر وقت کندن چاه در عمق دوازده درعه دیگدان و یک کوزه پر آب که غوکے در آن پیدا شده بود چشم خود معاینه کردم علامه بود فاضل گفت دیدم در نور دسالی که از صحن خانه من قریب مسجد جامع چلبه یعنی بیست و دو درعه کنیده سنگهای تراشیده که از آهک مانند پای های مشرب درجه بدرجه چسبانیده بودند بر آمدند مردمان قیاس کردند که در آن جام مشرب در بای بهت بوده است دیگری از غور بیست درعه زمین تصویر خروس که از خاک چینی کرده بود بر آورد فقط.

قصبه جات کشمیر

قصبه ویرناگ - از سر ینگرست مراج در برگنه شاه آباد با فاصله پنجاه میل زیر دهن که بهانهال در بدایت سرحد کشمیر واقع است سابقه به تعمیر عمارت و ترتیب اسواق و باغات شاہی و تمکن سلاطین زیبا قصبه بود به مرور دیور حوادث زمانه آن را منهدم ساخت و چهار جہ رنیر سنگھ اکنون تجدید آن نمود.

قصبه دوره - پائین ویرناگ وسط شاه آباد خوشما قصبه ایست که ملکان آنجا در حکومت و ثروت خود به ترتیب اسواق و تزیین عمارت و ترقی تجارت آباد کرده اند اشیای تجارت دیورہ سر و شاه آباد و ویرناگ در آن جا فروخته شود.

قصبه انت نام یا اسلام آباد - از سر ینگر با فاصله سی و چهار میل در حصه

۸۲۴ پنٹ انت کل با سرتی د و تسمیه انت نام گوید چه این مقام منبع چشمه (بقیه بر صفحہ آئینده)

مراج زبرد امن کربوه ملن پو فو چشده سار و آب بائی خوش گوار و کثرت عمارات و فسحت
 باغات و دوست اسواق و نوبت رستاق محل تجارت و معان فرحت مشهور آفاق
 است ساکنان آنجا اکثر شالباقا و بقالان و کشا و رزان هستند اسباب تجارت
 پرگنه برنگ و ماتند و ارنج دران جایع و شر اگر دود و دود گران آن جا اسباب
 عجیب مختصر ساخته باطراف و بلاد دیگر بطریق از خان می برند مردمان آن جا خوش
 طبع و زیرک و ملزل و بے وفا و بخل یافته می شوند و در سالف زمان دران جا ارنج
 نام قریه بود عالم گیر را آن موضع پسند خاطر آمده بنا بران ^{۱۱۸۳} اسلام خان که صاحب صوبه
 بود در ترقی و آبادی آن کوشیده باشی دل کش در آن جا طرح نمود و سرچشمه اننت ناگ
 را تویم و ترتیب داده پادشاه آن باغ را اسلام آباد نام نهاد دین زبان مہاراجہ
 گلاب سنگھ نام آن یہ قصیہ اننت ناگ مبدل ساخت دارالحکومت مراج دران
 جاست۔

قصیہ زیج بارہ - در بربنہ شہر سیست پائین تر از قصیہ اننت ناگ بفاصلہ

۲۵۳ (مسئل) اننت ناگ است۔ بدین سبب اننت ناگ گفته می شود :

(جنوں اینڈ کشمیر سٹیٹ صفحہ ۱۱)

۱۱۸۳ اسلام خان میر ضیاء الدین بخشی خادم قدیم حضرت محی الدین اورنگ زیب پادشاه
 غازی بود بعد محاربه جنونیت بہ خطاب اسلام خان رایت اشتہار افراشت و در جنگ
 دارا شکوہی ہمت مردانہ بکار بردہ سبب ہزیمت دارا شکوہ گردید۔ در سال چہارم جلوس
 در ششہ مطابق ۱۶۶۱ (از تغیر ابراہیم خان بہ صوبہ دارہ کشمیر رخصت یافت در سنہ
 ہزار و ہفتاد و چہار ہجری ۱۶۶۳) مسافر ملک بقا گردید۔ غنی کشمیری تاریخ و فاش یافتہ
 "مرد اسلام خان دالاجا" (ماثر الامر جلد اول صفحہ ۲۱۹)

۱۰۴۴ھ

۱۱۸۴ در ششہ مطابق ۱۶۶۱ :

چهارم میل بر ساحل غربی دریای بهت بود عمارات و رونق تجارت و ترتیب بازار معمور ساکنان آن جا اکثر شالباغ و کمتر بقال و زمیندار هستند. شبای تجارتی برگزیده چمن پاره و کھا در پاره و دیوه سرد راں جابیع و شرا می شود. زمین بیجاره بزرگ پرستش گاه مینود است بزعم شان از مقام رفعت که در ناچندر یار مکان ^{۸۵۵} سداشواز کرده کاشی در نین و برکت یک "بو" افزون است و در سالف ایام راجه وزیرانند. در آن جا شهرک بغایت ساختگی و زیه بر اثر نام آراسته بود (وزیه نام سداشو. بر اثر زیه لذت سنکرت فرشته) در بعد زمانه بسبب حوادث روز بروز خراب گشته الحال آن را در قصبه جات می شمردند و زیه براره را به جبراره می گویند.

قصبه پانپور - در عهد راجا اجیت پد سمت ^{۸۶۰} ب وزیر او پدم نام از سرنگر جانب مشرق پسافت ده میل بر ساحل شرقی دریای بهت پدمان ^{۸۶۱} پور نام دهی آباد ساخت و باعث پیدایش زعفران در آن جا ترقی تجارت و کثرت خلقت و رونق بازار پدیدار گشت و شاهان مغلیه به تعمیر عمارات و باغات آبادی آن مضاعف نمودند و به مرور دهمور انبای زمانه پدمان پوره را پانپور نام کردند.

قصبه شوپیان - از سرنگر سمت جنوب بمفاصله سی میل در برگنه باطهو ویرینه قصبه است به تعمیر عمارات و توسعه اسواق فی الحقیقت بندرگاه تجارت هندوستان است از کرده قصبه جات دیگر رونق تجارت در آن جا بیشتر. ساکنان آن جا بقال و تاجر و پیشه ور و زمیندار هستند. مردم آن جا تیز طبع و فزیهی و پست همت یافته می شوند.

۸۵۵ در راج ترنگنی کتاب دوم مصرعه ۶۲ نام این راجه "ج۲" (۱۰۶ - ۱۱۴ ق م) مذکور

است :

۸۵۶ "پدماپور" راج ترنگنی کتاب چهارم مصرعه ۶۹۵ مترجمه سٹائن :

قصبه چرار - بفاصله یازده میل سمت جنوب در ذیل کوه میان پرگنه ناگام واقع
است به برکت زیارت شیخ نورالدین نورانی قدس سره رونق اسواق و تراکم عمارات
و عبور و مرور مردم شهر و دیات و بیع و شرای تجارت بسیار است - ساکنان
آں جا اکثر مجاور زمیندار از مغان آں جا کانگری با و اوزار بخاری با طراف می برند -
قصبه پنن - از سرنگه سمت مغرب بمسافت ۵ میل واقع است و در ۳۹۹
راجہ شکرور شاهرے شکرپن نام آباد کرده بود - اکنون چند دوکان یادگار مانده
است -

قصبه سوپور - از سرنگه بفاصله سی میل سمت کامراج واقع است میان
آں دریای بہت می گذرد - فراز آں جسر متین و حصار سنگین و اطراف آں عمارات
و اسواق و نشین اشیای تجارت کامراج و زینہ گیر دکر دهن و غیره در آن مجتمع
گردد و پٹوی آں جانا می و شمار آں طرف گرامی - از قدیم دارالحکومت کامراج
در آن جاست - خانقاہ میر محمد ہمدانی قدس سره العزیز مہبط فیوض رحمانست
و مسجد جامع عالمگیری دیں زمان مزروعہ قطوریوں و شوکران - افسوس کہ باشندگان
آں جا با وجود ثروت از روی خست و سست ہمنی و خجاست دپست فطرتی
در تجدید و تزئیم آں نمی کوشند -

نورخان می نگارند کہ در زمان حکومت راجہ ونٹی ورمابجادشہ نزولہ
عظیم از کوه کھادنیار کہ قریب بارہ مزلہ است کوه پارہ غلطیدہ معبر آب را
سداہ گردیدہ سطح اوسط کشمیر را تا بیجاہارہ سیلاب نمود و باعث کمی و قصور

۴۸۹ - ۹۰۲ - ۶۸۸۳ - راج ترنگنی - کتاب پنجم -

۴۸۸ - راج ترنگنی - کتاب پنجم - مصرعہ جات ۱۵۶ و ۲۱۳ -

۴۸۹ - مطابق راج ترنگنی ادنی ورسن (۶۸۵۵ / ۶ - ۸۸۳) -

مزبور غلات تنگی غلات برفوع آمدہ خردار غلہ ^{۴۹۰} یہ قیمت شش روپیہ دستیاب نمی شد مردمان از روی تنگی غلات ستوہ آمدہ راجہ مستغرق در طغّم و اندوہ ہی بود نقل است کہ پیش از اں عورتی از قوم چنڈال علی الصبح در عرض راہ سر بستہ بجگہ افتادہ دید و درون طفلہ در غایت حسن و جمال بود کہ انگشتان خود ہی ملبّد آں طفل را بخانہ خود بُردہ براہمن زنے برای رضا ^{۴۹۱} عت ادُ پسندیدہ نامش سوبیتی خود پیدا شدہ مقرر گذاشت تا کہ بہ سن تیز رسید و در علوم غریبہ و فنون عجیبہ فرو زمانہ و عاقل بیگانہ گرید۔ روزی در مکتب خانہ او چند فرزند از کمی غلات و استیلای سیلاب و تردد راجہ گفتگو میکردند۔ سوء دانا آں ماجرا اصفا کردہ گفت۔ تدبیر ایں امر خطیر اگرچہ دشوار است لیکن بزور زر و دینار آسان گردد۔ مستمعان بہ بیان آں کودک چندان اعتبار نہ کردہ۔ یکے از اں میان در مجلس راجہ تقریر آں طفل

^{۴۹۰} دریں ضمن روایت کلہن ایں است :-

”در وقت قحط سالی یک کھار (خردار) برنج بہ قیمت یک صد دینواہ

اشرفی بہ فروخت می رفت۔“ (کتاب پنجم۔ مصرعہ ۷۱)

^{۴۹۱} لیکن روایت راج ترنگنی چنین است :-

زنے چنڈال موسوم بہ سوبیہ چوں مصروف ردیدن بود نظر فی سفالین سر بستہ

یافت و در دلش چنانکہ حسن گفتہ است طفلہ حسین و جمیل دید۔۔۔۔۔

و ایں طفل را آلودہ نہ کردہ بہ تربیت زنے ”شور“ سپرد۔

”چنڈال“ مراد است از قوم زبیل ہنود کہ مُردار خوراند۔ ”شور“ در تقسیم معاشی ہنود

فرقہ اسفل ترین است :

^{۴۹۲} ”سوبیہ“۔ راج ترنگنی کتاب پنجم صفحہ ۱۹۷۔ صحیح ایں است کہ ”سوبیہ“ نام زنے بود کہ پرورش

ایں طفل نمود لیکن مردمان بعد از اں باسم زن مزبور اورا بنام ”سوبیہ“ خطاب کردند :

شیرین زبان بیان نمود. راجه فی الحال اود را طلبیده ماجرایی پدید آنچه شنیده از زبان اود باز شنید. فرمود: تو این زر و گهر سپه و آس سپه را نشور نمایند. فرزانه سو و ظروف سفالین از دینار و درهم پر ساخته بسواری سفینه سمت باره مؤله بسرعت تاخته برابر مخرج آب مان سر یک کوزه دینار بدربار انداخته. همراهیان بر جنون او حمل ساخته خیمه اتمام آن به جمع راجه رسانیدند. راجه در جواب نوشت: ع. دوست دانا هر چه خواهد آن کند. بعد ازان به قام باره مؤله جلایه تسدید آب که به دیاره گله مشهور است رسیده تمامی ظروف دینار بر موقع تسدید آب در قهر دینا انداخته. مشتهر ساخت بر که این زر و دینار از دینا بر آرد ازان اوباشند. مردم شهر از روی تنگی غله تنگ دست و پریشان اوقات شده بودند. باستماع این خبر فوج فوج هجوم کرده به طمع زر از قهر آب سنگ ببرد داشته از دینار و درهم هر چه بر آوردند بردند. و در عرصه اندک منفذ آب حسیض گشته و آب تالاب فرو رفت و سطح زمین نمودار شد. در آن زمان دریای بهت میان ناله شارد پوره مجرای خود حفر کرده بود فرزانه سو و من مقام شارد پوره مجرای آب بهت راسد بندی سواحل طرفین نموده جانب تالاب اولر جاری ساخت و در اطراف آن بهر جا سبندی نموده زمین های وسیع احداث کرده تسلیم بر همانا کرد و برای یادگاری خود بر ساحل بهت شهر را آباد کرده سوپور نام نهاد. فقط.

قصبه باره مؤله. از سرنگر بقاصله سی میل سمت مغرب رلب دریای بهت به تعمیر عمارات و ترتیب اسواق دیرینه قصبه ایست معموره راجه بهیم سیمین بندرگاه تجارت هند و پنجاب و افغانستان. فرازیایه جسر بهت حصاریست از تعمیر

۹۳ سوپور در اصل سوپور بود که با استعمال عوام مبدل به سوپور گشت. راج زرگنی کتاب

عطا محمد خان مردم آس جا اکثر بقال و بعضی بافنده و چینیٹ ساز و زمیندار عموماً صاحب مرآت و خوش نهاد۔ رؤسای آس جانیٹک محضر از قوم گھکھر کہ فی الحال باسم ککو و ملقب گشتہ اند۔ تجارت کا مارج دکر دین و غیرہ اطراف دچھنہ و کھاوہہ در اس جانی گذرد۔

قصبہ بندہ پورہ۔ در عہد سابقہ جمع دہات بود و در عہد ہمارا جہ گماٹ سنگھ بہ باعث عبور و مرور سرحد خلکت و کارخانہ جند رہہ ^{۴۹۳} ہای شالی ^{۴۹۳} دین جا چیل پنجاہ دوکان آباد است۔ غیر ازیں قصبہ جات متذکرہ بالا قصبہ لار و قصبہ بیروہ و قصبہ کیری و قصبہ تترال سابقہ بکثرت عمارت و اسواق معروف و مشہور بود۔ الحال بہ سبب خرابی در جمع دہات فقط۔

پرگنات کشمیر در زمان شاہان چغت

پرگنہ شاہ آباد۔ سرحد شرقی و جنوبی کشمیر زیبا درہ ایست سہ طرف کوہستان

^{۴۹۴} جند رہہ بفتح بیہم و سکون یار و دال و فتح را و سکون ہا مستعمل بزبان کشمیری و پنجابی مخرب لفظ "بنترہ" سنسکرتیت کہ بہ معنی آکہ و اوزار باشد و این جا بہ معنی آسیائے آبی است کہ باو قشر از برنج ہا جدا می کنند۔

^{۴۹۵} شالی بہ فتح شیش و سکون الف و کسر لام و سکون لام لفظ سنسکرتیت است کہ اصلاً چیزے را گویند کہ بالیدگی و نشو و نمایش بآب باشد و این جا بہ معنی برنج غیر منقشر یعنی شلتوک است۔

^{۴۹۶} پرگنہ تقسیم سیاسی کشمیر است کہ پیشینیاں در زمان سابق برائے سہ ولایت انتظام ملکی کردہ بودند در عہد اکبر بادشاہ چنانکہ ابو الفضل می نگار و تعداد پرگنہ جات سی و ہشت عدد بود۔ بقول

سٹائن ابو الفضل اول کہے است کہ ناچا پرگنہ جات بہ ترتیب داد۔ تعداد پرگنہ جات در ہر عہد مختلف بودہ است۔ بزمانہ تغلب افغاناں و سکھاں بر کشمیر اس تعداد سی و شش پرگنہ

بود و در عہد ہمارا جہ رنیر سنگھ آنجہانی بہ چیل و سہ پرگنہ رسید۔ بعدہ اسیم (لقبہ برصو آئندہ)

دارد آب سرچشمہ ویرناگ و بمون بے شمار پیل رودبار ساندان و قلعہ و ترو میان
آں می گذرد قصبہ ویرناگ و قصبہ دُورہ در میان آں مشہور سابقہ آں را پرگنہ
ویرناگ می گفتند شاه جہاں بہ شاہ آباد موسوم ساخت و در عہد چغت مالیک آں در
جایگہ ملکان آں جا بود۔ دہات آں ^{۴۹۸}میت و یک قریہ۔

پرگنہ برناگ ^{۴۹۹}متصل شاہ آباد میان دو درہ طویل یکے نوہرنی دوم نوگنے
نہر بزرگی و آب سرچشمہ کوکرناگ میان آں می گذرد۔ دہات ہفتاد و نہ قریہ۔
پرگنہ کوٹھار ^{۵۰۰}ہمدوش پرگنہ برناگ در میان درہ و وسیع آباد است نہر
آرہ پتی و آب سرچشمہ اچھیل میان آں می گذرد تعداد دہات ^{۵۰۱}چھل و یک قریہ۔
پرگنہ ماتر ^{۵۰۲}تند۔ زیر دامنہ کرپوہ مٹن از شمال و جنوب آباد است

سلسلہ بہت انگلیسیاں در ہند یہ تحصیل مبدل گشت و کلہا یازدہ تحصیل قرار یافت (نقشہ
"پلی آف کشمیر" تصنیف لائس صاحب) :

بقول دیویناٹن قدیم نام پرگنہ "شے" بود۔

^{۴۹۷} در فہرست ^{۶۱۸۲۳}مے مورکرافٹ و ^{۶۱۸۳۵}دو و ^{۶۱۸۳۶}نام این پرگنہ "ویر" داده شدہ است
(این شنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲) :

^{۴۹۸} واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ :

^{۴۹۹} خواجہ محمد اعظم در فہرست پرگنہ جات نام این پرگنہ ذکر نہ کردہ است۔ معلوم می شود
کہ در ایامش پرگنہ ^{۵۰۰}برنگ منسوخ شدہ بود۔ در راج ترنگنی نامش "بھرنگا" آمدہ است۔
(این شنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲)

^{۵۰۱} منہ بمطابق راج ترنگنی نامش "کپاس وار" است۔ (ایضاً)

^{۵۰۲} واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ :

^{۵۰۳} "ماتر ٹا"۔ جو راج۔ حالاً "مٹن"۔ بحوالہ این شنٹ جیوگرافی صفحہ ۲۱۹ :

۸۰۳ بانده قریه

پیرگنه کھاو پاره - دینڈیل کوہستان شرقی وسیع درہ ایست بلجرائی آب
مبودری آں را دوجہ حصہ می شود حصہ جنوبی را کھاو پاره و حصہ شمالی را دچھن پاره می
گویند یک سند دوجہ قریہ -

پیرگنه دچھن پاره متصل کھاو پاره شمالاً و تھبہ پنج بارہ شامل آں تعداد
دہات ۸۰ قریہ -

پیرگنه اولر ہمدوش پیرگنه دچھن پاره زیر دمن کوه تالب دریای بہت
۱۸۶ قریہ -

پیرگنه دہنو - قرین پیرگنه ادلر در ذیل کوه تاکنار دریافضہ پاپور و زعفران
و مقامات متبرکہ و معابد اہل ہنود در اس سنی و نہ قریہ -

پیرگنه پھاگ - مقدار شہر سرینگر سمت شرقی بر سوا حل تالاب ڈل و
دامنہ کوہسار و پسند شاہن روزگار بہترین مقامات این دیار است بہ اماکن عجیبہ
و باغات دل فریب مشہور و بہ آب و ہوا دل کشا شصت و چہار قریہ -

۸۰۳ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ :

۸۰۴ "مجم پرسوا" جوزراج - بحوالہ ابن شنت جیوگرافی صفحہ ۲۲۰ :

۸۰۵ و بقول واقعات کشمیر ہر دو پنجاہ و شش قریہ :

۸۰۶ "دکش پا" (شرپور) ۸۰۵ واقعات کشمیر صفحہ ۱۷۳ :

۸۰۸ "ہولرا" (راج ترنگنی)

۸۰۹ بقول "واقعات کشمیر" یک صد و بیست و یک قریہ -

۸۱۰ "کھروڈی" (راج ترنگنی) ۸۱۱ بقول خواجہ محمد اعظم سی قریہ

۸۱۲ پھاگوا (دھری در) ۸۱۳ واقعات کشمیر صفحہ ۱۷۳ :

پرگنه لار - همدوش پرگنه چاک بهترین اطراف کشیر میان دره طویل بیست
پنجاه میل واقع است و دیای سند میان آن می گذرد - بهر شو جوی با بزرگ شیر
جاری می باشند - آب و هوا پسندشاهن پیشین و سیاحان یورپین - تعداد دوات
آن هشتاد و هفت قریه -

پرگنه کوهپایه - بر ساحل شرقی و شمالی تالاب اول در میان سه دره واقع
است - نهر مدتی رود در آن میان آن می گذرد - پنجاه و پنج قریه -

پرگنه زمین گیر - مقدار کوهپایه سمت شمال و مغرب بر سطح هموار واقع
است که غرب رودی آن رود پیر و می گذرد - جنوباً تالاب اول در دارد - بعد از آب خراب
آبادی نود و هشت قریه - این سینر ده پرگنه زیر دامن کوه سار شرقی از جنوب تا
شمال واقع است -

۸۱۴ لاسرا (راج رنگنی) بخواله این شنت چوگرانی صفحہ ۲۲۱ - ۱۶۰ جلد دوم و خان هیو جل در کاجیر جلد
نموده است. لیکن مورکرافت در کتاب خود "تریولز" صفحہ ۱۱۳ جلد دوم و خان هیو جل در کاجیر جلد
دوم صفحہ ۲۰۶ و بیٹس درگز بیٹیر صفحہ ۲ اشارت نموده اند

۸۱۵ کھوئی اشترم (راج رنگنی) بخواله این شنت چوگرانی صفحہ ۲۲۱ - ابوالفضل در آئین اکبری
جلد دوم صفحات ۳۶۸ تا ۳۷۱ - مورکرافت در "تریولز" جلد دوم صفحہ ۱۱۳ - هیو جل در کاجیر جلد
دوم صفحہ ۲۰۶ - آئن در "تریولز" صفحہ ۲۴۲ و بیٹس درگز بیٹیر ذکرش نموده اند

۸۱۶ تاریخ اعظمی صفحہ ۲۴۳

۸۱۷ جینہ گیر (جونراج) بخواله این شنت چوگرانی آف کشیر صفحہ ۲۲۱ - نام این پرگنه در فهرست
آئین اکبری جلد دوم صفحات مزبوره واقعات کشیر صفحہ ۲۴۳ - مورکرافت - هیو جل و بیٹس مذکور
است

۸۱۸ بقول خواجہ محمد اعظم پنجاه و پنج قریه

پُرگنه دیوه مسر - ^{۸۱۹} زیر دامنه کوه سار جنوبی از حد شاه آباد تا شوپیان میان دره ها
و پوزهای کوهستان واقع است. نهر ویشو میان آن می گذرد. یک صد و شصت و
دو قریه -

پُرگنه باکھو - ^{۸۲۱} زیر دامنه کوه همیشه پوره واقعست. قصبه شوپیان میان آن
معروف. نهر زنبی آره میان آن می گذرد. دلت آن شصت و سه قریه -

پُرگنه سپر سمن ^{۸۲۳} متصل شوپیان واقع است. تعداد دلت بیست و یک قریه

پُرگنه شکر و سه - ^{۸۲۴} قرین سپره سمن زیر دامنه کوه غربی واقع. نود و هفت قریه

پُرگنه ناگام - ^{۸۲۵} محالے است و سبع در میان دره های دشت های فصح و

دمن کوه سار منبع آبادی آن سه تپه است یک تپه چهرات که در میان دره نونگری و

پشته خام پور واقع است. رود راشی میان آن می گذرد. دوم تپه ناگام دره ایست

فراخ قصبه چار و آبادی کویه ها شامل اوست. سوم تپه آریگام دره ایست. طویل رود

دودھ گنگامیان هر دو تپه جاری می باشد. دلت آن دو صد و شصت و شش قریه -

۸۱۹ دیوه مسر - راج ترنگنی بحواله کتاب مزبور. ذکرش در فهرستهای ابو الفضل خواجہ محمد اعظم -

مورکرافت - وائن جیو جل ویش و صفحات مذکوره موجود است. ۵۵۴ و اوقات کشیر صفحہ

۲۴۳ و ۸۲۱ آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ تا صفحہ ۳۷۱ و اوقات کشیر صفحہ ۲۷۲ - "ژبولز" جلد

دوم صفحہ ۱۱۳ مصنف مورکرافت - "ماجمیر" جلد دوم صفحہ ۲۰۶ - "ژبولز" صفحہ ۲۷۲ - "گزشتیر" صفحہ ۲ و

۸۲۲ و اوقات کشیر صفحہ ۲۷۳ و ۸۲۳ ابو الفضل - مورکرافت - فان جیو جل - وائن بیٹس - ۸۲۴

ابو الفضل - مورکرافت - فان جیو جل - وائن بیٹس - ۸۲۵ ناگرام (جوزراج) ذکر این پُرگنه در فهرستهای

ابو الفضل - و اوقات کشیر - مورکرافت - فان جیو جل - وائن بیٹس موجود است (بحواله ابن شمس

بیوگرافی آن کشیر صفحہ ۲۲۰)

۸۲۶ بقول خواجہ اعظم دیده مرئی دیست و دو قریه -

پرگنہ بیردہ^{۸۲۷}۔ عدیل ناگام زیر دین کوہ میان درہ وسیع آباد نہر کھامہ و آب سوکھ ناگ میان آس می گذر دے۔ یک صد ہشتاد و دو قریہ۔

پرگنہ بانگل^{۸۲۸}۔ وسیع محالیت فراز پشتہ ما و ضمن درہ ما و نشیب ما در ذیل کوہ توسہ میدان و مرغزار گل مرگ دو صد و بیست و سہ قریہ۔

پرگنہ کر وہن^{۸۲۹}۔ نزدیک بانگل زیبا درہ ایست طویل از کوہ گل مرگ تا ساحل تالاب اولر۔ نہر ننگل میان آس می گذر دے شصت و ہشت قریہ۔

پرگنہ کامر لرج^{۸۳۰}۔ محلے است وسیع میان درہ ما و پشتہ با سمت شرقی آس رود پتھر و می گذر دے شمالی و غربی کوہستان کرناہ و جنوبی دریای بہت۔ آبادی آس در شش تپہ واقع است۔ اول تپہ محل در میان درہ ما کوہ سار و بر ساحت ہموار و ناہموار قصبہ سوپور و قصبہ بارہ مولہ در حدود آس واقع نہر محل و جی در میان آس می گذر دے۔ دوم تپہ چھی پورہ بالا تر از محل درہ ما کوہ سار نہر راور در ضمن آس می گذر دے سوم

۸۲۷ "بہر دیا" (بھونراج) مصنفین ذیل نام اس پرگنہ در فہرست لمے خود مذکور کردہ اند:-

ابوالفضل۔ خواجہ محمد اعظم۔ مورکرافٹ۔ ہیوئل دبیش (این شنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۳۱)

۸۲۸ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳

۸۲۹ "بھاگبلا" (راج ترگنی) علاوہ ازیں ذکرش در فہرست لمے ابوالفضل۔ خواجہ محمد اعظم۔

مورکرافٹ۔ ہیوئل داؤن دبیش نیز آمدہ است (این شنٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۳۱)

۸۳۰ بقول خواجہ محمد اعظم "بیست و سہ قریہ"

۸۳۱ "کرودھنا" (لوکا پرکاش مشنفہ کھیم اندر کشمیری) نیز بہ بینید فہرست لمے ابوالفضل

خواجہ محمد اعظم دیدہ مری۔ مورکرافٹ۔ ہیوئل دبیش۔

۸۳۲ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳

۸۳۳ نام اس پرگنہ فقط در واقعات کشمیر مذکور است:

تپه رام خال بالاتر از چمی پوره در شیب و فراز دامنه که سار واقع - چهارم تپه نهری بر
ساخت نامهور فراتر از رام محال - پنجم تپه اوتر در ذیل که سار سرحد شمالی نهر کمل میان هر
دو دره می گذرد و ششم تپه لولاب - دره ایست سرحد شمالی کشمیر که از چهار سو کهستان
دارد راجه لولاب آباد کرده است کل چهار صد و شصت و نه قریه -

پراگنه دچهنه و کهاوره - دره ایست مضیق از باره موله نامظفر آباد به مسافت
۵۰ میل دریای بهت میان آن می گذرد و بر ساحل شمالی آن پراگنه دچهنه و بر کنار جنوبی
آن کهاوره آباد است بعضی مورخان آن را از مضافات کشمیر پندارند چرا که خارج از
سطح مستوی کشمیر است لیکن اکثر اوقات بلیه آن به خزینه کشمیر داخل می باشد -
این ده محال زیر دامنه کهستان غربی و جنوبی واقع اند -

پراگنه اسلام آباد - شرقاً پیوسته است به مبادی شاه آباد و برنگ و دچهن پاره
و جنوباً دیوه سر و قصبه اسلام آباد شامل اوست - در پاکستان پراگنه این مشهور بود و در
عهد چغت پراگنه اسلام آباد گفتند و در دفتر حال اننت ناگ می نویسد یکصد و شش قریه

۸۳۳ بهضاً صفحہ ۲۴۳ : ۳۵ در ازمنه قدیم بالترتیب بنام "دکشن پارا" و "دام پار شو" موسوم
بود شرور و جوجراج (این شونت چوگرانی آن کشمیر صفحہ ۲۱۹ : مذکور در فہارس ابوالفضل - خواجہ
محمد اعظم - پنڈت بیربل کاچرو (تاریخ کشمیر صفحہ ۹) مورکرافٹ - ہیوجل - دابن بیٹس بقول خواجہ
محمد اعظم و بیربل کاچرو از متعلقاتش یک صد و دو قریہ (واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر
صفحہ ۹) : ۳۱ ابوالفضل نام این پراگنه "اچھ" مخرب اننت ناگ نوشته است (آئین اکبری جلد
دوم صفحہ ۳۶۹ مترجم جیرٹ) در واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر پنڈت بیربل کاچرو قلمی
صفحہ ۹ تام این پراگنه مطابق تحریر حسن اسلام آباد دج است لیکن مورکرافٹ و ہیوجل او را
"اننت ناگ" نوشته اند : و این پراگنه دریں ایام ہم موسوم بہ ہر دو نام است : ۳۶
واقعات کشمیر صفحہ ۲۴۳ و تاریخ کشمیر قلمی صفحہ ۹ :

پیرگنه آدون - در ذیل پیرگنه دیوه سربیان درّه ما و پشته ما واقع است آبادی
 کربوه ما و گن آدون و دلمات سفلی راسن آدون می گویند. دلمات آن دو صد و هشت قریه
 پیرگنه زیمه پور - متصل در میان درّه واقع است قرئی آن سی قریه -
 پیرگنه شاوره - در ذیل پیرگنه آدون که سمت غربی آن شکرده واقع است
 نهر ربی آره در میان آن می گذرد. دلمات آن شصت و نه قریه -
 پیرگنه سابر الموضع بالا - بر ساحل غربی دریای بهت از شیر گدّه تا پنج باره
 بر ساحت مسطح و هموار واقع است و در عهد چغت پیرگنه جوبلی می گفتند. بعد از آب فصل
 شالی وافر ندارد دلمات آن هشتاد و هشت قریه -

۵۳۸هـ "کرا لا" (راج ترکمنی بحواله ابن شنت چوگرانی آف کشمیر صفحه ۲۱۹) نیز نام این
 پیرگنه مذکور است در فهرس ابوالفضل - خواجه محمد اعظم - بیربل کاچرو - مورکرافت - هیو جل -
 و آن بیس -

۵۳۹هـ و بقول بیربل کاچرو (تاریخ کشمیر صفحه ۹) "دو صد و نه قریه"

۵۴۰هـ "جینه پور" جوزاج (ابن شنت چوگرانی آف کشمیر صفحه ۲۲) نیز مذکور در فهرس
 ابوالفضل - بیربل کاچرو - مورکرافت - هیو جل - و آن بیس ،

۵۴۱هـ تاریخ کشمیر - بیربل کاچرو صفحه ۹

۵۴۲هـ ابوالفضل نام این پیرگنه شاهده ضبط نموده است لیکن ملک جیدر چاڈوره تاریخ کشمیر
 صفحه ۱۰۷) و خواجه محمد اعظم و بیربل کاچرو شاوره "نگاشته اند معلوم نتوان شد که کدام یک
 از آن دو صحیح است ؛ ۵۴۳هـ در متعلقات این پیرگنه بسیار اختلاف است - خواجه محمد اعظم
 از توابع این پیرگنه پنجاه و دو قریه و بیربل کاچرو پنجاه و نه قریه نوشته است ؛

۵۴۴هـ تقیم پیرگنه سابر الموضع بدو حصه بالا و پائین بنا بر قول ابوالفضل (آئین کبری جلد دوم
 مترجم جیرٹ صفحه ۳۷۱) در عهد قاضی علی صوبیدار کشمیر در عهد اکبر واقع آمد ؛

پراگنه ^{۸۳۵} اچھ متصل شهر سمت جنوب عالی کرویہ دھودر بر سطح اندرون

واقع است رود دودھ گنگامیان آئی گزرد یک صد و چہار قریہ -

پراگنه دین سو - قریب شهر سمت غربی در میان لشیب د و بر سر پشته د

واقع است چندان نایش ندارد - دات ہشتاد و نہ قریہ -

پراگنه ناچھا مون پیوستہ است بادات پراگنه دین سو در میان سطح ناہموار

وتالاب د و کورہ در ذیل اوست چندان نصارت و زیبای ندارد یک صد و بیست

ونہ قریہ -

سایر الموضع پائین - از شهر سرنگ سمت مغرب بر کنار مای دریای بہت

تالاب اولر واقع است اطراف آن اکثر اوقات بہ سبب سیلاب طغیانی

می شود بیت یک قریہ -

پراگنه تیلہ گام - مابین کرویہ گیری دپشتہ بانگل میان درہ صغیر واقع

^{۸۳۵} اک شیکا شری در (این شغٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۰) نیز مذکور در فہارس آئین

اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸) تاریخ کشمیر ملک حیدر صفحہ ۱۰۷ - واقعات کشمیر خواجہ محمد اعظم مطبوعہ صفحہ

۲۷۳) تاریخ بیربل کاچر صفحہ ۹ ؛ ^{۸۳۶} واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳) تاریخ کشمیر قلمی مصنفہ پنڈت

بیربل کاچر صفحہ ۹ ؛ ^{۸۳۷} نیز مذکور در فہارس ابوالفضل (آئین اکبری جلد دوم صفحہ مزبور) تاریخ

کشمیر قلمی ملک حیدر چاڈورہ صفحہ ۱۰۶ - واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳) تاریخ بیربل کاچر صفحہ ۹ ؛

^{۸۳۸} بقول خواجہ محمد اعظم دیربل کاچر دیک صد و ہشت قریہ ؛

^{۸۳۹} "اٹا شرا" شری در (این شغٹ جیوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۰) و نیز مذکور در تاریخ ملک

حیدر چاڈورہ صفحہ ۱۰۵ ؛ تاریخ اعظمی صفحہ ۲۷۳) تاریخ بیربل کاچر صفحہ ۹) ^{۸۴۰} بقول خواجہ

محمد اعظم دیربل کاچر دہشتاد و نہ قریہ ؛ ^{۸۴۱} آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸) تاریخ کشمیر ملک حیدر

چاڈورہ صفحہ ۱۰۶ - تاریخ کشمیر خواجہ محمد اعظم صفحہ ۲۷۳) تاریخ بیربل کاچر صفحہ ۹ ؛ (* ہوکر سر)

۸۵۲

است ۳۶ قریب

پرگنہ پٹن - در ذیل سابرالمواضع پائین و دہن پرگنہ بانگل بر سطح ہموار یک قریہ
پرگنہ کھوی - در ذیل پرگنہ کر دہن قرین سابرالمواضع پائین آباد است
چہار دہ قریہ -

پرگنہ میسرخری - از ری نگر جانب مشرق در میان تالاب ڈل و کنارہ
آل آباد است -

پرگنہ اچھن - متصل شہر سمت مغرب حوالی عید گاہ واقع است

پرگنہ آروہی - از سرینگر بطرف شمال متصل پہاک آباد است +

بلدہ - مقارن شہر سرینگر جانب مغرب بر کنارہ دیبای بہت ۱۵ قریہ و
ایں پانزدہ پرگنہ بر سطح اندرونی کشمیر بر زمین قسم اعلیٰ واقع اند - پیدایش حُولات
آل از کردہ پرگنات دیگر افزون دارد -

۸۵۲ واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ و تاریخ بیربل کاچر و صفحہ ۹ +

۸۵۳ پٹانا راج ترکینی - این شہنشاہ جوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۲۱ - نیز مذکور در فہرست ہائے

آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ - واقعات کشمیر صفحہ ۲۷۳ و تاریخ کشمیر بیربل کاچر و صفحہ ۹ +

۸۵۴ تاریخ بیربل کاچر و قلمی صفحہ ۹ +

۸۵۵ واقعات کشمیر و تاریخ کشمیر بیربل کاچر و صفحات مزبورہ +

۸۵۶ "اتشن" (مور کرافٹ - ہیو محل - بیٹس بحوالہ ابن شہنشاہ جوگرافی آف کشمیر

صفحہ مزبور)

۸۵۷ گزیٹیر صفحہ ۲ مصنفہ بیٹس +

۸۵۸ ایں ہر سہ پرگنہ بات اخیرہ در عہد حکومت سکھان یا فتنہ محل وقوع ایں ما در

غایت اتصال سرینگر بجانب جنوب و مغرب و شمال بود - (این شہنشاہ جوگرافی آف کشمیر صفحہ ۲۱۹)

آبادی ملک کشمیر در عهد شاهان چغتاییه

کشمیر ولایتی است بغایت سیراب و شاداب سطح اندرون آن تمام قابل زراعت و زمین خشکی کمتر است و آبی اکثر از جمله سدگامو غیر ضروری یک کما توهم نه تواند بود. اگرچه در وسعت دره ایست مضمین که کل رقبه آن از روی مساحت پنج هزار و یک صد و دو میل مربع و کمتری نویسند لیکن هم چنین ولایت زرخیز در اقلیم دیگر اصلاً نتواند بود مردمان استیجا تمام با جلگزار و فرمان بردار و بے جرأت و کمزور اند سرکشی و فساد نمیدانند. اتفاق و غیرت ندارند و در عهد راجهای پیشین بسیار آباد بودند. در آن زمان آبادی آن زیاده از یک کرو در روپیه می نگارند و در زمان سلطان زین العابدین یک کرو و سیصد و یک دهل خزانة می شد و در عهد شاهان چغت چهل یک خردار مع جاگیرات و طلب سپاهان به نومی محمول بود. از آن جمله سی یک دهمفاد و نه هزار و چهل دسه خردار و یازده ترک همگی از خراج زمین جمع خالصه دهل خزینة عامره می شد. من جمله آن بعد وضع مصارف و

۸۵۹ گمانوں ہندی پیمانہ ایست مسادی دو بیگیہ یا مسادی ہشت کنال از زمین ۸۶۰ نو سبو "دربو" رقبہ کشمیر را بین ۱۸۰۰ و ۱۹۰۰ مربع میل قرار داده است و ہمیں رائے معتبر است نزد رام چند کاک مصنف ابن شنتٹ ناؤ منٹس آف کشمیر - ۸۶۱ دیں ضمن تفصیل ابو الفضل در آئین اکبری جلد دوم ترجمہ جیڑٹ صفو ۲۶۷ و ۲۶۸ چنین رفتہ است :-

"محل کشمیر ۳۰،۱۱۰۶۸ خردار - دوازده ترک مسادی ۱۲۲،۹۶۱،۵۴۰ دام مسادی (۸،۹۳،۹۰۳ روپیه) است - از آن جمله ۵۵،۵۰۰ خردار دوازده ترک مسادی ۱،۲۵،۰۱،۸۸۰ دام (۳،۱۳،۵۴۷ روپیه) بصورت نقدی دهل خزانة عامره می شد -

خردار پیمانہ ایست مسادی شانزده ترک کشمیری و ترک در عهد جلال الدین اکبر دایین اکبری جلد دوم صفو ۳۶۶ عبارت از ہشت سیر اکبری بود - دیں زمانہ پنج سیر و سہ چٹانک (حقیقہ شانزدهم یک سیر و یک چٹانک مسادی پنج تولہ) انگلیہ سی و یک ترک می نامند - در عهد شاهان چغتائی (بقیہ بر صفو آئندہ)

اخراجات و طلب تنخواه صوبداران و عمال و اہل کار و عسکر شاہی و خرج تعمیرات و شخصی
اعیان و ارکان و امرا و قیول شاہزادہ و غیرہ ہمگی شصت ہزار روپیہ سرمایہ خریدنے می بود
آنرا جنس پشمینہ و زعفران و صند و قچہ می چوب عتاب و چوب لمی عصا و خمیر ترشت
و کاہن زبان و آب نور می بلورین و اسپان گونٹ^{۸۶۲} و غیرہ اشیا از نقایس کشمیر خرید
کرده می فرستادند۔

نقشہ آمدنی ملک کشمیر در عہد شاہان چغت موجب بند و بست آصف جاہ خان

ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	از محلہ در	ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	از محلہ در
۱	بلدہ سرینگر	۳۷۲۰۰	۱۶۹۸	۳	برنگ	۸۳۳۴	۸۰۶۹
۲	پنج یعنی ناگ انتہ ناگ	۱۷۰۲۰	۲۶۳۴	۴	ادلر	۲۰۶۳۲	۱۶۱۹۶۸

مستل (خالصہ زمینہ بود محفوظ بحق حکومت از اس جاگیر و انعام دادن قطعاً مخیر بود۔ انتظامش از قسم
کنندن انہار و وصولیاتی حاصل بدمہ حکومت می بود۔

۸۶۲ گونٹ۔ عبارت از یا بوسے است چہار شانہ۔ یعنی نزدیک تر۔

توزکہ جاگیر جلد دوم صفحہ ۳۶۱

مطبوعہ نوکلشور پریس لاکھنؤ۔

۸۶۳ صحیح این است: "بصورت نقد ۳,۴۲,۹۹۶ خردوار ۸,۶۹۸ ترک و بصورت جنس ۱,۶۹۸ خردوار

۴ ترک" (آئین اکبری جلد دوم مترجمہ جبرٹ صفحہ ۳۶۸)

۸۶۴ بقول ابوالفضل: "بصورت نقد ۱۴,۳۷۷ خردوار ۴ ترک و بصورت جنس ۹۸,۳۶۹ خردوار

(ایضاً صفحہ ۳۶۹) ۸۶۵ در آئین اکبری جلد دوم صفحہ ۳۶۸ چنین است: "۸ ترک ۸,۷۹۹ خردوار۔

بصورت نقدی ۴ ترک ۸,۸۳۷ خردوار بصورت جنس ۸۶۶ بصورت نقد ۱۲,۶۰۵ خردوار ۸ ترک و بصورت

جنس ۱۲۸,۶۵۶ خردوار ۴ ترک" (ایضاً صفحہ ۳۶۹) :

ردیف	نام محال	آمدنی کل بالیه	از آن جمله در	ردیف	نام محال	آمدنی کل بالیه	از آن جمله در
۵	لار	۱۲۸۶۵۰ خ	۲۲۶۵۰ خ	۱۱	ماژند	۹۰۰۴۳ خ	۵۵۶۳ خ ۸۰۲
۶	پهاک	۴۱۱۵۵ خ	۶۵۰ خ	۱۲	آژون	۱۱۴۳۲ خ	۵۵۶۴ خ ۱۴۸۱۵
۷	چین پاره	۴۵۱۵۳ خ	۶۹۰۳ خ	۱۳	اچمه	۹۳۶۶۹	۵۵۶۵ خ ۱۴۳۷۷
۸	کهاپور پاره	۴۵۲۶ خ	۳۵۷۰ خ	۱۴	بانهایل	۶۰۴۰۳۵	۵۵۶۶ خ ۶۴۳۵
۹	کوشار	۱۵	باٹھو	۲۵۰۵۲۱ خ	۵۵۶۷ خ ۴۲۰۹
۱۰	مرو داژون	۵۰۴۱ خ	۵۰۴۱ خ	۱۶	دیو سر	۸۵۶۴۴	۵۵۶۸ ۸۲۲۹

۵۵۶۷ ابوالفضل نام برگشته لار ذکر کرده است

۵۵۶۸ بصورت نقد ۴۰۲، ۱۴ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۱۱۱، ۷ خردار ۱۲ ترک آیین اکبری جلد دوم صفحه مزبور

۵۵۶۹ بقول ابوالفضل در نقد ۶، ۹۰۲ خردار ۱۲ ترک و در جنس ۷۵، ۱۵۳ خردار (ایضاً)

۵۵۷۰ بقول ابوالفضل در نقد ۷۵، ۵ خردار ۸ ترک و در جنس ۴۵، ۲۲۶ خردار ۸ ترک (ایضاً)

۵۵۷۱ کفتار (ابوالفضل) نزدش در نقد ۳، ۲۲۱ خردار ۱۲ ترک و در جنس ۳۷، ۴۷۹ خردار ۸ ترک ایضاً

۵۵۷۲ مرو داژون - نقد ۵۰۴۱ خردار فقط (ایضاً)

۵۵۷۳ مثن - نقد ۱۸۶۲ خردار جنس ۱۹۰، ۴۳ خردار (ایضاً)

۵۵۷۴ نقد ۱۴۸۱۵ خردار ۱۲ ترک جنس ۱۴۳۲ - خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۵۷۵ نقد ۶۲۰۳۴ خردار ۴ ترک جنس ۱۴۴۱۰۲ خردار (ایضاً)

۵۵۷۶ ۶، ۴۳۵ خردار جنس (ایضاً)

۵۵۷۷ بصورت نقد ۴، ۲۳۵ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۳۵۱۵ خردار (ایضاً)

۵۵۷۸ بصورت نقد ۸۲۲ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۸۵۶۴۴ خردار ۸ ترک (ایضاً)

ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	از ان جمله در عمل نقدی	ردیف	نام محال	آمدنی کل مالیه	از ان جمله در عمل نقدی
۱۷	زینت پوره	۱۵۸۰۵	۵۵۹۹ خ ۱۰۴۹۰	۲۳	زینت گیر	۳۲۵۰ خ ۳۲۵۰	۵۵۹۹ خ ۳۲۵۰
۱۸	دبیر	۲۲۶۰ خ	۵۵۹۰ خ ۳۳۰	۲۴	کریه پناه	۸۰۶۶۶ خ	۵۵۹۴ خ ۱۵۵۲۲
۱۹	سیره سمن	۹۱۳۳ خ	۵۵۸۱ خ ۲۰۰۳	۲۵	سایر الواضع	۹۵۵۳ خ	۵۵۸۶ خ ۴۲۳۰
۲۰	شاوره	۳۹۶۶	۵۵۸۲ ۸۰۵۵۰	۲۶	پرسپور	۱۸۸۵۰ خ	۵۵۸۵ خ ۳۳۵۰
۲۱	شکرده	۵۰۲۰۲ خ	۵۵۸۳ خ ۱۲۰۵۸	۲۷	پیش	۳۷۹۹ خ	۵۵۸۹ خ ۵۲۳
۲۲	ناگام	۱۸۹۷۷ خ	۵۵۸۴ خ ۲۲۵۷۸	۲۸	بانگل	۱۱۵۲۳ خ	۵۵۹۰ خ ۱۳۸۳

۵۵۹۹ نقد ۱۴۹۰ خردار یک ترک جنس ۸۴۵، ۸۴۵ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۵۸۰ دبی (ابوالفضل) بصورت نقد ۱۶۱۹۶۸ خردار ۸ ترک و بصورت جنس ۲۰۹۶۳۲ خردار

۸ ترک (ایضاً) ۵۵۸۱ نقد ۲۰۰۳ خردار ۴ ترک و جنس ۹۱۳۳ خردار علاوه ادو بیگی به سمن (ایضاً)

۵۵۸۲ نقد ۸۵۵ خردار ۱۲ ترک جنس ۳۹۱۶۷ خردار (ایضاً)

۵۵۸۳ به صورت نقد ۲۷۵۷۷ خردار ۸ ترک بصورت جنس ۲۵۲۲۴ خردار (ایضاً)

۵۵۸۴ نقد ۲۲۵۷۶ خردار ۴ ترک جنس ۱۸۹۷۷ خردار ۱۲ ترک (ایضاً)

۵۵۸۵ به نقد ۳۲۵۵ خردار ۵ ترک جنس ۱۳۲۵۳ خردار (ایضاً)

۵۵۸۶ ۱۵۵۲۲ خردار به نقد ۸۳۶۷۰ خردار ۱۲ ترک به جنس (ایضاً)

۵۵۸۷ ابوالفضل محاصل این برگه بلا قید بالا و پائین جنس نگاشته است در صورت نقد

۱۸۰۵۵۳ خردار ۱۲ ترک و در صورت جنس ۱۹۲۶۴۱ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۵۸۸ در صورت نقد ۳۳۵۲ خردار ۸ ترک و در صورت جنس ۱۸۸۳۰ خردار ۲ ترک (ایضاً)

۵۵۸۹ در نقد ۵ خردار و در جنس ۴۷۹۹ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۵۵۹۰ در نقد ۲۰۲۸ خردار ۴ ترک و در جنس ۱۱۵۲۳ خردار ۱۲ ترک (ایضاً)

ردیف	نام محال	آمدنی کل بایه	ازان جمله در	ردیف	نام محال	آمدنی کل بایه	ازان جمله در
		بجایب خردار	عمل نقدی			بجایب خردار	عمل نقدی
۲۹	بیرویه	خ ۱۵۳۱۵	خ ۱۸۳۳۵	۳۴	دیمند و کاهادیه	خ ۳۹۲۰۸	خ ۲۰۹۸۳
۳۰	تیل گام	خ ۵۳۲۱۹	خ ۱۴۳۸	۳۵	کھوی	خ ۱۲۹۳۲۵	خ ۱۴۶۴۰
۳۱	دین شو	خ ۳۶۲۲۰	خ ۸۲۰۱	۳۶	کردمین	خ ۳۳۴۲۸	خ ۱۳۴۲۵
۳۲	ماچھا مون	خ ۱۹۲۶۳۱	خ ۱۸۵۵۳	۳۷	کامرانج	خ ۱۱۸۴۲	خ ۹۴۴۹
۳۳	سایر الموضع بالا	خ ۱۲۹۳۵	خ ۳۶۰		کل جمع سی لک و هفتاد و نه هزار و پچهل و سه خردار		

۸۹۱ بروی (برافضل) بایه بصورت نقد ۳۸۳، ۱۳ خردار و بصورت جنس ۵۴، ۰۹۸ خردار

۱۲ ترک (ایضاً) :

۸۹۲ تیل گام (برافضل) بایه در نقد ۴، ۴۳۵ خردار ۴ ترک و در جنس ۱۵، ۴۱۵ خردار ۲ ترک

(ایضاً) :

۸۹۳ بایه بصورت نقد $\frac{1}{4}$ ۱۴، ۰۳۸ خردار و بصورت جنس $\frac{1}{4}$ ۵۳، ۲۱۹ خردار (ایضاً)

۸۹۴ در فهرست برافضل نام این برگنه مذکور نیست :

۸۹۵ بایه اش در ضمن "برگنه سایر الموضع" در حاشیه (۲۶) گذشت :

۸۹۶ بایه بصورت نقد ۲۰، ۶۵۳ خردار و بصورت جنس ۳۸، ۲۲۲ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۸۹۷ بایه بصورت نقد ۳۷، ۰۳۸ خردار و بصورت جنس ۱۲، ۹۴۵ خردار (ایضاً)

۸۹۸ بایه بصورت نقد ۲۹، ۴۴۹ خردار ۱۲ ترک و بصورت جنس ۴۴، ۴۴۴ خردار (ایضاً)

۸۹۹ بایه بصورت نقد ۰۳، ۴۲۵ خردار ۴ ترک و بصورت جنس ۳۴۲، ۸۴۴ خردار ۴ ترک (ایضاً)

۹۰۰ و بقول برافضل کل جمع سی لک - پانزده هزار ششصد و هجده خردار - دوازده ترک -

(۱۲ — ۱۱۸، ۶۱۸ خردار ۳۰) ایضاً

جمعے کہ در عہد اکبر شاہ قاضی علی بد فتر خانہ اعلیٰ سپرد سی لک و شصت و سہ ہزار و پنجاہ خروار و یازدہ ترک بود مثل آں بحساب دہم تا ۷ کروڑ ۴۰ لک ۷۰ ہزار ۴۰ عدد و یازدہ دہم - ازان جملہ در محل نقدی نہ لک و یک ہزار و یک عدد ۸۳ دہم - فی خردار بیت و نہد دہم محبوب -

جمعیکہ در عہد جہانگیر شاہ آصف خان احداث نمود سی لک و ہفتاد و نہ ہزار و چہل و سہ خروار و یازدہ ترک بود - نفر شمار کی کشمیر را تمام آصف خان نوزدہ لک و پہل و سہ ہزار و سی و سہ نفر - ازان جملہ سپاہان دہی نو ہزار و چہار صد پیادہ و چہار ہزار و ہشت صد و نو دو سوار -

آمدنی خطہ کشمیر در عہد بہاراجہ زبیر سنگھ

بعد حکومت شامان چغت ملک کشمیر بسبب انقلاب و حوادث زمانہ ویران شدہ آبادی آں روز بروز نقصان پذیرفت - دریں جزو زمان بہاراجہ زبیر سنگھ

۹۰۱ - مالی - ۳۷ - ۱۸,۹۶,۷۹۰ (حاشیہ جیٹ بر آئین اکبری جلد دوم)

۹۰۲ - بقول ابوالفضل ۱۸۳,۲۲,۱۰۰ دہم (مسادی ۲ - ۹ - ۳۰۰,۵۵۴ روپے)

۹۰۳ - ابوالفضل قیمت یک خردار ۱۳ دہم نگاشتہ است (آئین اکبری جلد دوم)

۹۰۴ - بقول لائسنس تقیم وادی کشمیر پنج اضلاع یعنی سرنگر - پٹن - اننت ناگ - کامراج و

شوپیان در سال ۱۸۸۵ (۱۲۸۸ھ) موجود بود - در سال شصت و تمام وادی کشمیر در چہار اضلاع

منقسم بود - لیکن بعدہ این نیز منسوخ گشتہ قیمت مزبور منحصر بہ سہ اضلاع بماند (وزارت

خاص و وزارت اننت ناگ یا جنوبی وزارت بارہ مولی یا شمالی - ضلع را وزارت ہم گفتند و حالہ این

نظام کہنہ از ابتدائے بیاکھ شتہ بکرمی (۱۳ اپریل ۱۸۷۷ء) علاقہ وادی کشمیر زیر یک حاکم علی

(کشتر) و سہ نائبینش (ڈپٹی کشنرز) بر ترتیب ذیل - یک برائے مرکز (سرنگر) و دوم برائے کشمیر جنوبی

و سوم برائے کشمیر شمالی مقرر شدہ است

سلسله پرگنه بندی شسته وزارت با تحصیل بمقرسات چنانچه وزارت شهر خاص
بغیر محالات مشمول پنج تحصیل است. وزارت آنت ناگ چهار تحصیل. وزارت
شیپان پنج تحصیل. وزارت پٹن چهار تحصیل. وزارت کامراج پنج تحصیل. وزارت
منظف آباد چهار تحصیل آمدنی آن از خراج زمین و باج و تمغات متفرقه در سال
۹۰۵ مطابق ۱۹۲۳ ب جمع دفترخانه کشمیر نقد و جنس مبلغ چهل و هفت لک و
شصت و سه هزار و یک صد و سی و یک روپیہ سکہ چلکی کہ مثل آن بیست و نہ
لک و ہفتاد و شش ہزار و نہ صد و پنجاہ و ہفت روپیہ ضرب چہرہ شاہی است

ردیف	نام تحصیل	جمع کل الیہ	از آن جملہ آن چہ نقدی می گرفتند	آنچه کہ بقرار جنسی می گرفتند	کیفیت
۱	اچھ	۱۰۰۶۲۷	۱۰۰۶۲۷	جنس غیر معمول	جمع وزارت شهر خاص
۲	آدر	۱۷۹۹۲۲	۸۶۸۶۷	۲۵۰۳۳ خ	صداک و عاوضہ
۳	ناگام	۱۷۳۹۷۳	۹۲۹۳۷	۲۶۷۵	
۴	پہاک	۲۶۲۶۹	۲۲۶۶۹	۰	
۵	دہو	۶۱۹۵۹	۵۶۶۴۱	۲۶۵۹	
۶	نودکشت	۹۳۶۳	۹۳۶۳	۰	خراج تحصیل
۷	اچھن	۳۸۱۸	۳۸۱۸	۰	خراج تحصیل

۹۰۵ مطابق ۱۸۷۳ ÷

۹۰۶ مسٹر لانس مصنف "ویلی آف کشمیر" ۲۳۸ مالیر زمین دادی کشمیر در سال ۱۸۷۱ ۵۸۴ ۳۸ ۲۴
روپیہ چلکی (مساوی ۲۷,۷۵,۹۹۰ روپیہ انگلیسی) تخمینہ کردہ است قبل ردواج پذیر شدن سکہ
انگلیسی در کشمیر روپیہ رائج بودند یکہ چلکی کہ عبارت بود از دہ آنہ لائے انگلیسی. دوم غام مساوی
ہشت آنہ سوم نانک شاہی قیمتی از دوازدہ آنہ تا شانزدہ آنہ لائے انگلیسی (ویلی آف کشمیر صفحہ ۲۳۸)

ردیف	توضیحات	جمع کل مالیه	نقدی که آید	آب و برق بقیه	کیفیت
۸	۰	۰	۰	۰	۰
۹	۰	۱۱۸۹۵	۱۵۴۷	۲۲۲۲۲۲	جمع وزارت انست ناگ
۱۰	۰	۱۰۱۳۱۱	۶۳۳۳۹	۲۲۲۲۲۲	یک صد و دوازده هزار و دوازده
۱۱	۰	۱۳۹۸۳۸	۶۳۳۳۹	۲۲۲۲۲۲	جمع وزارت انست ناگ
۱۲	۰	۱۶۱۶۳۸	۵۲۵۳۱	۵۹۵۵۵	جمع وزارت انست ناگ
۱۳	۰	۱۲۰۷۸۰	۳۸۰۹۰	۲۰۷۹۵	جمع وزارت انست ناگ
۱۴	۰	۱۲۰۳۵۶	۵۶۸۲۸	۳۲۱۱۹	جمع وزارت انست ناگ
۱۵	۰	۱۳۳۲۹۵	۶۳۱۰۵	۳۵۵۹۵	جمع وزارت انست ناگ
۱۶	۰	۸۱۳۰۴	۲۲۵۴۱	۲۸۳۸۲	جمع وزارت انست ناگ
۱۷	۰	۹۳۰۰۴	۲۶۸۳۱	۳۲۰۸۵	جمع وزارت انست ناگ
۱۸	۰	۱۳۸۹۹	۲۱۰۵۱	۴۱۲۲۲	جمع وزارت انست ناگ
۱۹	۰	۱۲۲۱۱۷	۱۲۲۱۱۷	۰	جمع وزارت انست ناگ
۲۰	۰	۱۶۱۷۳	۵۲۳۳۱	۵۴۴۶۴	یک صد و دوازده هزار و دوازده
۲۱	۰	۱۷۷۶۱۶	۸۵۱۸۰	۴۱۲۲۲	جمع وزارت انست ناگ
۲۲	۰	۱۸۸۰۶	۷۹۰۱۶	۴۴۵۹۵	جمع وزارت انست ناگ
۲۳	۰	۲۳۴۸۷	۸۱۱۱۵	۶۱۱۸۶	جمع وزارت انست ناگ
۲۴	۰	۷۱۸۲۹	۳۲۲۱۳	۱۹۷۰۸	جمع وزارت انست ناگ
۲۵	۰	۱۱۱۸۴۶	۴۲۰۳۸	۳۹۹۰۹	جمع وزارت انست ناگ
۲۶	۰	۱۸۱۳۵۸	۹۰۴۷۶	۴۵۴۲۲	جمع وزارت انست ناگ

ردیف	شرح	جمع کل البیه	از ان بجهت آن چه نقدی می گرفتند	آن چه بقرار جنسی می گرفتند	کیفیت
۲۷	مال سنگاڑه	۳۳۳۵۲	۲۷۵۴	۱۳۸۶۴	۹۰۷
۲۸	تحصیل مظفر آباد	۲۷۳۵	۲۷۳۵	جنسی غیر معمول	یک کت و سه مالق
۲۹	علاقه جات	۲۶۱۲۶	۲۶۱۲۶	.	
۳۰	دچند و کھادره	۶۱۱۶۰	۶۱۱۶۰	.	
۳۱	دراده و کرنا	۳۳۶۴۳	۳۳۶۴۳	.	
۳۲	گلگت و پونیال	۶۲۵۷	۱۹۴۸	.	سرحدات
۳۳	حصوره	۲۲۸۸	۲۷۸	۱۰۰۵	سه ساله چلکی
۳۴	گنچ	۲۱۳۹	۲۱۳۹	.	
۳۵	درمراج و کلونج	۲۶۵۷۱۵	۵۹۹۲۳	۲۰۲۸۹۶	۹۰۸

جمع آمدنی وزارت بانقدی و جنسی سی و چهار لک و دوازده هزار و سی و چهار روپیه
از ان بجهت بان نقدی و رسومات متفرقه هشرده هزار و پانصد و هفت روپیه است تتمه نخرج
زمین زرعی و رسومات آن :-

آمدنی نقدی از بان نقدی و رسومات متفرقه معمولی سابقه و حال در سنه ۱۹۳۰
سنه ۱۲۹۰ هجری

۹۰۷ لافس صاحب (روبی آن کشیر صفحہ ۲۳۷) بالیہ تحصیل مظفر آباد در سال ۲ - ۱۸۷۱ - ۶۱۸۷۱ - ۸۴۲,۰۰۰ روپیه
بجماشته است : ۹۰۸ بقول لافس صاحب بمکی محل کشیر (اسو) آمدنی جاگیر رام سنگھ و ما جہ
رام سنگھ (مع شولیت علاقہ مظفر آباد و سرحدات در سال ۲ - ۱۸۷۱ - ۶۱۸۷۱ - ۲۷۵,۷۹۰ روپیه بود
۹۰۹ (دیلی آن کشیر صفحہ ۲۳۷) ۲۹,۴۴,۸۴۴ روپیه :
۹۱۰ مطابق سنه ۱۲۹۰ :

نمبر	نام محال	آمدنی نقدی	نمبر	نام محال	آمدنی نقدی
۱	شهر خاص	۱۱۳۷.۹	۱۴	بانج کاغذستان	۴۴
۲	وزارت کامراج	۱۸۲۰.۱	۱۵	بانج پرانی کلنی	۴۱۹
۳	وزارت پٹن	۶۶۰.۷	۱۶	کرابه دوکانات جالراج	۱۲۲۱
۴	وزارت شوپیان	۷۹۰.۸	۱۷	بانج تناکو	۱۳۴۹۴
۵	وزارت اننت ناگ	۲۱	۱۸	گردبنگ	۶۹۳۰
۶	محال نواره	۱۲۴۲۸۳	۱۹	بانج انجیاں بیرجری	۳۱۹۳۰
۷	محال داغشال	۷۹۱۲ ۷۴۳۰.۹۵	۲۰	زر نضایا	۷۹۱۵ ۱۶۵۷۹
۸	طایفه داران تعلقہ داغشال	۷۷۴۰.۲	۲۱	زر چوپان	۷۹۱۶ ۸۷۲۷۶
۹	محال زعفران	۷۹۱۳ ۱۷۷۸۵	۲۲	زر جرمانہ رعایا	۲۶۴۰۰
۱۰	بانج مستیاں	۷۹۱۴ ۱۲۴۸۴	۲۳	کندہ از محال نواره	۱۳۱۱۰۰
۱۱	بانج بخاراں و گلکاراں	۶۸۹۸	۲۴	زعفران از پانچوہ	۶۳ آشار
۱۲	جرمانہ عدالت	۴۲۶۶۲	۲۵	پشیم گو سفند از زیروچیا	۳۶ خسروار
۱۳	مظاہرہ خواجہ مانے نقشبندی	۱۶۱۴	۲۶	گوسفندان معمولی از چوپان	۳۴۸۲ شاخ

۱۱۱۰ بہ زمان سابق تا عہد ہمارا بہ پرنای سنگھ (م ۱۹۲۶) در کشمیر حکم فرمود معروف بہ "داغشال"۔

دران جا ہر سال کہ زیر نگرانی حکومت تیار می شد برتے ہر حکومت می بود۔

۱۱۱۲۔ بقول لائسنس ۶,۰۰۰,۰۰۰ روپیہ (بی بی آف کشمیر صفحہ ۲۳۶)؛

۱۱۱۳۔ لائسنس صاحب "۳۴,۶۵۰ روپیہ (ایضاً، ایضاً)؛

۱۱۱۴۔ لائسنس "۱۱,۹۶۵ روپیہ (ایضاً۔ ایضاً)؛

۱۱۱۵۔ لائسنس "۱۷,۲۵۰ روپیہ" (ایضاً۔ ایضاً)؛

۱۱۱۶۔ لائسنس "۴,۸۰۰ روپیہ (ایضاً)؛

نمبر	نام محال	آمدنی نقدی	نمبر	نام محال	آمدنی نقدی
۲۷	رو دنگ از ناگام	۸ خردار	۳۳	زیره سیاه	پنج خردار
۲۸	بادام از باغات	۸ خردار	۳۵	روغن زرد	۵ خردار
۲۹	آهن از کان ها	۹۴۲	۳۶	آلویی فرنگی	۱۰ خردار
۳۰	سرمه از بونیار	۳۵ خردار	۳۷	نخ زرد آلو	۶۶ آثار
۳۱	پرمائی کلغی	۹۵ پر	۳۸	طرم از سگران	۹ عدد
۳۲	بوغاله از اطراف ها	۱۱۲ شاخ	۳۹	محال ابریشم و پریش	جمع دفتر خانه جموں
۳۳	یستمان از حصوره	۱۲ عدد			

نقشه مردم شماری ملک کشمیر در سال ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ و ۱۹۳۲ و ۱۹۳۳

نام قصبه	همنود		مسلمان		سنگان جنسی		میزران کل		کیفیت
	مرد	عورت	میزران	عورت	مرد	عورت	میزران	عورت	
شهر سرنیگر	۷۱۶۷۶	۲۶۵۶۵	۶۴۲۹۲	۱۸۳۵۶	۴۴۴۱۰	۹۲۶۶۶	۸۶۹۶۵	۱۵۶۲۳۶	۹۱۷
قصبه پانپور	۴۷	۵۲	۱۰۱	۱۰۵۲	۹۳۹	۱۹۹۱	۹۹۱	۲۰۹۲	۹۱۸
قصبه بیجاره	۱۶۸	۱۱۸	۲۹۶	۱۰۲۰	۹۰۴	۱۹۲۴	۱۰۳۸	۲۲۶۲	۹۱۹
قصبه انت نام	۳۴۱	۲۹۲	۶۳۳	۲۵۰۴	۲۴۵۰	۴۹۵۳	۲۸۶۴	۲۵۴	۹۲۰
قصبه شوپیان	۱۲۳	۹۷	۲۲۰	۲۱۱۸	۱۰۰۵	۲۱۲۳	۱۱۰۲	۲۳۴۱	۹۲۱
قصبه سوپور	۲۸۸	۲۳۴	۵۲۲	۱۷۵۸	۱۶۹۰	۲۴۴۸	۲۰۲۸	۱۹۲۵	۹۲۲
قصبه باره کوله	۲۴۰	۱۹۶	۴۳۶	۱۸۵۹	۱۸۵۷	۳۷۱۶	۲۲۳۸	۲۱۹۶	۹۲۳

۹۱۷ حالا (بموجب فهرست مردم شماری سال ۱۹۳۱) شماره شهر سرنیگر ۲۰۷۷۸۷ نفوس است تفصیل

ذیل :- مسلم (مرد) ۸۷۴۳۹ مسلم (زن) ۷۵۵۳۱ همنود (مرد) ۲۳۸۷۰ (بقیه برصغره آیت شده)

ہندو		مسلمان		سنگائی بھسی		میزن کل		کیفیت
مرد	عورت	میزن	مرد	عورت	میزن	مرد	عورت	میزن
۸۵۲	۶۷۶	۱۵۲۸	۲۲۹۲	۱۶۵۷	۲۸۸۹	۶۵۰	۲۶۱	۹۱۴
۲۸۸۹	۲۲۹۲	۱۶۵۷	۲۸۸۹	۶۵۰	۲۶۱	۲۸۸۹	۲۲۹۲	۱۶۵۷
۱۵۷۲	۸۷۱۷	۹۷۸۹	۲۲۲۲	۲۲۲۲	۲۲۲۲	۱۷۰	۱۷۰	۱۷۰

۱۹۱۸ء سال ۲۴۵۱ نفوس تفصیل ذیل :-

مسلم (مرد) ۲۷۰۰ ÷ مسلم (زن) ۱۹۳۹ ÷ هندو (مرد) ۷۱ ÷ هندو (زن) ۳۱ ÷
 ۹۱۹ حالا ۴۵۳۲ نفوس چنانچه مسلم (مرد) ۲۲۳۷ ÷ مسلم (زن) ۱۸۷۰ ÷ هندو (مرد)
 ۲۳۰ ÷ هندو (زن) ۱۷۸ ÷ سکھ (مرد) ۲ ÷ سکھ (زن) ۳ ÷ باقی ۲ ÷
 ۹۲۰ حالا ۹۸۷۱ نفوس منجمله ازاں - مسلم (مرد) ۵۶۵۸ ÷ مسلم (زن) ۴۷۶۳ ÷
 هندو (مرد) ۱۰۲۵ ÷ هندو (زن) ۷۹۳ ÷ سکھ (مرد) ۳۸ ÷ سکھ (زن) ۶ ÷
 ہندوستانی عیسائی ۲ ÷ باقی ۲ ÷

۹۲۱ هـ حالا ۳۵۹ نفوس :- مسلم (مرد) ۱۹۰، مسلم (زن) ۱۸۱، هندو (مرد) ۳۷۱، هندو (زن) ۱۹۴، سکھ (مرد) ۱۵، سکھ (زن) ۵

۹۲۲ هـ حالا ۱۱,۹۷۴ نفوس :- مسلم (مرد) ۵۹۰۵، مسلم (زن) ۴۷۹۱، هندو (مرد) ۶۲۸، هندو (زن) ۴۳۹، سکھ (مرد) ۱۸۲، سکھ (زن) ۳۰، منبوذین ۱

۹۲۳ هـ حالا ۱۲۶۵۱ نفوس :- مسلم (مرد) ۵۶۲۷، مسلم (زن) ۴۵۷۶، هندو (مرد) ۱۲۹۳، هندو (زن) ۸۷۹، سکھ (مرد) ۱۷۸، سکھ (زن) ۹۲

باقی (مرد) ۳، باقی (زن) ۳

نام قصبه	هندو			مسلمان			سنگان جنسی			میزبان کل		
	مرد	عورت	میزبان	مرد	عورت	میزبان	مرد	عورت	میزبان	مرد	عورت	میزبان
وزارت شویان	۱۲۹۶	۱۲۹۰	۳۱۸۰	۲۲۹۶۹	۲۳۶۱۳	۳۸۹۴۱	۲۵	۱۷	۵۲	۲۶۷۰۰	۲۵۳۱۹	۵۹۴۹
وزارت پیرج	۶۸۳	۶۳۵	۱۳۱۸	۲۳۵۵۳	۲۳۶۱۳	۳۸۹۴۹	۶۳۴	۲۶۳	۸۸۷	۲۵۸۴۱	۲۵۲۳	۵۳۸۳
وزارت کابراج	۸۸۳	۳۷۹	۱۲۶۳	۲۳۵۳۱	۲۳۸۷۱	۳۸۳۰۲	۷۱۹	۵۷۹	۱۲۹۵	۲۵۱۳۰	۲۳۸۳۹	۷۰۵۵۹
وزارت مظفر آباد	۲۴۳۲	۲۱۰۷	۴۵۳۹	۳۳۵۷۱	۳۳۷۲۱	۴۱۷۹۸	۰	۰	۰	۲۵۷۹۹	۲۵۳۸۳	۷۰۳۳۷
میزبان	۱۰۷۳۳	۸۳۳۹	۲۱۹۲۲	۲۱۹۵۵	۱۵۲۵۷۹	۳۱۹۵۲	۲۱۹۸	۱۳۶۲	۲۱۹۸	۱۸۰۵۷۲	۶۳۹۲۵	۳۰۵۶۲۰

۹۲۴ این تقسیم کلی حسب تکمیل و در ۱۹۲۱ و ۱۹۵۲ و ۱۹۸۱ و ۱۹۸۲ نیست زیرا که بنا بر فهرست مردم شماری کشمیر سال ۱۹۲۱ ماسو کے علاقہ مظفر آباد تمام کشمیر بدو وزارت لئے (اضلاع) یعنی (۱) باره موله مشتمل بر تحصیل اوتوچی پوره (هندو) باره موله سری پرنایپ سنگه پوره (بدگام) و (۲) انت ناگ مشتمل بر تحصیلات تحصیل خاص مع شهر سرینگر تحصیل اوتی پوره (بدو) کدگام و انت ناگ قسم بود چنانچه شماره هر دو وزارت مع وزارت مظفر آباد بنا بر اندراج فهرست مزبور چنین است :-

۱- وزارت باره موله - تعداد کل نفوس ۳۹۲۲۳۴ افراد با تفصیل ذیل :- تحصیل هندو ۲۹۳۰۸۷

تحصیل باره موله ۱۸۱۳۵۵ تحصیل بدگام ۱۴۲۸۶۲ - تناسب مسلم و غیر مسلم درین هر دو تحصیلات چنین است :-

۱- هندو ۲۹۳۰۸۷ : مسلم ۲۷۴۹۲۲ : هندو ۵۴۹۷ : سکھ ۳۴۷۳

۲- تحصیل باره موله : مسلم ۱۴۲۹۰۲ : هندو ۵۰۵۱ : سکھ ۲۶۳۰

۳- تحصیل بدگام : مسلم ۱۷۴۵۸۳ : هندو ۲۳۷۱ : سکھ ۲۳۵۵

۲- وزارت انت ناگ :- شماره مجموعی ۸۳۳۹۶۳ افراد - ازان جمله ۲۰۷۷۸۷ نفر در شهر

سرینگر ۲۱۸۲۷ نفر در تحصیل خاص و ۵۰۲۹۰ نفر در تحصیل بدو ۵۹۵۲۲ نفر در تحصیل کدگام آباد

۵۰ از جمله ۱۰۳۹ مسلمانان ۷۰۸۷ هندو و ۶۶ سکھان است

۳- دولت مظفر آباد - تعداد کل نفوس ۲۵۳۰۸۱ نفر از جمله در تحصیل اوتی (بقیه برصفر آید)

باغات کشمیر

در زمان باستان راجہ ہمای دوران روایت دل کشا و دوزخ روح افزا جا
بجا آباد کردہ بودند کہ بطوالت زمان و حوادث بے پایان نام و نشان بنیان آں از
لوح جہان محو گشتہ۔ ایراد حقیقت آں باعث تطویل است و در ہمد سلاطین اسلامیہ
ہر کسے بہ ترتیب باغات و تعمیر عمارات پرداختہ بود۔ اما تباہی اتمام و انقلاب
دوران بنیاد آں از یاد انداختہ علامات آں بالکل معدوم گشت۔ از ان محمد سلطان^{۹۹۲}
زین العابدین در اطراف این سرزمین ہر جا کہ محل دل کشا ہی پسندید۔ ہماں جا
طرح عمارات و گلستان می انداخت مخصوصاً در بین زمینہ گیر بسافت چار میل
مربع باغ و سبع ہمارات مربع یک طرفش دشت دشت گلستان یک سو
خیابان خیابان نمکستان میان آن نہار رسا و آشاد دلت غمزد اگر دانیسد۔
اکثر اوقات بہ نظارہ و تماشا می آں بسر می برد۔ و الی آں باغات امر او اقربائے
اول دربار شدہ بود۔ چندان کہ میدان زمینہ گیر یکدشت گلستان سرت جاں ہی افزود

مجلس ۸۰۲۲۳۔ در تحصیل کرناہ ۵۸۸۶۳۔ در تحصیل مظفر آباد ۱۲۵۵۸۵ نفوس بودند۔ ہر
تحصیل تناسبات مسلمانان ۲۳۵۶۵۸ افراد۔ ہندوان ۵۸۶۷۷ افراد و سکھان ۱۲۹۲۲ افراد
۹۲۵ بقول ڈاکٹر صوفی (کثیر راج ۲ ص ۷۷) شمارہ مجموعی حکومت جموں و کشمیر مطابق سال
۱۹۷۱ء ۱۲۰،۲۱،۶۱۶ افراد بود۔ از ان جملہ ۷۰۵،۲۸،۱۷۰ دیوبند کشمیر و ۱۹،۸۱،۲۳۳ دیوبند جموں و
۲،۳۷،۲ در لڈخ و ۲،۵۳،۷ اسکردو و ۳،۶۷،۱ در گلگت می مانند۔ دین میاں شمارہ مردان
۲۱،۲۶،۷۷۲ و شمارہ زنان ۷،۴۳،۵۹۱ افراد است
۹۲۶ ڈاکٹر جی۔ ایم۔ ڈی صوفی مصنف "کثیر" جلد دوم صفحہ ۲۸ مطبوعہ پنجاب یونیورسٹی
لاہور ۱۹۷۹ء) بحوالہ لانس می نویسد کہ سلطان زین العابدین ہر جا کہ می رفت بنیاد باغ و
بوستان می انداخت۔ از ان جملہ مشہور ترین چار اندیکہ باغ زمینہ گیر۔ دوم باغ زمینہ ڈب در
نوشہرہ سوم باغ زمینہ پلہ چہارم باغ زمینہ کوٹ لیکن اسروز نشان دادن انجا ہی مشہور است

در آن آشنا پانصد و چک که سر غنچه چکان ^{۹۲۴} تره گام ^{۹۲۸} بود شبانه باغات و عمارات را آتش در دوده خاکستر گردانید -

ایضا قریب نوشهره ^{۹۲۹} بمقام ناله بل باغی وسیع بترتیب عجیب آراسته میان آن علمائے که دوازده طبقه مرتفع بود و در هر طبقه پنجاه حجره و میان هر حجره پانصد کس به اجلاس می نشستند دارالامارت خود افراشته به زینت و بوسوم ساخته بود مردمان آنرا از دوان می گفتند - و از سند لار جوئے شاهی آورده میان آن آبسال جاری گردانید که تا عهد سنگال بنیاد آن بوستان عبرت همی افزود - همچنان در زمین پور باغی و دلکش با عمارات عالیه افراشته اعجوبه روزگار نمود - مطابق آن بمقام زمین کوٹ فراز کربوه عمارات رفیع تا دور چغت یادگار اودمانده بود - حسین شاه چک ^{۹۳۰} متقارن زیادت حضرت خواجہ معین الدین ^{۹۳۱} نقشبندی در محله نوہٹ باغی وسیع آباد

۹۲۷ موسیو لانس بنا بر جزات دیهاری قوم چک نوشته است که اصل ایناں از کشمیر نیست شاید که از قبیلہ درو باشد (دلی آف کشمیر صفحہ ۱۹۳)

۹۲۸ ده تره گام در اتر جمعی پوره (حالا تحصیل ہندو وارہ) یکے از حسین زین نو اجمی کشمیر است گویند بنایش از دست مدن چک جدش انہادہ شدہ است (ایضا صفحہ منور)

۹۲۹ نوشهرہ بمعنی شہر نو بفارسی محلہ ایست از سر ینگر سیل بطرف شمال از مرکز شہر داخل اندر حدود بلدیہ در عهد سلطان زین العابدین بنا بر بودن دار الخلافہ شاهی شہرت تاریخی حاصل کردہ بود - ۹۳۰ متوفی ۹۷۷ھ مطابق ۱۵۶۹ء ۹۳۱ خواجہ معین الدین پسر خواجہ خاوند محمود نقشبندی است - و ادیسر خواجہ کلان شہورہ خواجہ بزرگ خواجہ ناصر الدین عبداللہ احرار است - در سال ہشتم جلوس اکبری (۹۷۰ھ مطابق ۱۵۶۲ء) بنا بر شنیدن فتر دولت پسر خود میرزا شرف الدین احراری از کاشغر وارد ہند گشت و در ۹۷۱ھ سال وقتیکہ بہ سفر حجاز میرفت بہ بندر کنعبایت رسیدہ بعالم بقا خرامید - (ماثر الامر جلد سوم صفحہ ۲۳۳ و صفحہ ۲۳۴)

کرده بود و نه هر لحظه کول میان آن به فواره و آبشار جاری نمود. و در عهد چغانیه حضرت
 نواجید خاند محمد نقشبندی متصرف آن گشته خانقاه نقشبندیه میان آن عمارت
 فرمود و یوسف شاه چک از فتح کدل نامشرب دل حسن یار بر ساحل دریای بهت
 تا کناره کله کل باغ و وسیع با انواع اشجار و اقسام ازمار آباد کرده بود. بپسزده درجه
 داشت تا عهد افغانه علامتش موجود بود. اکنون زیر عمارات مردم شهر معدوم
 ایضاً یوسف شاه چک در مرغزار گلرگ عمارات عجیب که علامتش هنوز موجود
 است احداث کرده بود.

پس شاهان مغلیه در زمان حکومت خود در تمامی گل زمین کشمیر خصوصاً
 حوالی تالاب دل و بر سواحل دریای بهت و بر لب چشمه سارما و جوببارما و دمنه
 کو هزار باستانین و کوشکها احداث کرده کشمیر را بخطاب جنت نظیر موعوف
 کرده بودند. نظم

نهی چوں پای بر تخت سلیمان	بر مین کاشمیر یکسر گلستان
سوادش را چو چشم زاغ مینی	هزاران باغ رایک بلغمینی
کنار دل بس باغات شاهیه	بفرس برین گشته مباحیه
به بام خانها در صحن و ایوان	شده گلزارها هر سونایان
در دل خانه یک پیر زنیست	که باغ پر گل و پرباسمن نیست

۹۳۲ پسروم نواجه بزرگ خواجه عبید الله احرار و پدر بزرگوار خواجه عین الدین نقشبندی مریزبور الذکر است
 در طریقت و در ویشی پایه عالی داشت به سعادت حج فائز شد و به عراق و فارس شتافت. مدت نزد
 مولانا عماد الدین محمود طبیب علم طب یاد گرفت. بنا بر استعداد ذاتی با قطعی مرتب کمال رسید و
 به سرفراز مرتبت کرد چوں به هند آمد جنت آشنیانی (اکبر اعظم) بیار بجاء آورد. باز بنا بر وجهی به
 کابل شتافته فوت کرد (ایضاً صفحہ مزبور) ۹۳۳ بقول لائوس پوسف شاه چک (بقیه صفحہ آئینده)

شعرا آن زمان مثل قدسی و کلیم و سلیم و ظفرخان و خصالی و میر الهی و
بهشتی در تعریف و توصیف باغات و عمارات و اشجار و اثمار و از بارکشیر مثنوی با
تصنیف کرده داد سخن و ری داده اند از آن جمله کیفیت بعضی رودیض نامی مطلوب است
بحر و گه شاهی - اکبر شاه در ۹۹۶ هـ زیر دامن کوه ماران شرق رویه محل خوش نما
باب و هواد فضای دل کشا پسندیده در آن جایه اهتمام خواجه حسین کابلی طرح
۹۳۴
عمارات دولت خانه شاهی انداخته عمارات رفیع و کوشکهای منبع از سنگ بلور
و مرمر و سنگ اسود افرخته و ستون های رواق بجواهر و نگین مرصع ساخته
سقف های مقرنس و منظرهای منقش بکمال خوبی و منانیت آراسته معمور ساخت و
پیش روی آن در شنی باغ تا ساحل دُل بانواع اشجار و اقسام از بار و صدف های
سنگ مرمر و جواهر و آبشار آراسته حوالی آن از سه طرف قطار اشجار سفیدار
پیراسته بود - تاریخ

۹۳۵
شاه گلگشت باغ بنموده "باغ" تاریخ باغ فرموده

مرسل) اولین حکمران کشمیر است که محسن گلگشت دریافت نمود (و بیانی کشمیر صفحه ۱۹۳)
۹۳۴ هـ نام صحیح اش "خواجه محمد حسین" است - برادر کبیر بن قاسم خان میر بکر است - سال پنجم
جلوس (۹۶۷ هـ - ۱۵۵۹ م) عرش آشیانی همراه منعم بیگ خانخانان از کابل آمده شرف
ملازمت دیباقت - در سفر کشمیر در کباب پادشاهی بود - در سال پنجم جهانگیری چون حکومت صوبه
کشمیر به هشتم خان برادر زاده او مقرر شد - پادشاه او را تا رسیدن هشتم خان به بندوبست
صوبه مزبور روانه فرمود - در او آخر سال ششم جلوس جهانگیری مطابق سنه ۹۷۲ هـ رخت زندگانی
بر بست - پادشاه در جهانگیر نامه می نویسد که "کوسه" بود (آثار الامرا جلد سوم صفحه ۶۷۱ و صفحه ۶۷۲)
۹۳۵ هـ ۱۰۰۳ مطابق ۱۵۹۴ م - بحر و گه شاهی و در شنی باغ حکم امیر جهان شیر صوبه کشمیر در
سنه ۹۷۲ هـ منهدم کرده شد (کشمیر ج دوم - ص ۳۱۴)

دینیز خوانی کوه ماران خانه های شاهزادگان و نشست گاه امیران و وزیران و افسران
 عساکر و سوداگران به ترتیب اسواق و نشین و تعمیه و کالین سنگین و کوهی های انگارین تجویز
 داده به تصادم عمارات و تزئین اسواق شهر به با سیم زنگر مشهور ساخت - پیرامون آن
 قلعه شهر پناه که تا حال موجود است آباد نمود و در ^{۹۳۴} ~~۹۳۶~~ امیرخان جوان شیرشیمین
 شاهای را منهدم ساخته متاع گران مایه برداشته سنگ های آن دو - امیرآباد و سونه ناک که
 در میان دُل واقع است رسانیده در تعمیرات خود صرف نمود و امارت عمارات شاهای
 تا عهد سنگان موجود بود در ^{۹۳۴} ~~۹۳۶~~ عطا محمدخان بر فرق کوه ماران بنای قلعه نموده ساکنان
 درون قلعه که اکثر خوانین و منصب دار بودند بستنیر ظالم از آن بجا مفرور گشته عمارات
 شهر ویران شد - بیت -

گشت یکرنگ کشور وادی بوم در شهر کرد آبادی
 دارا محل - دارا شکوه زیر دهن جنوبی کوه ماران عمارات سنگین و نشین های دلشین
 و طاق در داق و دیوان های رنگین افرخته - در تنه خانه آن حجره های فرزندان که علامات آن
 هنوز موجود است اعجب به روزگار ساخته بود و در صحن آن روضه دل کشا به اشجار و ازهار
 روح افزا احداث کرده از حوض کلان به سیل و دلاب انهار و آبشار جاری نموده و سمت
 غربی آن مسجد سنگین برای استناده خود ملا شاه و سمت شرقی آن حمام عام مشید
 کرده بود - تاریخ حمام و مسجد دارا شکوه - قطعه

حمام تو مسجدت ای دیده باز گرم است بچکه جماعت پرداز
 تاریخ بنای هر دو را گوید شاه یک جان فوی آمد و یک جای نماز ^{۹۳۹}

۹۳۶ لفظه است هندی بمعنی کوشکها ۹۳۴ ۱۳۰۱ ه مطابق ۱۸۸۳ء

۹۳۸ غالباً مراد از موجوده عمارات شیر گلهی واقع امیر اکدل سرنگر است

۹۳۹ ۵۹ ۱۰ ه مطابق ۱۷۴۹ء

باغ فرح بخش معروف بہ شالمار در عہد راجہ پروسین سوگرام سوامی نام
 علیحدہ متراضہ و مضامات ہارون مننوی شدہ بود و پروسین اکثر اوقات بہ ملاقات
 او آمد و رفت می داشت ضرورتاً برای نمکن خود دآمد و رفت مردم در آں جا قصری متین
 بہ تصاویر دیوی و دیوتا و منتظمان عالم بالا و تمثال راجہ ہای پیشین مانند نگار خانہ پھین
 آراستہ نام آں شالمار کردہ بود (شال بزبان شاستر خانہ چنانچہ دہرم شال - مار لقب
 کام دیو و بمعنی دیگر زیبا) معنی شالمار یا خانہ کام دیو بہ حسب تصاویر یا خانہ زیبا از روی
 تزیین - بہ سرور در آں قصر مذکور ویران دہے آبادان گشت - بعد از آں آبادی دہ را
 مردمان شالمار می گفتند و در سال ۱۲۹۰ سنہ جہانگیر شاہ آں موضع را خوش کردہ باغی
 طرح نمود - سلیم -

شہیدم شاہ روشن دل جہانگیر	ز عشرت شد چو رونق بخش کشمیر
چو شد دامن دریا جلوه گاہش	بسوی شالمار افتاد راہش
فضای دید چو روئے عروسان	سزاد از عمارات و گلستان

۹۶۰ء خدائے محبت :

۹۶۱ء جی - ایم - ڈی صوفی (در کشمیر) جلد دوم صفحہ ۵۲۹) بحوالہ سلطان چین نوشتہ است :-

”تحقیقت الامر چنین نیست - موزمین قدیم مانند جو زراج و شری در از
 ذکر شالمار کلیتہ سکوت نمودہ اند - اگر این مقام محل اہمیت بود - ایشان
 مانند ڈل در ذکرش ہم پرداختہ - البتہ ابو الفضل و زمین
 آبشار حقیر و نامش بردہ است“

و بعد چندے ڈاکٹر صوفی می گوید :-

”تحقیق صاحب نگارستان کشمیر (تاریخ کشمیر بزبان اردو) صفحہ ۸۰ صاحب لغت فراسو
 یا فرانسوا این است کہ شالمار لفظ ترکی است بمعنی مقام آسائش و آرام“

بطبعش روح روح افزا اثر کرد گراں خوابی دماغش را خیر کرد
 بگفت این دشت رنگین روی خور است ز ما سر منبر لے این بنا ضرور است
 دران ایام شاه هفت اقلیم که بر سر دارد از خورشید و یهیم
 سر و سرگروه شاهزادگان بود دران شاهزادگی شاه جهان بود
 پیئے اتمام این منزل خدا فرخت بر لے خویش کای پیش انداخت
 ازین چندین صفادر کار اود شد که شاه این چنین معمار اود شد
 ز نهر و آبشار و حوض و قنار ز دیوار و عمارت نخل و گلزار
 بهشتی در جهان شد آفریده چنین باغی فلک هرگز ندیده
 کنون آمد ز فیض خاک و آبش فرح بخش از شه عالم خطابش

تایخ

پوشد آراسته باغ فرح بخش بحکم حضرت ظل الهی
 شهنشاه شهبان شاه جهانگیر که مشهور است از مه تابماهی
 پیئے تایخ این گلزار ربان خرد فرمود فرحت گاه شاهی
 عظیم خان در ایام حکومت خود مرتب سقف و بام و جدار آن سرسری کرده
 بود لیکن راجه رنبیر سنگه در صفائی آن مبلغ صرف نمود - اما وزیر پیون ناودانهای
 نحاس از میان آن کشیده برده بجای آن ناودانهای سفالین چسپانید و نگین
 های عقیق و غیره زیاده از یک خروار جمع نمود -
 باغ فیض بخش - درجه دوم شاملدار در سال ۱۰۳۲ هجری قمری طفرخان بفرمان

۹۹۳۲ - ۱۰۳۰ ه مطابق ۱۶۲۰ م

۹۹۳۳ - حاکم علی کشمیر در عهد مهاباد راجه رنبیر سنگه آنجهانی

شاہ جہاں باغ فرح بخش ^{۹۴۴} را بہ ترتیب دہم بالا ترین دو بالا بخشیدہ حدیقہ زیبا
و روضہ دل کشا احداث نمود۔ در میان آن حوضے سنگین کہ مرتب از یک صد و سی
و دو فوارہ است بہ کمال متانت آراستہ و در ضمن آن عالی منظرے مرکب از سنگ کرسی
با ستون سنگین و رواق دہنشین مستقل و مصفا پیراستہ اعجب بہ روزگار کنایند و سعت
ہر دو درجہ ۵۹۰ گز طویل، ۳۰ گز عرض ^{۹۴۵}۔ رفعت دیوارستہ درعہ تاریخ طبع زاد
خصالی

چو باغ فیض بخش از حکم شاہی ابر باغ ارم گشتہ مباہی
فرح بخش از کمال افتخارش چو گل بر فرق خود دادہ قرارش
ازین رو کا شمر فخر جہانست کہ دروے گلشن شاہ جہانست
پئے تاریخ ساش صبح گاہے خرد گفتا مسترت گاہ شاہی ^{۹۴۶}
در ذیل آن آب بوی رسا بہ وسعت دہ دوازده درعہ تا دامن ڈل کہ از
سنگ بست مرتب ساختہ و بر کنار ڈل عملتے رفیع انداختہ روضہ دل کش
آراستہ شدہ بود۔

باغ عیش آباد۔ بر کنار سودرہ کھون سمت شرقی در عرض راہ حضرت بل
متصل پل جہانگیر شاہ آباد کردہ بود و از بوی ذکرہ کہ از سند لاری آید۔ میان
آن فوارہ و آبشار جاری نمود۔ تاریخ

عیش آباد روضہ شاہی از جہانگیر شہ چو یافت نظام
بہر تاریخ آن سر و ش بگفت عیش آباد گلشن آرام ^{۹۴۷}

^{۹۴۴} طغر خاں حسن در ترتیب و وسعت اش نام شالامار دریں شعر ذکر کردہ است :-

بر آوردہ پُر از شوق نگارش۔ کہ تا بوسد کنار شالامارش :

^{۹۴۵} بقول ڈاکٹر صفوی ۲۶ گز عرض :- ^{۹۴۶} ۱۰۷۳ مطابق ۶۱۶۳۳ :- ^{۹۴۷} ۱۰۳۲ مطابق ۶۱۶۳۲

اکنون آنکی چند دینیت چهار درون جامه بود است فقط
 باغ بحر آرا - بر کنار سودره کهن سمت مغرب مقابل پیش آباد قسبرین
 باغبان پوره به تجویر نور جهان بیگم باغ و بیج به ترتیب عجیب آراسته شده
 بود - و از جوی شاهی من مقام الهی باغ نهی فرازیل قابلی که تا حال موجود
 است جاری کرده در باغ بحر آرا می رسیده - گویند جهانگیر شاه در سفینه کوچک
 بر صندلی نشسته کینسز کان کشتی مذکور را تا باغ الهی شبانه در تابش ماه تاب
 کشتن کشتن می بردند - و فراز بلندی آن کو شکریه هفت طبقه برای
 نظاره و تماشا می دلی و کسب پر تو ماه معمور بود - بنا بر آن آن کو شک را بحر آرا
 نام کرده بودند - تا اینجاست -

چون به کشتی باغ بحر آرا	گشتی تازه گشت شهر آرا
هفت منزل شایین شاهی	بر جیش شد است دهر آرا
بهر ندرت این شایین خاص	باتقی گفت کاخ جسر آرا

اکنون عمارات آن معدوم -

نور باغ متصل عیدگاه سمت مغرب نور جهان آباد کرده بود و از جوی
 شاهی بر آه زو نیم فرازیل سنگین و ستون متین در باغ مذکور نهی جاری نمود -
 باغ خصفا - در موضع صفا پور بر کنار شمالی تالاب مان ستر به سعی نور جهان
 باغی دل کشا به تعمیرات عمارات رفیع آباد شده بود هنوز علامتش موجود -
 بیگم آباد - مشهور به صاحب آباد در پرگنه کو شهر فراز سر چشمه اچایل
 روضه دل کشا عمارات متین و حمام سنگین با اشاره نور جهان مرتب شده بود الحال
 عمارات آن منهدم شده را به زنبیر نگاه اندک مرمت آن فرمود فقط -

دولت آباد - قریب حضرت بل سمت جنوب بر لب تالاب گلستان عجیب
 بہ تجویز بہاگیر شاہ احداث شدہ بود۔ فی الحال مزروع۔

الہی باغ - قریب موضع پنجہ پورہ علاقہ آردی از تعمیرات شاہ جہان مشہور
 است چہار طبقہ داشت نہر شاہی میان آن جہاں آباد و از راہ نالہ بکھ کدل سواری
 سفینہ تا الہی باغ می رفتند۔ تاریخ

۹۹۹ھ

فلک شفقہ بود از بہر سانش ملک گفتا بگو "باغ الہی"

از عہد پاستن چناری در آن جا موجود بود۔ شانزدہ درعہ ضخامت داشت
 باغ چنار۔ در موضع شادی پورہ بر کنار شرقی دریای بہت بہ تجویز شاہ جہان
 آباد شدہ۔ قریب پانصد چنار در آن مغروس بود۔

باغ پانیور۔ بر کنار دریای بہت شرق رودیہ از تعمیرات شاہ جہان
 یادگار بود۔

باغ ونٹی پور۔ بر ساحل شرقی دریا گلستان ریان شاہ جہان احداث
 کردہ بود۔

باغ بیج بارہ۔ بر لب دریای بہت شرق رودیہ یہ عمارت رفیع دلا شکوہ
 بہ فرمان شاہ جہان آراستہ بود۔ ۹۹۹ھ

آصف آباد۔ واقع در برگڑہ ٹن۔ در چشمہ چھ بون آصف خان بہ تجویز
 شاہ جہان آباد کردہ بود۔

۹۹۹ھ۔ ۱۰۵۰ مطابق ۶۱۴۰ھ

بقول ڈاکٹر غلام محی الدین صوفی :-

"حالا شتمل بر چند چار ملے ذی شان فقط"

(کشمیر جلد دوم صفحہ ۵۳۵)

شاه آباد - پیر دلی سرچشمه دیری ناگ ^{۹۵۱} جیدر ملک بفرمان شاه جهان حلیقه
دلکشانه تعمیر عمارات و تزیین قوازه و آبنار و عجب و روزگار کرده بود - گویند چهار
طبقه داشت - بیخ -

جیدر به حکم شاه جهان بادشاه دهر ^{۹۵۲} شکر عود که ساخت چکین آبنار و بوی
ایں بوی داده است - بوی بهشت یاد زیر آبنار یاخته کشمیر آب روی
بیخ بوی آب بگفتا سر و ش غیب "از چشمه بهشت برو آئیده است" ^{۹۵۳}
و در صله ایں بیخ شیراکلیم را دهن از دیر و بواهر بر کر دند - بهر مرد دهور و وضع
مذکور با کمال مندرس شده بود - راجه رنبیر سنگه مرمت آن نموده - لیکن بیسات کستین
تبدیل یافت -

بلغ نسیم متصل محله حضرت بل سمت شمال بر کناره تالاب دل شاه جهان
احداث کرده بود - گویند در ساعت تحویل آفتاب بحمل یک دفعه یک هزار و دوهصد
پونہ چار غرس کرده بدل آب شیر می دادند - از آن جمله یک صناع نگشت و ستره فحلی

^{۹۵۱} شاه آباد به نام دیری ناگ نیز شهرت دارد - بقول داکٹر صوفی نام قدیم ایر مقام بنا بر
نسبت چشمه دیری ناگ دیکه از بزرگ ترین منبع طئے دیربائے کشمیر (چشم) دیر بود - لیکن از عهد
شاه جهان نامش از دیر تبدیل شده شاه آباد گشت - شاه آبادی دیری ناگ بنا بر مردم شماری
سال ۱۹۳۱ و ۲۲۱۹ نفوس بود - شاه آباد دیری ناگ از بزرگ ترین مقابلهت بر عهد کشمیر جنوبی
رفت ش ۵۰۰۰ فیٹ انگلیسی (ایضا صفحہ ۲۹۲) ۴

^{۹۵۲} جیدر ملک چاڈوہ کہ ذکرش در سابق گذشت ۴

^{۹۵۳} پنڈت آر سی - کاک - داکٹر غلام محی الدین صوفی بجائے چکین کہ در اصل بیاض است و
ظاهر سبک کاتب است ۴ چنین نوشته اند - بهر بهتر است ۴

در سطح آل ایجاد کرده از جوی ذکرہ نہر سے دریاں جاری نمود و تعمیرات سنگین و حصار
متین و ترکیب قواری و آبشار در عہد افغانہ برہم خوردہ اکثر چار ماہنوز موجود
است۔ تاریخ۔

در جہاں چوں بہ حکم شاہ جہاں دوحہ تازہ از نسیم آمد
کرد گل گشت آل چو شاہ جہاں بلبل از شاخ گل کلیم آمد
گفت تاریخ دوحہ شاہی از بہشت عدن نسیم آمد
باغ نشاط از شمال سمت جنوب زیر امنہ کوہ شرفی ریلب تالاب دل
آصف جاہ خان یہ ترتیب عمارات و قواری و آبشار اسجوبہ روزگار آباد کردہ بود
تاریخ۔

۱۶۵۵ھ (۱۷۳۵ء) - حال کیفیت باغ نسیم یہں است کہ نہر سے درغایت خوردی از
شمال تا جنوب در وسط باغ جاری است چنانکہ علامت بنیاد یہں گلستان اندنا حال در
صفوف متناسبہ مفرس اندلاک پہنچ نشانے از عمارات قدیمہ مطابق بیان حسن نداری
۱۶۵۶ھ میرزا ابو الحسن نام پسر اعتماد الدولہ و برادر کمال نور بہاں بیگم است پس از ان کہ
بیگم بشف از دواج جنت مکانی (جہانگیر) اختصاص یافت میرزا بختاب اعتقاد خانی د
خاننامانی امتیاز یافت در سنہ (۱۷۳۵ء) ہزار دسی دہفت ہجری سال بہست د دوم جنت
مکانی ہنگام حادث از کشمیر چوں از منزل زبور کوچ نمود۔ در اثناء راہ پیالہ معناد خواست
ہیں کہ بلب نہاد گوارا بنماید۔ روز دوم بہست دہمتم صفر سفر آخرت گزیرہ آصف خان برائے
اندفاع شورش داد بخش پسر خسرو را بر تخت نشانید۔ یہں چیز سبب کدورت خواہر شر
گردید۔ آصف خان یا آصف جاہ خان از ہر علم بہرہ داشت۔ بسیار معاملہ فہم بود فضا یا
امور متنازعہ را خود فیصل میکرد در سنہ ۱۷۴۱ء (۱۷۳۱ء) از عارضہ طویلہ درگذشت۔ زہتہ افسوس
آصف خان تاریخ است (مختص از ماثر الامراء جلد اول از صفحہ ۱۵۱ تا ۱۶۰) :-

یعنی بلوغ نشاط شد شگفت

از یاسمن و ظلیان و گل

خورشید جهان آصف دهر

گسترده بساط و خورد ملها

در گوش نسیم گفت سالت

گل زار نشاط و عیش دها

در سال شصت و نه به نظر شاه جهان بسبب د از کرده شالار به نظاره و تماشا دلکشا
دید و پسندید به خیال این که نام خود بر آن گذارد و سه باز تکرار کرد که باغ خوب و
نهایت مرغوب است آصف جاه خان پیرج بواب گفت شاه جهان ریخته نهر
آب که از جوی شالار در آن جاری بود دست برد نمود.

روز آصف جاه در حزن و اضطراب به خواب رفت باغبان برای
دفع حزن و ملال و بی نعمت خود از جوی شالار آب کشیده در باغ نشاط جاری ساخت
آصف جاه به صدای فواره و آبشار از خواب بیدار گشت کیقیت اجرای آب تفشار
نمود باغبان گفت برای تفریح خاطر حضور از جوی شاهبی آب کشیده جاری کردم
تا که فرحت خاطر ایشان حاصل نمودم - اکنون بر قضا رضا دارم - آصف جاه او را
بزرگشید تا که اخبار به پادشاه رسید - باغبان را طلبانیده مورد عقاب گردانید - دی
عرض کرد که خاطر وی نعمت خود محزون دیدم و برای رفع بے تابی او از جان خود
دست شسته از جوی شاهبی آب آوردم - اکنون به سزای کردار خود را مستوجب
عقاب می دانم - پادشاه او را به پاداش خطا خلعت فاخره عطا نمود و آصف جاه خان
را برای اجرای نهر آب فرمان عالی شان مرحمت فرمود -

نقل فرمان شاهبی

"تبار شحات سحاب فیض ایزدی گلشن این دوستان

عدالت اساس را بآب لطف پرورده از جویبار فضل و

احسان حدائق آمل، امر او عالی مقدار که اساتین متین قصر
 به ملالت اند، سر سبز و سیراب و ناقظرات مطراقت و قطب
 خداوندی محیط بسط برین خاندان معدلت اقتباس توج
 در آورده از جداول انوار آن اساتین امالی خوانین تمکین
 آیین که قوایم سر بر خلافت اند و خورم و شاداب اصول را سنج
 اشجارشان از حیشه راکوه باشکوه این دولت نماید از نم
 یاقته و فروغ ساحه انوارشان از شبنم کرم این سلطنت
 گردون مدار نشود و نما گرفته همت و الاهیست پیهر سیماد
 نیت قدسی طوبیت بحر آسایه نزهت عرصه جهان فضا
 ساحت ممالک بحر و سه پند و رستان و غیر آن صافها
 الله تعالی عن الطوامر و الحوادثان بیما به تزیید
 نصرت و صفاء و تضاعف ردق و بهای بسایین نشاط
 افزا و منزلت دل کشای خطه کشمیر که توبه و تربیت و
 اند طاف خاطر برینا رتبت در نور و ستر است مصروف
 و معطوف است -

۹۵۸
 لهذا چون در سال مبارکه هفتم از جلوس سعادت ناز
 بلده دلیز یک شیر بفرقه دوم همایون بمنیت پذیرفت و
 بارخ زشای که اعتضاد خلافت و فرمان روائی اعتماد
 سلطنت و کشور کشائی نص خاتم شجاعت و بخت یاری
 آب گوهر جلالت و کامگاری - عقده کشای معاهد ملک

دولت سپاه آرای موکب فتح و نصرت افتخار پروران
 جان سپار - خلاصه مخلصان و فادار گوهر ریح دولت و
 انقیاد طراز آستین اُبهت و اجلال بمقدمه العیش
 معارک جهان کشائی و جهان بانی تقدمه العیش بمائل
 کام بخشی و کامرانی مخزن اسرار حلیفه الهی - محمود و اخوار
 هواداری و خیرخواهی مونس وحدت سرای حضرت نیر خراس
 الخاص سرسرسر و صاحب فطرت عالی عنان مثال
 بے مثال - انجمن آرای محفل پادشاهی بارک باین ذلالت
 آگاهی چمدن دل کشای حریم خاص مجلس خلوت سرای وفا
 و اخلاص دقیقه یاب سرای بر سلطانی موشناس عالم مزاج
 دانی صحت نسخه دانشوری و دانائی - فهرست مجموعه
 بینش و بینائی شناسای رموز سلطنت و اُبهت نگهبان
 قواعد نصفت و عدالت - قدوه خوانین سمو المکان عمده
 امرای رفیع الشان مشید ارکان دولت عظمی متمدن
 ضوابط خلافت کبری اعم عالی مقدا - اتالیق سعادت
 شعار مبارز الملت و الدین آصف بجاه خان کوه نمکین
 درد من کوه شرقی آن بلده طیبه احوال نموده منظور نظر
 و الاد مطرح شعل قبه چتر گردون فرساکشت و حقیقت
 آب جوی که بر جهت سیرالی باغ مذکور از نهرس کبریا
 موضع دچی گام من اعمال پرگنه چاک می گذرد و در
 فرج بخش که واقع است دران موضع معروف به شکار

مابدولت و اقبال در ایام فرخنده فرجام شاهزادگی احداث
فرموده بودیم. دیس و لایه مبارکی و فیروزی و راس سرزمین
فرخ بخش نزول اجملال فرمودیم. مجدداً توجه جهان آرا به
از دیاد کمیت و کیفیت عمارات آن باغ دل کشا مبسذول
فرمودیم که تازگی تمام و آراستگی بالا کلام یافت.

الحق باغی ترنیز گشته که اعتدال هوایش به غایت
فرح افزا و صفا و لطافتش نهایت دل کشا و عوض کوثر
میاننش از عین صفا عکس پذیرفته آب آینه که دارش
از صور عیون و اشجار صحنه تصویر گشته. کسان آن مومن
الدوله که قبلی از آن نهر فیض بهره مند نموده به باغ نشاط
جاری ساخته اند سعی موافق و کدنا مخصوص در این باب به ظهور
رسانیده. این معنی موجب سرسبزی اشجار میوه دار آن
باغ شده بعرض مقدس رسید.

بنیاد علیه بطریق التمنا و عنوان دوام بقا آب
جوی مذکور به باغ مزبور بشرطیکه زمین مواضعیکه از آب این
نهر همیشه مزروع می شد و از بردن این آب فتوی و
فتوی در عمارات و زراعات آن ده ره نیاید متعلق و
مخصوص داشته حکم فرمودیم بطریق که جریان دارد همه وقت
مستمر و برقرار بود. در هیچ آن از آدان و زمانه از آن
فردی از افراد انسان مانع و متمارض و شریک آن نگردد.
و دست تصرف و تعرض از آن کشیده کوتاه دارد.

و فرزندان کامگار و ندیمان عالی مقدار و دیوانیان
 کفایت شعار و امرای رفیع الشان و ذوالاقتدار و سایر
 مستصیان بهام دیوانی و مباشران اشغال سلطانی-
 بالتخصیص حکام کرام حال و استقبال صوبه دلیند یکشنبه
 حسب التخریر مقرر دانسته عطیه مذکوره را معللاً و مؤید
 شناسند تا انقضای زمان و انقطاع جہاں چنانچه
 مقتضای التعمای پس رودمان است از شائبہ تغیر و
 تبدیل مضمون شناخته ہر سال محرم فرمان مجدد نہ
 طلبند فقط۔“

و در عهد افغانہ عظیم خان مرمت پس روضہ ربان اندک کردہ بود لیکن رجبہ
 زہرہ نگاہ در ۹۵۹^{۹۵۹} ہجری تجدید تعمیر و ترمیم آن مناسب حال فرمود۔

باغ جہاں آرا۔ شاہ زادہ دارا شکوہ در میان تالاب ڈل از حضرت بل
 سمت جنوب متصل بہ مزار جزیرہ نوشنا ظاہر کردہ حدیقہ دل کشا مستحی بہ
 جہاں آرا احداث نمود و بہ تباعد ایام منہدم گشتہ در عهد دران لعل شاہ نام فقیر
 دران جا منتمن شدہ بود الحال تکیہ لعل شاہ فی گویند۔

باغ شاہ آباد متصل جہاں آرا بر ساحل ڈل المعروف منہ فل قسیر
 حضرت بل سمت جنوب روضہ وسیعہ دارا شکوہ احداث کردہ بود۔ سلیم
 عروس گل پو از داماد گوید جہاں آرا و شاہ آباد گوید
 قتادہ پس دو گلشن مست شاداب یکجہ بر آب دیگر بر لب آب

باغ پری محل مشہور کت لنہ بمقارن موضع تہدید بر کمرہ دارا شکوہ بفرماییش

۹۵۹ مطابق ۱۸۷۶ء ۹۵۹ بقول پنڈت آری سی۔ کاک۔ باغ پری محل (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

میرسد خود ملا شاه حدیقه دل کشا به مدارج متعدده احوال کرده بود مستفصل آن چشمه
آب آن به سبیل نهر طراوت بخش اشجار و از مار آن گل زار می شد.
الحال توقف اجته و ممکن مار و افغی است مدارج تعبیر آن هنوز خیرت افزا.
بلخ چار چنار - پرکنار تالاب دل - زیر دهن کوه سلیمان شاهزاده
مراد بخش ابرار کرده بود. چار چنار هنوز موجود است همیشه نشست گاه
محکام و ساطین -

راغ ملا شاه - قرین موضع درند پرگنه پهاک دارا شکوه به خواش استاد
خود ملا شاد بر جبهه کوه آباد نموده - بوی شاهی میان آن می گذرد و عمارت سنگین
و حمام متین هنوز موجود -

اندک آباد - فراز چشمه کوکله بون حدیقه دل کشا بفرمان عالم گیر آباد
شده بود. باتمام نرسید -

ظفر آباد - در شش به مقام بریده در حله زونی مر بر ساحل آنجا بر ظفر خان
مجلس مشتمل شش طبقات است هر یک از آن در طول و عرض از دیگر اختلاف دارد طول
و عرض مجموعی این بلخ چنین است :-

۴۰۰ × ۱۴۹ تا ۲۰۵ فیت انگلیسی (بر شش شش مانوئلس آف کشمیر صفحه ۹۸ و ۹۹)

۹۹۱ - شاهزاده مراد این باغ را در سال ۱۷۳۶ م و قریبکه سویدار کشمیر بود ابرار نمود. حالاسو

پنجاه - نه باغ دیگر هم داشت در قسمت ۹۹۲ م ظفر خان خواجہ حسن الشیرازی به بلخ ترقی است از
سال نوزدهم جلوس بیعت مکانی او به ترقی بهاد - در سال ششم سده جلوس فردوس آشیانی (شاه جهان) چون
صوبه داری کشمیر از غیر اعتقاد خان شاه پور به پدرش مفوض گشت او خلعت و اسب یافته به نیابت بلا
صوبه مصر گردید - و سال ششم که پدرش بدار البقا شافت (پادشاه صوبه داری کشمیر اصالتاً باومقبر
کرده از اصل و اضافه بر منصب سه هزار تاج و هزار سوار و عطای علم و نفاذ بر نوخت سال نهم که
پادشاه عزیمت کشمیر نمود او را صبر آمده دلت بار انداخت و سال دهم بر طبق حکم حکم بریت محله برد
و حسن تدبیر مفتوح ساخت سال دوازدهم از صوبه کشمیر معزول شده با اتفاق خان (بقیه صفحه آینده)

احسن که در عهد شاه جهان والی صوبه شده بود آباد نمود. میرالهی :-

ظفرخان کرد از طبع ملون

بعرض چارده مه چار گلشن

باغ گلشن - در سنه ۱۰۲۴ از بولماکدل تا احمدکدل بر لب جنوبی آب ظفرخان آباد کرده بود :-

باغ احسن آباد معروف به حسن آباد معموره ظفرخان مذکور از نایب ایامت شمال عمارت پنجه و سنگین و حصا متین و امام باره رنگین داشت بنیاد عمارت سنگینه هنوز موجود و باغ منفقود -

باغ عنایت - از زیارت سید محمد مدنی بطرف شمال بود - نهر لچمه کول میان آن جاری می شد بهین چهار باغ از تعمیرات ظفرخان است -

جیمه در آباد - طرف نوشهر متصل ناله بجائے که پیشتر باغ سلطان زین العابدین بود علی مردان خان جوینی های سنگین و فواره و آبشار و نشین بر آن بود و باش خود احداث کرده بود -

مسل (دوران نصرت جنگ به تنبیه هزاره جات کمر عزیمت بر بست - در سال سیزدهم بهرام پادشاه زاده محمد مراد بخش که به توقف در بصره ضلع خوشاب (پنجاب پاکستان) مامور شده بود نصرت پذیرفت پس از دو سال بوجه مقتوب شده بے منصب و جاگیر ماند -

در او اثر سال چهاردهم بر منصب و جاگیر بدستور سالی فائز گشت - در سال پانزدهم چون بعضی رسید که تبرکیت خان صوبه دار کشمیر اوصاف صد و هفتاکید و ارسال زر نقد باحوال آن کین آن جا که در آن سال فطرت داده بود (پنجاه باید نمی برداند) مرتبه ثانی خان مزبور به صوبه دار کشمیر دستور می یافت پس باز از آن در سال سیزدهم به وقوع امری از دولت بندی چند می محروم گردیده - در سال بیست و پنجم بر منصب سه هزار و سیصد و پانصد سوار اختصاص یافت سال دیگر به صوبه دار کشمیر سرخرازی یافت - اثر الامر بهین طور انقلابات زمانه دیده در سال ششم جلوس عالمگیری مطابق ۱۰۷۳ در لاجور بساط هستی در نوزده در مقبره پدر مدفون شد ظاهرش بسیار نحیف بود - اگر چه پدرش خواهر حسن اللہ سنی بود لیکن او خود در شیخ منصب تمام داشت صاحب اورا درین بیت ستوده است -

نخانیان را به نرم و نرم صاحب دیده ام - دیخاد در شجاعت چون ظفرخان تو نیست
(مآثر الامر جلد دوم از ص ۵۶ تا ۵۶۳)

باغ علی آباد - بالاتر از موضع تیل بل علی مردان خان در عهد شاه جهان
نشانه بجرى عمارات عالیه و دیوارهای پنجه و آب بوی کلان و حوض های وسیع
و آبشار و فواره های دلپذیر ابداع کرده بود - علامتش موبود -

باغ ارادت خان - بمقام سونتی بن مار - از ناده پوره سمت مشرق
ارادت خان در ^{۹۶۳}نشانه در عهد جهانگیر آباد کرده بود و طرف مشرق آن عمارات و
برج های دینه های سنگین برپا داشته پنجره های نازک و گل کار هم چنان ساخته
بود که در جای دیگر نه بود - گویند بنجار پنجره ساز را صله و انعام داده دست برید
ببای دیگر نه سازد - اکنون هیچ علامتش باقی نیست -

باغ دلاور خان ^{۹۶۳} - برکنار غربی برانبل متصل محله قدش پوره در عهد
جهانگیر ^{۹۶۴}نشانه دلاور خان احداث کرده بود - به ترمیم حکام هنوز کیفیت آن
موجود - عمارت شاهى تاریخ است - ^{۹۶۵}

^{۹۶۳} - باغ دلاور خان در عهد سکها بطور اقامت گاه سیاحان انگلیسی مستعمل بود - سفر
نامه ه. ن. جلد دوم صفحه ۶۰ و سفرنامه مورکرافت جلد دوم صفحه ۱۰۲ و ۱۰۳ و ۱۱۶
حالا این باغ محل عمارات مدرسه قوانیه حکومت جموں و کشمیر است و بجز چند
چنار قدیم هیچ نشان از باغ ندارد -

^{۹۶۴} - ابراهیم نام داشت - ابتداء بر فاخت میرزا یوسف خان رضوی روزگار می گذرانید -
در مبادی بنوس جنت مکانی به صوبه دارى لاهور سر برافراخته رخست گرفت - در سال
سیزدهم ^{۱۰۲۷}ه (۱۶۱۶) از تغیر احمد بیگ خان کابلی بصاحب صوبگی کشمیر مهابی
گردید - در سال چهاردهم جلوس به همت و مردانگی فتح کشتوار کرده داخل مملکت محروسه گردید
بعد چند سال از اجل طبعی درگذشت (نظر انظر الامرا و جلد دوم صفحات ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲)

باغ لشکر خان۔ در موضع بٹ پورہ پر گنہ پھاگ بر ساحل شمالی ڈل در
 سنہ ۹۶۷ سیف خان کہ از طرف عالم گیر ناظم کشمیر شدہ بود آباد نمود۔ و از سند لار
 نہرے مخصوص برای سیرابی آں آورده بود کہ بہ سبب تغیر حکومتش با تمام نرسید۔
 ظریف گفته است۔ بیت۔

سایہ گز نیست سیف آباد را
 می توان پیغمبر باغات گفت

راجہ رنبیر سنگھ در سال ۹۶۳^{۹۶۸} کارخانہ ایریشم احداث نمود و بر فرق آں
 باغ تعمیر احداث کردہ بنام خود موسوم ساخت۔

باغ قوام الدین خان۔ در موضع رت پورہ از بعد گاہ طرف مغرب متصل
 نور باغ بعد عالم گیر در سنہ قوام الدین خان احداث کردہ بود الآن محدود۔
 باغ صدارت خان۔ در موضع پانڈیچ پر گنہ پھاگ صدارت خان کہ از
 درای شاہ جهان بود آباد نمود۔

باغ صادق آباد۔ المعروف بہ حضرت بل۔ صادق خان کہ از امرای شاہ جهان
 بود بر ساحل غربی تالاب ڈل حدیقہ دل کشا و عمارت خوشنما ترصیص نمود و در سنہ ۹۶۱^{۹۶۱}

سنہ پنڈت آنند کول باسرنی باغ سیف آباد را بنام "حق" نام زد کردہ است۔ و بہ تسمیہ اش بنام باغ
 لشکر خان محقق شدہ ۹۶۷ مطابق ۱۶۵۷ء ۹۶۸ مطابق ۱۶۵۸ء۔ پنڈت آنند کول مزبور
 بجائے سنہ ۱۸۴۶ء سال ۱۸۴۰ء نوشتہ است (جوں ایند کشمیر سٹیٹ نے ۱۳۹) ۹۶۹ یعنی رگھوناتھ
 (ایضاً صفحہ مزبور) ۹۷۱ پسر آقا طاہر و صلی تخلص بن محمد شریف ہروی و برادر زادہ و خویش
 اعتماد الدولہ طہرانی است چند سہ ہمراہ پدر بہ فوجدارئی نواح پنجاب گذرانیدہ در عہد جاگیرگری
 بہ منصب در نور بلندی یافت۔ سال سیزدہم حکومت صوبہ پنجاب و کوہستان شمالی بہ نام او مقبر
 گشت۔ چوں در آواہن مراجعت از کشمیر واقعہ ناگزیر (وفات) جنت مکانی روداد (بقیہ صفحہ آیندہ)

شاہ جهان در قصر آن تجدید وضو کرد و گمانه برای آن یگانه ادا نمود و فرمود صادق خان
 این عمارت محل عشرت نیست بلکه معبدیست۔ بعد مرورشصت و هفت سال در
 ۹۴۲^ه شمسہ ہجری مؤمنی مبارک نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ خواجہ نور الدین ایشہ بری
 بہ مونت تمام از بیجا پور حاصل کردہ بود بمعہ نقش او بہ کشمیر رسید۔ فاضل خان کہ در ۹۴۲^ه

(مسل) و بین الدولہ (آصف جاہ خان) بہ مقصدئے وقت داد و بخش پسر خسرو را بہ سلطنت برداشت
 صادق خان کہ نسبت بہ شاہ جهان نفاق می در زید از مال خود خالص شدہ التجا بہ بین الدولہ آورد
 سال اول جلوس فردوس آشیانی (شاہ جهان) ہمراہ شاہراد آمدہ دولت بار یافت و بہ منصب صلی
 نویش "میر بخشگیر" بجائے ارادت خان بجالی یافت و سال ششم ہم بیع الادل سنہ ۱۰۳۳ ہزار و چهل
 و سہ ہجری بہمت ایزدی پیوست (ماثر الامراء جلد ۲ صفحہ ۳۰ - ۲۹) :

۹۴۱^ه ۶۱۹۳۳۷ : ۹۴۲^ه ۶۱۹۹۹ در جہد از رنگ زیب بادشاہ غازی :

۹۴۳^ه بیجا پور شہرے است از شہر ہٹے ہند جنوبی (دکن) قصہ آمدن سوائے شریف در کشمیر این
 است کہ شخصے سید عبد اللہ کہ ادعا قلیت و وضع پاک آنحضرت در مدینہ منورہ می کرد۔ بنا بر
 ساجتے از سر زمین حجاز دار و ہند (بیجا پور) گردید۔ سوائے آن حضور در دست داشت۔ بنا بر تنگی ہماش
 مجبور گشت کہ یہ ہدیہ دہد۔ خواجہ نور الدین ایشہ براری کہ مولدش از کشمیر و بزرگ نابھان دہلی
 بود بہ سلسلہ تجارت وارد بیجا پور شد بود از سید مزبور ستمقدس آنحضرت بعض یک لک روپیہ بدست
 آورد۔ بعدہ در کشمیر آمدہ بمقام باغ صادق آباد کہ انوں بہ حضرت بل موسوم است برائے زیارت خاص و عام

نہاد (کشمیر جلد دوم صفحہ ۵۱۹) : ۹۴۴^ه میرزا برٹان نام برادر زادہ فاضل خان سامان است۔ در اوّل
 شہور سنہ یک ہزار و صد و نہ خان مذکور از تغیر و خزان بکومت کشمیر سر فرزی یافت۔ مرے
 بود محب احسان و سلوک خیر علما و مشائخ را بسیار اعزاز می فرمود و باہنا صحبت می داشت بچہ نہیں
 محب کار ہٹے رفاه عام بود چنانچہ سد ہفت چار و سوائے آن جاد خانقاہ حسن آباد و جوگی لنگہ و
 مدرسہ و حمام متصل نو مسجد سنگین از نیائے اوست۔ مذہب سنی بود چنانچہ اکثر جمعیہ (بقیہ صفحہ آیندہ)

ایام صاحب صوبہ شدہ بود بسلاح اعیان شهر عمارت مذکورہ برای زیارت موسی شریف
وقف نموده حضرت بل نام نهادند۔ اکنون برجیثیت باغ نامند معتقدان در گاہ در تربیم
نمارت کیشیدہ غرب رویہ وسعت داده مسجد ساختند و شرقاً در ^{۹۶۶ھ} خانقاہ بیع
و ایوان رفیع بدان پیوستند۔ عشرت گاہ: دوی تاریخ اس در تعمیر ادلیا گشتہ بودند۔ راقم
اخر و فہ را عشرت گاہ اولیا و بنا گذشت۔ تاریخ

پہ سال تاریخ پس خوش بنا
خرد گفت "عشرت گاہ اولیا"

باغ افضل آباد۔ مقارن حضرت بل سمت شمال افضل خان کہ از امرائے
شاہ جهان بود آباد نمود۔

مسلسل) در مسجد جامع و مقام بزرگان می رفت۔ از اعمال حسد او وقف در گاہ حضرت بل است
برائے موسیٰ نبی کہ خواہد بود الدین ایشہ براری از بیجا پور آورد (ملخص از واقعات کشمیر خواہ
محمد اعظم ص ۱۶۱)

۹۶۵ھ۔ حضرت بل "بل" دیکشمیری کناد آب را می گویند دیوں میں مقام بر کناد آب ڈل است
و نسبت بہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دارد "بنام حضرت بل موسوم شد۔

۹۶۶ھ ۶۱۸۶۸

۹۶۷ھ ۱۰۳۳ھ (۶۱۹۶۳)

۹۶۸ھ ایٹھا

۹۶۹ھ نام فضل خان علانی پسر ملا شکر اللہ شیرازی دیوان کل پادشاہ شاہ جهان بود۔ در سنہ
دوازدهم جلوس شاہ جهانی "بہر مہمتا و سالگی از دنیا بہ عالم عقبی شتافت۔ تاریخ فتش (زخوبی بردگوئے
نیک نامی) یافتہ از فاضل ہندب الاخلاق بود۔ اعلیٰ حضرت اورا بسیار می ستود۔

(ماثر اللہ جلد اول صفحہ ۱۴۹ و ۱۵۰)

باغات جعفر خان - در عهد عالم گیر سه باغ آباد کرده است یکی جزیره ایست
که فی الحال بمزارعی گنبد متصل باغ جهان آرا و دو باغ دیگر تحقیق نه رسیده -
قاضی باغ - بر لب چشمه مان سر شرفا قاضی ابوالقاسم معروف به قاضی زاده آباد
کرده بود - سده در گنج بنم از مختصرات ادست -

^{۹۸۱}چوهدری باغ - قریب موضع ایشه براری چوهدری پیش که در عهد شاه جهان
یکه از اکابر دوران بود احوال نمود - گویند هشتاد و پنج سال داشت و سده تالین مرگ
که از سلطان سکندر یادگار بود وی مرمت نمود سیف خان که حکام کشمیر بود ملاحظه آن
نموده گفت چوهدری باغ نه کرد - بر دل سیف خان داغ کرد -

^{۹۸۳}باغ افراسیاب خان متصل حضرت بل جانب شمال افراسیاب خان

^{۹۸۰}خلف الصدق صادق خان میر بخشی همیشه زاده و خویش بپین الدوله آصف خان است
در آن سال بیستم شاه جهانی بعهده میر بخشی گری از تفریح خلیل الله فائز گشت - در سال سی و یکم خان
نذکور بنفویض وزارت کل اعتبار برافروخت - چون فاضل خان دیوان اعلی در سال ششم از مجلس
عالمگیری در کشمیر دعای حق را لیک گفت - فرمان بطلب جعفر خان ارسال یافت جعفر خان هنگام
مراجعت اعلی حضرت از کشمیر در ۱۰۴۷ هجری به قام پانی پت جبهه سائے عقبه خلافت شد و بارشاد
اعلی حضرت به رتبه وزارت عظمی فائز گشت - در سال سیزدهم سنه ۱۰۸۱ هزار و هشتاد و یک
هجری در شاه جهان آباد وفات یافت - (ایضا صفحہ ۵۳۱ تا ۵۳۵)

^{۹۸۱}چوهدری پیش راٹھور پسر دلپت برادر زاده راجه سوچ سنگھ بود - در سال هشتم مجلس
شاه جهانی منسلک ملازمان شاه گشته و به ترقی نهاد - سال نوزدهم باضابطه پانصدی ذات
افتخار پذیرفته همراه شاه زاده مراد بخش به تخیل و بدخشاں رفت - در سال بیستم مطابق ۱۰۵۶ هجری

رفت هستی برست (ایضا ج ۳ صفحہ ۶ — ۷۴۵) ÷

در عهد محمد شاه آباد نمود.

باغ کفایت خان - در محله غانیا رکفایت خان در ^{۹۸۳} ساخته که از جانب باغ
نایب صوبه شده بود بهمارات د اشجار و گلزار معمور ساخت الحال مزروع در تصرف
پنڈت جهانند جو در.

باغ امرود - از پل بینی پوره تانسی پوره باغ امرود از عهد جهانگیر و جهان
احداث شده بود - اشجار اقسام امرود چندان وافر داشت که شعاع آفتاب در آن
داخل نمی شد و در موسم شگوفه مردم شهر بیلے میبردند و تماشا در آن بجای می رفتند تا عهد
امیر جهان ^{۹۸۵} موجود بود.

باغ انگور - از کوه دیاره لری که قریب صفاپور است تا زیارت شاه محمد
صادق قلندر زیور دامنه کوه در عهد سلاطین پیشین تاک های انگور مغروس و در شان
چفت مرمت آن افزوده اقسام انگور آن مشهور آفاق کرده به سلاطین و مزار و
بلاد بطور تحفه و ارمغان می فرستادند.

سلاطین در آن پرداخت آن نه نموده - به هم شده همگی چند تاک در موضع
رپور موجود ماند - راجه گلاب سنگه ترقی آن نموده از خود چهار ج باغ آباد ساخت و
راجه رنبیر سنگه در ^{۹۸۶} هجری ^{۱۶۹۳} در این موضع دندله باغ انگور در غایت وسعت
و فسحت احداث کرده رنبیر باغ نام نهاد - انگور باغات رپور در هند مشهور
است اهل یورپین هم خوش می دارند.

وظیفه خان احسن در ششوی هفت منزل می نگار که شان مغلیه از قصبه

۹۸۳ ۶۱۷۹۳ :

۹۸۵ امیر خاں و انشیر صوبیدار کشمیر در عهد شان و بان پل امیر کدل :

۹۸۶ ۶۱۸۷۷ :

اسلام آباد تا حدود ویرانگ در عرض راه از میمن و سار تا ک های انگر کاشته بودند
بیت :- در عهد انج تاحد ویرانگ
رو د شکر همه در سایه تاک

باغ توت - مایا سوامی نام شخصی منراض زیر دمن تخت سیمان نراویه
نشین گشته بر کناره نهرو پونشی کل گلستانه عجیب آراسته بود که آن را تکیه یا سوامی
می گفتند مردم شهر بر سیر و تماشا در آن جامی رفتند حضرت میر محمد همدانی تکیه
ذکور خرید کرده در زمین های دیگر از ساحل دریای بهت و امیر کدل تا کوه سیمان
شامل آن نموده از یک سرتاسر دیگر درختان توت پیوندی غرس کرده برای چراگاه
دواب اهل شهر وقف عام فرمود و تا عهد شاهان در آن بعض درختانش موجود بود
حاجی کریم داد بقیه آن قطع کرده برای اسپ دوانی محل مستوی ترتیب داده
صفوف اشجار سفیدار که تا حال موجود است غرس نمود - و حوالی آن چمن بندی
کرده درختان میوه دار بسیار کاشت نمود سمت شمال آن بر لب جوی پونشی کل
چهار زلز غرس فرمود گویند در آن جای شش لکم تر باشند -

و در عهد سنگان هری سنگه در میان آن باغ طرح نمود - بعد آن

۹۸۷ یعنی تا ۱۸۷۶ - بقول دالتر لانس صوبیداری کشمیر در ۱۸۷۶ از تعلق دلی آزاد گشته موروثی

شد و در سال دوم کشمیر در دست افغانان افتاد - دلی آف کشمیر صفحه ۱۹۶ :

۹۸۸ هری سنگه نوه بائی هری پور هزاره پسر سردار گوریال سنگه مجیبه بود بهر سفت ساگی
از سایه پدر محروم شد - نچیت سنگه او را در سایه عاطفت خود آدرده پرورش نمود - و آن در
سفرنامه خود او را خدمتگار نچیت سنگه ظاهر کرده است - چهارم منزل پور بر شیر افگنی او را
بلقب "نوه" ملقب کرد - در فتح ملتان و پشاور و کشمیر شجاعت و دلیری از حد ظاهر کرده
کاش بالا گرفت در ۱۸۹۶ صوبیدار کشمیر مقرر شد لیکن بنا بر ظلم عظیم (بقیه بر صفحه آینده)

شیخ محی الدین آبشار خود برگشته و جزئی آن آباد ساخت. در عهد مهاراجه رنیر سنگه
برای فرودگاه صاحبان سیاح سنگه های بسیار بر لب دریا معمور گشت و برای
نمکانه ریزیدنی عمارت منع و باغات وسیع تعمیر یافت.

دولت آباد - انکدل جوگی نمکه تا حد سوره نینگ ابدال بین پسر راون رینه
باغ وسیع آباد کرده بود که الحال به رینه داری مشهور است. نمیره او جهانگیر
باغ مذکور نذر خادمان بابا اسماعیل فرمود. ایشان مدتی متصرف بودند.

گویند هزار تاک انگور در آن مقروس بود. چنانچه حضرت شیخ حمزه در
صغیر سن به امر مرتبی خود چند گاه محافظت آن می کردند. حضرت بابا هنگام
رحلت خود باغ مذکور را برای مزار مردم شهر وقف عام نمودند و بامه گاه شامل
فرمود. اکنون اکثر زیر تعمیر است.

امیر آباد - چون امیر خان جوان شیر در کیمت خود دختر پنجان ننده پوره
در عقد آورد بنا بر آن در میان نند پوره دار الامارت خود قرار داده باغ وسیع
طرح نمود و از باغ درختی که پیش روی جرگه شاهسی بود سنگهای صاف و جیاض
و آبشار و فواره برداشته در آن جانصب نمود.

(مسلسل) که برکشید بر این نمود بعد دو سال و پس طلیعه شد. از تعمیر ترش قلعه او ای قلعه نردچی
و منظر آباد و گورداده های (مجاذ سکا) ملن و باره میل و کاشمی در فانه سرنگ و باغ بر لب
آبیه جلیم است. بقول داتن هری سنگه در کشمیر در عهد خود رویه های ناسره (غیر خالص) راج
نمود. در ۱۳۳۴ در محاربه مابین امیر دوست خان بمقام خیمه پلاک شد هری سنگه نوه فارسی
بخوبی می توان خواند (کشیر ج ۲ صفحہ ۳۰۳-۳۰۴) *

باغ آقا حسین که از امرای افغانه بود از باغ نشاط سمت جنوب مشهور است.

باغ سوکھ رام - در عهد سنگان از رؤسای کشمیر بود - زیر دامن کوه سلیمان فی الحال موجود.

باغ بهمان سنگه - از شیر گدھ بالا متصل نئی پوره در حکومت خود بهمان سنگه آباد ساخت ^{۹۹۰}۱۲۵۹.

رام باغ - از تعمیرات دیوان کرپا رام بر لب دودھ گدھ متصل نئی پوره است در سال ^{۹۹۱}۱۲۶۰ راجه گلاب سنگه در آن جا سنگار شده - مهابادی به نیر سنگه در ^{۱۲۵۵}۱۲۵۵ بریشان او مندر و تعمیرات افراشت.

شیخ باغ متصل میر گل سمت شرق در ^{۱۲۵۹}۱۲۵۹ شیخ محی الدین آباد ساخت - فی زمانه گورستان اهل یورپین در آن جا تقریر یافت.

باغ هری سنگه متصل شیخ باغ سروا هری ^{۹۹۵}۱۲۶۵ در حکومت خود آباد ساخت.

بنت باغ - پیش روی شیر گدھ جانب مشرق بر لب دریا کرنیل میان سنگه در حکومت خود ترصیص نمود و سنگهای صحن و مشرب نومسجد برداشته در آن جا نصب کرد ^{۹۹۶}۱۲۶۶.

۹۸۹ ۶۱۸۲۹ : ۹۹۰ صوبیدار کشمیر از ۱۸۲۷ تا ۱۸۳۱ ۶۱۸۳۱ : ۹۹۱ ۶۱۸۵۷ : ۹۹۲ ۶۱۸۶۲
فوت شد : ۹۹۳ ۶۱۸۷۳ : ۹۹۴ ذکر این باغ در ترجمه اش در سابق گذشت : ۹۹۵ ۶۱۸۷۵
بهمان سنگه : ۹۹۶ ذکر جان اس در کتاب خود کشمیر میندیک صفحه ۱۲۵ مطبوعه ۶۱۸۷۲ در ذکر
بنت باغ میگوید :-

بنت باغ زیر تر و فٹ گول (نهر سبب) از تعمیرات بهمان سنگه

منشی باغ - منشی تنوک چند که در عهد سنگان صاحب کار بود بالاتر از باغ
هری سنگه دوحه آباد ساخت -

گلاب باغ - از شیر گدغه سمت مغرب قریب پل ٹینکی پورہ ہمارا جہ
گلاب سنگه آباد فرمود -

حضور می باغ - در سال ۹۹۷ ۱۲۰۰ ہمارا جہ زمبیر سنگه از شیر گدغه بالا منقل
باغ بہمان سنگه بہ عمارت و شجار و از بار آباد ساخت -

سمند در باغ - در میان پایہ شومہ ہمارا جہ زمبیر سنگه آباد نمود -
مرگن تھہ باغ - در موضع جبگ ۹۹۸ ہ پرگنہ چھاگ متصل باغ سیف خان
زمبیر سنگه آباد ساخت فقط -

کوتھی باغ - بالاتر از امیر اکدل برب دریا طرف جنوب ہمارا جہ زمبیر سنگه
در ۹۹۹ ۱۲۰۰ ہ احدث نمود و برب دریا عمارت عالی شان مرتب بہ تالار و رواق و
منظر و ایوان و مزین بہ آلات جاڑ و اندھی و اسباب گوناگون منقش بہ نقوش تصاویر
و اشکال و الوان و توپلمون برای فرد گاہ خود و آمد و رفت صاحبان برطانیہ مسمی
لال بہ کمال ساختگی و آراستہ بود - در سال ۱۳۰۳ ۱۲۰۰ ہ بمحادثہ زلزلہ اندک
نقصان یافت -

نوابہ باغ - نوابہ ثناء اللہ شال در تھند محلہ ضلع خانبار زمین بسیارے از

حاکم کشیر است سنگہ لے این باغ از مسجد حسن آباد آورده شدہ اند باغ مزبور (مسل)

اقامت گاہ تھرا نمود است - در موسم گرما زمبیر سنگه دربار خود دریں جا منعقد می

کرد - (کشیر جلد دوم صفحہ ۷۴۴) :

۹۹۷ ۱۸۷۱ ع ۹۹۸ ۱۲۰۰ ہ صحیح حق است چنان کہ در سابق گذشت :

۹۹۹ ۱۸۷۵ ع ۱۰۰۰ ۱۲۰۰ ہ بار و خانوس : ۱۰۰۱ ۱۸۸۵ ع :

مالکان خرید کرده متصل دولت خانه روضه دل کشا و دوه روح افزا به حیاض و
قواره و آبشاره عمارات و تالار مانند شالار در ^{۱۲۹۵} سال ۳۳۰۰ هجری قمری و زیاده از یک
لک روپیه در تعمیر آن صرف نمود.

پلهای کشمیر

در عهد پاستان را بهای دوران بر سطح دریای بهت سفاین عظیم ملاصق
یک دیگر به سلاسل و زنجیرها مربوط ساخته و تخته های وسیع بر آن مفروش کرده سنی
جسر استوار کرده بودند و در فساد و کوچ سر بسر ویران گشتند.

بعد آن در عهد سلاطین پلهای چوبین باین وضع احداث نمودند که اولاً از
چوب دیوار یک صندوق مربع تیار کرده در عمق دریا غرق ساخته و در جوف
آن سنگهای گران انباشته بمباد جسر مرتفع افراخته بالای آن فراز یک دیگر
به اضلاع چهارگانه بان صندوق از میخ های چوبین استوار نموده بالای آن
پلپ و راست یوز را کشیده و بر سر آن چوب های تناور و طویل بانصال پائین
گسترده و بر سطح آن فرش تخته های چوبی نصب کرده حوالی آن جنگله چوبین
برای حفاظت متحکم ساخته عالی کدل را ابداع اول کرده اند. برین وضع سلاطین
اسلامیه دریای بهت را شرده پل استوار کرده بودند از آن جمله مفت پل در شهر
داشتند و باز ده پل به دلت. درین زمان همگی سبزه پل موجود است و پنج
مصدوم.

و از ابتدای عهد سلاطین پل های مذکور بعضی اوقات با آتش فساد
سوخته و گاهی به طغیان سیلاب ویران گشته حاکمان هر وقت در تجدید آن

کوشیدند.

نمبر	نام	سه
۱	کهنبل	منصل اسلام آباد از تعمیرات ۱۳۳۱ میل پای ۲ عمق ۳ فوت طول آری ۶۶ گز عرض ۴ گز
۲	کدل پنج باره	از تعمیرات دارا شکوه طول یک صد دره عرض شش دره فیل پای ۳ عمق ۶ فیت
۳	کدل نابینه	از تعمیرات سلاطین در فساد چکان بجاد شده آتش منهدم گردید
۴	کدل دنتی پوره	از تعمیرات سلطان جیسدر در عهد چکان بجاد شده آتش از بنام یافت -
۵	کدل پانپور	معموره شاه جهان طول یک صد و سی دره عرض سه نیم دره فیل پای ۴ عمق ۶ فیت -
۶	کدل پانده چک	همه خانن زوجه یوسف چک احداث کرده بود جهانگیر شاه تجدید تعمیر آن کرده بجاد شده سیلاب برهم شد -
۷	امیر کدل	از تعمیرات امیر خان جوان شیر ۱۳۴ دره طویل ۴ دره عرض پیل پای ۵ عمق ۱۶ فوت -

۱۳۳۱ البیاض فی الاصل : ۱۳۳۱ کدل لفظ کشمیری به معنی "پل" باشد :

۱۳۳۲ کذا فی الاصل : ۱۳۳۲ سلطان جیسدر پسر سلطان زین العابدین (۷۸ - ۸۷۷ هـ مطابق

۷۳ - ۱۳۴۲) : ۱۳۳۳ ۶۱۶۳۵ : ۱۳۳۴ ۶۱۵۲۰ : ۱۳۳۵ پسر علی چک (مدت

حکومت بار اول ۹۸۶ هـ مطابق ۱۵۷۸ : ۱۳۳۶ ۶۱۵۷۸ : ۱۳۳۷ ۶۱۵۷۸ - ۱۵۷۹) :

۱۳۳۸ ۶۱۷۷۷ - در ۱۳۳۹ از سیلاب طغیانی غیر محفوظ شده و سار کرده شد و در ۱۳۴۰ از سر نو تعمیر یافت

سال دیگر یعنی ۱۸۹۶ تاریخ ۲۴ می برآورد رفت خلاق باز شد (بحول ایند کشمیر شیٹ صفحہ ۸۲)

کدل زونی مر از تعمیرات نور جهان آب جوی فراز پل می رفت - کدل بریه داری
از تعمیرات ظفر خان -

پهلای بهر چونی کل - کدل درگاهین از تعمیرات قاضی ابوالقاسم معروف^{۳۳۵}
به قاضی زاده - تحت آن دروازه متین احداث کرده اند - که در هنگام ترقی آب
بهت خود بخود سد و ماند و در حالت نقصان آب خود بخود مفتوح گردد - بعد از
آن ساکنان شهر شمالی از خوف سیلاب محفوظ می باشند - روم گاه و کدل
از تعمیرات قدیم -

پل های کله کل - که از ریای بهت قرین شیر گزده جدا گشته باز شامل بهت
گردد - یعنی کدل - کله کل کدل حاجی و تهر بوزه گر کدل - داتل کدل -

پل های رود دود ده گاه - کدل بٹ مانله - کدل پریٹ از تعمیرات
کدل زانپه - کدل چچیل همه را رد قبل پا دارد -

پل های سده دنان مرگ در ڈل - پل پوهر ریای مارغ - پل دود ده پیکرتی
پل تله کهن - گانی کدل - اونه کدل - پل نشاط از تعمیرات سلطان سکندر - بود -
چوهدی همیشه مرمت نمود -

پل های سده خواجہ یارہ بل - سیدہ کدل - پل نند پوره - پل عیش آباد
هر سه از ابوالحسن خان باندے -

۳۳۵ قاضی ابوالقاسم ملا جمال پسر مولانا جمال الدین سیستانی است - به فنون علم آراسته و
برجاست تمیز پیراسته بود - اکثر علوم از دلد بزرگوار خود حاصل نمود - قاضی ابوالقاسم بهر علاقه
تعلق مصابره قاضی صالح خلف قاضی موسی شهید مشرف شد و به فضائل کشمیر سرفرازی
یافت چون فوت شد در مقبره دلد بزرگوار (ملکاه) آسود - (دا قعات کشمیر صفحہ ۱۳۴)

کدل دودر لامہ۔ نور جهان آباد کردہ بود چہار دہ پایہ داشت بحادثہ زلزلہ در ۱۲۳۳ ویران شد۔

پُل ہائی نہر شادی پورہ۔ پُل ناید کمی۔ پُل مارتارہ۔ ہر سہ از تعمیر است ہڈ شاہ بود۔ اکنون معدوم۔ غیر زین پُل ہائی بسیار غیر معروف است۔ بنا بر طوالت ترک شد۔

مساجد کشمیر

در خطہ کشمیر مساجد و خانقاہ کثیر در عہد شان ماضیہ و ساطین چغتائیہ تعمیر شدہ بود خصوصاً عالمگیر در عہد خود پانصد مساجد احداث فرمود کہ بہ تباعد ایام و انقلاب دوران اکثر ویران گشت۔ اکنون بعض بقاغ نامی یاد کردہ می شود۔

خانقاہ بلیل شاہ ^{۱۰۳۶ھ} تا عہد ^{۱۰۳۷ھ} در بلاد کشمیر دین اسلام شایع نہ بود۔ در آل وقت ^{۱۰۳۸ھ} رنجین شاہ ^{۱۰۳۹ھ} بہ توجہ ^{۱۰۴۰ھ} شرف الدین ملقب بہ بلیل شاہ

۱۰۳۷ھ تا ۱۰۳۸ھ

۱۰۳۷ھ تاریخ ملک ہند لچا دورہ قلمی ص ۳۷۔ تاریخ ہیر بل طاہر و دینی ۶۷۔ باغ سیما ص ۱۲۵۔ واقعات کشمیر ص ۲۵۔ تاریخ ۱۰۳۸ھ کول عاجز ص ۴۳۔ مؤرخین متفق اند کہ ۱۰۳۵ھ (۱۶۳۴ء) اول سالے است کہ دین اسلام در کشمیر بطور دین حکمرانان کشمیر شایع شد۔

خلاصہ بحث در باب اشاعت اسلام در کشمیر مبنی بر شہادت چچ نامہ (نہر حمہ فارسی کتاب عربی معدوم فتوح السند متفقہ علی ابن حمید ابن ابوبکر کوفی) این است کہ آغاز تبلیغ مذہب اسلام در سرزمین کشمیر از زمان ولید اول اموی (۷۰۵-۶۴۰ھ =

۹۶-۸۶ھ) شد۔ چنانچہ اول کسی کہ از مردمان عرب دریں سرزمین وارد گشت حمیم بن سہام شامی است۔ این مرد بہمراہی جے شاہ پسر دہر راجہ دیبل (کراچی) بقیہ برآوردہ

باجم غفیر کے اسلام پذیرفت و بہ تجویز مرشد خود برکنارہ دیبای بہت خانقاہی
متبن بہ اسراف زر کشیر احداث نمود و ایں اول خانقاہے است کہ در کشیر

(مسل) بہ خدمت پادشاہ کشیر حاضر شد۔ علت ایں سفر تحقق یکشتہ شاہ کشیر از راہ ترمم دہ
شاہما بقول جنرل گنگم لولکہما۔ ز مصافات کیوڑہ کوہچہ ملک کہ در ایں ایام بہ قبضہ شاہ
کشیر بود) بجایگیر سپرداہر بخشید۔ بعد چند سبب شاہ باہل طبعی در گذشت و املاکش بدست
ہیم افساد ہیم دہ۔ انجا مساجد تعمیر کردہ نزدادشاہ کشیر باعزاز و اکرام زیست (تاریخ ہند ایلٹ
وڈرسن مطبوعہ لندن ۱۸۶۷ء جلد اول صفحہ ۲۰۷ - ۱۳۷)۔

در راج ترکمنی مسطور است کہ لقا دتیبہ۔ گنا پید کہ از ۱۲۵۷ء لغایت ۱۲۵۸ء (۱۰۷۰ تا
۱۳۶۱ھ) بادشاہ کشیر بود از قفقوز چین خلاف امویاں کہ بر علاقہ اش از معسر کئے ملتان و
سندھ وقتاً فوقتاً حملہ می بردند استمدادی نمود۔ بقول سٹائن "متابیر" معرب گنا پید
سنکرتی است (مقدمہ راج ترکمنی جلد اول ص ۹۱)۔

در ۱۳۷۷ھ (۱۷۵۱ء) مسلماناں بر چینیاں غلبہ نمودہ متصرف گنا گت شدند (اندین اپنی
کوئری ماہ جولائی ۱۸۵۸ء ص ۸۱) بعد چند ۷۶۱ - ۷۶۲ = ۱۲۵۷ - ۱۲۵۸ھ) و بجز دتیبہ
پشیاک بسیاے از مردماں بلیچیاں مسلماناں فروخت نمود و بسیاے از افعال و عادات
اسلامیاں در کشیر رواج داد۔ در جہد راجہ ہرش (۱۱۰۱ - ۱۰۸۹ = ۱۲۹۵ - ۱۲۸۲ھ)
ترشکناں (ترکاں مراد از مسلماناں) قائدین عساکر کشیر و بقول کلہن "قومانڈان صدہ" بودند۔
مارکو پولو وینسی کہ در قرن سیر دہم میلادی و قرن ہفتم ہجری سیاحت ممالک شرقیہ
نمودہ است در حوالی ۱۲۷۰ء مطابق ۱۲۷۰ھ از جو مسلماناں در کشیر خبری دید (سفرنامہ
مارکو پولو وینسی مترجمینوئل کامراف چاپ نیویارک۔ امریکہ ۱۹۳۹ء ص ۶۴)

۱۳۹۰ء ترجمہ نتائج تحقیقات لے۔ اچ فرانک متعلق بہ ریخ شاہ درج ذیل است (سٹری
آف دیسٹرن تبت صفحات ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۱۷۹ - ۱۸۰)۔ (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

بنایافت و تعیین بنیاد مواضع برای مطبخ و انزاجات خادمان خانقاه مقرر نمود. تا
خود چکان سنگ جاری بود. بنا بر آن آن محله را بلبل سنگ می گویند. در ۱۳۲۲^{هـ} خانقاه

۰. لپایه گیلو ریخین قریباً از ۱۳۲۵ لغایت ۱۳۵۶ مابست مواد
تاریخی مغلی به اجداوش از تاریخ لاری می دانیم. تعجب این است که نسبت به
بسیار قبیل گفته شده است لیکن پند و مواد تاریخی بسیار بسیار است
این امر نیز جاذب نظر است که او بنام گیلو یعنی شهرزاده خوانده می شود. لقب
"لپایه" که بزبان تبت غری معنی خدای بزرگ یا شدید است این تبت عموماً اطلاق
می شود. یک تشریح در تواریخ کشمیر و طرح ترنگنی معروف یافت می شود. یکمده
راج ترنگنی که در ۱۳۵۶ بدست جو راج کرده شد تا اکنون از محقق قابل منقد
نشده است باین همه واقفیت مابست ریخین شاه بسیار است. درین ضمن
اقتباس ذیل از تاریخ کشمیر مصنفه سیر و الطر لانس داده می شود.

"در آغاز قرن چهاردهم وقتیکه دیو باد شاه بود کشمیر حاکمه بود
مرکون یا میخوارا و قمار بازاں. برائے ذوالقدر خاں ترکی این وقت خیل مناسب
بود که بر کشمیر حمله کند. دیو در حالت ناامیدی دیے چارگی بطرف کشور اگر پخت
تا تارائی میزبور مردان را قتل نمود و بسیاری آژانان اسیر کرد. و شاهر سر پیگر را
بآتش داد. بعد از قبضه بهشت ماه تا ناریاں چون کشمیر را تباہ و برباد نمودند
از دره ماسے جنوبی اراده مهاجرت کشمیر نمودند. لیکن برف و باران فرصت نداد
و ذوالقدر خاں مع اسیران کشمیری راه عدم گرفت.

"درین اثنا دام چند سپه سالار را بجهت هدیه کوشش می نمود که در
وادی اقتدار نمود قائم کنند. بنا برین چوں ذوالقدر مراجعت نمود و از
کمین آمده گدیان را که بارادۀ غارت گری آمده بودند از وادی بیرون کرد.

مذکورہ واقعہ آتش سوختہ باز تعمیر یافت۔ حال منہدم جمع نزولات
مسجد ریچن شاہ۔ ریچن برای بود و باش تارتے متین از سنگ لای تراشید

”رام چند با خود دو کس داشت کہ قییب آمان دز باغ کشمیر اجمیع بود۔ یکے
از آمان شہمیرزائے صواتی است کہ نسبت سے گفتہ شدہ بود کہ او دتے بادشاہ
کشمیر فواید شد و دیگرے ریچن شاہ زیر بحث است۔ گفتہ می شود کہ اس مرد با
پدر خود سلطان تہ متنازعہ کردہ بطرف کشمیر رہے آمد۔

”ریچن شاہ (یا ریچانہ بھولی کہ بالفاظ دیگر نزد کنگم ریچن تہی گفتہ
می شود) سوائے ریچن بقی دیگر متلوم نمی شود۔ مابین شان تہت غربی۔ دای
است و قتیکہ ولی عہد بہ بلوچ می رسد اورا بہ کار و بار مملکت معین و مددگار
خود سازند۔ بحالت سرپرستی مابین پدر و پسر اختلاف رونمود و ریچن بعد از
تولد فرزندے لداخ را اخیرا د نمود ازیں جاسلہ شان لداخ می شکند۔

”در عرصہ مدت قلیل مابین رام چند و ریچن شاہ اختلاف رونما شد
فے بیادری بتیای رام چند را بکشت۔ این واقعہ بمقام لوہارکٹ (موجودہ لار)
در وادی سندھ رونما شد۔ ریچن شاہ بعد قتل رام چند دخترے کوٹ لانی
را بغد خود آورد و در ۱۳۳۵ھ اعلان بادشاہت کشمیر خود کرد۔

”ریچن شاہ کہ در اعتقاد خود مضبوط بود خواست کہ از یکے مذاہب مروہ
در کشمیر خود را گرداند۔ ریچن نمی خواست کہ ہندو شود زیرا کہ اس مذہب بنا بر
امتیاز نسلی اورا در برادر می خود دخل نہ توانست کرد۔ چنانچہ روزے علی الصبح
ریچن مرفے را وید کہ بطریق مسلماناں عبادت می کرد۔ این طریقہ در نظرش عجیب
آمد و فوراً مسلمان گردید۔ نامش صدر الدین نہادہ شد۔ ریچن شاہ بر کجبل شاہ
جامع مسجد و خانقاہے ساخت۔ این آستان تا امروز (بقیہ صفحہ آئندہ)

بجائی روضہ میربابا ویسی قدس سرہ اعداٹ کردہ بود۔ مقدار آن سمت شرقی متصل
عالی کدل برای مجمعہ و جماعات مسجد جامع کہ احاطہ آن تا بودہ گیر بود بنا نمود۔ بعد
بنام بیل لنگر شہرت داد۔

بعد از حکومت دو سال و ششماہ اول اسلام حکمران کشمیر درگذشت۔ بیوہ شاہ
اولا بہ ہم دیو و بعد از اس بہ شاہ میرزا عقیقہ نمود۔ بنی چند شخص مومنو الذکر
پادشاہ کشمیر شد و پیشین گوئی کہ نسبت سے کردہ شدہ بود۔ بالآخر درست
شد۔

”عقل باورنی کنند کہ در لداخ خبر تخت نشینی ریچن نیادہ باشد۔ لیکن
چیزے کہ لاما (پیشوا) روضہ عالی بدھاں) را بر ترک نام ریچن شاہ از بعض
تواریخ لداخ مجبور کرد شاید تبدیلی مذہب سے است۔ چنانچہ مثل اس واقعہ
نسبت شخص دیگر کہ ذکرش آئندہ کنیم نیز بہ شاہدہ آمدہ است۔ اس خطا تاریخی از
لاہما است کہ مؤرخین تاریخ لداخ اند۔

”گفتہ می شود کہ ریچن شاہ از علاقہ مئے زنگس کر۔ پوریگ یا از
بلتستان آمد۔ اس را درست می توان گفت۔ لیکن در غیبت شاہ سے تاریخی
اورا بہ یقین نسبت بایں علاقہ نہ توان کرد۔ بایں ہمہ شادماں، ستیم کہ ریچن شاہ
بہ شواہد ذیل بر گیا لبو ریچن نسبت می خورد۔ (الف) مطابقت وقت (ب)
معرفت نام۔ (ج) شہادت تاریخ ثبت کہ در آنجا نامش شہزادہ ریچن
مذکور است۔“

و تحقیق ڈاکٹر جے۔ پی۔ اچ۔ دوجل بر ریچن شاہ (مترجمہ از مئے ہسٹری آف دیسٹرن تبت
ص ۱۷۱) چنین مرقعہ است۔

”تاریخ ثبت سوائے ذکر یک نام ریچن شاہ ہمیشہ نہ دارد۔ بخلاف مورخان

ازان مسجد جل مع پر حادثہ آتش مشتعل گشتہ بجای آن مسجد - تعمیر از سنگ
تراشیدہ تعمیر کردہ اندکہ تا عہد سنگان محمود بود - حال جمع نزولات -

از سلسل کشمیر کہ بریں موضوع قبیلے نوشتہ اند - این مرد ۱۲۱۵ خلیات ۱۳۲۰ شمسی
کشمیر کرد - اغلب این است کہ ہر دو پینچن ایک دیگر نسبت می خوردند - بقول
مؤرخین کشمیر پینچن شاہ بنا بر قتل پدرش وک میانہ از دست قبیلہ کلانیاس
برہما بخت لداخ مجبور شد - غالباً مرد از کلانیاس مردمان قبیلہ کھمرانگ
کہ دار الخلافہ اقوام بلتی بود - اند - این امر قرین قیاس است کہ بلتیاں
خواستند کہ خاندان لداخی را نیست و نابود ساختہ بجائے شال خود حکمران
گردند - نام و کلیانابہ قلعه واک کہ نزد طبی واقع است اشارہ می کند دران
ایام قلعه مزبور بدست شالمان لداخ بود - ماسوائے قیاس دانندہ متعلق
تاریخ ثبت غربی دران ایام هیچ نہ توان گفت لیکن مع این ہمہ بہ دلائل سه
گاہ ذیل مابین پینچن کشمیری و پینچن بتی بہ یقین نسبت توان داد :-
(الف) شہادت تاریخ ثبت بر وجود پینچن بہ ثبت شہزادہ (رگیا بو)
(ب) موافقت نام -
(ج) تفریباً موافقت زمانہ -

"پینچن بعد از تقام خاندان خود از قبیلہ کلانیہ بطرف کشمیر آمدند
دریں ایام کشمیر بہ غایت بد انتظامی کہ از دست درو لوکا (ذوالچو) ترکی پیش
آمد بود - بادشاہ کشمیر سہدیو مرے بود ناقابل لیکن وزیرش رام چند
بمقابلہ نزاکاں برخاست - چون درو لوکا و رام چند ہر دو از رامش
برخواستند - پینچن خود را بغیر مقابلہ مالک کشمیر ساخت و کوٹ رانی کہ بیوہ
سہدیو و دختر رام چند بود بہ عقد خود آورد ؛ (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

خانقاہ معلّٰی

در ۱۰۰۰ بکر می راجد بود و در سبب برکناره شرقی دریای بہت بہت خانہ

مسلّم نظم و نسق ملک فوراً بحال شد و مورخان کشمیر سلطنت ریچمن شاہ بسیار ستودہ اند
بعد چند سہ ہفتیاں بنا برسانہ شدہ از در و لوکا برکشتن ریچمن سعی نمودند۔

سرفہ این جماعت تکہ (در تہی درگاہ) بود لیکن ایشان در مساعی خود ناکام
شدند۔ بعد از بس ریچمن شاہ چہ ماہ زیستہ از در و سرکہ بزم کام پیدا
شدہ بود وفات یافت۔

پسری کہ از و پر کشمیر پیدا شدہ بود۔ حاکم این دیار نہ توان گشت
لیکن پسری کہ از و در لداخ بود و قبل در و در کشمیر در انجا پیدا شدہ بود
حاکم لداخ شد۔ بنا بریں در سلسلہ شالان لداخ شکستگی یافت نمی شود۔

سلطان سدر الدین یا ریچمن شاہ ہمگی سہ سال و سہ ماہ و نوزدہ روز در حکمرانی بسر
برده بروز جمعہ بتیلاخ ۲۵ نومبر ۱۳۲۳ (۷۲۳ھ) فوت شد۔ مرقش در محلہ بلبل لنگہ
ابین عالی کدل و نو کدل نزد زیارت حضرت محمد امین ادیبی حج بحالت شکستگی موجود است۔

شاہ نام اصلی حضرت شاہ بلال سید عبد الرحمن یا سید شرف الدین بود۔ خواجہ محمد اعظم
دیدہ مری نام آنحضرت سید شرف الدین نوشتہ است (واقعات کشمیر ص ۳۱) نزد حضرت
بابا اوڈم شکوئی حج مصنف اسرار الابرار نام بلبل شاہ بابا بلال نوشتہ چنانکہ مے گوید۔

شد پر کشمیر اول از دستش درخت دیں نہال

شیخ و مرشد عارف حق حضرت بابا بلال

بلبل شاہ مرید روحانی شاہ نعمت اللہ فارسی و ادو مرید شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین

سہروردی است

مہاجی سکین در تاریخ کبیر بلبل شاہ مرید ملا احمد علّامی (کہ بہ مرتبہ اول (بقیہ صفحہ آئندہ)

کالی شری برای تعظیم مہاکالی دیوی بہ اسراف ہفت لک اشرفی چہار دانگی ادا کر دہ بود۔ یک صد و بیست پیکر مہادیو برای پرستش دران جا گذاشتہ تا سال ۱۰۳۶ ہجری مریج خاص و عام و مطاف مردم ہنود و اسلام شدہ بود۔ سلطان قطب الدین باوصف سلمانی، دزمرہ نیایش آن می کرد۔ ہم دران عہد شاپور نام را بمیہ مرتاض از قوم بودھ مجاور آن صنم خانہ شدہ بود و بہ زور ریاضت بر آسمان صعود کردہ از نظر غائب می شد۔ بعد ساعتی باز عود میکرد۔ مردم کشمیر

(مسل) در حکومت سہید پور کشمیر آمد و شاہ بیل شرف ہمراہش داشت (ظاہر کردہ است۔
 در رائے خلاف جملہ مؤرخین کشمیر است۔ بیل شاہ در ۱۰۳۶ھ (۶۱۳۷) ازین دنیا بہ عالم عقبی
 شتافت۔ خواجہ محمد اعظم تاریخ و فاش درین بیت یافتہ است :-

سال تاریخ وصل حضرت شاہ - بیل قدس گفت "خاص الہ"

۱۰۳۱ھ قبل ازین این محلہ را عموماً و حالاکم دیدہ مرمی گفتند (باغ سلیمان ص ۱۲۹ و تاریخ ملک
 حیدر چادورہ ص ۳۸)

۱۰۳۲ھ ۱۶۱۴ء - بقول حیدر ملک چادورہ بنائے کہ سوخت مسجد جامع بود چنانچہ :-

"و خانقاہ کے کہ او بنا نمودہ تا این زمان (۱۰۲۷-۱۰۳۱) بحال بود۔ الحال اورا

از سر نو ساختہ اند۔ اما آن مسجد جامع سوخت و در ہماں مقام مسجد کوچک بنا نمودہ

اند۔" (ص ۳۸)

۱۰۳۳ھ یعنی محکمہ نزول حکومت کشمیر کہ تخیلدار قہ جات اراضی محروسہ سرکار است۔

۱۰۳۴ھ یکے از اصنام ہنود کہ بطور منظر قدرت قادرہ ہے۔ تہدہ شود و یکے از قالب لمے شکستی

(معبودہ قوت قادرہ) است پچو درگا چنڈی۔ تارا وغیرہ و نزد فرقہ ہنود "شاکت" در ولایت

بنگالہ (بر صغیر ہند و پاکستان) بطور رب الارباب پرستیدہ می شود :- ۱۰۳۵ھ نام شیوجی :-

۱۰۳۶ھ (۱۳۹۲ — ۶۱۳۷)

۱۰۳۷ھ ۶۱۳۷ء :-

به سند و حالات عجیب مطیع و متقاد او شده بودند. و بموجب استمرار هر کس از ساکنان این دیار یک سبد نان و یک گوسفند بریاں و یک عمارت خمر برای کشتیان ویرانیه می آوردند. هرگز نمیداد به ابتلا مبتلا می شد. و رسال ششم بهتری جناب میرسید علی همدانی قدس سره بار دوم در خطه دلپذیر نزول بهمال فرمودند و در ۱۲۸۰ هجری کبیر علی فی میرسید همدانی پسر میرسید شهاب الدین بن میرسید محمد حسین اند. بتایخ ۱۲ رجب المرجب روز و شنبه ۱۲۸۰ ه (۶۱۳۱۴) در همدان کاز بزرگ شهر مانع برین است متولد گردید. تاریخ ولادت آنجناب رحمة الله گفته اند بقول صاحب خلاصه المناقب "سلسله نسب آنجناب به شازده واسطه بحضرت علی بن ابی طالب کرم الله وجهه می پیوندد. زیرا بر تربیت عموی خود جناب میرسید علاء الدین سمنانی بسیار از علوم فقه و تصوف حاصل نمودند و در آیام طفولیت از حفظ قرآن مجید فارغ گردیدند.

میرسید علی اولاً به دست شیخ ابوالبرکات تقی الدین دوستی بیعت نمودند و بعد از انتقال شان شیخ شرف الدین محمد مزرقانی را به نامی روحانی خود گردانیدند. این بزرگ می خواست که میرسید علی به سیاحت ممالک اسیا و سطح تکمیل تجربات روحانی بکنند. بنابراین سید مزبور در یک سال به سیاحت تمام کرد. درین اثنا با بسیاری از علما و معاصرین مجالس نمود. مولی محمدابن رازی در هفت اقلیم (ص ۱۷) شاه همدان سمرقند به سیاحت ممالک مختلفه دهند و بایک هزار و چهارده اصفیا برخوردند.

حضرت امیر موصوف بار اول در کشمیر بعد سلطان شهاب الدین در ۱۲۸۰ ه مطابق ۱۲۸۰ ه وارد شدند. هفت صد نفر از سادات همراه آن جناب بودند. چهار ماه اقامت کرده باز گشتند. بار دوم قدم محنت از دم آن بزرگوار درین وادی به ۱۲۸۰ ه مطابق ۶۱۳۱۴ ه درین وقت زمام کشمیر بدست سلطان قطب الدین بود. بار سوم آن جناب در سال ۱۲۸۰ ه (۶۱۳۸۳) باز این دیار را از در و خود و نفی بخشیدند و خواستند. (بقیه بر صفحه آینده)

شنیدن حالات راهب متعجب شده به دیدن او قدم رنج نمود شخصی دید عظیم الحثه
پرسید - فرد

کار تو پیست حال تو چو نست سرتو تا کجای مرهون است
راهب گفت :-

هر نفس پیش خنجر مبارک است هر دم جذب حق مبارک است

مسئله که درین وادی مستقلاً اقامت نمایند و لطیف شاد ازین اراده مانع گردید - بنا بر مصلحت
برای تبدیل آب دهبو اطراف کبلی کوچ کردند اما بمشایه برورس شنبه بتایخ ۵ ذی الحجه ۱۳۸۶
(۶۱۳۸۴) بمرغفاد و دوا لکی از عالم غائی بعالم باقی شتافتند - بتایخ فوت آنحضرت در فقره
"بسم الله" (۷۷۸۶) یافته اند - مزار شاه همدان علیه الرحمة تعالی در ختلان (کولاب) به حالت
شکستگی موجوده است - یادگار از میر سید علی همدانی در کبلی بقام غمت تحصیل انبهره ضلوع هزاره - صوبه
سرحد پاکستان - نیز یافت می شود -

مستفاد میر سید علی همدانی چنان که ذکر خصوص فی شماره است درج ذیل است :-

- ۱- ذخیره الملوك - رساله ایست ضخیم در ذکر اخلاق ملوک و طریق حکومت الهیه و نسخه که
از آن در کتاب خانه برٹش میوزیم لندن موجود است ۲۵۰ اوراق دارد - خط نستعلیق عمده -
- ذخیره الملوك - ابواب - ذیل مشتمل است بر الف - ایمان - (ب) فرائض انسان
(ج) اوصاف جمیده - (د) حقوق والدین و زن و شوهر و المحال و غیره - (ه) حکومت
روحانی - (و) کردن حلال و پرمیتر نمودن از حرام - (ز) شکر و قناعت - (ح) سبب -
(ط) مذمت غرور و خوبی تواضع - ذخیره الملوك در ۱۳۵۶ بذر یقه انست فریڈرک کارل
روسن مولر بزبان لاطینی ترجمه شده است و چهار سال بعد ازین در لغت فریچ - این کتاب
باهتمام نیاز علی خاں در امر چاپ سنگی گردیده است - ترجمه اردو و بنام منہج السالکین
از لاہور در ۱۳۳۷ھ (۱۹۱۵ء) طبع شده است - (بقیہ بر صفحه دیگر)

فے الحال از جای خود برخاستہ مانند دود بہ آسمان صعود نموده از نظر غایب شد۔
و سید بزرگوار بجانب سید کبیر بیعتی اشارہ نمود تاکہ او را بر عتف باز آورد۔ گلسے درال
جہا ستادہ بود۔ سید پر سید این کاوا بستنی است نتیجہ او چگونہ باشد۔ ہوگی گفت

۲۔ رسالہ توبہ در تکررات باری۔

۳۔ رسالہ مکتوبات مثل بر خطوط امیر کبیر است۔

۴۔ در معرفت صورت و میراث انسان۔ در اوصاف ظاہری و باطنی انسان است۔

۵۔ در حقایق توبہ۔

۶۔ حل النصوص علی الفصوص بشرح فصوص الحکم ابن عربی است۔

۷۔ شرح قصیدہ خمربہ فارسیہ

۸۔ رسالہ الاصطلاحات (تصوف)

۹۔ علم القیافہ۔

۱۰۔ دہ قاعدہ (تصوف)

۱۱۔ کتاب المودۃ فی القرئی مجموعہ احادیث است کہ در صلہ رحم دارد است۔

۱۲۔ کتاب السبعین فی فضائل امیر المومنین۔

۱۳۔ الیبعین امیریہ (در حدیث)

۱۴۔ روضۃ الفردوس خلاصہ فردوس الاخبار مصنفہ شجاع الدین شبیرویہ است۔

۱۵۔ منازل السالکین (تصوف)

۱۶۔ ۱۷۔ را دفتحہ رسالہ ایست مختصر در توحید۔

۱۷۔ خلاصۃ المناقب (تصوف)

ڈاکٹر صوفی برائے از یاد معلومات بر میر سید علی ہمدانی مطالعہ کتب ذیل سفارش نموده است:-

(۱) حبیب السیر جلد سوم۔ جز ثلث ص ۸۷۔ (۲) نفحات الانس جامی ص ۵۱۵ (بقیہ بر صفحہ دیگر آید)

بچه نر برنگ سیاه پیشانی سفید بعد سه ماه متولد شود. بقدرت باری ماده گاؤ همان
وقت وضع کرده آنچه که بید فرمود بود راست آمد. جوگی کمالات دیگر ظاهر کردن گرفت
جناب سید به جذبه بازداشت به مقتضای مشیت شاپور سلمان شد و شاه محمد

(مسل) ۳- تذکره دولت شاه سمرقندی ص ۳۲۵- (۴) هفت اقلیم تصنیف محمد امین رازی درق
۲۴۱ (۵)- تذکره ثقی اوجدی درق ۴۴۸ (۵)- ۶- معجم النفائس جلد دوم- ورق ۳۰۶ (۵)
۷- ریاض الشعر درق ۲۹۳ (۵)- ۸- مخزن الخرائب درق ۴۸- (۹) مفتاح التوابع ص ۱۲۳
۱۰- افصحی جلد اول ص ۳۴۰- (۱۱) حاجی خلیفه جلد چهارم ص ۲۲۶-

خلتان

در ششده سیر پول صوبه ختلان یا ختل رادر شمال کولاب و غرب دوداز (در ترکستان
متصل سرحد شمال مشرقی افغانستان) موجوده نشان داده بود. لکن موسیوئی اف که سه سال بعد
ازیں سفر این علاقہ نموده است- کورگان- یوب (کورگان ٹی پا) را که پائیں سرخاب (یا وختش)
و به فاصله قلیل بجانب غرب از کولاب واقع است، محل ختلان قدیم قرار می دهد. ختلان تا اواخر
قرن پانزدهم موجود بوده است زیرا که در ششده و بیستم که خسرو شاه قندزی نظامت این صوبه
به برادر خود دلی سپرده است- ازیں وقت نام ختلان محو گردید (حاشیه ترجمه انگلیزی تاریخ رشیدی
الیاس و روس ۱۸۹۵- ص ۲۱)

در عهد بابر نام ختلان یا ختل بر علاقہ که امین حصه بالا در پائے آمو که بنام هرات یا
پنج معروف است و از جنوب به خط بندخشان جدا می شود- اطلاق می شد (بر توکرک بابر کی کنگس
ایڈیشن ۱۹۲۱ جلد اول ص ۵۸- ۵۹)

علاقہ بزرگ کهستانی که در گوشه پایین و ختاب (نهری از جیحون) و در پائے
جیحون (ادکس) است بنام ختل معروف بود و مبهم است تمام علاقہ لمے شرقی که به شمال خراسان
و محل بود و باش کافران بود اطلاق می شد- ختلان آن علاقہ را بیشتر متل بود (بقیه بر صفا آئینه)

نام یافت۔ وبت خانہ خود را ہمارا کنائید سلطان قطب الدین دران جاحضہ سنگین
و مریخ افراشندہ برکنج شمالی آں برای سکونت حضرت امیر حجرہ خاص ترصینس نمود

مسلسل کہ منبع و خشاب است بقول اصطخری صوبہ ختلان بسیار زرخیز بود و برائے اسپ شہرت
می داشت بسیار از شہر ہائے بزرگ بر کنار رود چشمہ ہائے قے یافتہ می شدند۔ باغات
اد پر از میوہ جات و زمینش محل غلہ ہائے بسیار۔ در قرن دہم میلادی مطابق قرن چہارم ہجری
مقر حکومت ختل شہر ہلک بود۔

در نام این علاقہ ماہین مورخان اختلاف بسیار است۔ نزد قزوینی (جلد دوم ص ۳۵۲)
ختلان شہرے ترکی بود و واقع در میان علاقہ کہستانی۔ این مرد از صبیح محل وقوعش نشان نداده
است علی بزدی در نظر نامہ جلد اول ص ۴۶۴ در ضمن تذکرہ فتوحات تیموری نام این شہر ختلان
نوشتہ است۔

تحقیقاتے کہ ڈاکٹر صوفی نسبت ختلان در ۱۹۵۷ء کردہ است، میں است کہ صوبہ ختلان
را اکنون "کولاب" می گویند۔ در ذیل از ترجمہ خطوط انگلیسی کہ ڈاکٹر صوفی در تحقیق ختلان مقبرہ
شاہ ہمدان از پروفیسور پالوئسکی عضو مجلس سائنسی۔ دولت شوروی روسیہ بدست آورد۔ ہدیہ
قارئین می کنیم :-

۱۔ لیٹن گراڈ۔ مورخہ۔ اکتوبر ۱۹۵۷ء

گراچی تندر۔ ڈاکٹر صوفی

من ایک حصہ تصاویر عکسی کہ شما محتاج بودید حاصل کردہ ام۔ میں ماہیت لے۔
سہمی نو فیکے از ملازم در شاخ مجلس سائنسی۔ صوبہ تاجکستان۔ شمال آباد۔ برداشتہ است۔ و
در صحبت ماہران علوم شرقیہ کولاب را بذات خود ملاحظہ نمودہ عکس تصاویر برداشت۔ تا این وقت
من تصاویر مقبرہ میر سید علی ہمدانی حاصل کردہ ام و ہفت از ان بایں خط لمحتی کردہ می فرستم
مناسف ہستم کہ ایما ہمہ در درجہ اعلیٰ نیستند لکن امید ہست کہ شما (بقیہ بر صفحہ دیگر باید دید)

و جناب سید و اربعین در آن جا اقامت کرده یہ تجلیات ذاتی مشرف شدند و
 خمس الاوقات فراز صفا با جماعت کثیر نماز ادا می کردند۔ و در سال ۱۹۵۰^{هـ} ہجری
 قطب ربانی جناب میر محمد ہمدانی فرزند ارجمند حضرت امیر کبیر خطہ کشمیر را بہ قدم
 رسل این بار مناسب مطلب خود خواہید۔ اگر مزید موصول شد برائے شما خواہم فرستاد۔ وقت
 اشاعت امید ہست کہ شما خواہید نوشت کہ این تصاویر عکسی بدست موسیو۔ اے۔ سی۔ نوب
 برداشتہ شدہ است۔

اکنون خندان عموماً بنام کولاب مشہور است۔ بزبان روسی اورانکولاب می گویند۔
 مقر حکومت شہرے از جمہوریہ شوروی تاجیک است عکس اد شما بر پوسٹ کارڈ و لفافہ
 مشاہدہ می توان کرد۔ من بہ تاجکستان خواہم رفت و از سٹالن آباد متعلق مقبرہ کشا پرنسید
 مزید چیزے خواہم فرستاد۔
 مخلص شما
 ای۔ پالو و سکی۔

۲۔ سٹالن آباد۔ مورخہ ۵ اکتوبر ۱۹۴۷ء

گرامی قدر۔ ڈاکٹر صوفی

چنانکہ قبل ازین مسطورین دیرین دقت در سٹالن آباد (تاجکستان) ہستم۔ دیرین
 جا قدیم کولاب کہ شما در ولایتگی تمام دارید واقع ہست۔ من بطیارہ برائے شما چند عدد
 تصاویر عکسی فرستہ ام۔ در کولاب ہمیں یک مقبرہ شتمل بر بازہ حجرہ و چند قطار گنبد موجود
 است۔ من دیرین جا در برداشتن چند خاکہ برائے مقبرہ از یکیمرا کامیاب شدہ ام و برائے
 دوستی و عکس ثانی آن بار بہ ماسکو فرستادہ ام۔ چون از انجا موصول شود۔ بخد مت شما
 خواہم فرست۔

من در سلسلہ امر واقعہ مقبرہ کہ مطلوب شما ہست۔ یک عدد تراشیدہ (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

نود جنت نظیر گردانیدہ بمقام والد خود اقامت فرمود۔

سلطان سکندر بہ اجازت سید بزرگوار بر بنیاد نصف نخستین طرح عمارت

خانقاہ محلّہ انداختہ بہ مرور دو سال رنعت یک طبقہ افرخت و در سال ۱۰۹۹ ۱۰۵۱ با تمام

(مسل) از محلّہ مقامی آئینہ کولاب ملفوف می کنم۔ این محلہ بر مقالہ موسیو کالیاکوف کہ مقبرہ

مسطورہ را بنظر خود مشاہدہ و معاینہ کردہ است اشتغال دارد۔ دیریں جاشنا عکس لائے دے نیز

خواہید یافت موسیو کالیاکوف در تحقیق تفصیلی نسبت مقبرہ مسطورہ مشغول است۔ و تئیکہ مطبوع

شود بہ خدمت شما فرستادہ خواہد شد۔

در شدخ تا جبیک از ادارہ تحقیقات سائنسی دولت شوروی روسیہ شعبہ ایست

مخصوص برائے تحقیقات تاریخی و ادبیات السنہ مختلفہ۔ مردمانیکہ دیریں کار اند بہ دستگی تمام

اشتغال بالسنہ شرقیہ و مخصوصاً بہ ادبیات ہند دارند۔ ممنون خواہم شد اگر شما تکلیف کردہ

بر لطف و کرم دیریں ضمن تصنیفات خود و علماء دیگر مارا خواہید فرستاد۔ کتاب لائے کہ مارا دیریں

ضمن بہ سہولت مہیا توان کرد۔ بہربانی بہ عنوان ذیل ارسال کنید :-

لینن گراڈ۔ کے مارکس آدین یو۔ خانہ نمبر ۵۔ حجرہ نمبر ۵۔ ایسٹ۔ ابن۔ پالو و سکی ممبر

ادارہ سائنسی۔

عمدہ ترین خواہشات مادر کامیابی تحقیقات علمیہ شما۔ قبول کنید۔

با عزت و احترام

دستخط۔ ای۔ پالو و سکی

عضو ادارہ۔

در سنہ ۱۹۱۴ مطابق ۱۵۱۴ شہنشاہ بابر حوالی میں مقبرہ طواف کردہ۔ دریں وقت نزد

اشجار نایج بودند۔ (حاشیہ کشیر جلد اول ص ۸۴۔ ۸۸ و ۱۱۶ ص ۱۱۶ بی)۔

۱۰۹۹ ۱۰۵۱ ۶۱۳۹۲ ۶۱۳۹۱ ۱۰۵۱ ۱۰۹۹

رسانید جناب سید را یک لعل بدخشی همراه بود. تبرکاً به سلطان داد. و در بدل
آن سه قریه از سه برگنه به جهته مصارف خدمه و لوازم خانقاه گرفتند. یک موضع
دچی از برگنه شاوره دوم نونه و نی از برگنه ماتتند. سوم قصبه نزال از برگنه
اولر خدمت تولیت آن بنام مولینا سید تقریر یافته و دلات برای خادمان گذاشتند
و بابت مصرف و انحرافات دیگر مواضعات تعیین نمودند.^{۵۲}
نقل وثیقه سلطان سکندر رح

که درباره دلات مذکوره به هر دو دستخط خود تحریر کرده به خدمت سید گذرانیده
ملخصاً این است:-

"این کترین خادم سادات کرام و مشایخ
عظام سکندر شاه بن ناصر السلیم شاه قطب الدین
سه قریه از قریات کشمیر مثل دچی از برگنه شاوره
و نونه و نی از برگنه ماتتند و نزال از برگنه اولر
و قف خانقاه جناب سیادت و قدوده اهل هدایت
پور نبوت منبع علم و فتوت. بانی مسلمانی حضرت
امیر کبیر میر سید علی همدانی بمعه قطع اراضی که
خانقاه معطی معینی بر آنست در مینه که در حوالی
آن برای عبادت و سجدات عباد الصالحین
از مالکان خرید کرده در بدل یک لعل بدخشان که
جناب هدایت دستگاه هر سه بر سیادت داد
اوج سعادت نور هدایه نبوی. واسطه فیوض

مظفری میر سید محمد بن سید علی الهدائی باین خادم
 برای جهام دینوی و لشکر کشی تبرکات عنایت فرموده
 دین سه قریه مذکوره و آن اراضی مسطوره برای معبد
 خاص و عام وقف کرده دین خادم شرع آن را مسلم
 و مفوض داشته هیچ یک از سلاطین و عمال استقبال
 رانندید که در وقفیات مذکوره دست تظاول و
 تعدی دراز کند - مختصر فی تاریخ سیاح
 عشرین شهر ربیع الاول سنه هجری
 نقل وقف نامه میر محمد مهدائی رح

“فقیر الحقیر محمد بن میر سید علی الهدائی رضی الله
 عنهم بیگوید که چون والد بزرگوار به اعانت و باری
 پادشاه سعادت یار سلطان قطب الدین در موضع
 علاء الدین پوره رباط خود را ویران نموده بنائے
 خانقاه معطر کرد سلطان مذکور از راه طوبیت و
 اخلاص هر صبح و شام برای جماعت خمس و اقامت
 جمعه از محله قطب الدین پوره دین بقعه شریف و
 منزل حاضرے بود مقدار سی صد و هشت درعه
 طلا در میان دو مشرب یک صد و بیست درعه
 عرضاً از دریا بهت تا بازار برای فناء و خانقاه علی
 وقف کرده شد -

سواى آن از طرف شرقی مقدار بیست

هشت درعه در طول و یک صد درعه در عرض برای
 جمعیت مردم و ستور و دواب گذاشته شد. چنانچه تا
 رسیدن این فقیر قلیل البصافت بے احاطه و دیوار
 بود. چون این فقیر با جمیع از سادات در بلده کشمیر در
 وقت پادشاه دین پناه سلطان سکندر شاه ^{۵۴۲} رسید.
 حسب توارش و التماس سلطان مذکور این دینی مسلمین
 را عوایشی و خدمه آن سعادت مند به اعزاز و تکریم بدان
 بقعه رسانیده سلطان امارت نشان بر صفا که والد
 بزرگوار حسب فرموده مجدعالی مقدار بنا نموده بود خانقاه
 قایم ساخت و برای آن وقف خاص کرده موضع و چمن
 از پرگنه شاوره و قریه لونه و فی از پرگنه ماتسند و
 قصبه ترمال از پرگنه اولرتا متممکنان و مجاوران خانقاه متعالی
 محفوظ و محفوظ شوند و بدین بقعه شریف و برین قربات
 مذکوره متولی گردانیده برادر ارشد و امجد مولینا
 محمد سعید تادین بقعه متصرف باشد و از احوال عمال و
 سنان و مسافران با خبر باشد.

و از وقفیات مذکورین هر سال موازی یک هزار
 و دویست خردار شالی و ده هزار جیتل بوجه خج خود
 بگیرد. باقی آن چه نوشته شده است در طومار و فرمان
 سلاطین آن بیرونیات را عمل کند. و در صلاح و

دقار متکلمان خائفان یک مشغول باشد و از برای
نمک مطلق خائفان دوسه مزد دیوانی نیز وقف کرده
شد و ملک دیوانی گنای ناظر احوال و مشرف احوال
مولینا محمد سعید گردانیده شد تا در جوایز امور
اوقاف حاضر و ناظر باشد مخصوصاً فقط.

بعد از آن دعات و تقیه حسین چک بنا بر تصب ضبط نمود سید علی که از
بنی اعمام جناب سیادت بود با جمعی کثیر در پیشگاه اکبر جلال الدین برای استغاثه
عزم نمود به شنیدن آن حسین شاه را وحشت شده دعات مذکوره به جانب خائفان
بدستور گذاشت و عالم گیر نصفه آن ضبط کرده مبلغ نه هزار روپیه خادمان شش بقعه
را سال به سال از خزینة عامه مقرر نمود و در عمل سنگان لاهور تمام ضبط شد.
و در عهد راجه ریس سنگه سید یعقوب خان سفیر پارکند که از احفاد حضرت امیر
بود سند سکندر شاه در پیش برش گونمنت گذرانید. از گونمنت عالیہ عوض جاگیر دعات
مذکوره دوازده هزار روپیه چهره شاهسی از قنبر و کشمیر بنام او پیش مقرر کردند و خادمان
خائفان از نواید آن محروم شدند و در عهد سلطان حسن شاه ششم در محله علاو الدین
پوره

۱۵۵۵هـ — ۹۴۱هـ (۱۵۶۹ — ۱۵۶۳) ۴

۱۵۵۶هـ در صوبیداری سیف خان ۱۰۴۹ — ۱۰۴۶ — ۱۶۶۸ (۱۶۶۵ — ۱۶۶۵) و آنکه ملا سعد الله

صاحب "باغ سلیمان" نوشته است :-

"حاصل هر سه از وفاداری بود تا عهد سیف خان جاری
صاحب صوبه چون شد آن مردود نصف اوقاف صرف خاص نمود
ظاهر ضعیف است (باغ سلیمان) هر سه نسخه قلمی حکم ریسرچ حکومت کشمیر)

۱۵۵۷هـ — ۸۹۳هـ — ۸۸۰هـ (۱۸۸۷ — ۱۸۷۵) ۴

آتش مشتعل شده خانقاه معطله هم بسوخت سلطان مذکور بر تعمیر آن کمر همت بسته و اطراف آن که خانه های مردم داشت خرید و داخل محن خانقاه نموده بدستور سابقه یک طبقی افرشت قاضی حمید الدین پیرقانی ابراهیم مؤرخ را تولیت خانقاه تفویض نمود - (مستحکم المصنف علی النقوی) تاریخ است -

و در زمان سلطان محمد شاه میرشمس عراقی دار و کشمیر شده در محله جدی بل خانقاه دو طبقه احداث نمود - غازی خان و میری بیته و کاجی چک که مدار المهام سلطنت بودند مرید خود گردانیده هر سه کس را تخریک نمود که خانقاه معطله یک آشیانه است ویران کرده دو آشیانه باید ساخت - غرضش این بود که بعد ویرانی باز در تعمیر آن توقف بکنند و راه تعمیر مجدد نه دهند تا خانقاه او که در جدی بل ساخته است مرجع شود چون هر سه کس مدار المهام سلطنت بودند معقول محمد شاه کرده خانقاه را برهم زدند و قریب دو سال در تجدید تعمیر آن به ترغیب میرشمس توقف ورزیدند تا آنکه خواهر کاجی چک که زوجه محمد شاه بود و صالحه حاجی نام داشت از مریدان بابا اسماعیل بود به غیرت آمده که آلات جبینر خود را فروخت نموده سه هزار روپیه و شصت هزار تنگه رایج آن وقت صرف تعمیر خانقاه نموده دو آشیانه افرشت و به کمال هوس و اخلاص در تزئین و ترتیب آن پرداخت - بعد اتمام آن یک هزار و دو صد کرته پتو

۵۸۸۵ هـ (۶۱۳۸۰) ۴

۵۹۰۵ د اوقات کشمیر ص ۶۴ ۴

۶۰۰۵ متوفی ۹۳۴ هـ (۶۱۵۳۴) ۴

۶۰۶۱ هـ در و در میرشمس الدین عراقی در عهد محمد شاه بار دوم بود بقول خواجہ محمد اعظم دیده مری قدوم اول آنجناب در کشمیر بعد حسن شاه پدر محمد شاه به تقریب سفارت از طرف سلطان حسین خان دلی خواسان واقع شد (د اوقات کشمیر ص ۷۵) ۴

زمینه گیری که معمول این دیار است به کارکنان و معماران و نجاران و پنج هزار کله پوش
پیشو به مزدوران انعام داد و از مردم شهر ده هزار کس را قیافت طعام بخشید و روز
گذاشتن کلس کنکرة بام وقف نامه به مهر محمد شاه درست کرده تولیت آن را به نام
سید محمد بن سید علی تفویض نمود. تاریخ اتمام آن آیه کریمه ^{۱۰۶۳} دَمَنْ دَخَلَ كَانَ
۲ مِثْلًا ^{۱۰۶۳} بر لوح در دازه منقش فرمود.

و در سال ^{۱۰۶۳} روز پنج شنبه بوقت چاشت خانقاه مذکور بغیر ادراک سبب
از سقف بالا سوختن گرفت که تا دوپهر روز با خاک یکسان شد و خادمان درگاه همگی
فرصت کشیدن تبرکات یافته بودند. آتش شعله تاریخ آن واقعه گفته اند. ابو البرکات ^{۱۰۶۳}
در سال ^{۱۰۶۳} بر تجدید تعمیر آن کوشش فراوان بکار برده از کرده سابقه بمناسبت و
رفت آباد نمود. و در اطراف آن حجره و میان آن چهار ستون تنین بلند افراشت.
دکعبه البرکات تاریخ است. بعد آن میر هزار در آیام حکومت خود او را دفنیه بر لوح
دیواری اندرونی خانقاه به خط نسخ مطلقاً تا حال زیب صفو روزگار گذاشت.
و در سال ^{۱۰۶۳} و سال ^{۱۰۶۳} به حادثه زلزله کلس کنکرة بام آن غلطیده بود.

۱۰۶۳ هـ ۸۹۹ (۶۱۴۹۳) †

۱۰۶۳ هـ واقعات کشمیر ص ۷۶ †

۱۰۶۳ هـ ۶۱۴۳۱ †

۱۰۶۵ هـ ۱۱۴۴ †

۱۰۶۶ هـ صوبیدار کشمیر (م- ۱۱۵۸ هـ) در عهد محمد شاه - بار اول ۴۴ - ۱۱۴۲ هـ و بار دوم ۵۸ - ۱۱۴۶ هـ

۱۰۶۶ هـ ۱۱۴۶ (۶۱۴۳۳) - تاریخ مذکوره فرموده خواجہ محمد اعظم دیدہ مری است. و سیم به رئیس

این بنائے چهارم خانقاه معنی است (واقعات کشمیر ص ۷۴)

۱۰۶۹ هـ ۶۱۸۲۷ †

به کمال مشقت باز افراشتند و تا سال خدادمان در گاه اکثر اوقات بام خانقاه را
مرمت افزودند و در سال ۱۰۱۱^{هـ} نواب حسن الله خان دکن که به اهتمام دیوان پچمن داس
یک هزار و پیمه خرج کرده سلطان خانانه یا تخت فرس کننید.
خانقاه والا- در موضع دچی پرگنه شادوره در سال ۱۰۱۳^{هـ} حضرت میر محمد همدانی
آباد ساخت.

خانقاه اعلی- در موضع ترال پرگنه اول در سال ۱۰۱۳^{هـ} میر محمد همدانی دو
آشیانه دار آباد ساخت.

خانقاه کبروی- در موضع مثن بر چشمه چهل بون سلطان سکندر به تجویز
میر محمد همدانی معمور کرده در صحن آن باغ و گلزار بکمال نزاهت آراسته بود مالیه موضع
مثن برای اخراجات خادمان خانقاه وقف نمود. شاهان مغلیه خانقاه مذکور بجای
دیگر برداشته بر سر چشمه به اهتمام آصف بابه خان باغ شاه و عمارات عالیه
افراشتند.

مسجد جامع- در محل سکندر پور از عهد راجه پرور سین بت خانه مسیحی
به هاشمیری یکمال متانت و رفعت با حجار مجلا و قبه مطا گردون ساخته بود. در
سال ۱۰۱۳^{هـ} سلطان اسکندر بر انهدام آن کمر بسته نزدیک آن به حکم حضرت میر محمد
همدانی قدس سره بنای مسجد جامع نمود و در تعمیر آن به دل و جان موس فراوان

سال ۱۰۸۶^{هـ} بنا بر انکشاف ذاکر صوفی در کشمیر جلد دوم ص ۴۲۹) خواجه
ناظم الدین وزیر اعظم کنونی پاکستان از خاندان همین نواب حسن الله خان است :

۱۰۴۲^{هـ} ناظم کشمیر از ابتداء ۱۰۸۸ لغایت ۱۰۸۶ = (۱۹۴۱ ب - ۱۹۴۳ ب) - دیوان
مرور برای ربط و ضبط و تقسیم شالی به زمانه قحط شهرت بزرگ حاصل کرد :

۱۰۴۴^{هـ} واقعات کشمیر ص ۴۳ :

۱۰۴۳^{هـ} ۱۳۹۸ :

بکار برده سی صد و هفتاد و دو ستون کتان از آن جمله سی و دو ستون که ارتفاع
آن سی دره و فضیلت چهار دره بود در چهار طاق آن نصب نمود و خواجده صدر الدین
خراسانی و سید محمد لورستانی که در فن گلکاری دست عجب و مهارت عجیب داشتند
بکار گزیدند و در عرض سه سال با تمام رسانیدند. و چهار کعبه شمالی غربی هر روز
بهد کرده بر می داشتند باز همی نشست پس سید محمد لورستانی بدست خود بند و بست
چون و تخت نموده استحکام آن فرموده و هر دو بزرگوار بغیر اجرت کار می کردند
پاره از مال خالص خود در آن صرف نمودند. ازین جهت مردمان گمان بردند که گنجی
یافته اند. محققان طول و عرض مسجد از هر سو یک صد و بیست و سه متر مربع یافته
اند. مسجد جامع کشمیری ^{۱۰۶۹} تاریخ است.

و در عهد سلطان حسن شاه ^{۸۵۵} آتش عظیم واقع شده مسجد جامع
با کلیه بسوخت و حسن شاه به آراستگی تمام بهتر از سابقه در عرض سه سال و دو ماه
مرتب کرده سلطان خانه را از نقاشان استاد کار نقش و نگار بسیار و کتابه دیوار
بکار برد که در آقا بزم دیگر مثل این کم تر بود. (مسجد جامع کشمیری) ^{۱۰۶۹}
تاریخ است. در آن ایام سلطان حسن شاه از دنیا نقل کرده مسجد جامع را سقف
و دیوار دو جانب را تمام ماند. ملک ابراهیم ماگرے که اندر سرداران آن وقت بود
بقیه در ^{۱۰۶۹} درست نمود. بعد آن قاضی موسی شهید در زمان حکومت یعقوب خان
یک سقف و بام مسجد را مرتب نمود.

۱۰۶۹ هـ مطابق ۱۳۹۸ ع

۱۰۶۹ هـ واقعات کشمیر ص ۴۳

۱۰۶۹ هـ ابی اس ۶۷ هـ ۱۰۸۵ هـ (۱۲۸۰ ع) قاضی موسی شهید از اولاد قاضی
میر علی است. بنفون و کمالات علمی و عملی آراسته با من جد از عهد قاضی ابراهیم (لقبه بر صفا آینه)

و در سال ۱۲۹۰ هجری در عید رمضان آتش عظیمی افریخته قریب دوازده هزار خانه
مع جامع مسجد سوخته شد. بعد از آن ایام جهانگیر شاه وارد خط شده بود. در اطفای آن
جهاد فراوان بکار برده بایوس مانده عید در ملک در تاریخ خود می نگارند که سفیال
به عند ذلک سواران خانقاه جدی بل مراد و متوسلان خاندان مراد سواران با جمیع مسجد
منهم ساختند و این معنی به گوش پادشاه رسانیدند. ازین جهت به امر ظل سبحانی تعمیر مسجد
چنانچه در آن یک محمد ناجی بستند. نیازمند درگاه حسب الامر جهان بانی در
عرضه هفده سال تعمیر مسجد بدستور سابق نمود و تاریخ شروع تعمیر آن چنین نوشته
اند. تاریخ :-

نخستین مسجد جامع در شهر اسکندریه	عمارت یافت آنکه سوخت از تقدیر سبحانی
دگر باره حسن شاه آن که بود از نسل پاک او	بشد بانی این مسجد هم از توفیق ربانی
ولیکن از دو جانب استون راست نفقش	ز ابراهیم احمد مارگ شد راست تادانی
ز هجرت نه صد و نه بود در عهد محمد شاه	که این جنت سر شد زینت دین سلمانی
بتاریخ هزار و پست و نه از هجرت بسید	بر در عید روزه سوخته در نوبت شانی
ملک جمید رئیس الملک در عهد جهانگیری	نهاد از نو اساسش باز گاه عید قربانی
و در زمان حکومت عالم گیر در شصت و یک قول مشهور در شصت و یک آتش قهر آله	
افروخته از محله کاهه اداره تا محله سکندر پور دوازده هزار خانه سوخته مسجد جامع	
را مرتبه ثالث آفت رسید. و از پیش گاه. جمیع جاه تعمیر باشی امور گشته در عرصه	
سه سال تعمیر درست نمود. و پیرامون مسجد خانه های مردم خرید کرده از جای برداشت	

(مسئله) فضائی کشمیر بخاندانش داشت. در ۹۹۳ هجری (۱۵۸۵) بکم یعقوب شاه تاجدار
آخرین خاندان چک مقتول شد. مقبره اش در مزار که گاه است (و اوقات کشمیر ص ۹۹)

و برای دفع خوف آتش فضای بیرونی آن هر سو خالی گذاشت. و کلس کنگره بام
سلطان خانه به خربرج پنج هزار اشرفی اکبری ملغ و مطلقاً نمود. و کلس کنگره شش
را تلمیع نقره فرمود و فراتر بام سلطان خانه مناره بلند افراشت که سه صد پایه نردبان
آن مرتفع بود که بر فرق آن آذوان می گفتند و بدستور سابقه سی صد و هفتاد و دو
ستون نصب کردند پس حاجی کریم داد در زمان حکومت خود بام و سقف آن را
مرمت نمود.

و قتی که سنگان لاهور منتصرف این بلاد شدند بعضی لشکریان بنا بر تعصب
ذاتی در میان مسجد نو عی فاعل سوء ادب شدند. خادمان مسجد به عنف پیش آمده
با هم دیگر به جدل پیوستند. محمدیان هجوم ساخته بعضی اشرار را خونبار کردند تا که کار برانجا
رسید که دیوان مصر چنین هجوم میان را ستر داده مسجد را ابواب ضبط نمود که تا عرصه
بیست سال مسدود بود. و در شش^{هشتاد} ه شیخ غلام محی الدین ابواب آن مفتوح کرده
بام آن که تمام مندرس شده بود در عرصه دو سال مرمت نموده آب جوی بدستور
جاری ساخت به مرمر بام باز اندر اس یافته آب جوی مفقود شد.

و در سال^{۱۰۸۵} میر حسین شاه قادری از اهل شهر طلب امداد کرده بوانقت
و امداد حاجی غطیس الدین در ابواب در ترمیم بام های آن چند فراوان بکار برده بموجب
گردش زمانه تا تمام ماند.

و در سال^{۱۰۸۳} میر حسین قادری باز بر تعمیر آن قادر شده از مهاراجه
رنبیر سنگه و از بعضی افراد شهر اعانت دریافت تا عرصه دو سال مرمت بام های
آن حتی الامکان فرموده گوی نیک نامی در ربود. تاریخ.

میر و لا منزلت مید حسین قادری گزینے تعمیر مسجد بن جو تدبیر شد
خوشنم گلباگ تاجبخش ز طعم زندا گو ز حسن معی مسجد میر عالمگیر شد

محل افسوس است که این چنین مسجد عالی شان باین رفعت و وسعت و منانت در

پیش از این امکان نداشت و در وقت حیات خود تعمیر کرد و در وقت وفات خود مرقد

نخواهد نهاد پس بر تجدید آن هیچ کس قادر نتواند شد. لهذا بر ارباب همت و
اصحاب ثروت واجب بود که این چنین تعمیر را فی الفور مرمت می فرمودند فقط

مسجد عالی در عهد سلطان سکندر بیت شکن حضرت میر محمد همدانی قطعه

زمین عیدگاه از مالکان خریده برای صلوٰۃ عبیدین وقف عام نمود. و تا عید عید

سال خود به عید خلافت نماز عبیدین در آن جا ادا میکرد. و در سال ۱۰۸۵ هجری علی شاه

فرزند سلطان سکندر در وسط عیدگاه برای نماز عبیدین مصلای رفیع به اساتین متین

و محراب منقش احداث نموده مسجد عالی شهرت یافت.

و در ۱۰۸۵ هجری اسلام خان که از طرف عالم گیر نائب صوبه بود مسجد

عالی را وسعت داده به دیوار پنجه و چوب های صغیم بلند افزاشته برای نماز عبیدین

۱۰۸۵ هجری ۱۳۹۸

۱۰۸۵ هجری ۱۲۹۶

۱۰۸۶ هجری علی شاه فرزند ارجمند سلطان سکندر است. بعد فوت پدر با اتفاق ارباب حل و عقد

تاج سلطنت بر سر نهاد تا مدت شش سال و نه ماه ملک رانی فرمود. در تاریخ هشت صد و بیست و

هفت هجری (۶۱۲۳۳). برادر خود زین العابدین را تفویض امور سلطنت کرده روانه بیت الله

گردید. چون به جموں رسید بهجت اینکه زوجه اش دختر راجه جموں بود را به آن جا برترک سلطنت

ملا مت کرده منع حج آمده محرک لشکر کشی شد. سلطان زین العابدین نیز این خبر دریافت. به مقام

پکھلی ملاقی طرفین اتفاق افتاد و شکست بر علی شاه افتاد. بعد چندی همان جا به حالت جنس و نات

یافت (مخلص از واقعات کشمیر ص ۴۸-۴۹) ۱۰۸۵ هجری ۱۶۶۴

مقرر نمود و صحن مسجد پُر از درخت بود همه با قطع کرده چنارها و خرکس و ستونبیل در
عیدگاه استاده بود ساخته اوست. این وقت معدوم.

و در عهد عبداللہ خان ^{۱۵۸۸} ^{۱۳۱۵} شمسہ بہ واقعہ آتش افروخته شدہ - در آن
بام عبداللہ خان مجوس بالاحصار بود - گل محمد خان کہ از اکابر خوانین بود مسجد
عالی از سر نو احداث نمود - و در سال ^{۱۵۸۹} ^{۱۳۱۶} شمسہ ہجری زمییر سنگہ ہم ترمیم سقف آل
تجویر کردہ بود لیکن ناتمام ماند -

^{۱۵۸۸} ۱۵۸۸ - عبداللہ بابر کنئی در ^{۱۵۹۵} ^{۱۳۱۶} شمسہ بحکمت صوبیدار در کشمیر آمد - تقریباً یازدہ سال
بریں عہدہ فائز ماند - در سال ۶۱۴۹۸ بتا بر طوائف الملکی در کابل خیال مطلق العنانی در دوش
جاگزین شد - برائے تحصیل این مقصد مردم را ذل را بمراتب اعلیٰ فائز گردانید و لشکر سی
ہزار مرد باں تیار کرد - بوجہ غلط فہمی عبداللہ خان را بادیوانش منازعہ افتاد و بعد چندی
محضول گشت و بالاخر در بالاحصار مجوس گردید -

در سال ۱۳۶۱ھ (۶۱۸۰۱) عبداللہ خان تعیہ ساخته از قید فرار شد و در کشمیر
آمد تا ^{۱۵۸۸} ^{۱۳۱۶} شمسہ و پیچ خبرے از دنیا مدہ - سال دیگر یعنی ۶۱۸۰۲ عبداللہ خان با فوج گراں
بمقابلہ برادر زادہ خود عطا محمد خان (صوبہ دار کشمیر) آمد لیکن از شومئی بخت شکست خورد
بالآخر دہیں سال در حالت محصورى افواج عطا محمد خان وفات یافت -

الفصلن کہ معاصر عبداللہ خان بود می نویسد :-

”عبداللہ خان مرد بزرگ باہمت بود کشمیریان افغاناں ہر دو
او را محبوب می داشتند - در عدل و انصاف و انتظام ملکی ہر کس باو محبت
می کرد - مردم علم دوست بود در ناظمان و درانیان کس
ماند عبد اللہ خان نہ بودہ است“ - (بحوالہ کشمیر جلد اول صفحہ ۳۲۲)

مسجد ملا شاه - اخوند ملا شاه که استاد داراشکوه بود مقارن دارا محمل
که دولت خان داراشکوه است تعمیر مسجد سنگین به احجار شفاف و منبت کار بکمال
متانت و رفعت و سنگین اعجوبه روزگار یادگار گذاشت.

خانقاه فیض پناه سلطان زین العابدین برای سید محمد امین ^{۱۰۹۰} ویسی در
موضع اشتم بر ساحل شرقی بهت خانقاهی رفیع آباد کرده بود. و بعد انتقال
حضرت ویسی خانقاه مذکور معطل مانده. خواجه خاند محمود به حکم شرع در ^{۱۰۹۲} سنه ۳۰
از ان جابر داشته در شهر میان باغ حسین چک آباد نمود. و در ترمیم و ترتیب
آن جدید بلوغ فرمود شیخ محی الدین ثانیاً ترمیم آن کرده بود. و در ^{۱۰۹۱} سنه ۳۱ هجری نواب
احسن الله خان رئیس اعظم شهر دهاکه که آباء اجداد او از ساکنان ملک کشمیر در محله

^{۱۰۹۰} سید محمد امین ادیبی المعروف به میر بابا فرزند ارجمند حضرت سید حسین بیهقی است
برگزیده ساهنت روزگار بود. در علوم ظاهری و تعلیم قرآن شاگرد حضرت بابا حاجی ادهم است
پیر طریقت آنجناب سید هلال کبروی بودند. سلطان زین العابدین را به نسبت ایشان اعتقاد
کامل بود. تاریخ سلخ ماه ذی القعدة ^{۱۰۹۹} ۱۱۴۸ (۶۱۴۸۴) از دست امراء کشمیر بهرامی
خال خود میر سید حسین بیهقی که وزیر سلطان بود مع چهارده کس دیگر از خاندان خود شهادت
یافت. "شهید کشمیر" (۸۸۹ هـ) تاریخ است. ثبوت حضرت میر در محله پلچر سرنگر نزد قبر
و پنجن شاه ناعهد خواجہ محمد اعظم دیده مری یعنی لغایت ۱۱۴۹ هـ (۶۱۴۸۴) مریج خلایق
بود. (مخلص از واقعات کشمیر ص ۵۷، ۵۸) ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳۷ ۱۵۳۸ ۱۵۳۹ ۱۵۴۰ ۱۵۴۱ ۱۵۴۲ ۱۵۴۳ ۱۵۴۴ ۱۵۴۵ ۱۵۴۶ ۱۵۴۷ ۱۵۴۸ ۱۵۴۹ ۱۵۵۰ ۱۵۵۱ ۱۵۵۲ ۱۵۵۳ ۱۵۵۴ ۱۵۵۵ ۱۵۵۶ ۱۵۵۷ ۱۵۵۸ ۱۵۵۹ ۱۵۶۰ ۱۵۶۱ ۱۵۶۲ ۱۵۶۳ ۱۵۶۴ ۱۵۶۵ ۱۵۶۶ ۱۵۶۷ ۱۵۶۸ ۱۵۶۹ ۱۵۷۰ ۱۵۷۱ ۱۵۷۲ ۱۵۷۳ ۱۵۷۴ ۱۵۷۵ ۱۵۷۶ ۱۵۷۷ ۱۵۷۸ ۱۵۷۹ ۱۵۸۰ ۱۵۸۱ ۱۵۸۲ ۱۵۸۳ ۱۵۸۴ ۱۵۸۵ ۱۵۸۶ ۱۵۸۷ ۱۵۸۸ ۱۵۸۹ ۱۵۹۰ ۱۵۹۱ ۱۵۹۲ ۱۵۹۳ ۱۵۹۴ ۱۵۹۵ ۱۵۹۶ ۱۵۹۷ ۱۵۹۸ ۱۵۹۹ ۱۶۰۰ ۱۶۰۱ ۱۶۰۲ ۱۶۰۳ ۱۶۰۴ ۱۶۰۵ ۱۶۰۶ ۱۶۰۷ ۱۶۰۸ ۱۶۰۹ ۱۶۱۰ ۱۶۱۱ ۱۶۱۲ ۱۶۱۳ ۱۶۱۴ ۱۶۱۵ ۱۶۱۶ ۱۶۱۷ ۱۶۱۸ ۱۶۱۹ ۱۶۲۰ ۱۶۲۱ ۱۶۲۲ ۱۶۲۳ ۱۶۲۴ ۱۶۲۵ ۱۶۲۶ ۱۶۲۷ ۱۶۲۸ ۱۶۲۹ ۱۶۳۰ ۱۶۳۱ ۱۶۳۲ ۱۶۳۳ ۱۶۳۴ ۱۶۳۵ ۱۶۳۶ ۱۶۳۷ ۱۶۳۸ ۱۶۳۹ ۱۶۴۰ ۱۶۴۱ ۱۶۴۲ ۱۶۴۳ ۱۶۴۴ ۱۶۴۵ ۱۶۴۶ ۱۶۴۷ ۱۶۴۸ ۱۶۴۹ ۱۶۵۰ ۱۶۵۱ ۱۶۵۲ ۱۶۵۳ ۱۶۵۴ ۱۶۵۵ ۱۶۵۶ ۱۶۵۷ ۱۶۵۸ ۱۶۵۹ ۱۶۶۰ ۱۶۶۱ ۱۶۶۲ ۱۶۶۳ ۱۶۶۴ ۱۶۶۵ ۱۶۶۶ ۱۶۶۷ ۱۶۶۸ ۱۶۶۹ ۱۶۷۰ ۱۶۷۱ ۱۶۷۲ ۱۶۷۳ ۱۶۷۴ ۱۶۷۵ ۱۶۷۶ ۱۶۷۷ ۱۶۷۸ ۱۶۷۹ ۱۶۸۰ ۱۶۸۱ ۱۶۸۲ ۱۶۸۳ ۱۶۸۴ ۱۶۸۵ ۱۶۸۶ ۱۶۸۷ ۱۶۸۸ ۱۶۸۹ ۱۶۹۰ ۱۶۹۱ ۱۶۹۲ ۱۶۹۳ ۱۶۹۴ ۱۶۹۵ ۱۶۹۶ ۱۶۹۷ ۱۶۹۸ ۱۶۹۹ ۱۷۰۰ ۱۷۰۱ ۱۷۰۲ ۱۷۰۳ ۱۷۰۴ ۱۷۰۵ ۱۷۰۶ ۱۷۰۷ ۱۷۰۸ ۱۷۰۹ ۱۷۱۰ ۱۷۱۱ ۱۷۱۲ ۱۷۱۳ ۱۷۱۴ ۱۷۱۵ ۱۷۱۶ ۱۷۱۷ ۱۷۱۸ ۱۷۱۹ ۱۷۲۰ ۱۷۲۱ ۱۷۲۲ ۱۷۲۳ ۱۷۲۴ ۱۷۲۵ ۱۷۲۶ ۱۷۲۷ ۱۷۲۸ ۱۷۲۹ ۱۷۳۰ ۱۷۳۱ ۱۷۳۲ ۱۷۳۳ ۱۷۳۴ ۱۷۳۵ ۱۷۳۶ ۱۷۳۷ ۱۷۳۸ ۱۷۳۹ ۱۷۴۰ ۱۷۴۱ ۱۷۴۲ ۱۷۴۳ ۱۷۴۴ ۱۷۴۵ ۱۷۴۶ ۱۷۴۷ ۱۷۴۸ ۱۷۴۹ ۱۷۵۰ ۱۷۵۱ ۱۷۵۲ ۱۷۵۳ ۱۷۵۴ ۱۷۵۵ ۱۷۵۶ ۱۷۵۷ ۱۷۵۸ ۱۷۵۹ ۱۷۶۰ ۱۷۶۱ ۱۷۶۲ ۱۷۶۳ ۱۷۶۴ ۱۷۶۵ ۱۷۶۶ ۱۷۶۷ ۱۷۶۸ ۱۷۶۹ ۱۷۷۰ ۱۷۷۱ ۱۷۷۲ ۱۷۷۳ ۱۷۷۴ ۱۷۷۵ ۱۷۷۶ ۱۷۷۷ ۱۷۷۸ ۱۷۷۹ ۱۷۸۰ ۱۷۸۱ ۱۷۸۲ ۱۷۸۳ ۱۷۸۴ ۱۷۸۵ ۱۷۸۶ ۱۷۸۷ ۱۷۸۸ ۱۷۸۹ ۱۷۹۰ ۱۷۹۱ ۱۷۹۲ ۱۷۹۳ ۱۷۹۴ ۱۷۹۵ ۱۷۹۶ ۱۷۹۷ ۱۷۹۸ ۱۷۹۹ ۱۸۰۰ ۱۸۰۱ ۱۸۰۲ ۱۸۰۳ ۱۸۰۴ ۱۸۰۵ ۱۸۰۶ ۱۸۰۷ ۱۸۰۸ ۱۸۰۹ ۱۸۱۰ ۱۸۱۱ ۱۸۱۲ ۱۸۱۳ ۱۸۱۴ ۱۸۱۵ ۱۸۱۶ ۱۸۱۷ ۱۸۱۸ ۱۸۱۹ ۱۸۲۰ ۱۸۲۱ ۱۸۲۲ ۱۸۲۳ ۱۸۲۴ ۱۸۲۵ ۱۸۲۶ ۱۸۲۷ ۱۸۲۸ ۱۸۲۹ ۱۸۳۰ ۱۸۳۱ ۱۸۳۲ ۱۸۳۳ ۱۸۳۴ ۱۸۳۵ ۱۸۳۶ ۱۸۳۷ ۱۸۳۸ ۱۸۳۹ ۱۸۴۰ ۱۸۴۱ ۱۸۴۲ ۱۸۴۳ ۱۸۴۴ ۱۸۴۵ ۱۸۴۶ ۱۸۴۷ ۱۸۴۸ ۱۸۴۹ ۱۸۵۰ ۱۸۵۱ ۱۸۵۲ ۱۸۵۳ ۱۸۵۴ ۱۸۵۵ ۱۸۵۶ ۱۸۵۷ ۱۸۵۸ ۱۸۵۹ ۱۸۶۰ ۱۸۶۱ ۱۸۶۲ ۱۸۶۳ ۱۸۶۴ ۱۸۶۵ ۱۸۶۶ ۱۸۶۷ ۱۸۶۸ ۱۸۶۹ ۱۸۷۰ ۱۸۷۱ ۱۸۷۲ ۱۸۷۳ ۱۸۷۴ ۱۸۷۵ ۱۸۷۶ ۱۸۷۷ ۱۸۷۸ ۱۸۷۹ ۱۸۸۰ ۱۸۸۱ ۱۸۸۲ ۱۸۸۳ ۱۸۸۴ ۱۸۸۵ ۱۸۸۶ ۱۸۸۷ ۱۸۸۸ ۱۸۸۹ ۱۸۹۰ ۱۸۹۱ ۱۸۹۲ ۱۸۹۳ ۱۸۹۴ ۱۸۹۵ ۱۸۹۶ ۱۸۹۷ ۱۸۹۸ ۱۸۹۹ ۱۹۰۰ ۱۹۰۱ ۱۹۰۲ ۱۹۰۳ ۱۹۰۴ ۱۹۰۵ ۱۹۰۶ ۱۹۰۷ ۱۹۰۸ ۱۹۰۹ ۱۹۱۰ ۱۹۱۱ ۱۹۱۲ ۱۹۱۳ ۱۹۱۴ ۱۹۱۵ ۱۹۱۶ ۱۹۱۷ ۱۹۱۸ ۱۹۱۹ ۱۹۲۰ ۱۹۲۱ ۱۹۲۲ ۱۹۲۳ ۱۹۲۴ ۱۹۲۵ ۱۹۲۶ ۱۹۲۷ ۱۹۲۸ ۱۹۲۹ ۱۹۳۰ ۱۹۳۱ ۱۹۳۲ ۱۹۳۳ ۱۹۳۴ ۱۹۳۵ ۱۹۳۶ ۱۹۳۷ ۱۹۳۸ ۱۹۳۹ ۱۹۴۰ ۱۹۴۱ ۱۹۴۲ ۱۹۴۳ ۱۹۴۴ ۱۹۴۵ ۱۹۴۶ ۱۹۴۷ ۱۹۴۸ ۱۹۴۹ ۱۹۵۰ ۱۹۵۱ ۱۹۵۲ ۱۹

ناوه پوره مرید حضرت شاه مشکل کشا رضی بوده اند مبلغ دو هزار روپیہ ضرب ڈبل بابت
مریت خانقاہ فیض پناہ معرفت خواجہ شتاد اللہ شال رسول داشته بود و خواجہ موصوف
نمائقاہ مذکور را قابل مریت ندیده بنا بر این مبلغ سیاسے از خود داده و از اعیان شهر
هم قلیله انداد یافته تعمیر آن از کرده سابقه به کمال تمکین و تزیین مجدد از بنیاد ایجاد نمود و
همگی کنگره بام و خاتم بند سقف و دیوار معطل بود.

امسال نواب موصوف باز مبلغ سه هزار روپیہ مبذول داشته کنگره بام و
خاتم بند آن درست نمودند و تاریخ تجدید تعمیر آن جیت گرفته است شعر

یا اخی اقبل هذا المسجد طاعةً بالله وامجدوا قریب
من بهاء الحق والدين دائماً فیه فیضان علی من یطلب
بائی الثانی ثناء الله به صار ايقاناً باجر یقیب
کواثر ذلت عام تمیز الحیدر خانقاہ النقشبندیہ اخنسیب^{۹۹}
(ایضاً فی تاریخیه) خانقاہ عجیب عالی شان^{۱۰۰}

خانقاہ سید برنخوردار - در^{۹۹} سلطان زین العابدین برائے خادمان
سید برنخوردار در محله دانا منار بنا کرده بود.

خانقاہ سید محمد مدنی - در^{۱۰۰} سلطان زین العابدین برای خادمان

مجلس، به دربار حکومت مغلیه بطرف دہلی رفتند. لیکن چون دریافتند کہ توقع
انصاف ازین دربار محال است. ہر دو کسان نام برده ردائے مشرق شدند
و در دہاکہ متوطن گشتند.

۱۰۹۲ھ مراد از سکہ انگلیسی است کہ بہ قیمت دوچند از سکہ دگرہ مروجرہ از ۱۸۴۶ و لغایت

۱۰۹۳ھ ۱۳۰۴ھ مطابق ۱۸۸۶ء

۱۸۸۵ء می بود

۱۰۹۴ھ ۱۳۰۵ء

۱۰۹۵ھ ۱۳۰۶ء

۱۰۹۶ھ ۱۳۰۷ء

سید محمد مدنی بطریق مسجد نبوی بنا کرده بود. ابراهیم خان سید مذکور را از اهل تشیع پنداشته
بر مقام مذکور تصرف نمود و تجدید مسجد و دروازه مقبره از خود کرد. بر دروازه
خانقاه عَلَمِی وَ لَوِی اللّٰه منقوش ساخت و در ۱۰۹۹ به سبب بنوای شیعه خانقاه
مسدود شد. اهل سنت یقین می دارند که حضرت سید سنی است و اهل تشیع برخلاف
آن حضرت سید را از خود پندارند.

۱۰۹۵ ابراهیم خان خلف ارشد امیر الامر علی مردان خان است. در سال بیست و هشتم سنه
(۱۰۶۳) هزار و شصت و سه هجری (۱۶۵۲) از پیشگاه صاحب قران ثانی از راه افضل بخطاب
حاجی چهره کامرانی افرخت. در سال سی و یکم بعد از وفات پدر بر منصب چهار هزار و سی و سه هزار
سوار معزز گشت. در محرابه سبزوگده در میمنه فوج دارا شکوه منتظم بوده. بعد از شکست از ناتجربگی
و کوتاهی اندیشی رفاقت شاهزاده مراد بخش را موصل مقصود انگاشت. بعد از زوال او ابراهیم خان
نیز مانند دیگر ملازمان به سجده گاه خیانت چهره سائے سعادت گشت. اما در همان ایام بنا بر
جهت از منصب معزول گشته در دار الخلافه بسالیانه موقوف گردید. در سال دوم از پیشگاه
خلافت با منصب پنج هزار و پنج هزار سوار به صوبه داری کشمیر مامور شد. در سال یازدهم
به صوبه داری بهار و نرس گشت. باز سال نوزدهم تریک نوکری کرده منصرف گردید. در سال
بیست و یکم از تغیر قوام الدین خان بایالت کشمیر نامزد شد. در سال چهل و یکم از تغیر سپه دار
خان بنظم آید اشتافت دپس از آن بکوه منتهی لا مورد امتیاز یافته. سال چهل و چهارم چون
آن صوبه بشت بنزاده شاه عالم مستقر شد. خان مزبور به حفاظت کشمیر مامور گردید. در سال
چهل و ششم به صوبه داری احمد آباد فو تر گشت و هنوز در احمد آباد جائے گرم نه کرده بود که
خبر از فتنه خلده مکان رسید. بعد از چند ماه صوبه داری کابل بمقام ابراهیم آباد سده دهره که
سی کرده از لاهور است و بطریق وطن داشت باجل بلجعی در گذشت.

از ابراهیم خان دو پسر ماندند. یکی زبردست خان و دوم یعقوب خان (بقیه بر صفحہ آئینده)

نومسجد در سال ۱۱۲۲ هجری قمری جهانگیر شاه به ترغیب نور جهان بیگم از سنگ های تراشیده آباد نمود و احجار ثقیل و شفاف و منبت کار تا بام آن بکار برده و صحن مسجد را به احجار مصفا سنگ چین کرده گویا یک تخت سنگ مرتب شده بود طول آن از شمال تا جنوب شصت درعه و عرض از مشرق تا مغرب هشرده درعه. سوای احاطه صحن و در خط کشیر باین منابت و سنگینی مسجد دیگر موجود نیست. راجه سکه چگون در خط ۱۱۶۹ هجری قمری در ضمن آن شالی و خیره کرده بود میر نزار خان در حکومت خود آن را مرمت نمود. تاریخ

مسئله ۱: هر دو درجیات و بعد از حیات پدر بر انتاب عالیہ خانو گشتند (ماثر الامراء صفحات ۲۹۵ تا ۳۰۱) ۱۹۸۵ یعنی مقبره سید جمال الدین محدث. سید جمال الدین یکی از تربیت یافتگان حضرت میر سید علی همدانی رح بود. بالتاس سلطان قطب الدین بچیت تعلیم و آداب دین درین شهر از حضرت امیر بیکونت مرخص شده تا ایام حیات فیض بخش کائنات بود. بعد رحلت در محله آروث قریب بلب بهشت آسود. در زمان خود به عرصة الوشقی معروف بود (داقعات کشمیر ص ۳۹) ۱۰۹۹ هجری قمری ۶۱۸۴۲ هجری قمری (مسجد سنگین) ۱۱۶۲۲ هجری قمری ۱۱۶۲۲ هجری قمری راجه سکه چگون از قوم کتری بود. اصلش از قصبه بھیر ضلع خوشاب پنجاب است. در کابل پیدا شد و در آنجا پرورش یافت. اولاً در خدمت شاه ولی خان ذییر احمد شاه درانی بود و به قابلیت ذاتی به رتبه صوبیداری ترقی نمود. در آغاز صوبیداری مسلمانان را بسیار پرورش می نمود چنانچه مصنف خزینة العارہ سید غلام علی آزاد بلگرامی یکی از هم عصرانش درین الفاظ او راستوده است:-

مشارالیه جوان خوش رو معتقد به اوصاف شائسته. قریب

اسلام بود. جمیع مزارات بزرگان و باغات کشمیر را ترمیم نمود. و هر

روز بعد از فراغ از دیوان دو صد کس مسلمان را بر دوش خود الوان

اطعمه می خوردند. و در هر ماه دو از دهم و یازدهم (بقیه بر صفحه آئینده)

شکر حق کو دعای اہل یقین باز آباد گشت خانہ دین
کرد سردار خطہ میر ہزار مسجد نو بنا بصد تزئین
عاقبت رو سیاہ ملعون شد ہر کہ او غلہ می نہاد دین
خبر از مالتی یہ پرسیدم تا کنند سال آن مرا تلقین

(مسل) طعام بنیاد پختہ بہ مردم تقسیم می نمود۔ دارد و صادر را چہ در ویش و
چہ غیر آن در نور حال ہر کس مرا عاتی می کرد۔ و در ہفتہ یک بارہ
مشاعرہ مقرر کردہ بود۔ جمیع شعرائے کشمیر حاضری شدند۔ در
آخر مجلس شیدائی می کشید۔ و پنج کس از شعرائے نامی را کہ باہر
یکے ازینجاہ دے کس از مستعدان ملکی معین کردہ بود۔ امر فرمود
کہ تلخ کشمیر از ابتدائے آبادی تا زمان او تخریر نمایند۔ سہ علاقہ
آں پنج کس محمد توفیق بود کہ توفیق تخلص می کرد۔ و نام اصلی
اولادہ جو است بزبان کشمیر۔ امروز در موندوان کشمیر نظیر
ندارد۔ (مطبوعہ نوکلشور۔ کانپور ۶۱۸۷۱-ص ۱۱۵)

بعدہ پنڈت جہانند را دزیر خود ساختہ در پائے آزاد مسلماناں گردید۔ این چیز
مسلماناں را از بدول کرد و در معزولی او منتجع گردید۔ یکے از شعرا آں وقت دین امر
می گوید :- کشمیر گرفت بار دیگر۔ سلطان احمد بزدل کشمیر
فرمود زبان تیغ تیغ - او فتح نمود باز کشمیر
(ملخص از کشمیر جلد اول ص ۳۱۱-۳۱۲-۳۱۳)

۱۶۵۸ھ : ۱۷۴۵ھ صوبیدار کشمیر در عہد تیمور شاہ و زمان شاہ درانی مدت صوبیداری
یک سال و دو ماہ از ۱۷۹۲ تا ۱۷۹۳ھ : ۱۷۹۳ھ

بالتّی گفت عهد میر هزار نوشد آباد سنگین^ه

و در عهد سنگان لاهور بسبب قحط و وبا مخلوق پریشان گشته مسجد مذکور معطل ماند. لاجرم حکام متصرف آن گشته در نزولات جمع کردند و کرنیل میان سنگه سنگهای شرب و صحن آن برداشته در تعمیر بنّت بلغ نصب نمود.

خانقاه بابا اسمعیل^{علیه السلام} از عهد هرش دیوزیر در من کوه ماران سمت شمال متصل احمد کدل فرزند سی بت خان سنگین موجود بود سلطان حسین شاه مندر فرود آورده از سنگ های آن بای نادمان بابا اسمعیل خانقاه ده طبّقی در نهایت رفعت و وسعت آباد نمود. و برای زاویه نشینان سه صد و شصت حجره هتیا ساخت و تالاب دریا نزدیکان سنگین افرنت و موضع بنّامه. و هنر از پرگنه لار و باغات بسیار از شهر وقت آن بود. قریب چهار صد کس از لنگر خانقاه راتیه می خوردند. و از ایشان آواز خواندن او را دفعه در پرگنه پهاک مسوع می باشد. یعقوب خان چک هنگام یورش اکبر شاه آن را آتش داده معدوم ساخت.

خانقاه ملک جلال کھاکر در محله گوباره معروفست الحال آن را تضا مسجد می گویند.

خانقاه شمسی - ملک شمس چک در محله^{علیه السلام} برای خادمان بابا اسمعیل زاهد معمر کرده بود حضرت مخدومی بیست سال در خانقاه مذکور به عبادت گذرانیدند تا عهد افغانه لنگر آن جاری بود. دلت بسیار در اقطاع آن مقرر داشت.

هـ ۱۰۸۰ مطابق ۱۷۹۳ ع

هـ ۱۱۰۱ — ۱۰۸۹ (۲۹۵ — ۳۸۲ هـ) ع

هـ کذا فی الاصل

خانقاه در گنج - شیخ محمد سلطان کشمیری حضرت میر محمد بهمانی قدس سره در
عهد سلطان سکندر نرغیص نمود -

خانقاه چشتی - عنایت الله خان در ایام حکومت خود در ۵۲۰ هـ برای

الله میر عنایت الله خان از اولاد قاضی میرزا شهبید است - دانه عنایت الله خان که بی بی
مریم نام داشت به علاقه و ولد خود جهان بی بی - خضر شاه شرف الدین میر عدل که به خدمت محلی
و تالیفی بیگمات منسک سرکار شاه جهان پادشاه بود در هنگام ورود دیات عالم گبری دختر
نور مریم بی بی مزبوره را یاریاب و دولت سرای پادشاهی گذاشتند - رفته رفته کارش ترقی یافته
کمال بحریت و سرکار فواید بسیار و بیگمات منسک دوم پادشاه حاصل نمود و میر عنایت الله خان
پسر خود را به حضور طلبیده مقرب جناب پادشاه عالم گیر ساخت - کمال سردج خاندان عنایت الله خان
در عهد سلطنت شاه عالم بهادر بود که نور میر عنایت الله خان میر سامان و پسرش ابایت الله
صوبیدار کشمیر بود -

میر عنایت الله خان سه بار به مرتبه صوبیداری کشمیر فائز گشت - بار اول در ۲۳۰ هـ
مطابق ۱۸۱۲ در عهد جهاندار شاه - این مرتبه مدت صوبه داری او هجلی هشت و نه روز - بقول
خواجہ اعظمی در این مرتبه قد و قد و کشمیر در او اندر بیع اول سنه هزار و یک عدد بیست و
پهزار بود -

در ۳۲۰ هـ مطابق ۱۸۱۲ در عهد محمد شاه عنایت الله خان بار دوم به مرتبه صوبیداری
سرفرازی یافت - سه سال در کشمیر ماند - این مرتبه اکثر اوقات در عزل قضیه های محتوی خا و
شیعه و سنی صرف شد -

در ۳۳۰ هـ مطابق ۱۸۱۳ عنایت الله خان بار سوم از تفرع اعظم خان به صوبه داری
کشمیر رتبه اعتبار یافت - و هنوز یک سال نگذشته بود که دانه ناگزیر عنایت الله خان
در حضور روداد - و کان ذلک فی شهر سنه الف و مایه و سبع و ثلثین (۶۱۴۳۴) (بقیه بر صفحه آینده)

خادمان میاں ہاشم چشتی در محلہ خانبار بہ ترتیب عجیب آباد کردہ بود۔ الان معدوم
جامع بارہ ٹولہ۔ بنای اولش از بدھ شاہ بود و در عہد چغت مرمت

مسل) خواجہ محمد اعظم کہ مہصر غایت اللہ خاں بود می نویسد :-

غایت اللہ خاں در حسن صورت و سیرت و کمال و قدر و کمیت
امتیاز تمام داشت الا اکثر خدمت
صوبہ باقارب او تعلق داشت۔

(واقعات کشمیر ص ۲۴۱ و ص ۲۱۲)

۱۰۹۵ھ (۱۶۸۴ء) غالباً از سہ ہونو کاتب است ورنہ صحیح آنست کہ بنائے خانقاہ خانبار
برائے خادمان میاں ہاشم در میان یکے از سال ہائے ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸ھ شدہ باشد کہ وقت
نظامت غایت اللہ خاں بہ وقفہ ہما در کشمیر است ۱۲۳۸ھ بنا بریں صحیح تسلیم نہ توان کرد کہ
دیریں ایام سلطنت ہند تعلق بہ شاہ جہاں داشت و صوبہ دارئی کشمیر بہ پسر خوردش شاہ زادہ
مراد تعلق بود۔ غایت اللہ خاں مزبور از امراء عالم گیری و زیادہ تر از امراء
جہاندار شاہ و محمد شاہ محسوب می گردد۔ برائے درستی سال مزبور (۱۰۵۲ھ) قول خواجہ
محمد اعظم دیدہ سری نیز ملحوظ باید داشت کہ می گوید :-

نواب غایت اللہ خاں ناظم کشمیر بہت مصارف خانقاہ رقم
کافی مقرر کردہ گذاشت۔

۱۱۰۰ھ تقوٰی شہار میاں محمد ہاشم چشتی خانباری رح از قبیلہ سوداگران بود۔ در عنوان جوانی مسافر
شدہ بہ پٹنہ رفت۔ از آنجا بہ خدمت میاں چشتی کشمیری کہ از قبیلہ کونوالاں بود سربرد شد میاں محمد ہاشم
چشتی بعد از مدت مدید از خدمت پیرنہض شدہ بہ وطن خویش رسیدہ در خانبار توطن گرفت بعد
چندے تاہل بہم رسانیدہ صاحب اولاد شد و خانہ و خانقاہ ساخت۔ نواب غایت اللہ خاں ناظم
کشمیر بہت مصارف خانقاہ رقم کافی مقرر کردہ گذاشت۔ در حدود سنہ ہزار و یک صد و ہشترہ رحلت نمود
در جوانی خانہ کہ احاطہ نمودہ بودند مدفون شد (واقعات کشمیر ص ۲۰۶)

یافت و شیخ محی الدین بام آں درست نمود و در سال ۱۱۱۲ھ حادثہ زلزله با خاک آمیخت
و در سال ۱۱۱۳ھ خواجہ عبداللہ ککڑ و تجدید آں فرمود۔

خانقاہ سوپور۔ سلطان سکندر بہ تجویز میر محمد ہدانی احداث کردہ بود
بعد آں مقتقد ایشان مرمت آں می کردند و بہ حادثہ زلزله ۱۱۱۴ھ آزار پا در افتادہ
خواجہ عزیز اللہ ککڑ و در تجدید بنای آں بسیار کوشید۔

جامع سوپور۔ از تعمیرات اورنگ زیب یادگار بود بہ سبب عدم
مرمت مدروس۔

خانقاہ مخدومی متصل روحہ حضرت مخدوم برکات خان ایداع کردہ
بود و در سال ۱۱۱۵ھ خواجہ محی الدین گندر و تجدید تعمیر آں نمودہ۔ در وسعت و رفعت
آں افزود۔

اما بہ سبب واقفہ بلوای شیعہ و سنی خواجہ محی الدین منہم شدہ تعمیر خانقاہ
نا تمام ماند پس خواجہ ثناء اللہ شال کہ ہمیشہ زادہ خواجہ محی الدین بود بعد وفات
خالو مبلغ ۵ ہزار روپیہ از خود خرچ کردہ تعمیر خانقاہ با تمام رسانید۔ تا یخ آں از
میجدد این است۔ فرد

دل پیئے تعمیر نو تیار گشت
"خانقاہ سدرہ جاہ پیر ما" ۱۱۱۶ھ

جامع شوپیان۔ از تعمیرات سلطان زین العابدین بابر از بیم یافت
جامع اسلام آباد۔ یکے از تاجران بنیاد آں ترہیص نمود۔ شیخ غلام محی الدین
مرمت آں افزود۔

۱۱۱۵ھ شیخ غلام محی الدین ککڑ ۱۱۱۲ھ ۶۱۸۸ھ ۱۱۱۳ھ ۶۱۸۹ھ ۱۱۱۴ھ ۶۱۸۸ھ

۱۱۱۵ھ ۶۱۸۶ھ ۱۱۱۶ھ ۱۲۸۸ھ (۶۱۸۶)

بیشتر خاقانها - سلطان سکندر بت شکن مندر روزیه ایشری که از تعمیرات
 راجه وزیرانند در پنج باره بود قلع کرده از سنگهای آن برای خادمان سید محمد قرشی خاقانها
 بنا ساخت آن را دجاشتر خاقانها هم گفتند درشت ^{۱۱۱۴} کلاب سنگه خاقانها مذکور را بر انداخته
 اند اجمار آن بر لب دریا بت خانه نو آباد ساخت -

جامع پنج باره - از تعمیرات سلطان سکندر یادگار است . در ^{۱۱۱۹} سال هجری
 غفار شاه مرمت آن افزود .

خاقانها شیخ العالم بنای اولش از بدنه شایود - و در عهد پیکان به حادثه
 آتش افروخته شد و یقوی چک تجدید تعمیر آن نموده از قبله منحرف ساخت - بعد
 اتمام آن نیکی ریشی با عانت باطنی خاقانها را به فوت دهش متحرک ساخته قبله اش
 راست نمود - و در عهد چغتای ^{۱۱۲۰} سال هجری حادثه آتش باز مشتعل شده - نواجیه نظام در او
 و نواجیه محمود که از اکابران دهر بودند تجدید تعمیر خاقانها و روضه محضرت ریشی بیکال
 محبت و تملوس نمودند تاریخ آن چنین یافته اند ^{۱۱۳۱}

^{۱۱۱۵} سال ۶۱۸۶ - غالباً سده مزور از سهو کاتب است زیرا که سه سال قبل ازین مهاراجه
 گلاب سنگه ازین دنیا به عالم دیگر شتافته بود . جمده مورخین کشمیر سال جلوس مهاراجه رنبر سنگه
 ۵۵۵۸ قمری میدهند . ثابت شد که برکندن خاقانها پنج باره از دست گلاب سنگه بجائے
 سال ۵۵۱۶ در سال دیگر که اغلب سال ۵۵۱۶ است واقع شده باشد -

^{۱۱۱۶} سال ۶۱۸۶ - تاریخ کشمیر ملک چندر چاودره قلمی ص ۴۵ -

۱۱۱۴ - ۶۱۸۶

^{۱۱۲۰} سال ۶۱۸۶ در عهد محمد شاه غازی در نظامت حقیقت خاں پسر خلیل الله خاں

(۲۷ - ۶۱۸۶ = ۲۰ - ۱۱۳۷ هـ)

الله البیاض فی الاصل

خانقاہ جیلانی۔ سید بزرگ شاہ کہ از احفاد سید شاہ محمد فاضل قادری
است از فتوحات مریدان و آمدنی جاگیرات دو طبقہ احداث نمود۔ تاریخ۔

شد بنا خانقاہ جیلانی ^{۱۲۱۸ھ}

دو سال گذشتہ بار دوم آں را بہ کمال وسعت و رفعت تجدید فرمود۔ تاریخ
خانقاہ نو از شہ جیلان ^{۱۲۳۳ھ}۔

خانقاہ خواجہ شاہ صاحب۔ از تعمیرات حضرت خواجہ شاہ نیاز نقشبندی
در محلہ سیدہ داری ضلع خانیار۔ تاریخ۔ عقل زیبا مسجد پر فیض گفت ^{۱۲۳۲ھ}

خانقاہ غوثیہ۔ بانی آں میر حسین شاہ قادری است تعمیر اولش در
^{۱۲۳۵ھ} ترخیص شدہ۔ تاریخ آں "خانہ خدا" بود۔ بعد آں در ^{۱۲۶۶ھ} توسیع و
ترقیع آں دو چند ساختہ بہ کمال منانیت و سنگینی و تزئین و ترتیب و رنگینی آراستہ
نمود و تاریخ آں "خانہ خدا" فرمود۔ فقط۔

تہنگہ مسجد۔ در تہنگہ محلہ ضلع خانیار عاقل میر کہ آبدار باشی شاہ جهان
بود آباد نمود و بہ بتا بعد ایام مندرس شدہ۔ در سال ^{۱۲۹۵ھ} خواجہ شہناز اللہ شال
زربسار خرچ کردہ تعمیر آں مجدداً بہ حمام و خانقاہ و کنگرہ بام بہ کمال تمین و تزئین
ترخیص نمود۔

خانقاہ ڈانگر پورہ۔ ^{۱۲۲۹ھ} در ^{۱۳۲۵ھ} نور شاہ سادہو بہ اخلاص تمام در محلہ
ڈانگر پورہ معمور ساخت۔

مسجد جامع بانڈی پور۔ از تعمیرات اعیان پاستان برہم خوردہ

÷ ۶۱۸۰۵ ۱۲۲۲ھ

÷ (۶۱۸۰۵) ۱۲۲۰ ۱۲۲۳ھ

÷ ۶۱۸۰۳ ۱۲۲۲ھ

(۶۱۸۵۴) ۱۲۶۱ ۱۲۲۶ھ

÷ ۱۲۶۱ ۱۲۲۶ھ

÷ ۶۱۸۴۵ ۱۲۲۵ھ

÷ ۶۱۸۸۵ ۱۲۲۹ھ

÷ ۶۱۸۶۹ ۱۲۲۸ھ

بود. اندرین جزو زمان به اهتمام احمد دار ملک التجار سوپور تجدید یافت تاریخ از جید
فرد.

یکه از قدسیان از روی الهام

"عبادت خانه قدسیه" فرمود

هاتف از بهر سال نارنجش
گفت "پرفیض مسجد جامع"

ایضا از مصنف

پشیمینه کشمیر

از نفاس بدیده مختصره کشمیر همگی اقمشه پشیمینه تحفه عجیب و غریب است
که نظیر آن با آن صنعت و ملاست و نزاکت و خوش نمائی و زیبائی و دیرپائی و
نرمی و گرمی و سنگینی و رنگینی در بلاد و امصار دیگر منسوج و متصور نتواند شد که
شاهان زمان و امرای دوران به لباس آن تفاخر و توقیر پندارند. و تاجران بلاد
و امصار از تجارت آن امید حصول ثروت و مکنه می دارند و در اشاعت
صنعت و حرقت آن بیان محققان پاستان این است که در اشته قطب ثانی
حضرت امیر کبیر میر سید علی بهمدانی به قدم میمنت لزوم خود بار دوم خطه کشمیر
را انصارت بخشیده دو سال و چند ماه در سیر و سیاحت این دیار رواج و
رونق اسلام افزود.

و در ۱۳۸۳ هـ براه لداخ به خواش سیاحت ترکستان لواهی نهضت

افراخته عرصه سه سال در آن سواد میمنت مواد دین قویم را توقیر و توقیر بخشیدند.
و در حالت سفر بر فانی کوستان یک موزه که از پوست بز گاله

پشمینه و آینه و آرتیار شده بود. در پاکشیدن و گرمی و نرمی آن دیده خیال کردند که هرگاه از صوف بزرگانه مذکور رخت و تماش ساخته شود البته نرمی و گرمی آن مفید خواهد بود. بموجب آن هنگام مراجعت چند آتار پشم شال همراه داشتند و در ^{۱۱۳۳} رونق افزای این دیار گشته صوف مذکور را موکشی ساخته رسیدند یک ^{۱۱۳۳} نهان پتو بافت کنا نیدند. صافی و گرمی و نرمی آن دیده سلطان قطب الدین متعجب گشت فوراً به معرفت تاجران اقصای تمت پشم شال طلبانیده ازین جا نهان پتو برای پوشش خود هر سال تیار می کرد. بعد آن عهد میرزا حیدر حکام و امرای این جا پتوی پشمینه به فرمایش درست کرده ملبوس می داشتند ^{۱۱۳۳}

و در ^{۱۱۳۳} عهد میرزا حیدر و الی کشمیر شده از اهل خوقند لغز بیگ نام شخصه که او را مردمان خطه نقد بیگ می گویند خان سامان او بود حرفه نساجی بخوبی میدانست. و برای پوشش میرزا حیدر یک بوره پشمینه ساده به عرض یک نیم در عمه تیار کرده موکشی و صفائی نموده به نظر او گذرانید و میرزا حیدر گفت این چیست؟ گفت شال مردمان خوقند و شکتان و غیره شال چادر پوشیدنی

^{۱۱۳۳} ۶۱۳۸۱ : ^{۱۱۳۳} توپ : ^{۱۱۳۳} جمله پشمین (توزک جهانگیری ص ۳۵)
^{۱۱۳۳} ۶۱۳۸۱ : ^{۱۱۳۳} پنڈت آند کول با منری (حجون ایند کشمیر سٹیٹ ص ۷۲) که معلوماتش مبنی بر رساله در فن شالی بانی "تصنیف حاجی مختار شاه اشانی مطبوعه کوه نور پریس لاہور ۱۸۷۶ء است ادعا نموده است که صنعت شالی بانی در کشمیر بسیار قدیم است. این صنعت در عهد کورد و پانددون در کشمیر موجود بود. همچنان در زمان سیزر رومی و اشوک اعظم پوشیدن شال بزرگ در ایران مایه فخر و مباهات بود. ^{۱۱۳۳} خوقند در الخلافه فرغانه اکنون شهریت در جمهوریه ترکستان در دولت شوروی و وسیع واقع بر لب دریای سیبر. دیس ایام این شهر مرکز مصنوعات چاقو دریشم و پنجه تیار می رود. در ^{۱۱۳۳} ۱۹۲۳ء شماره آبادیش ۶۹,۳۷۲ نفر بود (کشمیر جلد دوم ص ۶۳۳ شماره ۲)

را گویند) چنانچہ از ممالک کہستان وسط ایشیا نوعی از چادر می آید۔ آں را
شالکی می گویند۔ میرزا جیدر پسر سید ایں یک شال است یا دو شال است۔ گویند
وہ رسمیه دو شال همین است میرزا جیدر بہ نظر اختراع اور انعام بخشیدہ برای
تباری آں باز تجویز داد۔

روزے شاگردے فردیشمینہ بافت می کردنغزیگ اورا بہ کلام سبب
طپانچہ بر روداد و بصدمہ آں قطرات خون از بینی او چکیدہ بر صفحہ پیشمینہ قطارے
از رشحات خون ظاہر شد و نغزیگ نقطہای خون بر ورق پیشمینہ زیبا دیدہ از
روی بیدار مغزی تار پیشمینہ را رنگ های سرخ و سبز دزد داده بر سبجہای شاخے
پیشیدہ در بافتن پیشمینہ نقطہای ملون منسوج ساخت۔ ہم چنانکہ بز شالکی نقطہای
سرخ و سبز منسوج می باشند چہ اختراع اول ہماں قسم بودہ است۔ رفتہ رفتہ
تیز طبعان کشیر آں را روز بروز ترقی دادہ شال زنجیر دار و کنارہ دار اختراع نمودند
و نقطہا و خطا و غیرہ نسج می کردند۔ انگاہ شاہان دہلی متصرف ایں بلاد گشتہ۔ در
قلمرو ہند چند اں احتیاج پیشمینہ نہ بود۔ باز ہم برای پوشش زمستانی آں را
پسند می داشتند۔ و مردمان ایں جا در نزاکت و صفای آں ہم چنان صنعت و
تیز دستی بکار بردند کہ یک فردیشمینہ بہ عرض یک نیم درعہ عند الامتحان از
حلقہ انگشتی گذرانیدہ اند و در عہد محمد شاہ چغت تیز دستان ایں جا بر عاوشی
شال بہ انواع رنگہا در بافتن کلہا اختراع کردہ بہ نظر پادشاہ گذرانیدند۔ پادشاہ

۱۱۳۵ھ محبت شال منحصر در محمد شاہ نبود بلکہ ہمہ سلاطین مغلیہ اورا ستودہ اند۔ ابو الفضل در
آئین اکبری می نویسد اعلیٰ حضرت محبت شدیدہ بہ شال می دارد۔ جہانگیر در توڑک جہانگیری
ص ۳۵ قریب ہمیں خیال متعلق بہ جلال الدین اکبر ظاہر کردہ است۔ عبارتش ایں است :-
”شال کشمیر را حضرت عرش آشیانی پرم نرم نام فرمودہ اند۔ از فراطہتہار حاجت یغیرانیست“

آن را پسند کرده در سال قریب چهل پنجاه هزار را شمال بوته دار برای اود فاش تیار می کردند. مردمان این جا آن قسم را بوته محمد شاه می نام کرده بودند. و در ^{۱۱۳۹} ۱۱۳۵ هـ ملک کشمیر در قبضه شاهان افغانه رفت از روی برودت بلد کسوت پوشیده را طلب نگار شدند. و مردمان این جا به ابداع انواع رنگ با در صنعت و حرمت آن روز بروز نزاکت و زیبائی پیدا کرده جامه دار ^{۱۱۳۹} ۱۱۳۵ هـ خط دار و بوته دار و بوره های دور دار و غیره اقسام

۱۱۳۹ هـ مطابق ۱۱۴۵۵ لیکن صحیح ۱۱۴۵۲ است (ملاحظه کنید دیلی آف کشمیر ص ۱۹۶: کشمیر ص ۲۹۷)

۱۱۳۰ هـ مویکرافت و ژریک (سیاحان انگلیسی از کشمیر ۲۵ — ۱۸۱۹) که مطالعه صنعت پوشین بالاستیغاب نموده اند اقسام شمال برج ذیل نوشته اند:-

۱- قضا به رد مال زن است که در نقاب استعمال می شود. این قسم شمال مربعه باشد و در طول و عرض از $\frac{1}{4}$ اگر بیا $\frac{1}{2}$ گز باشد. این نیز به قسام ذیل باشد:-

(الف) خط دار - قیمت از سه صد تا پانصد روپیہ -

(ب) - مهر مت - از ۵۰ تا ۳۰۰ روپیہ -

(ج) اسلامی مع سیزده اقام جمادار - علاوه ایزن اقسام ذیل نیز در فصل قضا به است:-

(د) چهار بارخ از ۳۰۰ تا ۳۵۰ روپیہ -

(س) حاشیه از ۱۰۰ تا ۱۵۵ ایضاً

(س) چاند از ۲۰۰ تا ۲۵۰ ایضاً

(ط) چھوٹا ہی از ۱۰ تا ۲۵ ایضاً

(ع) شش منقی از ۲۵ تا ۲۰۰ ایضاً

(ف) فرنگی از ۱۰۰ تا ۵۰۰ ایضاً - بملک روس را برآمد می شود -

(ق) تار آرمینی ۱۰۰ تا ۲۵۰ ایضاً - یا بران و آرمینیہ برآمد می شود

(ل) تار رومی از ۲۰ تا ۳۰۰ ایضاً - ایضاً به ترکی (بقیه برصفحه آئینده)

اختراع نمودند و تجارت آن بحمدے رواج یافت کہ در ایران و افغانستان و ترکستان مشہر گشتہ در قلمرو روس پسند کردند۔ تا بحران روس نقشہای جورہ و قصابہ اختراع کردہ۔ تجارت آن با قصبی الغایت رسیدہ۔

۱۔ ساسل (م) سادہ از ۱۲ تا ۱۵ ایضاً۔ در خانہا متعل می شود

۲۔ شملہ یا طوق کمر متعل در ابلان آسیا۔ طول ہشت گز و عرض ۱۱۱ گز۔ رنگ لے مختلفہ دارد۔ قیمت از ۵۰ تا ۲۰۰۰ روپیہ۔

۳۔ دوشالہ از ۱۰ تا ۱۵ ایضاً۔ برآمد بہ تبت فقط۔

۴۔ گاش پچ یا پیکا یا دستار۔ طول از ہشت تا دہ گز و عرض یک گز۔ رنگ مختلف یک قسم دو پل و دو زنجیر و دو حاشیہ دارد۔ از ۱۵ تا ۸۰۰ روپیہ۔

۵۔ سندیار۔ یک قسم آن زنجیری دارد و دیگر بغیر زنجیر۔ مؤخر الذکر در طول از ہشت گز

تا دہ گز و در عرض دوازہ گز و بقایا اقسام شمین علی السبیل الاختصار بال پوش قیمت از ۳۰۰ تا

۱۰۰۰ روپیہ۔ گلوبند از ۱۲ تا ۳۰۰ روپیہ۔ پستان بند از ۵ تا ۳۰ ایضاً۔ لنگوٹ از ۱۵ تا ۳۰ ایضاً۔

پوشین از ۵۰ تا ۱۰۰۰ ایضاً۔ ایش از ۲ تا ۱۰ ایضاً۔ ازار بند از ۱۵ تا ۱۵ ایضاً۔ تکیہ مثل قیمت جمودار

نعلیہ از ہشت آنہ تا دہ روپیہ۔ طاق پوش مثل قیمت جمودار۔ خوان پوش از ۳۰ تا ۵۰۰ روپیہ۔

بقول آیند کول با مزی دھون اینڈ کشیر سٹیت ص ۳۳) اکنون اشیاء ذیل از قسم پشیمین

مروج اند :-

۱۔ سادہ پوشینہ۔ ۲۔ جامہ واریک رخہ و دو رخہ مختلف اقسام ۳۔ شال طویر بغیر

حاشیہ و پل و کنج ۴۔ ساری و چادرے کہ زنان بکائے از او قبضن بحکم خود می بچند۔ ۵۔

کلاہ و دیو غہ

پل۔ کشیدہ کاری را گویند کہ بہر دوسرا لے شال می باشد۔

ڈھوز کشیدہ کاری ایست کہ بر چہار گوشہ شال باشد۔ (بقیہ بر صفحہ آیند)

در عهد عبداللہ خان سید تاجی نام شخصی اعی از بغداد شریف آمده بود۔
عبداللہ خان او را بوقت رخصت یک جورہ نارنجی عطا فرمود۔ سید موصوف در مصر
رسیدہ جورہ مذکورہ الی مصر بطور تحفہ گذرانید۔ دیاں ایام پولین سکرٹری بونا پارٹ در مصر
(مسل) کونج۔ گلستہ ہر برگوشہ ہائے شال بافند۔

بوتہ۔ ہماں کونج است کہ مذکور شد۔ قیمت از ۴۵ تا ۷۰ روپیہ

۷۔ خالین پشمینہ از ۲۰ تا ۴۰ ایضاً

۸۔ نقش از ۲۰۰ تا ۵۰۰ روپیہ۔

۹۔ چہار خانہ۔ طول غیر متعین۔ طول ۱/۲ اگز۔ از ۵ تا ۱۰ ایضاً

۱۰۔ گلبدن۔ طول غیر متعین۔ عرض از چہار دہ گرہ تا یک گز۔ از ۵ تا ۶ ایضاً۔

۱۱۔ لنگی۔ طول ۱/۳ گز۔ عرض ۱/۲ اگز۔ از ۵ تا ۷ ایضاً۔

۱۲۔ تنجین یا کلاہ۔ از ہشت آنہ تا چہار روپیہ۔

۱۳۔ جزاب یا موزہ خوردان یک روپیہ تا چہار روپیہ۔

۱۴۔ موزہ پشمینہ۔ از ۵ تا ۲۵ ایضاً

۱۵۔ سکا پ پوش (شامیانہ) از ۳۰۰ تا ۱۵۰۰ ایضاً۔

۱۶۔ در پردہ (پردہ) بقیمت جمادار۔

۱۷۔ کجاری اسپ۔ ایضاً۔

۱۸۔ کجاری فیل۔

در عهد سکھان صنعت شال بر عروج بود۔ مورکرافٹ سید کشمیر در

سنہ ۱۸۴۲ء می گوید:-

”آندنی کہ از صنعت شال کشمیر حاصل گردد تقریباً سی و پنج لک

روپیہ سالانہ است۔“

رسیدہ والی مصر جورہ تاریخی بہ ادیشکس ساخت۔ اہل فرانس آں دیدہ پسند خاطر نمودند
و بہ موجب خواہش مردمان آں جاتا بحران فرانس در کشمیر رسیدہ نقشہ ہی جورہ و
قصابہ و غیرہ بانواع گوناگون فرماش دادند۔ و بازار پشیمینہ بہ حدی رواج یافت تا آنکہ
میرزا محمد علی کارخاندار یک جورہ پشیمینہ بقیمت دوازده ہزار و پانصد روپیہ چہرہ شاہی
فروخت نمود۔ کارخانداران دولت و ثروت حاصل نموده موجب پست فطرتی دم فرعون
دادند۔ چنانچہ در کلیان نمائو بجای آب شیر خام استعمال کردند و شب و روز در نغمہ و
عیش و شراب غوری و از تکاب افعال شنیعہ مشغول می بودند۔

منقہم حقیقی سبب ساخت کہ در ^{۱۱۳۱} جنگ فرانس و پروٹشہ ^{۱۱۳۲} واقع
شدہ۔ اہل فرانس را دو صد کروڑ روپیہ جرمانہ و ہر جانہ گرفتند۔ و ہمہ ہامغس و بے نوا
گشتہ از ہوس پشیمینہ در گذشتند۔ سوای آں مردمان یورپین را خواہش آں بہ خاطر
نماندہ۔ فی الحال کساد بازار ہی پشیمینہ بہ حدی رسید کہ جورہ و قصابہ بافتن موقوف
کردند۔ تا بحران پشیمینہ یکسر دیوالی شدند۔

کیفیت داغ شال ^{۱۱۳۳}

در عہد شالمان افغانہ زعفران و غلات کہ از مال سرکار می بود۔ حکام از کردہ

^{۱۱۳۱} مطابق ۶۱۸۶۹۔ اما لانس سال نامبرده ۶۱۸۷۰ نوشته است و نیز بقولش صنعت
شالمانی را صد مد دیگر در ^{۱۱۳۲} و قبیکہ قحط سالی مردمان کشمیر را بے حال نمود (پیش آمد ویلی
آف کشمیر ص ۳۷۵) : ^{۱۱۳۲} ہرمینی : ^{۱۱۳۳} ہمغس و تلاش : ^{۱۱۳۴} صنعت شالمانی بانکہ
سابقاً در حاشیہ گذشت بذریعہ حکمہ منضبط بود (حالاً ؟) کہ او را داغ شال می گفتند۔ ہر شال کہ
در کشمیر تیار می شد ہر این حکمہ داشت۔ بقول پنڈت آنند کول باضری (جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ ص ۲۸
دفتر غشال در جوبلی مجلس رائے کہ در ^{۱۱۳۵} از پنجاب آمدہ بہ کشمیر آباد شدہ بود (بقیہ صفحہ آئندہ)

نرخ بازار قیمت آن افزوده ساکن شهر را طرح می دادند چنانچه باشندگان شهر را تا وان و نقصان آن باعث خرابی و سبب ویرانی می شد. خصوصاً طایفه شال باخان که در آن زمان چهارصد دوکان سه نفری بودند. به سبب طرح غلات زیاده تر بریشان می گشتند.

و در عهد حاجی کریم داد طرح زعفران و غلات موقوف شده بدل آن طایفه شال باخان را سر هر دوکان قلیله نقدی گرفتن بطور میکس^{۱۳۶} تجویز یافت و آن را قصور شالی نام نهادند. بعد آن بصلاح پندت دلا رام قلی که پیش کاره او بود بر تھان پشیمنه باج مقرر کردند چنانکه تھان پشیمنه را بر کچھری داغ شال آورده آن را قیمت کرده فی روپیہ نیم پائی باج مقرر نمودند.

گویند روز اول یازده خلوس آمدنی داغ شال بود. انگاه بابت دزدی و کار سازی تھانها شقداران یعنی محافظان به هر طرف مقرر شدند. همین که یک دو گره^{۱۳۷} مکره یافت می شد بریده در کچھری داغ شال می بردند و هنگام درستی تھان

مسئله (دھاند ایتیمی ده بلوون روپیہ می داشت. لیکن در عهد ابراہیم خان ناظم کشمیر از طرف عالم گیر و غارت گری و فساد از دست داد) واقع بود. در^{۱۳۸} چنانکه معلوم خواهد شد بنہد مہاراجہ پرتاب سنگھ اس در تخفیف آمد :

۱۳۵۰ ناظم کشمیر در عهد زعفران از ۶۶ تا ۶۱۷۸۳ :

۱۳۶۰ میکس فقط انگلیسی بمعنی محصول سرکاری :

۱۳۷۰ آنند کول این نام دیارام داده است : (جوں ایند کشمیر سٹٹ ص ۲۹)

۱۳۸۰ کچھری داغ شال بمعنی عدالت داغ شال - لیکن مراد مصطفی این جا محکمہ داغ شال است :

۱۳۹۰ مکره بضم تاء هندی : فتح راء هندی بمعنی پاره باشد :

داغ کرده و از نور دی که ضامن شالاباف می بود میگردند و محصول تھان گرفتہ
برای فروختن آن و اگزار نوشته می دادند و ضبطی پشیمینہ بہ نوے کرده بودند کہ اگر
کسے را بغیر داغ پشیمینہ ظاہری میشد بہ حبس دوام و تاراج تام اور اسنرا می دادند
مصرعہ - ہر کہ آمد براں مزید نمود۔

در عہد مختار الدولہ فی روپیہ یک پائی محصول داغ مقرر گشت۔ و در عہد
علاء محمد خان بہتجدہ ہزار دوکان بود۔ در عہد عظیم خان ^{۱۱۵۲} بیست و چہار ہزار دوکان
شمار کردہ سر ہر دوکان دہ دہ خردار شالی برای سال یک بار طرح دادہ قیمت
آن بہ تیارہی تھان شامل باج وصول می کردند۔

و در عہد بہ نجیت سنگھ ہیگی شش ہزار دوکان بود۔ فی روپیہ سہ آنہ
باج مقرر شدہ سوای آن بدعات بسیار باج یافت و سر ہر دوکان دوازدہ
خردار شالی بہ قیمت سہ روپیہ طرح شالی مقرر کردند کہ در قیمت آن دہ روپیہ از
کردہ پنج بازار علاوہ بود۔ این قدر است کہ در آن وقت ہواہل مرد فہیم و سا
دار و غنہ داغ شال شدہ بود۔ شے برای پرورش رعایا و ترقی قیمت پشیمینہ تھان
پشیمینہ را از کردہ رائج بازار چہارم در قیمت افزودہ محصول و قیمت شالی وضع
کردہ باقی قیمتش برات بنام دیگر شالاباف کہ باقی دار می بود می داد شے چہار
آمد سر روپیہ کم کردہ روپیہ نقدی وصول می یافت۔ دریں صورت شالابافان
تھان ہی خود عمدتاً بدستہ داد و غمی فروختند و تا بجران بلا علایجی از دار و غہ
تھان ما خرید می کردند۔ دریں صورت با و بود ترقی باج و بدعت ما شان باخان

۱۱۵۰ شیر محمد خان مختار الدولہ کیے از ناظمین کشمیر عہد افغانان در قلمند ۶ :

۱۱۵۱ ناظم کشمیر (۱۴ - ۱۸۰۶) :

۱۱۵۲ ایضاً (۱۳ - ۱۸۰۶) :

آسودگی یافتند و در آنک زمان شانزده هزار دوکان آباد شدند.

و در عهد کرب پادشاه ^{۱۱۵۳} مصر بولانا تخته که برهنه او بود دار و فته داغ شال شده سر دوکان سه نفری و ^{۱۱۵۴} روپیه باج مقرر کرده طرح شالی بدستور بواهرل معمم داشت. و باج داغ شال مع محصول گذر آن دوازده لک روپیه داخل خزینه می ساخت.

و در عهد میان ^{۱۱۵۵} سنگه به سبب ظلم بولانا تخته و طخیان قحط هگی یک هزار و دوهصد دوکان باقیمانده نرخ شالی فی خروار یک روپیه بود. و میان سنگه سال اول سر دوکان بیست خروار شالی به حساب دو روپیه طرح داده در سال دوم آئین بواهرل مرقع ساخت و در عرصه چهار سال شش هزار دوکان سه نفری آباد شدند. بعد آن رام دیال دار و غلی یافته شال بافان پسر کارخانداران نموده سال اول سر دوکان ^{۱۱۵۶} و طرح شالی بیست خروار به حساب دو روپیه و مبیعه خوش رضا پنج خروار به قیمت ^{۱۱۵۷} عیمه مقرر نمود. و قطعی حکم داد که شاگردی که کارخانه بر دوکان دیگر کارخاندار نه رود یعنی بروز تقسیم اول بر دوکان هر کس که بنشت تا ابد غلام اوست. شال بافان به سبب انتظام بندش نهایت مظلوم شده مفلوک گشتند. کارخانه داران به نسبت آن تا تقدیمی بسیار بجایزه داشته خود دولت مند و مال دار شدند. سال دوم سر دوکان دویتم خروار طرح افزوده یعنی بیست و هفت خروار و هشت ترک که قیمت آن عرصه مقرر نمودند سر هر دوکان مع باج داغ شال و طرح شالی یک صد و پنجاه روپیه مشخص کرده که آن را آئین نام نهادند. مدعا که شاگرد کار کند باید کند.

۱۱۵۸ تاظم کشمیر در عهد سکاه از ۸۲۴ لغایت ۶۱۸۳۱

۱۱۵۹ جهان سنگه ۴۱ — ۶۱۸۳۳

آئین معمولی بدید-

و در حکومت شیخ غلام محی الدین دلیت دار و غلگی یافت و بر آئین مقرر
میان سنگه نوزده روپیه در باج افزوده طرح شالی بدست و میان سنگه مقرر
داشتند دوکان دو نیم نفری مشخص کرده یک صد و هفتاد روپیه سر دوکان باج
مقرر نهاد. در آن زمان همگی پنج هزار دوکان بود و دلیت و دو نفر شال بافان
به خوف غلام نرنگستان خود قطع کرده از شال بافی خلاص شدند. از کرده ظلم
حاکمان آسیب کارخانه داران به نسبت آن با جانکاه بود و شیخ امام الدین در
حکومت مستعار خود بنده خلاص کرده شال بافان را آزادی بخشید و از طرح
شالی فی نزد دو آتیه تخفیف نمود. و از کارخانه داران سه نفر سه روپیه انعام دلیت
و بر من دو روپی چهارم افزون کرده از طرح شالی حصه سوم به ذمه کارخانه داران گذاشته
کارخانه داران را نعل در آتش افکنده شاگردان دل خوش گردانید.

و در عهد چهارم کلاب سنگه بیست و هفت هزار نفر و یازده هزار
دوکان بود. پنڈت راجه کاک در به مساوی دوازده لک روپیه بعد طرح شالی
تجیکه در محال داغ شال شده شال بافان را سه نفر چهل و هشت روپیه چمکی
باج مقرر نمود و بدستور سابقه باز بندش ساخته شاگردان ذمه کارخانه داران کرده
یکه را بر دوکان دیگرے رفتن منع کلی نمود. موجب آن شال بافان فقور و مجبور
مانده و از صبح تا شام کار کرده فی هزار سیخ را. چهار و نیم دمری مزد و سی می
یاقتند. از آن جمله بعضی شاگردان در ماه هفت و هشت روپیه کار کرده منجمه
آن پنج روپیه خراج شاهی وضع نمودند بر دوسه روپیه قناعت می کردند و

۱۱۵۵ از ۶۱۸۴ تا ۶۱۸۳

۱۱۵۶ معص دلیت است و آن چه در کتاب است غالباً از سهو کاتب است و

بعضی شاکردان شست کار در ماه دوسه روپیه کار کرده باقی دار سرکار مانده از کاسه
گدائی نان می خوردند -

و در ۱۹۲۴ هـ مطابق ۱۲۸۴ هـ چهار ج ربعی رنگه از باج مله چلکی
یازده روپیه تخفیف نمود و در سال ۱۲۸۵ هـ از طرح شالی که فی نفر پانزده خردار بحساب
دو روپیه چهار آن چلکی معمول بود چهار آن معاف فرمود و در بدل ماهواره تقدی
جنس پشمینه دادن تجویز داده که ناعرصه ده سال عوض باج شاهسی و طرح شالی
جنس پشمینه از کارخانداران می گرفتند و به سبب کساد بازار چهار ج مذکور را در تهران
بای پشمینه نقصان کلی عاید گشت و اهل کاران هم بسیار خورد برد نمودند - چونکه
کارخانه داران به سبب کساد بازار روز بروز خراب شدند بدین وجه در ۱۹۳۳ هـ بکرمی
۱۲۹۳ هـ چهار ج نامدار از باج معاف روپیه معاف نمود و در ۱۲۹۴ هـ
همگی یازده روپیه فی نفر باج مقرر شده طرح شالی سربس تخفیف یافت -

و در ۱۲۹۵ هـ مطابق ۱۳۵۶ هـ به سبب قحط و کساد بازار شالی با خان
تباه شده باج داغ شالی سربس معطل گشت و به جای آن روانگی پشمینه سرصد
بیت روپیه و شالی فروشی و پرمت سرصد یازده روپیه جمله سرصد سی و یک
روپیه مقرر گشت و در ۱۳۵۷ هـ هجری آن هم حسب منشی گورنمنت تخفیف یافت -

زبان کشمیر ۱۱۵۹

در عهد اول زبان مردمان کشمیر خاص تلفظ سنسکرت بوده است و به مرور

۱۱۵۸ هـ ۶۱۸۸۵

۱۱۵۸ هـ ۶۱۸۸۸

۱۱۵۹ هـ نزد الیابن کشمیر این زبان بنام گوشت شهرت دارد - لارنس در ویلی آف کشمیر ص ۴۵۴
ازین رسته اتفاق کرده است که اصل کشمیری از سنسکرت است - لیکن این امر محل (بقیه بر صفحه آینده)

وهور در الفاظ آن فتور آمده کیفیت دیگر پیدا نمود. چنانچه اکنون ساگ را "اک" و منش را
 "مینو" می گویند. سوای آن بسبب تقرب بلاد دیگر آمد و رفت مردم اطراف و
 امصاد و تسلط فرزان و ابان مالک غیر مردمان این جا. الفاظ زبان آن را آموخته بر
 سبیل تکلم استعمال نمودند. چنانچه در عهد حکومت ترکان الفاظ ترکی و در زمان
 شاهان هند الفاظ هندی و در وقت شاهان دُرّان الفاظ فارسی و پشتو و
 بموجب بهارت علمی الفاظ عربی شامل آن کرده زبانی ریخته اختراع نمودند.
 و بموجب تحقیقات این صاحب معلوم می شود که از یک صد لفظ زبان
 کشمیری پنجاه حرف از سنسکرت و ده لفظ از فارسی و پنج لفظ از هندی و
 دو لفظ از عربی می باشند و از الفاظ مختصره کشمیری و تبتی و داردی و دُوگری
 سی و سه لفظ مخلوط خوانند بود.

در مسلسل نامت است که زبان کشمیری در نوشتن و خواندن کلمه معمول این دیار بود یا نه ؟ و
 اگر بود رسم الخطش چه نام داشت. جواب این هر دو سوال ابو الفضل داده است چنانچه می گوید:-
 "اگرچه بل کشمیر زبان خود می دارند. لیکن اہم کتب شاہ بزبان
 سنسکرت باشد. علاوه ازیں این قوم رسم الخط دیگر دارد که در سنسکرت
 قلمی استعمال کنند." (آئین اکبری جلد دوم مترجم جیرٹ ص ۳۵۱)
 از قول ابو الفضل این قوم رسم الخط دیگر دارد "قیاس می رود که مراد ازیں خط "شاره" است
 که بقول لارنس مزبور از قسم دیوناگری (هندی) است و قتی در کشمیر متعل بود.
 فی الحال خط نسخ به اختراع نشان ما که مناسب حال نظم صوتی زبان کشمیری است
 مروج است. ۱۱۶۰ درین ضمن قول صحیح را این است:-

من از شخصی باسند صحیح خبر داده ام که زبان کشمیری در هر یک
 صد بیت و پنج الفاظ سنسکرتی چهل فارسی { بقید بر صغیر و دیگر مایهید }

و در زبان کشمیری مثل عربی و انگریزی وسعت الفاظ بسیار دارد. و نیز در تلفظ آن آوازهای عجیب معمول است که در هیچ زبان پنهان یافته نمی شود. چنانچه یک حرف بچند آواز ادا می کنند و یک لفظ بچند معنی استعمال می نمایند. حروف تہجی کشمیر تا شصت و پنج حرف یافته اند. و قاعده صرف و نحو آن بعض دانشمندان خیالی داشتند لیکن درست نمی شود.

تواریخ ملک کشمیر

تواریخ حالات ملک کشمیر بسیار یادگار است. اما به وقوع حوادث و طواریق زمانه نام بعضی تواریخ پیشین از لوح زمانه محو شده است. اکنون نام بعضی تواریخ مشهوره یاد کرده شود.

تواریخ شاستری. تواریخ زنکار. پندت زنکار در زمانه راجه اونتی دربار از ابتدای دور کلوگ تا عهد خود احوال راجه مامشردھا درج کرده است. درین زمان نقل آن عنفا. لیکن بعضی قصص آن را ملا احمد در زمان سلطان زین العابدین ترجمه کرده است اثر آن در ملک موجود خواهد بود.

رازه ترنگنی. پندت کلہن در عهد راجه جے سنگھ به دقت الفاظ منظوم

(مسل) پانزده ہندوستانی ده عربی و بقیہ آن الفاظ تبتی دارد.

(سفرنامہ دین جلد اول ص ۳۶۸)

پندت کلہن پسر چچک وزیر ہرش (۱۱۰۱ - ۱۱۰۹) است. بقول ڈاکٹر صوفی کلہن از قبیلہ برہمن است. نامش کلہن در پراکرت (زبان مروجہ) مانوڈ از کلیان است کہ در سکرنت خوشی و مسرت را گویند. کلہن بمعنا مذہب متبع شیو بود. لیکن مع این ہمہ مداح "بدھ" نیز پیشہ داری رود. چہیزہ کہ او را مستحور آفاق گردانید کتابش رازہ ترنگنی است (بقیہ برصفو آہندہ)

کرده است مضامین آن کم تر بفکر می آید۔ دے در دیباچہ کتاب می نگارد کہ من
دوازده جلد پوران جامع کرده این نسخه تصنیف کرده ام و از پوران های مذکورہ دیرین
ملک نام و نشان پیدا نیست۔ دیرین وقت ہمیں نسخہ رازہ ترنگی در ملک شہور است

{مسل } کہ بہ ہوالی سنہ ۳۹۰ — ۶۱۴۸ در عہد راجہ جے سنگھ با ختم نام رسید۔ میرادل
سٹن مترجم رازہ ترنگی متعلق دے چنیں رائے دارد :-

”کھن لا با تمقید نگاہ باید کرد زیرا کہ سلسلہ تاریخش غیر معتبر و ناخذ ہاش
غیر صحیح و دلش نبذرو ہدیہ گرا ئیدہ است۔“

رازہ ترنگی مزبور بہ ہشت ابواب منقسم است کہ ہر یکے از ان بہ ترنگ (موج) موسوم است
تفصیل مصرعہ در ہر یک ترنگ درج ذیل است :-

۱۔ ۳۶۳ مصرعہ ۴۔

۲۔ ۱۷۱ ایضاً

۳۔ ۵۳۰ ایضاً

۴۔ ۷۲۰ ایضاً

۵۔ ۴۸۳ ایضاً

۶۔ ۳۶۸ ایضاً

۷۔ ۱،۷۳۲ ایضاً

۸۔ ۳،۴۴۹ ایضاً

بقول آراء۔ ایس پنڈت رازہ ترنگی قریباً پنجاہ سال قبل از شکست پر تنوے راج

پولہ و دوصدی قبل درود خاندان شاہ میری در کشیر نوشتہ شد۔

اولین ترجمہ رازہ ترنگی بہ فارسی بہ حکم سلطان زمین العابدین کردہ شد۔ دیرین وقت

نامش سحر الاسرار بود۔ بعد از ان در عہد حلال الدین اکبر ملا عبد القادر بدایونی تکمیل (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

مُصَنَّف آن بعدم و ثلوق خبر رجاهی ادیل کل جوگ ترک نموده است و همگی احوال دو هزار و پانصد سال تا عهد به سنگه می نگارد. البته غنیمت است. غیر ازین نام تاریخ چھو لا کر و مَجھول الارح و پدمه مهر و کیم اندر و سورت و شریور و پراجهر پٹ

مسلسل نظر ثانی و متعین گردید. در عهد جهانگیر ملک جید رجا دوره رازہ ترنگنی را به غایت مختصر نموده بتاریخ کشیر موسوم کرد. در ۱۸۳۵ء اداره رایل ایثیا بانک سوسائٹی آف بنگال کلکتہ نسخہ رازہ ترنگنی کہ برخطوط و لیم مور کرافٹ مبنی بود بار اول اشاعت کرد. در ۱۸۵۲ء رازہ ترنگنی مع ترجمہ و فریچ زیر اہتمام اداره ایثیا بانک سوسائٹی پیرس شائع گردید. در ۱۸۹۲ء سیرا اورل سٹائن نسخہ راج ترنگنی با تنقید از چاپ خانہ بمبئی شائع کرد. ہشت سال بعد ہمیں کس رازہ ترنگنی را بزبان انگلیسی ترجمہ کرده در ۱۹۲۸ء حلیہ الطباع پوشانید. بقول رنجیت پنڈت این ترجمہ نیز نامک بود. چنانچہ در ۱۹۳۵ء رنجیت پنڈت داماد موتی لال نہرو دقتیکہ دو قید بود راج ترنگنی را مکمل ترجمہ نمود. ڈاکٹر صوفی این ترجمہ را بسیار ستوده است. بہک ترجمہ رازہ ترنگنی در اردو از پنڈت اجہر چند شاہ پوری نیز یادگار است. این ترجمہ ۱۳۸۷ء کردہ شدہ است و مطبوع است. ۱۱۶۲ء کیم اندر پسر پکاش اندر برہمن است. در عهد راجہ انت جاییکہ اکنون نشاط بارغ واقع است پیدا شد. مورخان اگرچہ از صحیح تاریخ دلائلش خاموش اند لیکن از کارناہائے ادبی اش قیاس نموده اند کہ در مابین ۱۸۳۸ء لغایت ۱۸۶۶ء پیدا شد. کیم اندر یکے از سہ پسران پدرش بود کیم اندر مع دانستن صرف و نحو و موسیقی و مصوری از صنعت و دستکاری مثل نجاری و آہنگری نیز حظ وافر داشت. بعمر ۲۵ سال در حلقہ از دواج داخل شد و یک پسر سوم اندر کہ تا بقیت پسر راجہ انت بود از دواج ماند.

کیم اندر صاحب تصانیف کثیرہ است کہ مشہور ترین ازال درپ دلنیر یرمی و نیشین غرور و دیش اپدیش (نصائح متعلق حکومت) و بہت کتاب در قصص و روایات است. بکیتھ از د مصنفاتش بہ تفصیل بحث نموده است. (کشیر جلد اول ص ۶۰) ۱۱۶۳ء (در صفحہ آئینہ)

در ملک مشہور است شاید کہ اثر آں با در ملک موجود خواهد بود۔ نوکر صاحب جستجو کرده نسخہ کبیم اندر بہیم نمود۔ اما بہ تلت اغراق پسند نہ فرمود۔

زمینہ ترنگنی ضمیمہ رازہ ترنگنی است کہ پندت زونہ راج بہ فرمان سلطان زین العابدین از عہد جے سنگھ تازمان بڈھ شاہ حالات راجہ با و سلاطین مفصل ضبط کردہ است و پندت شریو ترنگملہ آں نمودہ است۔
تیلخ اودھ بٹ ضمیمہ زمینہ ترنگنی است کہ از عہد بڈھ شاہ تازمان اکبر شاہ حالات درج نمودہ است۔

۱۶۳۳ء شریو یکے از مورخان عہد بڈھ شاہ ہی است۔ بوجہ تکمیل تیلخ جو راج کہ بفوتش نامکمل ماندہ بود شہرت تاریخی حاصل کردہ است۔ ڈاکٹر صوفی اورا نقل پندت کلہن نوشتہ است۔ از کارنامہ شریو در ایں است کہ بعد وفات بڈھ شاہ ایں مرد یوسف زینجامے جانی را در شہنہ پسنکرت آورد و بنام کتھا کوٹکا موسومہ کرد۔ کتاب مزبور در چاپ خانہ نرنے ساگر ممبئی در ۱۹۱۰ء مطبوع گردیدہ است۔

(کشیر جلد اول ص ۱۶۷)

۱۶۴۴ء جو راج یکے از عالمان بزرگ و محقق زبان سنکرت است۔ در تاریخ دانی ثانی کلہن بود و تمام کتاب رازہ ترنگنی را در الفاظ خود خلاصہ نمودہ بہ ترتیب موجودہ آورد۔ بادشاہ اورا انعام کثیر داد۔ جو راج در ۱۵۹۹ء وفات یافت۔

(کشیر جلد اول ص ۱۶۷)

۱۶۶۵ء یکے از محققان زبان سنکرت است کہ بہ دربار سلطان زین العابدین جمع آمدہ بودند۔ محبت علم بحدے داشت کہ برائے تعلیم اتھو دید بہ ہاشم رافت و از انجا دیسرا آمدہ بحکم شریو بٹ مہتمم دارالمصنفین بڈھ شاہی در اشاعت تعلیم دید و کشیر مصروف شد؛

تواریخ فارسی

وقایع ملک کشمیر که در زمان سلطان زین العابدین ملّا احمد ترجمه رازہ ترنگینی و رتنا کر مع احوال سی و پنج راجہ گم شدہ کلہن پنڈت مطابق رتنا کر برابر ضبط کردہ است و از تعقیب و جانب داری معتر و غبار تش مصفا .

تاریخ ملّا نادری - در زمان زین العابدین تصنیف کردہ است اسمش معلوم و حبش معدوم .

تاریخ قاضی حمید - در زمان بڈہ شاہ تصنیف کردہ است نقل آن نایاب .

تاریخ ملّا حسین قاری - در افواہ مشہور است و کیفیت آن غیر معلوم .

منتخب التواریخ حسن بیگ در عہد ۱۱۶۸ھ تصنیف کردہ است بہ نظر نامہ نگار نرسید .

تاریخ سید علی - خواجہ اعظم نقل کردہ است شاید در ملک موجود باشد .

۱۱۶۶ھ خواجہ محمد اعظم دیدہ مری در تہمید واقعات کشمیر ص ۳ نام این تاریخ ذکر نمودہ است بقولش معلوم می شود کہ تاریخ ملّا حسین قاری قبل از تاریخ ملک جیدر چاڈورہ تصنیف شدہ بود .

۱۱۶۷ھ حسن ابن محمد التھاکمی شیرازی :

۱۱۶۸ھ البیاض فی الاصل لیکن از بیان ڈاکٹر صوفی در کشمیر جلد اول در بیان مخطوطات فارسی معلوم می شود کہ منتخب التواریخ مصنفہ حسن بیگ در عہد جہانگیر ۱۶۰۹ھ مطابق

۱۶۰۹ھ نوشتہ شد - یک نسخہ این کتاب در کابل نزد ایم غبار معرفت آریانہ جادہ ابن سینا زیر رقم ۲۳ یافت می شود : ۱۱۶۹ھ یک نسخہ ازین کتاب نزد مولوی محمد شاہ سعادت

ساکن محلہ نوہٹہ سری نگر موجود است . (کشمیر جلد اول)

تاریخ حیدر ملک^{۱۱۴۰}۔ در عہد جہانگیر شاہ مطابق رازہ ترنگنی ترجمہ
کرده است لیکن از خود ستائی و تعصب مذہبی سر اسر مملو است۔

بہارستان شاهی^{۱۱۴۱}۔ معروف بہ رازہ ترنگ مصنف آن از روی
شیعہ نام خود پوشیده داشته است۔ احوال آن نیز مطابق ترجمہ رازہ ترنگنی تا
عہد جہانگیر شاہ مشروح است لیکن از تعصب و خود ستائی نمائی نیست۔
میر شمس عراقی را ستایش از حد متجاوز می سازد۔

واقعات کشمیر^{۱۱۴۲} از تصنیفات خواجہ اعظم دیدہ مری است۔

۱۱۴۰ خواجہ محمد اعظم نیز ہمیں رائے متعلق ملک حیدر چادرورہ و تصنیفش ظاہر کردہ است

۱۱۴۱ تاریخ کشمیر است از آغاز تا ۱۰۲۳ھ مطابق ۱۶۱۳-۱۶۱۴۔ بقول اے۔ سی۔ سٹوری از عہد
مسلمانان در کشمیر مکمل بحث نموده است۔ نسخہ لمٹے ۷۵ در کتاب خانہ رائے پور نمبر ۲۹۷

(۲) ۲۹۷ (۱) ایٹے نمبر ۵۰۹ :

۱۱۴۲ خواجہ محمد اعظم دیدہ مری پسر خیر الزمان خاں کشمیری مجددی است۔ در سنہ ۱۱۳۷ھ مطابق
۱۶۸۹ یا ۱۱۰۲ھ مطابق ۱- ۱۶۹۰ پیدا شد۔ خواجہ اعظم شاگرد بلا عبداللہ و مراد بیگ

و کامل بیگ و میر لاشم و غیرہ است۔ در طریقت مرید با اخلاص ملامراد نقشبندی متوفی
۱۱۳۲ھ مطابق ۲- ۱۷۲۱ است۔ در سنہ ۱۱۳۷ھ مطابق ۲- ۱۷۷۱ از درد گردہ فوت

شد۔ خواجہ اعظم مزبور صاحب تصانیف کثیرہ بود۔ مویوسی۔ اے۔ سٹوری در پرتین
لٹریچر حصہ دوم ص ۶۸۳) کتب لمٹے ذیل را و منسوب کردہ است:-

۱- فیض مراد در سوانح حیات و اقوال پیر خود۔

۲- فوائد المشائخ در فقر۔

۳- رسالہ اصابتہ بالجبر۔

۴- تجربات الطالبین

(بقیہ بر صفحہ آئیندہ)

احوال راجه‌ها و سلاطین و تذکره حضرت اولیا و علماء فضلاء کشمیر مخطوط و مربوط بطور
اختصار و ایجاز تا عهد افراسیاب بیگ خان به عبارت ساده ضبط کرده است اهل
مل آن را پسند نمی‌دارند لیکن مفید اهل اسلام است.

تاریخ نافعی^{۱۷۴۳} - محمد زمان نافع تا عهد محمد شاه غازی احوال سلاطین
اسلامیه درج کرده است و ذکر حضرت شیخ حمزه قدس سره حالات میر حمزه کبری
به کمال توضیح و تشریح نوشته است.

تاریخ مولوی هدایت اللہ^{۱۷۴۳} تا عهد میر داد خان ضمیمه واقعات کشمیر
است ذکر سلاطین و حضرات مخطوط درج کرده است.

واقعات نظامیه^{۱۷۴۳} - مصنف مولوی نظام الدین محمد تا عهد دیوان
کرپا رام ضمیمه واقعات کشمیر است احوال سلاطین و تذکره حضرات دین به تتبع
خواجہ اعظم درج کرده است.

شاهنامه کشمیر - راجه سوکھ جیون در عهد خود از شعرا و وقت متین^۱
و نوید^۲ و سامی^۳ و توفیق^۴ و راجح^۵ و حسن^۶ و شایق هفت کس انتخاب کرده بر

{مسل} ۵- اشجار الخلد

۶- ثمرات الاشجار

۷- شرح کبریت احمر

مخطوطات واقعات کشمیر در اکثر کتب خانه های اور دپارتمان یافت می شوند.

۱۷۴۳ بقول ڈاکٹر صوفی (کشمیر جلد اول ص ۷۷ تهید) یک نسخہ این کتاب نزد مولوی محمد شاه
سعادت ساکن نوہٹہ سری نگر کشمیر موجود است ؛

۱۷۴۳ بقول ڈاکٹر صوفی مزبور یک نسخہ این کتاب نزد خواجہ غلام محمد نقشبندی احراری - جودی
خانیا سیدواری سری نگر موجود است ؛

نظم کردن تاریخ کشمیر را مورد ساخت و هر یک شاعر را یک یک حصّه تفویض نمودیم
که در تصنیف آن شروع کرده بودند سکه چون را چشمان از حدقه بیرون کشیدند اکنون
از تصنیف ملاؤفین قریب دو هزار بیت و از طبع زاد سامی تخبینا یک نیم هزار به نظر
می آید و از تصنیف عبد الوهاب شایق که تذکره اولیا ذمه او بود - قریب شصت هزار
بیت غیر منتظم موجود است باقی مفقود -

باغ سلیمان^{۱۱۴۶} - میر سعد الله شاه آبادی منظوم کرده است به متابعت
خواجہ اعظم حالات سلاطین و حضرات دین بطور اختصار و ایجاز تا عهد جمعه خاں ضبط

^{۱۱۴۵} این جز از شاه نامه در خانان میرزا غلام مصطفی مرحوم وزیر وزارت سری نگر موجود است
(ملاحظه کنید تذکره خطوط فارسی کشمیر جلد اول) *

^{۱۱۴۶} "باغ سلیمان" به حساب ۱۱۵۴ اعدادی دهد و غالباً همین سال آغاز این کتاب است
زیرا که ورود جمعه خاں در کشمیر بحیثیت ناظم در سنه ۱۶۸۴ شده است - یک خصوصیت
قابل ذکر در وجه تسمیه این کتاب "سلیمان باغ" این است که مؤرخین فارسی کشمیر را "باغ سلیمان"
می نامند زیرا که این سرزمین نزد ایشان محل ورود سلیمان علیه السلام است - نقول
"باغ سلیمان" در کتاب خانه محکمه ریسرچ اینڈپلی کیشن حکومت جموں و کشمیر و کتاب خانه
آصفیه حیدر آباد دکن یافت می شود - اوراق نسخہ ریسرچ لائبریری ۲۵۲ عدد
است *

^{۱۱۴۷} جمعه خاں هوک زئی یکی از ناظران کشمیر در عهد افغانان دران (۱۸۱۹-۱۸۵۲)
بود - بقول مفتی عزیز الدین مصنف "حسن التواریخ" جمعه خاں بیلرخ ۲۴ ماه شعبان المعظم سنه ۱۲۰۲ ه
(۱۸۸۷) کابل را به غزم پکھلی الوداع نموده در ماه رمضان داخل کشمیر شد جمعه خاں مسلسل چهار سال بر
صوبیداری کشمیر فائز بود - بالاخر در سنه ۱۲۹۳ ه بعارضه اسهال درگذشت - ادلاً در احاطه سید قمر الدین
خوارزمی (متوفی ۱۲۹۰ ه = ۱۸۷۱) مدفون شد بعد از نعش را به قفسه ها بردند *

کرده است۔ اہل ملل را مرغوب نیست۔

لُبُّ التَّوَارِیْخِ۔ ملا بہاؤ الدین تا عہد شیخ غلام محی الدین ^{۱۱۷۹ھ} احوالِ راجہا و سلاطین بطور اختصار ضبط کرده است۔

تحقیقات امیری۔ خواجہ امیر الدین یکھلیو ان حالات حکام و سلاطین و حضرات دین بہ عبارت خواجہ اعظم و مولوی ہدایت اللہ و مولوی نظام الدین محمد تا عہد شیخ محی الدین تالیف کرده است و غیر منتظم مانده است۔
منتخب التواریخ۔ منشی نراین کول تا عہد عالم گیر حالات راجہا و سلاطین بطور اختصار ضبط کرده متصفانہ گفته است۔

مجموعہ تواریخ۔ مصنف آں بیرل پنڈت کاپڑو۔ احوالِ راجہا و

^{۱۱۷۸ھ} یک نسخہ اناس در برلش میوزیم و دیگر در فرست پو جلد سوم ص ۹۵۷ (۵) موجود است

^{۱۱۷۹ھ} یعنی ۶۱۸۳۵ (۵۱۲۶۱) :

^{۱۱۸۰ھ} در سبب تالیف کتاب خود نارائن کول عاجز چنین می گوید حاصلش این است :-

”در سہ چہارم جلوس اعلیٰ حضرت شاہ عالم بادشاہ غازی مطابق سہ ہزار و یک ہصد و بیست و دو ہجری عارف خاں نائب دیوان صوبہ کتب تواریخ کشمیر مؤلف بزبان سسکرت کہ رازہ ترنگ می گویند بایں پیچیدان را گفت کہ ترجمہ ملک جید کہ بنا بر مبالغہ و طول کلام پسند طبایع خاص و عام نہ افتادہ بابت تاریخ کلہن پنڈت و مورخان دیگر کہ اعتماد را شاید مقابلہ کنند۔ و ترجمہ مزبور را بہ فارسی خالی از تکلفات متر سمانہ بقلم آورد تا طبع مطالعہ کنندگان ملال نیارد۔“ (درق ۳ و ۴)

^{۱۱۸۱ھ} یک نسخہ از ان در کتاب خادہ محکمہ ریسرچ اینڈ پبلی کیشن حکومت جوں و کشمیر و دیگر در کتاب خادہ سری رنیر سنگھ جوں موجود است :

سلاطین نازمان شیخ غلام محی الدین مطابق تاریخ خواجہ اعظم وغیرہ ضبط کرده است -
 و در بسط عبارت و رنگینی الفاظ و طوالت کلام روای فضل را مات نموده است
 لیکن محققان و منصفان نیست قصص و حکایات سر راہی درج کرده است همگی اہل
 ہنود را مغبہ و مرغوب -

گلزار کشمیر تصنیف دیوان کرپا رام کہ تا عہد بہاراجہ گلاب سنگھ
 مختصر و موزون بہ عبارت رنگین و الفاظ سنگین مع حالات زاید مبسوط است
 خلاصۃ التواریخ - میرزا سیف الدین بہ کمال عرق ریزی نسخہ رازہ رنگینی

۱۱۸۲ھ در ششہ و ۱۱۸۳ھ در لاہور مطبوع شدہ است - در ابتدا ششہ ۶ و در اتمام ششہ
 و ۱۱۸۳ھ درج است (پرشین لٹریچر سیکشن ۲ مولفہ سی - ۱۷ سٹوری ص ۶۸۶)
 ۱۱۸۳ھ یک نسخہ در کتاب نزد میرزا کمال الدین شیدا بی - ۱۷ صدر بلدیہ سری نگر و دیگران
 در کتاب خانہ جامعہ ایڈن برگ در فہرست مخطوطہ لمعے عربی و فارسی زیر نمبر ۲۳۳۲ موجود
 است - مطابق روایت صاحب کشمیر جلد اول ص ۵۸ میرزا سیف الدین دقیلغ نویس از
 ابتدا تا ششہ ۱۱۸۳ھ مطابق تاریخ کشمیر دریں نسخہ نمودہ است - اوراق ۷۱ - حجم ۵ x ۸
 سطور ۱۳ - ہر سطر سہ پنج در طول - نوشتہ در تعلق عمدہ - در آخر نام مصنف میرزا سیف الدین
 مع ششہ ۱۱۸۳ھ درج است - میرزا محی الدین برادر میرزا سیف الدین کار برادر خود جاری داشتہ
 بتاریخ ۲۲ اکتوبر ۱۱۸۳ھ ختم نمود -

۱۱۸۴ھ مطابق روایت ڈاکٹر صوفی (کشمیر جلد اول ص ۵۶) کتاب مزبور در سہ جزو است
 و بحقیقت مجموعی باین تفصیل ۶۰۴ صفحات دارد - جزو اول ۵۰ صفحات - جزو ثانی ۴۴ صفحات
 جزو ثالث ۱۰۰ صفحات و چیز التواریخ در ششہ ۱۱۸۵ھ مطابق ۱۸۵۷ء در عہد بہاراجہ زینیر سنگھ
 باختتام رسید - یک نسخہ در قبضہ مفتی محمد شاہ صاحب سعادت موجود است

را سر تو ترجمہ کنا بندہ مختصرے تا عہد مہاراج گلاب سنگھ مرتب کردہ است لیکن ابنای روزگار از مطالعہ آن محروم اند۔

دجیز التواریخ^{۱۱۸۴}۔ ملا عبد النبی غانیاری تا عہد مہاراجہ رنیر سنگھ مع تذکرہ حضرات مختصر مرتب کردہ است۔

تاریخ کشمیر۔ پنٹ دیارام کاتب مختصر و منظوم تا عہد مہاراج ۹ مرتب کردہ است۔

تواریخ کشمیر بزبان انگریزی

۱۱۸۵ء نادر دین باریا مسٹر دو صاحب احوال تدمی قلمرو مہاراج از بمبئی و کشمیر و لداخ وغیرہ مختصر و موزون ثبت کردہ است۔

تاریخ انس صاحب مسٹر انس چارہ سال کیفیت کشمیر تحقیق کردہ احوال سلاطین وغیرہ مختصر و موزون ثبت کردہ است۔

۱۱۸۵ء مراد از نادر دین بیر بر آف انڈیا تصنیف فریڈرک ڈیو صاحب - FREDERIC

DREW است۔ کتاب مزبور درشتہ ۶ باہتمام اڈوروسٹین فورڈ - EDWARD

STANFORD : لندن پبلشر گریڈیدہ است :

۱۱۸۶ء مراد از ڈی بی آف کشمیر تصنیف سیر و ایٹر لانس صاحب معتمد خصوصی نائب

السلطان ہند است۔ درشتہ ۶ کتاب مزبور باہتمام ہنری فورڈ در چاپ خانہ جامعہ آکسفورڈ لندن پبلشر گریڈیدہ است۔

حسن دہر مقام لانس صاحب انس صاحب نوشتہ است۔ شاید اس امر

مبنی بر عادت قوم است کہ مطابق تسہیل شان با انشا طریک می کنند۔ چنان کہ در تلفظ مروجہ کشمیریان است :

گلدستہ کشمیر - پندت ہرگوپال بزبان اردو تصنیف کردہ است و تا
عہد مہاراجہ زبیر سنگھ حالات راجا و سلاطین بہ کمال تعقب و جانب داری مختصر
گفتہ است۔ اہل مل آس را پسند نمی کنند۔ غیر ازیں حالات حکام و سلاطین کشمیر
در تواریخ امصار و بلاد دیگر مثل تاریخ رشیدی و تاریخ آئین اکبری و ناسخ التواریخ
و جام جہاں نما و غیرہ مشروح و مبسوط است۔

سنہ کشمیر

صاحب وقایع کشمیر رقمطراز است کہ در خط کشمیر تا عہد راجہ ماسنہ
ہفت رکیشتران مروج بود۔ وقتے کہ ریخن شاہ خلعت اسلام پوشید۔ سنہ
ہجری در تحریات و احکامات و معاملات معمول ساخت اما اسما و شہور در ملک

۱۱۸۴ھ در مطبع فارسی آریہ۔ لاہور سنہ ۱۲۸۳ھ چاپ سنگی گردیدہ است :

۱۱۸۸ھ یک نسخہ از اس در کتاب خانہ "سری زبیر سنگھ" جوں موجود است :

۱۱۸۹ھ سنہ "سپت رشی" یا لوک تا حال نہ صرف مابین۔ برہمن کشمیر منذ اول است
بلکہ در تمام علاقہ کوہستان جنوبی مثل چمبہ و کانگرہ و منڈی نیز باستعمال می رود (تمہید
راج ترنگنی جلد اول ص ۵۸ مترجمہ سٹاین)

پروفسور بوئر از حوالہ "الهند" ج۔ دوم۔ ص ۸ تصنیف ابوریحان بیرونی
ثابت کردہ است کہ آغاز سنہ لوک از یکم ماہ چیت شدی (نصف ماہ روشن)
از اختتام سنہ ۲۵ کالی یا بقول دیگر از سال ۴۶ - ۳۰۴۵ ق۔ م۔ شد۔

بقول سٹائن از آغاز دریافت سنہ لوک و قلع نویان ہند
بیانات خود را باین سنہ منضبط دارند۔ در کشمیر حساب سنہ لوک از ابتداء نصف روشن
ماہ چیت کردہ می شود۔ ازیں سنہ تا حال (۶۱۹۵۲) ۵۰۲۶ سال گذشتہ اند و اکنون
سال ۵۰۲۷ لوک جاری است (تمہید مزبور ص ۵۸) :

مشهور شد پس سلطان شمس الدین در عهد خود سنه کشمیری ایجاد نمود و
مبدأ آن از جلوس ریچن شاه سته ابدارع فرمود و اسما مشهور به زبان
کشمیری موافق سنه نیز در جردی معمول داشت چنانچه ماه حمل - و یک - ماه ثور ،
جیسمه - ماه جوزا ، مار - ماه سرطان ، شرارون - ماه اسد ، باد ریت - ماه سنبله
آشت - ماه میزان ، کارنگ - ماه عقرب ، مونجهر - ماه قوس ، پوه - ماه جدی
ماگ - ماه دلو ، پهاگن - ماه حوت ، چهرتر -

و نوروز این سنه در نیم ماه حمل به ذیحجه سودی سوم مقرر ساخت
و آن روز را سنوت نام نهاد که مردمان کشمیر مراسم آن روز مثل عیدین بجا
می آوردند - ماه قمری کشمیریان را با ماه قمری هندیان همگی سینرده روز مابقت
دارد و با ماه شمسی غالباً از بیست روز تا سی روز متفاوت یعنی ماه شمسی هندیان
هرگاه هارمی باشد اهل کشمیر آن را شرارون می گویند -

باید دانست که ایام های سال شمسی سه صد و شصت و پنج روز و سه

سنه نیز در جردی تاریخ فارسی مطابقت دارد مبدأ این تاریخ از اول پادشاهی یزدجر است
تعداد ایام سال یزدجر دایاں برابر سال رومیان است - لکن همراه راسی روز گیرند - پنج روز
در آخر اسفند از باده کنند و آن روز را تخمه مسترقه گویند (حاشیه اکبرنامه جلد دوم -

ص ص - ۵۱۱)

۱۹۱ سنوت بضم سین و سکون بقیه حروف و ذون غنه در کشمیری "بهار" را گویند ؛

۱۹۲ یک گهری مسادی ۲۴ دقیقه انگلیسی (منٹ) یا ۲۴ گهری مسادی یک ساعت انگلیسی

باشد ازین قرار یک سال شمسی به حسابیکه حسن نوشته است عبارت از سه صد و شصت و پنج
روز و شش ساعت و سی و شش دقیقه باشد و این خلاف آنست که موبی چند صادق علی در حاشیه اکبرنامه جلد
دوم ص ۱۱ نوشته است - نزدی یک سال شمسی عبارت از سه صد و شصت و پنج روز و پنج روز باشد ؛

۸۹۳

دویم هری معمول است و ایام های سال قمری سه صد و پنجاه و چهار یوم و بیست و دو گهزی
معروف و بیست و سه سال قمری را از کرده سال شمسی یازده روز شش گهزی کم و
زیاد می شود چنانچه در ایام های سال غالباً یک ماه اضافه می گردد و آن ماه
را ماه لود نام نهاده اند سلطان شمس الدین برای حفظ موسم و اوقات تخم ریزی
زراعت سال قمری را با سال شمسی تعدیل و مساوات نمود. بنا بر این حکم داد که
عرصه دو سال و نه ماه گذشته ماه لود با اسم همان ماه نهم از حساب ساقط سازند
یعنی دو ماه به یک نام و منع نمایند مطابق فرمان اوست کشمیری در حساب کتاب
و نوشت و خواند و عرس اولیا و غیره در ملک رواج کلی یافت لیکن مردمان کشمیر
موجب سلیقه خود در سنه که کور همگی آحاد می نوشتند و آن ساقط می کردند.
چنانچه بجز آن را بر پیشانی درخت ابرو و تعمیرات آن وقت موجود است زیرا که بر
ستون بت نامه گوید سلیمان سال پنجاه و چهار نوشته است حالانکه تا آن وقت
یک صد و پنجاه و چهار سال از سنه کشمیری گذشته بود یک صد ساقط کرد و همگی
پنجاه و چهار نوشته اند و قتی که زمان اختیار حکومت این دیار در دست شاهان
پشت افتاد آن با سنه کشمیری نسخ کرده سنه هجری و سنه جلوس خود مروج
کردند. اما اسما و شهر عربی در سنه عوام مشتهر نگشت تا حال زمینداران این
جا اسما و شهر بر زبان کشمیری متعین می دارند.

از ابتدای عهد سنان لاهور باز سنه بکر می درین ملک رواج یافت
حال احاب هندیاں و کشمیر باین خلط ملط می رود. مردم عموم را این قدر لیاقت نیست
که ماه لود ساقط کرده حساب خود برابر می دارند. لهذا در سال سوم بابت ماه لود نفور
و تصور و اذیت می شود خصوصاً در بعضی مایل های آستانه جات که به حساب کشمیری

۸۹۳ تا نزد مولوی محمد صادق علی سال قمری عبارت از سه صد و پنجاه روز و بیست و دو گهزی باشد.

مقرر اند بسبب عدم اسقاط ماه نواد اختلاف سخت واقع می شود که منجر به خصومت می گردد. بنا بر این باب آیت الله سکر که منجم کامل بود موجب حساب تاریخ مطابق قاعده اصلی سده شمیری استخراج کرده است که هرگاه در تیلخ اصلی فتور افتد بر تیلخ هندیان مثل سازند بوجهی فرقی نخواهد شد چنانچه نام نگار عرصه سی سال امتحان این قاعده نمود گاهی مخوف شد. بعضی مردم جهول بنا بر تعصب آن را پسند نمی دارند.

میله عرس حضرت شیخ الاسلام	۵۶۲۶	گرگانه طرح ۱۱۹۳	میله عرس حضرت هردی پیشی	غره پوه	کاتیک زونه طرح
میله بابا نصیب الدین غازی	۱۴	جید گت طرح اول	میله عرس زین الدین پیشی	۱۲ دپک	پهتر زونه طرح چهاردهم
میله بابا حنیف الدین در مینگام	۸	چهره طرح زونه پنجم	میله میر بابا جیدر تولونه	۸ بادیت	ساون زونه طرح دهم
میله شوگ بابا صاحب پانپور	۶۱	گرگانه طرح هشتم	میله عرس بابا پیام الدین پیشی	۳ دپک	پهتر زونه طرح پنجم
میله عرس ابٹ مالو صاحب	۱۷	براه گت طرح یازدهم	میله عرس شیخ بهاد الدین گنج بخش	۳ جید	چیت سودی پنجم

۱۱۹۳ گت کچھ رگت در کشمیری معنی تاریکی و کچھ معنی پانزده روز) که به هندی اوراکشن کچھ و دوی نیز گویند عبارت از تاریخ پانزدهم تاسی ام بابت دهم همراه فری هندی باشد که ایام تاریکی است و مقابل او زونه طرح (زونه در کشمیری معنی هفتاب و طرح مثل سابق) یا شکل کچھ باشد است که از تاریخ اول ماه هندی تا تاریخ چهاردهم باشد.

خانه های کشمیر

در سالف زمان ساکنان این گلستان خانه های دو آشیانه و سه آشیانه و پنج آشیانه از چوب ^{۱۱۹۵} تراشیده به کمال منانت تعمیر می کردند. اما در واقعات آتش تباہ می شدند انگاه خانه دو طبقه همگی از سنگ و خشت برافراشتند و به حادثه زلزله ویران گشتند. پساته به تندبیر میزراحی در کاغذی نموده های سه آشیانه و چهار آشیانه دار مرکب از چوب و سنگ و خشت برافراختند تا که از آسیب زلزله و آتش کم تر ضرر می دیدند از آن باز همیں مروج است و طاق های غرقه و پنجره و بنای حمام و فرش بوریا از مخترعات میزراحی ^{۱۱۹۶} است و بام خانه های این جا و طرف سلامی دار می باشند و در میان شهر بام خانه ها را اول تخته نشانیده بالای آن نوز فرش گسترده خاک می ریزند و در اطراف دوات خانه های دو طبقه و سه طبقه از خشت تمام اکثر تعمیر می سازند که در طبقه سفلی چهار پا و در طبقه اوسط بود و باش خود و در طبقه بالا اسباب زمستانی و اثاث می گذارند و بام داران خس پوش می سازند

سفاین کشمیر

کشتی های این دیار به چند قسم می باشند که به سواری آن ها از اننت ناگ تا باره موله میان بهت می گذرند و بابت بار برداری و غیره سیاحت و تماشا در میان تالاب دُل و اُلر و غیره بسیار بکار می آیند. از آن جمله :-
قسم اول - لَره ناو - که طول آن از سی در عه تا چهل در عه و عرض چهار پنج

۱۱۹۵ هـ بنائے خانه های از چوب در عهد جهانگیر نیز در رواج بود (نوزک جهانگیری ص ۳۰۳)

۱۱۹۶ هـ واقعات کشمیر ص ۸۲

۱۱۹۷ هـ دریں ایام "لوئس بوٹ" (کشتی خانه نما) انگلیسی یکی از قسم نرئی یافته (بقیه بر صفحہ آئنده)

درعه می باشد و طرف نوکدار از سطح آب بالا می ماند. و در میان آن بقدر قد آدم آشیانه یعنی سقف مرتفع سازند و فراز آن آشیانه یا در زیر آن حکام و سلاطین می نشینند و از دو جانب ملازمان پهل و پنجاه کس نشسته به مجراها منتهک ساخته می دوانند.

قسم دوم - برنده طول آن از بیت درعه تا سی درعه و عرض سه چهار درعه می باشد و بر نوک آن بنگله مربع گنبد دار مثل گنبد جنیان تیار می سازند که حکام و سلاطین در آن می نشینند و در ضمن آن تا نوک دوم ملاحان نشسته در آب می دوانند از کرده قسم اول بزودی می شناید. پس دو کشتی خاص برای سلاطین و حکام است نقطه -

قسم سوم - دو نگه طول آن از بیت درعه تا سی درعه عرض سه چهار درعه تخمیناً می باشد که برای سواری و بار برداری مقرر است و در میان آن یک نشیمن (مسلسل) "کُره ناؤ" (کُره بمعنی خانه و ناؤ بمعنی کشتی) است. بانی و مسرکین راؤ انگلیسی است (کشیران سن لائٹ اینڈ شید مصنفه ریو-سی-ای ٹنڈیل بکو-چاپ سبیل لی بروس اینڈ کمپنی لندن ۱۹۲۲ ص ۱۷۸) :

مولوی محمد حسین آزاد در دیار اکبری ص ۱۱۲ می نگارند که اکبر بادشاه چون بمرتبه اول به کشیر رسید از ملاحظه کردن کشتی های این جا خوشنود شد. حکم داد که آئنده کشتی با بطرز بنگال ساخته شوند. در چند روز دریائے کشیر ازین قسم کشتی ها پر شد. از آئین اکبری معلوم می شود که در آن ایام هم تجارت کشیر منحصر به کشتی ها بود.

۱۱۹۵ هـ بنگله لفظ انگلیسی بمعنی "کوشک" :

۱۱۹۹ هـ ڈاکٹر صوفی (کشیر جلد دوم ص ۵۸۷) تخمینہ بار برداری ڈونگه قریب ۲۰۰ من ہندی کردہ است :

خاص برای نشست گاه خاصان مخصوص می دارند و بر دو جانب نشین دو صندوق
تخت بند کرده برای اسباب می گذارند و خدمت گاران بر آن می نشینند و از یک سمت
آن متصل صندوق برائے مطبخ مکان مقرر است و بر دو نوک آن ملاحان نشسته
کشتی را به مجدافها متحرک می سازند و بالای آن بام سلامی دارد بقدر قامت حسب
مناسب مرتفع می باشد که از بوریا یا پوشیده می دارند و ملاحان در میان آن همیشه
بود و باش نمود می گذارند - فقط -

قسم چهارم - شکاری و آن به ترتیب و تقطیع دونه گیاهی باشد - نصف
کم جای مطبخ و غیره بدستور -

قسم پنجم - شکاری خورد و آن برای آمد و رفت متفرقه بوضع دونه گیاهی
صندوق و مطبخ می باشد و درین آن پنج شش کس و دوسه نفر بانجیان می نشینند
و بعضی خورد تر از آن می باشد همگی دوسه کس در آن می نشینند -

قسم ششم - بهشتی که همگی برای بار برداری بهیمه و شالی و غیره اشیا
می باشد و آن سه گونه است کلان - اوسط - خورد - اما بهشتی کلان طول آن از
چهل دره تا پنجاه دره و عرض آن پنج شش دره نوک های آن کشاده که از
یک جانب کشتی سلامی دارد است و در زیر آن دوسه حجره که بانجیان^{۲۰} برای بود و
باش و اثاث نمود می دارند و سمت دیگر برای برداری معتر می گذارند - و در میان
آن از یک نیم هزار من تا دو نیم هزار من پخته بار می کنند -

۲۰ بانجیان جمع مانجی یعنی ملاح و کشتی بان - در کشیری این لفظ "مانز" به نون غنة تلفظ می
شود - این قوم نسب نامه خود را بحضرت نوح علیه السلام می رسانند - کشتی که در و سکونت
می کنند به "ارک" (کشتی نوح) نسبت می کنند - (کشیرج - دوم - ص ۵۸۴) - شماره کنایه
در کشیر در کشتی بود و باش می کنند به سی و دو هزار نفر تخمینه کرده اند :

بهتری درجه اوسط نیز بهمین وضع می باشد. اما از یک هزار من تا یک نیم هزار من باری تواند برداشت بهتری خورد نیز بدین نوع می باشد. اما از دو صد من تا یک هزار من بار بردارد که آن خره واری می گویند و در میان این روشی با نجیان همیشه سکونت می دارند.

قسم هفتم کچو که همگی بابت بار برداری است طول آن از پشت دره تا ده دره و عرض تا ده دره از بام و صندوق با معرا از پشت من تا یک صد و پنجاه من باری تواند برداشت.

قسم هشتم که ناؤ که بسیار خورد می باشد تا بیست من باری تواند برداشت. برای شکار ماهیان و برداشتن سنگار یا و غیره بکار می آید و آن را کم ناؤ هم می گویند.

قسم نهم - ذنبه ناؤ خور و در در میان آن دو کس می نشینند و برای فروختن ترکاری و میوه جات و غیره با نجیان میر بحری را بهار می باشد.

قسم دهم - بندوق شکاری که در میان آن همگی دو کس می نشینند و نوک های آن نازک است که بر جبهه نوک آن همگی جای گذاشتن بندوق می باشد و در میان آن شکار مرغان آبی می کنند که به یک ضرب بندوق ده بیست مرغ شکار می کنند و آن بندوق کلا می باشد فقط.

قلعه جات کشمیر

در خطه دلپذیر راجا بساطین پیشین قلاع سنگین و حصه متین بسیار استوار کرده بودند به تطاول زمانه همه را معدوم شدند از آن زمانه نیاید بعضی حصن پیشین که تا حال موجود است ایراد کرده شود.

قلعه سیر - در ۱۵۵ گایوب را به شوک شهر سیر در پرگنه کها در پاره آباد
ساخت و حوالی شهر مذکور قلعه شهر پناه در غایت منانت و استواری احداث
نمود. اکنون شهر و قلعه معدوم -

قلعه آهینین پرپور - راجه لادانت در پرپور از خشت های آهینین
که به ملاط سرب چپانیده بود - قلعه آهینین استوار نمود - اکنون مردمان آن جا
زمین کاویده خشت های آهن می کشند -

قلعه ناکام - از تعمیرات راجه بالادانت -

قلعه نیش - از تعمیرات چیت بجا پید -

قلعه باجک - از تعمیرات ۱۲۰۳ -

قلعه گلنه گیر - از تعمیرات گلنه چند در در پرگنه لار در ۱۲۰۵ هجری -

قلعه سله - بلاد چند پرگنه که چند در موضع سله پرگنه دچین پاره

در ۱۲۰۶ هجری -

قلعه سوپور - از تعمیرات ریگی پیک بود - عطا محمد خان تجید آس نمود -

در ۱۲۰۴ هجری به سبب زلزله منهدم شد -

قلعه ناگزنگر - اکبر پادشاه در ۱۲۰۸ هجری ۹۹۶ هجری شهر ناگزنگر با سواق و دکانین و

کوئهی های رنگین و دولت خانه خاص زیر دامنه کوه ماران احداث فرمود و حوالی

۱۲۰۱ هجری بنا به شهر سیر از راه ترنگنی محقق شد -

۱۲۰۲ هجری (۴۷۵ - ۴۷۸) : ۱۲۰۳ هجری (۴۷۱ - ۴۷۴) :

۱۲۰۳ هجری البیاض فی الاصل : ۱۲۰۵ هجری ۶۱۱۵۵ : ۱۲۰۶ هجری ۶۱۲۲۳ :

۱۲۰۷ هجری ۶۱۸۸۵ : ۱۲۰۸ هجری ۶۱۵۸۷ :

۱۲۰۹ هجری کوئهی با جمع کوئهی منی معنی کوشک عالی شان :

آن قلعه شهر پناه موسوم به قلعه ناگزنگر نژاده سال ترقیص نمود این ابیات بر سر دروازه جنوبی آن منقوش است تاریخ

بنائے قلعه ناگزنگر شد به حکم پادشاه داد گستر
سرشادان عالم شاه اکبر تعالی شانہ اللہ اکبر
شہنشاہی کہ در عالم مثالش نمود است و نخواهد بود دیگر
کرد و ز لک از مخزن فرستاد دو صد استاد ہندی جملہ چاکر
نکرده هیچ کس بیکار اینجا تمامی یافتند از مخزنش زر
چل و چار از ظهور پادشاهی ہزار و ششست تاریخ پیہر

ایضا

بنائے قلعه ناگزنگر به عون اللہ به حکم حضرت ظل اللہ اکبر شاہ
اسعی خواجہ محمد حسین گشت تمام حقیر بندہ از بندہ ای اکبر شاہ
بقای دولت این شاہ تا ابد باد بحق آشهد ان لا اله الا اللہ

سال ۱۰۱۱ھ کہیں برادر قاسم خاں میر بحر است سال پنجم جلوس عرش آشیانی ہمراہ معتمد بیگ خان
از کابل آمدہ شرف ملازمت دریافت چون میان غنی خان پسر خانان و جید محمد خاں آشتی بیگی
کہ خانان ہمدرد را بہ کابل گذاشتہ بود تا سازگاری ہم رسید پادشاہ فرمان طلب بہ حبس
محمد خاں آشتی بیگی فرستادہ ابو الفتح برادر زادہ خانان را بہ کابل برائے کمک غنی خاں روانہ
فرمود نام بردہ باتفاق مومی البیقین کابل گشت و چندے در آنجا گذرانیدہ باز بجنو رسید
در سفر کشمیر در رکاب پادشاہی بود چون در راستی و درستی کہ بتا بود ساز موافقت باہمزاج
عرش آشیانی کوک شد آخر بخدمت بکادل بیگی سر فراز و بمنصب ہزاری ممتاز گردید۔

سال پنجم چہائیری چون حکومت صوبہ کشمیر بہ خاش خاں برادر زادہ او (کہ مرزبان
اودیشہ داشت) مقرر شد۔ پادشاہ او را تا رسیدن اشتم خاں بہ بندوبست صوبہ موزور روانہ
فرمود سال ششم بجنو رسیدہ دولت پا بوس یافت و او آخر میں سال مطابق (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

بهاراچه گلاب سنگه ترمیم آن شروع کرده بود. اما چنان که بعد سه چهار سال فرو ریخت.

قلعه شیر گره. امیر خاں جوآن شیر در ۱۱۸۷ هـ آباد نمود. بهاراچه گلاب سنگه و زمیر سنگه در تعمیرات آن بسیار ترقی فرمود. اکنون دارالسلطنت کشمیر در آن جاست. زمیر سنگه آن را زمیر سنگه گره نام نهاد.

گدھی کٹھائی. در ۱۱۸۷ هـ امیر جوآن شیر ترمیم نمود. گدھی بیروه. در ۱۱۸۷ هـ لعل محمد خاں تعمیر ساخت و در ایام بناوت در آن بنا خصوص گشت.

گدھی بیروه. بمحمد الله خان استوار نمود در ۱۲۱۹ هـ به حادثه زلزله فرو ریخت.

مستقل. ۱۰۲۰ هـ رخت زندگانی بر بست. فرزند می از نماند. پادشاه در بهار گلگیر نامه می نویسد که کوسه بود (تاثر الامر و جلد اول ص ۶۴۱ و ۶۴۲) ۴

۱۱۶۰ هـ. پنچین بارخ امیر آباد و تعمیر جدید سود لانک (سونه در کشمیری زرو لانک جزیره) در کلاب دل از یادگار همیں امیر خاں است (چهار گلزار کشمیر ص ۲۳۷)

۱۱۷۲ هـ. ذکر معروفی در کشمیرج ۱، ص ۳۱۴) در انتساب نام زمیر سنگه گره به بهار اچه هری سنگه موجود غلطی کرده است ۴

۱۱۸۲ هـ. سال ۱۱۳۵ هـ غالباً از سهو کاتب است زیرا که دریں ایام کشمیر زیر فرمان پختا نیه بود و امیر جوآن شیر از صوبیداران عهد افغانه در آن است که مدت حکومت

شان در کشمیر از سنه ۱۱۶۶ تا ۱۲۳۵ مطابق ۱۶۵۲ تا ۱۸۱۹ بود اغلب ایر است که تعمیر گدھی کٹھائی در وقتے مابین ۱۱۸۱ تا ۱۱۹۰ هـ (که مدت حکومت امیر خاں است در کشمیر) واقع

شد ۴ ۱۱۷۳ هـ ۶۱۶۶۴ ۴ لعل محمد خاں خشک ۴ ۱۲۱۹ هـ ۶۱۸۸۷ ۴

گلدهی شیوه پوره منصو نضال در آیام بغاوت خود آباد ساخت -
 قلعه کوه ماران در ^{۱۲۱۶} ۱۲۱۶ عطا محمد خان در تعمیر آن کوشش بسیار نمود و در
 حکومت مستغاره شیخ امام دید و از اوج نگه - سنگه در میان آن متحصن گشت بنا بر آن
 مهاراجه موصوف در استحکام و مرمت آن سعی بسیار نمود -
 قلعه باره موله - سردار عطا محمد خان در آیام بغاوت آباد نمود بحادثه زلزله
^{۱۳۰۳} ۱۳۰۳ فرو ریخت -
 گلدهی اوڑی سردار هریر سنگه در ^{۱۲۱۹} ۱۲۱۹ تعمیر آباد ساخت -
 قلعه مظفر آباد - مظفر خان بمبه آباد کرده است -

بت خانه های کشمیر

در زمان باستان راجه های دوران بت خانه های فراوان در میان پیر گلستان
 آباد کرده بودند - از آن جمله بعضی ها از دست سلطان سکندر رسمار شده - بعضی ها
 بطوارق زمانه فرو ریخت - میرزا جید در تیلخ رشیدی می نگار دک در عهد من دو
 صد و پنجاه بت خانه متین و سنگین از عجایبات روزگار در ساحت کشمیر موجود
 بود - من جمله آن های زمانه علامات و امارات بعضی نیایش کده عبرت افزاست
 کیفیت آن مختصر یاد کرده شود -

مار ماندی شور - راجه رام دیو در ^{۱۲۲۵} ۱۲۲۵ کلجوگ بر کرپوه مثن آباد کرده بود

۱۲۱۹ ۱۲۱۹ ۶۱۸۲۱

۱۲۱۸ ۱۲۱۸ ۶۱۸۸۵

۱۲۱۸ ۱۲۱۸ ۶۱۸۱۲

۱۲۲۵ ۱۲۲۵ ۲۹۴۶ - ۳۰۰۵ ق م - ذکر سٹین نسبت این بت کده چنین نوشته است :-

تقریباً یک میل جنوب با مروز ما به پرستش گاه بزرگ مارنند

که از زمان قدیم تا امروز متبرک به شمار می رسیم - این بت خانه (بقیه بر صغیر دیگر)

تعمیر آں نہایت حیرت افزا است۔ میرزا حیدر در تاریخ خود توصیف آں بت کده
بایں عبارت نوشته است کہ در عمارت آں در زیر و زبر سنگهای تراشیده
است چنانچہ مطلقاً ملاطہ در مے نیست بے کچ و مساروخ سنگ را بالای ہم دگر

(مسل) بہ سبب یک چشمہ عالی شان کہ بنا بر روایات قدیمہ بدو حقہ پہلا و کملا
منقسم است خصوصیتے بزرگ دارد۔ یک ردایت مذہبی بنود این ہر دو را
بہ پیش معبود آفتاب یعنی ماتند منسوب کردہ است۔ معبد مذکور
وقتا فوقتا محل ازدحام زائرین است و در سائر ہند شہرت دارد۔
ماتند در حقہ خوبی کشیر ضلع اسلام آباد (اننت ناگ) واقع است۔
شک نیست کہ مقام مذکور برائے تعمیر آں بنا براہمیت خاص منتخب گردید۔
کلمن دین الفاظ اور استودہ است۔

”عجوبہ روزگار۔ ماتند مع دیوار ہائے فرخ وسیع۔ در میان
احاطہ بزرگ“

آثار و بقایائے این معبد اگرچہ از زلازل و امتداد زمانہ تباہ شد
لیکن تاہم یک نمونہ عمدہ از فن تعمیر قدیم کشمیر است۔ اکثر سیاحان یورپ
در تعریف و توصیف آثار ماتند پرداختہ اند۔

اہمیت ماتند ازین معلوم توں کرد کہ راجہ کیلاش در وفات یافتن
زیر دیوار ہائے این معبد شادمانی محسوس کردہ (۶۱۰۸۹) بمچنین پسر مے
ہرش اورا تعظیم بسیار می کرد۔ در عہد کلہن صحن و دیوار ہائے فرخ و
عالی شان ماتند بحالت تفصیل استعمال می شد۔ لہذا ذنیہ در عہد خود
نزد ماتند نہرے جاری کرد و سلطان زین العابدین بقول پنٹت جو زراج
ادرا باز مرمت فرمود :

(بقیہ بر صفحہ آئیندہ)

گذاشته اند بہ حد سے تنگ درز کہ کاغذ درمیان اونمی رود۔ و طول ہر سنگ از
سہ گز تا ہشت گز و حجم آن یک گز و عرض آن از یک گز تا پنج گز کہ عقل بر آوردن
و بر عمارت بر آوردن البتہ امتناع می کند۔

اکثر آن بر یک طرح واقع است مخلوط و مربع مخلوط و مربع کہ ارتفاع
آن در بعضی مواضع تا سی گز باشد و ہر ضلع آن کمابیش صد گز و در طرف دروں
ستون ہا گذاشته در بالای ستون مفر شہا کلمہ مربع نہادہ و بر بالای آن بغلیہا مانده۔
اکثر ستون و بغلیہ بہ التمام از سنگ یک پارہ و مدار طاق ہا بر ستون ہا گذاشته و
عرض ہر طاق از سہ گز تا چہار گز باشد و پیش طاقی در دالہ دار دریاں جانصب

مجلس نام قضیہ مانند اکنون (۶۱۸۹۹) بنام پرگنہ ٹن زندہ است۔ جو نواح

ادرا مارٹندیش گفتہ است۔ ابو الفضل در آئین اکبری ص ۱۰۰ ذکرہ بت کدہ

ٹن چاہے را نیز ذکر کردہ است کہ نزد مسلمانان کشمیر بچاہ ماروت و ماروت

شہرت دارد۔ (این شہنت جو گرانفی آف کشمیر ص ۱۷۴ تا ۱۸۲)

پندت آر سی۔ کاک در قدامت بت کدہ مزبور چنین می گوید :-

”بنا بر مشکو کیت کلن در ذکر ماتندی شور تباریخ منسوب ہستی

غیر یقینی شدہ است۔ اغلب این است چنانکہ از طرز تعمیرش ہویدا

است۔ بنیاد ایتند از دست راجہ اللات تپہ در وسط قرن ہشتم میلادی

نہادہ شدہ است (این شہنت مانو منٹس آف کشمیر ص ۱۳۵)

قریباً ہمیں ٹے جزر کنگسم نسبت بایں تخانہ اظہار کردہ است چنانچہ گوید :-

بنائے ماتند از دست راجہ مانا دیتہ نہادہ شد لیکن تکمیل احاطش

از دست اللات تپہ شد۔

(حاشیہ این شہنت جو گرانفی آف کشمیر ص ۱۷۷)

کرده و درون و برون طاق ستون ها گذاشته و چهل گز و پنجاه گز بلندی آن
 بغچه و متفرس یک پاره بر بالای آن چهار ستون سنگ یک پاره گذاشته. این که
 پیش طاق درون و برون شکل دو ایوان داشته باشد هر یک سنگ یابد و سنگ
 پوشیده شده. ایوانی را طول بدست گز و عرض هفت هشت گز و سر ایوان که سنگ
 یک پاره است متفرسها و منبسطها و شرف و سگ دندان و پس پوشها و پیش
 پوشها همه متفرق به نقوش و تصاویر که بر شرح راست نیاید و بعضی صورت ها
 بر هیأت خنده و گریه ساخته اند که کس حیران ماند و در میان کرسی عالی از سنگ
 تراشیده و بالای آن گنبدی به تمام از سنگ چنانچه در شرح او تقریر عاجز و
 بیان اوقاص است در عالم این چنین عمارتی دیده و شنیده نشده چه جای
 صد و پنجاه بت خانه دیگر که در ملک موجود است فقط.

راجہ اللغات در ایام راجگی خود آن بت کده را مبلغات کثیر صرف
 کرده مرمت نمود و به طلا تنیع فرمود. سلطان سکندر ^{۱۲۶۱} در انهدام آن یک سال
 کارخانه جاری ساخت و دیوارهای آن فرو ریخت. اما در انهدام اصل بت خانه
 درون عاجز آمد. عاقبت خوف آن از هینرم پر ساخته آتش افروختند و
 تصاویر آن در هم بر هم کردند. نام نگار آن عبرت خانه معاینه کرده بر بعضی ستون ها
 تنیع طلا هنوز اثر می داد.

وزیر البیشری ^{۱۲۶۴} - راجہ وزیانند در اوایل کلوگ ^{۱۲۶۳} ۳۳۴ تعمیر آن کرده

۱۲۶۱ (۱۳۱۶ - ۶۱۳۹۲) ۶

۱۲۶۲ مرکب از ۶۵ دایشور سنکرتی. ۶۵ یعنی فتح دایشور یعنی خداوند. تصبیه ۶۵۳ بر در
 دیواره که تاحال در کشمیر جنوبی بر فاصله پنج میل از اسلام آباد واقع است مخرب وزیر البیشری
 برنامه ہیں بت کده آباد است. مسٹر ستاین (دین شینٹ) جوگرافی آف کشمیر ص ۱۶۳، ۱۶۴ در
 ۱۲۶۲

بود سه صد درع ارتفاع داشت در جوف گنبد آن گاهی بطلمس معلق ایستاده
بود که کالبد او از فلزات صنعت کرده بودند ده لک اشرفی در تلمع قبه آن
صرف شده بود. اهل هندو آن بت کده را نهایت متبرک می دانستند. راجه
دنتی در ماد در عهد خود آن را مرمت نمود سلطان سکندر بر انهدام آن متوجه
شده بهنگام شکستن از سنگ های آن شعبه را بر نهاست هندو آن را حمل به
کرات معبودان خود می کردند تا که از بنیاد آن سنگی ظاهر شد که بر آن منقوش
بود. (بسم الله منتری نه نشند ذریه البشری) یعنی بسم الله افونے
است که ویران می کند ذریه البشری را. سلطان سکندر از سنگ های آن
(مسلسل) تذهیف می نویسد:-

"قدیم تصبه که ذکرش در سابق رفت. در شکل وجه ایشور یا فوج برود
موجود به ظهور آمد. مقام آخر الذکر که تقریباً دو میل بالائی چکر دهر واقع
بود نامش از نیایش گاه قدیم "شیو وجه ایشور" می گیرد. این معبوده تا
باین وقت در وجه برود پرستیده می شود معلوم می شود که این مقام از عصر
قدیم کشمیر مرتجع عوام هنوز بود. همچنین ذکرش در کلین (راج ترنگنی کتاب
اول ص ۳۸ مترجمه سٹین) رفته است. روایتی که تعلق اشوک باین معبوده
ظاهر گشت. یک ثبوت پخته قدامت این است. اکثر مورخان کشمیر قدیم ذکر
این معبوده کرده اند.

۱۲۲۳هـ راج ترنگنی کتاب دوم ص ۶۱ مترجمه سٹین :

۱۲۲۴هـ (۸۸۳ — ۶۸۵/۶) :

۱۲۲۵هـ بتول سٹین (حاشیہ بن شنت جیوگرافی آف کشمیر ۱۹۵) اصل عبارت آن سنگ
این بود: "ایکاد شے شنتم و شنتم سیکندرم مهابل بنیم الله یت (بقیه بر صفحہ آئنده)

یابیش کدہ خانقاہ بنانا نمود کہ اس را دجاشتر خانقاہ می گفتند۔ ہمارا جہ گلاب سنگھ خانقاہ ویران کردہ بت خانہ خود بر لب دیوار آباد ساخت۔

زیشٹی شور۔ برقلہ کوہ سلیمان راجہ سندیمان درشتہ تک آباد کردہ است و درشتہ تک راجہ کو یاد ترمیم آں کردہ بود و درشتہ ب بار دوم راجہ

(سلسل) منقرین نہ مشنت و بجے شیراۓ۔

دینی و قرن یازدہم سکندر اعظم بج شیراۓ اتباع خواہد کرد۔ ظاہر اقبال اعتماد نیست۔ مزید برآں ڈاکٹر سٹابن در حدائق این کتبہ کہ بعد از واقعہ انہدام روداد محل شک قرار دادہ است بقول او موجد این عبارت غالباً یکے از قبیلہ باچہ بیٹ (عالم سنسکرت) بودہ است :

۱۲۲۴ م۔ از جیشٹیشور است یکے از آسماء و شوجی مجودہ اہل ہنود است۔ سٹابن (ابن شنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۵۶)۔ یہ بت خانہ نامہ روز مرجع خاص و عوام اہل ہنود است تعمیر این بت خانہ مابین محققان آثار قدیمہ موضوع بحث و مباحثہ است۔ جنرل آنتھم داغٹ کول اورا بہ زمانہ جلوکا (۲۲۰ ق م) منسوب کردہ اند۔ لیکن قول ایناں بنا بریں مقبول نیست کہ تعمیرش جدید معلوم می شود۔ و نیز روایتی کہ دیرین زمین دارد است محل شک و شبہ است۔

فرگوسن (صفحہ ۲۲۵ جلد ۱) مندر زیشٹی شور را از زمانہ جہانگیر ثابت کردہ است و دیرین منن بیان ش ہمیں طور است :۔ بت خانہ کہ مایہ بنیم تعمیرش بدست یک ہندو گننام بہ اعزاز شیوجی در شاہ بیسے مشرب حضرت محمد نور الدین عہد جہانگیر بادشاہ شروع کردہ شدہ بود۔ در ۱۶۹۰ء چنانکہ بریکے از دیوار شے کدہ می بنیم تعمیر مزید شے متروک شد۔ ۱۶۹۰ء و در سال تخت نشینی اورنگ زیب است۔ از ہماں وقت تا ایں دم بنائے یہ بت خانہ نامکس ماند۔ امروز یہ بت خانہ یکے از آثار لمکے بسیار قدیم و کشمیر بشمار می رود۔

جسویت کا ٹوٹر درشتہ نامہ خود ہسٹری آف دی مغل ایمپائر (بقیہ بر صفحہ آیندہ)

للقادوت مرمت آن نمود۔ چوں سلطان محمود در محن آن نماز پیشین خوانده بود بنا برین سلطان سکندر در انهدام آن تردد نمود لیکن بحادثه زلزله سنگ مداسفت آن شکسته شد۔ سلطان زین العابدین در ^{۳۲۶} سال پنجاه و چهار ستون سنگین و قابه سقف آن استوار نمود۔ چنانچه بر یک ستون دو سطر منقوش است۔ سطر اول۔ این سطر برداشت خواهد اکم بن مر جان سال پنجاه و چهار کشمیری سطر دوم معمار این ستون راجی ہستی زرگر پنجاه و چار۔ و نیز بر دیوار شمالی بر زردبان سنگین آن منقوش بود (دریں وقت یوز اسپ نام جوانی از مصر آمده دعوائی پیغمبر زادگی می کند۔ سال پنجاه و ^{۳۲۸} چار) و در حکومت گلاب سنگھ (مسل) راشائع نموده است باشندگان کشمیر از قوم یہود شمار کرده است۔ انتباس ذیل موبد این لئے است :-

دریں جامعوسلی نام عام است۔ از آثار قدیمہ کہ تا کنون دریں مرز بین دستیاب شدہ اند تاہید این نظریہ می شود کہ کشمیر باں از قوم اسرائیلی تعلق دارند۔ فی اشل اثریکہ بر کوہ بلند است تاہیں روز بہ نام "تخت سلیمان" خواندہ می شود۔

سیاح فرانسسی موسو برنیر کہ با دنگ زیب بہ کشیدہ شدہ بود بہت خانہ مذکور را از عمادات قدیمہ بر تخت سلیمان گفتہ است کہلین در راج ترنگلی (کتاب اول مصرعہ ۳۴) تخانہ مذکور حتماً از تعمیر گوہادت قرار داده است۔ در زمان ابو الفضل نیز ہمیں روایت مابین سکان کشمیر متداول بود۔ (آئین اکبری جلد دوم ص ۳۸۳) :- ۱۲۲۵ھ ۶۱۶۹ھ :-

۱۲۲۵ھ غلب است کہ یوز اسپ در اصل یوز اسف یا یوز اسپ بود۔ چوں در اطار فارسی حرف باء با حرف یاد با سانی مختلط می گردد، در محاورہ عوام از غلطی یوز اسپ شد۔ ابن ندیم (در فہرست ص ۳۴۵ مع حواشی فلوگل) می گوید :-
"نزد مخفین دریں امر بیج شکے نیست کہ ہل شرب" بدھ
را "یوز اسف" می گویند۔

مسعودی (در مروج الذهب ج ۴، ص ۴۹ چاپ پیرس) می نگارد :- (تقیہ بر صغیر دیگر)

اہل خلاف آن را محو کرده اند۔ ہنوز اثرش باقی است۔ شیخ غلام محی الدین گنبد آں را مرمت نمود۔ جہاں جہ نگار ب سنگھ نردبان کوہ را ترمیم ساخت۔

بیجی شور۔ ^{۱۲۲۹ھ} راجدہجی مطابق ۱۸۶۶ء در بیج بارہ بہ کمال رفعت و منانت آباد کردہ بود۔ سلطان سکندر ویران ساخت۔

بونی شور۔ ^{۱۲۳۰ھ} ندر آدت در مون ^{۱۲۳۱ھ}۔ ۹ آباد کردہ بود۔ سلطان سکندر ویران فرمود۔

مجلس { تحقیقا بیان کردہ اند کہ ایشان بر دروازہ نو بہار بہت کردہ معروف در بلخ) لوح دیدہ بودند کہ برو نوشتہ بود۔ "قول بود آسف است کہ در مائے بادشاہ مناجات سے خصلت اندیکہ عقل دوم نبرد و سوم مال"۔ کہتہ در فیلش بہ عربی نوشتہ :-

سر کرکے ایس ۔ خصات دارد محتاج در مائے شہاں نیست "۔ مرانا سید سلیمان ندوی (در عرب و ہند کے تعلقات" ص ۱۶۰، ۱۶۱ چاپ ہندوستانی اکاڈمی آباد، ۲۱۹۳۰) در تحقیق "فظ بود آسف" می نگارند :-

دریں امر متعجب نہ ہوں کہ مراد از "بود آسف" بدھ است۔ در فارسی قدیم بجائے دال ذال می نوشتند ۔ ایں بہت ایں لفظ بجائے بود آسف "بود آسف" گردید۔ بقول پروشور زخا و حرف "غ" دریں بنادر اصل "ستو" است۔ ایں لفظ از بدھی ستو "بود آسف" گردیدہ است۔

و آنکہ در کتاب مذکور است کہ "فخصے بود آسف" نام از سفر آمدہ دعوی پیغمبری می کرد۔ کلیتہ تحقیق نگشتہ است بقول دکتر صفوی کشمیر (جلد اول ص ۴۰) بود آسف خزر و چیشیت سفیر در زمان بدشاہ در کشمیر وارد گشت۔ قرن قیاس ایں است کہ بود آسف در اصل بود آسف (بدھی ستو) است۔ تاریخ شاہد کہ کشمیر تا طور اسلام مانند بلخ و بخارا و افغانی و ترکستان یکہ اندک از دین بودا یا شمارت و بسیکہ از دہارائے محمد لائے ایں دریں سرزمین بودند و بہت آسمی ہا ایں ہر دو چیزے دیگر موید ایں خیال است۔ روایتے عام کہ بود آسف در اصل حضرت مسیح علیہ اسلام بودند ظاہر و نصیحتہ است۔ ^{۱۲۲۹ھ} جہاں "یزید ایشری" است کہ مذکور شد۔ غالباً حسن از غلطی مکرر نوشتہ است۔ ^{۱۲۳۰ھ} مندر بمقوتیش یا موجودہ بمقوتیشور نزدیک خانہ ہندی کبشتن زیدہ

ہن کہ ہر کث در قع است از راج ترنگنی و بیلہ مت پوران معلوم می شود کہ بمقوتیشور از قدیم ترین زیارت گائے کشمیر است (دیت سنٹ جیوگرافی آف کشمیر ص ۲۱۱) :-

^{۱۲۳۱ھ} کدانی الاصل محل وقوعش در حاشیہ :-

ایشی شور - راجه سندیمان دوم در موضع ایشه براری آباد ساخت
سلطان سکندر منهدم فرمود -

بجیما دیوی - در موضع قبیله راجه سندیمان آباد کرده بود -

میگه مٹ - از تعمیرات میگو^{۱۲۳۲}اچن در موضع بارسو پرگنه اولر^{۳۳}سسته بکرمی
دهاشتری - از تعمیرات پرور^{۱۲۳۳}سین متصل مسجد جامع بود - سلطان سکندر
مسما^{۱۲۳۳} کرده از مضار^{۱۲۳۳} آس بنیاد مسجد جامع معمور ساخت -

سده باوه شری - از عمارات راجه پرور^{۱۲۳۳}سین در صحن پیر حاجی محمد - مدفون
سلطان قطب الدین است -

کالی شری - از تعمیرات پرور^{۱۲۳۳}سین بود سلطان قطب الدین ویران کرده
از سنگ های آس بنیاد خانقاه محل^{۱۲۳۳}ی ترسیص نمود -

لوکی شری - از تعمیرات پرور^{۱۲۳۳}سین است در ضمن آس حمام های سلطان سکندر
مدفون شده - اکنون به گنبد بده شاه مشهور است - و در احاطه آس هزار سلاطین
اکشمیر حیرت افزا است -

پروریشور - از تعمیرات پرور^{۱۲۳۳}سین متصل دولت خانه اکبر شاه به مقام
پوکره بل در و یادگار بود -

ویشورما - معموره پرور^{۱۲۳۳}سین به مقام در گجن بود - سلطان سکندر
برهم زد -

در و نس سوامی - آباد کرده پرور^{۱۲۳۳}سین در محله سوره - مدفون ملک
ریگی دار است -

۱۲۳۳هـ از ۲۲ قبل مسیح تا ۶۱۴هـ : پرور^{۱۲۳۳}سین دوم (۱۳۹-۶۷۹) :

۱۲۳۳هـ (۹۸-۶۱۳۷۳) : ۱۲۳۳هـ یعنی پیکری بل :

یوٹی شور۔ سنہ ۱۲۲۶ء کے کججگ از تعمیرات راجہ جلوک در موضع دانگت پرگنہ
 اور پریشمہ نراین ناگ تاحال موجود است۔ توصل سنگ ہای آن اصلاً معلوم
 نمی شود گویا از یک دُ سنگ مخلوقت محرز این شگرف نامہ خوب چراغ سوخته
 بر موق سینگی افروخته گذاشت قطرات آنک از محل وصل سنگ پوشیدن گرفت
 نتیجتاً شد کہ تمامی سنگا بہ ملاطہ آنک مضبوط شدہ است ساروخ و پیک باکل
 ہزارہ و دہیان آن سنگ بہرہ پیٹ (عجبہ روزگار است) متصل آن راجہ
 نرندرا دت پٹ بہت خانہ خورد آباد کردہ است۔

یادہشور۔ از تعمیرات راجہ رنات برکوه ماران در سنہ ۱۲۱۸ء بکرمی۔
 ہرتی شور۔ امرت برہما ز درجہ رنات در موضع امرت بھون آباد
 ساخت۔

بکرمی شوز۔ از عمارات راجہ بکرا دت متصل و چارہ ناگ بود۔ سلطان
 سکندر ویران کردہ از سنگ ہای آن مسجد و مدرسہ احداث نمود۔ علامات ہر
 دو هنوز موجود است بکرمی۔
 بمتی شوز۔ در موضع رٹ سون از تعمیرات بالادت سنہ ۵۶۳ بکرمی۔

۱۲۱۶ء ہماں بمتی شوز یا بھوتیشور است کہ مذکور شد :

۱۲۱۶ء ۳۴ — ۱۳۱۳ ق م :

۱۲۱۸ء (۱۹۱) — ۱۶۱۸ :

۱۲۱۹ء پنڈت آنند کول اہرنی برہما بجائے رنات زوجہ میگوہن (۱۳۶ — ۲۲ ق م)

نوشتمہ است۔ نیز پنڈت مزور بجائے ہرتی شور نام بت خانہ امرت بھون ی نویسد۔ بقول

آنند کول حالا بر مقام را "دانا بھون" می گویند (جوں اینڈ کثیریٹس ۱۲۶) :

۱۲۲۴ء (۶۱۰ — ۶۵۲) :

درب سوامی - در محلہ زینہ کدل سمت جنوب از تعمیرات در لب درون
بود بت شکن مسمار ساخت -

نریندری شور - در موضع تاپر - پرتاپ پید آباد کردہ بود - سلطان
سکندر برہم زدہ - زین العابدین سنگ های آرسد باید کھی تا سو پور صرف نمود -
۱۲۳۵ ہجری -

نریمھون سوامی - از تعمیرات چند را پید متصل مزار ٹھاگ بابا
صاحب معروف ۱۲۳۷ ہجری -

تاراپیٹ - راجہ تاراپیٹ متصل مسجد جامع آباد کردہ بود - سلطان
سکندر مسمار کردہ مسجد و در سہ پیش روے مسجد جامع آباد ساخت -

سورج ٹکھی - از تعمیرات راجہ للادت در موضع لنتہ پور بود سلطان
سکندر منہدم ساخت -
موکٹا کیشو - در موضع پرسپور ۱۲۳۵ ہجری بر بلند می کرپوہ للادت آباد نمود -

۱۲۴۱ ہجری پرتاپ پید دوم (۶۱۸۴ - ۶۱۳۴) - آئند کول بانی ہیں بت خانہ بریندر پر بھا ملکہ
پرتاپ پید نوشتہ است (جوں اینڈ کشیر ٹیٹ ص ۱۴۳) قریہ تاپر ۱۹۰۹ زده سیل از باہر مولہ
جانب سرنگد واقع است ؛ ۱۲۴۴ ہجری (۶۱۳۳ - ۷۴) ؛

۱۲۴۴ ہجری از ۶۸۴ لغایت ۶۶۳ - آئند کول محل وقوع عیش پائین نو کدل برکنر چپ دریائے
جہلم نشان دادہ است (جوں اینڈ کشیر ٹیٹ ص ۱۲۵)

۱۲۴۴ ہجری از ۶۶۴ لغایت ۶۷۳ ؛

۱۲۴۵ ہجری قریہ پنج میل از تولہ مولہ بطرف مغرب قریہ پرسپور کہ در زمانہ قدیم بنام پری ہاسپور
معروف بود واقع است - راجہ للادت بھ بزمانہ خود شہر پری ہاسپور آباد کردہ دار السلطنت
خود ساخت - در حکومت خود بیاضے از بت خانہ کے کہ تا اکنون آثار آنہا از زمین می برآید
تغیر نمود - بقول سٹاین (این شٹٹ جو گرانی آف کشیر ص ۱۹۴) (بقیہ بر صفحہ آیتدہ)

سی و دو لک و شانزده هزار توله نقره بفرق آن تبلیغ ساخت شد.

پیرایه کیشو متصل پیرپور للادات تعمیر کرده بود. هشتاد و چهار هزار پل طلای احمد بر قبه آن تبلیغ ساخت. تصویر مهاباد راه هیکل کلان درست نموده آن را بنفشان طلا در بر کرده بود. و در صحن ستون از یک لخته سنگ به طوالت پنجاه و چهار دست و بروایت بعضی پنجاه و چهار گز بفرق آن صورت گور و جی رسم کرده قایم ساخت و سی صد و بیست و هشت خردار شالی برنج را چهار هزار صورت بودده اوتار مصنوع کرده در میان بت خانهای پیرپور موجود داشت.

و غیر از این اشکال و تصاویر زر و سیم در آن جابجا نصب کرده بود سلطان سکندر هر دو بت خانه مسمار کرده سنگ های آن در سده بندی صرف نمود

۱۸۹۲ میلادی در یافت شد. حالا پیرگنه پیرپور از نام این شهر معدوم خبر می دهد کلین (راج ترنگنی - ترنگ چهارم - مصرعه ۱۹۴) نسبت پیرپور می نویسد که این شهر در خوبصورتی بر قامت گاه اندر (خدائے هند) چشم می زد. معابد تعمیر کرده للاداتینه بعض از دست جانشینانش راجه و یجراتیه و راجه زنتی و راجه شکر و راجه (از ۸۸۳ تا ۶۹۰) تباه کرده شد. (زین شنت جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۹۵)

۱۸۹۳ در راج ترنگنی بیان کلین این است :-

”اللاتیه (در مجسمه مکتا کیشو هشتاد و چهار هزار تونک توله)

زر داخل نمود“ (راج ترنگنی - ترنگ چهارم - مصرعه ۲۰۱)

۱۸۹۴ کلین از ذکر تعداد خاص خاموشی نموده است (ایضا مصرعه ۲۰۲)

۱۸۹۵ ویشنو (ایضا - مصرعه ۱۹۴) - (رب منود)

۱۸۹۶ ازین معلوم می شود که در عهد للاداتیه مکتا پیڈ مذہب بدھ در کشمیر اوج کمال بود.

و از بنیاد پری با سہ کیش و صندوق برآمده بر درتے از مس نوشتہ یافتند کہ بعد
 این قدر مدت با دم این بت کدہ سکندر نام پادشاہی خواہد بود و صورت بدھ
 اوتار خواہد شکست۔^{۱۷۵}

۱۷۵ انتساب انہدام بت خانہ پُر سپور و دیگر سلطان سکندر از دئے شواہد تاریخی محقق نہ
 شدہ است۔ خواجہ محمد اعظم و نائین کول باتفاق ہندیم بت خانہ مزبور پر سلطان سکندر کردہ
 اند۔ لیکن خلاف این ہر دو ملک جہ پادورہ کہ قریباً یک صد سال پیشتر از بنیان زیستہ است
 شکستن بت خانہ پُر سپور منسوب بہ ہرشس اندین عزتی کردہ است چنانچہ می گوید :-

”چنانچہ اکثر بت خانہ کے کشمیر را انہدام و معدوم ساختہ
 نوبت تخریب و شکست بت خانہ موضع پُر سپور رسید۔ بت با
 و شکستہ و بت خانہ با را برآد کردہ بودند کہ طاقچہ از میان دیوار
 ظاہر شد و دران طاقچہ صندوق پُر پوہین ظاہر گشت۔ و چون
 صندوق پُر ہا کردند لعل و یک شیشہ و کتابتے بخط قلم کشمیری
 دران صندوق پُر بود و مضمون کتابت آنکہ صاحب بت خانہ از
 منجہا تحقیق کردہ بود کہ بعد یک ہزار و پانصد سال شخصے با کشف
 کرامات از عراق آمدہ این بت خانہ را ویران خواہد ساخت و لعل را
 فروختہ خانقاہ میر رسید علی ہماں بنا کند۔“ تذکرہ کشمیر قلمی ص ۵۷

۱۷۶ اکر سمان (این شہنشاہ جیوگرافی آف کشمیر ص ۱۹۵) نیز در قبول کردن انتساب انہدام
 بت خانہ پُر سپور پر سلطان سکندر۔ و حقیقت این کتبہ شک کردہ است چنانچہ گوید کہ واقعہ
 انہدام بت خانہ پُر سپور شش صد سال بعد از تخریب بت خانہ مذکور واقع شد حالانکہ مطابق تخریب بایسنے کہ
 انہدام مزبور بعد عرصہ یا زودہ صد سال بعد از تخریب واقع شد۔ زیرا کہ باتفاق مؤرخان راجہ لکھنویہ بانی
 بت خانہ شش صد سال قبل از سکندر بودہ است بنا بریں (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

چتر اتما کیشویش شیشه ثنای کیشو - استر کیشو - هر سه بت خانه جیا پید^{۱۲۵۱} در
 اندر کوٹ^{۱۲۵۲} احدث کرده بود سلطان سکندر مسمار نمود - زین العابدین از سنگ های
 آن سد سوپور استوار فرمود^{۱۲۵۳} -

او تیل مندر - اجتا پید در پانور آباد کرده بود -

شیره و اس سوامی - در موضع مرلحه از تعمیرات اونتی درما -

مارگی شور - در موضع کوٹیر برگنه کوٹهار بر سر چشمه از تعمیرات راجه
 درناست^{۱۲۵۴} ملبوگ -

اونتی سوامی - در موضع اونتی پوره از تعمیرات اونتی درما -^{۱۲۵۵}

شیره مٹ - زیر دهن کوه اولر از عمارت ونتی درما از اونتی پوره
 پنج میل بالا -

پیر بها کر سوامی - در موضع زیون از اونتی درما ؟

جاده براری - از تعمیرات شیر درما از اونتی پوره یک میل بالا همگی دروازه
 موجود دارد -

بت خانه کلن - از تعمیرات شکر درما در برگنه لارست^{۱۲۵۶} هجری -

مجلس (صحیح این است که انهدام بت خانه مزبور آری بنا بر زلازل قدیمه یا بنا بر غفلت که
 از طرف مکان این دیار بر قبولیت نهیبا، اسلام سرزد شد به ظهور آمد ؟

^{۱۲۵۱} از ۵۵۵ تا ۶۸۸ ؟

^{۱۲۵۲} اندر کوٹ - جیا پوره نزد سنبل از تعمیرات همین جیا پید است ؟

^{۱۲۵۳} از ۶۸۸ تا ۶۸۵ ؟

^{۱۲۵۴} از ۸۵۵ تا ۶۸۸ ؟

^{۱۲۵۵} از ۶۸۸ تا ۶۹۰ ؟

^{۱۲۵۶} ؟

ہریشور و گئی شور۔ از تعمیرات شکر دریا در موضع پٹن تا حال موجود بود
 بہ حادثہ زلزلہ ^{۱۲۵۴} سنہ ہر دو فرو ریخت۔
 پرودہ گستی شور۔ از تعمیرات پرودہ گیت ^{۱۲۵۵} سنہ در محلہ خندان بھون۔

۱۲۵۵ء ۱۸۸۲ء

۱۲۵۵ء از ۱۲۹۷ء تا ۱۲۹۵ء۔ سکندہ بھون در حال خندہ بھون محلہ سرنگراست واقع بر کنار راست
 دریا کے جہلم ما بین نو کدل و عید گاہ۔ خندہ بھون از روئے قواعد صوتی اصلاً بذات از سکندہ بھون
 سنکرتی مانوذاست۔ جزو اول سکندہ بھون اشارہ بہ سکند گیت بانی "دھار" (بزبان سنکرت
 بنائے مقدس) مزبور است۔ خندہ بھون در ترنگ ہتھم مصرعہ ۱۵۷۲ بحیثیت مقام مذکور است
 کہ در انجا رانیان (سیگمت) راجہ سوسالافتیکہ باغبان ملک مقام سوزائیدن مردگان ماک شک
 سوامی موجودہ مالی سیمہ را غیر محفوظ ساخت۔ قیاس است کہ دیں جا در زمانہ قدیم میدان قراخ
 و دیمع باشد۔ بوقت موجودہ چنانکہ از غریبہ معلوم می شود بہ شمال مشرق و مشرق بسیار
 از زمین خراب و بے آباد افتادہ است۔ عموماً این مقام برائے گورستان مسلمانان استعمال می شود
 ہمیں نتیجہ از شری و فصں چہام ۱۲۳، ۱۲۸ کہ خندہ بھون را معسکر افواج شلح در زمان
 پر آشوب حکومت محمد شاہ (۸۶ - ۱۲۸۳ء) بار اول ذکر کردہ است می توان اخذ نمود۔

اغلب این است کہ "دھار" سکندہ بھون گوشہ ایست بر افتخام حصہ جنوبی محلہ
 خندہ بھون۔ چنانچہ تا امروز ما بین برہمان این دیار گوشہ مزبور بنام سکندہ بھون یاد کردہ
 می شود۔ مقام مزبور بعد طے ۲۵ گز راہ بازار شمال نو کدل می توان رسید۔ دیں جا بجانب
 چپ بنائے آستانی ملا محمد باصر استادہ است۔

رام چند ریشی پسر صاحب رام برہمن عمر ۶۰ سال بیان کردہ است کہ در عہد طفولیت
 یک آشنائے مے گورہ من داس بزرگ کہ در آن وقت مرے عمر رسیدہ بود برائے نیایش
 دیں جا آمد و رفت می کرد۔ بروز شنبہ قدے از در زیر درخت فوت (بفقیر بر صفحہ آئندہ)

مندرجہ ذیل - از تعمیرات میتر - شرما و زیر اللادت -
 منادریونیار - از تعمیرات راجہ . ۱۲۵۹ھ . در پرگنہ کھاورہ -
 مندر سہم پورہ - متصل پیرنی راجہ . ۱۲۶۰ھ . آباد کردہ ؛ ست پرگنہ چھتہ
 بین منٹ - از تعمیرات . زنت راجہ در بیجاپورہ -
 کلاشی شور - از تعمیرات کلش دیو در بیجاپورہ -
 زنی شور - در موضع پاندر بیچن میان نااب از تعمیرات جے سنگھ ۱۲۶۲ھ
 ہرشی شور - در موضع زہ پورہ بگدر پورہ آباد ساخت -
 پرتی شور - در پرگنہ پھاکر متصل نیل بل از تعمیرات و بھر پرتاپ آت
 ۱۲۶۷ھ بھوگول -

مرسل . بزرگ برائے مائیش م کرد - درخت مزبور در عہد شیخ غلام محی الدین (۱۸۴۶ -
 ۱۸۴۲) بدست ملائے زیارت قطع کردہ شد - گویند کہ از تنہ درخت خون جاری گر دید -
 گور و سن و دیگران در ایام عرس در بیجاپور غمی و فروعند -

از بیجا معلوم می شود کہ مقام سنگرہ بھوان تا عہد جدید محل پریش ہنودان کشمیر
 بودہ است (ملخص از راج ترنگنی جلد دوم نوٹس ۲ - ص ۳۳۹ و ۳۴۰)

۱۲۵۹ھ کذا فی الاصل - بت خانہ بونیار بر شاخ بھلم - دو میل بالائے رام پور واقع است
 در میان ہمہ بت خانہ نامندریونیار بہ حالت درستی در کشمیر موجود است بقول آنند کول بامتری
 نام بانی بت خانہ مزبور معلوم نہ شد - قیاساً بنائے تعمیرش بہ قرن پنجم میلادی می توان
 نسبت داد و معنوی یہ بھوانی بود - ۱۲۶۰ھ البیاض فی الاصل : ۱۰۶۳ - ۱۰۶۸ (۶۱۰۲۸)

۱۲۶۲ھ راج ترنگنی - ترنگ منقہ مصرعہ ۲۵۰ لیکن از ہمیں کتاب محل وقوع یر بت خانہ متفق بر گشتہ
 ۱۲۶۳ھ قدیم تھیر نو دھرتی " (راج ترنگنی ج - ۸ مصرعہ ۲۳۸۰)

۱۲۶۴ھ از ۱۱۲۸ لغایت ۱۱۴۹ھ

منادرجید

مندرگلداهر - در ۱۹۰۵ ب چهارجه گلاب سنگه میان شیرگزهی آباد ساخت - قبّه آن به طلا ملمع کرده - رسوم آن فی خردار یک پاؤ مقرر نمود -

مندرگنپت بار - در ۱۹۱۱ بکرمی چهارجه گلاب سنگه احداث نمود -

مندرنیج بهاره - در ۱۹۱۶ ب چهارجه گلاب سنگه در ۱۹۰۴ بکرمی از سنگ های

ذبیّه ایشری احداث نمود -

رنبیرسوامی - در ۱۹۲۲ ب چهارجه رنبیرسنگه به کمال رفعت و متانت

در محله دن حسن یار آباد ساخت -

مندرسماده - در ۱۹۱۴ ب چهارجه رنبیرسنگه به مقام رام باغ بر

شمنان پدر خود تعمیر ساخت -

پزناب سوامی - در ۱۹۳۲ ب میاں پزناب سنگه ولی عهد ریاست

در محله رعناداری ترخیص نمود -

بنت خاّنه کورپارام - در ۱۹۲۴ ب دیوان کورپارام مدارالمهام ریاست

بالای فتح کدل آباد ساخت -

بنت خاّنه وزیرپنوں - در ۱۹۲۲ ب متصل جبه کدل وزیرپنوں حاکم

تعمیر ساخت -

بنت خاّنه امیرکدل - در ۱۹۳۶ ب دیوان اننت رام مدارالمهام سلطنت

۱۲۶۵ هـ خراج - یک پاؤ حصّه چهارم یک سیرمی باشد ۶ ۱۲۶۶ هـ اکثرشاین (این شنت

بیوگرافی آئی کشیر ص ۱۴۴) انتساب تعمیر بنت خاّنه بجباره به چهارجه رنبیرسنگه (متوفی ۱۲۸۵ هـ

کرده است) ۶ ۱۲۶۵ هـ دیوان اننت رام پسر دیوان کورپارام مذکور العدر است - بعد پدر خود

حاکم شد (کشیر جلد دوم - ص ۸۰۳) ۶

تربصص نمود -

مندر گنیشور گنیش پندت در میان موضع راموه که جاگیر او بود تربصص

نمود ۱۸۹۴ ب -

مندر رصفاکدل - در ۲۱ پندت ایبه کاک در که دارد غه داغشال
بود تعمیر ساخت بعد - وفات او پسرش رام چند با تمام رسانید -
بنت غانه کرنیل - کرنیل بیجا سنگه محاذی شیر گره آباد کرده است -

در آمد و برآمد تجارت کشمیر

در ملک کشمیر درآمد و برآمد مال تجارت سال تمام تخمیناً تا چهل لک روپیہ سکه
کشمیری خواهد بود - اشیای تجارت پیدا در این دیار همگی در بنا در یورپ و ایشیا هند
و خراسان و بار کند و لاسه و لارخ و اسکر دومی رود و اسباب تجارت بلاد های مذکوره
به ملک کشمیری آید تشریح آن از نقشه ذیل واضح خواهد شد -

آنچه که مال تجارت کشمیر به اطراف ممالک هند و خراسان و غیره می رود

اقلام پشمینه کافی	نخمس ششم	چار جامه اسپان	سنگ یشم	ابریشم خام
بطا	پادری	حقه تماکو	زیره سیاه	اقلام پهرم
کشوت	گیلاس	صند و قیو پوین	مغز سنگاره	بورابها
زرد آلو	روغن	شتر مرغ و زرد	پوست بھنگ	نار پشمینه
توز	دج	اقلام پشمینه ساده	سوناگه	سیب عنبری
قلمدان	نخمس نیلوفر	گبه های فرش	سنگ بالائے بلور	چوب قسط
پر های کاغی	ظروف نقاشی	بھی دانه	پوست جانوران جنگلی	خمیر بنفشه

۱۸۹۵ هـ از پندت گنیش کون شاستری یک از مصاحبان چهار جلد بنیر سنگه آنجانی است و

آنچه که مال تجارت کشمیر به اطراف ممالک هند و خراسان و غیره می رود

ادقیات	نعلین چوبین	برنج	پتوب دیودار	زرشاک تبتی
اقسام پتو	اسپان گونٹ	گرد بنک	حاشیه پشمینه کانی	ناذر چینی
انگور	اقسام پشمینه عملی کار	پوست کونار	گجری اسپان برادر	سنگ زهر مهره
کاغذ سفید	چوغه پتو	قبله من	زعفران	سوزنی ها
افتیمون	بوز	دیه های چوبین	گل بنفشه	دسوا نها
صمغ زرد آلو	شبهه	کتاب های فارسی غیره	نختم باز تنگ	تخت های چینی
عرق بید مشک	کنه گجه	اقلام پشمینه دورنگی	کناکو	ناک ؟
اقسام سلمه				.

آل چه که مال تجارت از ممالک هند و استان و خراسان و غیره به کشمیر می آید

بازای انگیزی	بازای دیسی	زربفت کخواب	سوت ریسه	کلا ثون
بواهرات	چای بمبئی بهاری	نمک پنجابی	شکر ترین	نبات
شکر سرخ	قند سیاه	مصالح رنگها	تیز آب گوگرد	مرتابی رنگ نگاری
مرتابی گلناری	اقسام ادقیات	لاکه	اشیای باطلی انگیزی	ظروف چینی
مس	ردی	قلعی	ظروف مس	ظروف ردی
جست	سرب	آهن ولایتی	پیاله چینی	میوه کابلی
نسوار پشاور	حمص	اسپان ولایتی	پاپوش پشاور	بورای پشاور
کربانه	تیل کنجد	اشجار هندی	رودنگ	روپی های سکه مختلف
قالین ملتان	ظروف های گجراتی	طلا و نقره	کمل از پند	انار دانه
ساوگی	منقعه	چای دانی	مرجان	ایریم زنگین

۱۲۶۹ هجری شروع شود به حاشیه ۱۲۷۵ هجری ص ۲۶۹ از همین جلد :

آں چه که مال تجارت از ممالک هندوستان و خراسان و غیره به کشمیر می آید

پشم گوسفند	کرم دانه	پخته	زیفون	شامی قلابی
دو حصه کلابی	نگین ها	زولو	منیاری	چرم خام و پخته
کتاب ها	نما کو قنداری	برزج باره	نمد های فرش	قلم های ریانی و شاهی
پاپوش زری	پوستین ها	عطر	پوچب چینی	باروت
انگوزه	زاگ	خرمهره	خرما	.

مال تجارت آں چه که از یارکند و لداخ و لاس به کشمیر می آید

پشم شال	پشم توسته	فرپشپند ساده	پتوی پشمینه	تهرمه
نمد های یارکندی	پارچه های خطائی	زنفوس	لنیری	لانکد یارکندی
اسیان یارکندی	گل دار چینی	بادیان خطائے	پیاده چینی	چای سبز
چای سیاه	تنزدی خطائی	مامیراں چینی	ریوند چینی	گلبرج تضر
فولی	کاشن بن یارکندی	چرس	گوگرد	نافه
فیروزه	بعده ا-	سنگ	قرص های نقره	سنگ شب
بوی های نقره	زهر مهره	سودا که	بلور	لابورد
ظروف های شیشه ای	اریشم کوره	کلاه یارکندی	رگج گاؤ	طلا و سلطان
کرم دانه	ماهوت	قالین یارکندی	دستنامه یارکندی	شنگرف
نمک تبلتی

اسباب تجارت کشمیر آں چه که بطرف لداخ و یارکند می رود

زعفران خالص	زردۀ زعفران	برازی هر قسم	تنماکو	شکر ترین
قند و نبات	قند سیاه	شکر سرخ	زیره سیاه	کریانه ۱۷۷۵

۱۷۷۵ لفظ کشمیری یعنی توایل که در اطعمه استعمال می کنند :

اسباب تجارت کشمیر آں چہ کہ بطرف لارخ و بارکنند می رود

نوا کشمیری پیشاوری	برنج	پست مسک آبی	سختانہ	اقسام اسلحہ
پٹوی رنگین	کجر می سپ برمدار	تہا نہائے چکنے	زلفیت و کخواب	جواب یا
تیل سیاہ	روغن زرد	شہد	ادویات عطاری	تیل گنجد
تیل سیاہ	ظروف مس	پاپوش	اسیان گونٹ	گادان

اسبای تجارت آں چہ از اسکردو یہ کشمیر می آید

کشمش خشک	زیرہ سیاہ	فرد شال سادہ	گل سنجہ	توت خشک
----------	-----------	--------------	---------	---------

اقسام پشمینہ کشمیر

آں چہ کہ مال پشمینہ در کشمیر ساخته شود اقسام آں این است :-
 پشمینہ کافی - جو رہ کافی - قصابہ کافی - رومال ہای کافی - شاہ پسند -
 جاموار - ہماشینہ -

پشمینہ عملی کار - قصابہ - رومال - گوبند - پٹنگہ - دوشال - چوغہ - انگرکہ -
 کمر بند - سینہ بند - لنگوٹ -

۱۷۳۱ھ بقول ذاکر صوفی از اقسام شال ہنگی دو قسم کافی و عملی کار اہم بودہ است - اول الذکر پشمینہ
 بود منسوج مانند جامہ با بغیر کشیدہ کاری - و ثانی الذکر مع کشیدہ کاری عملی کار - اوسطا در مدت
 یک سال بکمل می شد - بنا بر تحقیق پندت آئند کوا شخصہ سعید بابا در حید آزاد خاں صوبیدار
 کشمیر از ۱۸۳۳ لغایت ۱۸۵۷ھ است - گویند سعید بابا این صنعت را از جامہ سعید کہ
 بر دے داغ پائے کجاشک شدہ بود ایجاد کرد - سعید بابا در ول اندر کشید کہ اگر داغ چمنیں
 ماند موجب تباہی جامہ گردد - بنا بریں داغ با را بعد کشیدہ کاری پوشید و کامیاب گشت -
 (جنوں ایند کشمیر سیٹ ص ۱۹)

پشیمینہ چکنی - جورہ علی دور - جورہ کناری دار - جورہ حاشیہ دار - دستار
دوپٹہ - الوان سفید - توشہ سفید و خود رنگ -
پشتیمینہ داوکار - قصابہ - مینر پوش - چوغہ - کرتی - واسکٹ - گلوبند -
ٹوپی - قصابہ - دال - مینر پوش -

اقوام مردم کشمیر

قبائل فرقہ اہل ہند

مسلمان متوطن کشمیر در حفظ مراتب انساب خود چنداں پرداخت نمی
کنند و تکمیل شجرہ انساب مطلقاً مرعی خاطر نمی گذارند - چرا که دریں ملک شرافت و
رزالت را استحکام و اعتبار نیست که بعد در بعضی امور شرافت شرفا خود خود
زایل می شود و به وقوع بعضی فتور رزالت به شرافت مبدل گردد - و در ضمن آن
پند و بولت است -

اول این که هرگاه کسی شخص کیمینہ پیشہ را ارجاناً حسب تقدیر ناما انقضای
عرصہ یک دویشت مال و دولت و جاه و حشمت پایدار ماند او را ابنای این ملک
شریف پندارند - و اگر کسی انسان را از قوم شریف به گردش فلکی مال و دولت و جاه
و حشمت نماند و سبکین و فقیر گردد او را کیمینہ انگارند - دریں صورت شرافت مردم
کشمیر متعلق است به مال و رزالت ملحق است به سبکنت و ابتذال -

و بعد دوم این که اگر کسی از مردم شریف برای اکتساب معشیت حرفه از
سرزهای معموله مثل تجارت و گلکاری و حلّاجی و غیره بیاموزد - شرافت او نفع الحال
زایل گردد - و اگر کسی از مردم ذلیل در عمل شرفا مثل خواندن علم و اعمال صالحه شریک
گردد او را شریف پندارند -

و بعد سوم آن که بعضی مردم ذلیل مثل دودمانی و غیره برای استحصال

شرف در اقام شریف لایق می شوند و خود را به خطاب سید یا خان یا گنجی یا شیخ نامزد می سازند در هر صده یک دو پشت زلالت اصلی او زایل می شود و شرافت فرسی حاصل می کند.

و چه چهارم آن که در سابقه زمان شوخ طبعان کشمیر هر کس را از قوم خاص و عام موافق کیفیت و افعی و مطابق عیب و هنر ذاتی لقبی مقرر می داشتند و آن لقب را به زبان کشمیری ^{الله} می گویند. چنانچه بعضی کسان را از روی درشت مزاجی سپهر یعنی شیر و پست یعنی خرس و سوره یعنی خوک می گفتند. و بعضی کسان را از روی گزندگی سرف یعنی مار و چکو یعنی عقرب می گفتند. و بعضی کسان را از روی پست فطرتی داند یعنی بقدر دهند و یعنی گوسفند و گاو یعنی مرغ می گفتند. و بعضی کسان را به صد و عیب و هنر یا به وقوع افعال نیک و بد لقبی معین می داشتند مثلاً هرگاه کسی کار بدی می کرد او را چور یعنی دزد می گفتند و هرگاه کسی صاحب صلوٰه می بود او را نمازی می گفتند و اگر کسی پاپوش خوب می پوشید او را پیزار می گفتند و اگر کسی دستار کلاں می بست او را دستار لقب می کردند و اگر کسی اشیاء ناچیزه فعل نیک یا بد می کرد او را بهماں نام نامزد می ساختند.

مذعاکه از نام های جانوران پرنده و پرند و دوش و ششرات و بهایم و از لغات عیب و هنر و افعال نیک و بد و کارهای شایسته و ناشایسته می چنانچه خالی نموده است که بنام مردمان این دیار لایق مذکرده اند و هر حرفی که بنام کسی رتبه مقرر کرده اند آن لفظ بر قوم و قبیلہ آن نام مستقل مانده است. و لقب اصلی آن با کمال زایل و مفقود و نابود شده است. این روش شرافت و زلالت

مردم کشمیر مسلمانان یافته نمی شود و اصلیت قوم تحقیق محققان نمی گردد۔ اما در دما قین نام قوم و قبیلہ بر زمینداران باقی است۔

و بعد پنجم۔ آن کہ بعضی مردم کشمیر بہ وطن اصلی خود موسوم کرده اند۔ چنانچہ یکہندووال و کادوسہ و ایشہ بری و غیرہ موجب آن لقب اصلی قوم آن ہا معلوم نمی شود۔ فقط۔

و بعد ششم۔ آن کہ در اقوام مسلمانان کشمیر بہ کثرت حادثات زمانہ بسیار تغیر و تبدل واقع شدہ است چنانچہ جمعہ کثیر از قوم سادات بہ انقلاب دوران بے سر و پاماندہ در کار زمینداری افتادہ اند و فی الحال نام سیادت از آن ہا رفع شدہ با اقوام زمینداران لاحق شدہ اند و باز زمینداران خویشی و قربت می سازند غرض نہ بہ وقوع این چنین واقعات اقوام ملک کشمیر را پیشیتہ و کیفیتہ ناماندہ است اکنون تشریح بعضی اقوام زمینداران و شہر باشان کہ تا حال بر صرافت خود مستقل ہستند گفتہ شود۔ و برائے تشریح آن چہار زمانہ قابل یادگار است یکم زمانہ سابقہ راجہای ہندو۔ دوم زمانہ سلاطین کشمیر۔ سوم عہد شالان چغتائیہ۔ چہارم وقت حکومت شالان افغانہ۔ فقط

اکنون باید دانست کہ در اقوام مردم کشمیر مثل مردم ہندوستان چہار قوم بہ نظری آیند سید مغل۔ پٹھان۔ شیخ۔ اما بہ انقلاب دور زمانہ از این اقوام در کشمیر توئے دیگر منفک شدہ است کہ آنہا را طایفہ داری گویند و آن مردم حرفت ساز و پیشہ در ہستند۔

قبائل فرقتہ سادات

زمرہ سادات این دیار در عہد سلاطین کشمیر از روی فہرت امیر تیمور و بعضی

از روی قدر دانی سلاطین دین ملک آمده بود و باش این جا اختیار کرده اند و شجره
 انساب آنها تا حال برابر می گذرد و در حالت موجوده هر کس که بر طریقه شیخیت و
 پیرمردی مستقل مانده است شرافت و سیادت او معتبر است و هر کس که با ذوال دیگر
 مستقل شده است سیادت او را چنداں اعتبار نیست و از زمره سادات عالی تنبار
 فی زمانه پشت قوم یادگار است اول سادات قادریه از احفاد حضرت محبوب سبحانی
 رضی اللہ عنہ - دوم سادات نقشبندیه از اولاد حضرت خواجہ غلام محمد رحمۃ اللہ علیہ -
 سوم سادات اندرابیہ از احفاد میر میرک اندرابی رحمۃ اللہ علیہ چهارم سادات منطق
 و بیقی از احفاد سید حسین بن سید ناز الدین بیہقی رحمۃ اللہ علیہم پنجم سادات دہ بیدی
 ششم سادات دوابیکی از ذریعت سید داؤد دوابیکی رحمۃ اللہ علیہ ہفتم سادات ہمدانیہ
 از احفاد سید ناز الدین کہ عموی حضرت امیر است قدس سرہ - ہشتم سادات متفرقہ
 کہ از امصار دیگر آمده دین جا سکونت می دارند و از ان جملہ بعضی با کار زمین داری
 سازند -

و دین ہرزو زمان بعضی بھلا برای حصول شرافت خود دعوای سیادت
 ثابت می دارند و نسب نامہ با اختراع می سازند - از وی عدم امتیاز میج کسے باز
 پرس آنها نمی کند -

قبایل فرقه مغلان

مردم این طایفہ در زمان سلاطین کشمیر از خراسان و ترکستان دین جا آمده

۱۲۶۳ھ مراد از محبوب سبحانی حضرت شیخ سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ است - ۱۲۶۴ھ مطابق

۱۲۶۴ھ و اصل بختی شدند :

۱۲۶۴ھ ۱۰۵۰ھ مطابق ۱۶۴۰ء :

بود و باش اختیار کرده اند.

قوم میر - اقل میر در اصل میر زاست که مردم زمانه آن را ترنجیم کرده اند و اکنون میرزا را میر می گویند و لقب میر در میان سادات و مغلان مشهور گشت این قدر فرق است که مردم سادات و لقب میر اول گویند چنانچه میر مبارک و میر مقبول و مغلان لقب میر بعد اسم می خوانند. چنانچه عزیز میر و غفار میر لیکن بعضی مغلان را از روی تعظیم نام میر اول می گویند چنانچه میر نازک قادری.

قوم بیگ - در عهد سلاطین کشمیر با نگار زمان شاهان چغتاییه درین جا آمده اند اکثر این منصب دار رئیس عالی مقدار بوده اند اکنون اختفای آن ها پیشه وری چاکری اختیار کرده اند. مرافقت آن ها بر زالت مبتدل گشته است.

قوم اشای - در زمان سلاطین کشمیر درین جا آمده اند گویند جد آن ها از مقام عیش و رکش است در ممالک خراسان آمده در مصاحبت بده شاه سرفرا شده بود. حال امروز کشمیر عیش و رکش را اشای خفیف کرده اند.

قوم باندے - در عهد شاهان چغتای از ترکستان آمده صاحب ثروت حکومت بوده اند و کشمیر متوطن شده موضع باندے پوره جاگیر یافتند موجب آن آن ها را باندے می گویند.

قوم بچھ - جد آن ها در عهد سلاطین از ترکستان آمده موضع بچھ پوره دکن کشمیر جا یافتند و درین جا سکونت می کردند موجب آن قوم آنها را بچھ خطاب داده اند. ۱۲۴۵
قوم گانی - گویند جد آن ها از محال گورگان آمده درین جا متوطن شده موجب آن گورگان را مردم خطه کشمیر ترنجیم کرده گانی نام نهاده اند.

۱۲۴۵ نزد نارس ریدی آن کشمیر - ۳۰۹) در پنج قوم یعنی میر بیگ - اشای باندے - بچھ منغل هستند.

قوم کنت۔ گویند جد آن کا خواجہ حسین کابلی در عہد اکبر شاہ تعمیر باشی قلعه ناگزنگر مشہد بود پادشاہ بر موقوفہ ملاحظہ قلعه ایک عدد کنتھ کہ زیوے است مشہور شامل خلعت شاہی بوسے عطا فرمود موجب آن اور اکتھ خطاب کردہ اند۔

فرقہ پیچہ لائیں اکثر مردم چٹان شاہی و غیر شاہی کہ کنتھ و کنتھ
در کشمیر متوطن شدہ اند ہنگی دو فرقہ دریں جا موجود اند یکہ خان دوم نیبری لیکن لقب خانی را دریں دیار هیچ اعتبارے نماندہ است پیرا کہ اکثر مردم دوم و ناخی کہ ملازم پیشہ ہستند یا سوار فردش کہ چند گناہ در کابل و پشاور می روند بر خود خطاب خانی لازم می دارند۔

قبائل قوم شیخ

اصلی باشندگان کشمیر کہ در عہد سلاطین کشمیر مسلمان شدہ اند ہمہ را شیخ می گویند و دریں قوم وسعت بسیار است چہ تمامی اقوام طائفہ واران شاخہای این فرقہ است۔

قوم پیرزادہ۔ از جمیع اقوام شیخ فرقہ پیرزادہ اول است بہ ہمیں سبب کہ اسلاف آن با بعد قبولیت اسلام خدا پرستی اختیار کردہ و مریدان و معتقدان

سلاطین لائیں نام لے آں قبائل افغان کہ در کشمیر متوطن گشتہ کوکی خیل (شاخے از آفریدیاں) یوسف زئی و جوگبیری (نٹک) نوشتہ است مردمان نیبری یا آفریدی کہ دیورنگ نامہ بود و یا شمی کنند تا حال روایات قبیلہ خود بر قرار داشتہ دیش تو گفتگو می کنند و بوقت روانگی تیغ و خنجر با خودی دارند۔ محل اقامت یوسف زئی قریہ حمل است و سواتی و نیبری جوالی و بہت پیروہ را آباد کردہ اند۔ ہمارا جہ گلاب سنگہ نیز بسیارے از افغانان را برائے محافظت سرحد از افغانستان دیش اور طلبیدہ در کشمیر آباد ساخت۔ افغانان چھی پورہ (بقیہ بر صفحہ آئندہ)

ہم رسانیدہ اند : ولاد آن مانا حال پشت در پشت بر صلاحیت و تقویٰ اعمال صالحہ مستعمل مانده شیوہ پیر و مریدی می سازند یا بر تولیت مقامات و زیارات مسافر بستند و بر موقع صلاحیت و تقویٰ با مردم سادات خویشی و قرابت بنابر می دارند و ہم زانوی آن نامی نشینند و کسانیکہ از شیوہ پیر و مریدی در گذشتہ بکار ای دیگر عامل می شوند بر حیثیت خود نمانند۔

قوم بابا یا شاہ - ذاتی قبیلہ نیست بلکہ لقب فرعی است یعنی کسے کہ بہ اعمال ہمانہ و افعال شایستہ مقبول خلایق گردد اورا بابا یا شاہ می گویند۔ رفتہ رفتہ احفاد و ذریت آن باین ہمین لقب نامزد می شوند پیش ازین مردم پیرزادہ را باین بابا می گفتند۔ اکنون شاہ گفتن بہ نسبت پیرزادہ مرقع شدہ است فی الاصل شاہ لقب عام است۔ یعنی ہر کس کہ ذرہ از قوت ظاہری یا باطنی پیدا نمود اورا شاہ می گویند۔

قوم ملّا یا مولوی - ہم لقبی است فرضی یعنی ہر کس کہ بخواندن علوم مقبول و مقبول کمال حاصل نماید اورا ملّا یا مولوی می گویند۔ و دین ملک چند خاندان عالمی شان بود کہ آن ہا پشت در پشت مولوی می گفتند۔ اکنون ہنگی خاندان مولوی ابو اخیر کہ ہمیشہ آفتاب علم در خاندان آن ہا روشن می بود موجود است۔

مستمل (بنا بر عقد و موصلت با کشمیریان با باشندگان قدیم مدغم شدہ اند) و بی آکشمیر (ص ۳۸۹) مردمان یوسف زئی در حمل سکونت می کنند۔

بقول لارنس بیابے از افغانان را مہاراجہ گلاب سنگھ برائے محافظت سرحدات حکومت خود طلبیدہ در کشمیر آباد ساخت۔ در میرود اکثر دیہات در قبضہ افغانان سواتی و بیتری تا حال موجود است۔ افغانان بھی پورہ بہ سبب عقد و موصلت با کشمیریان اصلیت خود را فراموش کردہ اند۔

قوم مله - لقبه فرضی بر چهار طایفه مقرر کرده اند - یکے ملای مسجد که مسلمانان را در شهر و ده همیشه امامت می سازند و طفلان را تعلیم می دهند و بر خیرات و نذورات مردم گذران می سازند - دوم مردم گورکن که مردگان را دفن می کنند - سوم غسال که میت را غسل می دهند - چهارم قبیله در زمینداران مشهور است و آن اصل است.

اکنون شرح قبایل زمینداران که نسبت آنها لقب اصلی هنوز موجود است کرده آید - مارگه - دانگر - نیایک - تانتترے - دامر یعنی داربٹ - لون را تھر - این هشت قوم در عهد راجا صاحب سیف و سنان جنگی و پهلوان شاید از قوم کھتری بوده اند - باره بغی و فساد و رزیده ریاست با برهم کرده اند چنانچه تذکره آن در تواریخ قدیم مشروح است.

و در عهد سلاطین کشمیر مسلمان شده لقبه قدیمی بر قبیله آن با بدستور موجود مانده است - هنوز هم شرارت ذاتی در نهاد آنها باقیست و بعضی ضایده این اقوام تا عهد شاهان چغتاییه صاحب حکومت و رئیس ملک بوده اند که در تواریخ با مشروح است.

قوم رینه - دو گروه اند - گروه اول از قبیله براهمه است آن با را زاده ان هم می گویند - بعد اسلام رینه لقب قدیمی باقی داشتند - گروه دوم ۱۷۷۷هـ بقول لارنس بسیار از ملّاها و دوم نیز لقب مله بر خود اختیار کرده اند - نزد ایشان این لفظ تحریب ملاح عربی است که در پنجاب بر کشتی بان اطلاق می شود (ویلی آف کشمیر ص ۳۰۸) :

۱۷۷۷هـ لارنس قبیله لون را از ویش و دامر را از شودراں (ردیل ترین مردمان در هندو) محسوب کرده (ایضاً ص ۳۰۶) و میثاقان میگویند که آنها از چیلای آمده اند (ایضاً ص ۳۰۶) (۲)

از قبیله راجهای چند بر بنی راجپوت هستند که جد آنها راجه سوم چند را دایش
 ۱۲۶۹ هـ از لنگر کوٹ آمده دیس جاتا سال ۱۲۵۵ هـ بر عہدہ سپہ سالاری و مدارالمہامی
 ۱۲۵۵ هـ بعد از ۳۰ ممتاز بوده اند۔ بعد از راون چند در مسلمان شدہ بہ خطاب رہنہ
 یعنی مدارالمہامی سر فرزند گشت چنانچہ احفاد او تا عہد اکبر شاہ بر عہدہ ریاست و
 مدارالمہامی مستقل بودہ اند۔ این کہ قوم لون خطاب رہنہ گی با خود شامل می دارند
 غلط است و آن قبیله علیحدہ است۔

پندت۔ از قوم برہمن صاحب شرافت و تمکین است لقب قدیمی

باقی دارد۔

قوم کول۔ از احفاد دنا تری ریکی برہمن بودہ اند لقب قدیمی باقی دارند۔
 ۱۲۸۱ هـ اما اقوام یتو و مانٹو ٹھکر و پرے۔ وانی پرہ پڈر تری کنبی مسہ
 صوفی و غیرہ در عہد بہنود شاید زمیندار پیشہ از قوم شودریا کایت بودہ اند و بعد
 اسلام ہم بہ ہمان نام مشہور اند۔ ذکر آنہا جائے در تواریخ یافتہ شدہ ہنگی ملک
 احمد یتو و سیدہ مانٹو و جہانگیر پڈر در زمان سلاطین رہیں بودہ اند۔ فقط۔

قوم چک۔ جد آنہا لنگر چک از دار دو آمدہ۔ در عہد سلاطین احفاد
 او بر عہدہ کوکہ گی و مدارانہامی مستقل بودہ اند در ۱۲۸۳ هـ خود سر شدہ مدت سی
 و پنج سال در کشمیر شاہی کردہ اند۔

۱۲۶۹ هـ مطابق ۶۱۱-۶

۱۲۸۰ هـ مطابق ۶۱۳-۲۲

۱۲۸۱ هـ بعض گویند کہ یتو و ٹھکر از شتوڑ آمدہ اند (حاشیہ او بی آف کشمیر ص۔ ۳۰۴)
 رائے اکثر مسلمانان این است کہ اصل مردمان قبیله پندت و کول و بٹ و یتو و رہیں
 و مانٹو برہمن است (ایضاً صفحہ مزبور)

۱۲۸۲ هـ چیلایس (ایضاً ص ۳۰۸) :

۱۲۸۳ هـ ۶۱۵-۵۲ :

قوم ملک - ذاتی قبیله نیست بلکه خطاب شهری است چنانچه در زمان
سلاطین کشمیر تمامی رؤسا و مصاحبان و جاگیرداران و افسران فوج را ملک خطاب
می دارند و محافظان راه هندوستان و ترکستان را همیں لقب بخشیدند - در اصل
قبیله ملکان همه با شیخ هستند - دیرین وقت مردم دُوم خود را ملک می گویند -
قوم گنائی - بزبان کشمیری منشی را گویند و قبیله گنائی از قوم برهمن نیکو
کار و ذوالاقتدار بوده است و از هفتاد و پنج قبیله اکثر رئیس نامدار و اولیای
کبریا و گار - از انجمله همت گنائی تمام شخصی نیکو کار مشهور روزگار است - و
کارگوسفند قصابی بر خود قبول نمود - اکنون دُریت اوتام کارگوسفند قصابی می
سازند و در زمره طایفه داران داخل شده اند - سواى آن قوم دُوم که نهایت
ارزل هستند برای خود لقب گنائی پسند می دارند - ازین رو قبیله گنائی را
پیش اعتبار مانده است - اکنون مردم قوم گنائی خود را گنائی گفتن عیب
می دانند -

قوم ریشی - ذاتی قومی نیست اما هر کس که بر مجادرت مقابر حضرت
ریشیان کشمیر نایک و دُیشت مستقیم مقیم ماند او را ریشی می گویند -

اقوام طایفه داران

در اقوام طایفه داران دو گروه اند - از ان جمله گروه اول مثل بخار و
گل کار و آهنگر و کهار و قصاب و دباغ و زرگر و گادر و خباز و شیرگو و غیره
اهل حرفه و شرافت و زراعت میانه روی اختیار کرده اند - همیشه با اقوام خود
نویشی می سازند - چندان بے حیائی و بے شرمی مرعی نمی دارند - گروه دوم
قوم دُوم و گلکان و لانجی و چوپان و بکت از جمیع اقوام ارزل الناس و بدکردار

هستند.

قوم دوم - می آرند که راجه پرورین هنگام تسلط هندوستان از قوم
دوم و چند سال پیش و سانس و هنج که همه با هلاک خواہستند پلاٹن سفر برای تصفیہ
شوارع و بار برداری و غیره ملازم کرده بعد اتمام ایام محاسبہ و محاذله من جمله پلاٹن
مذکور یک نفر برای حفاظت مادی دولت مردمان و نگهبانی چارپایان ده بده
مقرر ساخته ماکول و مشروب آنها خانه به خانه را متبہ شخص گذاشت چنانچہ تسامح
معمول است و تا عہد سنگان ہر گاہ کسی را مال بہ دزدی می رفت از دوم دہ
تا دان می گرفتند مدعا کہ ذبیات آن را دریں ملک کثرت پذیرفتہ تسلطی حاصل کردند
و در عہد سلطان کشمیر مسلمان شدہ ترک ہلاک خودی نمودند و ما قوم
مسلمانان در ماکول و مشروب مخلوط شدند - و سیاہی چہرہ و تیرہ درونی خصلت
ذاتی دارند و در ہر کار مستعد و چالاک ہستند بالفعل پرورش گادان دلت و انصرام
احکامات حکام و شقداری و سزادلی و چوکیداری و سائسی و محافظت خرمن با و
بردن قسط بہ توشہ خانہ و رسانیدن خطوط حکام بہ مکتوب البیہ بدمہ آنهاست و
در دزدی و حرام خوری و بے حیای ممتاز اند و در تخبہ گی و حرام کاری بے انباز -
اکنون کوشش شرافت بسیار می سازند و بر خود لقب شیخ و گنائی و خان و ملہ
و غیرہ ملزوم می دارند.

قوم باجی - مجازاً دریں قوم سہ گروہ اند - اما در زالت و بدخوی و

بعض گویند کہ اقوام دوم از اولاد قدیم چک اند (عاشیہ دہلی آفی کشمیر ص ۳۱۱)

۱۲۸۵ ملاء کان کشمیر از ہم ترین اقوام کشمیر است - اگرچہ اطلاع صحیح نسبت اصلیت شان محال
است لیکن از ادعائے شان کہ بلحاظ تاریخ بسیار قدیم است می توان گفت کہ راجہ پریت سین
این قوم را از سنگل دیپ آورد - باجیان اصلاً از "ویش" بودند و ہمین است (لقبہ برصغر دیگر)

بہالت و بدگوئی ممتاز و در فریب و دغا بازی و مال خوری بے انبار۔ ازاں جملہ گروہ
اول بہترہ مانجیاں اند کہ غلات و ہیزم در کشتی مای کلان پر شہر می رسانند۔ البتہ
ابن فرقہ در بے شرمی و بے حیائی چنداں مبادرت مرعی نمی گذارند۔ و گروہ دوم
ماہی گیران تالاب اولر و ڈینبہ مانجیاں بھیل ڈل و غیرہ معروف اند۔ اما از گروہ
بہترہ مانجیاں در امور زنا و زالت و بہالت زبردست ہستند۔ گروہ سوم ڈونگہ مانجیاں

دسلسل (کبیکہ در کشتی زانی اطہار ناقابلیت خود کند۔ دیگر مانجیاں اورا طعنے شود) می دہند
بوقت سوال مانجیاں خود را بہ نوع منسوب می کنند۔ لیکن درست این است چنان کہ از نامندہ این
قوم معلوم شدہ کہ مانجیاں اصلاً شبانان بودہ اند :

بقول لارنس پدر مانجی در عیال خود مرتبہ بزرگ دارد۔ اولاد زینہ اموال مکتبہ بہت
پدر می نہند و او چنان کہ رضایش باشد بہ عیال خرچ کند۔ پسر مانجی تا وقتیکہ پدر اورا اجازت
نمی دہد متاہل نمی گردد۔ لارنس مانجیاں را بہ طوائف ذیل منقسم کردہ است :-

(الف) ڈینبہ مانز۔ ایناں مع کشتی زانی در کولاب ڈل دریں جاکاشت سبزی نیز

می کنند :

(ب) گری مانز۔ ایناں در کولاب و لر سنگھارا چینی می کنند :

این ہر دو طائفہ در میان مانجیاں سر مائے خود را بلند می دارند۔

(ج) ملاحان بہت

(د) ڈونگہ مانز۔ کہ از دختر فردوسی و دیگر افعال نازیبا کسے نہ دارند۔ ازیں میاں

بدترین ملاحان نامہ مار اند کہ بنام مار مانز "شہرت دارند :

(ر) کک مانز۔ این طائفہ در دریا ہا شہتیر زانی می کنند۔

(س) گاڈ مانز یعنی ملاحان ماہی گیر زنان این طائفہ در دشنام طرازی و بد زبانی

شہرت بزرگ دارند (ویلی آئی کشیر ص۔ ۳۱۳ و ۳۱۴)۔

است و این قوم از اقوام دیگر نهایت بدخواست در بے شرمی و بے حیای مکتا و در دیوئی و قحبه گئی بے همتا شب و روز زبان فحش و دشنام کاری و احمی دارند. از دختر فروشی و قحبه گئی عار نمی دارند. چنانچه باشندگان دیار کشمیر به سبب بدکرداری و ناهنجاری قوم دوم و ناهنجاری در ربیع مسکون همیشه بدنام. قوم گلبان^{۱۲۸۱} بدخصلت قومی است که اسپان زمینداران برائے کاچه چرائی در بلاق مای برند و در غارت گری و قزاقی چالاک هستند که نیل میان سنگه ایس قوم را به قطع بینی و گوش و قتل سخت تنبیه کرده بود. گلاب سنگه تمامی اقوام گلبانان در حبس خانه مغلول ساخت. ربیر سنگه همه ما مع عیال و اطفال در گلگات نظر بند گذاشت تا که مردمان اندک آسودند.

قوم پوپان^{۱۲۸۲} مویشیان مردمان برای کاه چرائی در میرغزار مای برند. در حرام خوری و دزدی شریک گلبانان هستند و با قوم گلبانان خویشی می سازند. قوم بکت - برای کسب معشیت تشبیه هر قوم می سازند. طفلان خود را رقص و سرود آموخته از بچه بازی و لواطت عیب نمی دارند با قوم خود خویشی همی کنند.

قوم کنجرا - ذاتی قوی نیست هر کس که بریں کار اصرار نمود داخل این قوم شد.

قوم پاره دوز - در اصل چپا هستند از پنجاب آمده دریں جا متوطن شده اند. و در زمان سلاطین مسلمان گشته هلاک خوری ترک کرده اند.

قوم پوهر - این قوم هم از پنجاب آمده اگرچه مسلمان شده اند هنوز

^{۱۲۸۱} لانس اصل گلبانان از دوم خیال کرده است (دیلی آف کشمیر ص ۳۱۲) -

^{۱۲۸۲} کشمیری "پهل" نیز گویند (ایضا صفحہ مزبور) -

ہلاک خوری می سازند۔

مذہب کشمیر

دیر وقت باشندگان خط کشمیر ہمگی سے فرقہ است۔ منود مسلمان سکھ
کیفیت ہر یکے بد فعات مستقلہ گفتہ آید۔

مذہب اہل منود۔ مورخان پستان خط کشمیر را از ابتدا شامل آریہ ویت^{۱۲۸۸}
می دارند چنانچہ در زمان نخستین دیریں ملک مذہب آریہ بوزہ است بلکہ بعضی
ناگ پرستی می کردند۔ انگاہ بہ تعلیم و تربیت بزرگ رکیہشتران مذہب شیو^{۱۲۸۹}

۱۲۸۸ آریہ ہمد الف و سکون را و فح یا د سکون یا و بمعنی قوم نجیب و "دوت" بفتح واؤ
د سکون مابعد در سنکرت بمعنی حلقہ باشد۔ مراد از آریہ ویت (اقامت گاہ آریہ) سر زمین ہند است۔
بنا بر تحقیق مولف انسایکلو پیڈیا آف بریٹیکا جلد دوم ص ۶۷۲ (شمارہ ہفتم مطبوعہ ۱۹۱۸ م)
آریہ لفظ سنکرنیت بمعنی شخص عالی نسب۔ ابتدا ایں لفظ بحیثیت قوم استعمال می شد۔ لاکن
نزد وید آریہ کسے را می گویند کہ در مہود ہائے ہند و اگنی دوائے اعتماد و اعتقاد کلی باشد۔
در زمان مابعد معنی آریہ کلینہ تبدیل شدہ بمعنی شخصے شد کہ ہر یکے از سہ قوم یعنی
برہمن و کھتری و ویش منسوب باشد۔

انہ امر کوثر کہ کتاب ہم لغت سنکرت است معلوم می شود کہ آریہ از "ار" کہ بہ معنی
زمین است مأخوذ است۔ دیریں صحت قیاس است کہ اطلاق آریہ بر مردمان دلقین و مزارعین
می باشد۔ ۱۲۸۹ "ناگ" بفتح نون و سکون مابعد در سنکرت بمعنی مار بزرگ باشد۔ ڈاکٹر
ناتکشات در "مفہمہ کلکت مینو سکرپٹس" جلد ۱ ص ۱۰ می نویسد کہ "مار پرستی" در کشمیر از قدیم
موجود بود و از ہمیں ایں اعتقاد با طرف ہند شائع و منتشر گشت۔ تاہم ایں امر کہ کشمیریوں
"ناگ پرستی" می کردند از راج رنگنی و نیلمہ مت پوران ہم می شود۔ ایں کتب ایں امر بہ پایہ ثبوت
رسیدہ است کہ کشمیر از آب پیدا کردہ شدہ و از مار کہ اہم آہنایدہ بود محفوظ ماند۔ ۱۲۹۰ بعضی دیگر

۱۲۹۱
دیرین جادواج یافت لیکن چهار ورن مقرر شدند یک به برهن دوم کھتری سوم ویش
چهارم شود در ازان میان برهمنان این جاکل کاسنی دشتی و غیره اعلاف در
لباس حقیقه قناعت کرده بوفور ریاضات شاقه و ترک لذات و شهوات مہذب
الاعلاق و مشہور بہ فاق شدہ بودند پس بمقتضای مشیت ایزدی پیش از
سنہ یکم می پانصد سال در ملک اودھ زیر دامنه کوه ہمالیہ راجہ سیدہ شدہ
کپل دست نام و فرزندے داشت موسوم بہ شاگ منی کہ در
آغاز اعلیٰ جوانی ترک حکمرانی کردہ از لذات شہوانی مجتنب گشتہ بہ تعلیم و تلقین
برہمنان نیاز فرما بدرجہ کمال رسیدہ خود را بودھ یعنی عارف خدا دان نام نہاد و
بنی چنبرے بہ ہزارت دانیدہ خود ملت جدید یعنی مذہب بودھ اختراع نمودہ و بتیئدہ

مسلسلہ مذہب شیوہ در کشمیر معروف بہ ترکاشنا یا ترکاشنا ستر یا مخففا ترکاشنا است
قسمے از تثلیث و ہدی است بقول دکتور جگدیش چندر چٹرجی مصنف کشمیر شیوازم حصہ
اول ص ۳۱ چاپ سرینگر ۱۹۵۵ مذہب شیوہ در کشمیر در ابتدا و قرن ہنم یا در آواخر قرن ہشتم میلادی
شیوہ پدید گشت کتب مذہبی این کیش از سہ انواع درج ذیل اند:

یکے آگم شاستر کہ مجموعہ الواح الہامی ثمرہ شود و قواعد علم لدنی و عملیات می بندد.

دوم سپند شاستر کہ اصول کیش شیوہ را تفصیلاً در عبارت سہل بیان کردہ از مؤسساں ہنہا
فلسفیہ اغراض می کند.

سوم پرتی بگیا شاستر است کہ ص اصول و خلاصہ فلسفہ دین شیوہ است بانی فرقة
پرتی بگیا در کشمیر سہم اند بشمار می رود لکن شخصیکہ قواعد او را بہ ضبط آورد شاگردش اودیاکر
است بموبدان فلسفہ پرتی بگیا نظریہ اے آفرینش و تعلقات مخلوق با خالق حسب قول سپند شاستر تسلیم
می کنند متفقہاں سپند شاستر یقین دارند کہ ذات خداوندی در حالت ریاضت و زہد بر قلب طالب
منعکس می شود فرقة پرتی بگیا در وحدت خدا یقین دارد ۱۲۹۱ گروہ :

بهم رسانیده که آفرینش نوع انسان فی الحقیقت یکسان است که در ماده ذاتی یکدیگر را تفاوت و تجارت ندارند.

پس سبب نجات انسانی همان است که مخلوقات را یکسان دانسته از جمیع تملذات شهوانی و هوا و هوس و مرادات نفسانی اجتناب کرده بر صداقت و پاکیزگی و خلوص و یگانگی را سرخ مانده به نسبت جمیع مخلوق خیر و صلاح و نیک اندیشی و مهربانی مبذول داشته خود را نروان یعنی قانی به خدا پسندارند همچنین تعلیم های شایسته به شاگردان خود آموزش داده هر کس را برای نشر این ملت به اطراف و اکناف مامور ساخت ساکنان بهار و گلده دیش را در زندگانی خود منقاد این ملت گردانید و پیش از سنه یکرمی دو صد و هشت سال راجه اشوک تاج حکومت هندوستان بر سر نهاده برای خود مذهب بوده اختیار نمود در اندک فرصت ساکنان اقلیم هندوستان و ملک برهما و چین و خطا را مطیع و منقاد این ملت گردانید - همدراں عرصه راجه کشمیر که همام راجه اشوک

۱۲۹۲هـ نام قدیم اطراف دلایت بهار هند شرقی بود :

۱۲۹۲هـ نزد محققان این امر محل نظر است که لحاظ تاریخچه آید و اشوک دیکه کشمیری و دیگر هندی) بودند و یا یک - از راج تزلنگی دو اشوک مفهوم می شوند و اینکه اشوک کشمیری از اشوک موریا قریباً یک هزار سال مقدم بوده است -

دکتور سٹاین در مقدمه راج تزلنگی جلد اول ص ۶۴ درین ضمن روایت کلہن را ناقابل اعتبار قرار داده است و ہمیں از بیان دکتور نلی کش دت (مقدمه گلگت مینو سکریش ص ۷ - چاپ سنه ۱۹۳۹ء سرتیگر) مفهوم می شود - بر روایت افس اشوک موریا در ۱۱ اخر زندگانی خود کشمیر را فتح نمود و از مشورہ وزیرش موگلی پت لتا "دایان مذهب بدھ با طرف عالم روانہ کرد - چہنشتکا کیکی از عالمان بزرگ این مذهب بود بصوب کشمیر متعین گشت :

بود برای خود مذهب بود پسندیده باشندگان خط کشمیر هم به انقیاد امراد
مذهب بود و اختیار کردند و رسم و آیین آن مرتجع نمودند. بعد آن شاهکسهم
و ناگسین که از فضلائی بود و دند ترویج این مذهب در این جا به خوبی نمودند.
و پس از عرصه پستگاه چند را چای با علمای بود و بحث و مناظره کرده مذهب
شیو را باز فروغ بخشید. انگاه شکر آچای که فقیر مراض بود با علمای بود
مذهب بحث و مناظره کرده مردمان را باند از نصایح راه هدایت نموده شیو
مذهب را در هند و کشمیر باز رواج داد.

بعد آن به مرور دهور در ملک کشمیر مذاهب مختلفه واقع شده. بعض
ناگ پرست - بعض آفتاب پرست - بعض آتش پرست - بعض دیوتا پرست
شده از فرق برهمنان قبلی بر خدا پرستی را سخ مانده بودند.

و در ^{۱۲۹۵} در واقع ذوالقدر خان تمامی ساکنان کشمیر زیر تیغ
آمده در نفس شهر همگی یازده کس به مذاهب مختلفه موجود مانده بودند. کاینکه
در کین گاه بهال متواری شده بودند بر آمده در اطراف دلت بود و باش
اختیار نمودند و به موجب عدم انتظام حکومت و به سبب کثرت حوادث و
شداید هر کس از صرافت ملت خود معترمانده کا الانعام شده بودند بهمدرا
ایام ریخن شاه طوق مذهب اسلام زیب کردن ساخته اکثری از باشندگان
این جا طوعاً و کرها در حسن متین دین محمدی در آورد.

بعد از آن سلطان سکندر ^{۱۲۹۵} بت شکن لواتی تغلب افرشته و هر جا
بت شکستی کرده اکثری از اهل هندو مسلمان نمود. اما بعض برهمنان که در

۱۲۹۵ ۶۱۳۲۳

۱۲۹۵ رجوع شود بهاشیه ص او و تاریخ حسن جلد اول

اطراف و اکثاف گوشه نشین و خلوت گزین شده بودند به محل حوادث و
 نوایب بر ملت خود را سخ مانده سر پاییه عقیدت از دست ندادند تا که سلطان
 زین العابدین در حکومت خود فرقه بر همان را به و فور محنت و احسان خوانخته
 و به خواندن علم فارسی مشغول ساخته بکار و بار ملک و جیل شدند و کسانیکه به خواندن
 علم سنسکرت متعقیم ماندند - الحال عام فرقه بنود را به منزله پیر و مرشد و رهبر
 و مفتی هستند و با شهرت شهرت خیر اندیشی بدیده شاه بسیار از مفرد بیان
 این جا و اکثری از برهمنان هندوستان که شوق سکونت این دیار تیمنا
 به خاطر می داشتند معاودت نموده درین ملک بود و باش اختیار نمودند - چونکه
 به سبب واقعه ذوالقدر خان ملل و مذاهیب این جا به اختتام رسید - از آن
 وقت باز از فرقه بنود همگی برهن - ویش و شود درین ملک بود و باش می
 دارند - از آن جا که برهمنان این جا یک فرقه اند اما مجازاً دو فرقه شمرده شوند -
 یکے ملما سی یعنی باشندگان قدیمی این دیار دوم بانه ماسی یعنی نوآمده اطراف
 دیگر و درین دو فرقه همگی برای یک امر اختلافت مردم بنود را که به حساب
 سال قمری ایام ماسی بود بعد عرصه سه سال یک ماه قمری زیاد می شود و آن
 ماه زیاد را هرگاه ملما سیان دو جیٹھ وضع کنند پس بانه ماسیان برخلاف
 این ما دو ماه وضع خواهند کرد - و فرقه ملما سیان در ماه جیٹھ دوم و
 گروه بانه ماسیان در دوم ماه مار برای ریش ارواح مردگان خود بر
 چشمه چھ بون نذر و خیرات می سازند فقط :-

این که پندتان این جا از دست برهمنان بلاد دیگر اکل و شرب نمی

سازند و بهر این است که در سابقه زمان یکے از هلاک خوران درین جا دارد
 شده همراه برهمنان این جا مدتی شریک ماکول و مشروب شده بود

عاقبت خباثت باطنی او معلوم شده ازاں وقت باز بر همان این جا با بر همان
ممالک دیگر اکل و شرب و غیثا دندی نمی سازند و اختلاف در رسومات مذهبی
همین سبب واقع است که لوگا که رکیشر رکیشر باشند این دیار و پیش
پاس منیش برای استفاده علوم رفته بود و در آن جا بلا اجازت او از جمیع
کتب های وید و شاستر و پوران و غیره برای پندتان کشمیر موافق موسم و
طبیعت آنها یک پوستک ^{۱۲۹۶} موجود انتخاب کرده آورد که مطابق آن پندتان
این جا رسومات مذهبی ادا می سازند فقط - و عطاران این جا تمام از فرقه شود
یا کتری هستند و عورات آنها ^{۱۲۹۷} سبیه سرخ بر سر می بندند و حلقه زر در
بینی شان اندازند و طور و طرز آنها با مردم ^{۱۲۹۸} دگره مشابیهت دارد -

اشاعت مذهب اسلامیّه

ناحمد راجگان هندو در کشمیر مذهب محمدی صلی الله علیه وسلم با اکل
شیاع نه بود - بعد واقعه ذوالقدر خان که راجه های کشمیر استقلال شدند
و از نوع بشر جمعی قلیل به مذاهب مختلفه در این جا بقیة السیف موجود ماندند
لیکن هیچ کس بر ملت خود به صرافت نه بودند -

ریجن شاه که به مذهب بوده بود و قنیکه بر حکومت کشمیر استقلال
^{۱۲۹۹} پرتک بهم با، فارسی و سکون بین و فتح تاء و سکون کاف در سنکرت بمبئی
کتاب باشد :

^{۱۲۹۷} در دست کتابه در زبان کشمیری بمعنی روال باشد که زنا از برنجان خورد و
زبور مزین کرده بر سر دارند : ^{۱۲۹۸} دگره قوے است مشهور از نواح کوهستان
شوالک و مضافات تحصیل مانبه و نام نگر در صوبه جموں (ریاست کشمیر) :

یافت به کثرت اختلاف ملل مذہب اصلی را خخل دیده خواست که در قلمرو خود
یک ملت مرجع سازد۔ چوں که دخول به مذہب شیوہ غیر ممکن بود و در مذہب
دیگر متردد مانده بادل خود قرار داد کہ باعداد ان ہر کہ را اول سبح می بینم بمذہب
ادمی گرایم علی الصراح جناب سید شرف الدین معروف بہ بلبل شاہ کہ بر
ساحل آن روی در بای بہت نماز ادا می کرد بہ چشم خود دیدہ نماز و نیاز
او پسندیدہ بہ کمال خلوص او را طلبیدہ بہ مذہب او گردید و بہ متابعت او
طوعاً و کرہاً خلقت بسیار کہ بہ مذہب مختلفہ بودند مسلمان گردید ہنگی بر ہمانان
وید خوان بر دین خود استوار مانده از خوف کسے نترسیدند بعد آن سلطان
سکندر در ایام حکومت خود جم غفیرے بہ مذہب خود شامل کردہ بہ بت
شکنی اشتہار یافت ۔

و نیز حضرت میر سید علی ہمدانی قدس سرہ و حضرت میر محمد ہمدانی
قدس سرہ رونق بخش این دیار شدہ از فرقہ ہنود جمعے کثیر بہ تالیف قلوب
و اظهار کمالات خود مسلمان نمودند۔ پس ازاں تا عرصہ پانصد سال دریں ملک
حکومت شان اسلامیہ نافذ بود بہ مقتضای الناس علی دین ملؤ کھم
روز بروز فرقہ محمدیہ را ترقی بہ وقوع آمدہ مذہب ہنودستی پذیرفت چنانچہ
فی زمانہا دریں ملک دو حصہ مسلمانان و یک حصہ ہنود خواہند بود۔ اکنون
در فرقہ محمدیال سہ گروہ شدہ اند یکے اہل سنت و جماعت دوم اہل تشیع
سوم و لامیہ خارجیہ ۔

اشاعت مذہب شیوہ

مورخان می نگارند کہ در ^{۱۲۹۹} ۸۹۲ھ در عہد سلطان حسن شاہ میر شمس عراقی

که از فضلای اهل تشیع عالم اهل و دانی بے بدل بود از جانب سلطان حسین میرزا دلی خراسان به کشمیر آمده مکتوبے از سلطان مع یک پوشن کھیتی که از پوشش خاص سلطان بود برای حسن شاه آورده و اظهار فرمایش بعضی نجایف نمود.

همدایاں ایام حسب مشیت آنکه سلطان حسن شاه پوشتین حیات دیدہ از جهان فانی درگذشت. و میرشمس عراقی تا عرصہ ہشت سال دریں جا اقامت نموده و خود را بنا بر ترقیہ در سلک مریدان بابا اسماعیل کبروی کہ شیخ وقت بود در آورد و ارادت خاص بہ او ظاہر کردہ چہیتے ہمہ رسانید. چون بر ترقیہ ذاتی و دفع شائستگی و آبستگنی ظاہر شد کہ زبانے حسن بیانی داشت بعض علوم غریبہ می دانست شاید بابا اسماعیل بہ مریدان خود گفتہ باشد کہ مصاحبت این مفل غنیمت پندارند. موجب آن بابا علی نجار کہ از خلفای برجستہ حضرت بابا بود بر رابطہ ظاہری و باطنی باوے پیوست با ہم دیگر خلوص و یگانگی ظاہر نموده متحد گشتند تا کہ میرزا کو رعقیدہ خود بہ خاطرش موثر گردانید بذریعہ او بعضے کسان را اغوا نمود. و در میان امرای کشمیر طرفہ نفاقے انداختہ باز بطرف خراسان رجعت کرد.

چونکہ سلطان حسین میرزا از خلل باطنی او آگاہ گشتہ از نوکری خودش معزول نمود بنا بریں بدو عرصہ دو از دہ سال باز عازم کشمیر شد. پیش از آمدن خود کسے را برزی تحقیق احوال بہ کشمیر فرستاد و معلوم ساخت کہ خدمت بابا اسماعیل بہ کبر سن رسیدہ و دامن از صحبت خلق کشیدہ باز از بابا علی گرم است و خطے برای بابا علی نوشت کہ من ترک دنیا کردہ خلافت از سید محمد نور بخش

یافته به کشمیر می آیم و بابا علی بکثرت و بهنگامه تمام به استقبال او برآمده و اعتقاد تمام بهم رسانیده در خانقاه خود نشانید. و مریدان خود حواله او میکرد و اظهار نسبت سید محمد نور بخش برای فریب عوام می نمود و میر شمس عراقی در اندک فرصتی بازار خود گرم کرده با هر کس اخلاط و ازنباط فرمود رفته رفته مذهب شیعه را به تدریج رواج داد و به سعی و ترغیب بابا علی بعضی امرا و کشمیر مطیع و منفاد او گشته در محله جدی بل خانقاه دو طبقه بنا ساخت. و در آن بها سکونت نموده و خلوت با بجا آورده بر ریاضت شاقه در میان شهر شهرت یافت و با ملازمان سلطان معرفتی بهم رسانیده بطور خوارق و کرامات مزوره ساده دلان را فریب داده به مذهب خود گردانید. و در میان شهر و اطراف بات به اعانت مخلصان بابا اسماعیل در انحراف مذهب حتی الامکان کوشید و نهانی ساده دلان و پست فطرتان را تعلیم و تلقین می داد لیکن تاجیات محمد شاه هیچ کس اشاعت مذهب تشیع اصلاً نتوانست کرد. در آن اثنا ملک کاجی چاک که خالوی محمد شاه و مدار المهایم سلطنت بود به اتفاق غازی خان و ملک موسی رینه رجوع به شمس عراقی نموده به مذهب او گردیدند و مطیع و منفاد او شدند و شمس عراقی با طاعت آن با تقویت یافته به اجرای مذهب خود علانیه مشغول شد و کتابی احوط نام در مذهب شیعه تصنیف کرده شایع ساخت و بابا علی در محله حسن آباد بیشتر باعث ترویج گشته مذهب خود را فروغ بخشید. و همه بابا های حسن آباد و بابا پوره و غیره از اولاد بابا علی مذکور اند.

بعد از آن در وقت خود بابا خلیل و بابا طالب و شیخ حسن جدی بیلی

بابا طالب اصلش از اصفهان است. در زمان حکومت چکان کشمیر رسید (بقیه بر صفحه دیگر)

این مذهب را تأیید نموده شیوع ساخت. انگاه در حکومت چکان مذهب
شیعه را قوت پیدا شده مردمان جوق در جوق جبراً و کراً داخل این ملت
شدند و در عهد امیرخان جوان شیر نیز تقویت پذیرفتند.

اشاعت مذهب ولایتیه

محمد نصر شامی در تاریخ شام رقمطراز است که عبدالوهاب^{۱۳۰۳} نام
شخصی بود در کوhestان نجد از اصحاب حضرات شاذلیه^{۱۳۰۴} به علوم غریبه آراسته
و به فنون عجیبه پیراسته. شاید به هجوم و سادس شیطانی یا برای انجراح
هوای نفسانی یا به نظر حصول شوکت و حکمرانی برخلاف مذاهب اربع مذمبه
دیگر از خود ابداع نمود و برای اشاعت احکامات فرورع و اصول آن کتابی
به نام مسمی به کتاب التوحید تصویب نمود. و جمیع مجتهدان و مسلمانان سلف را
سکتم تکفیر داده از بلادین و مسقط و نجد جم غفیر میغیر و متقاعد خود گردانید
ایضاً برای ترویج مذهب خود خار خار تحریک ممالک همواره به خاطر

مسل (چون به فنون علوم آراسته بود قبولتی بهم رسانید. نزد سلاطین و امراء زمان خود
اعتبار بسیار داشت. چوں رحلت نمود در محله بابا پور (محله از سرنگ) در مزار بابا غلیل آسود
از شر و سخن بهره دار داشت (دفاعات کشمیر ص ۱۱۴)

درست محمد بن عبدالوهاب رح متوفی ۱۲۰۶ قمری قائد تحریک نشاء تأیید اسلامیه است
که به شرح مساعی آن بنیاد در عرب و دیگر ممالک اسلامی رواج یافت. آنجناب نهضت خود را
نام مذهب التوحید داده در احیاء کتاب سنت سنی بلوغ نمودند. در ممالک غریبه این تحریک
بنام "ولایت" شهرت دارد. تحریک ولایتیه حقیقتاً تحریک جدید نیست بلکه همان تحریک
نهضت است که امام ابن تیمیه حرانی بح قریباً پنج و نیم صد سال قبل در ۶۳۸ هجری برای
ملت و استیصال کفر و شرک آغاز فرمودند.

خلاصه تحریک ولایتیه این است که عبادت و بندگی محض سزاوار ذات (بقیه بر صفحه دیگر)

می داشت حسب تقدیر در سنه ۱۲۰۳ سلطان سلیم در روم خروج کرده فرزندان
عبد الحمید خان متوفی را از سلطنت معزول داشته تا عرصه پانزده سال در بلاد
روم طبل حکومت نواخته از دست مصطفی خان کشته شد و در سلطنت روم فتنه
و فساد و فتنه و عناد روی داد و عبد الوهاب موقع غنیمت دانسته در

(سلسل) باری تعالی است عقیده شفاعت و وسیله جوئی نوعی از شرک است
پنجاه استغانت از مقابر اولیاء شرک است -

نهضت و پایه در ابتداء قرن نوزدهم میلادی در عرب و شام منتشر گشت و در
عرصه قلیل بیشتر از مردمان متبعین این جماعت شدند -

(اسلامک ریویو، انگلستان شماره نومبر ۱۹۵۱ء)

۱۳۰۴ه شاذلیه فرقه ایست از مسلمانان منسوب به الشاذلی بانی او ابو الحسن علی بن
عبد اللہ الجبار الشریف الزریلی (۱۱۹۶ - ۱۲۵۰ه) یکی از صوفیان مراقش و
بانی فرقه شاذلیه بود - از تالیفاتش او را د و طائف حزب البحر و البر و حزب الفتح و
حزب الکبیر یادگار است (جامع اللغات اردو ص ۲۴۲ چاپ جامع اللغات کپتی لاهور)
۱۳۰۵ه مطابق سنه ۱۸۸۹ء

۱۳۰۶ه سلطان سلیم ثالث پسر مصطفی ثالث سلطان روم است - در سنه ۱۲۸۹ء بعد وفات
عم خود سلطان احمد رابع تخت نشین شد - در عهدش محاربه عظیم مابین فرانسیسیان و
روسیان افتاد - فرانسیسیان از دست انگلیسیان شکست خوردند - در سنه ۱۲۸۵ء برخلاف
ادب لغات شد و از تخت معزول کرده شد (جامع اللغات اردو ص ۳۸۷ چاپ جامع
اللغات کپتی لاهور) ۱۳۰۷ه عبد الحمید خان اول بن احمد ثالث (۱۲۷۵ - ۱۲۸۹ء) در
۱۲۸۹ء بر تخت خلافت نشست - در عهدش محاربه عظیم مابین ایرانیان و روسیای افتاد
کو وینیه که در مقبوضه سلاطین عثمان بود در تسلط آسٹریا رفت و روسیه بر کریمیا و بسربیه قابض
شد (ایضاً ص ۵۷۸)

۱۳۵۸
 ششمه بروز جمعه بر منبر برآمده تقریر کرد که در سلطنت روم هرج و مرج واقع شده اکنون سزاوار سلطانی کسی را نمیدانم شما را برای تنسیق مملکت پادشاهی ضرور باید بود هر کس که از اینای جنس خود افضل می داند او را بر جهان بانی و حکمرانی مستقل بگذارید. حاضران بدیهه در جواب گفتند که بغیر ذات گرامی شما دیگر سزاوار این نامی نیست فی الحال او را بیعت نموده به خطاب امیر المومنین ماقب می کنند.

پس عبدالوهاب بر سند حکومت ششمه مطابق منشای خود اجزای احکامات کردن گرفت و دلائل الخیرات و قصیده برده و بعضی کتب های فقه بسوزانید و در شان انبیاء اولیاء رطب و یابس گفت. و در میان مساجد ذکر و اودامع نمود و عبید مولود شریف بدعت دانست و بر منار های کعبه و مدینه درود و سلام هر که می خواند از بیخ گذرانید. و زیارت روضه مطهره و استمداد از اولیا بدعت دانست و تفسیر قرآن را موافق منشای خود تجدید نمود و مقابر اولیاء را مسمار ساخت. می گفت یا رسول الله گفتن کفر است علم صرف و نحو و لغت بدعت است امانت الله یا ولی الله نام کردن و در گورستان قرآن خواندن و پیغمبر خدا را وسیله دانستن و ولی الله را در قبر ترا کردن و نذر و هدیه به نام اولیاء دادن و از بزرگان استمداد خواستن و تبرک جستن عین کفر است. می گفت از کرده پیغمبر این عصا بما بسیار مدد کند پسران و خویشان خودش که هر کس لایق و فایق بودند بای حکومت و قضایا به اطراف و کناف فرستاده حکم داد هر کس که متابعت مذهب مانع کند و بر کتاب التوحید عمل نه سازد او را به قتل رسانند. موجب آں در کوهستان نجد و یمن و غیره متابعان مذهب اربعه و مذهب خود را رواج دادند.

در ۱۳۰۹ هـ عبدالوهاب به قضای خود از جهان درگذشت. پیش از آنکه بسود که بسیار طرار و هشیار بود بر مسند خلافت او جلوس نمود فوراً علم تجر افراخته بممصام خون آشام از نیام آخته قوم نبی سعد و نبی ثقیف را در شهر طایف قتل عام ساخته در آن جا مسجد حضرت ابن عباس^{رضی الله عنه} از بنیاد بر انداخته به هر جا شطرنج نهیب و غارت باخته اراده بطحا نمود. پیش از یورشش خود کتاب التوحید با تنهید و وعید شدید نزد شریف مکه رسانید. و شریف مکه محترم بر وجهه کتاب مذکور در پیش علمای وقت که در آن جا برای طواف مجتمع بودند گزینید.

و بعد مطالعه و مزاول آن مولوی عمر ابن عبد الرسول که از علمای نامدار بود جوابی بدینجهت عینف کرده بر مصنف آن حکم تکفیر صادر نمود. و مولوی عقیل و مولوی حسین مغربی و مولوی عبد الملک مهرتسلیق بر آن ثبت فرمود. در آن حالت محجرونها طایف وارد مکه شده خبر در دوسود به سامع مجامع رسانیدند. و به خوف او اهل مکه و حاجیان اطراف در بیت الله درآمدند و ابو حامد خطیب مکه به منبر برآمده مردمان را تحریص و ترغیب غزا نموده. خون سود پدر فرمود. روز فتنه هشتم محرم سعود داخل مکه شده مصمام خون آشام بر قتل عام از نیام برکشید و در زمین حرم بلکه در بیت الله اهل اسلام را از خاص و عام کار به اتمام رسانید و در خزینه بیت المال که طلا و نقره و اسباب و قماش و دولت بیحد و عد موجود

۱۳۰۹ هـ مطابق ۶۱۸۰۶

۱۳۱۰ هـ حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنه عمزاده نبی اکرم صلی الله علیه و سلم سه سال قبل از هجرت به مکه مکرمه متولد شدند. و تفسیر قرآن مجید مهارت تامه داشتند. عرصه چند در خلافت حضرت علی اکرم الله وجهه حاکم بصره بودند. آخر عمر مهتاد ساکنی در مکه مطابقی ۱۳۰ هـ واصل به حق شدند (فاموس المشاهیر جلد دوم ص ۷۰) :

بود در تصرف خود نمود و شریف مکه با خیل و خدم در حیدر گریخته رفت و بعضی
الالبان مکه به خوف جان در مغارهای کوستان پنهان گشت.

و سعود بعد نهب و غارت آن بلاد رُو به مدینه طیبه نهاده دست تطاول
در از کرد و ساکنان شهر را مثل واقعه قتل عام نمود و جمیع مساجد و مقابر
منهدم ساخت بلکه بیل و کلند آورده اساس فیض اقباس روضه مطهره کشیدن
گرفت. ناگاه ثعبان عیند از سوراخ زمین ظاهر گردید که به خویش و زهریب
او مردمان ترسیدند و در شتاب اختفا خزیدند پس از آن عراق و حجاز و
یمن را متصرف شده متابعان مذاهب اربعه به هر جای بر تنگ آورده اکثر
مطیع و منقاد خود گردانید.

و در ^{۱۳۱۲} هجری جمیع حیدر شاه سلطان محمود بر تخت روم جلوس فرموده اطراف
و بلاد را منبسط و ربط نمود. و محمد علی پاشا پیش به سبیل آگن پوت برای گوشمالی

^{۱۳۱۱} هجری مطابق روز آدینه ۲۹ ماه جولائی ۱۸۰۸ هجری

^{۱۳۱۲} هجری سلطان محمود ثانی (۱۷۷۵ — ۱۸۰۹) پسر احمد چهارم است. بعد مغز وای نعم خود سلطان
سلیم سوم در ^{۱۸۰۸} هجری سی و یکم سلطان گردید. در ^{۱۸۱۱} هجری یونان از ترکاں آزاد گردید و در ^{۱۸۲۸} هجری جنگ
مابین حکومت برطانیه و فرانس روزگار دید (جامع اللغات ص ۲۸۷) :

^{۱۳۱۳} هجری محمد علی پاشا (نائب) در ^{۱۸۰۹} هجری متولد شد. و قتی که باین انگلیسیا و فرانسیسیاں در
مصر جنگ برپا می بود، محمد علی با افواج نزکیه. دانه مصر گردید تا در مقابل فرانسیسیاں معاونت
انگلیسیاں کند. در ^{۱۸۱۰} هجری چون فرانسیسیاں شکست خوردند و از مراجعت انگلیسیاں در
مصر برج و برج واقع شد. محمد علی موقع را غنیمت شمرده اعلان استقلال کرد. از روی
معاهده ^{۱۸۱۳} هجری انگلیسیاں حق اولادش را بعد از سلطان بر سلطنت مصر تسلیم کردند محمد علی پاشا
در ^{۱۸۱۳} هجری فوت شد و بجایش پسر او محمد علی پاشا خدیو مصر شد (بقیه برصفحه دیگر)

سعود تعین فرمود و همدان آیام سعود در آنکه ورود کرده ساکنان مکّه از صغیر و کبیر حاضر نمود و گفت شما بگوئید که کدام کس از شما بزرگترین حکم فرموده است همه با اشاره به مولوی عمر نمودند و او را پیش خود استاده کرده گفت "السلام عليك يا شيخ الملكة والعرب" مولوی در جواب گفت "و عليك السلام يا شيخ الجند" سعود گفت مرا تشبیه به ابلیس دادی - مولوی گفت همچنانکه تو مرا به وطن یاد کردی من هم ترا بوطن یاد کردم - گفت به کدام دلیل مرا کافر میدانی گفت به دلیل کتاب التوحید - گفت چگونه گفت پدرت می نویسد که هرگاه کسی به یابی ندا حضرت را یاد کند من کافر است - ای سعود تا حال هیچ کس مگر در دنیا مسلمان نبوده که جمیع صحابه و تابعین و نمازی سلمانان روی زمین السلام عليك ايها النبي همیشه در نماز می خوانند مگر برعم شما همه کافر بوده اند هر کس که حلال را حرام پندارد من کافر است - مدعا که به دلائل بسیار او را ملزم ساخت سعود خشم آورد شده بر قتل مولوی عمر فرمان داد مولوی نعره شدید برکشید (یا احکم الحاکمین) همان وقت بریده از جده رسیده خیمه رسانید که جنود مسعود سلطان محمود در ینبوع ورود نمود به استماع ابن خبیر سعود نا محمود را دست و پا گم شده مولوی عمر از قتل نجات یافت - نگاه سعود در جده فرمود آمده تلاقی فریقین رود داد و بعد قتال و جدال بسیار سعود مفور شد - هر برب السعود الحارثی تاریخ یافتند - ابراهیم پاشا تا نجف تعاقب نموده متابعان

(قاموس المشاهیر جلد دوم ص ۱۹۷)

(مسل)

۱۳۱۴ قمری است از کشتی که به زیت تبرول می رود

۱۳۱۵ هـ ۱۲۲۳ م مطابق ۱۸۰۸ ع ۱۳۱۶ هـ ابراهیم پاشا پسر محمد علی پاشا خدیو مصر بود - در ۱۲۸۹ م متولد شد - در ۱۲۸۹ هـ از محاربات و دامیه و فتوحات دیگر (بقیه بر صفحه دیگر)

وے تا بہر جا قتل عام کردہ تخم و با بیان از جہاں برداشت لیکن در حد و مسقط و بمن
یعنے کسان را اعتقاد مذہب ادبہ خاطر نہاں مانده بر کتاب التوحید عمل می کردند۔

دیان اثنا سید احمد، خان کہ از اعظم ہندوستان بود بہ بہانہ حج چند سال

۱۳۱۴ھ (۱۸۹۷ء) نام پیدا کرد۔ در ۱۲۸۵ھ چون محمد علی پاشا از حکمرانی معزول شد، ابراہیم پاشا قیطنیہ
رفت۔ باب عالی اورا نائب محمد علی تسلیم کرد۔ بتاریخ ۹ ماہ نومبر ۱۲۸۵ھ بعد از مراجعت از انگلستان
در قاہرہ فوت کرد۔ (قاموس المشاہیر جلد دوم ص ۱۲۷)

۱۳۱۴ھ حضرت سید احمد شہید حج پیش رفتے تحریک نشاۃ ثانیہ اسلامیہ ہند قرن نوزدہم میلادی
بودند۔ زمانہ سفر ۱۲۸۵ھ مطابق نومبر ۱۲۸۵ھ در شہر لائے بریلی (ولایت اتر پردیش ہند) متولد
شدند۔ نام والد بزرگوار آنجناب مولانا سید محمد عرفان بود۔ از عہد طفولیت از شخصیت حضرت شاہ
عبد العزیز محدث حج دہلوی متاثر ہوئے۔ چون حاضر بارگاہ شدند حضرت شاہ عبد العزیز حج برائے
تعلیم و تعلم بہ شاہ عبد القادر دہلوی کہ برادر خورد بودند سپرد کردند حضرت سید احمد شہید حج بعد از
تکمیل علوم متداولہ در سلسلہ نقشبندیہ قادریہ بدست مستحق پرست حضرت شاہ عبد العزیز حج
بیعت کردند۔ الا در سلسلہ تصویب حج کہ طریق ملاک نقشبندیہ است معضی شدند کہ از کتاب و سنت
سنند نیست حضرت شاہ عبد العزیز ازین استقامت ایمان مرید خود شاد شدند و آفرین خواندند
حضرت سید احمد شہید حج چند سال در سیاحت ممالک عربیہ مصروف گشتہ، در ۱۲۳۹ھ مطابق ۱۸۲۳ء
بعد از حج بیت اللہ مراجعت فرمائے بنید شدند۔

حضرت سید احمد شہید حج مرد قوی و توانا بودند۔ قریباً ۵۰ سال در مصاحبت امیر خاں دہلی
ٹونک (۱۷۹۸-۱۸۳۴ء) بودہ از استمال آلات حرب تفنگ و گلولہ اندازی کا حقہ افس شدند
چون امیر خاں بتاریخ ۱۵ دسمبر ۱۲۸۵ھ معاہدہ با انگلیسیاں نمود، حضرت موصوف ترک مصاحبت
کرد۔ چون در ہند زوال مسلمانان شروع گردید و اقوام جاٹ و راجپوت و مرہٹہ و سکھ برائے
استیصال مسلمانان سربراہ افتند حضرت موصوف نہ مجذوبہ اجماع حکومت (بقیہ بر صفحہ دیگر)

در بلادین و مسقط و نجد سیر و سیاحت می کرد. و به مطالعہ کتاب التوحید مذہب امامیہ
بر نمود قبول ساخته به جانب ہند باز رجعت نمود. در آن جا مولوی اسماعیل دہلوی کہ
مسلسل) الہیہ سرشار گشتہ پیر و ان خود را تبلیغ جہاد و سرفروشی کردند. فی الفور پنج صد
افراد دعوت آنجناب را لبیک گفتند. چون مظالم سکھان بر مسلمانان پنجاب و سرحد از حد گذشتہ
بود حضرت جہادیا سکھان مقصد اولین تحریک خود قرار دادند۔ در ۱۲۶۱ھ حضرت سید شہیدؒ از راد
خیر پور (سند) وارد غزنی و قندھار شدند قبیلہ بارک زئی کہ از ساکنان این خطہ اند بسر دہری
و بے اعتنائی ہمیش آمدند۔ اما یوسف زئی کہ مابین پشاور و دریائے سندھ سکونت کنند
حضرت موصوف را وعدہ امداد خود دادند۔ افراد این قبیلہ کہ از جنگجویان آل ولایات محسوب می
شوند وجود آنجناب را بہ مقابلہ یار محمد خان حلیف جہادیا بہ رجعت سنگھ غنیمت شمرده معاون مددگار
آنجناب شدند از پشاور این لشکر مجاہدان اوالعزم اسلام براہ چار سده و نوشہرہ وارد اکوڑہ
(خٹک) شدند۔ دریں جا حضرت موصوف بلغارسکھان کہ بہ سرداری بدھ سنگھ سندھیانوالہ
بود، در ماہ نومبر ۱۲۶۱ھ پس پا نمودند۔ گویند کہ در این اثنا یار محمد خان کوشش نہر دادن آنجناب
کرد۔ لکن ناکام شد۔

بعد چند روز ۱۲۶۲ھ در جنگ یار محمد خان ہزیمت خورده فوت شد۔ در نتیجہ این جنگ سلطان محمد
برادر یار محمد خان بر شہر پشاور قابض شد۔ در ۱۲۶۳ھ جنگ سوم مابین افواج خالصہ (سکھان) و
مجاہدان اسلام وقوع یافت۔ سپہ سالاری سکھان بدست ہری سنگھ نلوہ و جنرل الارڈ بود دریں
جنگ حضرت سید شہیدؒ بنا بر قلت افراد پیا شدند۔ لکن ازیں صدمہ بد دل نہ شدہ بعد از
چند ماہ لشکر خویش را ترتیب نو داده بعد از معرکہ نوین سلطان محمد خان حلیف سکھان
را ہزیمت کرد و قابض پشاور شدند۔

حضرت سید احمد شہیدؒ یکے از ائمہ اسلام داعی عالم ملت اسلامیہ ہند شمرده می شوند۔ بحکم
آں جناب دیر پشاور کاہنہ شربت بند شد۔ در عرصہ قلیل افعال نازیبا (بقیہ بر صفحہ دیگر)

۱۳۱۹ھ از اقرای مولوی عبدالعزیز بود اولاً مرید او شده به طفیل او جمع کثیر در حلقہ امتاعت
او درآمدند۔ و مولوی اسماعیل کتاب تقویۃ الایمان در تائید کتاب التوحید تصنیف

مکمل غیر مشروع مکتوبه ممنوع گردید و شرک و بدعات را قلع و معرکہ شد حضرت موصوف
اطاعت کتاب و سنت و اثبات توحید باری تعالی را مقدم داشته بتعین کردند۔

در ۱۳۲۰ھ حضرت موصوف بر مشورہ مولی شاه اسماعیل شہید^{رح} کہ یکے از نابینان آنجناب بودند
خواستند کہ مسلمانان کشمیر را کہ در بورد و قدسی کھان بودند خلاصی دهند۔ پواسہ بالاکوٹ کہ چهل پنج

میل شمال ایبٹ آباد بربل و روکنہ واقع است رسیدند و فوجی از کھان کہ در سرکردگی شہزادہ
شیر سنگھ بود معافستہ بر مجاہدین یلغار آورد و حضرت موصوف با دیگر غازیان اسلام جام شہادت
نوشیدند۔ اس حادثہ در ماہ ذیقعدہ ۱۳۲۰ھ مطابق مئی ۱۳۲۱ھ واقع شد۔ (قاموس المشاہیر

جلد اول ص ۳۱۴ و ہستری آف دی کمسن تصنیف کنگم ص ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱

کرده شلح ساخت بکده به خیال حصول جاد و ثروة و اشاعت این ملت سید احمد خان را بر خلافت برگزیدند و بجای کثیر فرام آوردند و به نیت غزایا فوج رنجیت سنگه در حد و پیشاور و ڈیره غازی خان و هزاره باره مقابلہ نمودند عاقبت ہمسہ ما در بالا کوٹ حد و پیشاور مقتول شدند۔ ازاں باز در ہند و پنجاب رسم و آئین این ملت روز در ترقی است چنانچہ اکثرے از علمای نامدار آں دیار این طریق را شہار نمودارستہ تا حال چل کتاب در تالیف آن تصدیق کرده اند۔

خصوصاً فی زمانہ سید عبدیق حسن خان نواب بھوپال کہ از علمای جتہ روزگار است در اشاعت این ملت مجتہد وقت شدہ در وثوق این ملت و توہین مذاہب اربعہ و نزدیک مقلدان دفتر ما نوشتہ است و با چند کس از ساکنان این دیار بہ ترسیل رسل و رسائل ابواب موانعت و موانعات مفتوح دہشتہ کتبہای

۳۲۰ کتاب تقویت الایمان بہ زبان اردو است و در کلکتہ مطبوعہ شدہ است۔ اول کمنتر است این کتاب بدو حصہ منقسم است حصہ اول از تصنیف مولانا شاہ اسماعیل و حصہ ثانی کہ در مرتبہ از کردہ غیر خیال کردہ میشود۔

در تہمید کتاب حضرت شاہ اسماعیل تر دید این امر می کند کہ کلام خدا را فقط دانایان می توان فهمید خدا خود می گوید کہ ما قرآن مجید را بہ طرف "امی" رسول دہشتہ ایم۔

بقول شاہ اسماعیل مرد موحدا اعتقاد در دوشی ضروری و لابدی است۔ یکے

اعتقاد وحدت خدا و دیگر معرفت رسول۔ بسیاری از مردمان اقوال بزرگان را ہادی و رہبر دانند لہذا ہائے ہدایت صرف کلام خدا کافی و شافی باید دانست۔ تا وقتیکہ اقوال بزرگان موافق قرآن نباشند بموجب عمل نیستند۔

باب اول از تقویت الایمان از وحدت ربانی بحث می کند و استمداد از بزرگان و اولیاء و

فرشتگان اخلاف شہرعت حقہ گردانند (تہمید ہسٹری آف سی سکشن سنسنگم ص ۱۸۶، ۱۸۷)

مستفقه خودیہ نظر ایشان می رساند و نشر مذہب خود می سازد۔ ازان جمله حسین بطکونام شخصے از مکیہ مردمان این جا چند سیمیش غلام رسول و ندیر حسین و غیرہ رابطہ این ملت حاصل کرده برای اشاعت آل تشریف بہ کشمیر آورد۔ چون در شہر گرمی بازار خود ندید در قصبہ شوپیاں اعلام این ملت افرارختن فوراً دوسہ صدکس داخل مذہب خود ساختہ و واجبہ ہم رسانید خصوصاً عطا محمد فرزند شیر احمد خان بمبہ بدل و جان با اعوان و انصار خود مطیع این ملت گردانید۔ ہارایہ زبیر سنگھ دین باب نشد و ساختہ حسین بطکو را از بس ملک اخراج کردند۔ بعد آل بسترار شاہ نام شخصے از مریدان صدیق حسن خان طوق این ملت در گردن انداختہ در محلہ نرورہ یہ اشاعت ملت خود ساعی شد۔ فی الحقیقت آہلک این ملت در چمن خاطر اکثر کسان افتادہ است۔ اما بہ خوف حاکم نامدار شریر آن در زیر خاکستر پنهان است۔ عنقریب شعلہ آں سرب فلک نوآید نشید۔

اشاعت مذہب سنگان

صاحب قصص الہند می نگار د کہ در سہ سالہ کا لول نام شخصے از قوم کھتری ^{۱۳۲۲} پٹواری موضع تلونڈی ^{۱۳۲۲} بود۔ گود و ناناک از صلب او ^{۱۳۲۲} ظهور نمود۔ چون بہ سن

^{۱۳۲۱} مطابق ۱۸۸۳ء : ^{۱۳۲۲} کھتری گروہ دوم از قوم ہنود باشد۔ پدرش کا لول از بیدیاں کہ طائفہ از کھتریان است بود (دبستان مذہب چاپ نو کشور پریس لکھنؤ ص ۲۲۳) ^{۱۳۲۲} پٹواری بفتح پاء و سکون نام ہندی ہندی منی را گویند کہ شجرہ کش مردمان دیہت باشد۔ در سیر المتاخرین (مترجمہ برگس ج ۱ ص ۱۱۰) مذکور است کہ پدر ناناک تاجر غلہ بود۔ و صاحب دبستان مذہب ص ۲۲۳ نوشتہ کہ ناناک خود حفاظت غلہ دولت خاں لودھی می کرد۔ ^{۱۳۲۲} تلونڈی دہے است دہ میل در شمال گوجرانوالہ (دلائل پنجاب پاکستان) (تقیہ برغودیکر)

۱۳۳۶ھ

بلوغ چہرہ افروخت از علم فارسی و حساب رسمی بہرہ آموخت۔ روزے پدرش
چہل روپیہ ہمراہ دادہ بدہے دیگر فرستاد و در اثنای راہ جماعتی از فقیران
درخواست نان از نمودند۔ نانک چہل روپیہ بہ آہا بخشید۔ فقیران گفتند ما را
احتیاج نان است نقد را چہ کنیم۔ نانک بدہ رفتہ چہل روپیہ را آر و خرید کردہ بہ
فقیران رسانید۔ ازل ہما و پس بہ خانہ آمدہ پدرش گفت چہ تجارت کردی گفت
تجارت آخرت پدرش آشفتنہ بہ زبرد توزیخ ادا زدن گرفت یکے از اہل اسلام
کہ ہمسایہ او بود از زدن بنگاہ داشت مختصر کہ نانک بہ اشتغال دبا خیال نہ
کردہ بہ خدا جوئی مصروف ہی بود و پدرش بنا بر عدم قابلیت چندان التفات
نمیکرد۔ اما مادرش بہ شفقت باطنی پرورش ہی سادگت و داماد کا کول در
سلطان پور علاقہ کپور تھلہ در پیش دولت خان پٹھان کہ از خویشان سلطان
ابراہیم لودی بود ملازمت میکرد۔ با دانا نانک ہم بطریق بزنہ خود برمودی قا^{۱۳۳۵ھ}

مسلسل) در ایام نانک این قریہ در قبضہ رائے بھوا^{۱۳۳۵ھ} بھٹی بود۔ (سیکھ آف دی سکس
تصنیف میکم ص ۷۸ و سفرنامہ فاسٹر جلد اول ص ۳-۲۹۲)

۱۳۳۵ھ بروایت کنگاگم سال پیدائش بابا نانک^{۱۳۳۹ھ} میلادی است (ہسٹری آف دی
سکس ص ۳۹)؛

۱۳۳۶ھ مصنف سیر المتاخرین (جلد اول ص ۱۱۰) نوشتہ است کہ معلم گو دنانک مرن سید حسن
ہمسایہ اش بود۔ اس مرد لاولد نانک را مانند پسر خود تربیت کردہ تعلیم فرمود۔

۱۳۳۷ھ دولت خاں از یکے سرداران خاندان لودی بود۔ این دولت خاں ہیست است کہ بابر
بادشاہ را ترغیب فتح کردن دہلی نمود۔ مرد عالم و شاعر تغز گو بود۔ در ۱۵۲۶ھ چندے قبل از
فتح دہلی فوت کرد (قاموس المشاہیر جلد اول ص ۲۴۲)

۱۳۳۸ھ مدت سلطنت از ابتداء ۱۵۲۸ھ مطابق لغایت ۱۵۳۲ھ مطابق ۱۵۲۶ھ م۔
(بقیہ بر صفحہ دیگر)

دولت خان مختار شدہ بہ خواہش طبعی و مسکینان را بذل و ایشار می کرد -
 مخالفان خیال غبن کرده او را بہ محاسدہ گرفتند - وہ ارادہ خدا در حسابش توفیر
 دیدند در آن ایام در علاقہ پٹیا لہ تزیج نمود - و دو پسر یکے سری چند ددم لچمن
 از و متولد شدند - عاقبت بہ زن و فرزند مال و مکنت یابل بگشتہ از ہمہ
 قطع علاقہ نمودہ بہ خدا پرستی مشغول شد و در کوہ و صحرا پر درختان بے غور
 و خواب بر ریاضات شاقہ اوقات بسر می برد -

گویند سہ روز در آب دریای راوی بہ یاد خدا محض نشسته بود - ہنود و
 مسلمان را بہ صلح کل یکساں می دانست و ماہر کسے خوردنی نامی خورد - اگر مسجد
 می دیدن فی الحال بہ نماز اقامت می کرد - اگر در بیت خانہ می رسید اصنام
 را پوزش می ساخت -

می گویند کہ در بایع مسکین سیاحت کردہ زیارت مقابر و مساجد و
 تبرکت یاد منادر از ہر جا نمودہ بہ عبور دریا بہ طواف حرمین الشریفین رسیدہ
 فیضانی کل ہر سوجودہ خدا مہدید -

روزے پایہای خود بہ طرف بیت اللہ کردہ او را خفتہ دیدند گفتند
 چرا یائے خود بہ سوی خانہ خدا کردی - گفت من از ہر سو خدا را می بینم ہر

۳۲۹ م مودی خانہ یعنی مخزن غلہ و مودی بضم میم آن است کہ غلات بدست او باشد
 (دبستان مذاہب ص ۲۲۳)

۳۳۰ م ہر سری چند ہماں کس است کہ در تاریخ حیثیت بانی فرقہ اوداسی "مشہور است
 تا لچمن چون ایام زندگانی خود را در عیش و عشرت صرف نمود در گناہی مردود جز نام چیزے از و
 معلوم نہ شدہ بلا عن خانہ (دبستان مذاہب ص ۲۲۵) فرزندان نامک را کرتاری گفتہ است
 شاید سبب او ایں باشد کہ پیش از در قریہ کرتار پور فوت شد و تعظیماً سکھان اتالی کرتاری گفتہ باشند

سو کہ خدا نباشد اقدام من بدلتو بکشید۔ ^{۱۳۳۱} مختصر کہ موحّد کامل بود و از خرق عادات او دفتر ما نوشته اند۔

می گویند کہ روزی نواب دولت خان نماز می خواند و نانک از دورے دید نواب یہ او غائب کرد کہ چرا نماز نہ کردی گفت تو در عین ایس نماز در قتل مار خرید اسپاں می کردی بطیفیل تو چگونہ نماز درست می شد؟ چچناں یک روز قاضی داد در نماز خواندن مجبور ساخت پوچش قاضی از نماز فارغ شد اورا چچناں استاده دید و نهند بد نمود کہ چرا نماز نہ کردی۔ گفت۔ تو در فکر بیماری فرزند و در خیال غلطیدن کرہ مادی در پچاہ پریشان بودی من بطیفیل کہ نماز می گذارم۔

و در میلد ہر دو ارچندکس از بہمنان دید کہ رو بہ مشرق کردہ ارواح مردگان خود را آب می دادند۔ بادا نانک ^{۱۳۳۲} رو بہ مغرب کردہ آب افشاندن گرفت۔ بہمنان اورا بے خبر انگاشتہ گفتند کہ چرا رو بہ مغرب کردہ آب می اندازی گفت۔ در کرتار پور زراعت من خشک شدہ آں را آب پاشی می کنم گفتند۔ تاکرتار پور صد مایل مسافت دار دآب در آن جایگونہ خواہد رسید! گفت پس ایس عالم بعالم دیگر ارواح مردگان شمارا چگونہ آب می تواند رسید۔

و دوکس از رفقا ہموارہ ہمراہ ادمی بودند کہی بالا از قوم ہنود دوّم

۱۳۳۱ ایس واقعہ در تواریخ معتبرہ اسلامیہ مذکور نیست معلوم نہ شد کہ حسن از کی نوشتہ است نیز یہ قول گیرٹ محشی (ہسٹری آف دی سکس تصنیف کنگم ص ۴۱) سیاحت گورو نانک یہ طرف عرب دیکہ محقق نہ شدہ است۔

۱۳۳۲ بقول ملا حسن فانی (دبستان مذاہب ص ۲۲۳) نانک قائل توحید باری تعالی بود بہ نوعیکہ منطوق شرع محمدی است و بہ تناسخ نیز ایمان داشت و خمر و گوشت و خوک را حرام شمرده ترک حیوانی کرده بہ اجتناب آزاد حیوانی امر می فرمود۔

مردانه از قوم دوم - مردانه همیشه در نواختن سیتاره و سرود مأمور بود - و بالاخرت
 بالامی کرد - ادایل سده نهم صد هجری باوانانک در این آباد چند گاه مقیم شده
 بود - و در آن ایام بابر شاه برای تسخیر هندوستان عزم کرده در این آباد
 رسید - باوانانک بمع چیده به بیگاری گرفتار کرده پیش بابر رسانیدند و
 بابر آن دم شراب کشی می کرد گفت بابا را این دم شراب به نوشانند - بابا
 گفت نشاء این شراب آنی است و من شراب به نوشیده ام که نشاء آن جادوئی
 است بابر گفت در حق من دعا بکن گفت سلطنت هندوستان فرزندان ترا تا
 هفت پشت مبارک باد -

بعد آن باو در گورداس پور رفته در آن جا دهرم سال تعمیر ساخت و آن
 را کرتار پور نام نهاد - عیال و اطفال خود در آن جا طلبیده کافه اتام از اهل منود و
 اسلام مطیع خود نموده به عمر هفتاد و یک سال سموت ۱۵۹۶ بکرمی از دنیا نقل
 نمود - مسلمانان خواستند که او را دفن کنند و هندو دال عزم کردند که او را

نسبت مردانه بجز این امر معلوم نه شده که او قوال بود مسلمان که در نواختن ریاب
 بد طولی داشت - این کس بخد مت گورو نانک بوقت عروسی وے آمده بدیه از گورو نانک
 طلبید - نانک در جوابش حسن لحن از خدا خواست و مستجاب شد همه عمر در ریاب نوازی
 گذاشت دشن ماسر ز مو لفته پورن سنگه ص ۲۴۰ ÷

۱۳۳۲ هـ مطابق ۱۷۹۴ م ÷

۱۳۳۵ هـ بقول گیر شمشی هسری آف دی سکس ص ۴۰ از روی گرتخه یعنی از ابواب
 "اسارگ" و "تیلانگ" نسبت این پیشین گوئی صرف همین قدر معلوم شده که بابا نانک
 خبر تباہی ہے (۹) و حله ٹے بابر بحلیت فتح داده بود - ۱۳۳۶ هـ دهرم سال در هندی
 بختی رباط و مسافر خانه باشد ÷ ۱۳۳۶ هـ ۱۵۳۹ م ÷

بسوزانند تا که فریقین را با هم دیگر به قتال و جدال نوبت رسید - در آن حالت دیدند که از تابوت لاشه بابا غائب شده بود و هر کس را تخترا فرو دغاقت بالا پوش جنازه دو حصه کرده یک حصه مسلمانان در گور دفن کردند و حصه دوم هندو ادا آتش بسوزانیدند و بعد چند روز دریا بی راوی طوفان کرده هر دو جاطغیانی شدند -

پس از وفات باوا نانک گورو ^{۱۳۳۸} انگد جانشین شده سیزده سال گذرانید - و بعد وفات او گورو امر داس ^{۱۳۳۹} بیست و دو سال و گورو رام داس ^{۱۳۴۰}

^{۱۳۳۸} نام اصلی گورو انگد اپنا (در پنجابی کس را گویند که محصل مواجب از مرغان باشد) بود چون انگد خدمت گورو نانک به دل و جان کرده بود - اپنا خود را بنام انگد که عبارت از اصل نانک باشد موسوم کرد (دبستان مذہب ص ۲۲۵)

بقول کنگم (ہسٹری آف دی سکسن ص ۴۷۹) گورو انگد از قوم تہیان کہ شاخے از قوم کھتری است بود - در ۱۵۲۲ بمقام کڈور کہ نزد رود بیاس (پنجاب) است فوت شد - و تقبیت مائیت او ہمیں قدر است کہ او را یاتیکہ از بالا رفیق نانک شنیدہ بود در جملہ تحریر آورد - مع ہذا بعض منظومات خود را کہ در تعریف مرشد گفته بود جزو گورو گوتھ صاحب (کتب مقدس سکھان) ساخت ؛ ^{۱۳۳۹} گورو امر داس جانشین سوم گورو نانک است - بروایت کنگم در تاریخ مزبور صفحہ ایضا گورو امر داس از قوم بھٹہ شاخ کھتری بود - در ۱۵۲۶ (سمت ۱۵۶۶) متولد گردید بیست و دو و نصف سال خلافت نانک کردہ در ۱۵۴۷ (۱۶۳۱ بکرمی) فوت کرد از کارنامہ ہائے بزرگ این گورو (خلیفہ) تفریق آدمیای (تارکان دنیا) از فرقہ سکھان است - در عہد گورو امر داس پیروان دین سکھی خیلے ترقی نمودند جلال الدین محمد اکبر کہ وسیع المشرقی در خمیر خوش داشت بصدق گورو موصوف را بغور می شنید ؛ ^{۱۳۴۰} گورو رام داس از قبیلہ مسودھی قوم کھتری بود - در ۱۵۲۷ متولد گردیدہ در ۱۵۵۴ فوت شد - (رقبہ بر صفحہ دیگر)

درآمد اس هفت سال و گورو ارجن بست و پنج سال و گورو هر گوبند هشت سال و گورو هر راسی سیزده سال و گورو هر کشن سه سال بعد یک دیگر جانشینی کرده دولت و جمعیت بهم رسانیده درگذشتند.

مسلل آگوبند نزد جلال الدین محمد اکبر پادشاه خیمه احترام و اعزاز داشت. (همسری آف دی سکس ص ۵۱) :

۱۳۳۱ هـ گورو ارجن دیو پسر خور و تیرین رام دس گوروئے چهارم سکها است. در سال ۱۵۶۳ بمقام گوند وال (پنجاب) متولد شد. برادر کلاش پرتی چند که میلان دهنوی داشت نظر انداز کرده شد و ارجن دیو در ۱۵۸۱ گورو منتخب گردید. این سانحه تخم عداوت پرتی چند خلاف گورو کاشت. زوجه پرتی چند هم این کینه را هوا داد. درین اثنا چندو که از حکام آن زمان بود خواست که دختر خود را در حقد پسر گورو ارجن آورد. اما مؤخر الذکر از قبول این نسبت ابا کرد پس پرتی چند و چند و هر دو خلاف گورو در حسد و دشمنی کمر بسته شدند. از شومی قسمت در آن ایام گورو ارجن دیو شهنشاده خسرو را که پسر حضرت نور الدین جهانگیر پادشاه غازی بود و در آن آوان رایت بنی افرشته بود پناه داد و در حق او دعائے نفع و کامرانی کرد. پرتی چند و چند و که چنین موقع از خدمی خواستند از سازش مانع متغایه و شکایت مانع سلسله پادشاه را برپا داشتند که گورو ارجن دیو در معرض هدف غتاب شاه می شود. عمال هوا خواه چیت و بغیر علم پادشاه گورو را بنج و تعذیب کردند. چون گورو دید که از دست شان مفر نیست از شاه اذن طلبیده از بهانه غسل به رود راوی رفت و حسب اعتقاد سکها در آنجا از چشم مردمان نهفته شد. (همسری آف جهانگیر مصنفه بینی پرشاد ص ۱۴۸) :

۱۳۳۲ هـ گورو هر گوبند بچهارم یازده سالگی بعد از وفات پدر در ۱۶۰۶ بر سر خلاف متمکن شد ملا محسن فانی می نویسد که گورو هر گوبند و فتح سپاهیان پیش گرفته برخلاف پدر شمشیر بست و نوکران نگاه داشت و شکار کردن گرفت. نور الدین محمد جهانگیر (بقیه برصفحه دیگر)

بعد از آن در عهد عالم گیر تیغ بهادر متمکن و ساده حکمرانی شده با اورنگ زیب مخالفت نمود. و پادشاه او را چند گاه حبس کرده قتل فرمود. بعد انتقال گورو گوبند سنگه خیال ملک داری به خاطر آورده جمعیت بهم رسانید. چون در

(مسلسل) بنا بر جریمه پدرش گورو ارجن مل او را دوازده سال به قید گذاشت و بعد از راه شفقت را کرد. سکها گورو هر گوبند را بالو میت می پرستند. اعتقادشان بود که خدا بر روز یکشنبه سوم محرم الحرام ۵۵۵ هـ (۱۹ فروری ۱۱۵۶) گورو سفر آخرت گزید:

(دبستان مذاهب ص ۲۳۵ - ۲۳۷)

۱۳۳۳ هـ گورو هر یائے بنیره گورو هر گوبند است. در ۱۱۵۶ هـ گورو مسلم شد. سکها این گورو را محل معقم می دهند. به قول ملا محسن فانی گورو هر یائے آخرین گورو بود که باو (محسن فانی) بسیار آشنا بود و مکاتبه می داشت. گورو هر یائے در ۱۱۶۱ هـ بمقام کرتار پور فوت شد (دبستان مذاهب ص ۲۳۸ و هسری آف دی سکس ص ۶۱)

۱۳۴۴ هـ گورو هر کشن در ۱۱۵۶ هـ متولد گردیده در ۱۱۶۱ هـ باستضواب یائے حضرت محی الدین اوزنگ زیب عالمگیر پادشاه غازی بیج جانشین پدر گردید. در ۱۱۶۲ هـ چون از دہلی مراجعت نمود در عرض راه بعارضه چپک دفات یافت (هسری آف دی سکس ص ۶۲)

۱۳۴۵ هـ سبب قتل گورو تیغ بهادر این بود که او پیشه بغی و عناد و قطاع الطریق در متابعت مسلمانان آدم محافظ نام اختیار کرده بود و نوکران مسلم را غارت می کرد. بنا برین فوج شاهی به مقابله تیغ بهادر روانه شد. تیغ بهادر بعد از محاربه بسیار مع تعداد کثیر از رفیقانش گرفتار شد. اغلب است که در سال ۱۶۷۵ هـ حکم شاهی به پادشاه بغی و عصیان مقتول شد (هسری آف دی سکس تصنیف کننگم ص ۶۵) و لے در الفاظ سوسن مل مصنف عمده التواریخ گورو تیغ بهادر در نتیجه اعلانی که بر مبارزت داده بود از دست یک نفر جلاد کشته شد (کثیر جلد دوم ص ۷۰۳). ۱۳۴۶ هـ گورو گوبند سنگه (بقیه بر صفحه دیگر)

حکومت شامان دہلی و ہن دستی دید بر اطراف و بلاد پنجاب لایت بغاوت
افراشت۔

باید دانست کہ با و ابانک و گورو انگد در فقر و فنا و صلح و صفاء عمر خود
بسر بردند و از ایندراغ ملت و خصوصت خود حرف نہ گفتند۔ بعد از ان امر داس و
رام داس مخترع ملت گشتہ امر و نہی آن ظاہر کردند و بسیاری از ساکنان پنجاب
داخل این ملت گرد آیندند۔ و نا عہد ہر کشن ہر کسے بہ لباس فقیری و متابعت
گورو نانک جی در نشر این ملت کوشیدند و مردم بسیاری در حلقہ متابعت
خود در آوردند۔

پس انراں تیغ بہادر و گورو گوبند سنگھ از فقر و فنا معترماندہ در

(مسلسل) پسر گورو تیغ بہادر دہم گوروئے سکھان است۔ در سلسلہ بمقام پٹنہ ولایت
بہار (ہند) متولد گردید۔ بعد وفات پدر بمقام آندپور جانشین شد۔ از بزرگ کارنامہ
گورو گوبند سنگھ این است کہ این گورو دہم خلافت و جانشینی منسوخ ساختہ بجانش
”جماعت خالصہ“ کہ مراد از ان مردان پاکیزہ است قائم نمود۔ پیچناں در سکھاں وجود
طاقتہ اکالی دسپا میمان خدا) از ایجادات این گورو است۔ در سکھاں اختیار شعائر
پنج گانہ کہ ہر یکہ در زبان پنجابی بہ حرف کاف شروع می شود یعنی کیس (مئے داز) و کرٹکا
(شانہ) و کرپان (خنجر) و کچھا (زیر جامہ خورد کہ بالائے زانو باشد) و کڑا (حلقہ) از
آہن کہ در ساعد کنند) بہ طرف ہمیں گورو منسوب است۔ گورو گوبند سنگھ در سلسلہ از دست
گل خاں پٹھان کہ گورو پدرش را کشتہ بود مقتول گردید۔ این گورو دادا دیگی ر قوم کہ بعض خریداری
اسپاہ ذمہ اش بود انکار کردہ۔ و نوبت بمنازعہ افتادہ و قتل پدر گل خاں انجامید۔ گورو
گوبند سنگھ بمقام نامید (دکن) کہ نزد سکھاں بنام ابچالہ گر شہر دارد و فون است۔ نظام حیدر آباد برا
انرا جاث خانقاہ گورو گوبند سنگھ و گرنہی (شاج گرنہ) وقف پنج دیہا نہاد (کشیر جلد دوم ص ۳۰۳ و ۳۰۴)

اطراف پنجاب اقتدار حکومت بهم رسانیده مذهب خود را فروغ دادند و حیل
 های آنها همراه شاهان دُرانی به علم با علم بغاوت افراشته ^{۱۳۳۴} محاریات عظیم کرده اند.
 و بعد منزل شاه زمان ^{۱۳۳۵} نیز اقبال رنجیت سنگھ از لاهور طلوع کرده پنجاب
 و پشاور و ملتان و کشمیر در قبضه اقتدار در آورده در استحکام مذهب خود
 کوشیده شهر بار نامدار مشهور روزگار گردید.

و در ^{۱۳۳۵} ^{۱۳۳۶} سایه حکومتش بر دیار کشمیر افتاد جمیع کثیر از سنگان پنجاب
 که همگیاب عسکر نظر انتخاب بود مدعی عیال و اطفال سکونت این محال اختیار کرده
 عوض تنخواه زمین زرعی ها گیر یافته از دست خود آباد کرده حقوق ملازمت ادا
 می کردند. موجب آس این گروه را سنگان جنسی نام کرده اند. بعد انتقال
 رنجیت سنگھ راجه گلاب سنگھ قابض این ملک شده بعضی سنگان جنسی را

^{۱۳۳۷} تفصیل این محاریات در ^{۱۳۳۷} ^{۱۳۳۸} دی سکس "تصفیف کنگم" اب سوم و چهارم
 ملاحظه شود. ^{۱۳۳۸} شاه زمان که همیشه عزم فتح هندوستان در دل داشت. در سال
^{۱۳۳۹} در کابل بر تخت نشین شد. در ^{۱۳۳۹} ^{۱۳۴۰} حسن ابدال را فتح کرد و لے در تیره واقعات که
 در مرکز رونما شده بود مراجعت فرمائے کابل شد. شاه زمان در ^{۱۳۴۰} دوباره عازم هند
 شده بلا مزاحمت غیرے بر لاهور متصرف گردید. اما بعد یک سال به سازش برادر خود محمود
 لاهور را گذاشته به کابل رفت. رنجیت سنگھ که ستاره اقبالش در طلوع بود فرصت را
 غنیمت دانسته قابض لاهور گشت. شاه زمان در ^{۱۳۴۰} از دست برادر مزبور نابینا کرده شده
 بعد از چند سال از موت طبعی درگذشت (پهڑی آف دی سکس از صفحہ ۱۱۹ تا ۱۳۲) :

^{۱۳۴۱} فتح پشاور و ملتان بر دست چهار راجه رنجیت سنگھ به الترتیب در ^{۱۳۴۱} ^{۱۳۴۲} و ^{۱۳۴۳}
 میسر گشت (ایضاً ص ۱۶۱ و ص ۱۵۶) : ^{۱۳۴۴} مطابق ۱۸۱۸ء رنجیت سنگھ سه مرتبه ساعی
 فتح کشمیر شد که در ^{۱۳۴۴} ^{۱۳۴۵} و دوم در ^{۱۳۴۵} و سوم که کوشش آخرین است کشمیر را در ^{۱۳۴۵} ^{۱۳۴۶} از دست
 بجای خاں و زانی فتح کرد (ایضاً ص ۱۵۴) :

در لشکریان خود دستور ملازم ساخت همه بامتوطن این دیار شدند -
 و در ^{لهستان} لهستان قریب سی و دو هزار زن و مرد نفر شماری این فرقه مقرر
 شده در برگشته اولیه و کامراج و پیرویه و غیره اکثر جاها بودند و باش می دارند و
 کارکش اداری می سازند و بر احکامات ملت خود را سر می کنند -

پوشاک مردم کشمیر

در دور و برینه مردمان کشمیر در تابستان و زمستان سراپا کسوت
 پتو پنج لباس می پوشیدند کرت - پاجامه - درمه - کاترن - لونگی - اما کرت جامه
 بود مثل میش و از دهن فراخ و از سینه تا بند دست چپان مثل جامه مردم
 کشتاور و پاجامه هم مثل کشتاور ایالتنگ و چست می پوشیدند و درمه طول
 آن هفت هشت درعه و عرض یک نیم درعه تا دو درعه از پتوی مالیده دوخته گردا
 گرد آن دوری چسبانیده سیخ بر بدن می پوشیدند - سیخ اول بر سر - سیخ
 دوم بر کتفین - سیخ سوم زیر بغل راست - پس طرفین را برگردن گره می دارند - و
 کاترن پتوی همین ده دو اوده درعه که عرض آن پنج شش گره می بود بر سر می
 پیچیدند - و لونگی به درازی شانزده درعه بر کمر می بستند و پولکه که از ریسمان
 کاه معمولست زن و مرد در پامی انداختند -

و در زمان سلاطین کشمیر که فرمان هندوستان و ترکستان در این جا
 داشتند و باشندگان این جادستار شصت درعی و کفش اوزکی یعنی میخ دا

۱۳۵۱ ه مطابق ۱۸۴۳ ع : پتو به زبان کشمیری جامه پشین را می گویند -

۱۳۵۳ ه دوری بمعنی رشته باشد و این جا به معنی رشته است که بچند رشته مالیده
 باشد : ۱۳۵۴ ه باریک :

و پیراهن فرخ و طویل سینه کشاده و آستین به درازی یک نیم درعه چوڑی دار ^{۱۳۵۵هـ}
 مروج نمودند و آستین را برابر مرقع چاکه دیدند برای کشیدن دست که آن را
 قورابه می گفتند هم در آن ایام کانگری در بغل گرفتن رواج یافت -

و در عهد میرزا احمد مسلمانان ازار فرخ آستین پسند نمودند و پندتال
 بر وضع قدیم ماندند و نیز در عهد افغانه محمدیال آستین پیراهن فرخ کردند و
 به جای کفش زیرپایی درپاکشیدند و پندتال ^{۱۳۵۶هـ} آستین جامه بدستور چوڑی دار
 گذشته قورابه موقوف نمودند اما آستین های جامه زنان فرخ گردانیدند و
 در عهد بنگال چادری بجای دُریه پوشیدن شروع نمودند و در تابستان چادر
 که پاس مروج ساختند و دستار را تقلیل نمودند - درین زمان پوشاک هندو مسلمان
 یکسان است این قدر فرقی دارند که پندتال پیراهن آستین دراز و چوڑی دار ^{۱۳۵۷هـ}
 و ازار چست معمولی قدیم و پگڑی که طوالت آن غالباً تا بلیست درعه و عرض آن
 نایک فٹ می باشد می پوشند برخلاف آن محمدیال آستین جامه و ازار
 فرخ می دارند و نصف ملل بر سر بندند عموماً چادری پٹو و یا پشیمینه یک بری
 یاد و بری برای زمستان معمول است -

و از چند سال کرتنی و سینه بند پخته دار درون پیراهن می پوشند و
 کفش های میخ دار بعضی شرفا هنوز درپای می اندازند و رنه عموماً پاپوش رواج یافت
 و نیز از چند سال اهل دربار و دولت مندای پیرایش یوغه و انگر که و غیره بر
 وضع ولایت می سازند -

۱۳۵۶هـ برهمنان کشمیر :

۱۳۵۵هـ یعنی تنگ و چست :

۱۳۵۶هـ یا جامه :

۱۳۵۸هـ پگڑی بهندی عمامه باشد :

نوش مردمان کشمیر

چوں کہ در خطہ کشمیر برنج دافر پیداوار است موجب آن اکثر از ساکنان
 این جا همیشه بر آن عادی هستند۔ اما مردم زمیندار و کسانی کہ محتاج هستند عند الفوق
 مکانی و گال و ارزن و غیره اجناس می خورند و با نجیان متعلقه تالاب اولر مغز سنگاره
 آرد کرده تناول کنند۔ و نیز پندناں بروز فاقہ برت با بجائی پھل با مرغز سنگاره
 غنیمت پندارند۔ و نان گندم ہنگی ہمراہ چائی مسلماناں جایز می دارند عند الضرورۃ
 و الرغبۃ عموماً میل ہی کنند۔

سالن۔ گوشت گو سفند و گوشت مرغان و ماہیان می خورند و برای دوم
 ساگ کرم اجیاناً شلغم و قرع و باد نجان و نمکیہ و اسفناخ و سترن و غیره ترکیبی
 معمولست گاہ گاہ ہند بای دشتی و کاہو و کاسنی و بقولات کوہی می خورند۔
 چائی۔ در پاکستان معدوم بود۔ و در عهد میرزا جیدر چائی سبز از راہ

۱۳۵۹ھ برت در ہندی بہ معنی روزہ

۱۳۶۰ھ "فلوہار" لفظ کشمیری است مرکب از پھل بہ معنی میوہ و ہار بمعنی خوراک پس نزد
 ہنود "فلوہار" خوراکے است کہ کلمتہ مشتعل بر میوہ جات باشد

۱۳۶۱ھ محقق است کہ اصل چائی از مملکت چین است۔ گویند کہ در عهد شاہ۔ چی۔ ننگ (۱۷۴۲ء)

ق۔ م) چائے نوشی در سرزمین چین مروج بود چنانکہ از کتاب تاریخ کی قبل بالصد سال از مسیح
 نوشتہ شد و محشی کان فیکس است ظاہری شود پیشتر خیال می رفت کہ در چین چائے در
 تداوی و معالجہ استعمال می شد۔ اما از سن ۱۸۰۰ء از کتابے کی یو لونا نام شخصے کہ بر چائے نوشتہ است
 این امر محقق گردیدہ است کہ چائے در کشمیر یکے از عقاقیر معروف بودہ است۔ در سرزمین اروپا
 و بود چائے از قرن شانزہم میلادی نشان دادہ اند۔ اما عمومیت چاہ نوشی در (بقیہ بر صفحہ دیگر)

یا رنگ ظاہر شدہ اعلیٰ درجہ مردم بدن رغبت می کردند و در عهد افغانہ چائی صورتی و چائی سیاه و دنگلی و اردگشت کہ بر سبب ازرائی بعضے انام می نوشیدند و تعاصیل در نوشیدن آن عیب و ضرری دانستند و بعضے عوام بہوس چائی پوست درخت عمرہ پختہ کردہ آب آن بدل چائی رغبت نمی کردند و بعضے بزرگ ہای درخت بہی کوفتہ ہوشندہ آن مثل چائی می نوشیدند۔

نورہ صاحب پٹوان فقیرے کامل بود۔ وہے ریشہ رنگ راج کہ از قسم حشیش است بہ ترکیب چائی ہوشانیدہ بدل چائی می نوشید و از رخ مذکور چائی خوب می شود۔ در ذکر تب رافعہ است۔ بچہیں چائی جھولی مردیاں بہ پند قسم می نوشیدند۔

مسلسل انگلستان در وسط قرن ہفدہم میلادی وقتیکہ ملا مان ولندیزی چائے را در مقدار قلیل از ممالک شرقیہ بر انگلستان بردند۔

در ششہ شجرہ چائے در مبادین ولایت آسام (ہند) دریافت گردید۔ در ششہ و فدے از شرکت شرقی ہند کہ در آن ایام در ہندوستان تغلب غاصبانہ داشت۔ برائے آوردن تخم چائے بہ طرف مملکت چین روانہ کردہ شد۔ و لے چون معلوم شد کہ بے آوردن تخم چائے چینی در آسام بتوان روئید ما فدمزور را پس آوردند۔ دریں سال شرکت تذکرہ صدر کاشت چائے در موضع کادو آغاز کرد۔ در ششہ اولیں باغ چائے بمقام لکھیم پور آسام (تحت شرکت مذکورہ قائم شد۔ در عرضہ قلیل ہند در پیداوار چائے چنان اہمیتے حاصل کرد کہ حالا اکثر ممالک دنیا از ہند چائے می گیرند۔ ولایت لمے ذیل از مراکز چائے ہندی است :-

۱۔ آسام ۲۔ بنگال ۳۔ بہار ۴۔ اڑیسہ ۵۔ یو۔ پی۔ ۶۔ پنجاب

(مختص از چمبرزان سائیکلو پیڈ یارج ۹۔ ص ۸۹)

و در عهد گلاب سنگھ بہ توجہ پرنس گورنمنٹ چائی پہاڑی وافر شدہ از
 عرصہ چند سال مردمان عموماً در نوشیدن آن رغبت ہم میکنند۔
 قہوہ ^{۱۳۶۳} - ہم در ادوار ^{۱۳۶۲} سنہ ہجری روان یافت پیشتر بعضے اکابران
 می نوشیدند۔

نسوار ^{۱۳۶۵} پیش ازین تا عهد سنگان بعضے کسان نسوار کشمیری استعمال می
 داشتند۔ و در عهد گلاب سنگھ نسوار پیشادری عام شدہ در شہر و دہ اعلیٰ
 و ادنیٰ زن و مرد ہمیکشد۔

تنباکو - ہم دریں صد سال مروج شدہ عموماً ہی کشند۔
 افیون - بعضے کسان اجیانامی خوردند۔

شراب - پیشتر بہ حکم ربیر سنگھ ممنوع بود لیکن عیانتان محفی طور شغل
 آن می داشتند۔ بالفعل عام شدہ مردمان ہنود کم و بیش بدلاں رغبت می دارند۔

حوادث و شداید کشمیر

مورخان دوران پیشین تا عهد سلاطین در تحریر حوادث و فوائد این سر
 زمین مثل قحط و وبا و زلزله و غیرہ ہما کہ شیوہ تاریخ نویسی است چنداں نہ پرداختہ اند
 اما وقایع نگاران متاخرین بر خے از آفات و حادثات این جا انشاء کردہ اند۔ املا
 کردہ شود۔

^{۱۳۶۳} - مراد از قہوہ قہوہ ترکی نیست بلکہ در کشمیر چائی شیریں بے شیر را ہم قہوہ گویند؛

^{۱۳۶۳} - ۶۱۸۸۲ - قسے است از سفوف کہ مردمان عادی بوقت ضرورت در بینی می کنند

از حوالہ انسایکلو پیڈیا مصنفہ جمبر ص ۵۲ معلوم می شود کہ استعمال نسوار از ^{۱۳۶۱} ہجری در دنیا موجود

است - ^{۱۳۶۶} یعنی تنباکو

قحط سالی ہای کشمیر

واقعہ اول۔ در حکومت راجہ رنجیت سنگھ کلگوگ بہ حادثہ برف و باران کہ در ماہ بہار و دو سہ ہفتہ متواتر بود بہ وقوع خاموشی فصل قحط عظیم برخاست کہ مردمان گوشت انسان غنیمت می دانستند راجہ سزایور بنا بر انصاف اولاً غلات موجودی وقف محتاجان کردہ بعد آن خزاین و دقاین مصرف نمودہ مردمان جو غم الجوع می گفتند۔ راجہ مذکور مجبور ماندہ از چارہ و تدبیر معذور گشت و از بیمار بیمار آن جو غم رنجور شدہ شبانگاہ در شبستان خود در آمدہ بر غرق و حرق جان خود اقدام نمود زو جہ او کہ داکہ پشٹا نام داشت شوہر خود را از اتلاف و سوختن مانع شدہ گفت کہ بحر محیط فصل و رحمت آفریدگار بیکران است و سفرہ لطف و کمکش بے پایان بہتر آن است کہ امشب من و تو از ما دمن درگذشتہ بہ بحر و زاری بہ جناب حضرت باری متجہ گشتہ از تلاطم امواج رحمت و خواری رستگاری می خواہیم۔ شاید کہ بہ پذیرائی التجای بے ریا از ما این بلا رفع گردد۔ راجہ بہ ہنرمندی زو جہ خود نام شب بدرگاہ کبریا التجا کردہ۔ فردا سان قوم موسی من و سکوئی از سما نازل شد یعنی ہر انسان را دو کونترہ بریان ہر روز در کنار می رسید تا دما بیکہ غلات پختہ شد و ایام سختی در گذشت۔

واقعہ دوم۔ در عہد راجہ پار تھ کہ بہ کثرت باران رود بارما طغیانی شدہ مزروعات تلف گشت و قحط عظیم واقع شد۔ مردگان بعدم اندکان طعمہ ہامیان شدند۔

واقعہ سوم۔ در حکومت راجہ ہرش دیو سنگھ بکرمی بہ باعث کثرت بارش و سیلاب محصولات تلف شدہ قحط شدید واقع شد کہ یک خروار شالی

بر قیمت پانصد فلوس سکه پیرش دیوارزش یافت و پشم گوسفند و آرد و جو هم
مس می فروختند و نام و نشان و مصالح نابود بود۔

واقعہ چہارم۔ در عہد سلطان علاء الدین ^{۱۳۶۹} ششم ہجری بسبب
بے وقت قحط واقع شدہ مردماں بسیار تلف شدند۔

واقعہ پنجم۔ در زمان سلطان زین العابدین ^{۱۳۷۰} در ششم ہجری بہ عادی
بارش محصولات تمام ماندہ قحط ظاہر گشت۔ سلطان خزائن و دفاین فراوان
محتاجاں کردہ جان بخشی قحط زدگان فرمود۔

واقعہ ششم۔ در حکومت سلطان محمد شاہ ^{۱۳۷۱} ششم سلطان سعبی
والی کاشغر چہار ہزار سوار برای تسخیر کشمیر تعین ساختہ۔ تمامی زمستان در
قتال بسر رسید۔ و در ماہ مار معرکہ بہ صلح انجامید۔ و بہ موجب فساد زراعت
نشدہ قحط و سختی بہ مرتبہ رسید کہ پدر از دمان پسر و مادر از دست دختر
بزرور می گرفت و تا عرصہ دو سال بیای از خلق خدایضایع شدند۔

واقعہ ہفتم۔ در حکومت علی شاہ چک ^{۱۳۷۲} ششم ہجری در ماہ ۱۳
بارش برف شدت نمودہ در ملک کشمیر قحط غلہ بہ مرتبہ افتاد کہ گوشت
قحط زدہ زندگان می خوردند۔ علی شاہ خزینہ معمورہ خود بہ محتاجاں صرف
غم و غصہ و خلق خدا بر خود گرفتار تاکہ دو سال بدیں منوال در گذشت و در سال
زینتی شاہ مجذوب در راہ دید از و پرسید کہ ^{۱۳۷۳} ای مستانہ ایس حادثہ ناچند

۱۳۶۹ء تا ۱۳۵۶ء : ۱۳۷۰ء تا ۱۳۷۱ء : ۱۳۷۲ء تا ۱۳۷۳ء

۱۳۷۳ء زینتی شاہ چک برادر مسعود چک دیوانہ مجذوب بود۔ می گویند بخدمت حضرت مخدوم
کشمیری ح اللہ تعالی حاضر آمدن معمول می داشت۔ بمقبرہ زینتی شاہ در منتہی کابلج
در گولہ مشہور است (دفاعات کشمیر ص ۱۱۳) :

بود گفت تا تو زنده باشی۔

در ۸۶۱^{هـ} علی شاه بر وزیر عید بہ چوگان بازی مشغول بود ناگاہ در وقت کج شدن خلع در روده خود دریافته فی الفور چوگان حیات از دست داده در ملک عدم آسود آنگاہ قحط رافع^{۱۳۴۵} شد۔

نقل است کہ پیش از وقوع قحط زیر تکی شاہ مستانہ در راہ می رفت و چند دانہ طعام از منزلہ برداشته گفت ای عزیز جہاں چرا خود را این قدر بے حرمت کردہ؟ چندے پنہاں باش؟ ناگاہ بہ سبب بارش غیر موسم در کشمیر سہ سال قحط افتاد و زبیتی شاہ مجذوب کہ از قوم علی شاہ بود ہر روز بہ مطبخ امی رفت و می گفت کہ دیگر داں گرم بکنید۔ روزے در شہستان علی شاہ در آمد زوجہ اورا ہم زمانہ نشسته بود۔ علی شاہ از در درآمدہ۔ اورا بہ زجر بیرون کشید۔ تاکہ مستانہ در مطبخ درآمدہ تمامی دیگر داں و آڑگون گردہ گفت۔ آتش سرد نمایید۔

آنگاہ در عید گاہ برآمدہ بر چوب دستی کہ بر اں سوار شدہ می دوید ہماں چوب را بہ ریسماں گرفتہ ہی کشید و می گفت (مت کر گنگل ہنت لچ کھار) یعنی دیوانہ شروع قلبہ رانی کرد و خردار بہ یک فلوس ارزش یافت۔ در اں ایام قحط رافع^{۱۳۴۶} شد۔ و در عہد لوہر چک یک فلوسہ را یک خردار شالی فروختن بود۔ واقعہ ہشتم۔ در ایام سلطنت اکبر شاہ^{۱۳۴۷} کہ میرزا علی اکبر

۱۳۴۷ء ۶۱۵۷۸ ÷

۱۳۴۷ء طبقات اکبری چاپ نیکشور ص ۶۲۹ و خروشتہ جلد دوم ص ۳۶۵۔ لاکھ مؤخر الذکر سال وفات علی شاہ ۹۸۵ھ مطابق ۶۱۵۷۷ نگاشته است ÷

۱۳۴۷ء (۹۸۷ھ — ۹۸۸ھ = ۶۱۵۷۹ — ۶۱۵۸۰) ÷

۱۳۴۷ء ۶۱۶۰۴ ÷

نائب شوهر شده بود به باعث بارش غیر موسم قحط عظیم برخواست ملک
رو به ویرانی نهاد خلق خدا بسیار ضایع گشت. اکبر شاه غلات موفور از پنجاب
ولاهور مرسل داشت کفایت نه کرد دو سال بدین منوال در گذشت.

واقعه نهم. در عهد سلطنت شاه جهان ^{۱۶۲۷} هنگام سی و بداری تربیت نه
به باعث برودت هوای خریف نقصان کلی به غله روی آورده قحط شدید ظاهر
گشت. و مردمان بعد م قوت فوت شدند. شاه جهان غلات موفور از گجرات
و ملتان و لاهور فرستاده و بطور خیرات از امراء و حرم خانه خود مبلغ بسیار
گرفته قحط زدگان را عطا فرمود.

واقعه دهم. در وقت حکومت عالم گیر که حفظ الله خان حاکم کشمیر بود
نقصان فصل شده بسبب قحط غلات مردمان طعمه نهنگ اجل گشته ملک برهم
خورد.

واقعه یازدهم. در همین جهان بانی محمد شاه غازی و نیابت اعظم خان
سلطان به باعث کثرت باران قحط واقع شده خردار شالی تا بهشت رویه
ارزش یافت و برنج حکم طلا گرفت و خلق خدا فوج فوج هلاک شدند تا شش
ماه قحط به شدت بود. اثر آن تا دو سال باقی ماند.

واقعه دوازدهم. در عهد محمد شاه و حکومت احترام خان ^{۱۶۸۲} ه
بسبب خامی فصل آتش قحط افروخته شد احترام خان به نزع غیب ریسان

۱۶۴۸ ه ۶۱۶۲۷

۱۶۴۹ ه درست توابع خفیض الله خان (از ۶۱۶۸۶ تا ۶۱۶۸۹) است

۱۶۸۹ ه (۱۱۳۱ ه — ۱۱۶۲ ه = ۶۱۶۱۹ — ۶۱۶۲۸)

۱۶۸۲ ه ۶۱۶۳۱

۱۶۸۱ ه ۶۱۶۲۳

این جا بجهت غلات بهر کس متعرض شده طرّف شهر آشوب بے عمل آمد مردم عوام
به سبب اضطراب نفس و تحریک اهل فساد شورش برداشته فضیلت خان داروغه
عدالت و محمد اشرف خان مفتی برای اصلاح گرانی غله از خانه برآورده به مسجد
جامع بردند و در آن جا هنگامه و غوغا کرده هر دو فاضل به قتل رسانیدند و خانه های
بسیار به همت غله داری غارت کرده به آتش افروختند - هم درین سال بمبه های
منظر آباد شورش کرده ملک کشمیر غارت کردند -

واقعه سیسره هم - در ایام پادشاهی محمد شاه و نیابت افراسیاب خان
۱۳۸۳ هـ به سبب تاراج بمبه های مردمان خسته حال و پایمال شده بودند علاوه بر آن
در موسم بهار به سبب بارش باران آبادی مزروعات مطلقاً غرق شده قحط شدید
ظاهر گشت - و غله فروشان به موجب بے رحمی غلات غائب کرده تنند باد قهر الهی
و زیدن گرفت - روپیه را دو آتار بر نرخ بدست کس نیامده زیور و آلات و ملبوسات
خاک بها فروختند و مردگان قحط زده را اوایل کاه پوشیده دفن می کردند بعد آن
یدریا انداختند چندان که بکثرت موتی آب دریا بهم منتفی گشت - عاقبت سنگ و
گره و طنبور به خوردن مردگان بر زندگان منت نهادند و بعضی گیسنگان طفلان
خود نوش جان کردند - هنر ارا و دختران و طفلان که قیمت آن ها زیاده از دو سه
تنگه نمی بود به فروخت آمدند شلثه به هلاکت رسید و شلثه مفرو گشت و شلثه
باقی مانده هفت ماه زیاده تر شدت داشت - بعد آن فصل پیدا شد و در سال
دوم قحط فریاشی بود که هفت روپیه را خرداری فروختند "قهر مردم کشمیر"
تاریخ است -

واقعہ چہار دہم۔ در زمان سلطنت احمد شاہ درانی ^{۱۳۸۵ھ} ۹۹۰ھ کہ راہبہ سوکھ جیون
حاکم شدہ بود۔ بسبب کثرت بارش گرانی غلہ واقع شد۔ و خواجہ ابوالحسن خان بلند
کہ مختار مالیہ بود متکفل این امر گردیدہ ذخیرہ غلات کہ اندکے بود بہ حسن تدبیر بہ قدر
کفاف ہر کس را خانہ بخانہ رسانید۔

پس اول بہار مردم زمیندار بابت تخم بے کار ماندہ بودند خواجہ نامدار
یک لک خروار از غلہ کشیدہ رعایا را بطور مساعدہ تقسیم نمود کہ سال نو بہ جنس خواہم برد
رفتہ رفتہ تا سال ^{۱۳۸۶ھ} ۱۰۰۰ھ نزد مردمان آن مقدار دوام باقی ماندہ بود کہ سال بہ سال فی
خروار یک ترک و فی روپیہ یک آنہ بالائی نمی گرفتند۔ انگاہ معاف شد۔

واقعہ پانزدہم۔ در زمان حکیم نور دین خان ^{۱۳۸۶ھ} ۱۰۰۰ھ نقصان مزروعات و
قلّت محصولات بہ حدی رسید کہ خواص و عام در دام بلا گرفتار شدند شش ماہ قحط
پر شدت بود۔

واقعہ شانزدہم۔ در عہد سردار عظیم خان ^{۱۳۸۸ھ} ۱۰۲۰ھ بسبب خامی فصل قحط
سرکشیدہ خردار شالی بہ شانزدہ روپیہ می فروختند و زندگان گوشت مردگان حلال
دانستند۔ یک دو سال بہ شدت گذشتہ تا پنج شش سال اثر گرانی باقی بود۔ "قحط
سال عظیم" تاریخ است۔

واقعہ ہفدہم۔ در ایام حکومت رنجیت سنگھ و صوبہ داری شیر سنگھ
در ^{۱۳۹۰ھ} ۱۰۳۸ھ سموت اب اوایل بہار ہزارہ رنجیت سنگھ برای سیر کشیدہ در حدود
پونچھ خیام اخشام افراخت و جمعدار خوشحال سنگھ و شیخ غلام محی الدین پیشتر

۱۳۸۶ھ ۱۰۸۳۳ھ

۱۳۸۵ھ ۱۰۸۵۵ھ

۱۳۸۵ھ ۱۰۸۱۳ھ

۱۳۸۴ھ ۱۰۸۶۵ھ

۱۳۹۰ھ ۱۰۸۳۲ھ

۱۳۸۹ھ ۱۰۸۲۸ھ مطابق ۱۰۸۱۳ھ

برای تیاری ضروریات یک شیرامور ساخت - آنها به کمال جوش و خروش ضبط
غلات بهر جا نمود تا بیره قحط شده به آسمان رسانید - نهجیت سنگه به استمداع اجبا
قحط از پوچھ مراجعت به لاہور نمود و خوشحال سنگه به سبب نظم و تدبیر ضبطی
غلات باردت خانه قحط را آتش افکند مردمان مثل بقیر به آتش جوع سوختند
و در ماه کتک که شالی هنوز درودنه شده بود برف به کثرت بارید فصل
زیر برف ضایع گشت و تنگی قحط همچنان شدت نمود که مردمان زیورات و آلات
و اسباب خاک بہا فروختند لاشہ مُردگان زندگان بے تماشا می نور دند
اکثر طفلان بہ فلوس و لقمہ بیدگیران بخشیدند و آتار برنج روپیہ را دستیاب
نمی شد.

در ۱۵۰۰ کر نیل میان سنگه بر نظامت کشیرامور شد و قتیکہ در شیرگرھ
رسید شبانہ بر سنا لار قصر برآمده در تمامی شہر جائے روشنی چراغ بہ نظرش
نرسید و آواز مرغ صبح از بیچ سونہ شنید و در میان اسواق و بازار پنج و شوکراں
روئیدہ دید در درطہ غم و اندوہ مستغرق گردید پس بہ کمال جد و جہد قبیلہ
از شالی و غیرہ از پنجاب و پہاڑ دستیاب کردہ تخم ریز کنایید و تخم مرغان از
پنجاب طلبانید و بہ احسان فراوان آبادی ملک نمود آتش قحط اندک سرد شد
و در سال دوم ارزانی روداد.

واقعہ ہجدهم - در عہد حکومت زبیر سنگه و انتظام وزیر پٹون در
۱۳۹۱
۱۸۱۰
۱۳۹۱
۱۸۱۰
ب در فصل شالی اندک خامی شدہ بیچ کسے را خیال قحط بخاطر
نہ رفت - در ایام بہار تنگی غلہ واقع شد کہ با وجود موجودی غلات مردمان
را بغیر رشوۃ و کار سازی و صوبت و جاں بازی دانہ امکان نمی شد - بہار را

رنجیر سنگه به استماع اخبار دیوان کرپارام را برای انتظام قحط روانه کشمیر ساخت و
ناظم غمگساریش از ورود آن نامدار یکبار غلات موجودی را در و بهر طلب و تن خواه
مازمال فروخت متوسلان در عرصه چند روز صرف نمود و هنگام ورود دیوان در
ماه جیسیمه سنگی شصت هزار خردار موجود بود۔ دیوان موصوف بنا بر نیک نیتی خود
با وجود تقلیل ذخیره در بازار واسواق غلات وافر کرده که بیج کس را آثار قحط
معلوم نداشت۔

بهارا به رنجیر سنگه غلات موفور از پنجاب و لاهور خرید کرده به مؤنت
خرج کثیر در کشمیر رسانیده درین جا به نرخ کشمیر از ارا ساخت و یک لک روپیہ
را غلات پنجاب به محتاجان و مسکینان مفت بخشید۔ دیوان در ماه کنک شصت
هزار خردار از فصل نو در شهر رسانیده سر هر خانه یک یک خردار یکبار داده قحط
برطرف نمود۔ درین واقعه بیج کس را آثار بجا نرسید۔

واقعه نوزدهم۔ در زمان ایالت رنجیر سنگه و انتظام وزیر پنوں
در ۱۳۹۲ هجری ۱۹۳۴ شمست بکر می در ماه کنک که فصل شالی در صحرا در و طلب بود باران
مثل تار از آسمان باریدن گرفت که تا عرصه دو نیم ماه متواتر و متراکم بود۔ دریای
بهت طغیانی گشت و تالاب اولر سیلابی شد و فصل شالی با خاک آمیخت
آن پیر به در و رسید بود در خرمن نابود سیده گشت ناظم را خیال قحط به خاطر
نرفت و ذخایر موجودی دو لک خردار در کار سازی از دست داد تا ایام بهار
آثار قحط ظاهر نشد۔

اول بهار مردم زمیندار بابت تخم محتج شدند وزیر حکم داد که در
دلت کرس را خانه تلاشی کرده شالی یکشند بحد و حکم زمینداران را سه دفعه

خانه تلاشی کردند هر جا که دانه یافتند بردند و به وقوع خانه آتش قحط افروخته شد بسا دو دمان بای دود گشت اکثر ما به عدم اندکان طعمه سگان و جانوران شدند چونکه راه های پنجاب تمام مسدود بودند موجب آن هزارها مردم بر جبال و اسواق به سبب بندش راه باضایع گشتند و در میان شهر فی نفر نیم آثار شالی رسید به بعد یک هفته و یا بعد دو هفته رسد می دادند فی رویه سه آثار غله در بازار امکان نه بود.

مها راجه رنیر سنگه بنا بر علو همت و دریا دلی بقدر یک لک و نود و پنج هزار و هفت صد و چهارده من غلات از پنجاب آورده در شهر رسانید و در میان شهر غریب خانه مقرر نمود و خزاین خود خالی کرده مردمان راجان بخشی داد قریب دو نیم سال آتش قحط مشتعل بود و در ^{۱۳۹۳} ۱۲۹۶ هـ از درگاه الهی فصل کامل عطا شد آتش قحط منطفی گشت و از فرقه مسلمانان غالباً یک حصه تلف شده و دو حصه باقی ماندند و از اهل هندو میح کسه را به این حادثه چشم زخم نه رسید فقط

حادثه و بای کشمیر

در زمان سابقه حادثه و بای عام جائے بر زبان نمی آرند شاید واقع ^{۱۳۹۴} نه شده باشد. ابتدای حکومت شان چغت آں چه بوقوع آمده است حواله قلم گردد.

۱۳۹۳ ۶۱۸۴۹

۱۳۹۴ بقول پنڈت آنند کول باعزئی یک حادثه و بای طاعون در عهد راجه هرش (۶۱۰۸۹-۶۱۱۰۱) در کشمیر پدید آمد. (مجموع ایند کشمیر سٹیٹ ص ۱۱۰)

حادثہ اول - در زمان حکومت احمد بیگ خان ^{۱۳۹۵ھ} ^{۱۳۹۶ھ} واقع گشتہ
حالتی گذشت کہ بغیر تکفین و تجمین مردگان را بدیبا انداختند و حسن شال نام
مردی متمول بود تمامی متعلقانش را خاک آمیختند او مویشی بسیار داشت
بیچ کسے پرداخت آنہا نکرد و وہ جنگل نہادند این حادثہ تا چہل روز در نزاید بود
حادثہ دوم - در عہد آزاد خان ^{۱۳۹۷ھ} ^{۱۳۹۸ھ} بر ساکنان این دیار طاری
شدہ ہیگی در نفس شہر ہزاراں مردم یہ وادی فنا گرد گشتند و در اطراف
دلت بیچ کسے ضایع نہ شد۔

حادثہ سوم - در ایام حکومت دیوان موتی رام ^{۱۳۹۸ھ} ^{۱۳۹۹ھ} از کافہ انام
این مقام انتقام کشیدہ ہزاراں خاص و عام را یہ ازدحام تمام دریں ہنگام در خیام
عدم رسانید۔

حادثہ چہارم - در وقت شوکت دیوان کر یا رام ^{۱۳۹۹ھ} ^{۱۴۰۰ھ} بر متوطنان
۱۳۹۵ھ احمد بیگ صوبیدار کشمیر در عہد حضرت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی از ^{۱۴۰۱ھ} ^{۱۴۰۲ھ}
تاسیہ بود :

۱۳۹۶ھ ۶۱۶۱۵ :

۱۳۹۷ھ آزاد خان (۵۱۱۹۸ — ۱۲۰۰ — ۶۱۴۸۳ — ۶۱۴۸۵) صوبیدار کشمیر در عہد
تیمور شاہ درانی (۶۱۴۷۲ — ۶۱۴۹۳) :

۱۳۹۸ھ دیوان موتی رام پسر دیوان حکم چندارت - در ^{۱۴۰۱ھ} ^{۱۴۰۲ھ} مطابق ^{۱۴۰۱ھ} ^{۱۴۰۲ھ} صوبیدار
کشمیر شد۔ در عہدش پنڈت بیر بل حاکم مال شد۔ بیر بل با مسلمانان تعصب تمام داشت و
در ادائیگی شرائع اسلام مزاحم شد۔ مسجد جامع کہ از بزرگ ترین مساجد کشمیر است و اہمیت تاریخی
دارد بحکم این صوبیدار متعلق گردید بہ دایچ کسے را جرات نہ بود کہ در مساجد اذان دہد۔ (نگارستان کشمیر)

۱۳۹۹ھ ۶۱۸۲۷ :

ص ص ۲۳۹ - ۲۴۰) :

مدت چهل یوم همگی در نفس شهر منگامه خود گرم کرده اکثری از خلق خدا بدم رسانید
همدین سال آسیب قحط هم بشتت بود.

زلزله های کشمیر

ساخته اول - وقتی که بجائے نالاب اولر شهر سندمت نگر آباد بود
ساکنان آن جا به از کتاب افعال شنیع مورد عتاب گشته در عهد ^{۱۳۰۵} سندت رسیدین
شبانه زلزله عظیم واقع شد که تمام شهر و بران گشت و سطح زمین کفیده چشمه آبی
همچنان جوشید که تمامی شهر را در یک آن طوفان ساخت - الحال آن چشمه را
"اولرناک" می گویند بیشتر مشه و جا گفته شد.

ساخته دوم - در عهد راجه ادنی در ماه ^{۱۳۰۹} سموت ۹۴ شبانه زلزله
عظیم واقع شد - پاره از کوه کهاده نیار که بطرف باره موله است در قعر دیای بهت
غلطیده منفذ آب مسدود گردانید و سطح زمین را تا مقام نیج باره غرق سیلاب
نمود و تمامی دلت و مزروعات تباہ شدند - آنگاه به تندیر شروع دانا سنگهای
کوه ارقر آب کشیده آب را بدر روداده ساخت زمین نمودار شد.

ساخته سوم - در ایام حکومت فتح شاه ^{۱۳۱۱} ۱۲ ماه اسوج پاس
از شب گذشته زلزله عظیم واقع شده خلق خدا بسیار ضایع گشت و خانه ها
به باد رفت - تا عرصه سه ماه زمین و زمان در ولوله بود - آنگاه به سرور قرار یافت -
ساخته چهارم - در وقت اسماعیل شاه ^{۱۳۱۱} ۹۹۰ شبانه زلزله سخت
واقع گشت گویا زلزله قیامت بود عمارات مردم با مردم در زمین فرو رفت

۱۳۰۸ (۲۰۸۲ ق م — ۲۰۳۱ ق م)

۱۳۰۹ ۶۸۵۵ — ۶۸۸۳ ۱۳۱۰ ۶۱۵۰۱ ۱۳۱۱ ۶۱۵۵۲

و خانه با خاک یکسان گشت سطح زمین را شگاف های وسیع ظاهر شد و بعضی سرچشمه های قدیم غایب گشته سر فوچ شده با جوشید تا عرصه یک هفته یک زلزله در جنبش بود و تا دو ماه زمین قرار گرفت حالات عجیبه روداد می گویند در برگنه آدون متصل ننده مرگ حسن پوره و حسین پوره نام دو موضع برکناره دریای ویشو مقابل یک دیگر به مسافت یک میل بودند نیم شب زمین معموره هر دو ده متغیر گشته بجای حسین پوره حسن پوره رسیده و بمقام حسن پوره حسین پوره پدیدار شد - چنانچه الحال زمین زرعی حسین پوره بطرف حسن پوره است و آراضی باشندگان حسن پوره بجانب حسین پوره واقع میان هر دو ده دریای ویشومی گذرد - این سخن ضرب المثل کشیر است و در برگنه کامراج ضلع ماکوه پاره غلطیده شش صد کس هلاک ساخت -

ساخته پنجم - در عهد حکومت سیف خان ^{۱۲۱۲} سنه ۳ ماه صفر حادثه زلزله روداد از شام تا صبح تمامی عمارات بدستور گهواره در تزلزل و حرکت بود لیکن چندان نقصان جان نرسید -

ساخته ششم - در ایام صوبه گی ابراهیم خان ^{۱۲۱۳} اولاً سبلاط طغیانی نمود بعد آن به حادثه زلزله سخت خانه ها برباد رفت و جهان ما به قضا پیوست مدتی مدید به مدامت زلزله احوال مردم در تزلزل بود - مردمان زلزله خانه را جدا گانه

۱۲۱۳ ۶۱۶۶۹ ۵

۱۲۱۳ ابراهیم خان صوبیدار کشمیر در عهد حضرت محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاه غازی بود - باوقات مختلفه چهار مرتبه (اولاً در ۶۶۲ سنه و ثانیاً در ۶۶۳ سنه و ثالثاً در ۶۸۶ سنه و رابعاً در ۶۸۹ سنه) بعد محمد معظم شاه بهادر صوبیدار کشمیر شد ساخته مذکره در سال ۱۰۹۴ مطابق سال ۶۱۶۸۲ واقع شد چنانکه از تاریخ این زلزله مفهوم می شود :

تیار کرده بودند طغیان بے حد تاریخ است -

سانحه هفتم - در زمان نیابت دل دبیر خان ^{۱۱۴۲} ۱۱۴۸ هـ ۲۲ ماه ذی قعدة
زلزله عظیم که نشان قیامت کبری بود ظهور نمود در شهر و رستاق به یک
جنبش خانه ها افتاده بنیاد هستی عالمی به باد رفت قریباً سه ماه این زلزله در
ولوله بود اما مثل دفعه اول شدت نداشت و در شب و روز چند بار جنبش
می نمود بحدی که مردمان مابوس از جهان می شدند تاریخ این زلزله از آیه کریمه
(اَبْتَئِی الْمُؤْمِنُونَ زُكُلًا وَاُولَئِكَ لَا مَسْلَیةَ یَوْمَئِذٍ) اقتباس کرده اند -

سانحه هشتم - در ایام حکومت کریم داد خان ^{۱۱۴۵} ۱۱۹۳ هـ ساحت
زمین هم چنان به لرزید که خانه های مردم کشمیر از شهر روده به یک جنبش غلطانید
و از نوع بشر بیشتر از سرگذشت مدت یک نیم ماه سخت جانگاه بود مردمان
در صحرای زلزله خانه ها افراشته بودند فقط ^{۱۱۴۶} ۱۱۹۹ هـ
سانحه نهم - در عهد آزاد خان ^{۱۱۴۶} ۱۱۹۹ هـ به وقوع آمده در نفس
شهر بیشتر زیر و زبر نمود تا دو سه ماه متراکم بود خانه های بسیار و جانهای
بے شمار ضایع گشت -

سانحه دهم - در حکمرانی سردار عبداللہ خان ^{۱۱۴۷} ۱۲۰۵ هـ پنجم ماه محرم
زلزله عظیمی واقع گشت - اکثر جانها زمین ترقید و خانه ها را شکست و ریخت
گردید - بعضی عوارض حامله را وضع حمل شد و جمعی در زیر دیوار و چهار بیدار قرار

۱۱۴۷ هـ مطابق روز جمعه ۲۲ ماه پانچ ^{۱۱۴۷} ۱۲۰۵ هـ ۶۱۴۴۹

۱۱۴۷ هـ مطابق ۶۱۴۸۳ - آزاد خان صوبیدار کشمیر بود از طرف تیمور شاه درانی از ابتدا ^{۱۱۴۷} ۱۲۰۵ هـ

لغایت ۶۱۴۸۵

۱۱۴۷ هـ مطابق ۲۴ اپریل روز چهارشنبه ^{۱۱۴۷} ۱۲۰۵ هـ

درگذشت و خانقاه معقله را کس کنگره بام غلطید.

ساخته دوازدهم - در دوران حکومت کربارام ^{۱۲۳۳} به تاریخ ۲۲ ماه ذوالحجه یا سه از شب گذشته زمین و زمان در دلوله آمده شور محشر برخواست اکثری از خلق خدا بدرا بقاء درگذشت. زمین با خسف شده خانه ها با خاک آمیخت و خانقاه معقله را کس کنگره بام بر زمین افتاد تا عرصه سه ماه به شدت بود و تا نه ماه گاه گاه عود می رود.

ساخته دوازدهم - در حکومت رنیر سنگه ^{۱۲۱۹} به سمت ۱۹۲ به تاریخ ۲۰ ماه بهار در وقت پاس آخر زمین به جنبش آمد. در حدود کروهین و بانگل اکثری از زمین ترقید لیکن خانه ها و جان ها را چنداں آسیب نه رسید تا عرصه سه ماه باقی بود در اطراف شرقی کمتر محسوس می گشت.

ساخته دسیزدهم - ایضا در آخر حکومت رنیر سنگه ^{۱۳۰۲} به تاریخ ۱۹ ماه بیستم مطابق ۱۵ شعبان ^{۱۳۲۱} در شب برات وقت ۳ بجای صبح ناگاه زمین در زلزله آمده شور محشر برخواست و واقعه جنبش خستین در میان قصبه سوپور و باره موله و حدود بانگل و کروهین ^{۱۳۲۳} زیر و بالا کرده تمامی خانه ها فرو ریخت. درال نواح بیشتر طوفان کرده زمین به هر جا ترقید و بعضی

۱۳۱۵ مطابق ۵ جولائی روز شنبه ۱۲۸۸ هـ

۱۳۱۹ مطابق ۶۱۸۶۳ هـ

۱۳۲۰ بهار درون یعنی ماه بهار درون تقویم هندی مطابق ستمبر و اکتوبر انگلیسی هـ

۱۳۲۱ مطابق ۳۰ مئی روز شنبه ۱۲۸۹ هـ

۱۳۲۴ بانگل پرگنه ایست در کامراج (مغربی کشیر) این خشت چوگرافی آف کشیر ص ۲۴۱

۱۳۲۴ ایضا ۱۳۲۳ ایضا ۱۳۲۲ ایضا ۱۳۲۱ ایضا

جا های یک بسز و آب بسز ظاهر شد بومی گوگرد تا یک ماه باقی بود.

و در موضع لره دوره پرگنه که در من زمین ترقید بخارات اجزائی ارضی که به قول حکما باعث زلزله است بیشتر در آن جا نفوذ کرده تراب همین و عجیب سفید و نمایان گردید و به صدای نفوذ ابخره قطعه زمین آن جا به طوالت هفت صد و عرض سه صد فٹ و بقدر هفتاد فٹ در عمق فرو رفته و در خوف آن پنج شش خانه زمیندار نابود شدند و در میان این خسف بعضی قطعات زمین مثل ستون ها بر پیسات اصلی استاده مانده بودند اکثر جاها تبدیل زمین واقع گشت و در نفس شهر چندان زورنه کرده باز هم سه صد خانه از جا برکنده مابقی ترقیده و خرقیده ساخت و در دولت خانه شاهی هم چشم زخم رسید و چهاوانی ها فرو ریخت بیشتر به جانب شیرگرده خرابی ساخت و در اطراف و پرگنات دیگر چندان نقصان نه رسید.

و در بعض دیهات حادثه زلزله محسوس نه گردید تا عرصه سه ماه شدت بیشتر داشت که در میان شب و روز چند بار تزلزل می شد پس ازاں یک دو مرتبه در هفته لرزه می کرد تا چهار ده ماه اثرش باقی بود مردمان در صحرا بویا خانه ها قرار داده از خوف می لرزیدند.

۳۵۰۰۰

و به وقوع این حادثه در کل قلمر و کشمیر سی و پنج هزار جاندار بے جان گشت ازاں حمله مواش بیست هزار اسپان و گاواں ده هزار و از نوع انسان هزار و پانصد کس - ازاں میاں در وزارت کامراج هزار و دوصد و در شهر دینیم صد و در پرگنات پنجاه کس - بقول مورخان در کوہستان کامراج کان گوگرد بیشتر است شاید که به همان سبب در علاقه کامراج هر دفعه سخت تر زلزله می آید چنانچه در السنه عوام لفظ (وتربل) مشهور است

بنیبر سنگه بنا بر رعیت پردی و دیادلی ستم رسیدگان زلزله را
از بابت ترمیم قصور و بیوت سی هزار روپیہ نقد و جنس عطا و مرحمت فرمود
زمینداران و زارت کامراج را دو لکھ روپیہ از مالیه معمولی تخفیف فرمود و در
بارہ مولہ و سو پور باج گذر چوب و چکل کہ معمول بود معاف فرمود = زلزله شدید
شب برات = و طغیان کبیر ^{۱۳۲۶} "تاریخ است -

سیلاب نائی کشمیر

طغیان اول - گویند در پیشینہ ^{۱۳۲۶} زمان بہ حادثہ زلزله کوہ کھادنیار
غلطیدہ سرچشمہ اولرناگ از زمین جو شیدہ شہر سندمت نگر غرق کردہ
تا بیج بارہ سیلاب نمود - قصہ آن گذشت -

طغیان دوم - در ایام سلطنت راجہ در لب درون ^{۱۳۲۶} ^{۱۳۲۸} ^{۱۳۲۷} ^{۱۳۲۸} بہ
سبب کثرت بارش شہر سرینگر غرق آب گشتہ سد و تالین مرگ کہ

^{۱۳۲۴} صبح و تریبول ترکیب کشمیر بہ معنی زلزله شمالی - و تریب معنی شمال و
بنیول بمعنی زلزله و ایں جامراد زلزله شدید است :

^{۱۳۲۵} ۱۳۰۲ھ مطابق ۶۱۸۸۴ - پنڈت آندکول بامزئی دھوں اینڈ کشمیر سٹیٹ من (۱)
ماسوائے ایں دو زلزله ذکر زلزله سوم کردہ است کہ بموضع کوندہ بل نزد مانسبل در سال
۶۱۸۷۸ رونما شد - برویش وریں زلزله شت نزدہ مکانات زمین آمدند و جملہ سگان
آنها بہ ہماں وقت زندہ مدفون شدند :

^{۱۳۲۶} یعنی بچہد راجہ سندرسین (۲۰۴۱ ق م - ۲۰۸۲ ق م) :

^{۱۳۲۷} در لا بھوردھن (۶۶۲۷ - ۶۶۶۳)

^{۱۳۲۸} مطابق ۶۶۳۵ :

را به پیر و برین استوار کرده بود ترقیده و تالن مرگ را طوفان نمود تا که ذل واقع شد -

طغیان سوم - در عهد راجه لکناوت ^{۱۳۲۹} شنبه طوفان واقع شده از شهر عمارات راجه ویران شد در لکناوت دولت خانه خود بنا نمود عمارات شهر اکثر ویران گشت -

طغیان چهارم - در ایام حکومت اونی در ماه ^{۱۳۳۰} شنبه حادثه زلزله از کوه کاندیا که پاره غلطیده آب بهت را سد راه گشته سیلاب نمود - طغیان پنجم - در عهد راجه پارتھ ^{۱۳۳۱} شنبه واقع شده تمامی شهر غرق آب گردید خانه ها مثل سیلاب بر آب می رفت -

طغیان ششم - در وقت پادشاهی سلطان شهاب الدین ^{۱۳۳۲} شنبه سیلاب سخت آمده بیست هزار خانه ویران گشت -

طغیان هفتم - در حکومت علی خان چک ^{۱۳۳۳} شنبه در موسم برسات عمارات و محصولات تلف ساخت -

طغیان هشتم - در زمان ابراهیم خان ^{۱۳۳۴} شنبه خانه ها در میان آب مثل کشتی چرخ می زدند از در میان آن وادیا می کردند = طغیان بے حد = تلخ است در ایام زلزله نیز واقع شد -

۱۳۲۹ (۶۷۲۵ — ۶۷۵۳) :

۱۳۳۱ (۶۸۸۳ — ۶۸۵۵) مطابق ۸ / ۶۹۱۷ :

۱۳۳۲ مطابق ۶۱۳۷۹ :

۱۳۳۳ مطابق ۵ / ۶۱۵۷۴ :

۱۳۳۴ ۶۱۶۶۸ :

طغیان نهم - در ایام محویداری نوازش خان ^{۱۳۳۵} شکسته به سبب کثرت بارش سیلاب سخت آمد - عمارات و محصولات تلف شد -

طغیان دهم - در وقت دل دلیر خان ^{۱۳۳۶} شکسته سیلاب طغیانی نمود هزاران خانه و دیران و برهم شد و در صحن خانه ها و میدان ها مدت آب موجود بود -

طغیان یازدهم - در ایام حکومت افراسیاب خان ^{۱۳۳۷} شکسته به باعث سیلاب ده هزار خانه تلف شده پل های بهت شکسته محصولات و عمارات را تباہی رسید = طغیان ملک = تباخ است -

طغیان دوازدهم - در زمان حکمرانی امیر خان جوان شیر ^{۱۳۳۸} شکسته طوفان آب پل های بهت شکسته عمارات برهم خورد -

طغیان سیزدهم - در عهد جمعه خان ^{۱۳۳۹} شکسته دریای بهت طغیانی شده سد قاضی زاده دروازه اشکسته حصه شمالی شهر غرق آب گشته دار و عمار و مال و منال مردم تباہ شد -

طغیان چهاردهم - در حکومت عبداللہ خان ^{۱۳۴۰} شکسته دریای بهت سر به فلک کشیده محصولات بیرونی تلف شد -

طغیان پانزدهم - در عهد کرنیل میان سنگه ^{۱۳۴۱} شکسته پل کنابل و بجاره و پانپور و امیر اکدل فرو ریخت -

طغیان شانزدهم - در حکمرانی شیخ غلام محی الدین سد قاضی زاده ^{۱۳۴۲}

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷/۶

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷/۱۸۰۰

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷/۸

۱۳۳۷ ۶۱۷۴۷

۱۳۳۷ در سال ۶۱۸۳۶

۱۳۳۷ ۶۱۸۳۶/۷

ترقیده ضلع خانیار و رعنا داری تلف شد. از فتح کدل تا سیل شش پل
ویران ساخت هفت روز بارش بود.

واقعات آتش

اشتعال اول - وقتی که راجه پرور ^{۱۳۳۳} در سنین شهر سرنگر محمود ساخت
گویند سی و شش ملک خانه آباد شده بود. ناگاه به حادثه آتش سمت شمالی
کوه ماران نصف شهر سوخته خاک تر گردید چنانچه درین زمان پنج شش
درعه زمین حفر کرده خاک سرخی که نموده همان آتش است مردمان همی کشند.
اشتعال دوم - راجه اللادت در ایام حکومت خود راجه بنگاله
را بر خلاف عهد بر قتل رسانید و کسان او آمده باللادت محاربه عظیم نموده
نیمه شهر را آتش کشیده دو بیت خانه بزرگ ویران کردند.

اشتعال سوم - در حکمرانی راجه ^{۱۳۳۴} ابھی میبذ ^{۳۸} سینه ب بسیار
از محلات شهر به حادثه آتش برهم شد راجه ننده گرت تجدید تعمیر آن نموده
شهر آباد ساخت.

اشتعال چهارم - در زمان حکومت سیه دیو ^{۱۳۳۵} سینه ب
ذوالقدر خان بمعه هفتاد و دو هزار سوار در کشمیر آمده تمامی شهر را
آتش کشیده مشتعل گردانید و ساکنان شهر را قتل عام کرده ملک بے
چراغ نمود.

۱۳۳۳ راجه پرور سنین دوم ۶۵۵ :

۱۳۳۴ (۶۹۵۸ — ۶۹۷۲) :

۱۳۳۵ ۶۱۳۲۲ :

اشتهال پنجم سلطان محمد شاه و سلطان فتح شاه در عرصه ^{۱۲۳۶} سنه ه در مدینه العمر خود با هم دیگر متنازع بوده حد و شهر را چند مرتبه آتش کشیده بسوزانیدند
کیفیت آن بجای خود گفته شود.

اشتهال ششم - در عهد سلطان حسن شاه ^{۱۲۳۷} سنه ه در محله اسکندر پوره تا علاء الدین پوره آتش افتاده قریب ده هزار خانه بسوخت
مسجد جامع و خانقاه معلی هر دو مشتعل شدند و حسن شاه باز تعمیر ساخت
اشتهال هفتم - در ایام حکومت دلاور خان ^{۱۲۳۸} سنه ه در اسکندر پوره
آتش ظاهر شده تا رابوار کدل و صراف کدل و غیره یازده هزار خانه سوخت
شدند مسجد جامع دوباره با خاک آمیخت انگاه جهانگیر شاه آباد ساخت -
اشتهال هشتم - در حکمرانی افتخار خان ^{۱۲۳۹} سنه ه از کاوه داره
آتش مشتعل گشته تا مسجد جامع سرکشید و دوازده هزار خانه با خاک آمیخت
عالم گیر تعمیر مسجد جامع مرتبه ثالث ترصیص فرمود -

اشتهال نهم - در نیابت نادر خان ^{۱۲۴۰} سنه ه بعد حادثه سیلاب
از محله صراف کدل آتش افروخته تا محله پنج مر بست محله به قدر چهل هزار
خانه بباد رفت - مصرعه - پایه آتش بسرد و پایه از آب بُرد -
اشتهال دهم - در زمان ابوالبرکات خان ^{۱۲۴۱} سنه ه آتش واقع
شده و جدا این است که ابوالبرکات را با منصب دارا ن نزاع در میان افتاده
بود غره ماه رجب پلهای بهشت شکسته با هم دیگر متنازع نمودند و در نفس شهر

۱۲۴۷ ه مطابق ۶۱۲۸۰

۱۲۴۷ ه مطابق ۶۱۲۹۴

۱۲۴۹ ه ۶۱۶۷۵

۱۲۴۸ ه ۶۱۶۲۰

۱۲۵۱ ه ۶۱۷۳۷

۱۲۵۰ ه ۶۱۷۱۱

آتش کشیده بیست هزار خانه افرودند.

اشتعال یازدهم - در حکومت عطیته الشدخان ^{۱۳۵۲} هـ فخرالدوله از طرف نادرشاه ناظم کشیر شده بود. درین جا عنایت الشدخان و منصب داران متابعت او نموده باهمدیگر به محاربه پیوستند. پانزده هزار خانه از نفس شهر و اطراف آن به حرارت شرارت بسوزانیدند.

اشتعال دوازدهم - در نظامت منصورخان ^{۱۳۵۳} هـ بمبر الشدخان باغی شده کهکمه و بمبه و کشتواریان متفق گشته ملک کشیر را غارت کردند و از نفس شهر پانزده محله به سوزانیدند = عام التثویش = تاراج است.

اشتعال سیزدهم - در زمان افراسیاب خان قحط و اقع شده بود خواجه علاء الدین نقشبندی و حاجی عتیق الشدقاری با طایفه عوام از دام کرده بر غله فروشان شورش نمودند. کسان نایب صوبه متوجه تهدید شده در حدود زینه کدل مقابل دودی و آدمردم نایب به اطراف زینه کدل آتش کشیده ده دوازده محله بسوزانیدند و تاراج خانها نمودند.

اشتعال چهاردهم - در زمان نظم آزادخان ^{۱۳۵۵} هـ در محله یکنی پوره آتش افرودته چند محله سوخته شدند و از کنار بهت به ساحل دیگر یک برگ توز به هوا عبور کرده از سد قاضی زاده تا ابله مروجه کدل عالی تیره و تار گردانید. قریب هشت هزار خانه تلف شدند.

اشتعال پانزدهم - در عهد عبدالشدخان ^{۱۳۵۶} هـ از محله صرف کلیل چند محله با خاک آمیخت.

^{۱۳۵۳} هـ این اشتعال در ^{۱۳۵۳} هـ

^{۱۳۵۳} هـ ۶۱۷۳۵

^{۱۳۵۳} هـ ۶۱۷۳۹

^{۱۳۵۶} هـ ۶۱۸۰۰/۱

^{۱۳۵۵} هـ ۶۱۷۶۵/۶

رو نماند.

اشتعال شانزدهم - در زمان حکومت گلاب سنگه ^{۱۲۵۶} هجری قمری از
 طینکی پوره آتش ظاهر شد که تا محله زیندار صاحب یک دویزار خانه را خاکستر نمود
 اشتعال هفدهم - در حکومت زینیر سنگه ^{۱۲۵۸} هجری قمری از محله طینکی پوره
 بوقت دوپهر روز آتش مشتعل گشته هفت صد خانه بباد رفت - ^{۱۲۵۹}
 اشتعال هجدهم - ایضا در حکومت زینیر سنگه در ^{۱۲۵۹} هجری قمری در
 ملک کشمیر قحط واقع شده بود - مدت شش ماه تابستان بارش باران موقوف
 شد در شهر دده هزار خانه سوخت شدند بیج روزی بغیر آتش نمی بود -
 از آن جمله تیلخ ۲۲ ماه بهادرون ^{۱۹۳۵} هجری قمری از حبه کدل آتش شعله ور گشته تا سه
 قاضی زاده یک هزار خانه در یک دو ساعت افرخت و نیز پیر سبب تاراجهای
 شیعه مانده مرتبه خانه های اهل تشیع را آتش کشیده خاکستر کرده اند -

تالاج شیعه

در بلاد و امصار دیگر مردم شیعه و سنی مانند دو برادر از بطن یک مادر
 هستند عمداً بر بیچ کس سب و تبرائی نمی کنند - اما گروه شیعه کشمیر در تعصب
 و کینه وری مشهور اند چنانچه گفته اند - بیت - دو گروه اند در جهان بے پیر =
 سنی بلخ و شیعه کشمیر - که به قصد ثواب علانیه در سب و شتعت اصحاب
 سید المرسلین صلی الله علیه و سلم از کتاب می نمایند و غیر ازین عبادت دیگر پسندید
 نمی دانند - موجب آن سنیان را آتش تعصب به بخش آمده بعد انقضای سی چهل
 سال همیشه از دود و دمانهای ایشان دود همی کشند - بیت -

از مکافات عمل غافل مشو

گندم از گندم برودید بخو

تاریخ اول - در ۵۵۵ھ میرزا جید ریہ معاہدت امرای شہر مثل

عیدی ریہہ و خواجہ حاجی باندے و غیرہ اعیان عوام الناس را حکم نافذ داد کہ فرقہ شیعیہ را غارت سازند باشاہ عوام الناس ہر سوار تاختہ شیعیہ را تا تخت و تاریخ کردہ بیوت آن را در دادہ خاکستر نمودند و خانقاہ شمس عراقی کہ در ہڈی بل بود بسوزانیدند و لاشہ شمس عراقی از گور کشیدہ در سرگین سگان طعمہ آتش کردہ مقبرہ او را مزبلہ اہل شہر ساختند و شنگلی ریہی کہ از مریدان

۵۶۱ھ ۴۸ ۶۱۵ھ

۵۶۱ھ عیدی ریہہ پسر موسی ریہہ از خانوادہ رام چندر پدر کوٹہ رانی زدیہ شاہ میر بود در تاریخ سیاسی کشمیر شخصیت اہم بود۔ در عہد سلطان محمد شاہ (۶۱۵۱۲ - ۶۱۵۲۸) عیدی ریہہ خواست کہ بامداد جہانگیر پڑ و لوہر ناگرے سکندر شاہ پسر فتح شاہ را بہ تخت بردارد و لے ناکام شد۔ حکومت مرزا جیدر کاشغری عیدی ریہہ بعہدہ امارت فائز گشت۔ اما بعد چندے از سازش اسلام شاہ بر خلاف ولی نعمت خود کمر بست۔ بعد انتقال مرزا جیدر انتظام دیار کشمیر در قبضہ عیدی ریہہ آمد و لے بوجہ عناد دولت چک تغلب عیدی ریہہ دوائے نہ پذیرفت۔ عیدی ریہہ در ۵۵۵ھ وفات یافت :

(کشمیر جلد اول ص ۱۹۵، ۲۰۶، ۲۰۹)

۵۶۲ھ رشی در سنسکرت بمعنی مرد متراض و عارف باشد۔ صوفیائے اسلام در کشمیر از ازمنہ قدیمہ بنام رشی مشہرت داشتہ۔ محمد نور الدین جہانگیر نسبت این طائفہ در توزک خود (ص ۳۰۶ چاپ مطبع نوکشور لکھنؤ) چنین می نویسد:-

”و طائفہ فقرا می باشند کہ آنہا را ریشی گویند۔ اگرچہ علم و معرفت

بابا علی نجار بود و در نواحی پسرپور رواج داشت از شالی کوب سرش کوفته بعدش به خواری بسوختند و مردم بسیار از اعیان شیعه و متابعان شمس عراقی به قتل رسانیدند.

و میردانیال گرامی فرزند میر شمس عراقی که در اسکر دو ترویج مذهب خود می ساخت میرزا حیدر ادرابه سرزنش آورده یک سال محبوس داشت و بگواهی چند شاهدا را سب صحابه بر او ثابت گشته بفتوی قاضی ابراهیم و قاضی عبدالغفور قتل رسانید تاریخ قتل او دشت کربلا^{۱۳۱۴} گفته اند.

تاریخ دوم - در ۱۲۹۴ هـ وقتی که میرزا قاسم خان با عساکر اکبر شاه برای تسخیر کشمیر در بهیر پوره رسید و یعقوب خان چک برای مقابله و مقاتله در بهیر پوره پیش قدمی ساخت سید یوسف خان بهیقی از نازک پت وزیر یعقوب خان چک خلعت و اسب و اسلحه بفریب گرفته در کچاهه با عالم شیر ماگرے و ظفر خان چک بچه شمشیری پیوسته با همدیگر عهد و پیمان بسته در شهر آمدند و بر سبدن این جاشمس چک و محمد بیگ که یعقوب خان در زندان داشته بود از مجلس کشیده اند و به اتفاق مردم عوام محله جڈی بل را آتش دادند و خانقاه شمس عراقی که دولت چک دوباره تعمیر کرده بود

مسلک ندارند لیکن بی بے ساختگی و ظاهراً کئی می زنند - و هیچ کس را بد نمی گویند - زبان خواهش و پائے طلب کوتاه دارند - گوشت نمی خورند و زن نمی کنند و پیوسته درخت میوه دارد در صحرائی نشانند باین نیت که مردم از آن بهره درخوند و خود از آن تمتع بر نمی گیرند قریب دو هزار کس از این گروه بوده باشند.

بسوزانیدند و میسر شمس عراقی را مزبله کرده شبیه با بسیار رنجانیدند ننگ و
ناموس و مال و جان آن با بیا داده از راه پنوچه مفور شده با فوج
اکبر شاه پیوستند.

تاریخ سوم - در عهد حکومت ظفر خان ^{۱۳۶۵} هجری قمری مردمان شهر
برای توت خوری در باب شکوه رفتند - در میان شبیه سنی نزاع افتاد
شبیه با از روی بی پردائی سب صحابه کبار نمودند - مدعیان در پیش
قاضی ابوالقاسم مراجعه کرده اعلام شرعی به نام سابیال گرفتند - صوبدار که
از اهل تشیع بود در احضار آن با مسامله نمود و مردم عام بشورش آمده بعضی
خانهای شبیه را غارت کرده بسوزانیدند - خواججه خاوند محمود که از خاندان ^{۱۳۶۶}

۱۳۶۵ هجری قمری ۶۱۶ ۳۵

۱۳۶۶ هجری قمری حضرت ایشان خواججه خاوند محمود از اکابر سادات نجارا اند - والد بزرگوار ایشان
میر سید شریف است که به پنج واسطه بحضرت قطب الابرار خواججه علاء الدین بختیار
قدس سره می رسد - در عنفوان شباب مسافرت از بخارا اختیار فرمودند و از گجرات
اول به کشمیر رسیدند - چند روز در آنجا بختیاری فرموده متوجه به هندوستان شدند و
در آنجا نیز مردم این منقبض نموده باز به کشمیر مراجعت فرمودند در محله که این وقت
مسکن اولاد ایشان است سکونت اختیار کردند و خاقان و اصل آن مکان خانه
سین شاه پادشاه کشمیر بوده است تعلق به خادمان حضرت خواججه گرفت مسجد
مختصر بنا فرمودند - چون روز بروز رواج طریقه در تزیید شد اراده خاقان و سیعی
فرمودند از وقت باطنی خاقان حضرت میر و لسی بابا در اشم به جنبش برداشته آورده
درین موضع نصب کردند تا از ویلانی آبادی بیاید - و آنجا مسجد مختصر بنا فرمودند -
بعد از آن با سلطان در لاهور وطن فرموده مرشد السالکین (بقیه بر صفحه دیگر)

نقشبندی بود در میان آمده عوام را از غارت منع کرد و به حکم شرع و
 نایب صوبه پیغام نمود. اما در تنبیه سابیای از ناظم قاضی توقیفیه و وقوع
 آمد پس حضرت ^{۱۳۶۸}خواجه به هفت چار بر آهده نشستند ازین رو ناظم
 صوبه به الحاح تمام ^{۱۳۶۸}خواجه مذکور را باز آورده سابیای را به سزار رسانید لیکن
 در ضمن ^{۱۳۶۸}مفسده ^{۱۳۶۸}خواجه به حضور نوشت. ^{۱۳۶۸}خواجه حسب مطالبه حضور در دہلی
 رفت و بعد زیارت مقابر شاه جهان آباد در لاهور مراجعت کرده درالجا
 رحلت فرمود.

تاریخ چهارم - در عهد ابراہیم خان ^{۱۳۶۹}سنه در محله حسن آباد
 عبدالشکور و پسر او صادق نام همراه یک شتی خصومت و نزاع نموده
 در حق اصحاب کرام حضرت سید انام زبان شتعت کشوندند. و اہل سنت
 مرافقه بہ قاضی نمودند. سابیای بہ اعلام قاضی در پناہ ابراہیم خان کہ شیعہ
 بود ماندند. موجب آن قاضی محمد یوسف بہ شورش آمده با صوبہ دار مکابره
 فرمود. درال اثنا مردم عوام حسن آباد را آتش کشیدہ غارت نمودند. بایں
 حرکت فدای خان پسر ابراہیم خان بہ حمایت مردم حسن آباد برآمد و ازین
 (مسل) ^{۱۳۶۹}خواجه معین الدین را بہت نزدیج طریقہ خانقاہ بعد اجازت پادشاہ
 بہ کشمیر فرستادہ در سال ہزار و پنجاہ (۱۶۴۰) ہجری رحلت آنخدم در لاهور
 واقع شد. مقبرہ متبرکہ حضرت ایشان در انجرام صر خاص و عام است.

(واقعات کشمیر ص ۱۳۸ - ۱۳۹)

^{۱۳۶۶}سنه ہفت چار محله ایست از سرینگر قریباً یک فرلانگ فوق حفوری باغ براہ
 پل رام باغ: ^{۱۳۶۸}سنه مراد ازین مفسدے ظفر خان صوبہ دار کشمیر است -

طرف مردم عوام و خوانین کابل با افواج خود مثل الف خان و فرید خان و میرزا محمد مقیم و غیرہ بہ اتفاق خواجہ شریف دہ بیدی و خواجہ محمد صابر و میرزا سلیم و میرزا حلیم و غیرہ منصب داران مقابل شدہ جمعے کثیر مقتول و مجروح نمودند۔ و بہ غلبہ عوام قاضی ہم بے حال شد۔ ابراہیم خان مجبور ماند۔ جہد الشکور و پسر و دامادے کہ سبانی بودند سوائہ عوام کردہ بقتل رسانیدند۔ بعد ازاں قاضی درخانہ صویہ داز ترک آمد و رفت نمود و ملا محمد طاہر مفتی درمیان آمدہ۔ عوام خانہ او را ہم تاخت نمودند۔ و بابا قاسم مقتدرے شیعہ را در راہ گرفتہ بہ صد خواری و امانت گشتند۔

مدعا کہ درمیان شہر بہ نول یزی و دست برد و غارت و استراق شور و غوغا برداشتند۔ فدای خان برائے تدارک برآمدہ میرزا محمد سلیم باجمعی از عوام زیر تیغ گذرانید۔ دیں آشنا بقا بابا فرزند خواجہ حبیب نوشہری شورش برداشتہ خانہ ابراہیم خان را آتش کشید و ناظم فوج خود فرستادہ بقا بابا و وقیل نگار و بخشی و رئیسان شہر مثل حاجی باندے و خواجہ قاسم و لالہ گئی گرفتار کردہ محبوس نمودند۔ مردم عوام بایں رعب ہراس از شورش باز ماندہ۔ حقیقت حال بگوش عالم گیر رسید۔ حفظ اللہ خان بر صوبداری کشمیر مامور شد و ابراہیم خان سرنامہ عزل خواندہ محبوسان مذکور ہمراہ گرفتہ روانہ حضور گشت۔ و در لاہور رسیدہ محبوسان بہ فرمان خدیو نجات باز گشت بوطن رسیدند۔^{۱۳۴۰}

تاریخ پنجم۔ در حکومت میر احمد خان^{۱۳۴۱} سنہ ۱۳۳۲ کہ از جانب غیاث اللہ

۱۳۴۰ واقعات کثیر ص ۱۴۵، ۱۴۶

۱۳۴۱ ۶۱۴۱۹

نائب صوبه شده بود واقع شد و همه آں این است که ملا عبد اللهی ملقب به محتوی خان
که چند سده پیش گاه شاهزاده عالم بهادر به مصاحبت و محاسنت باریاب گشته
به خطاب شیخ الاسلامی کامیاب شده بود. پسانه از خطه دلیزد به منصب و جاگیر یافته
باقوم و تبار خود دریں جا توطن فرمود و بامردم عوام موافقت و موافقت تمام
حاصل کرده رتبه خود افزود. یکے از پندنان این دیار بر تصدات موضع چند سیر
که در نفاذ جاگیر او بود مشخص نمود پندت منزور برای رفع بعض قصور و فتور آں
آں قریه در دفتر دیوانی رفت. محرران دفتر که اہل ہنود بودند از دستدای رسوم
نموده فی بہ شرارت و تقویت چیزے نہ داده با ہم دیگر گفتگو کردند تا کہ کار
به خشونت و دشنام رسید. محرران دفتر بہ طعن مذہبی او ساخت رنجانیدہ
انجارج مرام نہ نمودند. و پندت مذکور در پیش محتوی خان سر اسیمہ رسیدہ آشفنگی
پندنان زیادہ تر از ان بیان نمودہ طبعیت او مشتعل گردانید پس محتوی خان برای
تنبیہ فرقه پندنان قانون زجر و توبیخ احداث فرمود. یکے آں کہ ہنود در بازار
بر اسب سوار نہ شوند. دوم دستار بر سر نہ بندند. سوم بجای پاپوش پولہ در
پا اندازند چہارم طفلان بہ مکتب نہ فرستند. پنجم جزیہ بدہند.

انگاہ میر احمد خان را التماس اجرای آں فرمود فی نظر بر غلبہ اہل
ہنود کہ در حضور و کشمیر داشتند صورت پیش رفت آں نہ دید بلکہ متصدیان
و مفتیان اعیان این ملک مخالف رای محتوی خان ماندہ مجوز اجرای احکامات
ملا نہ شدند لیکن سخن بدست عوام افتادہ بود. جمعے کشمیر پیش میر احمد خان رفتہ
برای اذن احکامات مجوزہ شیخ الاسلام التجا کردند. فی بہ لیت و لعل مدافعہ
۴۸۵ ابو النصر قطب الدین محمد معظم شاہ عالم بہادر پسر دوم حضرت ادرنگ زیب عالم گیر

نمود عوام کا الانعام پر شورش آمدہ حکم حکام بر بام گذشتہ پنڈتاں منراحت کردن گرفتند مجلس رائے کہ از کبرای جنود ہنود صاحب ملکنت و صراف مدخل پادشاہی بضاعت یک کر در روپیہ از خود داشت و قصر دولتش در نواب بازار و کوٹھی تجارتش در صراف کدل بجای دغشال معروف بود۔ درال ایام عبرت انجام سوارہ در راہ می رفت مردم عوام او را از سواری بے دخل کردہ دستارش طوق کردن انداختہ در خاک مذلت آسپختند۔ و بہ ہزار جہد از جان ربایش یافتہ در پیش میر احمد خان پناہ گرفت و برای محافظت خانماں و مال و جان خود چندان نرسپاہاں ازو گرفتہ رجعت بخارج نمود۔ در انشای راہ مردم عوام بنا بر زجر و توبہاں او باز ازدحام کردند سپاہاں بہ معاونت او پای استقامت افشردہ بہ جہت تخویف عوام مصمصام از نیام برکشیدند و ہجو میبان را ترس و ترمیم دادہ آشوبے برداشتند ازین غوغا مردم قلاش و او باش بشورش آمدہ سپاہاں را یکدم بہ عدم رسانیدند و مجلس رای را بحروج و مضرب ساختہ برخانماں او ریختند و مال و متاع و اسباب و خانہ او بغارت بردہ قصر و دوکانش را در یک آن خاکستر نمودند۔ گویند مجلس رای درال حالت حال فرسای نیم جان بود۔ تمامی کاغذات داد و معاملہ مردماں و اسناد و تجت های دام داراں کہ از بیست و چہار لک افزون بود از دست خود در آتش سوزانیدہ ہر کس را بجل نمودہ از جان دگداشت بصدور این فتنہ مردم عوام از آتش غرور زیادہ تر مشتعل گشتہ خانہای اہل ہنود را از ہر سو آتش کشیدند و مال و متاع و اسباب و دولت آن ما بہ غارت بردہ آشوب قیامت برپا کردند۔ بوقوع این واقعہ میر احمد خان را دست و پا گم گشتہ۔ بہمت و مشورہ متصدیاں افواج شاہی را رائے تنبیہ ہجو میبان و گرفتار کردن محتوی خانماں امور ساخت۔ محتوی خان در میان خانقاہ معلی

بالای طاق پنہاں ماندہ بود و فوج شاہی در ناید کدل و صرف کدل سر کشیدہ
تخویف و تہیب مردمان می کردند لیکن مردم عوام بہ غیرت آمدہ در بازار قلاش پورہ
فوج شاہی را تباہی نمودند۔ یک طرف ہجومیاں باہنگ جنگ از متیر کوچہ ہای
تنگ مانند لفظنگ بے درنگ سر کشیدہ لشکریاں را از گولہ ہای سنگ می زدند
یک طرف بازار ہاں از ہجان برخاستہ سنگ ہای ترازو و احجار نمک و غیرہ بر سر
سپاہاں بے محابائی کہفتند۔ یک طرف زناں و طفلان از دریکچہ دیوان و بام
خانہاں سنگ باران افشانده ہاں و شالی کوب و باسن ہای سفالین کہ از خاکستر
پیر کردہ بودند بر فرق ہنر بران و بران جنگی انداختہ بے جان می کردند۔

میگویند کہ دو خورت نردبان خانہ کشان کشان بالای بام رسانیدہ
بر تارک سر کشان انداختہ ہفت کس از جان گذاریندند۔ دران حالت احوال
قیامت برپا شدہ شور و غوغا سر بفلک کشید و فوج شاہی را بر ہجر ناید کدل
ہجوم شدہ آتذر سپاہاں در نالہ مار غرق شدند کہ آتش مسدود گردید و از ہر
سو آتش عظیم واقع شدہ حملات بسیار و مال و متاع بے شمار طعمہ آزد ہای تار
کشتہ فوج شاہی را شکست عظیم رسید۔ و میر احمد خان را عمل شست گردید۔ ماجرای
ابن بلوای جانکاہ بہ سمع بادشاہ رسیدہ عنایت اللہ خان کہ از جانب پادشاہ
ناظم صوبہ مقرر بود وی میر احمد خان را از نیابت صوبہ معزول کردہ عبد اللہ خان
دہ بیدی را خلعت نظامت خط کشمیر پوشید و از دست او تنبیہ عوام و
تمشیت احکام ملکی نہ شدہ ہرج و مرج بدستور ماند و تباہی و خرابی روز افزون
گشت خصوصاً محموی خان بصوابید بعضی متصدیان محال صرف خاص را متصرف
و منتظم شدہ متمردان و باغیانہ اخیرہ سری افزود۔ انگاہ از جانب عنایت اللہ خان
۱۲۴۳ھ باسن لفظ ہندی بہ معنی ظرف خاکی۔ جمع باسن ہا۔

مومن خان حاکم صوبه مقرر شده مشارالیه در همیشه پوره رسیده بود که محتوی خان
بغرض ملاقات در خانه شاپور خان بخشی که از اهل تشیع بود عجلت نمود. در اینجا
سید اظهر خان دیوان بیانات و بعضی منصب داران با هم دیگر گنگاش کرده محتوی خان
را با جمعی از قلاش و او باش روز چهارشنبه آخر روز ۲۱ ماه ذیقعدہ ۱۲۶۲ هـ
به قتل رسانیدند. و روز دیگر عوام بشورش آمده بر سر محله جدی بل ریختند مردم
شیعه که در ایام فساد با اهل همنود اتحاد و اتفاق کرده مورچال عظیمی بسته مضبوط
بودند الحال بگنگاش قتل محتوی خان مہتمم گشته، جو میان بر سر آنها تاختہ بہر جا
نہیب و غارت ساختہ خانمان آنها در مہلکہ آتش انداختہ از صغیر و کبیر و
زن و مرد جمعی کثیر بکشد رسانیدند و با فعال ناشایستہ پردہ ننگ و ناموس
آنها دہیدہ نامہ ای خود سیاه کردند و در محله جدی بل طفلان و نسوان بخوف
جان در میان خانقاہ میشرمس عراقی پناہ گزین شدہ دروازہ مسدود کردہ بودند.
اہل فساد از باز پرس بوم التناد نہ ترسیدہ خانقاہ مذکورہ را از روی عناد آتش
کشیدہ ماہرویان سیمیں بدن را بباد دادہ طفلان بے گناہ را خاکستر نمودند.
المعظمتہ لئذ این چنین حادثہ تباہ و واقعہ جانکاہ بر مردمان شیعه
گاہے بعمل نیامدہ بود کہ در عرصہ یک پھر روز تمامی خانمان و مال و متاع و
ننگ و ناموس آن تباہ گشت.

بعد از ان ہجو میاں ملا شرف الدین پسر محتوی خان کہ در واقعہ فساد
پدر مخفی شدہ بود بر آورده بجای پدر شیخ الاسلام و مربی انام نصب کردند.
ہمدراں روز مومن خان وارد شہر گشتہ فتنہ و فساد و بغی و عناد زیادہ از سابقہ

۱۲۶۲ مطابق ۱۳ اکتبر ۱۲۶۱ ہ : ۱۲۶۵ ہ بقول خواجہ محمد اعظم (دقائق کشمیر ص ۲۳۴)

”شہید سرگذشت شیخ الاسلام بتعمیہ تاریخ ایشان است“

روداد و تنظیم و تنسیق امور سلطنت چیزے یہ وقوع نیامد چندان بے انتظامی
 بہم رسید کہ عنایت اللہ خان از نیابت صوبہ بے دخل شدہ در حضور
 مستغنی گردید۔ و از حضور عبدالصمد خان ^{۱۳۴۱} سبف الدولہ بزنظامت کشمیر مامور
 شد مشارالیه تا درود خود عبداللہ خان دہ پیدی را نیابت ساخت۔ و از
 دست دے رتق و فتق امورات ملکی صورت نہ بست۔ آتش بغی و عناد و
 شعلہ شر و فساد بدستور مشتعل بود تا کہ در ماہ محرم ^{۱۳۴۲} سبف الدولہ
 با فوج قاہرہ از لاہور بلغار کردہ وارد خطہ گردید۔ نیز بخ "خردجال آمد از
 لاہور" ^{۱۳۴۳} ملا شرف الدین با جمعی از معاندان حسن تدبیر گرفتار کردہ بہ قتل
 رسانید و باغبان و طاغیان بلکہ اکثر اعیان شہر را تنبیہ مالی و بجائی بواقعی
 نمودہ از ناید کدل تا خواجہ یار بل پنجاہ کس بدار کشید و اہل ہنود را دستار
 بستن و بر اسب سوار شدن و لباس فاخرہ پوشیدن کہ از یک نیم سال
 ممنوع بود تجویز داد۔ بعد تنبیہ عوام و تذکرک انام تمشیت و استحکام
 مہام مملکت بکام دل نمود ایام شش ماہ دیریں بسر بردہ روانہ حضور گشت۔
 تاراج ششم۔ در آیام حکومت برکات خان ^{۱۳۵۶} ببر اللہ خان بہ
 اتفاق را جہائی کہستان لباس بغاوت پوشیدہ شہر و رستاق را بہ ہر
 جانانخت تاراج کردہ ملک بے پیراغ نمودند۔ چند روز در محملہ جدی بل
 ہمراہ اہل شیعہ ہمراہ اہل شیعہ گنگاش داشتہ علم بغاوت افرخت و

۱۳۴۹ھ از ۱۳۳۶ھ تا ۱۳۴۱ھ (۶۱۴۲۳ - ۶۱۴۲۳) ۱۳۴۹ھ = ۱۱۳۴ھ = ۶۱۴۲۱

۱۳۴۹ھ بقول صاحب نگارستان کشمیر ۲۱۸۱ں واقعہ در آیام حکومت نواب

اسعد یار خان صوبیدار (۱۱۵۴ھ - ۱۱۵۸ھ = ۶۱۴۴۱ - ۶۱۴۴۵) و قنیکہ

ابو البرکات خان نامش بود روز نما گردید

فوج شاه‌ی را متواتر بهزیمت داده شهرهای را تاراج ساخت. عاقبت
ابوالبرکات خان با جمعیت منصب داران شهر و افواج شاه‌ی استقامت
کرده بعد جدال و قتال بسیار آن باغی طاغی را از شهر بدر کشیده در کامراج
منهزم گردانید و در تعاقب پرداخت نموده همگی عوام الناس را بر تالاج اهل
شیعه مجاز کرده و خانه‌های آن‌ها را از هر محله در داده مال و دولت بخارت برده
در رنگ و ناموس آنها دقیقه فرو گذاشتند و چند محله را در یک پیر روز
بباد دادند عام التئوش "تاراج است".

"تاراج هفتم" - در حکومت بلندخان مردان برای صلوة استسقا
در عبیدگاه رقتند و شیعه‌های جدی بل نسبت خواجہ حبیب نوشهری کلام
بے ادبانه گفتند. مردم عوام بشور آمده بعدی بل را آتش کشیدند و شیعه‌ها را
خارت نمودند. بلندخان تحقیقات این امر نموده بعضی شیعه‌ها را قطع گوش و
بینی کرده و مصادره‌ها گرفته به سزارسانید.

"تاراج هشتم" - در عهد فرمان دهبی عبداللہ خان ^{۱۳۸۲} ^{۱۳۸۱} و

۱۳۶۹ هـ = ۱۱۵۸ هـ = ۶۱۴۵

۱۳۸۰ هـ بلندخان باسزنی (۱۱۴۵ هـ - ۱۱۴۴ هـ = ۶۱۴۶۲ - ۶۱۴۶۴) :

۱۳۸۱ هـ خواجہ حبیب اللہ نوشهری از طبقه تجار بودند بنا بر توفیق ایزدی مرید حضرت
شیخ یعقوب صرفی شده با مرتحق قیام نمودند و مرتبه خلافت حضرت ایشان یافتند
در شعر و شاعری بد طولی داشتند نسخه‌های احوال مرشد بزرگوار در نظم و نثر از تصنیف آنجناب
معروف است. در سال یک هزار و بیست و هشت در ایام غلبه طاغوت رحلت فرمودند
روضه مطهره در محله نوشهر و مرجع عوام است (واقعات کشمیر ص ۱۲۸)

۱۳۸۲ هـ = ۱۸۰۱

نیابت عطا محمد خان واقع شد. باعث آن این است که اهل شیعہ بروز عاشورا در ماتم سر اعلانیہ سب و تبراً بہ نام اصحاب کبار ظاہر کردند و در مرثیہ خوانی و جنازہ رانی مبادرت نمودند. ازین رو خاطر خاص و عام برآشفته و خوانین کابل را آتش غیرت بہ ہوش آمد بہ موافقت او با شان شہر و قلاشان دہر دست تطاول دراز کردہ مال و مکت آن ہا بہ ہر جا غارت کردہ بہ آتش قہر و غضب خانمان آنہا را در طرفہ العین تودہ ہائے خاکستر نمودند و در ننگ و ناموس آن ہا دست انداختہ از بے شرمی دقیقہ نگذاشتند.

تا تاریخ نہم - در نظامت بہمان ^{۱۳۸۳} سنگھ ^{۱۳۸۴} شیعہ ^{۱۳۸۵} بہ طور پیوستہ وجہ آن مورخان چنین بیان سازند کہ در تالاب نوشحال سر لوخ زارے کہ معروفست گیاہ آن را بوریہ ہا منسوج کردہ از عہد ابراہیم خان معمول بود کہ نصفہ آن برائے فرش مسجد جامع می دادند و نصفہ دیگر را بساط ماتم سرای بڈی بل می کردند.

دہر سال اہل شیعہ را بہ سبب حکومت سنگان خیال دیگر بہ خاطر راہ یافتہ بود بنا بر نشرات اندرونی بوریہ ہا حصہ مسجد جامع عمدہ ماتم سرای خود فرش کردند. سنیاں را این حرکت دشوار آمد تا کہ بروز غرہ ماہ عاشورا با ہم دیگر گفتگو کردہ پیش ناظم استغاثہ بردند. بہمان سنگھ حکم داد کہ بوریہ ہا معمولی مسجد جامع در مسجد جامع رسانیدہ دہند. مردم شیعہ چند روز بہ تفاؤل گذرانیدہ بوریہ ہا از دست نہ کشیدند. علاوہ بران بروز عاشورا سب و تبراً و تقلید تابوت شہدا نمودند و چند کس از سنیاں دیش بہمان سنگھ از عدم حصول بوریہ ہا مسجد عریضہ گذرانیدند. بہمان سنگھ دو نفر سیاہاں

همراه داده فرمود که بویای می مسجد از ماتم سرکشیده در مسجد جامع برسانند -
 سنبال به اعانت سپاهان در ماتم سرادست انداز بوی به ما شده بودند
 اهل قبیله به شورش آمده آتش جنگ و بحدل افروخته سنبال را رد و بدل
 گفتند بهمان وقت تمام باشندگان شهر را خبر شد از گریبان عناد سرکشیده
 خانه های شیبه را به آتش افروختند - اندوخته آن ها ازال و متاع و اسباب
 تمام به غارت برده در یک دوپهر با خاک فنا آمیختند و پرده ننگ و ناموس
 آن ها دیدند - بعد مباحثرت فعل شنیع شمرگاه بعض نسوان را به خنجر کشیده ریز
 ریز گردانیدند -

تاریخ دهم - در زمان ابالت برنیر سنگه و انتظام وزیر پنوں
 در ۱۲۸۹ شمسی ۱۹۲۹ ب به عمل آمده - وجه این است که در سال دوسه ماه آتش
 و بادیرین ملک مشتعل بود و خلقت بسیار طعمه اجل گشت در آن شانم دال
 در مساجد و خانقاه برائے دفع این بلا به خدا التجامی کردند اهل شیبه در محله
 مدین صاحب منقل خانقاه بر زمین مقام (مسجد) بنیاد مسجد اما میاں
 انداخته به سجود و رکوع در آن جاقام می کردند و سنبال را این سخن ناگوار
 می شد - ۱۱ ماه یحیی و در عرس سید محمد مدنی خاص و عام بازدهام تمام

۱۲۸۹ هـ ۶۱۸۴۲

۱۳۸۶ هـ حضرت سید محمد مدنی از منسوبین میر سید محمد همدانی قدس سره بود - باتفاق
 ایلیچی امیر تیمور در عهد سلطان سکتدر یکشیر آمده چون گوشه خوب و دل نشین
 دید بار اقامت انداخت - اما برائے ادائے بعض عهود باز توبه ولایت مادرانصر فرمود
 و زد در مراجعت نموده با اهل و عیال در محله زاینواری سکونت کرد - چون سلطان را معلوم
 شد به زیارت آمد و بعد اطلاع کمالات التماس به قدم بوار خود راضی کرد (بقیه بر صفحه دیگر)

در آن جا جمع گشته دیوارهای مسجد اهل شیعہ از پا بر انداختند۔ اما میاں خروج کرده با ہم دیگر بہ جہل پیوستند و اہل اسلام را مضروب و مجروح ساختند۔ دوکان داران را غارت کردند و سنیاں در محکمہ کو توالی و عدالت و دربار اعلیٰ استغاثہ نمودند۔ و در تابیکی شب بیچ کس از حکام پرداخت این امر خطرینہ نمود و مردم متغیث بوقت مراجعت از شیر گڑھ در شہر شہرت افترا انداختند کہ وزیر پٹوں مارا بغارت شیعہ ہا تجوز داد۔ بہ سمع این خبر مردم قلاش ادا باش انگر فساد افروختہ بوقت چار بجے صبح خانہای شیعہ را یکبار آتش کشیدہ بہ غارت پیوستند و نامہنگام نہ نہ نواخت (نوبت) وزیر از خواب نخوت بیدار نہ شدہ تاکہ مال و متاع و خانہای شیعہ ہا بہ باد رفت۔

پس وزیر بر سمند جلاوت سوار شدہ بر موقع رفت و تابیکی بجے دوپہر بہ تفرج و تماشا مشغول بود پس افواج را تجوز داد کہ مفسدان را ماخوذ سازند موجب آن سپاہان قلعہ دست تطاول دراز کردہ مسلمانان را غارت نمودند ہر کہ در راہ دیدند بستہ کردہ در حبس انداختند و بیک ہزار کس ملزم و غیر ملزم مجبوس شدند۔ روز دوم از صنادید قوم ہنود برای نفخس و محبس مال

(مکمل) و آن جا خانقاہ بناساخت و در ہمیں اثنا رحلت فرمود۔ و در حوالی نوشہرہ آسود۔ زیارت حضرت میر مریم خاص و عام سلاطین و حکام بودہ بعضی گویند کہ در عہد سلطان زین العابدین اول در موضع مالہ سو پرگنہ بانگل نوطن فرمودہ بود بعدہ بالتاس سلطان بہ شہر آمدہ در نوشہرہ سکونت نمودند و ہمانجا آسود۔ اقرب بصدق روایت آخرہ است۔ تا عہد علی مردان خاں (۶۱۶۵۰ — ۶۱۶۵۷) زیارت گاہ میر سید محمد دینی مرجع خاص دعام بود و بعد آن گونہ تخفیف شد (واقعات کشمیر ص ۴۶) ۱۵۸۷ء بجے لفظ ہندی بمعنی ساعت ۵

شیعه با چند کس مقرر نمودند آن مایه تهمت حق و باطل مال و متاع محمدیان به اتهام و
جیل کشیده انبار با جمع نمودند. ازان جمله گران مایه چیز با مزد تصدیقه خود گرفته بر سر
به اهل تشیعہ مسترد کردند و بعضی در خزینہ عامرہ ضبط کردند سنیان را از کرده نامیاں
دو چند نقصان و زحمت عاید گشت. مجوسان قلعه را عموماً جزا نه گرفته رایش دادند و
سه صد کس مجرم و غیر مجرم در جتوں فرستادند و بعضی علامه و صنادید قوم در حبس
اوردی ^{۱۳۸۵} مامور شدند مجوسان مظلوم را مردمان سوپور به آب و نان پیش آمده ہمیں
بہانہ جرمانہ آن ماہزار روپیہ گرفتند.

و خواجہ محی الدین گندرو بہ تهمت تخریب بلوا ماخوذ کرده ہمراہ مجرمان روانہ
حضور نمودند. اہل تشیعہ مبلغات کثیر در جتوں خراج دربار کردہ اعیان سلطنت بہ
ثوابیل کردند و محی الدین گندرو از روی بے گناہی خود یک فلوسہ بہ کس نہ داد. انیں
رؤ اعیان دربار شاہدان زور اسنادہ کردہ خواجہ محی الدین را ملزم کردند و پنجاہ ہزار
روپیہ ہلکی جرمانہ گرفتہ را نمودند. سوای آن بعضی صنادید اسلامیہ را جرمانہ ما گرفتہ
سیاست کلی نمودند.

بعد تحقیقات یک صد و ہشتاد کس بہ حبس خانہ رام نگر محبوس شدند -
ازان جملہ بعضی بمعدد دوسہ سال را شدند بعضی ما بہ آن جاتلف گشتند. مہاراجہ
ربنیر سنگھ بنا بر انصاف و دیادلی ستم رسیدگان تشیعہ را دو لک و ہشتاد ہزار
روپیہ انعام بخشید. بیلخ. ازین حسرت جہانے را جگر سوخت = خورد بیلخ آل گفتا
^{۱۳۸۶} "جگر سوخت"

^{۱۳۸۸} قلعه اوردی و حالا قصبہ خورد از تعمیرات ہری سنگھ ملوہ صوبیدار کشمیر (۱۸۲۰، ۱۸۲۱) -
در عہد رنجیت سنگھ آنجہانی است. این قصبہ بلب رود جہلم بہ فاصلہ شصت میل از سرنگر بہ طرف
جنوب مغرب واقع است. ۱۳۸۹ھ = ۱۲۸۹ھ = ۱۸۷۲ء

حادثات متفرقه

در عهد راجه مرهن دیو و کامن دیو ۵۶۱ هجری کلوگ بر بلندی چکدر متصل پنج باره
ماره عظیم الجثه از آسمان افتاد که تا دو روز متحرک بود و تا مدت یک سال لاشه او
ضایع نگشت.

ایضا در عهد راجه انده بدشتر ۵۶۲ هجری کلوگ زیر دامن غربی کوه هر موکته
در حالت شدت برف و در عدد دگرگ و صاعقه آن قدر باران سخت در دو سه ساعت
شبان به بارید که از پرگنه کوهپامه بازده قریه مع موش و اموال از طغیان آب درنالاب
اولر رسانید و در ساحت دیات مذکوره سه چهار دره زمین هم برداشته خاک آن
در بحیره دلبه خسانید و سنگ زائے ظاهر گردانید.

ایضا در ۵۹۱ هجری ذوالقدر خان ترک که از احفاد چنگیز خان بود بمع هفتاد و
دو هزار سوار هزار بر کشمیر پوش آورده تمام ملک را قتل عام نمود و مال و موش
بغارت برده ملک بے چراغ فرمود و بعد عرصه شش ماه قصد مراجعت کرده از
راه گهوڑی بمع پنجاه هزار نفر محبوسان این دیار در ماه گمهر ۵۹۲ هجری روانه شد و بالای
کوه رسیده آن قدر برف بارید که ازال بایک بابت پیغام زنده نماند.

ایضا در ۵۹۳ هجری جماعه از اهل هند بر وقت موعود استخوان های مردگان
گرفته به هر موکته گنگا رفتند و بالای کوه ههانش مرگ شبانه به آواز غول برخواستند
کوچ کردند و در تارکی شب راه گم کرده قریب نیمه هزار کس زن و مرد از بالای کوه

۵۹۰ هجری پرگنه کوهپامه بک از پرگنت در کامراج (کشمیر غربی)

۵۹۱ هجری مطابق ۱۳۲۳ ۶

۵۹۲ هجری مطابق ماه نوامبر و دسمبر تقویم انگلیسی ۶

۵۹۳ هجری مطابق ۱۵۱۴ ۶

ہمپ رڈن کہ سنگلاخ است عمیق فراوا فراوا بہ زیر افتادند و تباہ شدند۔
ایضاً در ۳۲۷ھ در نواحی شوپیان ہم چنین سبب شدت بارش باران
متصل کوہ پیر پینال کوہ پارہ بر فرق آں رودخانہ مثل آبشائے بہ زیر محی افتاد
از پنج برکنده در پرگنہ شاورہ منتشر ساخت۔

ایضاً در عہد شاہ بہمان ۵۵۵ھ در موضع بدرو پرگنہ آڈولن ہنگام بہمان
برق و باد و رعد و گرج آسمان غبارناک شد یک لختہ از آسمان افتاد کہ طول آں
ہفتاد درعہ و عرض آں سی درعہ و ضخامت آں ہفت و نیم درعہ بود و تا دوسہ
روز ذوبان یافت۔

ایضاً در عہد جہانگیر شاہ ۲۶۶ھ در موضع پانپور از یک عورتے دو دختر
پشت ہم چسپانیدہ متولد شدند کہ دندان ہا بر آوردہ بودند۔ بعد زمانے فوت
شدند۔ ہم چنین واقعات و عجائبات بسیار بہ قدرت خالق مخلوقات اکثر وقوع
می آید چنانچہ در تاریخ گزیدہ آوردہ است کہ در قزوین زنے دخترے آورد کہ

۱۳۹۵ھ مطابق ۶/۱۲۴۵ھ

۱۳۹۴ھ مطابق ۶/۱۶۱۵ھ

۱۳۹۶ھ پرگنہ آڈولن در مرزا (جنوبی و مشرقی کشمیر) ۱۳۹۶ھ مطابق ۶/۱۶۱۶ھ

۱۳۹۵ھ پانپور قصبہ ایست مشہور برکنار رود ہلم بہت ہراہ جموں و کشمیر مفت میل از سر ہنگر
بطرف جنوب بدست پدم وزیر راہبہ اہت ۱۲۷۵ھ تا ۱۳۹۵ھ بنا کردہ شد۔ برائے پیداوار
زعفران کشمیری مشہور آفاق است۔

۱۳۹۹ھ تاریخ گزیدہ مصنفہ حمد اللہ مستوفی در ۳۲۷ھ (۶۱۳۲۹/۳۰) بنام خواجہ غیاث الدین
محمد پسر رشید الدین فضل اللہ نوشتہ شدہ است۔ بنائے یں تاریخ بر جامع التواریخ تصنیف
فضل اللہ مزبور الذکر است و بلحاظ عناوین بخش ابواب بح ذیل منقسم است:-

(بقیہ بر صفحہ دیگر)

باب اول در بیان انبیا و اولیاء

نیمه زیرین او فی شکل دختران بود نیمه بالا ازاناف دو پیکر شده چهار دست داشت و دوسر متحرک بود و یک سر که پیش از سر دیگر برود آن بچه قریب پنج شش ماه در حیات بود.

ایضا در عهد سلطان ابوسعید^{۱۵۱۶} در ایران گویند که چهار چشم داشت و دو پایا.

ایضا همدرا ب عهد مرعی بود که تمام اندامش را موی پوچ موی خرس داشت و لجه او تا کمر اما کلامش مفهومی نمی شد و گدای می کرد.

ایضا در بلاد ایران زنی ظاهر شد که روی و دستهایش پر موی بود مانند خرس و دندان زیرین نه داشت و سخنش را کسی نمی فهمید مردمان می گفتند خرس با مادرش جمع شده است و این تحفه غریب آورده است^{۱۵۱۶} ایضا در جامع الحکایات گفته که در زمان سلطان آتش^{۱۵۱۶} این

(مسل) باب دوم در بیان خدایان ایران پیشتر از اسلام.

باب سوم - از ابتداء پیغمبر اسلام لغایت عهد نبی عباس :

باب چهارم - در بیان دودمانهای اسلامی به دوازده فصول :

باب پنجم - در بیان ائمه و مجتهدین و قراء حدیث و قرآن شعرا و عیصر :

باب ششم در خانمه یعنی در احوال شهر قزوین

یک ترجمه بر کتاب علی السبیل الاختصار یزبان انگلیسی بدست دکتور گے - برادون کرده شده است - این ترجمه مبنی بر مخطوطه ۵۸۵۷ (۶۱۷۵۳) است (ملخص از پرشین لژیچر مشفق سی - ای - ستوری - حصه دوم ص ۸۲، ۸۳، ۸۴)

۱۵۱۶ یعنی ابوسعید خان بهادرین الجایتو (۵۷۱۶ - ۵۷۳۶ - ۶۱۳۱۶ - ۶۱۳۳۵)

۱۵۱۶ سلطان شمس الدین آتش متوفی ۷۳۳ هجری مطابق ۱۳۲۶ م

نوع کسے را دیدند و اورا دخترے شد نیز بر ہمیں ہیبت بود و سلطان اورا
نزد مستنصر عباسی فرستاد۔

ایضاً۔ در عهد الجایتو سلطان دخترے در وقت بلوغ زہار رو کرد
و بعد از چند روز آلت مردی و خصیتیں از فرج او بیرون آمدہ مرد شد۔
ایضاً۔ در بغداد شخصی محمد نام را دخترے بود کہ اورا در حالت
زفاف بہ زور دخول شوہر رجولیت پیدا شدہ زن خواست و بچہ
آورد۔

ایضاً۔ مردے را دخترے بود چہار سالہ۔ روزے آں دختر حرکتے
عنیف بر خود کرد کہ زلزله عظیم بر اندام او افتاد و موضع قبل را بہ شکافت
و از انجا قضیہ باخصیتیں بدر آمدہ آلت مردی پیدا شد۔

ایضاً۔ علامہ قطب الدین در شرح کلیات قانون آورده کہ دختر
نجم الدین حفص کہ از علمائے خوارزم بود فرزندے کہ سرش چوں سر آدمی و بدنش
چوں مار بود و خودیش مادر آمدہ شیر می خورد۔ و در برکہ آہیکہ در آن جوانے
بود شنا میکرد و باز بدستور نزد مادر آمدہ شیر می خورد۔ آخر بفتوائے فقہا
بعد دو ماہ مقتول شد۔

ایضاً۔ بافعی در تاریخ خود گفتہ کہ در ۵۸۵ھ در بغداد دخترے

۵۰۲ھ المستنصر باللہ عباسی ثانی متوفی ۶۳۲ھ ۶۰۲ھ

۵۰۳ھ مراد از محمد خدا بندہ الجایتو متوفی ۶۱۶ھ است ۶۰۳ھ

۵۰۴ھ قطب الدین علامہ شاعرے مشہور ہمعصر سعدی شیرازی بود۔ وفاتش بتاریخ

۱۰ رمضان المبارک ۸۱۵ھ مطابق ۷ فروری ۱۳۱۶ھ واقع شد۔ از تصانیفش شرح

کلیات قانون و تحفہ شاہی و شرح مفتاح العلوم است (فاموس الشاہیلہ جلد دوم ص ۱۴۴) ۵۰۵ھ
بر صغیر دیگر ۵۰۵ھ

بود آمد که دوسر و دو گردن داشت در یک بدن.

ایضاً - قاضی میر حسین یزدی در شرح ابیات مرقضوی گفته که در شهر یزد طفلی متولد شد که سخنان می گفت و قرآن می خواند - و از احوال خفیه خبر می داد - و سرے بزرگ داشت - بعد دو سال وفات یافت -

ایضاً - از ابو علی ^{علیه السلام} منقول است که در عوالی ^{طالع} بروجان آهمن پاره که به وزن یک صد و پنجاه من بود از هوا در افتاد و امانی آن عوالی ^{طالع} آواز غلیصم شنیدند او را قطعه بریده نزد والی بروجان بردند - و سلطان محمود غزنوی قدسے از او طلب داشت - چون فرستادند ^{طالع} بی سرچند جهل کرد - که

۵۰۵ هـ - عبد اللہ بن اسد المعروف بامام یافعی از ساکنان شهر ریاض ملک شام بود نسبت دلائش هیچ معلوم نه شده - از اہم خصوصیات امام یافعی ابن است که ^{طالع} استناد شاه نعمت اللہ قادری است - اکثر مؤلفین ^{طالع} ۷۶۷ هـ مطابق ۱۳۶۶ سال وفات آنجناب بیان کرده اند - از تصانیف امام یافعی در کتب النظم فی مناقب القرآن در وصفه الیہامین فی حکایات الصالحین و خلاصۃ المفایر فی مناقب الشیخ عبدالقادر و مرآة الجنان فی حوادث الزمان اند - در کتاب آخر الذکر احوال تواریخیه از ابتدا سلسلہ لغایت ۶۲۲ هـ مندرج اند - گویند که این کتاب خیمے دلچسپ و جذاب است (ایضاً صفحہ ۲۸۹) مراد حسن از تاریخ یافعی ہمیں کتاب مرآة الجنان فی حوادث الزمان است :

۵۰۶ هـ یعنی ابو علی سینا (۲۵۴ - ۴۲۷ هـ = ۶۸۳ - ۶۱۰۳۷)

۵۰۷ هـ - بروجان حالاً استر آباد در قدیم صوبہ بود در گوشہ جنوب بحر خضر کیسپین

به فارسی گورگان و به یونانی بنام هرکینیا معروف بود :

(جامع اللغات اردو ص ۳۲۸)

۵۰۸ هـ (۳۵۷ - ۵۲۱ هـ = ۲۹۶۷ - ۶۱۰۳۰)

تیغی ازاں درست کند ممکن نشد که اجزای آن مثل جاویرس بهم انفصال یافته بودند در غایت صلابت -

ایضاً - ابو نصر بن منصور هرگز گفته در طبرستان چیزی بهماں وضع از آسماں بزر بر افتاد که سنگ بود نه آهن -

ایضاً - ابن جوزی گفته که در ^{۵۰۹} سنه ۳۲۵ هجری قمری که سلطان محمود بر عزم تسخیر عراق آمده در بغداد نگرگه عظیم بارید که از انجمله یک دانه در وزن زیاده از صد رطل بود -

ایضاً - در ^{۵۱۰} سنه ۳۲۶ هجری قمری که در عهد طاهر بن حکم شیبه ستاره نوری ظاهر شده مدتی پرتو آن تمامی شهر را روشن کرد و پوچ روز منور شد و همدراں ایام کافه انام به قحط غلات مبتلا گشتند -

ایضاً - در زمان ^{۵۱۱} مطیع شیبه از لبالی ذوالحجه ۶ ستاره چنان بدرخشید که پوچ آفتاب تمامی روی زمین را روشن ساخت بعد ازاں صوتی پوچ رعد شنید مسووع خلایق شد -

ایضاً - در شهر مهر زلزله شد که از غایت شدت آن ماهیاں از قعر دریا برآمدند -

ایضاً - در عهد ^{۵۱۲} سلطان اویس در ^{۵۱۲} سنه ۳۲۷ هجری قمری در

۵۰۹ هجری قمری متوفی ۱۲ رمضان ۳۲۷ هجری مطابق ۱۶ جون ۹۴۰ م

۵۱۰ هجری ۶۱۲۳۸

۵۱۱ هجری یعنی المطیع بالله متوفی ۱۳ جمادی الثانی ۳۲۸ هجری مطابق ۱۴ جون ۹۴۱ م

۵۱۲ هجری سلطان اویس جلاله پسر امیر حسن بزرگ در ۱۳ جمادی الثانی ۳۲۸ هجری مطابق ۱۴ جون ۹۴۱ م

در بغداد جانشین پدر شد و در ۱۳ جمادی الثانی ۳۲۸ هجری مطابق ۱۴ جون ۹۴۱ م بعد از حکومت (بقیه بر صفحه دیگر)

تبریز سانج شد که قریب سه صد هزار کس فوت شدند.

ایضا در سنه ۱۱۵۱ هـ در بصره طاعون افتاد که تا چهار روز طول کشید روز اول هفتاد هزار کس، روز دوم هفتاد و یک هزار کس، روز سوم هفتاد هزار و نود نفر، روز چهارم یک نفر فوت شدند. ذکره ابن الجوزی.

ایضا در زمانه محال در سنه ۱۲۸۵ هـ بجزی سیاه دماغ بر آسمان نمودار شد. طولش یک لک و چهارده هزار میل که از زمین تا ماه بیان می کنند.

ایضا در شهر شام حاجی معموله روس زلزله بمائے ممتواتر آمد که ازال تمام شهر بپاشید و جز چند خانه بپای مانده.

ایضا در سنه ۱۲۸۵ هـ بجزی بمقام ارح نوبند خسف افتاد و در پنج میل کشید.

ایضا همدیس سال در جزیره جیپان ۲۲ ماه می زلزله عظیم آمد و زمین منشق گردید. و ازال آب کثیر بوشید که تمامی شهر خمد غرق گشت و معدن سیم که در آنجا بود منقلب شد.

ایضا همدیس سال در شهر تبریزی وقت زوال آفتاب گردبادی

مسل (توزده ساله قمری بر دوازده شنبه تاریخ ۲ جمادی الاول فوت گردید. بجانش پسرش سلطان حسین جلایر به نشست.

(قاموس المشاهیر ص ۱۱۶)

۱۱۵۱ هـ مطابق ۶۷۸۳

۱۱۵۲ هـ مطابق ۶۱۸۴۱

۱۱۵۱ هـ ۶۱۸۴۲

۱۱۵۱ هـ غالباً "جایان"

بلند شد و ازل دُخان بیرون آمد۔ و در دے آوازے بود مثل دیدن گوساله با
همفردہ درخت از صدمہ آں از بیخ میفتاد۔ و بیست و سہ شجر در ہم و بر ہم کرد
و یک صد و شانزده غایب سنگین بشکست و آبگیر با خشک کرد و سنگهای
گراں از بجائے خود برداشته بہ فاصلہ پھل گز دور انداخت۔

ایضاً۔ در ضلع شاہ پور در ہمیں سال ۱۱۹۰ ھ ہجری ۷۰۰۰ ھ پانچ القدر
پرندہ خور دمثل کبک گرد آمدند کہ روز دمثل شب تاریک شد و یک پاسے استاد
غائب شدند۔ و در مقام گوہراں ۲۳ ستمبر پیش از طلوع آفتاب از طرف افق
جنوبی شعلہ کلان نر از ماہ برآمدہ از مشرق بہ مغرب شتافت۔ و دنبالہ دراز
از ستارگاں ہمراہ داشت۔

ایضاً۔ ۲۹ ماہ اگست ۱۱۹۰ ھ ہجری بمقام سین پیڈ واقعہ صوبہ
بولیسویہ آوازے ہولناک سموع شد کہ جبال ایں بلدہ خسف گردید یک قطعہ
زمین چہار ہزار گز در طول و دو ہزار گز در عرض با امکانہ و بسائین در یک لمحہ
زیر زمین فرو رفت و غائب گشت۔ فقط

۱۱۹۰ ھ شاہ پور ضلع ایست در پنجاب غربی (پاکستان) صدر مقام سرگودھا۔

رقبہ = ۲۴۷۶ مربع ۶

۱۱۹۰ ھ مطابق ۲۴ جمادی الآخر سنہ مذکورہ ۶

۶۰

فہرست مدارک ماخذ

- ۱- انسائیکلو پیڈیا برٹینیکا جلد اول طبع ۱۸۵۵ء
- ۲- ابن شنتف جیوگرافی آف کشمیر تصنیف سیرا دل سٹائن چاب ۱۹۶۹ء
- ۳- اے ہسٹری آف سنسکرت لٹریچر تصنیف بروہیسر کینتھ چاب ۱۹۲۸ء
- ۴- ابن شنتف مانوش آف کشمیر تصنیف رام چند کاک
- ۵- الہند (ترجمہ اردو) جلد دوم تصنیف ابوریحان البیرونی طبع ۱۹۳۱ء باہتمام انجمن ترقی اردو۔
- ۶- اکبر نامہ جلد دوم تصنیف علامہ ابوالفضل بن مبارک ناگوری چاب نوکثور پریس لکھنؤ۔
- ۷- امرکوش (لغت زبان سنسکرت) طبع بمبئی ۱۹۲۹ء
- ۸- بلیوگرافی آف پرشین میوزیکل سائنسز مؤلفہ پروفسر سی۔ اے۔ سٹوری چاب لیوزک اینڈ سنی ۱۹۳۵ء
- ۹- باغ سیماں تصنیف ملا سعد اللہ شاہ آبادی کشمیری مخطوطہ مضمون تاریخ در نظم۔ سال تصنیف ۱۱۹۴ھ (۱۷۷۸ء) نمبر ۴ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۰- پرشین لٹریچر مؤلفہ سی۔ اے۔ سٹوری حصہ دوم۔ چاب لندن ۱۹۳۵ء۔
- ۱۱- تاریخ کشمیر ملک جید رحمدورہ (مخطوطہ) نمبر ۳۴ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۲- تاریخ حسن جلد سوم (مخطوطہ) مولو کہ کتاب خانہ خانقاہ معلی سہری گڑ کشمیر۔
- ۱۳- سخافت الابرار فی ذکر الاولیاء الاخیار المعروف بتاریخ کبیر مؤلفہ ابو محمد حاجی محی الدین المتخلص بسکین سر اے۔ ایل امیر الدلی سرنگ کشمیر چاب ۱۹۰۳ء (۱۹۰۳ء)
- ۱۴- نوزک جہانگیری چاب مطبع نوکثور لکھنؤ
- ۱۵- تاریخ اقوام کشمیر مؤلفہ منشی محمد الدین فوق چاب ۱۹۲۳ء
- ۱۶- تاریخ کشمیر سیریل کاپرود (مخطوطہ) نمبر ۱۴ کتاب خانہ محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر۔
- ۱۷- تاریخ نادون کول عاجز (مخطوطہ) مولو کہ سہری پرتاب لائبریری سرنگ کشمیر۔
- ۱۸- تاریخ جموں دیاست لائبریری محکمہ تصنیف حشمت علی خان لکھنؤی طبع ۱۹۲۹ء۔
- ۱۹- فن ماسٹر تصنیف پورن سنگھ مطبع سکھ یونیورسٹی لیت رت روڈ لاہور ۱۹۲۰ء۔
- ۲۰- جامع اللغات اردو مؤلفہ خواجہ عبدالمجید بی۔ اے چاب سنگی مطبع جامع اللغات پکیتی لاہور۔
- ۲۱- جموں اینڈ کشمیر سٹیٹ تصنیف پنڈت آسند کول بانہری۔ چاب ۱۹۲۵ء۔
- ۲۲- جیش آئین اکبری جلد دوم چاب ۱۸۹۱ء
- ۲۳- چیمبر انسائیکلو پیڈیا جلد ہفتم۔ طبع ۱۹۲۳ء۔
- ۲۴- چہار گلزار کشمیر۔ تصنیف دیوان کرپا رام ۱۸۵۸ء۔
- ۲۵- دبستان مذاہب تصنیف ملا محسن قانی کشمیری۔ چاب مطبع نوکثور لکھنؤ۔
- ۲۶- راج ترنگینی اردو مترجمہ (چھترچند۔ سال طبع ۱۹۱۲ء)
- ۲۷- راج ترنگینی مترجمہ سیرا دل سٹائن۔ چاب ۱۸۹۰ء۔
- ۲۸- روٹس آن دی دیسٹریکٹ ہمالیہ تصنیف میجر کینتھ صاحب۔ چاب دیرادون ۱۹۲۲ء
- ۲۹- سکریٹ ہسٹری آف دی لاہور دربار مترجمہ میجر کارمیکل مستحق صاحب۔ چاب کلکتہ ۱۸۴۷ء۔

- ۳۰ سفرنامہ مورکرافت جلد اول و دوم طبع ۱۸۷۲ء۔
- ۳۱ سفرنامہ بیرن ہیوول۔ چاب ۱۸۷۵ء۔
- ۳۲ سیر المآثرین تصنیف سید غلام حسین چاب نوکلشور پریس لکھنؤ۔
- ۳۳ سفرنامہ داتن۔ طبع ۱۸۷۶ء۔
- ۳۴ سفرنامہ مارکوپولو وینسی مرتبہ مینوئل۔ چاب نیویارک امریکہ ۱۹۳۹ء۔
- ۳۵ شمس اللغات فارسی طبع ۱۸۷۶ء۔
- ۳۶ طبقات اکبری چاب مطبع نوکلشور لکھنؤ۔
- ۳۷ عرب و ہند کے تعلقان مصنفہ مولوی سید سلیمان ندوی چاب ہندوستانی اکادمی الہ آباد ۱۹۳۸ء۔
- ۳۸ گلشن ابراہیمی المعروف بہ تاریخ فرشتہ جلد دوم چاب نوکلشور لکھنؤ۔
- ۳۹ قرآن کریم۔
- ۴۰ قاموس المآثر میر ہر دو حصہ مرتبہ نظامی بدایونی۔ چاب ۱۹۲۶ء۔
- ۴۱ کشمیر ان سٹانٹ اینڈ شید مصنفہ ریو۔ سی۔ ای بُنڈیل نسکو چاب پیل لی سروس اینڈ ٹینی لندن۔
- ۴۲ کشمیر ہر دو جلد مصنفہ ڈاکٹر غلام محی الدین صوفی چاب پنجاب یونیورسٹی ۱۹۴۹ء۔
- ۴۳ کنکس فونک باہری طبع ۱۹۲۱ء۔
- ۴۴ گلگت مینوسکپس جلد اول مدقہ ڈاکٹر انکشات چاب سرنگ کشمیر ۱۹۳۹ء۔
- ۴۵ مکتب نامہ فارسی تصنیف دیوان کرپارام طبع ۱۹۲۳ء بکرمی۔
- ۴۶ لالہ رخ بزبان انگلیسی تصنیف فہامس امور چاب ۱۸۷۶ء۔
- ۴۷ مخزن الادویہ ہر دو جلد مطبوعہ نوکلشور پریس لکھنؤ۔
- ۴۸ مخزن الادویہ ڈاکٹری تصنیف ڈاکٹر غلام جیلانی۔
- ۴۹ آثار الامراء ہر سہ حصہ تالیف میر عبدالرزاق المعروف بہ نواب مصمّم الدولہ شاہ نواز خان شہید نواحی اورنگ آبادی مطبوعہ لائل ایٹاٹنگ سوسائٹی آف بنگال کلکتہ ۱۸۸۸ء۔
- ۵۰ ناردرن بربرہ آف انڈیا مصنفہ موسیو ڈیو صاحب۔ چاب ۱۸۷۵ء۔
- ۵۱ دگارستان کشمیر اردو (تاریخ) تصنیف ناظم سیواردی طبع ۱۹۳۷ء۔
- ۵۲ واقعات کشمیر (تاریخ) تصنیف خواجہ محمد اعظم دیدہ مری چاب سنگی باہتمام نور محمد غلام محمد ناجران کتب مری عمر کشمیر۔
- ۵۳ ویسٹس نیو انڈین نیشنل ڈکشنری طبع ۱۹۱۸ء۔
- ۵۴ ہسٹری آف دی سکس مصنفہ کننگسم طبع ۱۹۱۸ء۔
- ۵۵ ہسٹری آف جہانگیر مصنفہ بینی پرشاد طبع ۱۹۲۲ء۔
- ۵۶ ہسٹری آف انڈیا تصنیف ایلیٹ صاحب طبع لندن ۱۸۶۷ء۔
- ۵۷ ہسٹری آف دی ویسٹرن تبت تصنیف ریو۔ لے۔ ایچ۔ فرانک چاب لندن ۱۹۰۷ء۔

فہرست نامہائے کساں

الف

آدم (پیغمبر) :- ۶۱۶۲ -

آزاد خاں (افغان صوبیدار) :- ۴۶۶، ۴۶۷ -

آزاد خاں (ملک دار پوئیال، گلگت) :-

۲۲۲ -

آصف جاہ خاں :- ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷ -

۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲ -

ابراہیم پاشا :- ۴۳۷

ابراہیم خان (خلفہ علی مروان خان) :-

۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹ -

ابراہیم لودی (سلطان) :- ۴۴۳

ابراہیم ماگرے ملک :- ۳۳۹، ۳۴۰ -

ابراہیم نوخ قاضی :- ۴۸۱، ۴۸۲ -

ابن جوزی :- ۵۰۱، ۵۰۲ -

ابن عباس :- ۴۳۵

ابوبکر :- ۵

ابوسعید (سلطان) :- ۴۹۷

ابوعلی :- ۴۹۹

ابوالبرکات خاں :- ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰ -

۴۹۰ -

ابوالخیر (مولوی) :- ۴۱۶

ابوالحسن خاں (پٹنہ) :- ۳۱۶، ۳۱۷ -

ابوالفضل (شیخ) :- ۱۹۱، ۳۷۶ -

ابوالقاسم معروف بہ قاضی زادہ :- ۳۰۴

۴۸۲، ۴۸۳ -

ابو محمد :- ۴۳۵

ابونصر بن منصور :- ۵۰۰

ابھی مینو (راجہ) :- ۴۷۶

اجتایڈ (راجہ) :- ۲۵۴، ۲۵۵ -

احترام خاں :- ۴۶۰

احسن اللہ خاں :- (نواب ڈھاکہ) ۳۳۷، ۳۳۸

۳۳۹، ۳۴۰ -

احمد بیگ خاں (صوبیدار کشمیر) :- ۴۶۶

احمد بیجو :- ۶۱۵، ۶۱۶ -

احمد خاں (میر) :- ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶ -

۴۸۷ -

احمد دار :- ۳۵۴

احمد شاہ درانی :- ۴۶۲، ۴۶۳ -

احمد شاہ دہلی (اسکرود) :- ۲۱۳، ۲۱۴ -

(راجہ) :- ۲۱۶، ۲۱۷ -

احمد (ملا) :- ۵۳۷، ۵۳۸ -

۴۷۱ -

ازدت خاں :- ۳۱۴

ارجن (گورو) :- ۴۴۸

اری رائے :- ۱۰۱، ۱۰۲ -

اسلام خاں :- ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵ -

اسمعیل (بابا) :- ۳۰۷، ۳۰۸ -

اسمعیل : زاہد : بابا :- ۲۴۷، ۲۴۸ -

اسمعیل شاہ :- ۴۶۸

اسمعیل (مولوی) :- ۴۳۰

اشوک (راجہ) :- ۳۷۶، ۳۷۷ -

اظہر خاں (سید) :- ۴۸۸

عظیم خاں :- ۴۲۰

افتخار خاں :- ۴۷۷

افراب باب خاں :- ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶ -

۴۷۵ -

باندے (حاجی) :- ۲۸۴
 باندے (خواجہ) :- ۲۸۰
 بالادت (راجمہ) :- ۳۹۸ ۶۳۸۶
 ببر اللہ خان :- ۴۵۸ ۶۲۳۲
 بکجے (راجمہ) :- ۳۹۶
 بزرگ شاہ (سید) :- ۲۴۶
 بستی رام (مہنتہ) :- ۲۱۵
 بظلیوس :- ۳۲
 بک (راجمہ) :- ۱۴۶
 بکراجیت :- ۳۹۸ ۶۲۳۸
 بلاوچند ریسر کھک چندر :- ۳۸۶
 بلند خاں :- ۴۹۰
 بودھ :- ۲۲۴
 بورڈو صاحب :- ۱۹۸
 بوتاپارٹ (نپولین) :- ۳۵۹
 بہادر (شیخ) :- ۴۴۹
 بہشتی (شاعر) :- ۲۸۴
 بھگوان دس (راجمہ) :- ۲۳۱
 بہمان سنگھ :- ۴۹۱ ۶۳۰۸
 بھولا بلج :- ۳۶۹
 بھیم سین (راجمہ) :- ۲۵۷
 بیاس منیشہ :- ۴۲۸
 بیرل کا چروہ :- ۳۷۵ ۶۱۰

ب

پارتی (ماتام) :- ۷۱
 پارتھ (راجمہ) :- ۴۷۴ ۴۵۷
 پاروتی :- ۵۰
 پانڈوچک :- ۲۸۲
 پراجہ بٹ :- ۳۴۹
 پرتاب سنگھ (ولیعہد) :- ۴۵

افراسیاب خاں پشکی :- ۲۱۳
 افغنیل خاں :- ۳۰۳
 اکبر شاہ :- ۲۴۴ ۶۲۳ ۱۲۱ ۶۸۸ ۶۸۲
 ۳۸۷ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷
 ۴۸۲ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲
 اکبر علی خاں :- ۲۳۲
 نقش و سلطان :- ۴۹۷
 الجایتو :- ۴۹۸
 الف خاں :- ۴۸۴
 انام الدین (شیخ) :- ۳۸۹ ۶۲۳۵
 امرت پریمہ ازوجہ رناوت :- ۳۹۸
 امر داس (گورو) :- ۴۲۷
 امر ناتھ سوامی :- ۸۹ ۱۵۴
 امیر خاں بھو :- ۲۳۲
 امیر خاں بوالشیر :- ۶۲۸۵ ۶۱۵۷
 ۴۷۵ ۶۲۳۲ ۶۳۸۸ ۶۳۱۱ ۶۳۰۷ ۶۳۰۵
 امیر الدین (یکلیوال) :- ۴۷۵ ۶۹
 امر کیو :- ۳۲
 اندھ بھدشتر (راجمہ) :- ۴۹۵
 انس :- ۴۷۷ ۶۱۰۵ ۷۷۷ ۶۶۱ ۷۷۱ ۶۶۹
 انگہ (گورو) :- ۴۵۰ ۴۴۷
 اننت بلج :- ۴۰۴
 اننت رام (دیوان) :- ۴۰۵
 اونتی درما (راجمہ) :- ۳۹۳ ۳۶۷ ۶۳۵۵
 اولیس (سلطان) :- ۵۰۰
 ایوب خاں :- ۲۳۵
 ایوب مرزا :- ۲۳۴
 بابا ویسی میر :- ۴۲۰
 ابر شاہ :- ۴۴۶

ب

بابا ویسی میر :- ۴۲۰
 ابر شاہ :- ۴۴۶

پرتاپ آدت (راجه) :- ۵۰۳

پردرسین (راجه) :- ۱۵۶، ۲۳۷، ۴۸۶

۳۲۲، ۳۳۷، ۳۹۷، ۴۲۰، ۴۷۵، ۴۷۶

پرده گیت :- ۴۰۳

پندت راجه کاک در :- ۲۳۴، ۳۶۴

۴۰۶

پنوں (وزیر) :- ۲۸۷، ۴۰۵، ۴۹۴

۴۹۲

پهلوان سنگھ :- ۲۱۵

پیر محمد :- ۷۷

پیر محمد (عاجی) :- ۳۹۷

ت

تاپ پیٹ (راجه) :- ۳۹۹

تالنی پیر :- ۲۲۹

تربت خان :- ۴۶۰

تبوک چند (منشی) :- ۳۰۸

توفیق :- ۳۷۳

تیغ سنگھ راجه (سیف خان) :- ۲۴۲

تیکارام بھان (ٹیکارام) :- ۲۳۴

تیمور (امیر) :- ۴۱۲

تیمور شاہ :- ۲۳۶

ش

شناؤ اند شال (خواجہ) :- ۳۰۹، ۳۴۴

۳۵۳، ۳۵۱

ج

جارجی :- ۵۹

جانشین :- ۷۶

جبار خان :- ۲۱۲

جگ دیو :- ۴۰۴

جلال شاہ گور :- ۱۴۷

جلدیو :- ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳

جلوک (راجه) :- ۳۹۸، ۱۳۴

جمہ خاں :- ۲۷۳

جہانگیر پادشاہ :- ۱۸۵، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۴

۲۳۸، ۲۴۳، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹

۲۸۹، ۲۹۰، ۳۰۰، ۳۰۵، ۳۱۱، ۳۳۹

۳۴۶، ۳۷۲، ۴۷۷، ۴۹۶

جہانگیر رینہ :- ۳۰۷

جھنڈا سنگھ :- ۲۳۵

جیت (غلام احمد) :- ۳۳۴، ۳۵۴

جیا پیٹ (راجه) :- ۱۴۶، ۱۵۸، ۲۰۲

جے سنگھ (راجه) :- ۳۶۷، ۳۶۹

۴۷۰، ۴۰۴

چ

چہہ سورمی :- ۲۴۹

چرنک (راجه) :- ۲۱۷

چندر :- ۱۵۲

چندر اپیٹ :- ۳۹۹

چندرہ پندت :- ۱۳۱

چھکوش (بخشی) :- ۲۱۶

چیٹ جیا پیٹ :- ۳۸۶

چیو (چہہ) :- ۲۵۰

ح

حاتم خاں :- ۲۳۶

حبہ کاتون :- ۳۱۱

حبیب اللہ نوشہری (خواجہ) :- ۴۹۰

حسن :- ۷، ۲۷۳

دُزار شکوه: ۶۸۳-۶۸۹-۶۹۰-۶۹۴-۶۹۸

۳۱۱، ۳۲۳

داؤد خاکی (بابا): ۱۳۸-۱۳۲

داؤد دوا بیگی (سید): ۴۱۳

درو (ڈریو): ۶۱۰-۶۵۰-۳۷۷

دلدار خاں: ۳۰۰-۶۷۷

دلدارم قلی: ۳۹۱

دل دلیبر خاں: ۶۷۰-۶۷۵

دولت چک: ۶۱۴-۶۸۱

دولت خاں پٹھان: ۴۳۳

دولہ ریشی: ۱۲۸

دیارام کاتب: ۳۷۷

دیوی سنگھ جنرل: ۲۲۵

ذ

ذوالقدر خاں (ذوالچو): ۶۲۳-۶۳۱

۴۲۷، ۴۶۶، ۴۹۵

ر

راج (دشاعر): ۳۷۳

رام چند: ۴۰۶

رام داس گورو: ۴۷۷-۴۷۸

رام دیو (راجہ): ۹

راون چند: ۴۱۸

رین (لارڈ): ۸۹

رتنا کر (پندت): ۳۶۷

رتن چند: ۲۳۲

رتنوں (وزیر): ۶۱۵-۶۱۷

ریب دین (بابا): ۸۳

رحمت اللہ خاں: ۶۳۳-۶۳۵

رجیم خاں: ۲۱۳

حسن ابن غلام رسول: ۸

حسن بیگ: ۳۷۱

حسن جڈی بی (شیخ): ۴۳۱

حسن شاہ: ۶۳۳-۶۳۹-۶۴۰

حسن علی خان: ۶۳۲

حسین بطکو: ۴۴۲

حسین بیہقی (سید): ۴۱۳

حسین شاہ قادری (میر): ۴۳۲-۴۵۳

حسین کابلی (خواجہ): ۶۸۴-۶۱۵

حسین مغربی (مولوی): ۴۳۵

حفیظ اللہ: ۴۶۰

حفیظ اللہ خاں: ۴۸۳

حمزہ (شیخ): ۶۳۷-۶۳۸-۶۴۳

حمزہ کبری (میر): ۳۷۳

حمید الدین (قاضی): ۲۲۵

حیدر مرزا (کاشغری): ۳۵۵-۶۸۲

۶۳۸-۶۳۹-۶۵۳-۶۵۴-۶۸۰

حیدر ملک چاؤدرہ: ۱۰۰-۱۱۱-۱۱۲

۶۲۸، ۶۹۱، ۳۳۹

خ

خواجہ محمود (خواجہ): ۲۸۳-۳۳۳

۶۳۵، ۴۱۳، ۴۸۲

خصالی: ۶۰۰-۶۸۴

خلیل (بابا): ۴۳۱

خلیل خدا (حضرت ابراہیم پیغمبر): ۶

خوشحال چوہ (میاں): ۶۱۷

خوشحال سنگھ بھدار: ۴۶۲-۴۶۳

د

دانیال (میر): ۴۸۶

۶۳۱۸، ۶۲۸۱، ۶۲۹۹، ۶۳۱۲، ۶۳۱۳، ۶۳۱۴
۶۳۱۵، ۶۳۲۳، ۶۳۲۴، ۶۳۵۱، ۶۳۶۷
۶۳۶۹، ۶۳۷۱، ۶۳۹۵، ۶۳۹۹، ۶۴۰۲
۶۴۱۷، ۶۴۵۸

س

سامی (شاعر): ۳۷۳
سبزه‌ریشه: ۴۴۲
سبزه‌علی سودن: ۲۳۹
سرفراز خان کهنه: ۲۳۷
سری‌چند: ۴۴۴
سعادت یار خان: ۲۴۲
سعد (الذریمر): ۳۷۴
سودی (شیخ): ۵۹
سعود: ۶۴۳۶
سعيد (مولانا): ۳۳۳
سکندر خاں: ۳۲۳
سکندريت شکر (سلطان): ۶۲۱۹

۶۳۳۷، ۶۳۳۳، ۶۳۳۱، ۶۳۳۲، ۶۳۱۶، ۶۳۰۴
۶۳۳۷، ۶۳۹۳، ۶۳۹۲، ۶۳۸۹، ۶۳۳۷
۶۳۹۷، ۶۳۹۸، ۶۳۹۹، ۶۴۰۱
۶۴۰۲، ۶۴۲۶، ۶۴۲۹

سلیم (سلطان): ۴۳۳
سلیم (شاعر): ۲۹۷، ۶۳۸۴، ۶۴۰۱
سلیم (مرزا): ۳۷۴
سلیمان (حضرت): ۸۱
سلیمان شاه مرزبان یاسین: ۲۲۲
سندرمین: ۱۵۲، ۷۵۵
سندیان (راجه): ۳۹۷، ۳۹۴
سو (سویا): ۲۵۶
سودرن (راجه): ۱۴۰

رستم خاں: ۲۳۸

رنادت (راجه): ۱۴۷

رنیسر سنگه (راجه): ۱۴۸، ۱۴۳، ۱۴۷

۱۴۸، ۱۴۹، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹

۱۴۹۹، ۱۴۹۹، ۱۴۸۹، ۱۴۸۷، ۱۴۸۳، ۱۴۸۲

۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳

۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳

۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳، ۱۴۸۳

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

رنجیت سنگه (راجه): ۱۴۹۲، ۱۴۹۲

ن

نبردست خاں: ۶۳۳۷، ۶۳۳۳، ۶۳۳۱

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

نبردست خاں (راجه): ۱۴۷

سومرم چندر (راجہ) :- ۴۱۸
 سوکھ جیولن (راجہ) :- ۳۴۶، ۳۴۳، ۳۴۲
 ۴۶۲، ۳۴۳

سوگرام سوامی :- ۲۸۶ ، ۲۵۱
سم دیو :- ۴۶۹
سید احمد خان (مولوی) :- ۴۴۱
سیف خان :- ۱۱۵۵ ، ۱۴۷۶ ، ۱۲۳۳
۱۱۵۶ ، ۱۳۰۱ ، ۳۰۴ ، ۳۱۲ ، ۶۶۹

سیف الدین (مرزا) :- ۳۷۶
سینٹ ٹامس :- ۴۴

ش

شاپور :- ۳۲۳ ، ۳۲۷
شاپور خاں (بخشی) :- ۴۸۸
شارکا دیوی :- ۸۲
شاہد سہم :- ۴۲۶

شاه جهان! - ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵
۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵
۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵
شاهزاده عالم بهادر :- ۱۸۵

شاه زمان :- ۴۵۱
شاه محمد :- ۳۲۷
شاه مردان (علی رضا) :- ۱۳۷
شاه نیاز نقشبندی (خواجہ) :- ۱۴۳۷

- ۳۵۳

مخدک :- ۲۳۸
شرف الدین بلبل شاه :- ۳۱۶ و ۳۲۹
شرف الدین (ملا) پسر مقتوی خان :- ۳۸۸
- ۴۰

شریف دہ بیدی (خواجہ) :- ۲۸۴
شہر پور :- ۳۶۹ (نیدت) ۳۷۰ -

شمس عراقی (میرا) :- ۳۵۲۰۳۳۵۶۱۸
شمس چک (ملک) :- ۳۴۸
شکر آسپاچ :- ۴۲۶۱۸۱
شکر دورا (راجہ) :- ۴۰۳۱۵۰۲۰۲۵۵
شنگلی ریشی :- ۴۸۰
شہاب (شیخ شہاب الدین سہروردی)

شہاب الدین ہندی (شیخ) : ۶۱
شیر محمد خاں پسر منصور خان : ۶۲۶
۶۳۳

شیربازخان :- ۲۳۹
شیرسنگاه :- ۲۳۵ ، ۲۹۲
شیردرما :- ۲۰۲ ، ۲۰۳

ص

صادق :- ۴۸۳
صادق خان :- ۳۰۲، ۳۰۱
صالحہ ماجی زویہ محمد شاہ :- ۳۳۵
صدارت خان :- ۳۰۱
صدیق حسن خان (نواب بھوپال) :- ۳۴۱
۴۴۲

صفدر خاں :- ۲۳۰

b

طالب بابا، :- ۴۳۱
طاهر بن حکم، :- ۵۰۰
طغرا، :- ۶۱۰
طبرشاه والی نگر، :- ۲۲۲

b

ظفر خان حسن :- ۱۰، ۶، ۶، ۱۳۹

۴۳۵، ۴۳۴

عبدالوهاب شایق :- ۶۳۷۳ ۷۹

- ۴۷۴

عتیق اللہ (حاجی) :- ۴۷۸

عثمان بن (حضرت) :- ۵

عرفی :- ۶۱، ۶۰

عزیز اللہ ککرو و خواجہ :- ۳۵۱

عطا محمد خان :- ۳۶۲، ۲۸۵، ۲۵۸

۴۹۱، ۴۴۲، ۳۸۹، ۳۸۶

عطیۃ اللہ خان :- ۴۷۸

عظمت شاہ فرزند سلیمان شاہ :-

- ۲۲۵

عظیم الدین درابو (حاجی) :- ۳۴۰

عقیل (مولوی) :- ۴۳۵

علاؤ الدین (سلطان) :- ۴۵۸

علی بن (حضرت) :- ۴۴۵، ۵

علی ہمدانی (امیر کبیر) :- ۹۱۷، ۷۶

۴۲۹، ۳۵۴، ۳۳۳، ۲۳۴، ۱۳۸

علی خاں بچک :- ۴۷۴

علی شاہ فرزند سلطان سکندر :- ۳۱۲

- ۴۵۹، ۴۵۸، ۳۴۱، ۳۱۴

علی خیر راجہ (وائی کرتاشک) :- ۲۱۳

علی (قاضی) :- ۲۷۳، ۲۴۵، ۲۴۴

علی قلی خاں :- ۱۴۵

علی محمد خان :- ۲۳۱

علی مردان خان :- ۱۹۴، ۹۳

- ۳۰۰، ۲۹۹

عمر بن عبدالرسول (مولوی) :- ۴۳۵

- ۴۳۷

علی بخار (بابا) :- ۴۸۱، ۴۳۱

عنایت اللہ خان :- ۴۷۷، ۴۷۶

۴۱۵، ۳۰۵، ۲۹۸، ۲۸۷، ۲۸۴

ظفر خاں بچہ شمس بچک :- ۴۸۱

ع

خاقل میر :- ۳۵۳

عالم شیر ناگڑے :- ۴۸۱

عالم گیر (اورنگ زیب) :- ۲۵۳، ۱۲۳

۳۳۳، ۳۱۶، ۳۰۴، ۳۰۱، ۲۹۸

۳۳۹، ۳۳۱، ۳۵۱، ۳۷۵، ۴۴۹

۴۶۰، ۴۷۷، ۴۹۴

عبدالحمید خان :- ۴۳۳

عبدالشکور خاں :- ۴۸۴، ۳۸۳

عبدالصمد خاں بن سیف الدولہ :- ۴۸۹

عبدالعزیز (مولوی) :- ۴۴۰

عبدالعظیم خاں :- ۲۳۲، ۲۳۹

۳۶۲، ۲۹۷، ۲۸۷

عبدالغفور قاضی :- ۴۸۱

عبداللہ خاں :- ۳۴۲، ۳۱۳

۴۹۰، ۴۷۵، ۴۷۰، ۳۸۸

عبداللہ خاں درانی :- ۱۴۵

۳۵۹

عبداللہ خان وہ بیدی :- ۴۸۷

عبداللہ (شیخ) گزریالی :- ۷۹

عبدالمالک (مولوی) :- ۴۳۵

عبدالنبی (ملا) :- ۹

عبدالنبی (ملا) محتوی خان :- ۴۸۵

۴۸۶

عبدالنبی خانیاری (ملا) :- ۳۷۷

عبدالوہاب :- ۴۴۳، ۴۴۲

(خان) ۱- ۴۸۹ ، ۴۸۷

عیسی بهادر :- ۲۲۵

غ

غازی خان :- ۴۳۱ ، ۴۳۵

غازی میر :- ۴۲۵

غفار شاه (حاجی) :- ۳۵۲

غلام خان :- ۲۳۷

غلام رسول :- ۲۴۲

غلام الدین نقشبندی (خواجہ) :- ۴۷۸

غلام محی الدین ناظم :- ۱۳۷ ، ۲۱۵

۲۲۰ ، ۲۲۳ ، ۲۳۳ ، ۳۰۷ ، ۳۰۸

۳۴۰ ، ۳۴۲ ، ۳۴۳ ، ۳۴۵

۳۴۶ ، ۳۴۷ ، ۳۴۸

غنی (شاعر) :- ۵۹

ف

فاروق رش (عمر) :- ۵

فاضل خان :- ۳۰۲

فاضل قادری :- ۳۵۳

فتح شاه (سلطان) :- ۳۱۲ ، ۴۷۷

فتح علی خان :- ۲۳۲

فخر الدولہ :- ۴۷۸

فدائی خان پسر ابراہیم خان :- ۴۸۳

فرید خان :- ۴۸۴

فرید شاہ (سید) :- ۲۴۱

فصیحی :- ۶۱

فضیلت خان داروغہ :- ۴۶۱

فقیر اللہ (راجہ) پسر ریم اللہ خان

- ۲۳۵

فیرا ابراہیم صاحب :- ۱۹۸

فیضی :- ۶۰

ق

قاسم (خواجہ) :- ۴۸۴

قاسم (مرزا) :- ۴۸۱

قندسی :- ۶۱ ، ۶۰ ، ۴۸۴

قطب :- ۶۱

قطب الدین (سلطان) :- ۳۲۳

۳۲۴ ، ۳۳۲ ، ۳۵۵ ، ۳۹۷

قطب الدین (علامہ) :- ۴۹۸

قوام الدین خان :- ۴۰۱ ، ۳۱۷

ک

کاشم ویر :- ۵۳ ، ۵۴ ، ۵۵

کاول :- ۴۴۲ ، ۴۴۳

کبیر (بقی) (سید) :- ۳۲۶

کیل وست :- ۴۲۴

کسپا رام (دیوان) :- ۱۰ ، ۳۶۳

۳۷۳ ، ۴۸۵ ، ۴۶۶ ، ۴۷۱

کریم ڈار (حاجی) :- ۳۰۶ ، ۳۴۰

- ۳۶۱

کریم خان برادر سکندر خان :- ۴۲۳

- ۲۲۴

کریم داد خان :- ۴۳۲ ، ۴۷۰

کفایت خان :- ۳۰۵

کنہس :- ۲۹ ، ۳۰ ، ۳۱

کدون :- ۲۱۶

کلہن (پڈت) :- ۱۲ ، ۱۳ ، ۳۶۷

- ۳۷۱

کلیم :- ۶۰ ، ۶۱ ، ۱۳۷ ، ۴۸۴

۴۸۵ (مرزا) :- ۲۹۱

کھکھی خان :- ۲۳۷۶۲۳۶
کھیم اندر :- ۳۶۹
سیچم خان :- ۲۳۷

گ

گلکنہ چندر :- ۳۸۶
گلنہ سنگھ (مہاراجہ) :- ۶۲۱۲، ۹۶
۶۲۲۷، ۶۲۲۳، ۶۲۲۰، ۶۲۱۷، ۶۲۱۴
۶۲۳۸، ۶۲۳۷، ۶۲۳۶، ۶۲۳۵، ۶۲۳۸
۶۲۵۳، ۶۲۴۳، ۶۲۴۲، ۶۲۴۱، ۶۲۳۹
۶۳۵۲، ۶۳۰۹، ۶۳۰۸، ۶۳۰۵، ۶۲۵۸
۶۳۸۹، ۶۳۸۸، ۶۳۷۷، ۶۳۷۶، ۶۳۶۴
۶۳۶۳، ۶۳۹۶، ۶۳۹۵، ۶۳۹۴

گلش دیو :- ۴۰۴

گلکندر راجہ :- ۹۲

گل محمد خان :- ۳۴۲

گنیش پنڈت :- ۲۰۶، ۲۳۳

گوبند سنگھ (گورو) :- ۴۵۰، ۶۴۴۹

گوپادت راجہ :- ۳۹۴

گوتم ریشی :- ۱۳۶

گوران دتا :- ۲۱۵

گوہر امان پسر سلیمان شاہ :- ۲۲۳

۲۲۵، ۲۲۴

ل

لائس (صحیح انس) :- ۱۱

لچھم :- ۴۴۴

لچھم داس (دیوان) :- ۲۳۷

لچھم خاتون :- ۱۳۷

لشکر خان :- ۱۳۷

لعل شاہ فقیر :- ۲۹۷

لعل محمد خان :- ۳۸۸

لکھپت رائے (وزیر) :- ۴۲۲

للتادتیہ (راجہ) :- ۶۲۰۱، ۶۲۳۸، ۶۳۸۶

۶۳۹۵، ۶۳۹۹، ۶۴۰۰، ۶۴۰۴، ۶۴۰۷، ۶۴۱۴

۶۷۶

لو (راجہ) :- ۲۱۴

لونگ (خواجہ) :- ۲۰۱

لوہر چک :- ۴۵۹

م

ماروت :- ۹۲، ۹۱

مایا سوامی :- ۳۰۶

متین :- ۳۷۳

مجا سنگھ کیدان :- ۲۱۶

مجرم (مرزا) :- ۱۳۷

مجلس رائے :- ۴۸۶

محمد :- ۴

محمد :- ۴۹۸

محمد (مولوی) :- ۹

محمد اشرف خان مفتی :- ۴۶۱

محمد اعظم دیدہ مری (خواجہ) :- ۴۹، ۷۸

۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵

محمد امین اویسی (سید) :- ۳۴۳

محمد بیٹ :- ۴۸۲

محمد توفیق :- ۷۹ (ملا) :- ۳۷۴

محمد حسین (خواجہ) :- ۳۸۷

محمد حلیم (مرزا) :- ۴۸۴

محمد حیات :- ۱۰

محمد خان حاکم لامور :- ۲۲۲

محمد خان مرزبان پھلی :- ۲۳۱

محمد خان مرزبان پونچھ :- ۲۳۸

محمد زمان تافع :- ۲۷۳
 محمد سلطان کشمیری (شیخ) :- ۳۲۹
 محمد شاه سلطان :- ۲۷۷ ، ۲۵۸
 محمد شاه پسر احمد شاه راجه اسکردو :- ۷۱۲
 ۲۱۳ ، ۲۲۰ ، ۲۲۱ ، ۲۳۸ ، ۳۰۵ ، ۳۳۵
 ۳۳۶
 محمد شاه چغت :- ۳۵۶ ، ۳۷۲ ، ۴۲۱
 ۲۶۱ ، ۲۶۰

محمد شاه (سید) :- ۳۵۲
 محمد شاه قریشی (سید) :- ۳۵۳
 محمد لورستانی (سید) :- ۳۳۸
 محمد (مدنی) :- ۳۳۳
 محمد صابر (خواجہ) :- ۲۸۴
 محمد علی :- ۲۲۰
 محمد طاهر (مرزا) :- ۲۸۴
 محمد علی شاه :- ۲۳۶
 محمد علی (مرزا) :- ۳۶۰
 محمد مقیم (مرزا) :- ۲۸۴
 محمد ناجی (ملک) :- ۳۳۹
 محمد نصر شامی :- ۲۳۶
 محمد نور بخش (سید) :- ۲۳۱ ، ۲۳۰
 محمد ولی :- ۲۳۸

محمد ہمدانی :- ۱۹۱ ، ۲۲۰ ، ۲۵۵ ، ۳۰۶
 ۳۲۹ ، ۳۳۶ ، ۳۴۱ ، ۳۴۲
 ۳۸۱ - (میر سید محمد) :- ۳۳۲
 محمود خان مرزبان مظفر آباد :- ۲۲۷
 محمود (سلطان) :- ۳۶۵ ، ۴۳۶
 ۴۳۷
 محی الدین گندرو (خواجہ) :- ۳۵۱
 ۴۶۴
 مختار الدولہ :- ۳۶۲

میر محمد (دیوان) :- ۳۲۰
 مصطفی :- ۶۵
 مصطفی خان :- ۲۳۳
 مطیع (خلیفہ) :- ۵۰۰
 مظفر خان بمبو :- ۲۳۷ ، ۳۸۹
 مظفر خان راجہ کھائی :- ۲۳۱ ، ۲۳۳
 مظفر علی خان :- ۲۳۲
 معز الدین خان :- ۲۲۷ ، ۲۳۲
 (پسر ہیبت خان) :- ۲۳۲ ، ۲۳۳ (راجہ)
 ۲۳۵
 معین الدین نقشبندی (خواجہ) :- ۲۸۲
 ملا شاہ (اخواند) مسجد :- ۸۳
 باغ :- ۱۹۷ ، ۲۸۵ ، ۳۴۳
 ملک شاہ :- ۱۹۹
 منٹگری صاحب (مستر) :- ۷۲
 منصور (سید) :- ۱۵۲
 منصور خان :- ۲۲۷ ، ۳۸۹ ، ۴۷۷
 موتی رام (دیوان) :- ۴۶۶
 موتی نجین :- ۲۱۳ ، ۲۱۵
 مور کرنیل :- ۶۴
 موسیٰ (بیگمیر) :- ۲۵۷
 موسیٰ شہید (قاضی) :- ۳۲۸
 موسیٰ رینہ (ملک) :- ۴۳۱

مومن خان :- ۴۸۸

۲ پیش (پوہری) :- ۳۰۴ ، ۳۱۶

میان سنگھ (کرکیل) :- ۲۱۳ ، ۲۲۰

۲۲۲ ، ۳۶۳ ، ۳۸۸ ، ۳۰۸ ، ۲۳۳

۴۶۳ ، ۴۷۵ -

میر الہی :- ۶۰ ، ۲۹۹

میر حسن یزدی (قاضی) :- ۴۹۹

میرک اندرابی (میر) :- ۴۱۳

میر ولی :- ۲۲۵

میر ہزار خان :- ۳۲۷ ، ۳۲۷

میگو اہمن :- ۳۹۷

ن

نادر شاہ :- ۴۷۸

نارائن کول :- ۱۱ - (منشی) :- ۳۷۵

ناصر علیخان فرزند محمود خان :- ۲۲۷

۲۳۲ -

ناگ سین :- ۴۲۶

نانک (گورو) :- ۴۲۲ ، ۴۲۳ ، ۴۲۵

۴۴۷ ، ۴۴۷ ، ۴۵۰ -

نحوت علیخان :- ۲۳۲ ، ۲۳۲

نجم الدین بخش :- ۴۹۸

نذیر حسین :- ۴۴۲

نر (راجہ) :- ۱۱۸ ، ۱۲۰

نرندر آوت (راجہ) :- ۳۹۸

نطو شاہ (نٹھو شاہ) :- ۲۲۳

نظام درابو (خواجہ) :- ۳۵۲

نظام الدین محمد (مولوی) :- ۳۷۳

۳۷۵ -

نظامی (شاعر) :- ۳۹ -

نغز بیاب :- ۳۵۵ ، ۳۵۶ -

نندہ گیت (راجہ) :- ۴۷۶

نندی (نام زنی) :- ۱۲۰

نوازش خان :- ۴۷۵ ، ۴۷۷

نور جہاں :- ۱۵۹ ، ۲۸۹ ، ۳۱۵

۳۴۵ ، ۳۱۶

نور الدین خان :- ۳۱۲

نور الدین (خواجہ) :- ۳۰۲

نور الدین ولی (شیخ) :- ۲۵۵

نورہ شاہ سادھو :- ۳۵۳

نورہ صاحب :- ۴۵۵

نہال چند (دیوان) :- ۹۶

نیدان سنگھ :- ۲۱۳

نیکی ربشی :- ۳۵۲

و

واسد پو (راجہ) :- ۹۱

وردمان سوامی :- ۲۵۱

وزیر اندراجہ :- ۲۵۳ ، ۳۵۲

۳۹۲ -

و

واروت :- ۹۱ ، ۹۲

وارشم (میاں) :- ۳۵۰

وہایت اللہ (مولوی) :- ۹

۳۷۵ -

ہر رائے (گورو) :- ۴۴۸

ہریش دیو :- ۴۴۸

ہریش (راجہ) :- ۴۵۷

ہرکشن (گورو) :- ۴۴۸

ہر گوبند (گورو) :- ۴۴۸

هری چند (دیوان) :- ۲۱۵ ، ۲۱۶

۲۱۷ ، ۲۱۸ ، ۲۳۹ ، ۳۱۰

هری سنگه معدوبیدار :- ۲۳۳ ، ۲۳۷

۳۰۶ ، ۳۰۸ ، ۳۸۹ -

طا کو خان :- ۲۳۰

منذر سن :- ۱۱ ، ۴۷

موشناک :- ۱۱۸ ، ۱۱۹ ، ۱۲۰ -

موشیار سنگه (جنزل) :- ۲۲۶

میبیت خان پسر منظر خان :- ۲۳۱

میبیت خان پسر محمود خان :- ۲۳۲

میبیت صاحب :- ۲۲۵

ی

یافعی :- ۴۹۸

یحیی (سید) :- ۳۵۹

یعقوب چک :- ۳۵۲

یعقوب خان :- ۳۳۸ ، ۳۳۸

یعقوب خان (سید) :- ۳۳۳

یوسف شاه چک :- ۸۷ ، ۸۵

۲۳۱ ، ۲۳۵ ، ۲۸۳

فہرست نامہائے جہا

الف

آب سندرہ نار :- ۱۴۰
آدون :- ۱۳۰، ۹۳، ۲۶۵ (کریو) ۵۲
آزمینہ :- ۴۰
آردی (پرگنہ) :- ۱۴۷، ۲۵۱، ۲۶۷
آری گام :- ۱۴۲، ۱۴۸
آری گونی :- ۴۶
آرڈو (کوہ) :- ۸۹
آسام :- ۴۲، ۴۱
آشریا :- ۳۶، ۳۷
آشریلیہ شیا :- ۴۷
آگرہ :- ۲۲۲
آکوسہ (موضع) :- ۱۴۸
آچار مسر :- ۹۷
آوت کولہ :- ۱۴۸
آدیتھ مٹولہ :- ۱۳۵
آہک بینگ (کوہ) :- ۶۴، ۸۳، ۹۶

- ۱۰۴

آشرمینہ :- ۳۶
آب سندرہ (دیریا) :- ۱۰۵
ابی سینہ :- ۴۰
اپر گنی :- ۴۴
آملی :- ۳۸، ۲۰
آنگہ (تخت) :- ۱۴۵
آجیر :- ۴۲، ۲۴۳
اچھ (پرگنہ) :- ۹۴، ۱۳۰، ۲۶۶
اچھ بل :- ۱۳۹، ۱۲۲، ۹۸
اچھ :- ۱۴۳، ۲۶۷

احمد کدل :- ۳۴۸

ایچ نومند :- ۵۰۱

ارکان پور :- ۲۰۴

اسپین :- ۳۸

استمان مرگ :- ۸۹

اسکرود :- ۱۴۵، ۱۹۷، ۲۰۰

۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۱۳

۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۳

اسلام آباد :- ۱۴۳، ۱۴۵، ۲۰۸

۲۵۲، ۲۶۵، ۳۰۶، ۳۱۱

اسمال دوری :- ۴۹

اشکورہ (کریو) :- ۹۶

اشرف کدل :- ۱۴۳، ۳۱۴

اشم (موضع) :- ۱۵۵

اشانی کوہ :- ۲۰۹

افروٹھ (کوہ) :- ۷۵، ۱۱۳، ۱۴۲

افریقہ :- ۲۷، ۲۸، ۳۵، ۴۲

- ۴۴

افضل آباد (باغ) :- ۱۴۷، ۳۰۳

افغانستان :- ۴۲، ۳۵۸

اکھنور :- ۱۹۴، ۲۰۵

البحیریا :- ۴۳

انورہ :- ۲۱۵

ارباد :- ۲۴۳

الہی باغ :- ۱۴۷، ۲۸۹، ۲۹۰

امرت بھون :- ۳۹۸

امرتا قہ کوہ :- ۵۴، ۷۵، ۷۶، ۱۱۸

- ۱۳۹

ب

بابا پور کریوہ :- ۹۳
 بانسہ :- ۱۳۰ ۲۶۲ (پہرگنہ)
 بادام پورہ (موضع) :- ۱۴۶
 بارسو (موضع) :- ۳۹۷
 بارمولہ :- ۷۰ ۵۵ ۵۴ ۵۳ ۷۰
 ۱۰۴ ۱۵۱ ۱۹۱ ۱۹۳ ۲۲۹ ۲۳۳
 ۲۵۷ ۳۹۶ ۴۶۸ ۴۷۱ ۴۷۳ (پہرگنہ)
 بارہ مولہ (قلعہ) :- ۳۸۹
 بار (موضع) :- ۱۲۰
 بارخ آسمان آباد :- ۲۲۹
 بارخ ارادت خان :- ۳۰۰
 بارخ اسلام آباد :- ۲۵۳
 بارخ افراسیاب خان :- ۳۰۸
 بارخ افضل آباد :- ۳۰۳
 بارخ آقا حسین :- ۴۰۸
 بارخ امرود :- ۳۰۵
 بارخ انگور :- ۳۰۵
 بارخ اونتی پور :- ۲۹۰
 بارخ بحر آرا :- ۱۴۷ ۲۸۹
 بارخ بہمان سنگھ :- ۳۰۹
 بارخ بیجاڑ :- ۲۹۰
 بارخ پانیپور :- ۲۹۰
 بارخ پری تل :- ۲۹۷
 بارخ قوت :- ۳۰۶
 بارخ جہاں آرا :- ۲۹۷ ۳۰۴
 بارخ جعفر خان :- ۳۰۴
 بارخ پنار :- ۲۹۸ ۲۹۰
 بارخ حسین پیک :- ۳۴۳
 بارخ درشتی :- ۳۰۷

امریکہ :- ۲۴ ۲۸ ۳۲ ۳۵ ۴۴
 امیر آباد :- ۳۰۷ ۲۸۵
 امیر اکدل :- ۳۰۸ ۳۰۶ ۲۴۵
 ۳۱۱ ۴۷۵
 اندر کوٹ :- ۲۰۲ ۱۰۴۶
 انشال :- ۱۹۷
 انشن :- ۲۰۸
 انگلستان :- ۷۸ ۸۵ ۸۶
 انگلینڈ :- ۳۶ ۳۷
 اننت ناگ :- ۱۰۴ ۱۰۹ ۱۲۳
 ۱۳۵ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۵۰ ۲۶۴ ۲۷۵
 انوٹ کوہ :- ۱۱۴
 اونتر :- ۱۳۶ ۱۱۲
 اودھ پور :- ۱۹۷
 اودھ :- ۴۲۴
 اوڈیہ :- ۲۴۳
 اورنگ آباد :- ۲۹۸ ۲۴۳ ۱۲۳
 اورٹی :- ۱۹۳ ۲۰۹ ۲۹۴ (کوہ)
 اوسرمر :- ۲۰۴
 اولر (تالاب) :- ۹۸ ۹۹ ۹۸
 ۴۵۲ ۱۱۱
 اولر (پہرگنہ) :- ۱۳۰ ۱۳۲ ۲۹۰
 اونٹہ کدل :- ۳۱۵
 اہرہ بل :- ۱۳۹
 ایبٹ آباد :- ۱۹۲
 ایران :- ۲۹۷ ۳۵۸ ۴۲۲
 ایشہ براری :- ۳۰۲ ۳۰۷ ۳۱۱
 ایشیا :- ۳۰۶ ۳۰۸ ۳۰۸ ۳۰۸
 ایلہ پتھری :- ۱۱۳ ۷۵
 ایمن آباد :- ۲۴۶

۲۸۸ ۲۳۳ ۲۴۲ ۲۶۳ ۲۸۲

پوکر کورٹ :- ۲۰۳

پوکر ہبل :- ۳۹۷

پوگا :- ۲۰۱

پولینڈ :- ۳۸

پونلیشا :- ۴۷

پونچھگ :- ۲۱۲

پونیال :- ۲۲۱

پوشانہ :- ۱۹۵

پھاک (پرگنہ) :- ۱۲۰ ۷۷۵ ۷۶۳

۱۳۹ ۱۵۴ ۱۵۶ ۱۶۰ ۲۰۵ -

پرو (نالہ) :- ۱۱۳

پٹنلی :- ۲۴۳ ۲۳۱ ۱۵۲

پہرہ :- ۱۱۸ ۷۷۴

پیرو :- ۴۶

پیرو پھال (کتھ) :- ۱۱۴ ۷۸۸ ۷۶۹

۱۱۵ ۱۵۰ ۱۵۴ ۲۰۶ -

پیون داؤ :- ۲۰۰

ت

تاپر (موضع) :- ۳۹۹

تارزو :- ۱۴۲

تارسر :- ۱۲۰

تارہ بل کدل :- ۳۱۴

تاشکند :- ۲۱۰ ۷۴۱

تاجن مرگ :- ۲۷۴

تاجی (تاجی) :- ۲۱۰

تاجن سر :- ۱۱۵

تاجو :- ۲۰۰

تبت :- ۲۱۸ ۷۲۲ ۲۱۰ ۷۴۱

تتہ دان (پشمہ) :- ۱۳۲

تخت سلیمان :- ۲۰۶ ۷۸۱ ۷۸۰ ۷۶۴

ترگ بل :- ۲۰۱

ترال :- ۲۳۳ ۷۳۳ ۷۳۷ (قصیہ)

۲۵۸ -

ترپویا :- ۴۳

ترکستان :- ۲۰۱ ۷۴۰ ۷۱۲ ۷۵۴

۴۱۴ ۴۱۳ ۴۵۸

ترنہ :- ۴۵۲ (موضع) :- ۱۴۱

ترہ گام :- ۲۸۲ ۷۱۳۵

تس گام (تس گام) :- ۱۹۸

تشی کوک :- ۲۰۱

تلاؤ بل :- ۱۱۱

تلجا :- ۲۲۸

تنونڈی (موضع) :- ۴۴۲

تنگہ مرکٹی :- (تنگہ مرکٹی) :- ۱۹۹

تنگہ کھن :- ۳۱۵

تنالی :- (تنالی) :- ۱۹۳

تنکی پورہ (تنکی پورہ) :- ۴۷۹ ۷۴۷۸

تنکی کدل (تنکی کدل) :- ۳۱۵

تنگیر :- ۳۲۸

توپیگ (توپیگ) :- ۱۹۹

توسہ مرگ :- ۸۷

توسہ میدان :- ۱۴۲ ۷۱۴ ۷۸۷

۲۳۸ ۷۲۰۴

تولہ موہ :- ۱۴۰ ۷۱۳۲

توگر (توگر) :- ۱۴۰

تھنگہ مسجد :- ۳۵۲

تھن شین (تھن شین) :- ۴۱

تھنڈا پانی (تھنڈا پانی) :- ۱۹۴

تھنہ :- ۱۹۵ ۷۱۹۴

تھوچی :- ۲۰۱

تقید (موضع) ۱- ۳۹۷

تیل بل: ۶۵، ۱۲۲، ۱۵۵

- ۱۸۵

تیل بل: ۸۷، ۱۱۰، ۱۲۹، ۲۰۸

۲۱۳، ۲۱۰، ۲۲۱، ۲۰۴

ج

جایان: ۴۱ (جیان): ۵۰۱

جامع اسلام آباد: ۳۵۱

جامع یارمبوله: ۳۵۰

جامع بیجاڑہ: ۳۵۲

جامع سوپور: ۳۵۱

جامع شویان: ۳۵۱

جبل شیرہ کوٹ: ۱۵۴، ۱۵۵

جشن کوہ: ۱۳۶

جٹڈی بل: ۱۵۸، ۳۳۵، ۴۳۱

۴۸۰، ۴۸۱، ۴۹۰، ۴۹۱

جر جان: ۴۹۹

جروشلم: (یروشلم): ۴۰

جرمنی: ۳۷

جزائر ادشپینیا: ۴۷

جزائر اندمن: ۴۲

جزائر بحر الہند: ۴۶

جزائر خالذات: ۳۳، ۴۸

جزائر زنگ: ۳۳

جزائر سندیا: ۴۷

جزیرہ جمکوٹ: ۳۳

جگر کوٹ: ۲۰۲

جدال آباد: ۴۲

جٹوں: ۷۳، ۱۹۴، ۱۹۷، ۲۰۶

۲۰۰، ۲۱۰، ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۲۰

۲۲۱، ۲۲۵، ۲۳۹

جونگ ٹونگ: ۱۵۹

جونٹوٹ: ۲۰۱

جونے نامٹو: ۱۴۱

جہانیاں (مقام): ۱۵۲

جہلم: ۱۵۲، ۲۰۴

چ

چمبرا: ۱۹۹

چترالی: ۲۰۱، ۲۲۵، ۲۲۷

چترار: ۸۹، ۹۴، ۱۴۱، ۲۲۵

چکسو: ۱۵۰

چککار: ۲۳۳

چکدر: ۴۶۵

چکری شور: ۱۳۵

چکوٹھی: ۱۹۳

چلتی: ۴۶

چندر باگا: ۱۱۷، ۱۱۸

چندرہ سر: ۱۲۰ (موضع) ۴۸۵

چندر سن سر: ۱۱۵

چندر کوٹ: ۱۹۶

چندر یگا: ۱۲۰

چوکی پور: ۱۹۴

چوگام کوہ: ۸۹

چومک: ۲۰۴

چونٹی کل: ۱۴۴

چوہدری باغ: ۳۰۴، ۳۱۴

چھانہ گند: ۱۹۸

چھتر گلاس: ۱۹۳

چچیر بل: ۱۴۲، ۱۵۰، ۲۴۵ (کرل) ۴۱۵

خ

- نهام پور کریوہ :- ۱۳۱۰۹۳، ۱۹۵
 خان پور :- ۱۹۲
 خاندیس :- ۲۴۳
 خانقاہ اعلیٰ :- ۳۳۷
 خانقاہ بلبل شاہ :- ۳۱۶
 خانقاہ بابا اسماعیل :- ۳۴۸
 خانقاہ جدی بل :- ۳۳۹
 خانقاہ جیلانی :- ۳۵۳
 خانقاہ چستی :- ۳۴۹
 خانقاہ خواجہ شاہ صاحب :- ۳۵۳
 خانقاہ درگجن :- ۳۴۹
 خانقاہ سید برخوردار :- ۳۴۴
 خانقاہ سید محمد دنی :- ۳۴۴
 خانقاہ سوپور :- ۳۵۱
 خانقاہ شمس عراقی :- ۴۸۰
 خانقاہ شمس :- ۳۴۸
 خانقاہ شیخ العالم :- ۳۵۲
 خانقاہ غوثیہ :- ۳۵۳
 خانقاہ فیض پناہ :- ۳۴۴، ۳۴۳
 خانقاہ کبروی :- ۳۳۷، ۲۱۱
 خانقاہ ملک جلال شاہ کور :- ۳۴۸
 خانقاہ معالی :- ۳۳۲، ۳۳۰، ۳۳۲
 ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۹۷، ۴۱، ۴۷۷
 -۴۸۶
 خانقاہ مخدومی :- ۳۵۱
 خانقاہ دالا :- ۳۳۷
 خانیار :- ۱۴۳، ۲۴۵، ۳۰۵
 ۳۰۹، ۳۵۰، ۴۷۶
 خجند :- ۴۱

پھراٹ :- ۱۱۲، ۹۷، ۹۶
 چھستانی (چھانی) :- ۱۹۶

- چھپا :- ۲۰۷
 چھند پورہ کریوہ :- ۹۵
 چھند رنہ (موضع) :- ۱۶۲
 چہ گام :- ۲۰۳
 چٹھوٹ :- ۲۱۰
 چیرہ ڈور :- ۹۵
 چیلان :- ۲۲۹، ۲۲۸، ۱۰۵
 چین :- ۲۲۵، ۲۸۱، ۴۱
 چندری کریوہ :- ۹۷
 پیوہ ڈارہ :- ۸۳

ح

- حاجن :- ۱۸۶، ۱۵۱
 حجاز :- ۴۳۶
 حیدر کرل :- ۱۵۷، ۳۱۲، ۲۰۵، ۲۷۸
 -۴۷۹
 حسن آباد :- ۴۸۳، ۴۳۱
 حسن پورہ :- ۴۶۹
 حسین پورہ :- ۴۶۹
 حصورہ :- ۲۰۸، ۲۰۳، ۲۰۲، ۲۰۱
 ۲۱۳، ۲۲۳
 حضرت بل :- ۱۵۶، ۱۵۷، ۲۸۸
 ۲۵۰، ۲۹۷، ۳۰۳
 حضوری باغ :- ۳۰۹
 حمل :- ۱۱۳
 حمید نگر (موضع) :- ۱۴۰
 حیدر آباد :- ۱۹۳

خراسان :- ۴۱۳ ، ۴۱۴

نخندہ بھون :- ۴۰۳

خواجہ بارغ :- ۴۰۹

خواجہ بارہ بل :- ۴۰۳ ، ۱۵۶ ، ۳۱۴

- ۳۱۵

خوارزم :- ۴۹۸

خوشحال سر :- ۹۸

خوش پورہ :- ۹۵

خوتند :- ۲۰۱ ، ۲۱۰ ، ۳۵۵

نیرہ گلی :- ۱۹۲

خیوہ (خینوہ) :- ۳۰

خیوا :- (خوارزم) :- ۴۱

۲

داچیگام :- ۱۲۰ ، ۱۴۲ ، ۲۹۵

دارا محل :- ۲۸۵

دارود :- ۱۴۵ ، ۲۲۵ ، ۲۲۷ ، ۲۲۹

- ۲۴۳

دارا خس :- ۸۳

دارا دل :- ۲۰۵

دامودر وڈر :- ۹۵ ، ۹۷

دانا منار محلہ :- ۳۴۴

دانگر پورہ (ڈانگر پورہ) :- ۳۵۳

پنج گائٹا (پنج گائٹا) :- ۴۶

دھن پارہ :- ۸۹ ، ۱۱۸ ، ۱۳۹

(کوہستان) :- ۱۴۴ ، ۱۴۵ ، ۱۹۰ ، ۱۹۱

دھنہ (کوہ) :- ۲۳۷ ، ۲۲۹ ، ۴۰۰

- ۴۰۴

دودوڈر (ڈوڈوڈر) :- ۹۷

دراس :- ۴۰۸ ، ۱۴۴ ، ۲۱۰ ، ۲۱۳

- ۲۱۳

دارادا :- ۸۷ ، ۱۱۲ ، ۲۲۷ ، ۲۳۲

۲۴۳ ، ۲۴۵

دریس گھرم :- ۲۰۲

دریشنی بارغ :- ۱۴۷

دریگن :- ۱۴۴ ، ۳۰۴ ، زکد : ۳۰۵

۳۶۷

درند (موضع) :- ۲۹۸

درہ لار :- ۶۳

درہ شالمار :- ۶۳

دریائے جہلم :- ۱۴۹ ، ۱۵۱

دریائے اجوری :- ۱۱۵

دریائے شور :- ۲۷

دریائے پچلی :- ۲۱۱

دریائے محیط :- ۱۰۱

دریائے دشیو :- ۲۶۹

درنر (موضع) :- ۱۴۷

دشکن :- ۲۰۲

دشنہ سر :- ۱۰۹

دل پورہ (کوہ) :- ۴۹

دلپت (دلپت) :- ۳۶۴

دیل :- ۲۰۱

دامہ سر :- ۱۱۴

دمتور :- ۲۳۱ ، ۲۴۳

دمشق :- ۲۳۰ ، ۲۳۱

دمیا (دمیاط) :- ۴۴

دنک علاقہ :- ۱۴۴

دنارک (دنارک) :- ۳۷

دنو :- ۲۰۶

دنی زیلا :- (وتریلا) :- ۴۶

دوبکن :- ۱۱۵ ، ۱۳۲ ، ۲۰۵

دوڈری (ڈوڈری) :- ۱۹۶ ، ۲۰۷

دودھ سر (دودھ سر) :- ۱۰۹
 دودر نامہ :- ۱۰۳ (دکڑ :- ۳۱۶)
 دودھ پشکری کدل :- ۲۱۵
 دودھ سر :- ۱۱۱، ۱۱۲
 دودھ گنگا :- ۳۰۸، ۱۱۲
 دور (دور) :- ۲۰۱
 دورو (دورو) قلعہ :- ۲۵۲، ۹۹
 دوکھ بل :- ۱۲۹
 دولت آباد :- ۳۰۷، ۲۹۰، ۱۳۷
 دولت پیکلانی :- ۱۹۹
 دو مہا :- ۲۵۳
 دونگا گلی (دونگا گلی) :- ۱۹۲
 دونی :- ۲۰۲
 دھرم سالہ :- ۱۹۲
 دھلی :- ۲۸۳، ۲۵۰، ۲۴۳، ۲۳۲
 دیب رنگ :- ۲۰۱
 دیوہ غازی خان (دیوہ غازی خان) :-
 - ۲۴۱
 دیوس :- ۲۰۷
 دیوسر :- ۱۰۲، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶
 ۲۶۲ (کوہ) :- ۸۸
 دیول :- ۲۰۶
 دیوہ سوی :- ۱۳۹
 دیوہ گول :- ۱۹۶
 دین سو (پرگنہ) :- ۱۳۸، ۱۲۹، ۹۵
 - ۲۶۵، ۱۳۲
 دیوہ پور (کریوہ) :- ۹۷
 ذکر (موضع) :- ۱۴۷
 لاہور :- ۲۴۳، ۲۰۵

لاہوری :- ۱۹۴، ۱۹۵
 لاہوری کدل :- ۳۱۴، ۳۷۷
 رازہ ترنگ :- ۹
 رازدان آنگن :- (کتل) :- ۷۸
 رام بارخ :- ۳۰۵، ۳۰۸
 رام بن :- ۲۰۷، ۱۹۶
 رام پور :- ۱۹۳
 رامہ ڈیچ کوہ :- ۱۲۰
 رام سو :- ۲۰۷، ۱۹۶
 رام گھاٹ :- ۲۰۲
 روپنڈی :- ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳
 راموہ (موضع) :- ۲۰۶
 راہ کوری :- ۸۸
 راہ بار کوہستان :- ۱۳۲
 رین (موضع) :- ۱۸۵
 رت پور :- موضع :- ۳۰۱
 رٹ سون :- ۳۹۸، ۸۳
 رزول (موضع) :- ۱۲۵
 رعناداری :- ۳۰۷، ۳۰۷، ۳۰۷
 رگھوناتھ بارخ :- ۳۰۹
 رنبی آرہ :- ۱۱۵
 رنبوہ کوہ :- ۸۴
 روپڑی :- ۸۸ (کوہ) :- ۱۱۵، ۱۳۰
 روپڑنک :- ۱۵۷
 روپڑنٹی :- ۱۰۵، ۱۱۱
 رورنہ :- (روپڑنہ) :- ۴۳
 روس :- ۳۵۲، ۳۰۳، ۳۸
 روشن پور :- ۲۰۳
 روکشو :- ۲۱۰
 رومانہ :- ۲۰
 ریاسی :- ۲۰۶

ز

زیر پوره موضع :- ۲۰۴

زراعت ناگ :- ۱۱۸، ۱۲۰

زراعت کدل :- ۳۱۵

زراعت کار :- ۲۱۲

زیر مرگ :- ۸۹

زیر مرگ :- ۱۱۷، ۱۸۸

زیر ل دار :- (موضع) :- ۱۰۴

زیر کسو :- ۲۰۲

زیر گام :- (موضع) :- ۱۲۶

زیر پتھر (زیر پتھر) کوه :- ۱۱۳

زیر بار :- ۲۴

زیر جبال (کتل) :- ۸۰، ۸۶، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲

۱۰۵، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۹۷

زیر ل مر :- ۸ (کدل) :- ۳۱۵

زیر زمین (زیر زمین) :- ۱۰۶

زیر ناگ (زیر ناگ) :- ۱۱۷

زیر زمین ناگ (زیر زمین ناگ) :- ۱۱۷

- ۱۱۲

زیر شلی شور :- ۳۹۴، ۱۳۵

زیر پوره (کریو) :- ۱۲۰، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۳۷

- ۲۸۲

زیر زمین :- ۱۵۲

زیر پتھر :- ۹۲

زیر کدل :- ۳۹۹، ۳۱۲، ۳۷۸

زیر گیر (گیرگیر) :- ۹۸، ۱۰۶، ۱۳۵

۱۱۴۹، ۱۱۵۲، ۲۶۱، ۲۶۵، ۲۸۱

زیر ل :- ۱۱۹، (موضع) ۲۰۲

س

سایبیریا :- ۴۱

سار بون (چشمه) :- ۹۰

سارن مر :- ۱۱۰

سارن مر :- ۱۱۱

سایبیر موضع :- ۱۳۰

سارور :- ۱۸۵

سایر المواضع پائین :- ۶۹، ۶۸، ۶۹

۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۱، ۱۶۵، ۲۶۵

- ۲۶۶

سپرا :- ۲۰۴

سپره سمن :- (پیکر) ۱۴۱، ۲۶۲

ستانی سر :- (چشمه) :- ۱۱۰

ستی سر :- ۵۵، ۵۱، ۵۰

سدره کتون :- ۱۵۶

سر اندیب :- ۳۳

سر بل :- ۱۱۷

سر عرض خوجہ :- ۱۹۹

سر مود :- ۲۰۰

سر دیا :- ۴۰

سرینگر :- ۷۸، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲

۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲

۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲

۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱

۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹

۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲

۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸

۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴

- ۴۷۶

سرخ فل :- ۱۹۸

سوره :- ۲۱۰۹۷ ۳۹۷
 سورن :- ۱۹۴
 سوئینر لینڈ :- ۳۷
 سوئی کله :- ۹۳
 سونہ مرگ :- ۱۹۷۸۹۷۸
 سونہ تنگ :- ۲۸۵ ۱۵۷
 سویدن :- ۳۷
 سہر پورہ :- ۱۴۵
 سیال سوی :- ۱۹۴
 سیام :- ۲۱
 سیدہ کدل :- ۳۱۵
 سیلون :- ۴۲
 سمیر کوہ :- ۸۱
 سین پیڈ :- ۵۰۲

ش

شاہ پور (شہر) :- ۵۰۱
 شادی پورہ :- ۱۵۲
 شاردا :- ۲۲۷ ۱۴۹
 شاردا پور :- ۱۶۱
 شاکیاٹ :- ۲۰۳
 شاد ٹینگ :- ۱۶۰
 شالہ کوہ :- ۱۳۷
 شاماجی (شہر) :- ۵۰۱
 شاورد (جگنہ) :- ۲۶۵ ۱۳۷ ۹۲

-۴۹۶

شاہ آباد :- ۱۰۶ ۹۹ ۷۴ ۱۲۱
 شہر :- ۱۲۶ ۱۳۸ ۱۲۹ ۲۵۸ ۲۵۹
 -۲۹۰
 شاہدرہ :- ۱۹۱

شکاٹ لینڈ :- ۳۶
 سکریچن :- ۲۰۰
 سکنی (سکنی) :- ۳۸
 سکندر پورہ :- ۴۷۷
 سکندریہ :- ۴۳
 سنگ ناگ :- ۱۱۴
 سکھ مٹھ :- ۲۰۴
 سدر (موضع) :- ۳۸۶
 سلطان پورہ :- ۴۴۳ ۱۴۵
 سلجھ :- ۱۹۲
 سلیب (سلیبس) :- ۷۴
 سلیمان کوہ :- ۲۵۱ ۲۵۱ ۲۹۸
 - ۳۹۴ ۳۰۸
 سمندریاغ :- ۳۰۹
 سنا سترنگ (کوہ) :- ۴۹
 سنبل :- ۱۵۹ ۲۰۱ ۴۰۶ (کدل)

-۳۱۳

سند باری (چشمہ) :- ۱۲۶
 سندلار :- ۷۴ ۷۴ ۷۴ ۱۰۳

-۱۰۹

سندمت نگر :- ۱۰۹ ۵۵ ۱۳۰
 سنار :- ۴۷۴ ۴۶۸ ۱۵۲
 سن گھوٹہ :- ۱۴۰ ۱۴۱
 سنگ پور :- ۲۰۷
 سنگ گھاٹ :- ۲۱۱

سندھ (دیبا) :- ۸۰ ۴۲

سورت :- ۳۶۹

سو پور :- ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۸۶ ۲۰۹
 -۲۲۹ ۲۵۵ ۲۵۷ ۳۵۴ ۴۷۱
 -۴۷۴ ۴۹۴ (کدل) ۴۱۳

ط

طبرستان :- ۵۰۰

طغرا :- ۶۱، ۶۰

طفلس :- ۴۰

ظ

ظفرآباد :- ۱۲۵، ۲۹۸، ۲۹۹

ع

عالی کدل :- ۳۱۰، ۳۱۲، ۳۲۰

عراق :- ۴۳۶، ۵۰۰

عربستان :- ۴۲

علاؤ الدین پوره :- ۳۳۲، ۳۳۴

- ۴۷۷

علی آباد :- ۱۹۳، ۱۹۵ (برغ) ۳۰

علاقه پائین :- ۱۸۶

عیش آباد :- ۱۵۴، ۱۵۶ (پیل) ۲۵

عیش مقام :- ۱۰۵

غ

غار آری رای :- ۱۰۱، ۹۹

غار بازار هوی :- ۱۰۲

غار مندر :- ۹۹، ۱۲۸

غزنین :- ۴۲

ف

فامرگ :- ۸۸ (کوه) :- ۱۰۷

فتح کدل :- ۳۱۲، ۳۰۵، ۳۷۶

شنگول :- ۱۹۸

شکوه پرگنه :- ۲۶۲

شکستان :- ۲۰۱

شمه :- ۱۹۷

شنکد بال :- ۱۳۴

سنگم (موضع) :- ۱۳۰

شوپ کوری :- ۱۴۱

شوپیان :- ۸۸، ۹۳، ۱۳۲، ۱۹۴

۱۹۵، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۵۴، ۲۷۴

- ۴۴۲

شومه ناگ :- ۱۳۶

شهاب الدین پوره :- ۱۵۵، ۱۵۱

- ۱۵۸

شهید الله (موضع) :- ۲۰۰

شیخ باغ :- ۳۰۸

شیر (سر :- چشمه) :- ۱۱۱، ۷۲

شیر گدشی :- ۱۴۴، ۱۵۱، ۱۵۲، ۲۳۷

۲۴۶، ۳۰۸، ۳۰۵، ۴۰۶، ۴۴۳، ۴۷۲

۴۹۳ (قلعه) ۳۸۸

شیشرم ناگ :- ۸۹، ۱۱۸

- ۱۲۰، ۱۱۹

شیولور کوه :- ۴۹

شیوه کوه :- ۱۳۵

شیزه ناگ :- ۱۱۲، ۱۳۵

ص

صفاپور (کریوه) :- ۸۳، ۹۶، ۱۵۹

- ۱۶۱

صفاکدل :- ۱۵۲

صراف کدل :- ۲۱۴، ۴۷۷، ۴۷۸

۳۸۷، ۴۸۷

فرانس :- ۳۶۰۰۳۴

فرخار :- ۹۱۰۵۷

فرس لن :- ۷۴

فلارنس :- ۳۲

فرخ گامتا :- ۴۶

فشل تونگ (کوه) :- ۹۷

فولی :- ۲۲۸

فیروز پور :- ۲۱۰

فیض بحر (نهر) :- ۲۹۶

ق

قادرى گدل :- ۳۰۴

قراقوم :- ۱۹۸

قزل نگور :- ۱۹۹

قزل دن :- ۲۰۲

قاضى باغ :- ۳۰۴

قاضى پوره :- ۱۵۸

قلعه عطا محمد خان (هرى پربت) :- ۸۲

قلاش پوره :- ۲۸۷

قشدهار :- ۲۴۳۰۴۲

قوتان :- ۴۱

ک

کاکاپوره :- ۱۵۰۰۱۴۱۰۱۶۱

کابل :- ۲۴۳۰۱۴۵۰۴۲

کاجى ناک :- ۱۴۹ (کوه) :- ۱۱۳۰۷۳

کاشگل کوه :- ۱۱۵۰۱۱۳

کاژگلک (کوه) :- ۱۴۲۰۱۴۱

کاشغره :- ۴۰

کاخان :- ۲۴۳۰۲۳۵۰۲۳۱۰۲۲۸

کامراج :- ۱۰۶۰۸۷۰۱۱۲۰۱۱۳

۱۳۲۰۱۴۸ — ۲۷۴۰۲۶۹۰۲۷۲

کامن ديو :- ۴۹۵

کانهامه :- ۱۴۳

کادزاره (گدل) :- ۳۳۹۰۳۱۴

کادون :- ۲۰۶

کپواره (غار) :- ۱۰۲

کپور تله :- ۴۴۳

کشفوعه :- ۲۱۰۰۱۹۳

کشتائی :- ۱۹۱۰۱۱۳۰۲۳۲۰۲۳۳

کچهامه :- ۴۸۱

کندورى سر :- ۱۱۰

کرتاپور :- ۴۴۵۰۴۴۶ (کردستان)

-۴۰

کرمس :- ۲۰۰

کرسشن گنگا (دریا) :- ۱۰۷۰۷۱۰۷۰۷۱۰۷

-۱۱۲۰۱۱۰۰۱۱۰۰۱۱۲

کرشته سر :- ۱۰۹

کرگل :- ۱۴۵۰۱۹۷۰۹۸۰۲۱۰۲۱۲

کرتا (ه) :- ۸۰۰۸۷۰۸۰۰۱۴۹

۲۰۹۰۲۲۷۰۲۳۲۰۲۳۳۰۲۳۵

کرو :- ۲۰۰

کرومچ :- ۴۷۰ (پشته) :- ۹۶

کرامه :- ۹۶

کریبری :- (قصه) :- ۲۵۸

کریبری (کریلوه) :- ۹۶

کریلوه :- ۱۱۵

کرته بینگ :- ۱۵۰

کرت توار :- ۱۹۶۰۱۹۷۰۲۰۸۰۲۰۹

-۲۵۲۰۲۴۳۰۲۴۱۰۲۴۲

کشمیر :- ۷۰۰۱۱۰۱۲۰۱۲۸۰۱۲۹

کوئٹہ:- ۱۹۵

کوئٹہ:- ۲۰۴

کوئٹہ:- ۱۱۷

کوئٹہ:- ۱۵۰ (پگنہ ۱۰۶-۲۶۹)

کوئٹہ:- ۲۰۹

کوئٹہ:- ۲۰۱

کوئٹہ:- ۲۰۲

کوئٹہ:- ۵۴

کوئٹہ:- ۱۴۰

کوئٹہ:- ۱۰۸

کوئٹہ:- ۴۱

کوئٹہ:- ۲۴۶

کوئٹہ:- ۲۵۰

کوئٹہ:- ۱۹۲

کوئٹہ:- ۴۶۸

کوئٹہ:- ۲۴۳

کوئٹہ:- ۲۲۹

کوئٹہ:- ۲۳۱

کوئٹہ:- ۹۱

کوئٹہ:- ۱۹۱

کوئٹہ:- ۱۳۲

کوئٹہ:- ۲۰۰

کوئٹہ:- ۲۰۰

کوئٹہ:- ۱۹۸

کوئٹہ:- ۱۹۹

کوئٹہ:- ۱۹۹

کوئٹہ:- ۲۰۶

کوئٹہ:- ۱۵

کوئٹہ:- ۴۶

کوئٹہ:- ۱۰۳

کوئٹہ:- ۲۳۹

کوئٹہ:- ۴۰

کوئٹہ:- ۶۰

کوئٹہ:- ۹۸

کوئٹہ:- ۱۱۳

کوئٹہ:- ۱۱۵

کوئٹہ:- ۱۴۶

کوئٹہ:- ۲۱۲

کوئٹہ:- ۲۳۱

کوئٹہ:- ۲۶۸

کوئٹہ:- ۲۸۸

کوئٹہ:- ۳۱۶

کوئٹہ:- ۳۲۵

کوئٹہ:- ۳۵۱

کوئٹہ:- ۴۵۱

کوئٹہ:- ۴۶۳

کوئٹہ:- ۴۸۹

کوئٹہ:- ۱۲۳

کوئٹہ:- ۱۹۷

کوئٹہ:- ۴۱

کوئٹہ:- ۱۹۷

کوئٹہ:- ۱۱۱

کوئٹہ:- ۳۶

کوئٹہ:- ۲۴۳

کوئٹہ:- ۱۴۵

کوئٹہ:- ۸۶

کوئٹہ:- ۴۱۵

کوئٹہ:- ۳۱۵

کوئٹہ:- ۱۴۸

کوئٹہ:- ۱۱۷

کوئٹہ:- ۱۱۵

کوئٹہ:- ۲۰۰

کھنسی :- ۲۰۰

کھنبل :- ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۵۰، ۱۵۱

کدل :- ۳۱۱ (پل) :- ۴۷۵

کھوپھامه (پرگنه) :- ۶۸، ۶۹، ۷۱

کھن :- ۷۸، ۸۷، ۹۶، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۱۲

کھن :- ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۵۲، ۳۶۰، ۴۹۵

کھیر بھواني :- ۱۳۳

کھپ کالوني :- ۴۲

کھپ وارو :- ۴۲

کھمو (موضع) :- ۱۴۰

گ

گاده سرچشمه :- ۱۱۰

گاؤ کدل :- ۳۱۴

گالمن :- ۱۹۳

گاندربل :- ۱۹۷، ۲۰۸

گناه گویح :- ۲۰۳

گپت گنگا :- ۱۳۳

گجرات :- ۱۹۵، ۲۲۳، ۴۶۰

گمزا :- ۲۰۱

گمین لیند :- ۴۵

گزیبال :- ۱۳۶

گزهی :- ۱۹۲، ۱۹۳، ۳۸۸

گزهی :- (اوری) :- ۳۸۹

گزهی شیوه پوره :- ۳۸۹

گندی بل :- ۱۵۵

گنگنه براری :- ۱۲۹

گنگنه جٹن :- ۱۲۹

گنگنه گیر :- ۷۹، ۱۹۷

گلاب بارغ :- ۳۰۹

گلگت :- ۱۴۵، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳

گل :- ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵

گل :- ۲۲۶، ۲۲۷

گلگمگ :- ۷۵، ۸۳ (مرغزار) :- ۸۵

گل :- ۱۱۳، ۱۴۲، ۲۰۹، ۲۸۳

گنٹورب (ایٹورب) :- ۳۶

گنڈ سرنگه (کوه) :- ۱۰۹

گنڈ خیر سنگه :- ۱۹۷

گنگا :- ۱۰۸

گواشته براری :- ۷۴

گوپه بری :- ۱۳۹

گوجه داره حله :- ۳۴۸

گودی :- ۲۰۲

گورتلاؤ :- ۲۰۶

گورچن ناگ :- ۱۱۳

گوردنگ :- (قلعه) :- ۲۱۴

گورک :- ۴۲

گورکوٹ :- ۲۰۳

گورس لونی :- ۱۶۱

گوره ویر :- ۱۵۰

گوری پوره :- ۱۴۱

گویچ :- ۷۸، ۸۷ (گوبیس) :- ۱۱۰

گویچ :- ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۲۱ (قلعه) :- ۹۴

گھوڑا گلی :- ۱۹۲

گوس وڈر :- ۹۷

گوگه پتھری :- ۱۳۱

گوگل مرگ :- ۸۸

گوڈلن کدل :- ۳۱۳

گوپل :- ۱۲۴

گھم :- ۲۱۴

گھوڑی (موضع) :- ۲۲۷، ۲۳۳

۲۳۵-

گیا :- ۲۰۱

ل

لار :- ۰۶۴۰۶۱ (پرگنه) ۷۱۶۴۷

۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷

۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷ ۷۸۷۷۷

۲۰۲-

لاسه :- ۰۲۰۱ ۰۲۱۰ ۰۲۱۲ ۰۲۱۶

لال پانی :- ۰۲۰۴

لاله گشتی :- ۰۴۸۴

لال مندی :- ۰۳۰۹

لامیویر :- ۰۱۹۸

لاهور :- ۰۲۱۳ ۰۲۲۲ ۰۲۳۳ ۰۲۳۴

۰۲۳۵ ۰۲۳۶ ۰۲۳۷ ۰۲۳۸ ۰۲۳۹ ۰۲۴۰ ۰۲۴۱

۰۲۴۲ ۰۲۴۳ ۰۲۴۴ ۰۲۴۵ ۰۲۴۶ ۰۲۴۷ ۰۲۴۸

لته پوره :- ۰۷۰۴

لٹ شات :- ۰۱۳۵

لٹچمن ترنت :- ۰۱۳۵

لداخ :- ۰۱۹۷ ۰۱۹۸

لره دور (موضوع) :- ۰۴۷۲

لعل (پرگنه) :- ۰۶۳ ۰۶۴ ۰۶۵ ۰۶۶ ۰۶۷ ۰۶۸ ۰۶۹

۰۱۰۳ ۰۱۳۴-

لعل پوره :- ۰۲۰۷ ۰۲۰۹ ۰۲۱۰

لکھ پوره :- ۰۱۴۰ ۰۱۴۱

لله مار :- ۰۱۴۱ ۰۱۵۰

لمبودری رود :- ۰۱۱۸ ۰۱۲۰

لندن :- ۰۳۲ ۰۳۸

لو پراه :- ۰۲۱۰

لوبک همبر :- ۰۳۹

لپلینڈ :- ۰۳۷

لوکھ بون :- ۰۱۲۳

لولاب :- ۰۵۵ ۰۸۷ ۰۱۴۹

لویرگنی :- ۰۴۴

لهرنی (ضلع) :- ۰۱۲۶

لیور پول :- ۰۲۲

م

مارتند (پرگنه) :- ۰۹۹ (مارٹانڈی شور)

۰۱۲۲ ۰۳۸۹

مارس :- ۰۱۲۰

مارگلی :- ۰۱۹۲

ماو :- ۰۲۴۳

مان تلاؤ :- ۰۲۲۰

مانٹ نگر :- (مانٹی نیگرو) :- ۰۴۰

مانچھامه (پرگنه) :- ۰۸۳ ۰۹۵ ۰۱۴۲

مانفیل :- ۰۱۵۹

مانس :- ۰۸۳ ۰۹۸ ۰۱۱۵

مانسیر :- ۰۱۹۲

ماور :- ۰۱۱۳

مپن :- ۰۲۰۲

متر گند :- ۰۱۵۰

مٹاين :- ۰۱۹۷

مٹن (پرگنه) :- ۰۹۹ ۰۱۲۲ ۰۱۳۳ ۰۲۳۷

(مکپوه) :- ۰۹۰

مچھ بھون :- ۰۱۲۲

مچھی پوره :- (پرگنه) :- ۰۱۰۴ ۰۱۰۶

۰۱۱۳

مدارس :- ۰۴۲

مدتی :- ۰۱۱ ۰۱۱۲

مدورا :- ۰۷۷

ملینه: ۴۲-

ملین صاحب: ۳۹۲-

مراکو: ۴۳-

مرلی: ۴۹، ۷۷ (کتنل)

مرجان پوره: ۱۴۳ (کدل): ۳۱۴-

مرگن (کتنل): ۷۸ (مرغزار): ۸۹-

۲۰۹

مرغزار بنگس: ۸۷-

مرغزار نندن سر: ۸۸-

مرغزار سنگ سفید: ۸۹-

مرو: ۷۴، ۸۹، ۲۳۹-

مرو داژون: ۷۸، ۲۰۷، ۲۴۳-

مرنامه: ۱۶۲، ۲۰۲-

مری: ۱۹۳-

مس شوکر (چشمه): ۱۰۹-

مسجد جامع بانڈی پور: ۳۵۳-

مسجد جامع: ۱۴۷، ۱۵۸، ۲۳۸-

۲۵۱، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۳۷، ۳۳۸-

۳۳۹، ۳۹۷، ۳۹۹، ۴۷۷، ۴۹۱-

۴۹۲-

مسجد دارا شکوه: ۲۸۵-

مسجد ریخین شاه: ۳۱۹-

مسجد شلین: ۳۴۳-

مسجد عالی: ۲۴۷، ۲۴۷، ۳۴۱-

مسجد بلاشاه: ۳۴۳-

مسجد نبوی: ۳۴۴-

مصر: ۴۳-

منظر آباد: ۷۰، ۱۴۹، ۱۵۱

۱۵۲، ۱۹۱، ۲۰۹، ۲۲۷، ۲۲۹

۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۷۷

۳۹۰، ۴۹۱-

مسطوط: ۴۳۲، ۴۳۸-

مقام نائنه: ۱۴۰-

مقام اوجی یاز: ۱۴۱-

مقام وال زب: ۱۴۱-

مکسیکو: ۴۵-

مکه: ۴۲، ۴۷۷-

مکهامه: ۱۱۴-

مگرو: ۱۹۹-

ملایا: ۴۱-

ملتان: ۱۴۵، ۲۲۳، ۴۵۱، ۴۶۰-

ملچمر: ۴۷۷-

ملکهاه: ۲۴۷، ۳۰۷-

منچوریا: ۴۱-

منڈا: ۹۹-

منترار (موضع): ۱۱۲-

منڈلن: ۷۷، ۸۹-

منشی یاغ: ۳۰۸-

منمرگ: ۸۷-

منگولیا: ۴۱-

موضع میگام: ۱۳۴، ۱۴۶-

مهادیو (کوه): ۷۵-

مهاشه مرگ: ۹۷، ۱۰۹ (کوه)

۴۹۵-

میه داس: ۲۰۳-

میه پور: ۱۵۲، ۲۰۴-

میگام: ۱۳۴-

مینسری (شهر): ۵۰۱-

ن

نادی بلد: ۱۴۸-

نار پچه: ۲۰۶-

ناگام :- (پرگنه) :- ۹۳ (کریوه) :- ۹۴
 ۱۳۱ ۱۳۲ ۲۶۲ -
 ناندی :- ۱۴۰
 ناگر :- ۲۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰
 ناگر مرگ :- ۸۶ (مرغزار) :- ۱۱۲
 ناگه پور :- ۱۴۲
 ناتھ پوره :- (موضع) :- ۱۴۸ -
 ناو پوره :- ۱۴۰ ۲۵۰ ۲۵۱ ۳۴۴
 (کدل) :- ۳۱۴ -

ناید کدل :- ۳۸۷ ۳۱۴ -
 ناید کبی :- ۱۴۲ ۱۵۵ ۱۵۹ (پل) :-

۲۱۶ -

ناید بار :- ۱۵۶ ۲۴۵ ۲۹۹ -

ناینه کدل :- ۳۱۲ -

نیشل (نیشال) :- ۲۴ -

نجد :- ۲۳۲ ۲۳۹ -

نخبت :- ۲۳۷ -

نروره محم :- ۲۴۲ -

نره :- ۲۰۰ -

نسته چهنو :- ۸۰ -

نسیم بارغ :- ۹۵ ۱۴۷ ۲۱۶ ۲۹۱ -

نشاط بارغ :- ۶۵ ۲۹۲ ۲۹۳ -

۳۰۸ -

نکوبار :- ۴۲ -

نگر کوٹ :- ۴۱۸ -

نگری :- ۱۴۵ ۲۴۳ -

نن تاره :- ۱۵۹ -

نندن سر :- ۱۱۵ -

نندن کالو :- (پشیم) :- ۱۰۸ -

نندن پوره :- ۱۵۷ (پل) :- ۳۱۵ -

ننگا پرست :- ۲۲۱ -

ننگل :- ۱۱۳ -

نندن مرگ :- ۴۶۹ -

ننه مرگ :- ۸۸ -

ننو :- ۲۰۰ ۲۰۱ -

ننس گام :- ۲۰۰ -

نوبوک آنے :- ۷۸ -

نوبیاء :- ۴۴ -

نوپور (موضع) :- ۱۲۶ -

نور اللہ :- (موضع) :- ۱۹۸ -

نوشهره :- ۹۳ ۱۳۳ ۱۴۷ -

۱۹۵ ۲۴۳ ۲۸۲ -

نوکدل :- ۳۱۲ -

نوگام :- ۲۰۲ -

نوسجد :- ۳۰۸ ۳۴۶ -

نونگر (کریوه) :- ۹۲ -

نوز :- ۱۰۰ -

نہال پور :- ۹۶ -

نہر لاڑ :- ۱۴۱ -

نشی یا :- ۲۰۱ -

نیلہ بون :- ۱۱۱ -

نیلہ پشن ناگ :- ۱۱۳ -

نیلہ سر :- ۱۱۱ ۱۱۲ -

نیمہ :- ۱۹۸ -

نیلہ ناگ :- ۹۴ ۱۲۲ -

نیویارک :- ۳۲ -

دافل کدل :- ۳۱۵ -

دارج ڈور :- ۹۷ -

داره کون :- ۱۴۰ -

وارون :- ۷۴ ۸۹ ۱۱۷ ۱۱۸ ۲۳۹ -

دنتی پوره :- ۱۳۲ -
 دند لاهه :- ۱۴۶ ، ۲۰۵ -
 دڼو (پرگنه) :- ۱۰۳ ، ۱۰۴ ، ۱۰۹ -
 ۱۱۹ ، ۱۳۰ ، ۱۳۸ -
 دلاب جلاکا :- ۱۹۹ -
 دیول :- ۱۹۳ -

دایس (موضع) :- ۱۲۰ -
 داریتایل :- ۳۱۶ -
 داردن (موضع) :- ۱۰۶ ، ۱۳۵ ، ۲۵۱ -
 داری پربت :- (دکوه مارا) :- ۴۸ -
 ۵۲ ، ۸۱ ، ۸۲ ، ۱۵۶ ، ۳۸۶ ، ۳۹۸ -
 داکور سر :- ۹۵ ، ۹۸ -
 دالیند :- ۲۶ -
 دانبی ویر :- ۱۴۲ -
 دانبجن :- ۱۵۵ -
 دانبک :- (کریوه) :- ۹۵ ، ۱۵۹ -
 دانبیا :- ۱۹۱ ، ۱۹۳ ، ۲۳۲ -
 دهرات :- ۴۲ -
 دهریو :- ۲۰۲ -
 دهرموکه :- ۴۲ ، ۸۶ ، ۱۰۴ ، ۱۰۷ -
 ۱۰۸ ، ۱۱۱ ، ۱۴۵ -
 دهرموکه گنگا :- ۴۲ ، ۸۶ ، ۱۰۷ -
 ۱۰۸ ، ۱۱۱ ، ۱۲۹ -
 دهرن (موضع) :- ۱۴۵ ، ۳۳۸ -
 دهری پور :- ۱۹۲ -
 دهراره :- ۲۱۰ -
 دهرقت اقلیم :- ۳۳ ، ۳۴ -
 دهرقت کھی :- ۱۱۳ -
 دهر :- ۱۲۸ -

داسک ناگ :- ۱۲۴ ، ۸۸ -
 دایب (کریوه) :- ۹۶ -
 دایگت (موضع) :- ۳۹۸ -
 دایگن ورس :- ۱۱۳ -
 دایو دیو گام :- (موضع) :- ۱۲۲ -
 دایوه مال (کوه) :- ۶۹ -
 دایلو :- ۱۴۷ -
 دایو :- ۱۱۲ ، ۱۳۴ (پرگنه) :- ۱۳۵ -

۱۴۹

دایسر :- ۱۱۵ -
 دایسته :- ۱۵۰ ، ۱۵۱ -
 دایه ناره :- ۱۴۱ -
 دایه :- ۱۵۰ -
 دایو وتر :- ۱۲۴ (دایا) :- ۱۲۶ -
 دایو کوه :- ۱۳۶ -
 دایو پور :- ۱۴۸ -
 دایو (موضع) :- ۱۳۹ ، ۱۴۰ -
 دایو منزل گام :- ۲۰۵ -
 دایو بال :- ۱۱۲ -
 دایو مرگ :- ۸۷ -
 دایو داد :- ۷۰ -
 دایو ناگ :- ۱۳۳ -
 دایو (قریه) :- ۳۳۱ ، ۳۳۳ -
 ۳۳۷ ، ۳۳۸ -
 دایو لاهه :- ۱۱۳ -
 دایو امریکه :- ۴۵ -
 دایو پاد :- ۱۱۶ -
 دایو سر (مرغزار) :- ۸۶ -
 دایو :- ۱۱۷ -
 دایو (موضع) :- ۱۳۷ -
 دایو ناگ :- ۱۲۴ -

۲۱۲، ۲۱۸، ۲۲۴، ۲۵۵ -

یاسمین :- ۲۱۰ -

یاسمین :- ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۲۵ -

۲۲۶، ۲۲۷ -

یزد :- ۲۹۹ -

یمل سرز :- ۱۱۱ - (چشمه)

یمین :- ۲۳۲، ۲۳۸ -

یمنوع :- ۲۳۷ -

یورپ :- ۳۵، ۳۶، ۳۸، ۳۸، ۳۸

۱۰۲، ۱۰۶، ۲۰۶ -

یونان :- ۳۸، ۳۸

پدر :- ۱۲۹

بمال :- ۲۰۵

هندوستان :- ۲۸، ۲۲، ۱۰۲، ۲۱۲

۲۲۳ -

هوه سرز :- ۱۱۷، ۲۰۷ -

هونزی :- ۱۳۵، ۲۲۵

هیب رذن کوه :- ۲۹۶

هیره بل سقل :- ۲۰۷

هیره پوره :- ۵۱، ۷۶، ۱۴۰، ۱۹۵

۲۸۸ -

ی

یارکنند :- ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۱۰

لطفا

قبل از مطالعه اغلاط قبل از تصحیح فرمایند
م - متن ح - حاشیه

صفحه	سطر	تا درست	درست
۱	م ۱	ملکوت از	ملکوت او از
۲	ح ۱	ال عمران	آل عمران
۳	ح ۲	تواریخ	تغابین
۴	م ۱۵	دیوان و خاتره	دیوان و خاتیر
۵	م ۳	مقتدایان	مقتدایان
۶	م ۸	دفور	دفور
۷	م ۸	سبزه ورد	سبزه وردی
۸	م ۱	غزوات	غزوات
۹	م ۹	تاریخ	تاریخ
۱۰	ح ۱۳	در تاریخ کشمیر	در تحفه اهل
۱۱	ح ۱۱	مبارت نامه	مبارت نامه
۱۲	م ۱	پونشس	انس (SINCE)
۱۳	م ۲	مراد از ویلی آف کشمیر	مراد از انس کشمیر
۱۴	م ۱۲	بلخمت	بلخمت
۱۵	م ۹	نکین	نکین
۱۶	م ۱۵	آسمان	آسمان اول
۱۷	م ۱	مدقوله	مدقوله
۱۸	م ۱۸	بالقصر	بالقصر
۱۹	م ۸	خطب	خطب عالم
۲۰	م ۱۱	فلک الخواجه المکرز	فلک خواجه المکرز
۲۱	م ۱۶	بمانند	بمانند
۲۲	م ۱	سکات	سکات
۲۳	م ۱۱	دوازده	دوازده
۲۴	م ۱۶	بسمت	بسمت
۲۵	م ۲۰	۷۹۱۲	۷۹۱۲ میل
۲۶	م ۳	تمام کنند	تمام کنند
۲۷	م ۵	گرد آید	کرده
۲۸	م ۱۶	تمام کنند	تمام کنند
۲۹	م ۱۳	دهد و کند	دوره ای کند
۳۰	م ۱۳	در حالت بدون قمر	در حالت بدون بدر قمر
۳۱	م ۷	لاک	لاک
۳۲	م ۱۱	گرد	کرده

درست	نادرست	سطر	نمبر
شش	شش	م ۶	۱۶
کرده	کرده	م ۱۱	"
اروپا	اروپا	ج ۶	۲۹
آنکه مزبور دریں ابام هم	آنکه مزبور دریں وقت	ج ۷	"
کنیری	کنیری	ج ۱۱	"
آنکه عرب علی نام از هم پهلای کولیس بود که این شارت	آنکه عرب بود تا امر شد	ج ۱۵	"
نمود	نموده	م ۱۵	۳۰
شد	این امر واقع شده	ج ۱	"
داد	مشده	"	"
کلنس به چهار	بر چهار	م ۱۰	۳۲
آنگاه	آنگاه	م ۱۰	"
گفته شده در آن	گفته شده آن	م ۱۰	۳۳
سیاهان	سیاهان	م ۱۲	"
نقشه اروپا	نقشه اروپا	ج ۷	۳۵
دو کرو	دو کرو	م ۲۰	۳۶
مینی	مینی	ج ۱	۴۲
x	میل	ج ۲	۴۲
این نظر بقعیده علمای طبقات الارض	نظر بقعیده علمای طبقات الارض	ج ۲	۵۱
دو لایات گاندهار	دو لایات گاندهار	ج ۳	"
برزند	برزند	م ۹	۵۸
چهار	در اینجا	ج ۴	۵۹
تا آنکه در کس بویا اینها به نگاشته است	تا امر در از پنج یکے - الخ	ج ۶	"
نعمات الانس	نعمات الانس	ج ۱۰	"
کان	کان	م ۲	۶۱
دیک	دیک	ج ۴	۶۱
تقلید	تقلید	م ۹	۶۳
لیاق	لیاق	م ۱۲	۶۶
افعی	افعی	م ۲۰	۷۳
باستند لاری پیوند	باستند لاری پیوند	م ۲۰	۷۴
متصادم می باشد	متصادم باشد	م ۱	۷۹
بیار	بیار	م ۳	۸۰
کنیر	کنیر	م ۱	۸۱
عمر عزیز خود	عمر عزیز	م ۱	"
این نزد ما قیامت و نزد هندی پری	نمبره ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱		

نصف	سطر	نادرست	درست
۸۸	م ۹	کره	کرده
۹۲	ح ۲	سی صد	سینه
۹۳	ا ۱	جماعته	جماعت
۹۵	ا ۳	زیره وذر	زیرد وذر
۹۷	م ۲	فرادان	فرادان مردان
۹۸	م ۵	کناره تالاب	برگشته تالاب
۹۹	ح ۲	بقع طاء	بقعه طاء
۱۰۰	ح ۱	جائے	جائے
۱۰۱	م ۶	مرد	مرد
۱۰۲	م ۶	رمیان	رمیان
۱۰۳	ا ۱۰	شکفت	شکفت
۱۰۴	ا ۱۰	توانستم	توانستم بود
۱۰۵	ح ۸	سبل الاخذصار	سبل الاخذصار
۱۰۶	ح ۹	پرگنه ناگام	پرگنه ناگام
۱۰۷	م ۶	غار را آری رائے	غار را غار آری رائے
۱۰۸	م ۳	نحت التعار	نحت التعار
۱۰۹	م ۶	ستابیان	ستابیان
۱۱۰	م ۹	موضع بولو	موضع بولو
۱۱۱	م ۹	ریتن بد سطر این عبارت از سهو	ریتن بد سطر این عبارت از سهو
۱۱۲	م ۱۳	کاتب متروک شده است	کاتب متروک شده است
۱۱۳	م ۱۳	معاون کشیر	معاون کشیر
۱۱۴	م ۱۲	مار و افعی	مار و افعی
۱۱۵	م ۱۲	کان انگشت	کان انگشت
۱۱۶	م ۱۴	جایست	جایست
۱۱۷	م ۱	کھیل	کھیل
۱۱۸	ح ۱	منافع	منافع
۱۱۹	م ۶	بهشت	بهشت
۱۲۰	م ۲	مهاجم	مهاجم
۱۲۱	ح ۳	می پرند	می پرند
۱۲۲	م ۲	حاکسان	حاکمان
۱۲۳	م ۸	جوش می زند	جوش می زند
۱۲۴	ح ۸	کفر	کفر
۱۲۵	م ۸	انفاس	انفاس
۱۲۶	ح ۳	آن واحد	آن واحد
۱۲۷	ح ۱	غالی است	غالی است
۱۲۸	ح ۳	تراود می کند	تراود می کند
۱۲۹	ح ۲	نام سنکر تیس دیبائے دہت	نام سنکر تیس دیبائے دہت
۱۳۰	ح ۴	خطره	خطره
۱۳۱	ح ۱	شیخ کمان	شیخ کمان
۱۳۲	ح ۵	دو راه	دو راه

سنجہ	طر	تادرست	درست
۱۶	م ۶	شش	شش
"	م ۱۱	گرده	کرده
۲۹	ج ۶	ارویا	اردپا
"	ج ۷	الہ مذکور دیر وقت	اس کے مذکور دیر وقت
"	ج ۱۱	کنسیری	کنسیری
"	ج ۱۵	آئین عرب بود نامرشد	آئین عرب علی نام از ہر نام آئین
۳۰	م ۱۵	نمودہ	نمود
"	ج ۱	ابن امر واقع شد	شد
"	"	شدہ	داد
۳۱	م ۳	برجہاڑ	کلنس برجہاڑ
"	م ۱۰	نگاہ	نگاہ
۳۳	م ۱۰	نقشہ شدہ آل	گفتہ شدہ آل
"	م ۱۲	سیاھان	سیاوان
۳۵	ج ۱	نقشہ اوربا	نقشہ اردپا
۳۶	م ۲۰	سہ کروہ	دو کروہ
۴۲	ج ۱	مبئی	مبئی
۴۲	ج ۲	مبیل	مبیل
۵۱	ج ۲	نظرے یعقید علماء طبقات الارض	ایر نظر یعقید علماء طبقات الارض
"	ج ۳	ولایات گاندھار	دو لایات گاندھار
۵۸	م ۹	برزدند	برزدند
۵۹	ج ۳	زیربجا	چراغ بجا
"	ج ۶	تا امر وز از پنج یکے - رخ	تا امر وز کے بوب و پنہا نہ نکاشت - است
"	ج ۱۰	نخبات الانس	نخبات الانس
۶۱	م ۲	کان	کان
۶۱	ج ۴	"	دیک
۶۳	م ۹	تغذیرط	تغذیرط
۶۶	م ۱۲	طاف	طاف
۷۳	م ۲	افعی	افعی
۷۴	م ۱۰	یاسند لاری پیوند	یاسند لاری پیوند
۷۹	م ۱	منتصدام باشد	منتصدام می باشد
۸۰	م ۳	بیار	بیار
۸۱	م ۱	کشیمبر	کشیمبر
"	م ۴	عمر عزیز	عمر عزیز خود
۱۰۱	ج ۱۱	نمبرہ کے ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸ صفحہ ۸۲	بین نزوما قیامت و نزد ہنود پرے
"	ج ۱	ایر نزوما قیامت و نزد ہنود پرے	است
۸۲	ج ۶	مندیخیش	مندیخیش
"	ج ۸	ہندو ملک	ہندو ملک
۸۳	ج ۴	ہندو ملک	ہندو ملک
"	"	تاریخ	تاریخ
۸۵	م ۱۰	بانگل	بانگل
۸۶	ج ۱	زین دیار	زین دیار است

نمبر	سطر	تادریست	دوست
۸۸	۹م	کره	کرده
۹۲	۲ح	سی صد	سہ صد
۹۳	۱م	جماعتہ	جماعت
۹۵	۱۳م	زیرہ دہر	زیرہ دہر
۹۷	۲م	نرادان	نرادان مردمان
۹۸	۵م	کنارہ تالاب	برگشتارو تالاب
۹۹	۲ح	بفتح طاء	بفتح طاء
۱۰۰	۱ح	جائے	جائے
۱۰۱	۶م	سرد	سرد
۱۰۲	۶م	درمیان	درمیان
۱۰۳	۱۰م	شکفت	شکفت
۱۰۴	۱۰م	نوازیم	نوازیم
۱۰۵	۸ح	سبل الاختصار	سبل الاختصار
۱۰۶	۹ح	پرگنہ ناگام	پرگنہ ناگام
۱۰۷	۶م	غار را آری رائے	غار را غار آری رائے
۱۰۸	۳م	تحت الشعاع	تحت الشعاع
۱۰۹	۶م	سنا بیاں	سنا بیاں
۱۱۰	۹م	موضع بولو	موضع بولو
۱۱۱	تنبیہ	دین بعد سطر این عبارت از سہو	کاتب متروک شدہ است
۱۱۲	۱۳م	معادین کشید	معادین کشید
۱۱۳	۱۲م	مار و انبی	مار و انبی
۱۱۴	۱۲م	کان انکشت	کان انکشت
۱۱۵	۱۶م	جانیست	جاری است
۱۱۶	۱م	کھیل	کھیل
۱۱۷	۱ح	منافع	منافع
۱۱۸	۶م	بہشت	بہشت
۱۱۹	۲م	مہانم	مہانم
۱۲۰	۳ح	می پراند	می پراند
۱۲۱	۲م	حاکسان	حاکمان
۱۲۲	۸م	جوش می زند	جوش می زند
۱۲۳	۱۳م	کفر	کفر
۱۲۴	۸ح	انفاس	انفاس
۱۲۵	۸م	آن واحد	آن واحد
۱۲۶	۳ح	غالی است	غالی است
۱۲۷	۱ح	تراود می کند	تراود می کند
۱۲۸	۲ح	نام سنکر تیسیت دیائے دہت	نام سنکر تکی دیائے دہت است
۱۲۹	۲ح	خطیرہ	خطیرہ
۱۳۰	۴ح	شیخ کمان	شیخ کمان
۱۳۱	۱ح	دو راہ	دو راہ

صفحه	سطر	فهرست	فهرست
۱۳۴	ح ۶	روانی و نامند	روانید
۱۳۵	ح ۲	احتقاد بابر راستی	احتقاد بابر
۱۳۶	ح ۱	بزرگ شکرست	بزرگ شکرست توکما شستی
۱۳۷	ح ۸	می بالیست	می بالیست
۱۳۸	ح ۸	شنگ	شنگ
۱۳۹	ح ۸	در چندی ادرا	در چندی
۱۴۰	ح ۱۲	خشبک	خشبک
۱۴۱	ح ۶	دارا	دارا
۱۴۲	ح ۸	در چهارم در سوم خشک	در چهارم در سوم خشک
۱۴۳	ح ۱	یوتانی	یوتانی
۱۴۴	ح ۶	پند و نند	پند و نند
۱۴۵	ح ۲	مینی	مینی
۱۴۶	ح ۶	بهری	بهری
۱۴۷	ح ۱۱	الوک	الوک
۱۴۸	ح ۶	مانچ	مانچ
۱۴۹	ح ۶	گرم و تر	گرم و تر
۱۵۰	ح ۲۵	انار ف	انار (ف)
۱۵۱	ح ۱۲	می باشد	می باشد
۱۵۲	ح ۶	آش کرده می خورد	آش کرده می خورد
۱۵۳	ح ۱	می شود	می باشد
۱۵۴	ح ۶	سته و ت	سته و ت
۱۵۵	ح ۶	فردا ریج	ذرا ریج
۱۵۶	ح ۱	جمع ذردج	جمع ذردج
۱۵۷	ح ۱۳	نار کند	نار کند
۱۵۸	ح ۵	۲۹۸ میل میزان کل	۲۹۸ میل میزان کل
۱۵۹	ح ۱	کوه شوپ	کوه شوپ
۱۶۰	ح ۲	نگرد	نگرد
۱۶۱	ح ۲	آل سری نگر	آل سری نگر
۱۶۲	ح ۱۹	راه دهری	راه دهری
۱۶۳	ح ۳	برادر دیگر	برادر دیگر
۱۶۴	ح ۱۶	مرزبان آنجا رقله	مرزبان آنجا رقله
۱۶۵	ح ۱۶	در	در
۱۶۶	ح ۶	در پانزده یوم ده هزار نفر	در پانزده یوم ده هزار نفر
۱۶۷	ح ۳	شد	شد
۱۶۸	ح ۶	یلغار	یلغار
۱۶۹	ح ۱۳	خلار	خلار
۱۷۰	ح ۲	مصلوب	مصلوب
۱۷۱	ح ۱۵	معانت	معانت

صفحہ	سطر	نادرست	درست
۲۲۰	۱ ح	گلچہ	گلچہ
۲۲۱	۲ ح	گلچہ	گلچہ
۲۲۱	۳ ح	از برف بید	از برف برف
۲۲۱	۴ ح	اپل	رہل
۲۲۱	۵ ح	—	گلچہ
۲۲۱	۶ ح	—	گلچہ
۲۲۱	۷ ح	—	گلچہ
۲۲۲	۸ ح	از یک	از حوالہ
۲۲۲	۹ ح	کہ	زیراکہ
۲۲۲	۱۰ ح	فرار نمود	فرار اختیار نمود
۲۲۲	۱۱ ح	خود را	×
۲۲۲	۱۲ ح	بہد	بہمت
۲۲۲	۱۳ ح	میشاق	ساق
۲۲۲	۱۴ ح	شورش ساخت	شورش رفع ساخت
۲۲۲	۱۵ ح	کرنامہ	کرنامہ
۲۲۳	۱۶ ح	بڑی	بڑی
۲۲۳	۱۷ ح	وہ سبب	وہ سبب
۲۲۳	۱۸ ح	غلام محی الدین	شیخ غلام محی الدین
۲۲۳	۱۹ ح	جان افستانی	جان فشان
۲۲۳	۲۰ ح	ملازم	ملازم
۲۲۳	۲۱ ح	وادی دریاے دوستہ	وادی جہلم
۲۲۳	۲۲ ح
۲۲۳	۲۳ ح	غلام خان	غلام علی خان
۲۲۳	۲۴ ح	سفاکی بے بیباکی	سفاکی و بیباکی
۲۲۳	۲۵ ح	قاموش	قاموش
۲۲۳	۲۶ ح	دراں	دراں
۲۲۳	۲۷ ح	کشمیر	کشمیر
۲۲۳	۲۸ ح	عظیم آبادی	عظیم آباد
۲۲۳	۲۹ ح	حوتی	برگنہ حوتی
۲۲۳	۳۰ ح	بتقطیع	بتقطیع
۲۲۳	۳۱ ح	برہمت گتھا بود	برہمت گتھا
۲۲۳	۳۲ ح	پہ	پون
۲۲۳	۳۳ ح	دراں	دراں جا
۲۲۳	۳۴ ح	مردار خواراند	مردار خواراند
۲۲۳	۳۵ ح	عدد بود	بود
۲۲۳	۳۶ ح	متصل	متصل برگنہ اڈون
۲۲۳	۳۷ ح	وصولیائی	وصولیائی
۲۲۳	۳۸ ح	اسلامہ	(خیمہ)
۲۲۳	۳۹ ح	نظام کہنہ	نظام کہنہ شدہ است
۲۲۳	۴۰ ح	سی چار	سی و چار
۲۲۳	۴۱ ح	۹۵	۹۵۰

درست	نادرست	مسطر	صفحه
هنود	هندو	۱ م	۲۷۹
هنود	هندو	۱ م	۲۸۰
شهری بنفید	شهری	۳ م	۲۸۵
قبة	قبة	۱۸ م	۲۹۵
باغ فرح بخش	فرح بخش	۲۱ م	"
صفه	صفه	۹ م	۲۹۶
راه	ره	۱۷ م	"
مرشد	مرشد	۱ م	۲۹۸
باغات صوبداران	شش	۱۱ م	"
نریشش	شش	۱۱ م	"
رد	اد	۶ ح	"
در نوزده	در نوزده	۱۱ ح	۲۹۹
بنائے	بنائے	۷ ح	۳۰۲
اولین گفته بودند	اولی گفته بودند	۷ م	۳۰۳
خلوچی	نردچی	۱ ح	۳۰۷
امیر دوست محمد خان	امیر دوست خان	۷ ح	"
لال مندی	لال	۱۷ م	۳۰۹
تایخ بنایش	تایخ	۷ م	۳۱۳
دافع در ڈل	در ڈل	۱۷ م	۳۱۵
پل نایدی، پل شادی پوره	پل نایدی	۳ م	۳۱۶
در همه آمده بود	در همه آمد	۷ ح	۳۱۹
بود	نوشته	۱۲ ح	۳۲۲
همراہیش	همراہش	۱ ح	۳۲۳
پرسنیده	۱۲ ح	"
میر سید علی ہمدانی	میر سید ہمدانی	۱ ح	۳۲۷
.....	۷ ح	"
بیست	۱۰ ح	"
بقول	بقول	۱۱ ح	"
رفتند	رفتند	۱۲ ح	"
آیتہ بسم اللہ الرحمن الرحیم	فقرہ بسم اللہ	۷ ح	۳۲۵
ذخیرۃ الملوک	ذخیرۃ الملوک	۱۰ ح	"
متولد گردید گفت غلط، یکبارہ زیادت سیاه	متولد	۱ م	۳۲۷
سفید دم اکنون متولد شود		
سید فرمودہ بود	سید فرمود بود	۷ م	"
بازداشت تاکہ	بازداشت	۳ م	"
پیش حضرت	جون	۱۱ م	۳۳۳
منزل منیف	منزل	۱۷ م	"
حسین شاہ چک	حسین چک	۶ م	۳۳۳
سیارہ خطوط	سیارہ	۱۲ م	۳۳۸
باز روز	باز گاہ	۱۳ م	۳۳۹

صفحه	سطر	نادرست	درست
۳۳۹	در متن: در سطر چهاردهم از سهواً لایح این شعر قلمزد شده است	تقیر	پو تا یرخ بمایش بست گفتا نصیبی نهاد از نو اساسش یازگه وید ترانی
۳۴۰	۱۸	کار بد اینجا رسید	تقیر بجو
۳۴۱	۹	صغیم	کار بد بجو انجامید
۳۴۲	۱۳	عروقه اوشقی	صغیم عروقه اوشقی
۳۴۳	۵	نیز بندۀ عامره	عروقه اوشقی
۳۴۴	۱۰	مسموع نی باشد	نیز بندۀ عامره
۳۴۵	۱۳	شیخ محمد سلطان کشمیری حضرت سید محمد مدلی	مسموع نی باشد
۳۴۶	۱۱	هشت و نه	شیخ سلطان کشمیری پنج پیر زنت میسر مدنی
۳۴۷	۱	روزیه ابشری	هشت و نه
۳۴۸	۱۴	پوششش خود	روزیه ابشری
۳۴۹	۴	یک شال است یاد و شال است	پوششش خود
۳۵۰	۲	پنجاه هزار را	یک شال است یاد و شال است
۳۵۱	۱	از پنجاب	پنجاه هزار را
۳۵۲	۵	این در تحفیت	از پنجاب
۳۵۳	۶	کارخانه داران	این در تحفیت
۳۵۴	۳	نفسه	کارخانه داران
۳۵۵	۱۵	از صاحب	نفسه
۳۵۶	۳	پنجو لاکر	از صاحب
۳۵۷	۴	نوزون ثبت کرده است	پنجو لاکر
۳۵۸	۹	شهر در ملک	نوزون ثبت کرده است
۳۵۹	۹	باسال	شهر در ملک
۳۶۰	۵	منحرف شد	باسال
۳۶۱	۵	بیت مالو	منحرف شد
۳۶۲	۱۰	بادریت	بیت مالو
۳۶۳	۸	خندان	بادریت
۳۶۴	۶	کشتی بام سلامی دار	خندان
۳۶۵	۱۵	برای بار برداری	کشتی بام سلامی دار
۳۶۶	۱۴	آباد ساخت	برای بار برداری
۳۶۷	۱۲	می رود	آباد ساخت
۳۶۸	۱۳	مخلوط و مریع	می رود
۳۶۹	۲	خواجده رزم	مخلوط و مریع
۳۷۰	۳	نزد	خواجده رزم
۳۷۱	۵	این دیو	نزد
۳۷۲	۱۵	این دیو	این دیو
۳۷۳	۲	نخا	نخا

درست	نا درست	سطر	صفحه
پیر بجاز وجه	پیر بجاز وجه	م ۹	۳۹۵
و دمس سومی	و دمس سومی	م ۵	۴۰۲
پرو و گفتی (کذا فی الاصل)	پرو و گفتی	م ۳	۴۰۳
خنده بچون	خندان بچون	•	•
مختبره	مختبر	م ۱	۴۰۴
مناد جدید کشمیر	مناد جدید	م ۱	۴۰۵
زوالست	زوالست	م ۵	۴۱۰
مشتقل	مشتقل	م ۴	۴۱۳
می رازند	سازند	م ۱۲	•
پیر زاده بدرجه اول	پیر زاده	م ۱۳	۴۱۵
می داوند	می دارند	م ۳	۴۱۹
کار	کهار	م ۴	•
با قوم	با قوم	م ۹	۴۲۰
انبار	انبار	م ۱	۴۲۱
نوخ	نوخ	ح ۲	•
سوم اند	سوم اند	ح ۹	۴۲۳
منفکلسن	منفکلسن	ح ۱۲	•
۱۲۵۰	•	ح ۲	۴۲۶
خویشاوندی	خویشاوندی	م ۲	۴۲۸
زنان کشمیر	زنان	ح ۳	•
شرک	شریک	ح ۵	۴۳۳
اربعه پیر جاتسل عام نموند	اربعه و پنج پیر خود	م ۲۰	۴۳۴
دکانه بی	کانه بی	ح ۱۹	۴۳۹
نصاح	نصاح	ح ۱۳	۴۴۰
ناک	ناک	م ۳	۴۵۰
عند الغرورة	عند الغرورة	م ۳	۴۵۲
او می رفت	او می رفت	م ۹	۴۵۹
مردمان (کذا فی الاصل)	مردمان	م ۱۲	۴۶۱
حاکم کشمیر شده	حاکم شده	م ۲	۴۶۲
عکویت نور دین	عکیم نور دین	م ۹	•
خاندان قبیله	خانان قبیله	م ۱	۴۶۵
سابقه مورخان	سابقه ...	م ۵	•
اول	اول	م ۳	۴۶۶
از قفس فتح شاه	از قفس شاه	م ۱۲	۴۶۸
پاس اخیر	پاس اخیر	م ۸	۴۷۱
چوز بو	چو (چو) بو	م ۲	۴۸۰
کشته	کشته	م ۴	۴۸۶
العظمت لله	العظمت لله	م ۴	۴۸۸
•	همراه اهل شیعه (مکرر)	م ۴	۴۸۹
و شای ناز را سنگ زای بهم رسانید	•	م ۴	۴۹۱
نخستین حرف از آسان	نخست	م ۴	•

printed these plates without proper proof reading. This accounts for a big errata that had to be appended with the printed texts. Our thanks are due to Shri J. N. Sharma, Controller of Stationery & Printing, whose abiding interest in our work is a guarantee for improvement in printing in the successive volumes and the library edition which is expected to follow.

The department will fail in its duty if it does not record their deep sense of gratitude to the Idara-i-Auqaf' Khanqah-i-Mo'alla, Srinagar, who made the manuscript of this work available to them.

The staff also takes this opportunity to offer their thanks to Director of Education, Research and Publication, for learned guidance, help and encouragement they received from him from time to time which made the work easier and interesting for them.

In the end the department offers their grateful thanks to the Jammu and Kashmir Government whose munificence had made it possible to publish this voluminous work.

*Raj Garh
Srinagar,
January, 1954.*

(Sd.) SAHIBZADA HASSAN SHAH.

Assistant Director,

Research & Publication Department.

the manuscript without any notes was under Kitabat and a portion had already been printed. Of Volume I only a few plates had been printed. These were discarded and the text was re-edited with critical notes in the interest of further research and to make this first publication on history of Kashmir in 'Kashmir Series of Text and Studies' as informative as our meagre resources could permit. 227 pages of volume II which had already been printed and could not be discarded without serious loss and delay had, therefore, to be left as they were and do not bear explanatory notes. This deficiency is proposed to be made up in the next edition.

Want of first rate reference library near at hand has been a great obstacle in this laborious work and there is much room for further research as yet. It is, therefore, with a sense of humility that volume I of this publication is being presented to the learned public. Editing and Kitabat of volume II has been completed. It is under print and is expected to be released shortly. Work on volumes III and IV continues.

The burden of this stupendous task has been mainly borne by Moulvi Mohammad Ibrahim. The department is also grateful to Pt. Rughnath Zadoo, *Shastri Vidya Bhushan*, Moulvi Abdul Latif and Mr. Muhammad Amin Ibn-i-Mahjoor, other members of the staff, for their valuable help both in editing and proof reading.

Printing of the book has been handled by the Government Press Jammu and Srinagar. Their work had been handicapped for want of resources both in material and talent. It was the first undertaking of its kind and now with the equipment that the Government has been kind enough to arrange better results are expected in future. During the course of printing some of the plates faded out and were re-written in the Government Press Srinagar. In their anxiety to cover up this mishap the Press did not report the matter to this department and

he has mostly relied on Waqaiat-i-Kashmir of Kh. Muhammad Azam and contemporary Mughal histories.

Pir Ghulam Hassan has thus covered a very vast field and has benefited from all important sources of information. This also accounts for certain lapses here and there which have been noted by the editor.

Our author died at the age of 68 at Gamuru on 28th Jamadi-us-Sani 1316 A. H. = 13th November, 1898 A. D. and was buried there in the precincts of the Mazar of Mir bibi Khatun a pious woman of his village. A tradition holds that he composed the chronogram of his birth and death, later on discovered from his papers reproduced below, some ten years before he actually breathed his last.

آ غلام حسن بلبل باغ سخن
رفت ازین خوش چمن جانب مینو کو
هاتف فرخنده فال از پی تاریخ سال
عمر و ولادت وصال گفت ز یک بیست و
۶۸ ۱۲۴۹
بلبل باغ اصفیا آمدو ساجد بزیست
۱۳۱۶
از پی سال وفات یافت حسن بهشت گو

Just two years before his death in 1314 A. H. he presented a manuscript of the present work to Khanqah-i-Mua'lla as Waqf. The set bears his seal. It is this manuscript that has been followed by us. The authenticity of this manuscript is, therefore, unquestionable.

Printing of the book had been initially taken up by my predecessor Shri T. N. Khazanchi Superintendent of Archaeology, Jammu and Kashmir Government when the Research Section was a part of the Archaeology Department. In 1951 the department of Research and Publication was instituted into a separate department. On assuming charge of this newly created department I found that the text of

copy of it bearing the seal of our author's brother Ghulam Ahmed Jayyad (D. 1327 A. H. = 1908 A. D.) a poet of repute and author of 'Khilafatnamah' in Persian verse is available with M. Muhammad Sulaiman of Gamuru, Bandipore.

The volume under review follows the arrangement of "Khawariq us-Salikeen" and is divided into the following five chapters :--

- a. Syeds.
- b. Rishis.
- c. Other Mystics and Saints.
- d. Ulema.
- e. Majzubs.

At the end of the volume is a section on the sacred relics of Muslim saints enshrined at various places in the Valley of Kashmir. It is very unfortunate that the author, in spite of his liberal outlook, is silent on the Ulemas and religious leaders of the Shias and non-Muslims of Kashmir.

The manuscript of this volume contains a number of blanks where words seem to have been erased by interested persons belonging to the respective families. These gaps have, however been filled up from manuscript copy of this volume fortunately found in the Jammu and Kashmir University collections. Our grateful thanks are due for this to Khawajah G. A. Ashai, Registrar of the Jammu and Kashmir University and Prof. Ghulam Muhammad, Special Officer of the University who ungrudgingly placed the manuscript at our disposal for comparison and noting the variations at relevant places.

Volume IV of the present work is entitled Tazkira-i-Sho'ara and briefly notices the Persian poets of Kashmir from the Chak period (1555-1586 A. D.) down to 1309 A. H. = 1891 A. D. This part unfortunately is very brief. There is no specific mention of his sources of information. Some of the poets have just been referred to in a line or two. It appears that

translated into Kashmiri by Pir Ghulam Muhammad Shah Shayaq, and published by the same publishers under the title of 'Zikar-ul-Wasleen' in 1365 A. H. 1946 A. D.

vii. " **خوارق السالكين** " *Khawariq-us-Salikeen* also known as "*Tarikh-i-Hadi*" by Ahmed Bin Assabur Kashmiri compiled in 1109 A. H. = 1697 A. D. is a Tazkira in Persian of Kashmiri Muslim saints and mystics. An undated manuscript copy of it exists in our collections.

viii. " **تاریخ شایق** " *Tarikh-i-Shayaq* by Abdul Wahab Shayaq is a part of Dewan Sukh Jiwan's Shahnameh of Kashmir noticed above.

ix. " **تاریخ باغ سلیمان** " *Tarikh-i-Bagh Suluman* by Mir Saad Ullah Shahabadi (noticed above).

x. " **وقایع نظامیہ** " *Waqia-i-Nizamia* by Mulla Nizam-ud-Din (noticed above).

xi. " **خمس بہاء الدین** " *Khamsa-i-Baha-ud-Din* by Mulla Baha-ud-Din Mattoo (D. 1248 A. H. = 1832 A. D.). It is a collection of the following five Masnavis in Persian.—

a. Sultania on the life of Makudum Sheikh Hamza.	
b. Naqash bandia	
c. Qadriya	On Muslim mystics of these orders.
d. Chastitiya	
e. Reshinama	

A few manuscript copies of it exist in our collections. The oldest copy available here is dated 1269 A. H. = 1852 A. D.

xii. " **تجقیقات امیری** " *Tahqiqat-i-Amiri* by Amir-ud-Din Pakhliwal (noticed above).

xiii. " **مجموعہ شایق** " *Majmuah-i-Shaiwa* by Ghulam Rasul Shaiwa father of our author. It has already been referred to above. A family

Reshi order of Muslim mystics of Kashmir which owes its origin to Sheikh-ul-Alam, Sheikh Nur-ud Din Wali Alamdar-i-Kashmir of Chrar Sharif. Kashmir (D-820 A. H. = 1417 A. D.). A study of this order reveals an interesting fusion of Buddhist Shaivist and Islamic mysticism in Kashmir. It has not yet been published. Two copies of it exist in our collections. Both are dated 1177 A. H. = 1763 A. D. It was compiled in 1065 A. H. = 1655 A.D.

- iii. “ واقعات کشمیر ” *Waqiat-i-Kashmir* by Khawajah Muhmed Azam Dedamari (noticed above).
- iv. “ فتوحات کبرویہ ” *Fatuhat-i-Kuberawia* by Abdul Wahab Nuri (D. 1162 A. H. = 1768 A. D.) This is a Tazkira in Persian of the Kuberawi order of Muslim mystics both Kashmiri and Iranian and draws mostly upon “Asrar-ul-Abrar”. A few manuscript copies of it exist in our collections.
- v. “ فتوحات قادریہ ” *Fatuhat-i-Qadria* in Persian by (Mir Syed Muhammad Hussain Qadri Mantaqi (D. 1300 A. H. = 1882 A. D.)). It deals with the Qadriya order of Muslim mystics and notices Kashmiri, Indian and Iranian saints. It was compiled in 1282 A. H. 1867 A. D. exists in our collections.
- vi. “ دستور السالکین ” *Dastur-us-Salikeen* also known as “*Shah-i-Wirdul Murideen*”. In Persian by Sheikh Baba Daud Khaki (D. 994 A. H. = 1585 A. D.) is a comentary on his own panegyric in honour of his spiritual preceptor Mukhdum Sheikh Hamza. The book refers to many contemporary and ancient saints and mystics and to the prevalent mystic practices. It was lithographed by M/s Ghulam Muhmad Nur Muhmad Publishers, Srinagar in 1356 A. H. = 1937 A. D. It has also been

6. “ **ناسخ التواریخ** ” *Naishk-ul-Twarikh*.—It has not been possible to locate this book. A book with this title has, however, been noticed by prof. C. A. Storey who ascribes the authorship to M. Taqi Sipihir Kashani the Royal Panegyrist of Muhammad Shah Qajar of Iran (1834-1848 A.D.). It is general history of little value except for contemporary history published in 14 volumes and extending to 1267-A. H. = 1851 A. D. with a later continuation to 1273 A. H. = 1857 A. D. the part relating to the Qajars having the sub-title *Tarikh-i-Qajariyay*.

7. “ **واقعات درانی** ” *Waqiat-i-Durrani* by Mir Waris Ali Saiti was printed at Kanpur in 1875 A. D. It is an Urdu translation of *Tarikh-i-Ahmed* by Abdul Karim which is a history of the reign of Ahmed Shah, Timur Shah and Zaman Shah to 1797 A. D. and contains a brief sketch of the beginning of the first Afghan War.*

8. “ **رنجیت نامہ** ” *Ranjit Nama* by Kanhayya Lall is a history of Maharaja Ranjit Singh in persian verse. It is also known as *Zafar Namah-i-Ranjit Singh*. It was published in Lahore in 1876 A. D. 3

Volume III is entitled *Asrar-ul Akhyar* or “the Secrets of the Pious” and gives an account of the Muslim saints and mystics of Kashmir. In the introduction to this volume the author has cited the following authorities:—

i. “ **وقائع کشمیر** ” *Waqia-i-Kashmir* by Allama Ahmed (noticed above).

ii. “ **اسرار الابرار** ” *Asrar-ul-Abrrar* by Baba Daud Mishkawti, (D. 1097 A. H = 1685 A. D.). It is one of the earliest Tazkiras in Persian based, according to the author, on original sources in Persian and Kashmiri. It notices especially the

1. Persian Literature by C. A. Storey P. 153

2. Persian Literature by C. A. Storey P-403.

3. Persian Literature by C. A. Storey P-675.

All of these are school text books on history of India and are of no importance.¹

3. “**خود افروز**” : *Khird Afroz* by Hafiz-ud-Din Ahmed): It is an Urdu translation of “Ayyar Danish” by Abul Fazl Allami. An edition of its text carefully revised with critical and explanatory notes by E. B. Eastwick was published by Hertford in 1857 A. D. The text was originally published in Calcutta in 1805 A. D. “Ayyar Danish” is a modernised version of “Kalila wa Dinnah” of Hussain Waiz. It is based on *Panchatantra*. The book has no historical importance, except for the examples and similies quoted here there in the present work.

4. World Geography by Anderson entitled “Modern Geography for the use of Schools.” 6th edition of this book was printed in London in 1860 A. D.²

5. “**مفتاح الارض**” *Miftah-ul-Arz* by Karim-ud-Din is a geography of the world. It was revised by Pyare Lal. Sixteen editions of the book were published from Lahore including one from Lucknow during 1868-79 A. D.³

Both No 4 & 5 noted above appear to be the sources of our author for the portions of volume I of the present work. These are not standard books but mere school text books on geography.

-
1. India Office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-147 and British Museum Catalogue of Hindustani books PP-228 289.
 2. India Office Library, Catalogue, Volume II, Part II, P-143. British Museum Supp. Catalogue of Hindustani books PP 26-27.
 3. Punjab Public Library classified Catalogue, Volume I P-209.
 4. India Office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-81.

XXI “ گلدستہ کشمیر ” (*Gul-dasta i-Kashmir* by Hargopal Khastha is a brief history of Kashmir in Urdu. It was lithographed in 1883 A. D. in Lahore. It is a partial and unauthentic work.

XXII. “ جام جهان نما ” (*Jam-i-Jehan Numa*). - There are two books of this title in Persian noticed by Elliot and Dawson. The one is by Muzzafar Hussain and the other by Qudrat Ullah. In the latter there is a section on Kashmir. It is probably this latter work to which our author refers*.

The author cites the following works of minor importance also in his sources:--

1. “ قصص الہند ” (*Qasas-ul-Hind*) Tales from Indian History in Urdu, part I by Pyare Lal and part II by M. Muhammad Hussain Azad. The book was printed at Lahore in 1872, 1873, 1874, 1875, 1877, 1878 & 1884 A. D. and 1894 A. D.†
2. “ واقعات ہند ” (*Waqiat-i-Hind*).- There are three books of the same title detailed below :--
 - (a) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Ram Chand & Zai-ud-Din. The book was printed in 1863 & 1865 A. D. in Lahore.
 - (b) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Ram Chandra Sen and Hanuman Prasad. It was printed in 1866 A. D. in Lucknow.
 - (c) “ واقعات ہند ” *Waqiat-i-Hind* in Urdu by Karim-ud-Din 17 editions of this book were printed in Lahore, Lucknow and Delhi during 1868-1889 A. D.

*History of India Elliot & Dawson, Volume VIII, PP 15, 184.

†India office Library Catalogue, Volume II, Part II, P-92 and British Museum Catalogue of Hindustani Books page 162.”

XVI. “ **مجموعہ تواریخ** ” (*Majmauah-i-Twarikh*) by Birbal Kachru is comparatively a later work in Persian and brings down the account to 1251 A. H. = 1835 A. D. It is useful for the history of the early Sikh rule in Kashmir. A manuscript copy of it exists in our collections.

XVII. “Kashmir Hand Book” by J. Ince in English primarily meant to be a guide for visitors, published for the first time in 1868 A. D. It contains a brief note on the history of Kashmir and describes mainly the routes leading to Kashmir from the Punjab, from Srinagar to Gilgit and Ladakh, as well as description of the flora and fauna. Our author has made use of it mostly in volume I of the present work.

XVIII. “Northern Barrier of India” by Fredrick Drew in English is a popular account of Jammu and Kashmir territories published by Edward Stanford, London in 1877 A. D. It is a selection from the same author's more detailed work, “The Jammu and Kashmir Territories” published by the same firm in 1875 A. D. It describes the physical conditions of the country, the language, faith and manners of the people contemporary political organisation and main routes of the State.

XIX. “ **تاریخ فرشتہ** ” (*Tarikh-i-Frishta*) is too well known and needs no detailed notice here. It contains a section on history of Kashmir.

XX. “ **تاریخ رشیدی** ” (*Turikh-i-Rashidi*) by Mirza Haider Dughlat Kashghari is the famous history in Persian of the Turks of Central Asia. It has been translated into English by N. Elias and E. D. Ross and published by Samson Low Marston and Co, London in 1895 A. D. It contains useful information about Sultan Said's expedition against Ladakh, Kashmir and Tibet in 1532 A. D., Haider's Conquest of Kashmir in 1541 A. D. and the conditions prevailing here in the last days of Independent Kashmir.

Tarikh-i-Malik Haider Chadura. Tarikh-i-Naryan Koul Ajiz (noticed below) and Tarikh-i-Birbal Kachru (noticed below). It contains very interesting appendices on products, arts and crafts and various trades of Kashmir and was lithographed in 1871 A. D. A copy of it exists in the Pratap Public Library Srinagar.

XIV. “**گلاب نامہ**” *Gulab Nama* by the same author is a court history of Maharajah Gulab Singh (1846-57 A. D.) the founder of the last ruling dynasty of Jammu and Kashmir State. The book has been written after the model of Abdul Fazl's Akbarnamah and shares its virtues and vices. It is written in high flown Persian in imitation of the style of Abbul Fazl. It traces the origin and history of the Dogra rulers from the most ancient times and brings down the account of the close Maharajah Gulab Singh's career. It seems to be based mainly on Raj Darshan* a history of Jammu in Persian by Ganesh Dass Badaarah Sadar Daftar-i-Dewani Jammu in the beginning of the reign of Maharajah Gulab Singh though the author does not acknowledge it. The book was lithographed by the Ranbir Prakash Press Jammu and is now available on sale in the Government Press Book Depot, Jammu.

XV. “**ملتبب التوارىخ**” (*Muntakhab-ut-Twarikh*) by Pt Narayan Koul Ajiz).—It is a short history of Kashmir from the earliest times undertaken by the author at the instance of Arif Khan, the Mughal Governor of Kashmir in 1122 A. H.=1710-11 A. D. The author compared Malik Haider's florid and diffused translation with the Sanskrit originals collected by Arif Khan, and prepared an abridgement in simple style. Microfilm copies of it have been received in this department, from British collections

*An incomplete copy exists in the Pratap Museum, Srinagar, and microfilm copy of its manuscript in India Office Library has recently been obtained by the information Department of the State.

earliest times to 1828. The book is divided into three parts. Parts I & II deal with the geography and political history of Kashmir and part III with Muslim saints and mystics. Microfilm copies of parts I & II have been received in this department from the British Museum. Part III is rare.

IX. “ **باغ سليمان** ” (*Bagh-i-Suleiman*).— It is a history of Kashmir in Persian verse compiled by Mir Saad Ullah Shahabadi of Kashmir and brings down the account to the reign of Juma Khan (1787–1793 A. D.). It gives an account of princes as well as of saints and mainly follows *Waqiat-i-Kashmir* by Muhammad Azam Dedamari. It has not yet been published. Two manuscript copies of it are available in our collections.

X. “ **وجيز التواريخ** ” (*Wajiz-ut-Twarikh* by Mulla Abd-un-Nabi).— It is a short history of Kashmir in Persian up to the reign of Maharaja Ranbir Singh with a short account of Muslim Saints. A manuscript copy of it exists in our collections.

XI. “ **تاريخ هادي** ” (*Tarikh-i-Hadi* by Muhammad Hayat). It has not been possible to locate it.

XII. “ **پنج مثنوی** ” (*Panj Masnawi* is a collection of five masnawis in Persian in praise of Kashmir by Salim (D. 1057 A. H.=1647 A. D.), Kalim (D. 1062 A. H.=1652 A. D.) Khisali (Harawi circa 17th century A. D.) Mir Elahi (D. 1063 A. H.=1653 A. D.) and Ahsan (D. 1073 A. H.=1663 A. D.). Pir Ghulam Hassan's own copy of these poems has been acquired by this department.

XIII. “ **گلزار کشمیر** ” (*Gulzar-i-Kashmir*) by Dewan Kriparam, Prime Minister of Jammu and Kashmir in the days of Maharajah, Ranbir Singh. This is a history of Kashmir in Persian from the earliest times to 1857 and was compiled by the author at the instance of Mr. Roberts Judicial Commissioner of the Punjab. It is mainly based on *Raj Trangni*,

IV. “ نظام الوقائع یا وقائع نظامیہ ” (*Nizam-ul-Waqia* or *Waqai i-Nizamia* by Mulla Muhammad Nizam-ud-Din S'o Sheikh-ul-Islam Mulla Qawwar-ud-Din. It is a supplement of *Waqiat-i-Kashmir* by Muhammad Azam and brings down the account to the time of Dewan Kirpa Ram the Sikh Governor (1827-1831 A. D.). The author of this book died in 1240 A. H. = 1824 A. D.) A copy of it has been seen in the private collections of Moulana Mufi Muhammad Qawwar-ud-Din Sahib, the present Mufi-i-Azam of Srinagar.

V. “ تاریخ مولوی ہدایت الہد متو ” (*Tarikh-i-Moulvi Hidayat Ullah Mattoo*). This is an earlier supplement of *Waqiat-i-Kashmir* upto the reign of Juma Khan the Afghan Governor of Kashmir (1787 to 1793 A. D.). The author died in 1206 A. H. = 1791 A. D. The book is quite rare now.

VI. “ تاریخ شاہنامہ محمد توفیق سامی و شایق ” (*Tarikh-i-Shahn meh-Muhammad Tunfiq, Sami and Shayaq*). (in Persian verse).

In imitation of Mahmud Ghazni, Dewan Sukh Jiwan the Governor of Kashmir (D. 1765) entrusted the work of writing a *Shahnameh* of Kashmir to seven of the contemporary poets namely Sami, Nawid, Rahaj, Matin, Hassan, Taufiq and Shayaq, the last was entrusted with writing a history of saints. The project fell through due to the death of the Dewan. The portion compiled by Taufiq on political history in verse exists and is in our collections. The rest are exceedingly rare.

VII. “ تحقیقات امیری ” (*Tehqiqat-i-Amiri* by Amir-ud-Din Pakhliwal—D. 1282 A. H = 1865 A. D.).—This also is a very rare book. It is an adaptation of *Waqiat-i-Kashmir*, *Waqia-i-Nizamia* and *Lubut-Twarikh-i-Baha-ud-Din Khushnawis* and brings down the account to 1828 A. D.

VIII. “ لب التواریخ بہاء الدین ” (*Lubb-ut-Twarikh-i-Bahu-ud-Din*). It is a short history of Kashmir in Persian from the

The book is exceedingly rare. This department has secured microfilm copies of manuscripts from India Office Library and the British Museum.

II. "تاریخ ملک حیدر چادورا" (*Tarikh-i-Malik Haider Chaddura*): The author of this book Rais ul Mulk Haider Malik Chaddura accompanied his master Yusuf Khan (son of Hussian Shah Chak Sultan of Kashmir (1563-1570 A. D.) and not Yusuf Shah Chak the penultimate Sultan of Kashmir as alleged by Rieu and after him by Prof. Storey* to Bengal and later on rose in favour of Nur-ud-Din Jehangir and became a Governor of Kashmir. It is a sort of his family annal in Persian but contains important contemporary evidence for Mughal invasion of Kashmir. He gives an eye witness account of the murder of Sher Afgan and of the way he escorted Mehr-ul-Nisa to the court and won the favour of the Emperor. He says:—

« در آن هنگام مہرالنسا را جہاں گیر شاہ پیش خود طلب نمودند و اول چیزے کہ بعرض خدیو جہاں مطاع رسانید این بود کہ حیدر ملک و ہلسی ملک کشمیری ہر دو برادر خدمات خوب بجا آوردند لایق عنایت و تربیت آند انہا را طلب نمودہ سر فراز ہاید کرد۔۔۔۔۔ بمجرد رسیدن فرمان واجب الاطاعت ہر دو برادر را بدرگاہ خلایق بناہ حاضر گردانیدند و چون بشرت استان ہوسی اختصاص یافتیم بیش ازلیاقت نوازش فرمودہ درسک باد یافتگان درگاہ اسان جاہ گیتی پلاہ آفتاب شجاع ابوالمظفر نورالدین جہانگیر بادشاہ غازی انتظام یافتہ بنصب آدیپانہ و بانعام و اکرام شاہانہ بہ نقب چغتائی معزز گشت و حکومت شیر بہادری آن خدمت بالقب رئیس الملکی کہ منسوب بایالت و امارت آن ولایت باشد سر فراز و ممتاز شد ۔

زلطہ حضرت شاہ جہانگیر
شدہ حیدر رئیس ملک کشمیر

The last event recorded in the book is dated 10 9 A. H. = 1619 A. D. The book has not been published. Recently the microfilm copies of it have been received in this department from the India Office Library and British Museum.

*Rieu's Catalogue Vol. I. P-297 b, Persian Literature by C. A. Storey P-680& manuscript of *Tarikh Malik Haider* Research Library, Srinagar. Folio 42.

In this connection PP. 15-37 & 71-76 of volume II may please be referred to.

11. “ واقعات کشمیر ” (*Waqiat-i-Kashmir*), by Khawaja Muhammad Azam Dedamari (D. 1179 A. H.=1765 A. D.). It is a short history of Kashmir in Persian and besides political history, gives a brief account of Muslim mystics and poets of Kashmir. It has been a popular source of information for later writers (C. F. Hadaïq-ul-Hanfia, Tazkira-i-Ulema-i-Hind, Tarikh-i-Gauhar-i-Alam etc.) Its manuscripts are found in all the main manuscript collections in India and England. It has been lithographed by Messrs. Chulam Mohammad Nur Mohmmad, Publishers, Srinagar, under the guidance of the last Persian Chronicler of Kashmir, Mufti Muhammad Shah Saadat (D. 1952 A. D.). An earlier edition appeared in 1888 at Lahore. Urdu translation of this work by Munshi Ashraf Ali of Delh. College was published in 1846 A. D. in Delhi.

2. “ بهارستان شاہی ” (*Baharistan-i-Shahi*).—It is one of the earliest histories of Kashmir in Persian by an anonymous author. Popular tradition believes his name to have been Mirza Mehdi. He himself refers to his great grand father in the book as under:—

رجد پدر مسود این اوراق کہ ملا حسام الدین نام داشت از غزنی مرید بابا حاجی
نہم شدہ ہر اہلش بود و در مطبعہ وے جماعت درویشان را خادسی میکرد
و این بابا حاجی ادہم تازمان سلطان زین العابدین ہر قید حیات بود۔

Referring to the invasion of Kashmir by Zulkadar in 724 A. H.=1324 A. D. he says:—

“ تا اکنون کہ دوہست و ہفتاد سال گزشت ”

This gives the date of starting the compilation as 994 A. H.=1586 A. D. while the chronogram at the end gives 1023 A. H.=1614 A. D. as the date of completion. He says,—

بہ ہر سیدم ز عقل راست تدبیر
بگفتا “ نامہ شاہان کشمیر ” ۱۰۲۳ ھ

11.	Marahan Deva	55	years.
12.	Kaman Deva	.. 55	..
13.	Ghandra Deva	.. 52	..
14.	Anand	.. 28	..
15.	Drupad Deva	.. 51	..
16.	Harnam Deva	.. 39	..
17.	Sulkan Deva	.. 28	..
18.	Sena Dat	.. 17	..
19.	Mangala Dat	.. 39	..
20.	Kshemendra	.. 66	..
21.	Bhima Sena	.. 61	.. 7 months.
22.	Indra Sena	.. 46	..
23.	Sundara Sena	.. 41	..
24.	Galgandar	.. 45	..
25.	Bala Deva	.. 54	..
26.	Nala Sen	.. 25	..
27.	Gokarna	.. 36	..
28.	Prahalada	.. 11	..
29.	Bambur	.. 8	..
30.	Pratapa Sila	.. 36	..
31.	Sangrama Chand	.. 1	.. 4 months.
32.	Lark Chand	.. 31	..
33.	Beram Chand	.. 45	..
34.	Vibhikhan Vibhishana	.. 17	..
35.	Bhagavant	.. 14	..

List of six kings before and one after the reign of Ranaditya is as under:—

1.	Tunjina	.. 191—234	A. D.
2.	Sarabsena	.. 234—282	A. D.
3.	Gandharvseua	.. 282—319	A. D.
4.	Lachhman	.. 319—352	A. D.
5.	Surak	.. 352—403	A. D.
6.	Vajraditya	.. 403—414	A. D.
7.	Ranaditya	.. 414—474	A. D.
8.	Vainyaditya	.. 474—521	A. D.

of the volume is exclusively devoted to the geography of Kashmir, has a wealth of details and is very interesting. In topography the author, however, does not evince the depth of vision and scholarship characteristic of Sir Aurel Stein in "Ancient Geography of Kashmir" though he covers a much vaster field. The account of flora and fauna, archaeological remains and monuments, ethnographical notes and description of natural calamities as we find them in this volume are very important contributions to our knowledge.

Volume II is devoted to the political history of Kashmir. According to his own statement he had relied on the following authorities

1. " **وقائع کشمیر** " (*Waqai'-Kashmir* : Allama Ahmed) already mentioned above. It is from this book that he has taken the account of the thirty-five kings missing in Kalhana's Chronicle as also of the kings who reigned before and after Ranaditya whose reign according to Kalhana extended over 300 years) from 191 to 114 A. D. and 474-521 A. D. A list of these kings is given below to illustrate the importance of this rare contribution of our author.

List of thirty-five kings whose names and deeds according to Kalhana have perished through the destruction of records is given below:—*

1. Hiran Deva	.. 30	Years.
2. Rama Deva	.. 69	..
3. Vyasa Deva	.. 56	..
4. Drona Deva	.. 58	..
5. Simha Deva	.. 54	..
6. Gopala Chand	.. 13	.. 3 months.
7. Vijayanand	.. 25	..
8. Sukha Deva	.. 44	..
9. Ramanand	.. 57	..
10. Sandhiman	.. 65	..

*Section I, note 72, page 73 Stein's *Raj Trangini*, Volume I.

From the author's papers in the custody of his descendants at Gamru we have discovered a letter (reproduced below) which shows that Dewan Anant Ram the contemporary Prime Minister persuaded him to compile a geography of Kashmir which eventually forms volume I, of the present publication.

بعلیخست فیض موهبت بندگان حضور فیض گنجور دیوان صاحب فیاض زمان
مغفر دوران عالیجاہ کیوان پایا ظہیر سلطنت مشیر مکت دام اقبالہما و احلالہ
میر ساند کم

فرمان لازم الازعان کہ دربارہ تصنیف کتاب جغرافیہ کشمیر بنام ایس گلام
صادر شدہ بود پر تو ورود ارزانی فرمود رجا وائق انست کہ ہر تہید و
تسویڈان بدل و جان دوشش کردہ آید۔ چونکہ تا حال کسے از مورخان کشمیر
ذکر مکانات متبرکنہ اہل ہنود بغارسی ضبط تاریخ نکردہ است نظر بر آن
در تبیین مکانات اہل ہنود از آنجناب امداد و اعانت باید بود۔ امیدوارم
کہ بنام کسے پندت شاستردان ارشاد صادر شود کہ بموجب کتاب نیلہ مت
ہوران وغیرہ تمامی استہان ہای دیوی و دیوتا و پیروہا وغیرہ بندہ را مترجم
کرداند۔

احوال ملک نوعیکم بود بدستور۔ بعض رعایا آباد و بعض مغرور۔ خیانت
کنندگان مغرور مالکزاران مقہور۔ بدنامی منتظمان مشہور۔ در آبادی آیندہ
ہر بعض جاہا گمان قصور۔ در بے باقی مالیات قہور۔ بندہ در تشریم و
توضیح آن معذور۔
زیادہ آفتاب دولت و ہشت تابندہ و دوخشان باد۔

عرضہ
غلام خاکسار حسن شاہ

This, ultimately led to the compilation of a complete history of Kashmir from the earliest times to the death of Maharajah Ranbir Singh.

He has Planned his work in 4 volumes. Volume I deals with geography, volume II with political history, while volumes III & IV are devoted to an account of saints, scholars and poets of mediaeval and modern times:

Volume I opens with a brief introduction followed by a discussion on physical and regional geography. Obviously these chapters are based on some cheap text books and there is hardly anything of interest for a modern reader. The rest

During his life-time the author was respected for his learning, winning manners, quick wit and liberal outlook, the qualities which stood him in good stead for the compilation of a complete history of his native land. His intense love for his country and people is nowhere better expressed than in his prayer contained in 'اعجاز غریب' where he says :—

خداوندا ۛ رجھتن ملک کشمیر
 ز آفات زمان و ظلم و تشویر
 مسلمان یم چھ اندر ظلم مجبور
 ۛ کر تک از عنایت شاد و مسرور

"O! God protect the country of Kashmir from natural calamities tyranny and anxiety, Muslims, who are a helpless prey to tyranny, out of your bounty grant them happiness and joy".

In 1295 A. H.=1878 A. D. when a severe famine coupled with the tyranny of Wazir Punun, the Dogra Governor of Kashmir, caused extreme distress to the people, our author was overwhelmed by the grief. Even at the risk of provoking the Dogra beauracracy he prepared a memorandum in Persian verse and submitted it to Maharajah Ranbir Singh (D. 1885 A. D). It had the desired effect and the people were delivered of the tyranny of Wazir Punun and relief measures were ordered by the Maharajah. This introduced our author to higher circles and when Sir W. R. Lawrence came as Land Settlement Commissioner, Pir Ghulam Hassan was selected by him as his guide in ascertaining local conditions and assessing hardships from which the local peasantry suffered. He acknowledged the services of the author in his book, "The Valley of Kashmir" in these words:—

*"My knowledge of Kashur (Kashmiri Language) is chiefly limited to a colloquial acquaintance with terms in common use in village and agriculture life. What else I have learnt I owe to Pir Hassan Shah, a learned Kashmiri, whose work lies entirely among the villagers".

"I travelled in every direction and met many of the great men of the day".

It was during these travels that he secured a copy of "وقائع کشمیر" (*Waqia-i-Kashmir*) by Allama Ahmed the poet laureate of Sulian Zain-ul-Abidin of Kashmir from Mulla Mahmud, an Afghan inhabitant of Pindori village in Rawalpindi District now in Western Pakistan. It is a translation of a history written in Sanskrit namely "Ratnakar Puran". It contains an account of thirty-five kings who ruled over Kashmir five thousand years ago and also of seven kings who ruled from the end of the second to the beginning of the sixth century. These accounts were lost to history*. Our author used this book with benefit for the portions of his work dealing with ancient Kashmir as will be seen presently.

Pir Ghulam Hassan wrote with equal facility in Persian and Kashmiri. In addition to the present work he composed the following also:—

1. "گلستان اخلاق" (*Gulistan-i-Ikhlaq*).—A long moral poem in Persian composed in 1283 A. H. — 1866 A. D. It has not yet been printed. A copy exists in our collections.

2. "خریطہ اسرار" (*Kharita-i-Asrar*).—A compilation in Persian on almanacs, astrology and medicine composed in 1286 A. H.=1869 A. D. A manuscript copy is in the possession of the author's descendants at Gamru. It has also not been published so far.

3. "اعجاز غریبہ" (*Aijaz-i-Gh'riiba*). A long poem in Kashmiri describing the miracles of the prophet and containing a brief autobiographical note at the end. It was composed in 1299 A. H.=1882 A. D. and has been lithographed by the Matba-i-Mujjaddadi, Amritsar in 1911 A. D. and Messrs Ghulam Mohammad Nur Mohammed. Publishers, Srinagar in 1938 and 1943 A. D. respectively.

The family, however, fell on bad days during the Sikh rule and migrated to Gamru in Pargana-i-Khuihama as he himself says :—

سکو یلم بلند کور دگیر سونوی
لگوئی در کھویہام بابہ میونوی

“When the Sikhs confiscated our jagir, my father settled down in Khuihama”.

Shaiwa was very anxious for his sons to shine as accomplished youngmen. This is evident from the closing chapter of his Majm'uah in which he offers advice to them.

Pir Ghulam Hassan completed his early education at the feet of his father and later on acquired knowledge of Tib (Greek medicine) this amply equipped him for his ancestral profession of a religious preceptor and a physician. He had a great veneration for the family saint Makhdum Sheikh Hamza who first initiated the family in the fold of Islam as he himself says in “اعجاز غریبہ”

م اوسوم از سعادت جان تقدیر
جذاب شیخ حرزہ چہوم یمن پیر
جلس میانس تسی دت تاج اسلام
کورن تسی شیخ غازی ناز اکرام

“By divine bounty I had the good luck of having Sheikh Hamza as my religious preceptor ; it was he who gave the crown of Islam to my great grand father and blessed him with the name of Shiekh Ghazi”.

Our author was, however, later on initiated into the Naqashbandi order of Muslim mystics by Khawajah Muhammad Tashkandi.

Our author travelled extensively over the Punjab and parts of Afghanistan and met some of the renowned personalities of his time as he himself says in “اعجاز غریبہ”

م کر سیر و سیاحت ہر کوانہ ستہاہ تہمتہم ہزرگان زمانہ

INTRODUCTION.

IN the North West of the Valley of Kashmir is situated the small but picturesque village of Gamru overlooking the Wular Lake. It is about a mile and half from Bandipora and used to be a flourishing centre of Gilgit and central Asiatic trade. It was in this village that our author Pir Ghulam Hassan *alias* Hassan Shah was born in 1249 A. H. = 1833 A. D. His father Hafiz Ghulam Rasul Shaiwa (D. 1288 A. H. = 1871 A. D.) was himself a good scholar of Persian and Arabic and greatly interested in Muslim Mysticism and in literature. His poetic and literary talent is evident from his long poem entitled "Majmuah-i-Shaiwa". It is here that Shaiwa alludes to the early history of his family and traces his lineage from Ganesh Koul Dattatraya or Ghazi-ud Din Koul who embraced Islam at the hands of Makhdum Sheikh Hamza (D. 984 A. H. = 1576 A. D.) the celebrated saint of Kashmir. Shaiwa's account also throws light on the later traditions of learning and piety in the family. Perhaps the most illustrious scion of this family was Sheikh Muhammad Fazil (D. 1150 A. H. = 1737 A. D.) who was awarded a jagir by the Mughals and who settled in Mohalla Zoonimar in Srinagar. Referring to him our author says in his book "اعجاز غریبہ"

بہد خود سو اوسوی شیخ کشیر
ز شاہان چغت قس اوس جاگیر

'In his times he was the Sheikh of Kashmir; from the Mughal emperors he had received a jagir'.

The Kashmir Series of Texts and Studies

No. 82

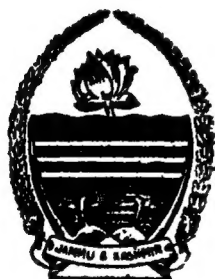
Tarikh-i-Hassan

V I.

GEOGRAPHY of KASHMIR

BY

Pir Ghulam Hassan Khuhawar

**PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY
OF
JAMMU & KASHMIR GOVERNMENT
BY
THE RESEARCH AND PUBLICATION DEPARTMENT,
S R I N A G A R.**

